

MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET
UNGARISCHES VERWALTUNGSWISSENSCHAFTLICHES
FORSCHUNGSINSTITUT
BUDAPEST, IV., EGYETEM-TÉR 1.

No. 21. sz.

DIREKTOR:
MAGYARY ZOLTÁN
egyetemi tanár, igazgató.

A MAGYAR KÖZIGAZGATÁS SZERVEI

1867—1937.

ÍRTÁK:
MEZNERICS IVÁN és TORDAY LAJOS

BUDAPEST, 1937.

ELŐSZÓ.

A magyar közigazgatástudományi irodalom nagy hézagai közt egyike a legfeltűnőbbeknek az, hogy a magyar közigazgatás szervezetének történetével rendszeresen kevésbé foglalkoztunk. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet e hézag kitöltésére három tanulmány kiadását tervezi, amelyek a következők:

1. A magyar közigazgatás szervezetének története 1500-tól 1867-ig. E kiadvány, amelynek megírására a történetíróink egy alkalmas fiatal tagját kértem fel, célja nem önálló forráskutatás, hanem inkább a közigazgatásunk szervezetére vonatkozólag a tudományos irodalomban elszórta megjelent adatok rendszerbe foglalása, hogy ebből összefoglalóan megismerjük azt, hogy mi az, amit a tudomány eddig elvégzett és mik a kutatásnak eddigi hiányai.

2. A magyar közigazgatás szervei 1867-től máig. E mű célkitűzése közigazgatásunk nagyszámú szerveire vonatkozólag azok történetének, szervezetének és hatáskörének lexikális rendszerben való közlése.

3. A magyar minisztériumok hatáskörének és belső szervezetének története 1848-tól máig. A közigazgatás legfőbb szerveit alkotó minisztériumok történetének megírásában nagyobb részletességre és más szempontokra van szükség, mint a közigazgatás egyéb szerveinél. Ezért látszott indokoltnak, hogy e kiadvány a 2. alatt felsorolttól különválasztassék.

Az 1. és 3. alatt felsorolt tanulmányok is már munkában vannak, a 2. számú kiadvány azonban, amelyet ez a kötet tartalmaz, azok elkészültét megelőzte.

A jelen munka ismerteti mindazokat a *szerveket* (hivatalokat, intézményeket, intézeteket, bizottságokat, alapokat), amelyeknek az *állami közigazgatásban* szerepük van. Ezeknek javarészt meghatározott állami feladatok ellátására külön jogszabályok létesítették, de vannak közöttük olyanok, melyek társadalmi szervezetként vagy magánvállalkozás alapján jöttek létre s a jogszabályok csak később bízták meg őket állami közigazgatási funkciók elvégzésével is. (Pl. Országos Stefánia Szövetség, Országos Földhitelintézet, közkórházi jelleggel felruházott magánkórházak stb.).

Az állami üzemek a közigazgatással való szoros kapcsolatra való tekintettel szintén idetartoznak. Az *önkormányzati szervek* közül csak azokra terjed ki az ismertetés, amelyeket országos jog teremtett meg, illetve szabályoz. (Pl. maguk a törvényhatóságok és községek, vagy a törvényhatóságoknak a törvény alapján működő bizottságai, testületei.) A törvényhatósági és községi státúumok által teremtett közigazgatási szervek ismertetése azonban már kívül esik a szorosán vett állami közigazgatás körén. A szoros értelemben vett közigazgatási szerveken kívül a *bírósági szervezet* ismertetését szintén magában foglalja e kötet, hiszen a bíróságok is az igazságügyi kormány adminisztratív felügyelete alatt működnek s a bíraskodáson kívül szorosán vett közigazgatási feladatokat is látnak el. (Pl. járásbírósi felügyelet az ítéletvégrehajtásnál.) Ellenben nem vehető be a tágabb értelemben vett közigazgatási szervezetbe az országgyűlés, mint törvényhozó testület.

Teljességre az ezidőszerint fennálló szervek és intézmények ismertetésénél törekedtek a szerzők. A már megszűnt közigazgatási intézmények közül csak azokkal foglalkoznak, melyek a fennálló intézmények történetéhez hozzátartoznak.

Az anyag összegyűjtésénél és feldolgozásánál elsősorban az volt a cél, hogy az egyes intézményeknek *jogilag* helyes képét adják, hiszen a közigazgatás intézményei jogszabályoknak köszönhetik létüket. Ezt azáltal érték el, hogy egyrészt igyekeztek pontosan felhívni mindazokat a jogszabályokat, amelyek az egyes intézményeket létesítették, szervezték, feladatukat megállapították, módosították, másrészt a jelenlegi szervezet és feladatkör ismertetésénél is lehetőleg ragaszkodtak a jogszabályok szóhasználatához. Akadnak intézmények, melyeknek felállítására, szervezetére vonatkozó jogszabályt nem lehetett megtalálni sem a hivatalos közleményekben, sem az illetékes minisztérium irattárában. Ezeknél szóbeli felvilágosításra voltunk utalva. Előfordul viszont az is, hogy valamely intézmény csak a jogszabályok szerint, papíron van meg, valójában azonban nem működik.

A szerzők az említett határok között teljességre és pontosságra törekedtek, de — különös tekintettel arra is, hogy ez az első ilyen természetű összeállítás — hiányokkal és esetleges tévedésekkel is számolnunk kell. Ezúton is kérem mindazokat, akik ilyet észrevesznek, azt a szerzőkkel (Budapest, Magyar Nemzeti Bank) közölni szíveskedjenek.

Az anyag minisztériumok szerint van csoportosítva. »Központi szervek« név alatt szerepelnek azok az intézmények, amelyek sem az egyes szakminiszterek, sem a miniszterelnök felügyelete alá nem tartoznak. A minisztériumokon belül az egyes szervek nagyjában a minisztériumok ügybeosztásához igazodó sorrendben következnek.

A munkát 1937. március 1-én zártuk le.

A honvédelmi miniszter felügyelete alatt működő szervek tárgyalására nem tértünk ki:

Az I—V., VIII. és a X. fejezeteket Meznerics Iván, a VI., VII. és IX. fejezeteket Torday Lajos dolgozta fel.

Kellemes kötelességet teljesíték, amikor hálás köszönetet mondok Szendy Károly polgármester úrnak azért, hogy a mű kinyomtatását Budapest székesfőváros költségére elvállalni méltóztatott.

Budapest, 1937. március hó 15.

Magyary Zoltán.

TARTALOMJEGYZÉK ÉS ÁTTEKINTÉS

I. A közigazgatás központi szervei.

	Oldal
1 A kormányzó kabinetirodája és katonai irodája. Budapest	27
Királyi kertészet. Budapest	
Várkapitányság. Budapest	
M. kir. vadászati hivatal. Gödöllő	
2 Magyar főudvarnagyi bíróság. Budapest.....	28
3 Harminchármas országos bizottság. Budapest	28
4 M. kir. minisztérium (M. kir. kormány). Budapest	29
5 Minisztertanács. Budapest	33
6 M. kir. legfőbb állami számvevőszék. Budapest	33
7 Hatásköri bíróság. Budapest.....	34

II. A m. kir. miniszterelnök közvetlen felügyelete alatt működő szervek.

8 M. kir. miniszterelnökség. Budapest	39
9 M. kir. közigazgatási bíróság. Budapest.....	39
10 Székesfővárosi közmunkák tanácsa. Budapest.....	41
11 M. kir. központi statisztikai hivatal. Budapest	42
12 Országos statisztikai tanács. Budapest	42
13 A kormány működéséről és az ország közállapotairól az országgyűlés elé terjesztendő évi jelentés szerkesztésére alakított vegyes bizottság. Budapest	43
14 Statisztikai szakvizsgák és vizsgabizottságaik. Budapest	43
15 Országos társadalompolitikai tanács. Budapest	44
16 Gyakorlati közigazgatási vizsga és vizsgabizottság. Budapest	44
17 Vitézi rend. Országos vitézi szék. Budapest	44
Vitézi törzsszékek (8)	
Vármegyei vitézi székek	
Járási szakaszok	
Vitézi rend főszéktartósága. Budapest	
A vitézi rend Örkényi gazdaképző iskolája	
18 Az Árpád-émlék bizottsága. Budapest	45

III. A m. kir. külügyminiszter felügyelete alatt működő szervek.

19 M. kir. külügyminisztérium. Budapest	49
20 M. kir. követségek	50
21 M. kir. konzuli hivatalok	50
22 Külügyi fogalmazói vizsga és annak vizsgabizottsága. Budapest	51
23 M. kir. külkereskedelmi hivatal. Budapest	52
24 Külkereskedelmi bizottság. Budapest.....	52

IV. A m. kir. belügyminiszter felügyelete alatt működő szervek.

25 M. kir. belügyminisztérium. Budapest	57
<i>Vármegyei, városi és községi ügyek.</i>	
26 Vármegyei és városi törvényhatóságok (Budapest kivételével).....	57
27 Budapest székesfőváros törvényhatósága.....	61
28 A községek	63
29 Országos községi törzskönyvbizottság. Budapest	64
30 Községi közigazgatási tanfolyamok és vizsgabizottságok	65
31 Községek segélyezési alapja	65

Rendészeti igazgatás.

32 M. kir. rendőrség	66
M. kir. rendőrség vidéki főkapitánysága. Budapest	
Városi m. kir. rendőrkapitányságok (53)	
M. kir. rendőrkirendeltségek (5)	
Határmenti m. kir. rendőrkirendeltségek (14)	
M. kir. rendőrség budapesti főkapitánysága. Budapest	
Budapesti kerületi m. kir. rendőrkapitányságok (15)	
M. kir. rendőr őrszemélyzeti parancsnokok (67)	
M. kir. rebőr-őrszobák (103)	
33 Rendőrségi nyugdíjjáruelálap	68
34 Kihágási tanács. Budapest	68
35 Országos közlekedésrendészeti bizottság. Budapest	68
36 Kábítószereket ellenőrző központi szerv. Budapest	68
37 Országos mozgóképvizsgáló bizottság. Budapest	69
38 Országos mozgóképvizsgáló bizottság alapja	69
39 M. kir. csendőrség.....	70
M. kir. csendőrség felügyelője. Budapest	
M. kir. csendőrkerületi parancsnokságok (7)	
M. kir. csendőr osztályparancsnokságok (24)	
M. kir. csendőr szárnyparancsnokságok (70)	
M. kir. csendőr szakaszparancsnokságok (180)	
M. kir. csendőrőrsök	
M. kir. csendőr nyomozóalosztály (7)	
M. kir. csendőr lovasalosztály (7)	
Repülőtéri m. kir. csendőrkülönítmény (6)	
M. kir. csendőr őrsparancsnokképző iskola. Szombathely	
M. kir. csendőr gyalogtanosztály (9)	
M. kir. csendőr lovastanosztály (1)	
M. kir. csendőr, lovastanalosztály (3)	
M. kir. csendőr szabályzatszerkesztő és tanügyi bizottság. Budapest	
M. kir. csendőr felszerelési anyagraktár. Budapest	
M. kir. csendőrtisztképző iskola. Budapest	
M. kir. csendőr nyomozó osztályparancsnokság. Budapest	
M. kir. csendőr nyomozó alosztályparancsnokságok. (3)	
40 Csendőrségi nyugdíjjáruelálap	71
41 M. kir. folyamőrség	71
M. kir. révfőkapitányság. Budapest	
M. kir. révkapitányságok (11)	
M. kir. révkirendeltségek (5)	
42 Nemzeti munkavédelem	72
Nemzeti munkavédelmi felügyelőség. Budapest	
Nemzeti munkavédelmi hivatalok és körzetek (19)	
Nemzeti munkavédelmi üzemi csoportok (3)	
43 Külföldiek ellenőrző országos központi hatóság. Budapest	73

Kivándorlási ügyek.

44 Kivándorlási miniszteri biztos. Budapest	73
45 Magyar kivándorlókat és visszavándorlókat védő iroda. Budapest	74
46 Kivándorlási tanács. Budapest.....	74
47 Kivándorlási alap	75

Gyermekvédelmi ügyek.

48 M. kir. állami gyermekmenhelyek (9) és telepek. Kisegítő intézetek	75
49 M. kir. állami hadiárva-intézetek	76
50 Hadiárva alapja	78
51 Országos Stefánia szövetség az anyák és csecsemők védelmére	78

Általános egészségügyek, szociálpolitika.

52 M. kir. országos közegészségügyi intézet. Budapest.....	79
Vidéki állomások (7)	
M. kir. állami ápolónő- és védőnőképzőintézet (2)	
Orvosok háza. Budapest	
53 Községi orvosi tanfolyam, vizsga és vizsgabizottság. Budapest	80
54 Országos szakorvosképesítő vizsgabizottság. Budapest	81
Szakorvosi vizsga és vizsgáztató bizottságok	
55 M. kir. társadalomegészségügyi intézet és múzeum. Budapest.....	81
56 Egészségvédő (gondozó) intézetek	82
57 Egészségvédő intézetek intézőbizottságai	82
58 Országos orvosi kamara. Budapest.....	82
Kerületi orvosi kamarák (8)	82
59 Országos tisztviselői betegsegélyezési alap. (OTBA)	83
60 Országos rendőrlégénységi betegsegélyezési alap (ORBA)	83
61 Csendőrlégenységi ellátásban részesülők betegsegélyezési alapja (CsERBA)	84
62 Országos közegészségügyi tanács. Budapest	84
63 Hatósági orvosi szolgálat.....	84
64 Országos forrás- és fürdőügyi bizottság. Budapest	85
65 M. kir. balatoni intézőbizottság. Budapest	85
Balatoni iroda	85
66 Országos diáknyomorenyhítő alap	85
67 Egyetemi szociálpolitikai intézet. Újpest	86
68 Lakásügyi végrehajtási miniszteri biztos. Budapest	86

Betegellátási ügyek.

69 Állami kórházak, elme- és ideggyógyintézetek	86
Budapest—angyalföldi m. kir. állami elme- és ideggyógyintézet	87
Budapest—lipótmezei m. kir. állami elme- és ideggyógyintézet	87
M. kir. állami elme- és ideggyógyintézet. Nagykálló	87
M. kir. állami szemkórház. Budapest.....	87
Gyulai m. kir. állami kórház	87
Mátrai m. kir. állami Horthy Miklós tüdőbeteggyógyintézet	88
70 Közkórházi jelleggel felruházott intézetek. Kórházi bizottságok.....	88
71 Budapest székesfővárosi közkórházai	88
72 A többi törvényhatósági közkórház	90
73 Megyei, városi és nagyközségi közkórházak.....	91

Társadalombiztosítás.

74 Országos társadalombiztosító intézet. Budapest.....	92
Az OTI intézetei	94
75 Magánalkalmazottak biztosító intézete. Budapest	95
76 M. kir. államvasutak betegségi biztosító intézete. Budapest	96
77 Közforgalmú magánvasutak betegségi biztosító intézetei (6)	96
78 M. kir. posta betegségi biztosító intézete. Budapest.....	97
79 M. kir. postatakarékpénztári betegségi biztosító intézet. Budapest.....	98
80 Magyar hajózási betegségi biztosító intézet. Budapest	98
81 M. kir. dohányjövődék országos betegségi biztosító intézete. Budapest ...	98
82 Bányatárspénztárak (19)	99
83 Gyógyszerészek országos jóléti alapja	99
84 Elismert vállalati nyugdíjpénztárak járuléktartalékainak ellenőrzési alapja.....	100

Tűzrendészet.

85 Tűzrendészeti hatóságok és tűzvédelmi szervek	100
Országos tűzrendészeti főfelügyelő. Budapest	100
Tűzrendészeti kerületek és tűzrendészeti felügyelők (15)	100
Vármegyei és járási tűzrendészeti felügyelők	100
Magyar országos tűzoltó-tisztképzőtanfolyam, vizsga és vizsgabizottság..	
Budapest.....	101

	Oldal
Járási tűzrendészeti felügyelői tanfolyamok, vizsgák és vizsgabizottságok.....	101
Kerületi tűzoltótanfolyamok, vizsgák és vizsgabizottságok	101
Törvényhatósági tűzoltótanfolyamok, vizsgák és vizsgabizottságok	101
Magyar országos tűzoltószövetség. Budapest	101
Törvényhatósági tűzoltószövetségek	101

Egyéb ügyek.

86 Fegyelmi bíróság. Budapest	101
87 Országos törvénytár szerkesztősége. Budapest	102
88 Alapítványok hozzájárulási alapja.....	102
89 Belügyi kezelői vizsga és vizsgabizottságok.....	102

V. A m. kir. pénzügyminiszter felügyelete alatt működő szervek.

90 M. kir. pénzügyminisztérium	105
--------------------------------------	-----

Közzadók és illetékek.

91 M. kir. pénzügyigazgatóságok (24)	105
92 M. kir. adóhivatalok (136)	107
Budapest székesfővárosi kerületi adófelügyelőségek (18)	108
93 Adófelszámolási bizottságok (166)	108
94 Adóhivatali szakvizsga-bizottságok (24).....	109
95 Adóhivatali főnöki szakvizsgabizottság. Budapest	109
96 Italmérési engedélyilleték felszámolási bizottságai (22)	109
97 Forgalmi adóhivatalok (60)	110
98 M. kir. pénzügyőrség	110
M. kir. pénzügyőri biztos kerületek (107)	111
M. kir. pénzügyőri szakaszok (233).....	111
99 M. kir. pénzügyőri altiszti iskola. Budapest	111
100 M. kir. illetékkiszabási hivatal. Budapest.....	111

Földadónyilvántartás, földmérés.

101 M. kir. kataszteri helyszínelési felügyelőségek (3).....	112
M. kir. földadónyilvántartási biztosok	112
102 M. kir. állami földmérési felügyelőségek (9)	113
M. kir. állami háromszögelő hivatal. Budapest	113
M. kir. állami földmérési térképtár. Budapest.....	113

A dohányjövedék igazgatása.

103 M. kir. dohányjövedék központi igazgatósága. Budapest.....	114
104 M. kir. dohánybeváltó hivatalok (24).....	114
Dohánytermelési mintatelepek	114
105 M. kir. dohánygyári igazgatóságok (11)	114
106 M. kir. dohányáruraktárak (8)	115
107 Állandó dohánytermelési szaktanács. Budapest	115
108 Dohányjövedéki nyugdíjjáradéki alap. Budapest	115

A vámjövedék igazgatása.

109 M. kir. központi vámigazgatóság. Budapest	116
110 M. kir. fővámhivatalok (41).....	116
M. kir. fővámhivatali kirendeltségek (42)	
M. kir. mellékvámhivatalok (36)	
Vámbemondó őrsök	
111 Fiumei m. kir. fővámhivatal	117
112 Vámellenőrzési tisztii szakvizsgabizottság. Budapest	117

113	M. kir. vámórség (határórség)	117
	M. kir. vámórfőparancsnok. Budapest	
	M. kir. vámórkerületi parancsnokságok (7)	
	M. kir. vámórszakaszparancsnokságok	
	M. kir. vámórsök	
	<i>A sójövedék igazgatása.</i>	
114	M. kir. sóhivatalok (6)	118
	Bizományi sóraktárak	119
	Központi sóraktár. Újpest	119
115	Sóelosztó bizottság. Budapest.....	119
116	M. kir. sójövedéki vezérügynökség. Budapest	119
	<i>Műszaki és cukorgyári ellenőrzés.</i>	
117	M. kir. műszaki ellenőrzés	120
	M. kir. cukorgyári ellenőrzés	120
	<i>Pénzverés, fémjelzés.</i>	
118	M. kir. állami pénzverő. Budapest	120
119	M. kir. főkémlelőhivatal. Budapest	121
120	M. kir. főfémjelző- és fémbeváltóhivatal. Budapest	121
	<i>Illetmény ügyek.</i>	
121	M. kir. központi illetményhivatal. Budapest.....	122
	<i>10. Közérdekeltségek és biztosító vállalatok felügyelete.</i>	
122	Közérdekeltségek m. kir. felügyelő hatósága. Budapest.....	122
123	A4600/1933.M. E.sz. rendelet 21. §-a alapján eljáró döntőbizottság. Budapest	123
124	Biztosító magánvállalatok m. kir. állami felügyelőhatósága. Budapest...	123
125	Biztosítási szaktanács. Budapest	123
126	Életbiztosítási rendezési alap. Budapest	123
	<i>Állami javak gondozása.</i>	
127	M. kir. központi állampénztár. Budapest	124
128	M. kir. állami nyomda. Budapest	124
129	M. kir. pénzügyőrségi anyagraktár. Budapest	125
	<i>Egyéb bizottságok.</i>	
130	Földteherrendező országos bizottság. Budapest	125
131	A védett birtokok felett közfelügyeletet gyakorló helyi bizottságok.....	126
132	Pénzügyi könyvszakértők szakvizsgájának vizsgabizottsága. Budapest ...	126
133	Államszámvitelteni állami vizsgálóbizottság. Budapest	126
	<i>Egyéb alapok.</i>	
134	Élet- és járadékbiztosítások felosztási alapja	127
135	Nyugdíjjárulék-alap.....	127
	Tisztviselők házának kezelősége. Hévízfürdő	127
136	Jövedéki bírság-alap.....	127
137	Vagyonváltság alap.....	128
138	Vagyontalan állami tisztviselők özvegyének és árváinak segélyezésére szánt alap	128
139	Fizetési előlegek forgatókéje.....	128
	<i>Államadóssági, közhitel, vegyes döntőbírósi, pénzügyi és valutári ügyek.</i>	
140	Magyar nemzeti bank. Budapest	128
141	Külföldi hitelek pénztára. Budapest	130
142	Külföldi hitelek országos bizottsága. Budapest	131
143	A 4950/1931. M. E. sz. rendelet 4. §-ával szervezett háromtagú (fel- szólalási) bizottság. Budapest	131

144	Aranybizottság. Budapest	131
145	Transzferbizottság. Budapest	132
146	Pénzintézeti központ. Budapest	132
147	M. kir. felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal. Budapest	133
148	M. kir. felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal mellett szervezett döntőbizottság. Budapest	133
149	Vegyesdöntőbíróóságok mellett működő kormány megbízottak hivatala. Budapest	134
150	M. kir. postatakarékpénztár. Budapest	135
	M. kir. postatakarékpénztár központi zálogháza. Budapest	135
151	M. kir. postatakarékpénztári felügyelő és ellenőrző bizottság. Budapest	135
152	Országos földhitelintézet. Budapest.....	136
153	Országos központi hitelszövetkezet. Budapest	136
154	Iparosok országos központi hitelszövetkezet. Budapest	137
155	Hangya szövetkezeti központ. Budapest	138
156	Országos hitelügyi tanács. Budapest	138
157	Magyar pénzügyi szindikátus. Budapest	138
158	Magyar pénzügyi záloglevélkibocsátó szövetkezet. Budapest.....	138
159	Magyar jelzálogintézetek szövetkezet. Budapest.....	139
160	Magyar szavatossági bank. Budapest	139
161	Ipari munkaszervező intézet. Budapest.....	140
162	Hitelintézetek szövetkezet. Budapest	140
163	Földbirtokrendezés pénzügyi lebonyolítására alakult szövetkezet. Budapest	140

VI. A m. kir. iparügyi miniszter felügyelete alatt működő szervek.

164	M. kir. iparügyi minisztérium.....	143
-----	------------------------------------	-----

Ipar igazgatás.

165	Országos ipari és kereskedelmi oktatási tanács. Budapest	143
166	Budapest és vidéke ipari továbbképző tanfolyamainak vezetősége. Budapest	144
167	Országos iparügyi tanács. Budapest	144
168	M. kir. kerületi iparfelügyelők (13).....	146
169	M. kir. háziipari kerületi felügyelőségek (10).....	148
170	Országos gőzkazánvizsgáló egyesület. Budapest.....	149
171	Ipartestületek országos központja.....	150
172	Ipartestületek	152
173	Ipartestületi jegyzői tanfolyam és vizsgálat. Budapest	155
174	Iparügyi kezelői vizsgabizottság. Budapest	155
175	Építőmesteri képzettség megvizsgálására szervezett bizottság. Budapest..	156
176	Kőműves, kőfaragó és ács mesteri képzettség megvizsgálására szervezett bizottságok (11).....	156
177	Mestervizsgáló bizottságok	157
178	Bánhidai erőtelep.....	158
179	M. kir. technológiai és anyagvizsgálóintézet. Budapest	158
180	Magyar racionalizálási bizottság és magyar szabványügyi intézet. Budapest	159
181	M. kir. vas-, acél- és gépgyárak.....	161
182	Filmpipari alap és az azt kezelő miniszterközi bizottság. Budapest	162

Kartell és szabadalmi ügyek.

183	Kartellbizottság. Budapest	163
184	M. kir. szabadalmi bíróság. Budapest	163

Bányászati ügyek.

185	Bányakapitányságok (4).....	166
186	Báró Eötvös Lőránd geofizikai intézet. Budapest.....	167
187	Nagyalföldi m. kir. bányászati kutató kirendeltség. Debrecen	167
188	M. kir. kőszinbányahivatal. Komló M. kir. ércbánya. Recsk.....	168
189	M. kir. bányászati és mélyfúrás szakiskola. Pécs.....	169

Munkaközvetítés és munkásvédelem.

190	M. kir. állami munkaközvetítő hivatal. Budapest	170
191	Hatósági munkaközvetítő hivatalok (8)	170
192	Legkisebb munkabéreket megállapító bizottságok	171

Mérnöki ügyek.

193	Budapesti mérnöki kamara. Budapest.....	172
194	Mérnöki tanács. Budapest	173

VII. A m. kir. kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter felügyelete alatt működő szervek.

195	M. kir. kereskedelmi és közlekedésügyi minisztérium	177
-----	---	-----

Kereskedelem.

196	Árelemző bizottság. Budapest	177
197	Magyar kereskedelmi statisztikai értékmegállapító bizottság. Budapest ...	178
198	A kereskedelmi cégbejegyzések kihirdetésére felügyelő miniszteri bizottság. Budapest.....	179
199	Hites könyvvizsgálókat képező bizottság. Budapest	179
200	Kereskedelmi és iparkamarák (7).....	180
201	Robbantóanyag és lőporegyedárusági tanács. Budapest	180
202	Budapesti áru- és értéktőzsde	181
203	Budapesti nemesfém- és drágakőcsarnok	185

Idegenforgalom.

204	Országos magyar idegenforgalmi tanács. Budapest	186
205	Országos magyar idegenforgalmi hivatal. Budapest	187
206	Országos magyar idegenvezetői tanfolyam. Budapest	188

Mértékügy.

207	M. kir. központi mértékügyi intézet. Budapest.....	188
208	M. kir. mértékhitelítő hivatalok (16)	189

Építési út- és hidügyek.

209	Országos középítési tanács. Budapest	190
210	Lakásépítési állandó bizottság. Budapest	191
211	Közúti kerületi felügyelők (5) ;:	191
212	M. kir. államépítészeti hivatal Me (25).....	193
213	Hosszúhetényi állami kőbány; -és kőzúzótelep	193
214	Budapesti m. kir. állami hidak miniszteri megbízottja. Budapest	194

Közlekedésügy.

215	Országos közlekedési bizottság. Budapest	195
216	Közlekedési tanfolyamok. Budapest	196
217	Állami gép járművezetőképző tanfolyam és vizsgabizottság. Budapest	198
218	Állandó vasútenedélyezési bizottság, (Budapest) Vasúti miniszteri biztosok.....	199
219	M. kir. légügyi hivatal. Budapest.....	199
220	Hajózási és kikötőügyi tanács. Budapest	200
221	M. kir. tengerészeti hivatal. Budapest	200
222	M. kir. közlekedési múzeum. Budapest.....	202
223	M. kir. államvasutak	202
224	M. kir. posta	206
225	M. kir. budapesti vámmentes kikötő	212
226	Magyar folyam- és tengerhajózási rt	213

VIII. Am. kir. földművelésügyi miniszter felügyelete alatt működő szervek.

227	M. kir. földművelésügyi minisztérium. Budapest	214
-----	--	-----

Erdészet és természetvédelem.

228	Erdészeti közigazgatás	219
	M. kir. erdőigazgatóságok (7)	220
	M. kir. erdőfelügyelőségek	220
	M. kir. erdőhivatalok	221
	Az erdőrendészeti hatóságok	222
229	Erdőbirtokossági társulatok	222
230	Országos erdőgazdasági tanács. Budapest.....	222
231	Országos fagazdasági tanács. Budapest	222
232	Országos természetvédelmi tanács. Budapest	222
233	M. kir. erdőgazdasági szakiskola. Esztergom	223
234	M. kir. erdőőri és vadőri iskolák (2)	223
235	M. kir. erdészeti kutató intézet. Sopron	223
236	M. kir. erdészeti homokkísérleti telep. Püspökladány	224
	M. kir. erdészeti szikkísérleti telep. Kecskemét	224
237	Lillafüredi m. kir. állami gyógyhely	224
238	Országos erdei alap	225
239	A földművelésügyi minisztérium szolgálati ügyköréhez tartozó állami erdészeti tisztviselők gyermekeinek nevelését segélyező alap.....	225

Mezőgazdaság.

240	M. kir. gazdasági főfelügyelőség. Budapest.....	225
	Vármegyei m. kir. gazdasági felügyelőségek (26)	226
	Járási m. kir. gazdasági felügyelők (63).....	226
	Gazdasági tudósítók (971)	227
241	M. kir. gazdasági felügyelői államvizsga és vizsgálobizottság. Budapest.....	227
242	Országos mezőgazdasági kamara. Budapest	227
243	Mezőgazdasági kamarák (5)	228
244	Mezőgazdasági bizottságok	228
245	Cukorrépatermelők országos szövetsége. Budapest.....	229
	Körzeti cukorrépa bizottságok.....	229
246	Szeged és szegedvidéki fűszerpaprikatermelők szövetsége	229
	Kalocsa és kalocsavidéki fűszerpaprikatermelők szövetsége	229
247	A fűszerpaprikaértékesítés érdekében alakított helyi szövetkezetek és szövetkezeti központ	230
	A fűszerpaprikaértékesítés érdekében alakított helyi szövetkezetek és szövetkezeti központ tevékenységét ellenőrző bizottság	230
	A mezőgazdaság megsegítésére szolgáló alapba a fűszerpaprikaértékesítéssel kapcsolatban befolyt összegek felhasználása tárgyában javaslatot tevő bizottság.....	231
248	M. kir. növénytermelési hivatal. Budapest.....	231
249	M. kir. burgonyatermelési telep. Gödöllő	231
250	M. kir. növénynemesítő telepek (3)	231
251	Országos mezőgazdasági üzemi intézet. Budapest	232
252	Ipari növénytermelést irányító bizottság. Budapest	232
253	Mezőgazdaság megsegítésére szolgáló alap	232
254	Országos közigazdasági alap.....	232
255	Magyar mezőgazdasági kiviteli intézet. Budapest.....	233
256	Nemzetközi mezőgazdasági intézet. Róma.....	233

Selyemtenyésztés.

257	M. kir. országos selyemtenyésztési felügyelőség. Budapest	233
	M. kir. selyemtenyésztési főfelügyelőségek (3)	
	M. kir. kerületi selyemtenyésztési felügyelőségek (33)	
	M. kir. selyempetevizsgáló állomás. Szekszárd	
	M. kir. állami selyemfonodák (3)	

Szőlészet és borászat,

258	Országos szőlészeti és borászati főfelügyelőség, Budapest	234
259	M. kir. szőlészeti és borászati kerületi felügyelőségek (9)	234
260	M. kir. felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam, Budapest.....	235
261	M. kir. pincemesteri szakiskola, Budafok	235
262	M. kir. szőlészeti és borászati szakiskolák (4).....	235
263	M. kir. állami közpincék főfelügyelősége, Budapest.....	236
264	M. kir. állami közpincék (5)	236
265	M. kir. állami pincegazdaság, Budafok	236
266	Országos szőlő- és borgazdasági tanács, Budapest.....	237
267	Borvizsgáló szakértő bizottság, Budapest	237
268	Borellenőrző bizottságok	238
269	Hegyközségek	238
270	Vármegyei hegyközségi tanácsok	238

Kertészet, méhészet.

271	M. kir. állami faiskolák (3)	239
272	M. kir. kertészeti tanintézet, Budapest	239
273	M. kir. kertészképző iskola, Baja	239
274	M. kir. kertgazdasági tanszék, Orosháza.....	240
275	M. kir. méhészeti kerületi felügyelőségek (3).....	240
276	M. kir. állami méhészeti gazdaság, Gödöllő	240
277	Magyar kertészeti növényfajtaújdonosságokat elbíráló országos bizottság, Budapest	241
278	Országos pomológiai bizottság, Budapest	241

Állattenyésztés és állategészségügy.

279	M. kir. állami ménesek (3)	241
280	M. kir. állami méntelepek (10)	242
	Fedeztetési állomások (281)	242
281	Totalizátoralap	243
282	Országos tenyésztés- és haszonállatvásártelep, Budapest.....	243
283	M. kir. baromfitenyésztő szakiskola, Gödöllő	243
284	Országos törzskönyvezési bizottság, Budapest.....	244
285	Állategészségügyi igazgatás	244
	M. kir. állategészségügyi főfelügyelő, Budapest.....	245
	M. kir. állategészségügyi kerületi felügyelők (3)	245
	Törvényhatósági m. kir. állatorvosok (27)	245
	Járási és megyei városi m. kir. állatorvosok (153).....	245
	M. kir. belépő állomások (49)	245
286	M. kir. állatorvosi hivatalok, Budapest	246
287	M. kir. állategészségügyi hivatalok (5).....	246
288	M. kir. állategészségügyi intézet, Budapest	246
289	Nemzetközi állategészségügyi hivatal, Paris	247
290	M. kir. állami oltóanyagtermelő intézet, Budapest.....	247
291	Országos állategészségügyi tanács, Budapest	247
292	Az állatorvoslásban használt bakteriológiai természetű oltó- és diagnosztikai szerek árveleményező bizottsága, Budapest	247
293	Állatorvosi tisztviselői vizsga és vizsgabizottság, Budapest.....	248

Tej-, ré- és legelőgazdaság.

294	Tejtermékek m. kir. ellenőrző állomása, Budapest	248
295	A legelő és régazdaság fejlesztésében eljáró bizottság, Budapest	248
296	M. kir. állami fűmagtermelő telep, Bátaszék	249
297	Tejtermelők országos szövetsége, Budapest.....	249
298	Országos tejpropaganda bizottság Budapest.....	249
299	Legeltetési társulatok	249

Vízjogi, ár mentesítési, folyammérnöki, kultúrmérnöki és kikötői ügyek.

300	Dunai-ármentesítő társulatok (24).....	250
	Tiszai ármentesítő társulatok (29).....	251
	Tisza—Dunavölgyi társulat.....	251
	Vízhasználati társulatok (58).....	251
301	M. kir. folyammérnöki hivatalok (9)	252
302	M. kir. földművelésügyi minisztérium vízrajzi intézetc. Budapest	252
303	Balaton, kikötők m. kir. felügyelősége. Siófok.....	253
304	Budapest—Újpesti m. kir. kikötőkezelőség. Budapest	254
305	M. kir. kultúrmérnöki hivatalok (8).....	254
306	Országos halászati felügyelőség. Budapest	255
307	Soroksári Dunaág munkálatainak m. kir. kirendeltsége. Budapest.....	255
308	Dunabogdányi m. kir. kincstári kőbányák kezel. ösége. Dunabogdány	255

Földbirtokpolitika, telepítés, tagosítás.

309	M. kir. gazdasági műszaki hivatal. Budapest.....	256
310	Állandó gazdasági szakbizottság. Budapest.....,	256
	Tagosítási tárgyaló bizottságok	257
	Tagosítási becslőbizottságok.....	257
311	Telepítési alap Budapest.....	258
	Országos telepítési tanács. Budapest	258
	Országos telepítési igazgatóság. Budapest	258
312	Református kovácsházai teleprekezelőség	258

Gazdasági munkásügyek és szociálpolitika.

313	Országos gazdasági munkáspénztár. Budapest	259
314	Országos gazdasági munkaközvetítő iroda. Budapest.....	260
	Vármegyei (törvényhatósági városi) hatósági gazdasági munkaközvetítők (26).....	261
	Községi hatósági gazdasági munkaközvetítők	261
315	A gazdasági munkaközvetítő szervek működését támogató bizottságok.....	261
316	Mezőgazdasági munkásjogvédő központi iroda. Budapest	261
	Helyi megbízottak (176)	261
317	Földművelők tudakozódó irodája. Budapest	261
318	Országos gazdasági szociálpolitikai tanács. Budapest.....	262
319	Országos gazdasági munkaházépítési alap	262

Növényegészségügyi szolgálat.

320	Növényegészségügyi tanács. Budapest	262
	M. kir. növényegészségügyi intézet. Budapest	263
	M. kir. növényegészségügyi szolgálat. Budapest	263
	M. kir. növényegészségügyi körzetek	263
	Növényegészségügyi helyi megbízottak	263

Gazdasági szakoktatás.

321	M. kir. gazdasági akadémiák (3)	265
	Magyaróvári m. kir. gazdasági akadémia	265
	Keszthelyi m. kir. gazdasági akadémia	265
	Debreceni m. kir. gazdasági akadémia.....	266
322	M. kir. felsőbb tejjgazdasági és tejipari szaktanfolyam. Magyaróvár.....	266
323	Kecskeméti m. kir. gazdasági szaktanítóképző intézet.....	267
324	M. kir. Tessedik Sámuel középfokú gazdasági tanintézet. Szarvas	267
325	M. kir. gazdasági felső leánynevelő intézet. Putnok.....	268
326	M. kir. mezőgazdasági tejipari szakiskola. Csermajor.....	268
327	M. kir. mezőgazdasági szakiskolák (11).....	268

328	M. kir. téli gazdasági iskolák (10)	270
329	M. kir. gazdasági tanárok	270
330	Gazdatanácsadó állomás, Berettyóújfalu	270
331	Gazdasági tanácsadó bizottságok	271
332	Országos gazdasági szakoktatási tanács. Budapest	271

Kísérletügy, tudományos intézmények.

333	M. kir. mezőgazdasági múzeum. Budapest	271
334	M. kir. földtani intézet. Budapest	272
335	M. kir. országos meteorológiai és földmágnassági intézet. Budapest	272
336	Országos m. kir. növénytermelési kísérleti állomás. Magyaróvár	273
337	Országos m. kir. növénynevelési intézet. Magyaróvár	274
338	M. kir. dohánytermelési kísérleti állomás. Debrecen-Pallag	274
339	M. kir. gyógynövénykísérleti állomás Budapest	274
340	M. kir. szőlő- és borgazdasági központi kísérleti állomás (Ampelológiai intézet). Budapest	275
341	Országos m. kir. kémiai intézet és központi vegykísérleti állomás. Budapest	275
342	M. kir. vegykísérleti és vegyvizsgáló állomások	276
343	Törvényhatósági vegyvizsgáló állomások	276
344	M. kir. vetőmagvizsgáló állomás. Budapest	277
345	M. kir. alföldi mezőgazdasági intézet. Szeged	277
	M. kir. alföldi növénytermelési állomás	277
	M. kir. talajtani és agrokémiai állomás	278
	M. kir. kender-, lentermelési és növényolajkísérleti állomás	278
	M. kir. mezőgazdasági vegykísérleti és paprikakísérleti állomás	278
346	M. kir. madártani intézet. Budapest	278
347	M. kir. állatleletani és takarmányozási kísérleti állomás. Budapest	278
348	Országos m. kir. gyapjúminősítő intézet. Budapest	279
349	M. kir. erjedéstanai állomás. Budapest	279
350	M. kir. gazdasági gépkísérleti állomás. Magyaróvár	279
351	M. kir. halélettani és szennyvíztisztító kísérleti állomás. Budapest	280
352	Állandó központi talajjavító bizottság. Budapest	280
353	Állandó felülbírálnak tanács. Budapest	280
354	Mezőgazdasági kísérletügyi tanács. Budapest	281
355	Paprikajellegmegállapító bizottságok (2)	281
356	M. kir. gabona- és liszt-kísérleti állomás	282
357	M. kir. gabona és liszt-kísérleti állomás mellett működő jellegmegállapító bizottság. Budapest	282
358	Talajvizsgáló összehasonlító műtrágyázási kísérleteket irányító központi szakbizottság. Budapest	282

Állami mezőgazdasági birtokok, koronauradalom.

359	M. kir. gazdasági főigazgató. Budapest	283
360	M. kir. állami ménesbirtokok (3)	283
361	Kompolti m. kir. béruradalom	284
	Köküti m. kir. állami birtok	284
362	Gödöllői m. kir. koronauradalom	285

IX. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt működő szervek.

363	M. kir. vallás és közoktatásügyi minisztérium	289
-----	---	-----

Alsó- és középfokú oktatás.

364	Tankerületi királyi főigazgatóságok (8)	289
365	Elemi népiskolák (1318 állami elemi)	293
366	Kisdédvóintézetek és menedékházak (397 állami óvoda)	295
367	Iparoktatás	296
368	Állami ipari szakiskolák (9)	296
369	Állami felsőipariskolák (3)	297

370	Nőiipariskola (állami: Budapest és Zrínyi Ilona leánynevelő intézet Sopron).....	298
371	Felsőkereskedelmi iskolák (11 állami: 9 fiú és 2 női)	298
372	Iparos- és kereskedőtanonciskolák (2 állami)	300
373	Kereskedelmi szaktanfolyamok (5).....	304
374	Felsőmezőgazdasági iskolák (5)	306
375	Mezőgazdasági népiskolák (21 állami)	307
376	Polgári iskolák (167 állami)	308
377	Tanító és tanítónőképző-intézetek (11 állami)	309
378	Óvónőképzőintézet. (1 állami Budapest).....	311
379	Amizoni Károly által alapított országos magyar nőnevelőintézet. Budapest.....	311
380	Fiúgimnáziumok (45 állami)	312
381	Leánygimnáziumok (10 állami).....	314
382	Eötvös-alap	316
383	Ferenc József tanítók-háza. Budapest	317
384	Teréziánium. (Bécs).....	318
385	Mária Terézia akadémiai alapítvány.....	319
386	Középiskolák sportköreinek országos központja. Budapest.....	319
387	Országos cserkészszövetség. Budapest	319
388	Országos ifjúsági irodalmi tanács. Budapest.....	320
389	Tankönyvügyi bizottság. Budapest.....	320

Felsőoktatás.

390	Polgári iskolai tanárképző főiskola. Szeged	321
391	Országos polgári iskolai tanárvizsgáló bizottság. Szeged—Budapest.....	323
392	Tanítóképző intézeti tanárjelöltek Apponyi-kollégiuma. Szeged—Budapest.....	323
393	M. kin. testnevelési főiskola. Budapest	324
394	Jogakadémiák.....	325
395	Érseki joglíceum. Eger.....	328
396	Egyetemes ref. jogakadémia. Kecskemét	328
397	Tiszai ág. h. ev. egyházkerület jogakadémiája. Miskolc	329
398	Hittudományi főiskolák (22).....	330
399	Pázmáneum. (Bécs).....	332
400	Királyi magyar Pázmány Péter Tudomány Egyetem. Budapest	332
	Pázmány Péter tudománytem gazdasági igazgatósága	335
	Egyetemi könyvtár. Budapest.....	336
401	Királyi magyar egyetemi nyomda. Budapest.....	336
402	M. kir. Tisza István tudományegyetem. Debrecen	337
	Egyetemi könyvtár. Debrecen	338
403	M. kir. Erzsébet tudományegyetem. Pécs	338
	Egyetemi könyvtár. Pécs.....	340
404	M. kir. Ferenc József tudományegyetem. Szeged	340
405	M. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem. Budapest	341
	A József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetembe olvasztott egyete- mek és főiskolák	343
406	Középiskolai tanárképző intézetek (4).....	347
407	Kereskedelmi iskolai tanárképző. Budapest	348
408	Középiskolai tanárvizsgálóbizottság (4)	349
409	Iskolaorvosi és egészség-tanári képesítő bizottság. Budapest.....	350
410	Báró Eötvös József-kollégium. Budapest	351
411	Báró Eötvös Lóránd-kollégium. Szeged	351
412	Horthy Miklós-kollégium. Budapest	351
413	Horthy-kollégium. Szeged	352
414	Országos m. kir. iparművészeti iskola. Budapest	352
415	Országos m. kir. képzőművészeti főiskola. Budapest	353
416	Országos kézimunkatanítónő vizsgáló bizottság. Budapest.....	354
417	Országos m. kir. rajztanárvizsgáló bizottság. Budapest	354
418	Országos színművészeti akadémia. Budapest	355
419	Országos m. kir. zeneművészeti főiskola. Budapest	355
420	Nem állami zeneiskolák országos szakfelügyelősége. Budapest.....	356
421	Énektanárvizsgáló bizottság és képzőtanfolyam. Budapest.....	356
422	Országos ösztöndíjtanács. Budapest	357
423	Hariseion-alapítvány	358

424	Országos közoktatási tanács. Budapest. — Tankerületi közoktatási tanács.....	359
425	Országos felsőoktatási tanács. Budapest.....	360
426	Az 1930: 6. t.-c. alapján létesített országos természettudományi tanács. Buda- pest	360
427	Az orvosi továbbképzés központi bizottsága. Budapest	361
428	Gyógyszerésznövéndékek elővizsgálati bizottsága. Budapest	361
429	Külföldi magyar intézetek.....	362
	Bécsi magyar intézet	363
	Bécsi gróf Klébelsberg Kunó magyar történetkutató intézet.....	364
	Berlini magyar intézet	364
	Fraknói Vilmos történeti intézet	365
	Római Collegium Hungaricum	365
	Varsói magyar intézet	365
	Franciaországi magyar tanulmányi központ. Paris	366
430	A kuratórium alá nem tartozó magyar intézetek	366

Gyógypedagógia és gyermekvédelem.

431	A gyógypedagógiai intézetek és kiegészítőiskolák országos szakfelügyelősége. Budapest	369
432	Gyógypedagógiai intézetek országos szaktanácsa. Budapest	369
433	Gyógypedagógiai tanárképző főiskola. Budapest	371
434	Kiegészítőiskolai tanítóképző tanfolyam. Budapest.....	372
435	Beszédhibák javítására képesítő tanfolyam	372
436	M. kir. gyógypedagógiai és orvopszichológiai intézet. Budapest	373
437	Állami gyógypedagógiai, nevelési és pályaválasztási tanácsadó. Budapest	373
438	A vakok intézetei (4).....	373
439	A siketnémák és hibásbeszédűek intézetei (13)	374
440	Kiegészítőiskolák és gyengeelméjűek szakoktatása (24)	375
441	Faragó Béla országos árvaház Kecskemét.....	376

Irodalmi és művészeti ügyek.

442	Nemzeti színház. Budapest.....	376
443	M. kir. Operaház. Budapest	377
444	Országos irodalmi és művészeti tanács. Budapest	377
445	Szerzőjogi szakértőbizottság. Budapest	378
446	Műemlékek országos bizottsága. Budapest	379
447	Budapesti színészsövetség. Budapest	379
448	Országos színészegyesület. Budapest.....	379

Tudományos intézetek.

449	Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest	380
450	Magyar biológiai kutatóintézet. Tihany.....	387
451	Konkoly Thege Miklós alapítványú m. kir. csillagvizsgálóintézet. Budapest. 389	
452	Budapesti földregészeti obszervatórium. Budapest.....	389
453	Bábaképzőintézetek (3)	390
454	Pasteur-intézet. Budapest	391

Egyházi ügyek.

455	Kongrua ügy	391
456	Országos kath. kongrua tanács. Budapest	392
457	Katolikus központi kongruabizottság. Budapest	392
498	Katolikus tanügyi tanács. Budapest	392
459	Katolikus vallási és tanulmányi alap	393
460	Magyar katolikus vallás- és katolikus tanulmányi alapokra felügyelő és azok kezelését ellenőrző időleges bizottság. Budapest	394

461	Kir. adományozásból egyházi javakat élvező r. kat. és görög kat. főpapok elhalálózása után a javadalmi törzsvagyron elkülönítése, valamint a hagyatékok rendezése felett végrehajtási joggal felruházott vegyes bizottság. Budapest	394
462	Nem állami tanszemélyzet nyugdíj ügyeit szabályzó 1914:36. t.-c. végrehajtására kirendelt országos bizottság. Budapest	395

Testnevelési ügyek.

463	Országos testnevelési tanács. Budapest	396
464	LESOK. Budapest	398
465	Országos testnevelési alap	398
466	Testnevelési felügyelők és vezetők	398
467	Törvényhatósági és községi testnevelési bizottságok.....	399
468	M. kir. áll. síoktató vizgálóbizottság	400
469	M. kir. áll. tenniszoktató vizgálóbizottság	400
470	M. kir. áll. vívómester vizgálóbizottság.....	401

Közalapítványi ügyek.

471	Közalapítványi királyi ügyigazgatóság. Budapest	401
472	Közalapítványi gazdasági felügyelőségek. Püspökladány—Szekszárd	402
473	Közalapítványi erdőhivatalok (9)	403

Hivatalos lapok.

474	Hivatalos közlöny	404
475	Néptanítók lapja.....	404

X. A m. kir. igazságügyminiszter felügyelete alatt működő szervek

476	M. kir. igazságügyminisztérium. Budapest	407
-----	--	-----

Bírósági felügyelet.

477	Kir. Kúria. Budapest	407
	Kir. ítélőtáblák (5)	411
	Kir. törvényszékek (24)	411
	Kir. járásbíróóságok (144).....	412
	Kir. törvényszéki kirendeltség. Baja	412
	A társadalombiztosítási ügyek bíróságai	412
478	A táppénzigénylők keresőképtelensége kérdésében döntő bizottság. Budapest	412
479	Különeljárási alap	413
480	Egységes bírói-ügyvédi vizsga és vizsgabizottság. Budapest	413
481	Bírósági végrehajtói vizsga és vizsgabizottságok	414
482	Igazságügyi segédhivatali tisztviselői vizgálóbizottságok és tanfolyamok.....	414

Ügyészségi ügyek.

483	Koronaügyészség. Budapest.....	414
	Kir. főügyészségek (5)	415
	Kir. ügyészségek (23).....	415
	Ügyészségi megbízottak	415
	Kir. ügyészségi kirendeltség. Baja	415

Büntetőügyek, fiatalkorúak ügyei.

484	Országos büntetőintézetek.....	416
	Budapesti kir. országos gyűjtőfogház.....	417
	Váci kir. országos fegyintézet.....	418
	Szegedi kir. kerületi börtön és államfogház.....	418
	Soproni kir. országos fegyintézet és szigorított férfidologház.....	418
	Márianosztrai kir. országos büntetőintézet és szigorított női dologház.....	418
	Hartai kir. országos büntetőintézet.....	419
	A jászberényi járásbírósi fogház mellett felállított férfidologház.....	419
	A kalocsai kir. törvényszéki fogház mellett felállított női dologház.....	419
	Dologházi felügyelő hatóságok.....	419
	Törvényszéki és járásbírósi fogházak.....	420
485	Rabmunkások biztosítási alapja.....	420
486	Országos börtönügyi múzeum. Budapest.....	420
487	Bűnügyi múzeumok.....	420
488	Igazságügyi országos megfigyelő és elmeorvosintézet. Budapest.....	421
489	Országos bűnügyi nyilvántartó hivatal. Budapest.....	421
490	Igazságügyi orvosi tanács. Budapest.....	421
491	Országos bírósági vegyszeti intézet. Budapest.....	422
492	Fiatalkorúak felügyelő hatóságai (7).....	422
493	Fiatalkorúak kir. országos fogháza. Nyíregyháza.....	423
494	M. kir. állami nevelő- és átmeneti otthonok.....	424
	M. kir. állami átmeneti fiúotthon. Budapest	
	Aszódi m. kir. állami fiúnevelő-otthon	
	Székesfehérvári m. kir. állami fiúnevelő-otthon	
	Rákospalotai m. kir. állami leánynevelő otthon	
	Ceglédi m. kir. állami leánynevelő-otthon	
495	Magán javító-nevelő intézetek szerződéses viszonyban.....	424

Közjegyzői és ügyvédi felügyelet, a kincstár képviselet.

496	M. kir. közjegyzői kamarák (5).....	425
497	Kir. közjegyzők és közjegyzőjelöltek nyugdíjintézet. Budapest.....	426
498	Ügyvédi kamarák (18).....	426
499	Országos ügyvédi gyám- és nyugdíjintézet. Budapest.....	427
500	M. kir. kincstári jogügyi igazgatóság. Budapest.....	428

Birtokrendezési ügyek, birtokvédelem.

501	Birtokrendező mérnökvizsgáló bizottság. Budapest.....	429
502	Védett birtokok felett közfelügyeletet gyakorló helyi bizottságok.....	429
503	Országos földbirtokrendező alap.....	429
	504% Tagosítási állami alap.....	429
505	A gazdaadósságok rendezésének megkönnyítése végett létesült alapok.....	430
	Kamathozzájárulási alap.....	430
	Tőketörlesztési alap.....	430
	Teherrendezési alap.....	430

Kényszeregyezési ügyek.

506	Országos hitelvédő egylet. Budapest.....	430
	Országos hitelvédő egylet kamara-kerületi szervei (3).....	430

Függelék.

	A magyar közigazgatás növekedésének grafikai képe.....	433
	Tárgymutató.....	437

**I.
A KÖZIGAZGATÁS KÖZPONTI SZERVEI.**

A kormányzó kabinetirodája és katonai irodája. (Budapest.) 1

Királyi kertészet (Budapest). — Várkapitányság (Budapest). —
M. kir. vadászati hivatal (Gödöllő).

A királyi elhatározások előkészítésével, kiadásával, továbbításával régen a *kir. kancellária* foglalkozott (l. a m. kir. minisztérium történeténél.) A Habsburgok idején a magyar kancellária és a király közé már egy közvetítő iroda került, az I. Ferdinándtól felállított *Allgemeine Hofkanzlei*. Mária Teréziának egy 1751-i leirata az udvari és államkancellária tanácsosaitól megkülönbözteti a *kabinetttitkárokat*, A 19. században *titkos kabinet* néven szerepel a császári iroda, majd *Ő cs. és ap. kir. Felségének kabinetirodája* lesz a hivatalos neve. Ilyen név alatt működött az összeomlásig. Átvette a királyhoz (császárhoz) intézett írásbeli beadványokat s azokat vagy elintézte, vagy az uralkodó elé terjesztette. A királyi elhatározásokat közölte, a kir. kézírásokat kiállította. A kormányok előterjesztését csak közvetítette őfelségéhez anélkül, hogy azok elintézésébe érdemlegesen befolyt volna.

Fenntartásának költségeit Ausztria és Magyarország felerészben viselték. (Nem volt közös ügy, de a külön-külön megszavazott összegben egy hivatalt tartottak fenn.)

Ő cs. és apostoli kir. Felségének kabinetirodája elnevezés alatt különben rendszerint csak a polgári ügyek intézésére hívatott kabinetirodát értették, míg a katonai ügyek intézésére külön *katonai iroda* szolgált. Ez a királynak a hadügyi igazgatásra vonatkozó személyes aktusainál működött közre segédhivatalként.

Az alkotmányosság helyreállításáról és a főhatalom gyakorlásáról szóló 1920:1. t.-c. 17. §-a kimondja, hogy a kormányzó mellé a hivatali tennivalók ellátására szükséges hivatalt a minisztérium a nemzetgyűlés által megállapított költségvetés keretében szervezi. Ez alapon szerveztetett meg a *kormányzó kabinetirodája és katonai irodája*. (63.523/1920. H. M.)

Közvetlenül a kormányzó személyes hatósága alá vannak rendelve. Mindkét iroda élén főnök áll, a kabinetiroda főnöke miniszteri rangban. A *kabinetiroda* személyzete részben fogalmazási, részben gazdasági szakbeli s részben segédhivatali személyzet. A kabinetirodának van alárendelve a *Várkapitányság*, a *Királyi kertészet*, és a *M. kir. vadászati hivatal*, (Gödöllőn.)

A *katonai iroda* a főnökön kívül főnökhelyettesből, szárnysegédekből, irodaigazgatóból, útimarsalóból, gépkocsiosztag-parancsnokból, előadókából, gazdasági és segédhivatalból áll.

A kormányzói hivatalok mellett *sámvevőség* működik, melynek személyzete a pénzügyminisztérium kötelékébe tartozik.

Magyar főudvarnagyi bíróság. (Budapest.)

2

Felállította az 1909: 16. tc. (L. még az 1925:8. tc. 48. §-át, az 1927: 11. tc. 13. §-át, továbbá a 10.336/1909. I. M., 2796/1909. M. E., 9576/1911. I. M., 9100/1917. I. M., 6165/1918. M. E., 6694/1918. M. E., 2245/1920 M. E., 8760/1920. M. E. számú rendeleteket.)

E tc. előtt a hasonló hatáskörű bíraskodást mind Ausztriában, mind Magyarországon *Őfelségének főudvarnagyi hivatala* (Oberhofmarschallgericht) gyakorolta. A magyar törvényhozás e hivatalnak Magyarországra is kiterjedő bíraskodási hatóságát az alkotmányos élet helyreállta után is ismételten elismerte. (1868: 54. tc. 272. §., 1881:60. tc. 33. §.) A felsőbírósági határozatok és a bírói gyakorlat szerint is a Főudvarnagyi hivatal hatósága az 1868: 54. tc. életbeléptével nem szűnt meg. Testületi bíróságként működött, a bírói tanács a Hivatal igazgatójának elnöklete alatt a bécsi elsőfolyamodású törvényszék négy bírójából alakult, akiket Őfelsége nevezett ki. A fellebbvitel másodfokon a bécsi országos főtörvényszékhez, harmadfokon a bécsi legfőbb ítélőszékhez történt. Mind az alapbíróság, mind a fellebbviteli bíróságok osztrák eljárási szabályokat alkalmaztak.

A magyar főudvarnagyi bíraskodásról szóló 1909:16. tc. szerint a *Magyar főudvarnagyi bíróság* hatásköre kiterjed a királyi ház tagjaira, azokra a személyekre, akikre külön legfelsőbb intézkedések a Főudvarnagyi hivatal hatáskörét kiterjesztették s azokra a nemzetközi jog értelmében területenkívüliséget élvező személyekre, akik önként alávetik magukat e bíróságnak. Csak polgári peres és perenkívüli ügyekben járhat el, de ezekben is csak a kötelmi jog körébe tartozó peres ügyekben, míg a dologi s nevezetesen az ingatlanokra vonatkozó jogokkal kapcsolatos perek a rendes bíróság hatáskörébe tartoznak. A Habsburg cs. és kir. családi birtokok (Ráckeve) és a kir. család tulajdonát képező magánjavak zárlati bírósága, a szentkorona-javak állagfelügyelő hatósága s a szent korona tulajdonát alkotó ingatlanok lakásügyi hatósága.

Hármas tanácsban ítélkezik. Elnökét a minisztérium meghallgatása s a miniszterelnök ellenjegyzése mellett a király (kormányzó) nevezi ki.

Fellebbviteli bírósága a Budapesti kir. ítélőtábla és a kir. Kúria.

Harminchármas országos bizottság. (Budapest.)

3

A gazdasági és hitelélet rendjének biztosítása végett az 1931:26. tc. 2. §-a felhatalmazta a minisztériumot, hogy az említett cél érdekében rendelettel tehessen a törvényhozás hatáskörébe tartozó magánjogi, eljárási és egyéb rendelkezéseket, de kötelezte a kormányt, hogy ily rendelkezéseit előzetesen mutassa be a harminchármas bizottságnak. (A sürgős intézkedéseket azonban a bejelentés előtt megteheti.) A bizottság a tervezetre véleményt nyilváníthat; a kormánytól felvilágosítást kérhet; a kormányt a tapasztalt hiányokra figyelmeztetheti; javaslatokat tehet s a minisztérium felelősségre vonását is javasolhatja. A bizottság 22 tagját a képviselőház, 11, tagját pedig a felsőhp választja saját tagjai közül. A bizottság elhatározhatja az országgyűlés mindkét házában összehívását is, amely esetben a két ház elnökei haladéktalanul kötelesek az összehívás iránt intézkedni.

M. kir. minisztérium. (A központi kormány.)

4

1848-ig a király a végrehajtó hatalmat az egyedül neki felelős dikasztériális, testületi szervek (kormányiszékek) útján gyakorolta. Ezek a dikasztériumok a Habsburgok trónrajutásától kezdve alakultak ki s foglalták el az addig túlnyomóan individuális organizáción alapuló központi főhatóságok helyét.

*A magyar kir. udvari kancellária a már a Habsburgok trónrajutása előtt fennállott s az 1529-ben Bécsbe helyezett kancellári hivatalból a 17. század elején szervezetetett át dikasztériummá. Az 1723. évi reformtörvényhozás újjászervezte. Elnöke volt a főkancellár, tagjai egy vagy két alkancellár, egy kat. püspök, 11 udvari tanácsos vagy előadó (referendarius) s a szükséges személyzet. A kancellária volt a legfőbb központi kir. kormányzati és közigazgatási testület. A külügyek ennek részvételével intéztettek, a belügyekben ennek útján történt a király személyes hatáskörébe tartozó közigazgatási funkciók elvégzése. A kancellária útján gyakorolta a király, a törvényhozás körüli felségjogokat s e hivatal útján kerültek az ország egyéb hatóságaihoz a kir. rendeletek, leiratok (vagy a király aláírásával: rescripta; vagy csak a király nevében, a kancellár aláírásával: decreta). Több osztályból állott, az ügyeket testületileg intézte. — Erdély különállása idején külön *erdélyi udvari kancellária* állott fenn, melyet II. József a magyar kancelláriával egyesített, de II. Lipót újra elkülönített. A görög keletiek vallási ügyeinek intézésére rövid ideig fennállott az *illyr udvari kancellária*. Feloszlását az 1792: 10. -tc. hagyta jóvá. — Az 1848: 3. tc. a m. kir. udvari kancelláriát feloszlatta. 1860-ban, az október 20-iki diplomával újból felállított s fennállt 1867-ig, a második felelős minisztérium felállításáig. Az erdélyi kancellária az 1848. évi unió-törvény folytán feloszlattatott, de a provizórium idején ez is működött.*

*A m. kir. helytartótanács mint dikasztérium állandó szervezetet 1723-ban nyert. Hatásköre Erdélyre és a kapcsolt részekre is kiterjedt. (A Mária Teréziától 1767-ben szervezett *horvát helytartótanács* már 1779-ben beolvasztatott a magyarba.) Székhelye 1783-ig Pozsony volt, ettől kezdve Buda. Elnöke volt a nádor, másodelnöke az országbíró s harmadelnöke a tárnokmester. Tagjai: a főpapok, főurak és a köznemesek sorából kinevezett 22 tanácsos. Testületileg hozta határozatait, az ügyek előkészítése szakosztályokban történt (például alapítványi, adóügyi szakosztály stb.) s egyes speciális ügyekre külön hivatali szervezetek állítottak fel: közalapítványi ügyigazgatóság, postaigazgatóság, építési igazgatóság stb. Intézkedéseket (intimata), körleveleket (circularia) és szabályzatokat (normativa) bocsátott ki. Hatásköre általában a beigazgatásra terjedt ki. — Erdély különállása idején ott is volt egy, a m. kir. helytartótanáccsal sok tekintetben egyező szervezetű és hatáskörű központi hatóság: a *kir. főkormányiszék*, élén a gubernátorral. Az 1848-as unióval ez az erdélyi kormányiszék nem szűnt meg, hanem a magyar minisztérium alá rendeltetett. Az abszolutizmus ideje alatt szünetelt, 1860-ban visszaállított, 1867-ben a magyar minisztérium fennhatósága alá helyeztetett. Az 1868:43. tc. megszüntette. '*

A m. kir. (udvari) kamarát I. Ferdinánd szervezte a korona és a fiscus jövedelmeinek igazgatására. Székhelye 1784-ig Pozsony volt,

azután Buda. Élén a kamarai elnök vagy kincstáros állott, tagjai az alelnökök és több tanácsos. Tanácsosai között volt a kir. jogügyek igazgatója is, aki az alárendelt kir. ügyigazgatói és kamarai ügyészekkel együtt érvényesítette a korona és a fiscus jogait.

Az 1848-as reformtörvényhozás a központi kir. kormány szervezetét egészen új alapokra fektette. Az eddig dikasztériális s csak a királynak felelős kormányrendszer helyébe az egyéni felelősség mellett működő s a parlamentnek is felelős miniszteri kormányzatot léptette. *A független felelős magyar minisztérium* alakításáról szóló 1848: 3. tc.-kel megszűntek az eddigi kormányzések. E törvény a független felelős m. kir. kormány minisztériumnak, tagjait minisztereknek s az egyes minisztereket a melléjük rendelt hivatali személyzettel együtt a minisztérium *osztályainak* nevezi. Ezzel szemben a gyakorlati szóhasználat minisztérium alatt mind a miniszterek összességét (összminisztérium), mind az egyes minisztereket a melléjük rendelt orgánumokkal érti.

Az 1848:3. tc. szerint a minisztérium az elnökön kívül a következő nyolc miniszterből áll: 1. a felség személye körüli miniszter, 2. belügyi, 3. pénzügyi, 4. a közmunka- és közlekedésügyi, 5. a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi, 6. a vallás- és közoktatásügyi, 7. az igazságügyi, 8. a honvédelmi miniszterből.

A forradalom és a szabadságharc leverése után, 1849-ben a végrehajtó hatalom gyakorlása átmenetileg a katonai hatóságra ruházott. Az egész közigazgatási szervezet új szabályozást nyert 1853-ban. (Reg. f. Ung. 1853. 24. sz.) Eszerint Magyarországon a legfőbb közigazgatási hatóság a *helytartóság*, melynek hatásköre kiterjedt: 1. a politikai s rendőri közigazgatás ügyeire általában, 2. a vallás- és a közoktatás ügyeire, 3. a kereskedelmi s iparügyekre, 4. a földművelés ügyeire, 5. építészeti ügyekre.

A helytartóság Magyarországon 5 osztályban működött: Budán, Pozsonyban, Sopronban, Kassán, Nagyváradon. A helytartóság állt a helytartóból (katonai és polgári kormányzó), 5 alelnökből (minden osztály élén) s a szükséges számú tanácsosokból, titkárokból, fogalmazókból, kezelőszemélyzetből s gyakornokokból. Mindegyik helytartósági osztálynak alá voltak rendelve a közigazgatási kerületében levő megyei politikai hatóságok s a helyhatóság ügykörébe tartozó tárgyakra felállított minden más hatóság. Maga a helytartóság a birodalmi belügyminiszternek volf alárendelve. — Az *erdélyi helytartóság* Szebenben székel, élén a helytartóval. A *Szerb Vajdaság és Temesi Bánságban az országos kormány* élén az országos kormányzó állt. *Horvát és Tótországban az országos (báni) kormány* élén a bán. A *katonai határőrvidék* közigazgatásának vezetése a hadsereg főparancsnokánál maradt.

A kiegyezési törvény (1867: 12.) a *m. kir. kormány* tagjainak a számát kilencről *tizenkettőre* emelte. Ugyanis a Magyarország és Ausztria között közöseknek elismert ügyekre *háromtagú osztrák és magyar cs. és kir. közös minisztériumot*, illetve három osztrák és magyar cs. és kir. közös miniszteri állást szervezett. Ezek a közös miniszterek épen úgy tagjai voltak a magyar kormánynak, mint a m. kir. miniszterek, (de nem a m. kir. minisztertanácsnak, mint testületi hatóságnak). Egyúttal azonban az osztrák államnak is központi kormányzati és közigazgatási szervei voltak.

A m. kir. kormány tagjainak számát még eggyel szaporította s így 13-ra emelte fel az 1868:30. tc., melynek 44. §-a a tárcanélküli horvát-szlavon-dalmát miniszteri állást szervezte.

Az 1889:18. tc. egyrészt a közmunka- és közlekedésügyi, másrészt a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter hatáskörét másként csoportosította s a miniszterek egyikének a nevét kereskedelemügyi, a másikat földművelésügyi miniszterre változtatta.

Az 1917:11. tc. 1. §-a a háborúnak és a békére való átmenetnek tartamára négy tárcanélküli miniszter kinevezésére adott felhatalmazást. E törvény alapján neveztetett ki 1917-ben a *választójogi miniszter* az új választási törvény előkészítésére.

A népköztársaság központi szerve a *népkormány* volt. Az 1918:4. néptörvény *munkaügyi és népjóléti minisztérium* elnevezéssel új minisztérium felállítását rendelte el, amely később *népegészségügyi minisztérium* elnevezést nyert. Az 1918:5. néptörvény rendelkezett a *külgyminisztérium* felállításáról, az 1918: 10. a *ruszka-krajnai*, az 1919:4. a *német*, az 1919:10. néptörvény pedig a *népgazdasági minisztériumról*.¹⁾ A Károlyi-féle **népkormányban találjuk meg a nemzetek önrendelkezését előkészítő, továbbá a béketárgyalás külföldi előkészítő munkálatait végző tárcanélküli minisztereket, valamint a közélelmezési minisztert.** A tanácsköztársaság központi szerve volt a *forradalmi kormányzótanács*, ennek kebelében nem minisztériumok, hanem *népbiztosságok* működtek. A tanácsköztársaság után a szocialista kormány (Peidl) ismét visszatért a miniszteriális elnevezésekhez. Friedrich István hivatalnokkormányában a következő **tárcák szerepeltek: belügy, külügy, vallás- és közoktatásügy, hadügy, pénzügy népegészségügy, közélelmezésügy, igazságügy, földművelésügy, kereskedelemügy;** a második Friedrich-kormány e tárcákon kívül még magában **foglalta: az ipar-, a kisközgazdák-, a propaganda és a nemzetiségi minisztériumokat,** továbbá az entente-missziókkal folytatandó tárgyalások bevezetésével megbízott, úgynevezett *összekötő minisztert.* A Huszár-kormányban volt: belügy, külügy, pénzügy, vallás- és közoktatásügy, igazságügy, földművelésügy, kereskedelemügy, hadügy, közélelmezésügy, munkaügyi és népjóléti, kisközgazdái és nemzetiségi minisztérium.

Az alkotmányosság helyreállításáról szóló 1920:1. tc. 6. §-a a forradalmak előtti állapotból kiindulva a magyar felelős minisztériumot a külgyminiszterrel, a népjóléti és munkaügyi miniszterrel, továbbá az 1917:21. tc. értelmében tárcanélkül kinevezhető miniszterek létszámában a kisközgazdák miniszterével, a közélelmezésügyi miniszterrel és a nemzeti kisebbségek miniszterével egészítette ki. Ugyanez a törvény megszüntette a *király személye körüli miniszter állását* s hatályukat vesztetteknek nyilvánította az 1867: 12. tc.-et, valamint a közös érdekű viszonyokra vonatkozó egyéb törvényes rendelkezéseket. Így törvényileg is megszűntek a bekövetkezett események folytán már tárgytalan közös miniszteri állások. Ugyancsak a bekövetkezett események, illetve a társországok elszakadása következtében szűnt meg a horvát-szlavon-dalmát miniszteri állás. így az 1920:1. tc. alapján a miniszterelnökkel együtt 13 miniszter volt. Ezek közül a kisközgazdák miniszterének az állását az 1921:23. tc. 8. §-a szüntette meg. Ugyanezen §., valamint az 1924:4. tc. *aj* mell. A. I. 2. pontja alapján szűnt meg a közélelmezési miniszteri

¹⁾ 1919: 5 néptörvény további külön minisztérium felállítását rendelte el a vallás- és külön a közoktatásügyek intézésére.

állás; a nemzeti kisebbségek minisztériumának költségvetése utoljára az 1921:23. tc.-ben fordul elő.

Az 1929:31. tc.-be iktatott 1929—1930. évi állami költségvetés **tárcanélküli közgazdasági miniszteri állást szervezett, amelyet azonban az 1931. augusztusában bekövetkezett kormányválság után többé nem töltöttek be.**

Az 1932: 12. tc. megszüntette a népjóléti és munkaügyi miniszteri állást s hatáskörének legnagyobb részét a belügyminiszter hatáskörébe utalta. (3600/1932. M. E.)

Az 1935:7. tc. a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe tartozó ügyeket két miniszter és pedig egyfelől az *iparügyi*, másfelől a *kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter között osztotta meg.*

Jelenleg tehát a minisztérium elnökből és a következő kilenc szakminiszterből áll: földművelésügyi, pénzügyi, belügyi, iparügyi, kereskedelem- és közlekedésügyi, igazságügyi, vallás- és közoktatásügyi, honvédelmi és külügyi miniszterekből.

A m. kir. minisztérium székhelye Budapest. (A kir. személye körüli miniszter székhelye a király tartózkodási helye volt. A közös miniszterek székhelye nem volt törvényben megállapítva.) A m. kir. minisztérium tagjait a király, jelenleg a kormányzó nevezi ki a miniszterelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mellett. A miniszterelnököt az államfő előterjesztés nélkül, de ellenjegyzéssel nevezi ki: tudniillik a felmentett vagy az új miniszterelnök ellenjegyzésével.

Az egyes miniszterek egyéni felelősséggel intézkednek. (1848:3. tc. 18. §.). A minisztérium személyzete tehát csak a miniszter felhatalmazása alapján és az ő nevében intézkedhetik; a felelősség a személyzet intézkedéseiről is a minisztert terheli.

A miniszterek legfőbb feladata a közigazgatás irányítása és a felügyelet gyakorlása. A törvények emellett a közigazgatási ügyek legnagyobb részében határozó jogkört is ruháznak rájuk. A magyar köztisztviselők általános minősítésére vonatkozó törvényi rendelkezések a miniszterekre is érvényesek, különben a miniszteri állás elnyerése nincs külön minősítéshez kötve.

Az egyes minisztériumok *belszervezetét* minisztertanácsi és miniszteri rendeletek állapítják meg, a törvény (1848:3. tc.) erről csak annyit mond, hogy »mindegyik miniszter egy *állandó hivatalos személyzetnek* az élén áll« (15. §.). Ennek az »állandó hivatalos személyzetnek a tagjai a miniszteri (központi) hivatalnokok s összességük alkotja az egyes minisztériumokat. (Szűkebb értelemben. Tágabb értelemben a minisztérium a miniszterek összeségét jelenti.) Ezekon kívül az egyes minisztériumokban vannak még a miniszter szakszerű támogatására szolgáló *tanácsok és bizottságok.*

A minisztériumok *személyzete* fogalmazói, szak-, számvevőségi és kezelőszemélyzetre oszlik. (A számviteli törvény értelmében minden minisztériumban külön *számvevőség* szervezendő. A kezelési teendőket a *segédhivatalok* látják el.) A fogalmazói személyzet élén áll az államtitkár, aki a miniszter után a minisztérium legmagasabb rangú tagja. (Az 1870-es évektől kezdve szokásban van, hogy az egyes tárcáknál az egyik államtitkárt mandátumhoz juttatják. Ezek az úgynevezett *politikai*

államtitkárok, akik azonban épenúgy a miniszter fegyelmi joga alatt állnak, mint az úgynevezett *adminisztratív államtitkárok*.) A miniszterelnök az I., a többi miniszter a II., az államtitkár a III. fizetési osztályú fizetést élvezi. A fogalmazói személyzet többi tagjai: miniszteri osztályfőnök (IV. f. o.), miniszteri tanácsos (V. f. o.), miniszteri osztálytanácsos (VI. f. o.), miniszteri titkár (VII. f. o.), miniszteri segédtitkár (VIII. f. o.), miniszteri fogalmazó (IX. f. o.), miniszteri segédfogalmazó (X. f. o.) s a fizetési osztályba nem sorolt fogalmazó gyakornokok.

Az egyes minisztériumokban az ügyeknek és a személyeknek főosztályokra, csoportokra, ügyosztályokra, osztályokra, alosztályokra stb. való tagozódása igen különböző.

Minisztertanács.

5

Már az 1848: III. tc. 17. §-a megemlékezik az *összes minisztériumnak* vagy egyszerűen *minisztériumnak* nevezett társas szervről, anélkül, hogy annak hatáskörét s működési módját megállapította volna. Későbbi törvények és kir. rendeletek sok jelentős ügyet utaltak a minisztertanács hatáskörébe. Ilyen volt a bíróságok és közigazgatási hatóságok között a hatásköri összeütközések eldöntése; a hatásköri bíraskodás; a kir. járásbíróságok és a kir. törvényszékek területeinek s a kir. járásbíróságok székhelyeinek megállapítása (V. ö. 1885:3. §. 4., 1890: 25. §. 4., 1890: 29. §. 2., 1871:32. §. 1., 1875:36. §. 1., 1890:19.), ünnepélyes honosítás iránti javaslatétel (1879:50. §. 17.) stb. stb.

A miniszterek saját elhatározásukból is szoktak egyes ügyeket a tanács megvitatása alá bocsátani, anélkül, hogy ezáltal a miniszter megszűnnék az illetékes hatóság maradni.

A minisztertanácson az elnöklés joga a királyt vagy a nádort s ezek jelen nem léteben a miniszterelnököt illeti. (1848: 3. §. 17.) A nádornak kir. helytartói minőségét az 1867: 7. tc. megszüntette s így a minisztertanácson az elnöki tisztet kivételesen a király (kormányzó), rendesen pedig a miniszterelnök tölti be. Tagjai az összes miniszterek (de a közös miniszterek ki voltak zárva). Egyhangú határozat el nem érése esetén a szótöbbség dönt. A minisztertanácsi rendeleteket a miniszterelnök M. E. sz. alatt bocsátja ki.

M. kir. legfőbb állami számvevőszék. (Budapest.)

6

Az 1870: 18. tc. alapján felállított állami számvevőszék szervezése előtt az egész állami pénzügy és számvitel ellenőrzésére nem volt különálló és független hatóság. Sem az I. Ferdinándtól felállított kir. udvari kamara számvevősége (1542: 18. te), sem a Mária Terézia idejében szervezett *Hofrechenkammer*, sem pedig az I. Ferenc-féle *Oberste Staatscontrole*, majd a *General-Rechnungs-Directorium* nem voltak a mai értelemben vett független számvevőszékek. 1801-ben a bécsi udvari kamara mellett külön *magyar-erdélyi udvari könyvelőséget* is állítottak fel, ez 1849-ben megszűnt s a fentebb említett osztrák számvevőségek látták el a számvevői szolgálatot. Az abszolutizmus idején különben az egyes koronaországokban *állodalmi számvevőségek* működtek, melyek az 1805-ben felállított bécsi számvevőségi főigazgatóságnak voltak alárendelve. (Reg.

f. Ung. 1853. 210. sz.) 1866-ban Ausztriában az *Oberste Rechnungskontroll-behörde* helyébe *Oberste Rechnungshof*-ot szervezték, amely 1867 január 1-én kezdte meg működését.

Magyarországon az alkotmány helyreállítása után a legfőbb állami számvételi közeg először a pénzügyminisztériumban szervezett, de 1869 május 1-től attól függetlenített ügynevezett *állami főkönyvelési osztály* volt. Az állami számvevőszék szervezetét azután az 1870: 18. tc. állapította meg. (Módosítások: 1880:66. te, 1893:30. te, 1902:23. te, 1907:23. te, 1914:4. te) Mai nevét 1914-ben kapta (1914:4. te A »legfőbb« szó nem azt jelenti, mintha Magyarországon több állami számvevőség is állna fenn, hanem az elnevezéssel az osztrák cs. kir. legfőbb számvevőségétől való függetlenségét akarták demonstrálni.)

Hatásköri bíróság. (Budapest.)

7

Nálunk, ahol igen sok büntetőjogi és magánjogi ügy van a közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalva, és ahol a közigazgatási bíróság hatásköre is csak taxatíván van meghatározva, különösen nagy számban fordulnak elő hatásköri összeütközések, melyek megszüntetésére már régen kívánatosnak mutatkozott egy a kormányhatalomtól független bíróság létesítése. Az 1869: IV. te 25. §-a a bírói és a közigazgatási hatóságok közt felmerült hatásköri (a törvény helytelenül illetőséget mond) összeütközések elintézésére a törvényhozás további intézkedéséig, tehát ideiglenesen a *minisztériumot* hatalmazta fel. Ez az ideiglenes rendelkezés állandósult, jóllehet már 1869-ben követelték a független bírói fórumot. Az 1879:31. te (134. §.) a rendes bíróság és az erdei kihágási bíróság közötti, a volt pénzügyi közigazgatási bíróságról szóló 1883:43. te (26. §.) egyfelől a pénzügyi közigazgatási bíróság, másfelől a közigazgatási hatóságok vagy a rendes bíróságok között felmerült összeütközések elintézését bízta szintén a minisztertanácsra. A független bíróság helyett, először a francia conseil d'état-hoz hasonló *államtanács* gondolata merült fel s az 1883: 43. t.-c.-kel kapcsolatban a képviselőház igazságügyi bizottságának jelentése szerint is az említett hatásköri összeütközések csak addig utasíthatnak a minisztertanács elé, »amíg az ilyen összeütközések eldöntésére hívatott *államtanács* vagy más megfelelő legfelsőbb fórum fel nem állítatik«.

A múlt század 90-es éveinek elején megindult közigazgatási reformirányzat a hatásköri összeütközések elintézésére hívatott bíróság felállítását is tervbe vette. A közigazgatási bíróságról szóló 1896:26. te 131. §-a szerint a felmerült összeütközési esetek a hatásköri összeütközések elintézésére hívatott bíróság elé terjesztendők. (Ennek felállításáig a minisztertanács dönt, 159. §.). Közel 40 évig tartott az az ideiglenes állapot, hogy az összeütközési eseteket az igazságügyminiszternek az érdekelt miniszterrel történt előzetes tárgyalása után tett előterjesztésére a minisztertanács intézte el, teljesen szabad belátása szerint, hiszen az eljárás nem volt szabályozva.

Az 1907:61. te a közel négy évtizedig tartó ideiglenes állapotnak végetvetett s a hatásköri összeütközések elintézése önálló és független bírói fórumot állított fel. Ezt a törvényt részben módosította és kiegészítette az 1928:43. te

A *Hatásköri bíróság* a M. kir. kúria és a M. kir. közigazgatási bíróság bíráiból alakult vegyes összetételű bíróság. Mindkét bíróság háromévenként 8—8 bírót választ saját kebeléből s ezekből alakul az elnökkel együtt 7 tagú bírói tanács. A tanácsban a kúriai és közigazgatási bírák egyenlő arányban vesznek részt. De ha szorosán vett külön bíróság (honvéd-bíróságok, munkásbiztosítási bíróságok, OFB) hatásköréről van szó: e bíróságok 1—1 tagját illeti a hat hely közül egy.

A Hatásköri bíróság elnöke háromévenként felváltva a Kúria és a Közigazgatási bíróság elnöke.

Elintéz általában minden olyan hatásköri összeütközést, amely egyfelől bírói hatóság, másfelől közigazgatási hatóság között, vagy pedig különböző jellegű bírói hatóságok között keletkezik, amennyiben törvényben nincsen más bírói hatóság erre a célra kijelölve. Ami a bíróságoknak egymásközi hatásköri összeütközéseit illeti: a rendes bíróságok s az ezekkel egy tekintet alá eső külön bíróságok (munkaügyi bíróság, főudvarnagyi bíróság, szabadalmi bíróság s általában azok a bírói hatóságok, amelyek akár szervezeten, akár a jogorvoslat szempontjából a rendes bíróságokhoz vannak kapcsolódva) ki vannak véve e bíróság hatásköréből s a legközelebbi közös felsőbbbíróság elé tartoznak. A szerves értelemben vett külön bíróságok (honvédbíróságok, munkásbiztosítási bíróságok s a volt OFB) minden irányban, tehát az egymásközi konfliktus eseteiben is a Hatásköri bíróság hatáskörébe tartoznak.

II.

**A M. KIR. MINISZTERELNÖK KÖZVETLEN
FELÜGYELETE ALATT MŰKÖDŐ SZERVEK.**

M. kir. miniszterelnökség. (Budapest.)

8

A miniszterelnök a kormány feje. Irányítja az ország bel- és külpolitikáját. Az országgyűlésen képviseli a kormány politikáját és öröködik a szakminiszterek működésének összhangja felett. Közigazgatási feladatköre nincs.

A miniszterelnökségen az ügyek öt osztályban intéztetnek. Ezek: I. Elnöki osztály, II. Kisebbségi ügyek s néhány más ügy, III. Sajtóosztály, IV. Társadalompolitikai és V. Miniszterközi összekötő osztály.

A miniszterelnök közvetlen felügyelete alatt álló intézmények a következők:

M. kir. közigazgatási bíróság. (Budapest.)

9

A közigazgatási bíráskodásra bizonyos mértékig emlékeztető intézmény gondolatával találkozunk az 1848:3. tc. 19. §-ában, amely az ország közügyeinek intézése érdekében *államtanács-ot* akar létesíttetni, mely intézmény nyugati államokban mint közigazgatási és hatásköri bíróság is szerepel (francia Conseil d'Etat). Az 1848:4. tc. az alakítandó *központi válaszmányokat* némi tekintetben adminisztratív bíráskodási jogkörrel ruházta fel. A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:4. tc. képviselőházi tárgyalása alkalmával elhangzott az az indítvány, hogy *a rendes bírói hatáskört* a közigazgatási intézkedések elleni jogvédelemre is kiterjesszék. Több tekintetben hasonló intézménynek tekinthetők a közigazgatási bizottság gyámügyi, fellebbviteli, erdészeti, kihágási és fegyelmi albizottságai. A legfontosabb hatáskörrel bírtak az 1888:36. tc. alapján a közigazgatási bizottságok köréből alakított *regálé-kártalanítási albizottságok*. Sürgette a közigazgatási bíráskodás behozatalát az 1887-i magyar jogászugyűlés is.

Az első te, amely a közigazgatási jogrend legalább egy részének védelmére külön független szakbíróságot létesített: a ma már hatálytalan 1883:43. te, amely felállította az egyfokú *pénzügyi közigazgatási bíróságot*. Hatásköre kizárólag *adó- és illetékügyekre* terjedt ki s itt is csak egyes hatóságoknak taxatív felsorolt, körülírt határozatai ellen nyújtott jogorvoslatot.

A vármegyei közigazgatás rendezéséről szóló 1891:33. tc. (lex Szapáryana) 2. §-a a belügyminiszter kötelességévé teszi, hogy a közigazgatási bíráskodásról javaslatot terjesszen be. Ez alapon terjesztetett be a javaslat, amelyből több rendbeli lényeges módosítás után az 1897. január 1-én életbelépett 1896:26. tc. lett. Az eredeti javaslat — főleg porosz minta után — a közigazgatási bíráskodást érdemben döntő joghatósággal felruházott külön bírósági szervezetre akarta bízni. Az elsőfokú közigazgatási bíróság részben hivatali, de túlnyomólag önkormányzati, a felső közigazgatási bíróság kizárólag hivatali elemekből állt volna.

Az eljárás perrendszerű lett volna mindkét fokú bíróságnál s mindkét bíróság, amennyiben ugyan lehetséges, a bírói függetlenség garanciáival vétetett volna körül. A javaslatnak főképp az alsófokú közigazgatási bíróságra vonatkozó részét támadták s különösen a főispánnak, mint a kormány bizalmi orgánumának elnökségét. A kormány maga is elállt a javaslatnak az elsőfokú bíróság szervezésére vonatkozó részétől. így a közigazgatási bíróság ma is csak felsőfokú, bár mind erősebb a törekvés az alsó és középfokú közigazgatási bíróság megszervezésére.

A közigazgatási bíróságnak általános közigazgatási és pénzügyi osztálya van, melyek mindegyikében az ügyek öttagú tanácsok elé kerülnek. Elén a kir. Kúria elnökével egyenlő ranggal és jelleggel bíró *elnök* áll, tagjai a másodelnök, a szükséges számú tanácselnökök és bírák.. A szükséges számú *segéd- és kezelőszemélyzet* tagjait szintén a kir. Kúria hasonló állású alkalmazottaival egyenlő rang és jelleg illeti meg.

A vitás elvi kérdések eldöntésére szolgáló döntvényeket az *osztályülések* alkotják, a két osztály fontos adminisztratív ügyek elintézésére időnkint *együttes teljes ülést* tart. Mindegyik osztály részére évenként szerveztetik egy-egy jogegységi tanács is, amely szintén hoz elvi határozatokat.

Az 1896: 26. tc. és a későbbi tc-ek a közjogi jogvitáknak csak egyes válogatott s taxatív felsorolt eseteit utalják a közigazgatási bírászkodás hatáskörébe. Sem elvi, sem gyakorlati szempontból nem helyes.

Alább felsoroljuk azokat a törvényhelyeket, amelyek az 1896: 26. tc. óta újabb ügyeket utaltak a Közigazgatási bíróság hatáskörébe (Vörös—Lengyel: A közigazgatási bírósági törvény magyarázata c. mű alapján.) Megjegyezzük, hogy e törvényeken kívül törvénytőló rendeletek is tágították a közigazgatási bíróság hatáskörét. (L. az említett munka I. k. 47. o.)
 A törvényhelyek: 1898: XII. tc. 18. §. — 1898: XIV. tc. 9., 13., 14., 15. §§. — 1898: XIX. tc. 22., 31., 46., 47., 51., 54. §§. — 1898: XXI. tc. 13. §. — 1899: XV. tc. 162. §., — 1900. XVII. tc. 6. §. — 1907: VI. tc. 29. §. — 1907: XXVI. tc. 11. §. — 1907: XXVII. tc. 8. §. — 1907: XLV. tc. 62. §. — 1907: LI. tc. 4. §. — 1907:: LIX. tc. 6. §. — 1907: LX. tc. — 1907: LXI. tc.— 1908: XXXVIII. tc. 37. §. — 1909: X. tc. 1909: XIII. tc. 5. §. — 1912: XXXV. tc. 18. §. — 1912. LVII. tc. 33—36. §§. — 1912: LVIII. tc. 8. §. — 1912. LXIII. tc. 5. §. — 1912: LXV. tc. 120. §. — 1913: XIV. tc. 29. §., 65., 66. §§., 75. §. 144. §. — 1913: XV. tc. 27. §. — 1913: XVI. tc. 30. §. — 1913: XVIII. tc. 28. §. 3. és 4. pontja. — 1913: XXXVIII. tc. 6., 8. §§., 1913: XXXIX. tc. 10. §. — 1913: XL. tc. 10. §. — 1913: XLI. tc. 19. §. — 1913: XLII. tc. 9. §. 3. bek. — 1914: XIV. tc. 19. §. — 1914: XXXVI. tc. 99., 100. §§. — 1916: XXIX. tc. — 1916: XXXII. tc. — 1918: XI. tc. 112. §. — 1920: IX. tc. 16., 17., 18. §§.
 * 1920: XVI. tc. 17. §. — 1920: XX. tc. 3. §. — 1920: XXXIX. tc. 53. §. 1. bek., 117. §. 7. bek., 132. §. — 1921: XIII. tc. 8. §. — 1921: XV. tc. 8. §. 5. bek. 10. §., 17. §. 5. bek., 21. §. 3. bek., 38. §. 4. bek., — 1921: XXVI. tc. — 1921: XXXIX. tc., 1921: XLV. tc. — 1922: XII. tc. 70. §.,
 * 1922: XXII. tc. — 1923: I. tc. 4. §., — 1923: II. tc. 5. §., 6. §., 8. §., 1923: III. tc. 8. §. — 1923: VII. tc. 7., 17., 18., 29., 35., 41., 61., 71., 72., 78., 79., 80., 82., 84., 90., 92., és 100. §§. — 1923: VIII. tc. 3., 4., 6., 7., 8. §§. — 1923: XVII. tc. 28. §. 1923: XXVIII. tc. 33. §. — 1923: XXXII. tc. 10. §. 6. bek., 1923: XXXV. tc. — 1923: XXXVI. tc. — 1923: XLI. tc.: 7. §. — 1924: V. tc. 3. §. — 1924: XXVI. tc. 7., 11., 15., 19. §§. — 1924.

XXVIII. tc. 14. §. — 1925: XVIII. tc. — 1925: XXVI. tc. 18., 23., 44., 45., 100—103., 132., 175. §§. — 1925: XLVIII. tc. 11. §. — 1926: XXII. tc. 38. §., 50. §. — 1927: V. tc. III. fej. 48. §. 4. bek., 49. §. 8. bek. — 1927: VI. tc. 1., 2. §§. — 1927: XXI. tc. 115. §. 4. bek. — 1927: XXIII. tc. 1. §. 4. bek. — 1927: XXIV. tc. 8. §. — 1928: VI. tc. — 1928: XII. tc. 22. §. ut. bek. és 26. §., 26. §. ut. bek., 25. §. 2. bek. — 1928: XIX. tc. 38. §., 84. §., 90. §., 113. §., 116. §. — 1928: XLIII. tc., — 1929: XI. tc. 7. §. 6. bek., 12. §. — 1929: XV. tc. 3. §., 1929: XVI. tc. 18. §. 3. bek. 53. §. — 1929: XXX. tc. 9. §., 11. §., 18. §., 21. §., 34. §., 35. §., 36. §. — 1930: XVI. tc. 43. §. — 1930: XVIII. tc. 15. §. 6. bek., 18. §. 7. bek., 22. §. 3. bek., 23. §. 6. bek., 27. §. 5. bek., 34. §. 2. bek., 42. §. 1. bek. *b)* pont, 45. §. 4. bek., 46. §. 5. bek., 55. §. 6. bek., 60. §., 82. §. 2. és 3. bek. 85. §., 94. §. 5. bek., 95. §. 4. bek., 98. §. 7. bek., 99. §. 3. és 4. bek., 100. §. 4. bek., 104. §. 2. bek., 1931: III. tc. 23. §. — 1931: XVI. tc. 50. §. — 1931: XXI. tc. 18. §. — 1933: VII. tc. 27. §. 2. és 12. bek. — 1934: I. tc. 2. §. 3. bek. 2. mond. és 5. bek. ut. mond. 13. §. — 1934: VIII. tc. 11. §. — 1934: VIII. tc. 11. §. — 1934: XII. tc. 25. §. 2. bek., 1935: IV. tc. 230. §., 1935: VI. tc. 19. §. — 1935: XII. tc. 3. §.

Székesfővárosi közmunkák tanácsa. (Budapest.)

10

Elődje az 1808-ban királyi leirrattal alkotott *Királyi szépitést bizottság* (Verschönerungskommission), melyet a régi Pest újjáalkotójának, József nádornak (1776—1847) és Hild János építésznek fáradhatatlan energiája hozott létre. A Helytartótanács közvetlen felügyelete alá tartozó bizottságnak első határozata az volt, hogy Pesten minden építkező az építkezés tervét tartozik jóváhagyatni a Szépitő bizottsággal. A nádor halála után lehanyatlott a bizottság működése, az abszolút kormányzat pedig minden autonómiájától megfosztotta. Neve ekkor: *Verschönerungs-Bau-Kommission*, majd *Verschönerungs-Bau-Amt*.

Az alkotmányosság helyreállítása után az új miniszterelnök, Andrássy Gyula gróf a londoni »Metropolitan Board of Works« mintájára olyan állandó szervet akart létesíteni, amelynek pénz is, végrehajtóhatalom is áll a rendelkezésére. 1868-ban megalakítja a két *Szépitési vegyes bizottságot*, egyet Pesten, egyet Budán. 1869 végén pedig az országgyűlés elé terjesztette a »Fővárosi közmunkák tanácsá«-ról szóló törvényjavaslatot s létrejött a *Fővárosi Közmunkák Tanácsának* alapokmánya: az 1870: 10. tc., amely »a Duna-folyamnak a főváros mellett szabályozásáról s a forgalom és közlekedés érdekében Buda-Pesten létesítendő egyéb közmunkák költségeinek fedezéséről és a közmunkák végrehajtási közegeiről szól.

Elnökét és — szükség esetén — alelnökét, valamint 18 tagjának felét a minisztérium nevezi ki, 9 tagot pedig a törvényhatósági bizottság választ. Tanácskozási jogú tagjai továbbá a főváros meghatározott tisztviselői (1934: 12. tc. 5. §.). A tagok egyharmada minden harmadik év végén kilép, de újra kinevezhetők, illetve megválaszthatók.

A Tanács feladata a szabályozási munkák előkészítése és végrehajtása; az utak, terek stb. irányának és szintjének meghatározása azok elnevezése, a házszámozás szabályozása és az építésügyi szabályzat javaslatának kidolgozása (1870: 10., 1930: 18. tc. 102. §.). Építési ügyekben a II. fokú hatóság (közigazgatási bizottság) hatáskörét tölti be.

A Fővárosi közmunkák tanácsának költségeit a *Fővárosi pénzalap* fedezi (1870: 10. te), amelynek megalkotását a törvény a kisajátítás és szabályozás útján nyert telkek eladási árából rendelte el és jövedelmi forrásait is megjelölte.

M. kir. központi statisztikai hivatal. (Budapest.)

11

Mint különálló hivatal a földművelés-, ipar és kereskedelemügyi minisztérium szakosztályából 1874-ben létesült a *Központi statisztikai hivatal*. (1874:25. tc. Az országos statisztika ügyének szervezéséről). A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek hatásköréből e minisztérium megszűntével a kereskedelemügyi minisztérium hatáskörébe került (1889: 18. te). Ügykörét, ügyviteli szabályzatát a m. kir. kereskedelemügyi miniszter 1894-ben állapította meg (1455/1894. KM.). Neve ekkor *Országos m. kir. statisztikai hivatal*. Az 1896:20. tc. a m. kir. statisztikai hivatal elhelyezésére a főváros jobbpartján állami épület emelését határozta el. 1897-ben felépült a Statisztikai hivatal palotája, magát a hivatalt pedig az 1897:35. tc. szervezte újjá *M. kir. központi statisztikai hivatal* névvel. A hivatalos statisztikai szolgálatról szóló 1929:19. tc. hatályon kívül helyezve az 1897:35. tc.-et a hivatalt a miniszterelnök felügyelete alá helyezte, amint ez újabban a legtöbb külföldi államban is megtörtént, hiszen a statisztikai adatgyűjtésnek ki kell terjednie a kormányzat minden ága által gondozott viszonyokra. Ugyanaz tc. felhatalmazása alapján a 3600/1929. M. E. sz. r. állapította meg a M. kir. központi statisztikai hivatal új szervezeti szabályzatát.

A M. kir. központi statisztikai hivatal a statisztikai szolgálat központi szerve az Országos statisztikai tanács mellett. A hivatalos statisztikai szolgálat feladata pedig: az ország közállapotainak és közérdekű viszonyainak a nyilvántartása, e célra adatok gyűjtése, feldolgozása, közzététele s a nemzetközi statisztika művelése.

A hivatal élén az elnök áll, akinek a helyettese az alelnök. Személyzete fogalmazási, statisztikai és kezelési személyzet.

Munkásságának előmozdítása érdekében a miniszterelnök által megállapított székhellyel és működési területtel *állandó statisztikai kirendeltségek* szervezhetők.

Nagyszámú kiadványai Magyarország statisztikájának legkülönbözőbb ágait ölelik fel. A tulajdonképeni statisztikai tárgyú kiadványainak szerkesztésénél önállóan, a nem ilyen természetűeknél (például Tiszti cím- és névtár, Helységnévtár) a miniszterelnök utasítása szerint jár el.

Országos statisztikai tanács. (Budapest.)

12

Már az országos statisztikai ügynek szervezéséről szóló 1874: 25. tc. (3. §.) a Központi statisztikai hivatal mellé felállította az *Országos statisztikai tanácsot*, mely az egyes minisztériumok képviselőiből, valamint a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter által kinevezett szakférfiakból alakult. (135/1890. K. M.)¹⁾ A hivatalos statisztikai szolgál-

¹⁾ Az 1897: 35. t.-c.-kel ez a gyakorlatban ekkor már nem működő tanács formailag is megszűnt.

latról szóló 1929: 19. tc. újra életrehívja az *Országos statisztikai tanácsot*, mint a Központi statisztikai hivatallal együttműködő szakértő testületet. A Tanácsnak 1930-ban kiadott szervezeti szabályzata 1933-ban módosított. A Tanács élén az államfőtől kinevezett elnök áll. Tagja az elnökön és a másodelnökön, továbbá a M. kir. központi statisztikai hivatal elnökén, mint ügyvezetőn kívül: a miniszterelnöknek s valamennyi miniszternek 1—1 képviselője; a M. kir. központi statisztikai hivatalnak és Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának egy-egy tiszviselője; a hivatali, a tudományos, a gazdasági és a társadalmi téren működő szakértőknek sorából a miniszterelnök által kinevezett, összesen legfeljebb 35 tag. (400/1930. M. E., 5086/1933. M. E.)

A kormány működéséről és az ország közállapotairól az országgyűlés elé terjesztendő évi jelentés szerkesztésére alakított vegyes bizottság. (Budapest.)

13

A hivatalos statisztikai szolgálatról szóló 1929: 19. tc. 22. §-a megismétli a hatályon kívül helyezett régi statisztikai törvénynek, az 1897: 35. tc.-nek azt a rendelkezését, hogy a miniszterelnök a közérdekű adatgyűjtések főbb eredményeit tartalmazó Statisztikai évkönyvet — a minisztériumok működését és az ország közállapotait ismerető jelentés kíséretében — évenként az országgyűlés elé terjeszti.

E jelentés szerkesztési ügyeit e célra alakított fenti nevű *Vegyes bizottság* intézi. (3600/1929. M. E. 15. §.)

A bizottságba a miniszterelnök és valamennyi miniszter egy-egy képviselőt küld ki. Hivatalból tagja még a bizottságnak: a Központi statisztikai hivatal elnöke, aki az elnöki tiszteletet tölti be, továbbá a hivatal helyetteselnöke, aki az elnököt itt is helyettesíti. A bizottság előadóit, akik egyúttal a bizottságnak szavazati joggal bíró tagjai, a Központi statisztikai hivatal elnökének előterjesztésére a hivatal személyzetének fogalmazói karából a miniszterelnök nevezi ki. A bizottsági ülések jegyzőkönyvének vezetéséről s a bizottság összes irodai teendőinek ellátásáról a Központi statisztikai hivatal elnöke saját hatáskörében gondoskodik. Ügyrendjét a bizottság maga állapítja meg.

Statisztikai szakvizsgák és vizsgabizottságaik.

14

A M. kir. statisztikai hivatal részére az 1894. április 3-án kelt legfelsőbb elhatározás alapján kibocsátott ügyviteli szabályzat 19. §-a alapján a kereskedelemügyi miniszter 1895-ben (548/1895. K. M.) állapította meg a statisztikai hivatali szakvizsgálatok szabályzatát és a vizsgálóbizottság összetételét. A m. kir. központi statisztikai hivatalról szóló 1897:35. tc. 7. §-ában nyert felhatalmazás alapján új szabályzatot bocsátott ki a kereskedelemügyi miniszter (8399/1897. K. M.). A hivatalos statisztikai szolgálatról szóló 1929: 19. tc. 6. és 7. §-ában két statisztikai szakvizsgát rendszeresít: az egyiket annak kell letennie, aki a központi statisztikai

hivatalban akar alkalmazást nyerni, a másik vizsga letétele előfeltétele annak, hogy valaki a fogalmazási szakban a VI. vagy a statisztikai szakban a VII. fizetési osztályba kineveztessek. E tc. végrehajtási rendelete (2800/1929. M. E.) kilátásba helyezte, hogy e vizsgák szabályzatát külön rendelet fogja megállapítani.

Országos társadalompolitikai tanács. (Budapest.) 15

A M. kir. népjóléti és munkaügyi miniszteri állás megszüntetéséről szóló 1932: 12. tc. 4. §-a a közigazgatási szervek társadalompolitikai érdekű tevékenységét a miniszterelnök irányítása alá helyezte. A miniszterelnök az idevonatkozó elvi kérdésekben az Országos társadalompolitikai tanács meghallgatásával intézkedik.

A Tanács elnökét és alelnökeit öt év tartamára az államfő nevezi ki. A Tanácsban az országgyűlés két házának, az egyes minisztereknek, a tudománynak, a törvényes gazdasági érdekképviselőknek, valamint a munkaadó és munkavállaló társadalmi szervezeteknek kell képviselőket biztosítani.

Gyakorlati közigazgatási vizsga és vizsgabizottság. (Budapest.) 16

Jogi képesítéshez kötött állásra a IX. vagy magasabb fizetési osztályba csak az alkalmazható, aki a gyakorlati közigazgatási vizsgát is letette. De a törvényhatóság első tisztviselőjévé és a megyei város polgármesterévé megválasztható az is, aki a megkívánt elméleti képesítéssel rendelkezik, de e vizsgát nem tette le. (1933: 16. tc. 39. §.)

A *gyakorlati közigazgatási vizsga* két részből áll: általános vizsgából, melyet minden jelentkező köteles letenni és szakvizsgából, mely négyféle (*a*) belügyi, *b*) pénzügyi, *c*) vallás- és közoktatásügyi, *d*) közigazgatási és közlekedésügyi) s amelyek egyikét a megfelelő igazgatási ágban való alkalmaztatás szerint kell letenni. A vizsgára csak az elméleti képesítés megszerzése után eltöltött 3 évi gyakorlat után lehet jelentkezni. Kivételek, felmentések lehetségesek.

A vizsgabizottság hivatalos címe: *Országos gyakorlati közigazgatási vizsgabizottság Budapesten*. Tagjait az egyes miniszterek előterjesztésére a miniszterelnök nevezi ki. A vizsgák elnökből és két tagból álló *vizsgázató bizottságok* előtt folynak le.

Vitézi rend. Országos vitézi szék. (Budapest.) 17

Vitézi törzsszékek. (8.) — Vármegyei vitézi székek. — Járási szakaszok. — Vitézi rend fő'széktartósága. (Budapest.) — A vitézi rend Örkényi gazdaképző iskolája.

A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvényes rendelkezések alapján kiadott s később a földbirtok helyesebb megoszlásáról szóló 1920:36. tc. 77. §-a által hatályában fenntartott 6650/1920. M. E. számú rendelet 10. §-a értelmében a vitézi telkek, valamint azok tulajdonosai felett is a felügyelet gyakorlására, a köteles közszolgálatok

irányítására és számonkérésére, a fegyelem, a hazafias érzés és az együvé-tartozás ápolására megfelelő szervezetet kell létesíteni. A szervezet élén a vitézi szék, illetve annak elnöke áll.

A vitézi szék a miniszterelnöknek, a bel-, a földművelés-, a honvédelem- és az igazságügyminiszternek egy-egy képviselőjéből, a magyar földhitelintézetek országos szövetségének ügyvezető-igazgatójából és az államfő által kinevezett 8 tagból áll. Az elnökét a tagok választják. A Vitéz irend vagyoni jogi személyiséggel felruházott köztestület. (6450. 1931. M. E.)

A fentebb említett 1920-as miniszterelnöki számú rendeletben nyert felhatalmazás alapján a Vitézi rend további szervezetét a Vitézi szék hozzájárulásával készült szabályzat állapította meg.

Eszerint a vitézi szék neve *Országos vitézi szék*, elnöke a *Vitézek főkapitánya*. Tagjai közül az államfő által kinevezett 8 tagot *törzskapitányi* név, illetve hatáskör illeti. A Vitézi rend tagjai ugyanis *8 vitézi törzsszék* hatásköre alá tartoznak. Egy-egy ily törzsszék élén áll a törzskapitány, mellette a törzsszéktartó intézi a segédtszti teendőket. A törzsszék *vármegyei vitézi székekre oszlik*, élükön a vármegyei székkapitánnyal, akinek segédszerve a vármegyei vitézi széktartó és egy nemzetvédelmi tiszt. Budapest külön széket alkot, élén a főváros vitézi székkapitányával. A megyei vitézi szék *járási szakaszokra oszlik*, élükön a járasi vitézi hadnagyokkal (Budapesten kerületi vitézi hadnagyokkal).

A központi adminisztráció végzésére Budapesten a miniszterelnök főfelügyelete alatt álló *főszéktartóságot* szervezett a vitézi szék. Ez az ügyeket kilenc alosztályban intézi.

A Vitézi rend Örkényi gazdaképző iskolája 1926-ban nyílt meg. Célja az, hogy a telkes vitézeket és a 17. életévüket betöltött vitézi várományosokat az okszerű gazdálkodás minden ágában elméletileg és gyakorlatilag kiképezze. A tanulók nagyobb része alapítványi helyet élvez. Az iskola az Országos vitézi szék fennhatósága, de a földművelésügyi miniszter tanügyi és gazdasági felügyelete alatt áll. E felügyeletet öt tagú bizottság gyakorolja.

Az Árpád-émlék bizottsága. (Budapest.)

18

1907-ben, Árpád fejedelem halálának ezredik évfordulóján, a törvényhozás elhatározta (1907:28. te), hogy az I. Ferenc József megkoronáztatása 40. évfordulójának emlékére alkotandó művek között »újából felépíti azt a templomot, amelyet Szent István király az óbudai határban Árpád fejedelem emlékére ennek temetési helye fölé emelt volt«. Az emlékmű létesítésének előkészítésére a miniszterelnökségen bizottság alakított. Az építendő templom és liget céljaira szükséges területet a Fővárosi Közmunkák Tanácsa a háború, illetve forradalmak után megszerezte, az emlékmű azonban mindezt nem áll.

III.

**A M. KIR. KÜLÜGYMINISZTER
FELÜGYELETE ALATT MŰKÖDŐ SZERVEK.**

M. kir. külügyminisztérium.

19

1848-ban a külügyeket addig intéző, 1762-ben felállított titkos házi, udvari s allodalmi kancellária helyére a *császári házi és külügyi minisztérium* lépett, mely 1868-ig intézte a külügyeket.

Két osztálya: politikai és közigazgatási osztálya volt; alá voltak rendelve a követségek és konzulságok, a keleti akadémia, a titkos császári házi s allodalmi levéltár. A bevételi ügyek intézésére saját »fizető hivataliak rendelkezett.

Az 1867: 12. tc. felállítja a közös külügyminisztériumot, illetve az eddigi cs. külügyminisztériumot átalakítja cs. és kir. külügyminisztériummá, mint a Magyarország és Ausztria *közös külügyminiszterének* vezetése alatt álló főhatósággá, amelynek hatáskörébe a közös külügyek kormányzata tartozott. Egyúttal a cs. és kir. ház minisztériuma is volt s e minőségénél fogva teljes címe egy 1895. október 4-én kelt kézirat szerint a *cs. és kir. ház és a külügyek minisztériuma (k. u. k. Ministerium des kaiserl. und kön. Hauses und der Aussern)*. Alárendelt hatóságai és intézményei voltak: a konzulátusok, a konzuli főtörvényszék, a konzuli akadémia Bécsben és a házi, udvari és állami levéltár. Osztályai voltak: az elnöki, a politikai ügyek, a cs. és kir. ház ügyének osztályai, továbbá az egyházi, kereskedelmi, konzulátusi, igazságügyi osztályok, adatszerző osztály, pénztári osztály, sajtóiroda, chiffre- és fordítóosztály.

A *m. kir. külügyminisztérium* 1918. őszén a népköztársaság idejében alakult meg, törvényhozásilag jóváhagyatott az 1920: 1. tc. 6. §-ában, amely a külügyminisztérium ügykörének megállapítását a törvényhozási intézkedésig a minisztériumra bízta. Ennek alapján történt az egyes osztályok felállítása, ügyköreik pontos elhatárolása s egyéb szervezési munkák (futárszolgálat, számjelszolgálat, fegyelmi eljárás szabályozása stb.). A központi igazgatás megszervezésével párhuzamosan haladt a külképviseletek megszervezésének a munkája. 1921-ben megindítottatott a m. kir. külügyminisztérium rendeleteit és személyi híreit magában foglaló *^Külügyi közlöny*«.

A külügyminisztérium ügyköre — a külpolitikai ügyeken kívül — a következő csoportokra tagozódik: személyi, protocole-, sajtó-, gazdaságpolitikai, nemzetközi közjogi és szerződési, büntetőjogi és rendészeti, nemzetközi magánjogi, nemzetközi közigazgatási, külföldön élő magyar állampolgári, utazási és útlevel- és végül kulturális ügyek. Ezeket 11 *osztály* intézi.

Az állandó követküldés Európában a westfáliai béke óta fejlődött ki s a 18. században (14. Lajos óta) vált általános szokássá. A követek rangosztályait a nemzetközi jog határozza meg (bécsi (1815.) és aacheni (1818.) kongresszusok). Eszerint vannak nagykövetek, követek, miniszter-residensek és diplomáciai ügyvivők. A nagykövetek nemcsak a küldő államot, hanem a szuverénnek személyét is képviselik. Nagykövetet rendesen csak nagyhatalom küld nagyhatalomhoz. A pápai legátusok és nunciások nagykövetségi ranggal bírnak.

Magyarország és Ausztria között a diplomáciai képviselőlet közös ügy volt (1867: 12. tc. 8. §.). A háború előtti években Ausztria-Magyarországnak volt 10 nagykövete, 20 követsége. Jelenleg nálunk a diplomáciai hatóságok különféle csoportjai közül csak a követségek léteznek. Ezek követek vagy takarékosági szempontból állandó ügyvivők vezetése alatt állnak. A követek az államfő által az államfőhöz, az állandó ügyvivők a külügyminiszter által a külügyminiszterhez intézett megbízólevéllel láttatnak el. A követek sérthetlenséggel és a követség személyzetével együtt exterritoriális állással bírnak. A követek előjogait a nemzetközi jog határozza meg.

A követek főbb feladatai: idegen államokkal való tárgyalások folytatása, jelentések tétele, a külföldön tartózkodó alattvalóknak tanácssal, esetleg segéllyel való ellátása s hatósági hatáskör a követséghez tartozó egyének és a külföldi államban tartózkodó alattvalók irányában.

Ezidőszerint követségeink vannak, Athénben, Belgrádban, Berlinben, Bernben, Bécsben, Brüsszelben, Buenos-Airesben, Bukarestben, Hágában, Helsinkiben, Londonban, Madridban, Moszkvában, Parisban, Prágában, Rómában a Quirinálnál és a Vatikánál, Szófiában, Ankarában, Varsóban és Washingtonban. Ezenkívül képviselőtünk van a Nemzetek Szövetségénél Genfben.

A konzulátusok intézménye régibb, mint az állandó követségeké. Az olasz kereskedő köztársaságok, majd a többi európai államok már a középkorban küldtek keleten levő kereskedőik oltalmára konzulokat. A 17. század óta az európai államok már egymás területén is engedélyezték — kölcsönösen — idegen konzulátusok felállítását. Nálunk Mária Terézia, majd II. József szaporították jelentékenyen a konzulátusok számát. A konzulátusok az udvari kereskedelmi tanácsnak (Commercién-Hofrath) voltak alárendelve. A konzuli intézményt 1823-ban reformálta meg az udvari kereskedelmi bizottság s 1846-ban osztattak be újból a konzuli kerületek. 1849-ben a konzulátusok a tengerparti kormányzóság, illetve az udvari kamara alól, ahová az udvari kereskedelmi tanács felosztása óta tartoztak, a kereskedelmi miniszter alá, 1859-ben pedig a külügyminisztérium alá kerültek. Az 1867: 12. tc. (8. §.) a monarchia diplomáciai és kereskedelmi képviseltetését a közös külügyminiszter

teendői közé sorozta. Az osztrák-magyar konzulátusok új kerületi beosztása 1884-ben állapítottatott meg. A háború előtt a külföldön levő osztrák-magyar konzulátusok száma 500 körül mozgott. Csonkamagyarország konzuli hivatalainak a száma kb. 100.

A konzuli hatóságok vagy tényleges (hivatásos) hivatalok, melyek vezetője tényleges állami tisztviselő s melynek költségeit az állam viseli; vagy tiszteletbeli hivatalok, melynek vezetője nem tényleges állami tisztviselő s melynek fenntartási költségeit a hivatalvezető fedezi.

Maguk a konzuli hivatalok főkonzulátusok, konzulátusok vagy alkonzulátusok lehetnek. Hatáskörre nézve nincs közöttük különbség s egymással alárendeltségi viszonyban csak kivételesen szoktak állni. Főkonzulátusok rendszeren a nagyobb és forgalmasabb kereskedelmi gócpontokon szoktak lenni. A konzuli hivatalok főnökei a külügyminiszter megerősítésével konzuli ügynököket nevezhetnek ki, akik a konzuli ügynökségek élén állnak.

A konzuli és a követségi hatóságok ügyköre között éles határt vonni nem lehet. A konzulok is kötelesek jelentést tenni a kerületükben előforduló politikai eseményekről; főhivatásuk azonban a kerületükben levő összes gazdasági, de főképp a hazai ipart, kereskedelmet, mezőgazdaságot érintő tényeket megfigyelni és azokról jelentést tenni; perenkívüli ügyekben fontos teendőkre vannak jogosítva; hitelesítéseket eszközölnek, bizonyítványokat állítanak ki stb.

Néhány nem keresztény államban a konzuloknak bírói hatáskörük is van. Az osztrák-magyar konzulok bírói joghatóságot gyakoroltak: Törökországban, Egyiptomban, Marokkóban, Perzsiában, Kínában, Sziámban. A *konzuli bíráskodás* polgári és büntető ügyekre terjed ki. Az 1891: 31. tc. szerint a bíráskodás gyakorlása a konzuli hivatalokat illeti, másod- és legfőbbfokban pedig a Konstantinápolyban szervezett *konzuli főtörvényszéket*, mely vegyesen osztrák és magyar bírákból volt alkotva. A főtörvényszék 1898-ban kezdte meg működését. (12.970/1897. M. E.) Magyarország a keleten élő állampolgárai felett konzuli bíráskodási jogát a trianoni békében legnagyobb részt elvesztette, úgyhogy ma magyar konzuli bíráskodás nincs.

Külügyi fogalmazói vizsga és annak vizsgabizottsága. 22 **(Budapest.)**

A külügyi szolgálatnak fogalmazói szakában csak azt lehet alkalmazni, aki a 6430/1931. M. E. sz. rendeletben szabályozott külügyi fogalmazói vizsgát sikerrel letette. A vizsgára csak a külügyminisztériumban teljesített egyévi próbaszolgálat után lehet jelentkezni. (A próbaszolgálatra bocsátás is külön felvételi vizsga alapján történik.)

A vizsgálobizottság elnöke a külügyminisztérium elnöki osztályának mindenkorai főnöke, tagjai a külügyminisztérium elnöki, gazdaságpolitikai és jogi osztályainak egy-egy főtisztviselője s a társmisztériumok egy-egy kiküldöttje.

M. kir. külkereskedelmi hivatal. (Budapest.)

23

A 2000/1933. M. E. sz. rendelet a kivitel és behozatal intézésének egységesítése céljából Külkereskedelmi bizottságot, M. kir. külkereskedelmi hivatalt és Külkereskedelmi tanácsot szervezett. Az utóbbit a 9700/1935. M. E. sz. rendelet megszüntette. (1. §.)

A m. kir. külkereskedelmi hivatal hatáskörébe tartozik a mezőgazdasági és ipari kivitel előmozdítása és mindazoknak a teendőinek ellátása, melyeket a külkereskedelemmel kapcsolatban az egyes miniszterek ráruháznak.

A külkereskedelmi hivatal feladatához tartozik a minisztérium számára a külkereskedelmi tárgyalásokhoz szükséges tárgyalási anyag előkészítése, közvetlenül folytat külkereskedelmi tárgyalásokat, érintkezést tart fenn belföldi gazdasági szervekkel, szerepe van a devizafelosztásban, ellenőrzi a nyersanyagok igénylését.

A külkereskedelmi hivatalnak vannak külföldi kirendeltségei és levelezői. A kirendeltségek hivatalos szervek, melyek az exportőröknek és importőröknek rendelkezésre állanak. Az ár- és piacialakulásokról, valamint minden kapcsolatos tapasztalataikról jelentéseket küldenek be és a technikai lebonyolítással kapcsolatban javaslatokat tesznek. Ilyen kirendeltségek vannak Bukarestben, Prágában, Berlinben, Párizsban, Bernben, Rómában, Bécsben, Varsóban, Londonban és New-Yorkban.

A külföldi levelezők körét mind szélesebb alapokon építik ki, mert munkájuk igen nagy jelentőségű és kevés költségbe kerül. Vannak rendes és tiszteletbeli levelezők. Lehetőleg különböző városokból és egy-egy ország különböző vidékeiről vannak kiválasztva. A külkereskedelmi hivatal alkalmazottai magánalkalmazotti viszonyban állanak. A kereskedelemügyi miniszter által jóváhagyott szolgálati szabályzat szerint működik, amely szerint titkártól kezdődőleg az alkalmazottnak egyetemi végzettséggel kell bírniok.

A 6100/1936. M. E. sz. rendelet értelmében a M. kir. külkereskedelmi hivatal a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter hatásköréből a külügyminiszter hatáskörébe ment át. A 6200/1936. M. E. sz. rendelet értelmében elnökét és alelnökét a földművelésügyi, az iparügyi és kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterekkel egyetértőleg a külügyminiszter nevezi ki. (A 9700/1935. M. E. sz. rendelet értelmében a kereskedelem- és közlekedésügyi minisztert illette a kinevezés joga.)

Külkereskedelmi bizottság. (Budapest.)

24

A 2000/1933. M. E. sz. rendelet a kivitel és a behozatal intézésének egységesítése céljából Külkereskedelmi bizottságot, M. kir. külkereskedelmi hivatalt és Külkereskedelmi tanácsot szervezett.

A Külkereskedelmi bizottság célja a külkereskedelemmel kapcsolatos és több tárca hatáskörét érintő kérdések egységes előkészítése. Ezidő szerint a Magyar nemzeti bank az exportvaluta beszolgáltatási kötelezett-

ség tekintetében kért mentességek, vagy kedvezmények ügyében e Bizottság véleményét döntés előtt meghallgatja.

A Bizottság elnöke az eredeti szervezés szerint a külkereskedelmi ügyek m. kir. kormánybiztosa volt. Tagjai a miniszterelnökség, külügy-, pénzügy-, földművelésügyi és kereskedelmi minisztériumok kiküldöttei.

A 9700/1935. M. E. sz. rendelet a Bizottság szervezetét megváltoztatta. E szerint a bizottság elnöke a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter. Tagjai a miniszterelnökség, külügy-, pénzügy-, iparügy-, földművelésügyi és a kereskedelem- és közlekedésügyi minisztériumok kiküldöttei.

Míthogy a 6100/1936. M. E. sz. rendelettel a külkereskedelmi hivatal a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter fennhatósága alól a külügyminiszter fennhatósága alá került, a 6200/1936. M. E. sz. rendelet úgy rendelkezett, hogy a Külkereskedelmi bizottság elnökét ezután a külügyminiszter nevezi ki, tagjai pedig a miniszterelnök, a külügy-, a pénzügy-, a földművelésügyi, az iparügyi és a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterek kiküldöttei. A bizottság működésére vonatkozó rendelkezéseket az említett miniszterekkel egyetértve a külügyminiszter adja ki.

IV.

**A M. KIR. BELÜGYMINISZTER FELÜGYELETE
ALATT MŰKÖDŐ SZERVEK.**

M. kir. belügyminisztérium. (Budapest.)

25

Az első, majd a második magyar felelős minisztériumban már külön tárcája van a belügyeknek (1848:3. tc., 1867:8. tc. 1. §.) (Az abszolutizmus idején a belügyi igazgatás teendőit cs. kir. belügyminisztérium s a cs. kir. legfőbb rendőri hatóság látták el.) Az 1901:20. tc. végrehajtásából kifolyólag 1902-ben a belügyminisztérium szervezete új alapokra fektetett. A Népjóléti és munkaügyi minisztérium fennállása idején (1919—1932.) a közegészségügyi, közjótékonyági, biztosítási és alapítványi ügyek ennek hatáskörébe tartoztak, megszüntetésekor vissza kerültek a belügyminisztérium hatáskörébe.

Jelenleg a belügyminisztérium fogalmazói személyzete az elnöki osztályon kívül *15 osztályban* végzi a belügyi központi igazgatást. Ezek az osztályok:

I. Törvényelőkészítő, II. Alapítványi, III. Közjogi, állampolgársági és illetőségi, IV. Vármegyei és községi, V. Városi, VI. Karhatalmi, VII. Közbiztonsági, VIII. Igazgatási rendészeti, IX. Rendőri büntető, X. Közjótékonyági, XI. Gyámügyi, XII. Gyermekvédelmi, XIII. Általános egészségügyi, XIV. Betegellátási és XV. Társadalombiztosítási osztály. Az osztályokon belül a szükség szerint alosztályok vannak.

Hivatalos közlönye a *Belügyi Közlöny*. Megindult az 1895. évben.

Vármegyei, városi és községi ügyek.

Vármegyei és városi törvényhatóságok. (Budapest kivételével.)

Az 1848-i nagy reformok a törvényhatóságok szervezetének gyökeres átalakítását kívánták. A dikasztériumok helyébe a felelős minisztérium lépett, ennek a törvényhatóságokhoz való viszonya nem maradhatott az, mint a dikasztériumoké volt. De ezt a nagy átalakítást 1848-ban a megyére nézve nem, a városokra pedig csak ideiglenesen végezheték. Csak az elvet biztosítja az 1848:16. tc. 1. §-a, amidőn utasítja a minisztériumot, hogy a legközelebbi országgyűlésen »a megyei szervezetnek a népképviselet alapján rendezésérők terjesszen be javaslatot. Ideiglenesen elrendeltetett, hogy a megyegyűlések összehívátván nagyobb számú tagokból álló »központi bizottmány«-okat válasszanak, amelyek a megyék újjászervezéséig a közgyűlések funkcióit végzik s többek közt az addig esetleg szükséges tisztviselőválasztásokat is foganatosítják (1848:16. és

17. tc.) A szabad kir. városokat részletesebben szervezi az 1848:23. te, a későbbi teljes átszervezést szintén a későbbi törvényekre bízván. A város szervezetének megállapításánál a rendi különbség elejtetett. Az addigi *wálasztott polgársága* (külső tanács) intézménye megszűnt, helyette alakították a *képviselőtestület* a városok lakosságának száma szerint változó számban. A képviselőtestület a választójoggal bíró (vagyoni vagy vagyonival egyesített értelmi census) közönség választja. Az addigi tisztviselői állások és a városi tanács intézménye megmaradtak. A tanács a megyei kisgyűlés, a képviselőtestületi közgyűlés a megyei közgyűlés hatáskörével ruháztatott fel. Az 1848-i törvényhozás ezeken kívül még a különleges alkatú törvényhatóságoknak (mint a Jász-Kún kerület, Hajdu-kerület, Fiume és Buccari szabad kerületek) közigazgatási szervezetét is átalakította ideiglenesen. Fiume és Buccari kerületek törvényhatóságokként szervezték, az ottani különleges viszonyoknak megfelelő módosításokkal. Ezt az álláspontot az 1868:30. tc. vonatkozó rendelkezései alapján elejtették.

Az 1848 után bekövetkezett események folytán sokáig nem valósulhatott meg a törvényhatóságok reformja, amelyet az 1848-as törvényhozás oly közelinek gondolt.

A forradalom és a szabadságharc után több berendezési kísérlet után a megyei hatóságok szerkezete és hatásköre Magyarországon is úgy állapították meg, mint az egységes birodalom többi koronaországának kerületi hatóságaié. A helytartóságnak alárendelt cs. k. megyei hatóság élén a kinevezett megyefőnök állt, alá voltak rendelve a kinevezett megyei hivatalnokok és szolgák. A megyei hatóság alá voltak rendelve a szolgabírói hivatalok, valamint azoknak a városoknak politikai hivatalai, amelyek a szolgabírói hivatal alá nem tartoztak s melyek nem közvetlenül a helytartóság alá voltak rendelve (a régi sz. kir. városok).

Az abszolutizmus utáni alkotmányos korszak egyik főgondja lett a törvényhatósági és községi szervezetnek az 1848-i közjogi alkotásoknak s a megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyoknak megfelelő átalakítása. Az anyaország 1867-ben — a városokon kívül — 49 magyar és 8 erdélyi vármegyéből, 5 székely székéből, 1 magyar és 2 székely vidékből, 5 magyar kerületből és a »Királyföld«-ből állott, amely utóbbi a 9 szász szék és a 2 szász vidék összefoglaló neve volt. Mindezekben más volt a közigazgatási szervezet. Egységet teremtett a törvényhatóságok szervezetében az 1870:42. te, az első törvényhatósági törvény, amelynek alapvonásai az 1886-i és az 1929-i reformok után is megmaradtak. A reform az erdélyi törvényhatóságokra is kiterjedt az uniónak már előbb történt keresztülvitele folytán. Az erdélyi külön elnevezésű törvényhatóságok, épúgy mint a magyarországi kerületek, vidékek is elnevezésükben meghagyták, de különben a törvényhatóságok általános szervezési szabályai rájuk is kiterjesztettek. Egyedül a Királyföld vagyis a szász univerzítás mint ilyen (de nem a területén levő törvényhatóságok) vétetett ki e szabályozás alól s tartatott fenn külön szabályozásnak. Végül a reform nem vonatkozott 3 városra: Fiumére, amely az 1868:30. te, alapján külön szervezetet; továbbá Budára és Pestre, melyeket külön törvény, az 1872:36. tc. szabályozott.

Az 1870:42. tc. mind a megyét, mind a szabad királyi városokat a *törvényhatóságok* fogalma alá vonva egységesen szabályozza. Sőt az eddigi szabad királyi városokon kívül más hasonló kiváltságolt állapotban

levő, de be nem cikkelyezett várost is törvényhatóságként szervez.¹⁾ (Ezért vannak a törvényhatósági városok között ma is szabad királyi városok és olyanok, melyek e — puszta — címmel nem bírnak.)

A szervezetben lényeges változás állt be abban, hogy a megyei nemesi közönség közgyűlése, valamint a régi városi külső tanács helyébe¹⁾ a törvényhatóság közönségét képviselő *törvényhatósági bizottság* lépett, mely törvényhatósági tisztviselőkön kívül felerészben választott tagokból, felerészben a törvényhatóság legtöbb egyenes állami adót fizető tagjaiból (virilisták) állt. A törvényhatósági közigazgatás tulajdonképeni vezetőjévé az alispán (polgármester) tétetett. Szabályoztatott az alispán s a tisztviselők felelőssége s az, hogy miképen biztosíttassék a kormány rendeleteinek feltétlen végrehajtása. A törvényhatóságok követválasztási és utasítási joga megszűnt már 1848-ban. De az 1870 -i tc. szerint is országos és közérdekű ügyekben közgyűléseiken nyilatkozhattak, megállapodásaikat a kormánnyal, a képviselőházzal s a többi törvényhatósággal közölhették.

Az 1870-iki közigazgatási reformmal körülbelül egyidőben történt a közigazgatásnak a bíráskodástól való elválasztása³⁾, aminek folytán a törvényhatóságok addigi bíráskodási joga megszűnt.

Az 1870: 42. tc. alapján működtek a törvényhatóságok az 1886: 21. tc. megalkotásáig. Időközben, 1876-ban megalkottattott a közigazgatási bizottság intézménye⁴⁾ egy kollegiális szervezetű középhatóság, amely a törvényhatósági és állami igazgatási ágak vezetőit egyesítvén, a harmonikus együttműködést volt hivatva biztosítani.

Ugyanebben az évben a szabad királyi, illetőleg törvényhatósági városok közül 47-nek önálló törvényhatóságát megszüntették s azokat az illető megyékbe rendezett tanácsú városok jogállásával bekebelezték (1876:20. te). Számos törvényhatóság területét szabályozták és ennek kapcsán a külön elnevezésű »vidékeket«, »kerületeket«, »székeket« megszüntetvén, azok helyébe megyéket alakítottak s így különösen Erdélyben egész sora keletkezett az új megyéknek. (1876:33. és 1877: 1. tc.-k.) A Királyföldet is, mint külön közigazgatási és szervezeti egységet megszüntették.

1886-ban az 1886:21. tc.-kel a törvényhatóságok szervezete újra kodifikáltatott. Lényeges változás abban az irányban történt, hogy a kormánynak a törvényhatóságokra való befolyása mind az »önkormányzat«, mind »az állami igazgatás közvetítése« terén hathatósabbá tétetett. A főispáni állás széles hatáskörrel felruházott hivatallá vált. A főispáni állásról szóló résztől eltekintve, többi részében az 1870:42. tc. keretében maradt e reform s csak részleges módosításokat illesztettek bele. Azonban az 1886:21. te, az 1870:42. tc. meg nem változott részeit is magában foglalja, úgyhogy az utóbbi tc. teljes egészében hatályon kívül helyeztetett. A törvényhatóságok következő nagy kodifikációja az 1929: 30. tc. volt. Némely részleges módosítás a törvényhatóságokra időközben is történt. Így az 1900: 17. tc. az állatorvosi közszolgálatot államosította; az 1902:3. tc. a vármegyék pénztári és számvevői szolgálatát államo-

¹⁾ Ezek számát szaporítják az 1873:11. és 27. tc.-ek, viszont tetemesen apasztja az 1876: 20. tc.

²⁾ A 1848-iki fentebb említett ideiglenes városi szervezettől eltekintünk.

³⁾ 1869:4. és 1871:31. 32. tc.-k.

⁴⁾ 1876:6. tc.

sította; az 1904: 10. tc. a vármegyei alkalmazottak illetményeit szabályozza. Az egész közigazgatás gyökeres átszervezését tervező javaslatból az »államosítás«-t ellenző ellenzék obstrukciója miatt csak rövid, két-szakaszos törvény lett (1891: 33.), amely kimondván, hogy a közigazgatás a vármegyékben állami feladatot képez, utasítja a kormányt ez elvet megvalósító törvényjavaslatok betérjesztésére. Ezekre azonban nem került sor.

1905-ben a Fejérváry-kormány abszolutisztikusán, kormánybiztosokkal kormányzott egy évig a megyékben. Az utána következő koalíciós kormány a törvényhatóságoknak önkormányzatuk védelmére garanciális panaszjogot adott (1907:60.) s a lex Szaparyanát mint elvi deklarációt is hatályon kívül helyezte (1907:52.).

A háború kitörés idején a Tisza-kormány nyújtott be javaslatot a megyei tisztviselők kinevezési rendszere alapján, de ennek letárgyalására a háború miatt nem került sor. A Tiszától kezdeményezett reform az 1929:30. tc.-ben valósult meg. Ez törvényhatóságaink szervezetét új alapokra fekteti, de az 1886:21. tc.-nek az 1929:30. tc.-kel nem ellentétes egyes határozmányai (például a főispáni jogkör) érvényben maradtak.

A törvényhatóság egyetemét a *törvényhatósági bizottság* képviseli, melynek tagjai: 1. az összes választókból, 2. a virilisek közül választott tagok, 3. a szakszerűség (állami hivatalok vezetői), a vallásfelekezetek képviselője s az érdekképviselő (ügyvédi, közjegyzői kamarák stb.) címén kiküldött tagok, 4. a törvényhatóság főbb tisztviselői, 5. a választott örökös tagok. A bizottság hatáskörébe a törvényhatóság területét, szervezetét és gazdaságát érintő legfontosabb kérdések tartoznak. Törvényellenes vagy az állam érdekeit veszélyeztető magatartásért a minisztérium feloszlathatja a törvényhatósági bizottságot.

Az általános érdekű, de a törvényhatósági bizottság hatáskörébe nem utalt ügyek az újonnan felállított *kisgyűlés*¹⁾ hatáskörébe tartoznak. Ennek tagjai a törvényhatóság központi tisztviselőin kívül a törvényhatósági bizottság által választott, illetve a városi törvényhatóságokban részben a főispántól kinevezett 16—20—24 tag.

Az *igazolóválasztmány* a főispánon, mint elnökkön kívül 8 törvényhatósági bizottsági tagból áll, akiket a törvényhatósági bizottság 1 évre választ. Hatásköre a törvényhatósági bizottsági választásokkal kapcsolatos.

A 8 tagú *összeférhetlenségi bizottság* a törvényhatósági bizottságnak abból a 30 nem tisztviselő tagjából alakul, akiket a *kijelölő bizottság* kijelöl. Ez az utóbbi bizottság, amely az örökös tagokat is jelöli, az elnöklő főispánon kívül 2, a törvényhatóság első tisztviselőjétől kijelölt, s 2, a közgyűléstől választott tagból áll. A *kijelölő választmány*, mely a választás útján betöltendő tisztviselői állásokra nézve kandidál a törvényhatósági bizottság részére, a főispán elnöklete alatt 6 tagból áll, akik közül hármat a főispán jelöl ki, hármat a törvényhatósági közgyűlés választ. Az 1876Í: 6. tc.-kel létesített *közigazgatási bizottság* jelentősége a kisgyűlés felállításával csökkent. Ami hatásköre megmaradt, javarészt azt sem a plénum, hanem a *közigazgatási bizottság albizottságai* végzik. Ilyen jelenleg 9 van: 1. a fegyelmi választmány, 2. a gyámügyi fellebbviteli küldöttség, 3. az adó-

¹⁾ A régi, 48 előtti megyei kisgyűlésének, a »congregatio particularis«-nak mintájára.

ügyi, 4. a gazdasági, 5. a népoktatási, 6. az útügyi, 7. a kisajátítási, 8. a telepítési, 9. a közegészségügyi albizottság. Ezek közül új a népoktatási és a közegészségügyi albizottság, a többi azelőtt is megvolt. A börtönügyi küldöttség megszűnt. Ezen albizottságok elnöke mindig a főispán. (L. a közigazgatási bizottság különleges alakulatairól szóló s a 6600/1936. M. E. számú rendelettel módosított 7890/1930. M. E. számú rendeletet.)

A vármegye egyéni tisztviselői: *a)* központi tisztviselők: az alispán, a fő- és az aljegyző, a tiszti fő- és az alügyészek, az árvaszéki elnökök és ülnökök, a tiszti főorvos, a főpénztárnok, az ellenőr, a fő- s esetleg alszámvevő, a levéltárnok, az árvaszéki nyilvántartó *b)* külső (járási) tisztviselők: a főszolgabíró, illetve a megyei város polgármestere, a szolgabírák, járási orvos, járási számvevő. A városi törvényhatóságok tisztviselői megfelelő változásokkal ugyanezek. Élükön a polgármester áll. Járási tisztviselők természetesen nincsenek.

Jelenleg van 36 törvényhatóság. Ebből 25 megye, 10 tvh. város s a 11. Budapest külön szabályozott tvh. jogállással. A Trianon előtti 71 megyéből 10 maradt épen, 25 megcsonkítva, a többi teljesen elveszett. A 25 csonka vármegyéből 17 ideiglenesen 7 vármegyévé egyesítettet (1923: 35.) s így jön ki a 25. A 25 megyében 149 járás van. Trianon előtt 443 járás volt. Városi törvényhatóságunk Trianon előtt 31 volt (27 az anyaország, 4 Horvát-Szlavonország területén).

Budapest székesfőváros törvényhatósága.

27

A törvényhatóságok általános szabályozása sem 1870-ben, sem 1886-ban nem érintette Budapestet. Ennek törvényhatósági szervezetét külön törvények állapították meg. Alapvető az 1872: 36. te, mely Buda és Pest sz. kir. városokat, Óbuda mezővárost és a Margitszigetet Buda-Pest főváros név alatt¹⁾ egy törvényhatósággá egyesíti s részletesen szervezi. Ez a szervezet lényegesen csak 1930-ban, az 1930: 18. tc.-kel szabályoztatott újra. Közben törvényileg csak a kerületi igazgatást szabályozták, az 1893:33. tc.-kel s a törvényhatósági bizottság összes tételére nézve történt két ízben alább említendő törvényi intézkedés. A székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930: 18. tc. egyes rendelkezéseit lényegesen módosítja az 1934: 12. tc.

A székesfővárosi törvényhatóság főszerve a *törvényhatósági bizottság*. Az 1930: 18. tc. előtt ezt egy 400 tagból álló testület alkotta. A forradalmak után ezt a nagy testületet nem lehetett összehívni, ezért az 1920: 9. tc. három évre szóló hatállyal, majd ennek lejártá után az 1924:26. tc. állapította meg a törvényhatósági bizottság összetételét. A bizottság 250 tagból, a testületek és intézmények képviselőiből és azokból állt, akiknek hivatali állásuknál vagy tisztüknél fogva ülési és szavazati joguk volt. Ma a főváros törvényhatósági bizottsága az 1930: 18. te, illetve az azt módosító 1934:12. tc. szerint áll 1. az összes választók

¹⁾ 1892. óta (június 8-i legf. elhat.) székesfőváros a neve.

közül választott 108 tagból, 2. az érdekképviseleti csoportok közül a törvényhatósági bizottság részéről választott 18 tagból és a vitézi törzsszék törzskapitányának kiküldöttjéből, 3. az örökös tagokból (22), 4. a hivatali állásuknál fogva tagokból (törvényhatósági és önkormányzati tisztviselők). A többi törvényhatóságtól eltérően Budapesten a törvényhatósági bizottságban virilisek egyáltalában nincsenek.

A közgyűléshez hasonlóan, melyet az 1929:30. tc. a törvényhatóságokban (Budapest kivételével) a régi megyei szervezetből életre keltett, a székesfővárosban az 1930: 18. tc. a *törvényhatósági tanács*«-ot iktatja be a főváros közigazgatási szervezetébe. A közgyűlés hatáskörének orozslánrésze erre az elnöklő főpolgármesterrel együtt 27 tagból álló törvényhatósági tanácsra szállt. Az 1934:12. tc. a törvényhatósági tanácsot újra megszüntette s hatáskörét részben a törvényhatósági bizottságra, részben a polgármesterre ruházta. A régi *városi tanácsot* már az 1930: 18. tc. szüntette meg s ruházta hatáskörét a polgármesterre. (A többi törvényhatósági városban s a megyei városokban is ugyanezt tette az 1929:30. te). A törvényhatósági bizottság megalakításával kapcsolatos teendőket az évenként újjáalakított, 9 tagú *igazolóválasztmány* látja el. Az ügyek előkészítése céljából három évenként *állandó szakbizottságok* alakítandók 9—15 taggal (a pénzügyi szakbizottság: 9—25.) A szakbizottságok száma legfeljebb annyi lehet, mint a közigazgatási ügyosztályoké. Kivételesen, egyes fontosabb ügyek előkészítése véget} egy-egy évre *külön bizottságok* is alakíthatók. A polgármesteren kívül a központi igazgatás többi szervei: a tiszti főügyész a tiszti ügyészség élén, a tiszti főorvos; a számvevőségi tennivalókat a *székesfővárosi számvevőség*, a pénztári szolgálatot a *pénztári hivatal* teljesíti. Mindkettő a polgármester rendelkezése alatt áll s szervezetét szabályrendelettel a törvényhatósági bizottság állapítja meg. A főváros vagyonának, gazdálkodásának és számvitelének ellenőrzését a *székesfővárosi számszék* teljesíti, amelynek élén a közvetlenül és kizárólag a főpolgármesternek alárendelt számszéki igazgató áll. A központi közigazgatás ellátásához szükséges hivatalok szervezetét, a segédkezelő-, altiszti és szolgaszemélyzet szervezetét a törvényhatóság szabályrendelettel állapítja meg. A főispánnak megfelelő állást a fővárosban a *főpolgármester* tölti be, akit — a legújabb törvény szerint — a belügyminiszter előterjesztésére az államfő nevez ki. Az 1930: 18. tc. szerint a főpolgármestert a belügyminiszter előterjesztésére az államfőtől kijelölt három egyén közül a törvényhatósági bizottság hat évre választotta. Lényegében így volt az 1930: 18. tc. előtt is.

Ami a *kerületi közigazgatást* illeti: az 1893: 33. tc. újonnan szervezte a fővárosban a kerületi igazgatást, amely az 1872:36. tc. által megszabott keretben a megsokasodott teendőket kellően ellátni már nem volt képes. A kerületek számát s területét 1930-ig szabályrendelet állapította meg, az 1930: 18. tc. e hatáskört a törvényhozásnak tartotta fenn s a kerületek számát 10-ről mindjárt 14-re emelte fel.

A kerületekben a közigazgatás vezetője a kerületi elüljáró, aki az alárendelt tisztviselőkkel (jegyzők, fogalmazók, tiszti vezetők) együtt az úgynevezett kerületi elüljáróságot alkotja. A kerületi elüljáróságot alkotja. A kerületi elüljáróság azonban nem kellegiális hatóság, hatóságát a kerületi elüljáró gyakorolja. A törvényhatósági bizottság a kerületeken belül szükség szerint kisebb *körzeteket* alakíthat. Minden kerületben *kerületi választmány* alakítandó. A községi bíráskodást a *kerületi városbíró*

gyakorolja, aki hatáskörében független az elüljárótól, csak szolgálat tekintetében van annak alárendelve. (A kerületi városbírák működését a 452/1935. kgy. sz. Bp. székesfővárosi szabályrendelet szabályozza. (B. K. 1936. 70. sz.)

A székesfőváros intézeteinek, közintézményeinek vagy közműveinek szervezetét és kezelésének módját a törvényhatósági bizottság szabályrendelettel állapítja meg. A székesfőváros üzemei mellé a törvényhatósági bizottság hat tagú üzemi választmányt szervez.

A községek.

28

Községeink szervezetével a törvényhozás csak a reformkorszaktól kezdve foglalkozik. Jogállásuk addig a földesúrral kötött szerződések alapján határozott meg s így a magánjog birodalmába tartozott.

Az 1836-i reformtörvényhozás terminológiája szerint három típusú községet lehetett megkülönböztetni: a földesúri hatalom alatt álló *jobbágyközségeket*, a *rendezett tanáccsal bíró községeket* (az 1836:18. tc. nevezi így: az 1836:20. tc. wendezett ítélőtanácsot tartó« községeknek nevezi), melyek rendszerint közvetlenül a megyei hatóság alatt állottak s végül a *nemesi községeket* szintén megyei hatóság alatt.

A 1848-i törvényhozás a földesúri hatóságot megszüntette s az addig hatáskörébe utalt polgári és büntető bíráskodást és gyámhatóságot a rendezett tanácsú községben (városban) a városra, falusi községekben közvetlenül a megyei hatóságra ruházta. Az 1848: 24. tc. a szepesi 16 városra és azokra a községekre, amelyek idáig elsőfokú bírói hatósággal ellátott rendezett tanáccsal bírtak, vagy amelyeket ezután fog a király ilyennel felruházni, kiterjeszti a sz. kir. városokra vonatkozó ideiglenes választási szabályozást. Egyébként eddigi közigazgatási állásukban továbbra meghagyattak. A többi községben a választás módját a megyék állapították meg ideiglenesen. Ez az abszolút korszakot leszámítva így volt egészen az 1871: 18. tc.-ig. De az abszolutizmus idején behozott körjegyzőségek sok helyen az alkotmányos élet helyreállta után is meghagyattak.

A községek jogállását általánosan szabályozta az 1871: 18. tc. Nagyobb változást nem tett a megye és a község egymáshoz való viszonyán, inkább csak a fennálló állapotot kodifikálta. A ma is ismert három kategóriába osztja a községeket: az első folyamodású bírósági hatósággal felruházott mezővárosokat a *rendezett tanácsú városok* kategóriájába sorozta, a külön községi jegyzőt tartó, de rendezett tanáccsal nem bíró mezővárosokat és falvakat *nagyközségekké*, a közös jegyzőt tartó falvakat *kisközségekké* minősítette. A községi szervezkedést kizárólagosá tette s kimondotta, hogy minden területnek valamely községhez kell tartoznia. Szervezi a községi képviselőtestületet és az elüljáróságot. Az 1871: 18. tc. rendelkezéseit csak részben változtatta meg az 1871: 18. tc. módosításáról szóló 1876:5. tc. s az ezek helyébe lépett, a községekről szóló 1886: 22. tc. Ez a tc. törvénybe foglalta az 1871: 18. tc. és az 1876: 5. tc. meg nem változott részeit is s azokat hatályon kívül helyezte. Ez az 1886:22. te, az úgynevezett második községi törvény ma is hatályban

van s annak rendelkezéseit alig érinti az 1929:30. tc, jóformán csak a községi választójogot szabályozza újra.

Háromféle község van, melyek mind a vármegye fennhatósága alá tartoznak: 1. a legnagyobb községek rendezett tanáccsal a *rendezett tanácsú városok*, 2. *nagyközségek*, melyeknek egyszerűbb szervezetük van, de a törvény által a községekre ruházott feladatokat maguk erejéből el tudják látni, 3. *kisközségek*, melyek e feladatok ellátására más kisközségekkel szövetkeznek, velük egy körzetet, *körjegyzőséget*¹⁾ alkotnak. Az 1929:30. tc. szerint (44. §.) azokban az ügyekben, amelyekben eddig a törvény vagy szabályrendelet értelmében a tvh. város vagy rendezett tanácsú város tanácsa járt el, a jövőben a polgármester egyénileg határoz. Ezért a rendezett tanácsot mint olyat megszüntette s a rendezett tanácsú város neve *megyei város* lett.

Általában a község a törvény korlátai között önállóan intézi saját belügyeit s végrehajtja a törvénynek, a kormánynak s a törvényhatóságoknak az állami és a tvh. közigazgatásra vonatkozó rendelkezéseit.

Testületi szervek kis- és nagyközségekben és megyei városokban: a képviselőtestület (választott és virilis tagokkal) s egyes kisebb jelentőségű bizottságok (pl. az igazolóválasztmány). A képviselőtestület nagyjában ugyanazt a hatáskört tölti be a községekben, mint a törvényhatósági bizottság a törvényhatóságokban. A városi tanács az 1929:30. tc. óta a megyei városokban is megszűnt. Kis- és nagyközségekben egyedi szervek: a községi bíró, a jegyző, az esküdtek, a közgyám, a községi orvos. Ezeket együtt községi elüljáróságnak nevezik, amely azonban nem külön hatáskörrel bíró testületi szerv. A megyei város élén áll a polgármester, aki a többi tisztviselők (tanácsnokok, jegyzők stb.) segítségével intézi az ügyeket.

Jelenleg van 45 megyei város, 1065 (1033+43) nagyközség és 2285 kisközség. A 2285 kisközség 718 körjegyzőséget alkot.

Országos községi törzskönyvbizottság. (Budapest.) 29

A magyarországi község- és egyéb helynevek egységes, hiteles törzskönyvének létesítése céljából 1896-ban a belügyminiszter a kereskedelemügyi, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg véleményező szaktestületként állandó bizottságot szervezett (30.736/1896. B. M.) az Országos Statisztikai Hivatal igazgatóságának elnöklete alatt.

A községi és egyéb helynevekről szóló 1898:4. tc. 4. §-a szerint a község és egyéb helyneveknek s az azokban beálló változásoknak nyilvántartása céljából a m. kir. központi statisztikai hivatal állandó országos törzskönyvet vezet, amely egy evégből alakítandó »Országos községi törzskönyvbizottság« szakszerű támogatása, feügyelete és ellenőrzése alatt áll. A bizottság feladata továbbá javaslatot tenni: a hivatalos helynevek helyesírására, a többnevű község részére a hivatalos helynév

¹⁾ A körjegyzőségnek semmi külön szervezete nincs, az csak társasviszony a községek közt s nem valami önkormányzati alakulat s nem is jogi személy.

megállapítására, új községek elnevezésére, a hivatalos neveknek a társadalmi érintkezésben való terjesztésére.

A bizottság szervezeti és ügyviteli szabályzatát a 125.000/1898. B. M. sz. rendelet állapította meg, a 113.438/1935. B. M. sz. rendelet módosította. Elnöke a m. kir. központi statisztikai hivatal igazgatója, helyettes elnöke a hivatal aligazgatója. Hivatalból tagja a bizottságnak az országos főlevéltárnok, illetőleg helyettese. A bizottság többi tagját a belügyminiszter nevezi ki, éspedig a minisztériumok, a Statisztikai hivatal, az Országos levéltár, a Magyar tudományos akadémia, a Történelmi társulat s a Magyar földrajzi társaság képviselői közül, illetőleg javaslatára.

Községi közigazgatási tanfolyamok és vizsgabizottságok. (3) 30

Külön törvény létesítette őket 1900-ban. Korábban is történtek már kísérletek községi jegyzői tanfolyamok létesítésére néhány rövidéletű (így pl. az 1890. évi pozsonyi, az 1894. évi nagykárolyi), különösen pedig az 1889. év óta rendszeresen működő torontáli (nagybecskereki) tanfolyam alakjában. E vármegyei tanfolyamok helyébe a községi közigazgatási közegek szakszerű kiképzése végett állami jellegű községi közigazgatási tanfolyamokat állít fel az 1900: 20. tc. E tc. 1. §-ának utolsó bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a belügyminiszter legújabbán a 103.200/1936. sz. rendelettel állapította meg a tanfolyamok és a vizsgák szabályzatát. (A korábbi rendeletek: 88.600/1931. B. M., 67.257/1926. B. M. és 210.000/1924. B. M.)

Ezidőszerint három ily tanfolyam van Eger, Nyíregyháza és Szombathely székhelyekkel s a megyék ennek megfelelően három körzetbe vannak beosztva. A tanfolyamok tanulmányi időtartama négy félév. Hallgatónak csak azt lehet felvenni, aki a középiskolát sikeresen elvégezte, egy év községi jegyzői gyakorlatot igazol s ezenkívül a felvételi vizsgát is sikerrel letette. E felvételi vizsgát a tanfolyamok székhelyén szervezett *vizsgabizottság* előtt kell letenni. E bizottság a belügyminiszter által kinevezett elnökből és két tagból áll. A felvételi vizsga tárgyai: magyar történelem, közjogi, közigazgatásjogi és pénzügyi alapismeretek.

A belügyminiszter a községi közigazgatási vizsgákra *miniszteri biztost* küld ki.

Községek segélyezési alapja.

31

Az 1929:2. tc. rendelkezése folytán azoknak a községeknek segélyezése céljából létesített, amelyek rendes szükségleteiket kellő takarékosság mellett sem tudják 50%-os pótdóból fedezni, vagy amelyek az elemi csapások miatt elrendelt adótörlekés folytán szükségletüket saját erejükből egyáltalában nem képesek fedezni.

Rendészeti igazgatás.

M. kir. rendőrség.

32

M. kir. rendőrség vidéki főkapitánysága (Budapest). — **M. kir. rendőrség budapesti főkapitánysága** (Budapest). — **Városi m. kir. rendőrkapitányságok (53)**. — **Budapesti kerületi m. kir. rendőrkapitányságok (15)**. — **Határmenti m. kir. rendőrkirendeltségek (14)**. — **M. kir. rendőrkirendeltségek (5)**. — **M. kir. rendőrőrszemélyzeti parancsnokok (67)**. — **M. kir. rendőrőrszobák (103)**.

1848 előtt a városokban működő rendőri szervek önkormányzatiak voltak. A szabadságharc idején a m. kir. kormány foglalkozott a rendőrség országos rendezésének a kérdésével s a belügyminisztériumban külön rendőri osztályt állítottak fel, amelyet utóbb »*Országos rendőri hivatalának*« neveztek.

A szabadságharc leverése után Pesten eleinte az itt székelő hadtest rendőri osztálya működött, amelyet azonban csakhamar a birodalmi: belügyminiszter alá rendelt polgári hatóságok váltottak fel.

Az 1852. április 24-i legf. elhat. által az egész birodalomra nézve hatáskörrel bíró külön *cs. kir. legfőbb rendőri hatóság* állíttatott fel. Az egyes koronaországokban a helytartók vezették a legfőbb rendőri igazgatást. A helytartósági osztályok székhelyén (Magyarországon: Budán., Pozsonyban, Kassán, Nagyváradon, Erdélyben: Szebenben, Kolozsvárott és Brassóban) *cs. kir. rendőrigazgatóságok* állíttattak fel. A rendőrigazgatósági kerületek járásokra oszlottak élükön a rendőrigazgatóságnak alárendelt *járási biztosságokkal*, amelyek egy-egy főbiztos vagy biztos vezetése alatt állottak.

Az alkotmányosság helyreállítása után a *cs. kir. rendőrigazgatóságok*: helyébe a *városi önkormányzati rendőrségek* léptek. A rendőrség államosításának gondolata az 1872:36. tc.-ben (fővárosi törvény) jelenik meg először, mely szerint (20. §.): »a fővárosi törvényhatóság területén a rendőrséget egységes szervezettel az állam *fővárosi rendőrség* neve alatt saját közegei által kezeli.« E törvényi rendelkezés csak 1881-ben nyert végrehajtást, amikor az 1881:21. tc. »*ővárosi rendőrsége*« név alatt felállította az első magyar állami rendőrséget. Ennek hatásköre eleinte csak a szorosán vett Budapestre terjedt ki, de később kiterjesztették Újpestre és Rákospalotára (1889:46. te), majd Erzsébetfalvára, Kispestre és Pestszentlőrincire (1912:60. tc.) és végül Csepelre (1916: 18. te). Időközben az 1903:8. tc. a *m. kir. határrendőrség* felállításáról rendelkezik. (Az ország déli határának őrzése a határőrvidék fennállásáig a *cs. kir. határőrség* teendői közé tartozott. A polgárosítás után ez a feladat részben a pénzügyőrségre, részben a *vesztegintézetekre*, majd ezek megszűntével a helyükbe lépő *m. kir. belépőállomásokra* és a *m. kir. vámhivatalokra* szállott. Ezek természetesen csak másodsorban teljesítettek rendőri szolgálatot. A vasúti csatlakozó pontoknál voltak ugyan külön állami közegek alkalmazva e tc. előtt is, akiknek kizárólagos feladata a határrendészeti teendők ellátásában állt, azonban ezeknek sem hivatalos

állásuk, sem működési körük az 1903: 8. tc. előtt megállapítva nem volt.) Az 1916:37. tc. a *fiumei m. kir. állami rendőrséget* szervezte meg.

A budapesti rendőrség államosítása óta mind erősebb lett a mozgalom az összes városi rendőrségek államosítására. Az állami befolyásnak tág tere nyílt az 1886: 21. és 22. tc.-ek alapján, amelyek szerint a városi rendőrkapitányokat a főispánok élethossziglan nevezik ki. (Különben a rendezett tanácsú városok rendőrkapitányának az állása 1912-ig semmiféle minősítéshez nem volt kötve.) A városok fejlesztéséről szóló 1912: 58. tc. egyéb, a rendőrségre vonatkozó rendelkezéseken, így a rendezett tanácsú városok rendőrkapitányi állásainak jogvégzettséghez való kötésén felül, 30. §-ában utasítja a belügyminisztert, hogy a törvény életbelépésétől számított két éven belül a városi rendőrségek országos rendezéséről is nyújtson be javaslatot. Az első, 1913-as előadói javaslat 11 kerületi rendőrfőkapitányság felállítását tervezte. A háború kitörése félbeszakította a szervezési munkát. A háború vége felé azonban még égetőbbé vált az államosítás szükségessége s 1918-ban az akkori kormány egy, az első előadói tervezettől sok tekintetben eltérő, de az alapelvekben megegyező javaslatot nyújtott be a *m. kir. államrendőrség* szervezéséről. A kitört forradalom miatt ebből nem lett törvény. A kommunizmus alatt a *vörösőrségek* felállításával kísérleteztek az államosítás bizonyos formájával. A proletárdiktatúra után gyorsan kellett cselekedni, ezért a kormány az 1918. évi javaslatot csekély módosítással 1919. október 1-én 5047/1919. M. E. szám alatt rendelet alakjában kiadta s a román megszállás miatt akkor Szombathelyen megjelenő »Hivatalos Közlöny«-ben kihirdette. Ezzel a kormányrendelettel, mely az 1920:1. tc.-kel nyert törvényi jóváhagyást, a városi rendőrségek államosítása megtörtént, a határrendőrség pedig beolvadt a *m. kir. állami rendőrség* új országos szervezetébe. Az államosítás végrehajtása azonban a megszállások miatt csak fokozatosan történhetett. Csonkamagyarországot először 7, majd 5 rendőrkerületre osztották. A rendőrkerületi főkapitányságok rendőrkapitányságokból és kirendeltségekből állottak. A kerületi kapitányságok élén állt a kerületi főkapitány. (39.829/1921. B. M.)

1931 december 31-i hatállyal megszüntetett az öt vidéki kerületi rendőrfőkapitányság (6500/1931. M. E.) s azok helyébe Budapest székhellyel a *m. kir. rendőrség vidéki főkapitánysága* állíttatott fel.

A belügyminiszter a *m. kir. rendőrség* szervei felett a felügyeletet és az ellenőrzést a *m. kir. rendőrség* budapesti főkapitánya és a *m. kir. rendőrség* vidéki főkapitánya útján gyakorolja. De a megyei városok és községek területén működő rendőrkapitányságok, illetve rendőri kirendeltségek felett a közvetlen felügyelettel és ellenőrzéssel egyes törvényhatósági jogú városok rendőrkapitányságának a vezetőjét is megbízhatja.

A rendőrség vidéki főkapitányságának alá van rendelve 53 városi rendőrkapitányság s 14 határmenti rendőrkirendeltség. A rendőrség budapesti főkapitányságának van alárendelve a 15 budapesti kerületi kapitányság. Az öt rendőri kirendeltség — mióta a budapesti főkapitánynak alárendelt csepeli kirendeltség legújabban (143.406/1935. B. M.) önálló kerületi kapitánysággá szerveztetett — mind a vidéki főkapitánynak van alárendelve. A városi illetve a budapesti kerületi kapitányságoknak, illetve kirendeltségeknek alárendelve működik az országban 67 rendőrszemélyzeti parancsnok s 103 rendőr őrszoba.

Rendőrségi nyugdíjárulék-alap.

33

A rendőrtisztek és egyéb alkalmazottak által fizetendő nyugdíjárulék az 1912:65. tc. 30. §-a alapján létesített Nyugdíjárulék-alapból minisztertanácsi határozat alapján kiszakítottatott s külön alapként kezelik. Célja: a rendőrségi alkalmazottak megélhetését könnyítő, valamint gyermekeik nevelését előmozdító intézmények létesítése és fejlesztése.

Kihágási tanács. (Budapest.)

34

A közigazgatás rendezéséről szóló 1929:30. tc. 59. §-a akként rendelkezik, hogy kihágási ügyekben harmadfokon a belügyminiszter, olyan kihágásokban pedig, amelyek valamelyik szakminiszter ügykörébe tartozó ügyben merültek fel, a belügyminisztériumban szervezett *Kihágási tanács* dönt. Ez a tanács működését 1930. február 1-én kezdte meg.

A tanács három tagból áll. Elnöke a belügyminiszter vagy az általa kijelölt helyettese; egyik tagja a belügyminiszter által a belügyminisztérium fogalmazási karából kijelölt tisztviselő, másik tagja az illető szakminiszternek a határozat előkészítésével megbízott fogalmazási tisztviselője, aki az ügy előadója. (286/1930. B. M., 287/1930. B. M.)

Országos közlekedésrendészeti bizottság. (Budapest.)

35

A közúti közlekedés rendjének és a közutakon a közrend fenntartásának egységes szabályozásáról szóló 250.000/1929. B. M. és K. M. számú rendelet 113. §-a műszaki és közlekedésrendészeti kérdésekben a belügy- és a kereskedelemügyi miniszterek mellé véleményező szakközeget állít: az *Országos autó mobilszakértő bizottság*ot. Ez a bizottság 1932-ben megszűnt s feladatköre a belügyminisztérium ügykörébe utaltatott. (120.100/1932. B...M. 1—2. §.) A feladatkör ellátására a miniszter ugyanekkor külön bizottságot szervezett: az *Országos közlekedésrendészeti bizottság*ot (Budapest, Műegyetem) (120.200/1932. B. M.). A bizottság gépészmérnöki képesítéssel, gyakorlati szakismeretekkel rendelkező és a gépjárművezetésben is jártas elnökből, továbbá szakértő és kiküldött tagokból, jegyzőből és gépíróból áll.

Feladata: a közúti közlekedésrendészettel kapcsolatos kérdésekben a miniszternek véleményes jelentést tesz; bíróságoknak ugyanilyen kérdésekben megkeresésre véleményt ad, illetve azt felülbírálja; a közlekedés rendjének, a személy- és vagyonbiztonság megóvásának előmozdítása céljából a belügyminiszternek javaslatokat tesz stb.

Kábítószereket ellenőrző központi szerv. (Budapest.)

36

A kábítószer gyártásának korlátozása és forgalombahozatalának szabályozása tárgyában Genfben 1931-ben kötött nemzetközi egyezményt becikkelyező 1933:8. tc. 2. §-a alapján kibocsátott minisztériumi rendeletben (2222/1934. M. E.) nyert felhatalmazás alapján az említett

egyezményben, az azt becikkelyező tc.-ben s a végrehajtásra vonatkozó minisztériumi rendeletben megállapított feladatok ellátására központi hatóságul az ország egész területére nézve a belügyminisztérium IX. osztályát jelölte ki (222/1934. B. M.), amelynek a címe ebben a minőségében *Kábítószereket ellenőrző központi szerv*. Legfőbb feladatai: a kábítószerszerforgalom hazai ellenőrzése; a kábítószerezemi engedély elnyerése végett benyújtott kérelmek elbírálása s a megadott engedélyek nyilvántartása; a kábítószerekben való behozatali és kiviteli forgalom ellenőrzése; végül Magyarország statisztikai kötelezettsége teljesítéséről való gondoskodás.

A Központi szerv főnöke a minisztérium IX. osztályának mindenkori vezetője, helyettese a IX. a) osztály vezetője. Ügyvezetője a m. kir. rendőrség budapesti főkapitánysága közigazgatást osztályának a vezetője. További személyzet: egy rendőrségi fogalmazási tisztviselő, egy orvosszakértő, a statisztikai és számvevőségi munkákkal megbízandó egy tisztviselő s a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányságának állományából kirendelt három detektív. (195.200/1934. BM.)

A Központi szerv főnöke közvetlenül a m. kir. belügyminiszternek van alárendelve.

Országos mozgóképvizsgáló bizottság. (Budapest.)

37

A belügyminiszter már 1918-ban elrendelte megalakítását (44.965. 1918. B. M.) s rendelkezését 1920-ban megismételte (5213/1920. B. M.). A hatóság ellenőrzés mai formáját a 4300/1924. M. E., illetve az annak végrehajtásáról szóló 255.000/1924. B. M. számú rendelet állapították meg. Az ellenőrzés arra irányul, hogy a mozgóképek tárgya, cselekménye, irányzata vagy előadási módja a fennálló jogszabályokba, a közrendbe vagy a közérkölcökbe ne ütközzék, a nemzeti állameszmét vagy az államnak más államhoz való viszonyát ne sértse vagy ne veszélyeztesse.

Ezt az előzetes hatósági vizsgálatot az *Országos mozgóképvizsgáló bizottság* teljesíti. A bizottság a belügyminisztertől kinevezett tisztviselők-ből (elnök, helyettes elnök, a szükséges számú alelnökök, jegyzők) és a szükséges számú tagokból áll. A bizottság tisztviselőinek megbízatása három évre szól, de ezt a belügyminiszter a három éven belül is bármikor visszavonhatja.

A belföldön vagy a külföldön előállított mozgóképeket nyilvánosan előadni, valamint ilyeneket a belföldön forgalomba hozni vagy a külföldre kivinni csakis e bizottság engedélyokirata alapján lehet.

Országos mozgóképvizsgáló bizottság alapja.

38

A 4300/1924. M. E. számú rendelet értelmében keletkezett. Célja az országos mozgóképvizsgáló bizottság (L. fentebb.) összes költségeinek a fedezése.

M. kir. csendőrség felügyelője. (Budapest.) — M. kir. csendőrkerületi parancsnokságok. (7.) — M. kir. csendőr osztályparancsnokságok. (24.) — M. kir. csendőrszárnyparancsnokságok. (70.) — M. kir. csendőr-szakaszparancsnokságok. (180.) — M. kir. csendőrőrsök. — M. kir. csendőr nyomozóosztály. (7.) — M. kir. csendőrlovasosztály. (7.) — Repülőtéri m. kir. csendőrkülönítmény. (6.) — M. kir. csendőr őrpáncsnokképzőiskola. (Szombathely.) — M. kir. csendőrgyalogtanosztály. (9.) — M. kir. jecsendőrlovastanosztály. (1.) — M. kir. csendőrlovastanalosztály. (3.) — M. kir. csendőrszabályzatszerkesztő és tanügyi bizottság. (Budapest.) — M. kir. csendőrfelszerelési anyagszertár. (Budapest.) — M. kir. csendőrtisztképzőiskola. (Budapest.) — M. kir. csendőr nyomozóosztályparancsnokság. (Budapest.) — M. kir. csendőr nyomozóosztályparancsnokságok. (3.)

1849-ben az abszolút kormány »közbátorsági műszervü« lfelállította a csendőrség intézményét. (R. G. B. 1849. 272. sz., u. a. 1850. 19. sz.) A csendőrség mint katonailag szervezett őrtestület s a hadsereg kiegészítő része a hadsereg főparancsnokságnak, másrészt, mint országos közbátorsági őrtestület, a cs. kir. legfőbb rendőri hatóságnak volt alárendelve. A középponti vezetés a Bécsben székelő *csendőrségi felügyelőséget* (General-Inspection) illettc. Ezredekre, századokra és szakaszokra oszlott. Magyarországon 3, a többi, Magyarország területéből alkotott koronatartományban 1—1 ezred volt elhelyezve.

1867-ben a cs. kir. csendőrezredek feloszlattattak s a közbiztonsági szolgálatot az egyes törvényhatóságok *polgári őrségekkel* látták el (pandúrok). Erdélyben és Horvát-Szlavonországban azonban a meglevő csendőrezredek »cs. és kir. országos csendőr parancsnoksága név alatt tovább is megmaradtak. Személyi és fegyelmi tekintetben a cs. és kir. hadügyminiszter, egyebekben a m. kir. belügyminiszter, illetve a horvát bán fennhatósága alá tartozott az erdélyi és a horvát-szlavonországi csendőrség. A szolgálati nyelv német volt s tulajdonképen a közös hadsereg kiegészítő részét alkotta. A kolozsvári 10. számú csendőrparancsnokság 6, a horvát-szlavón 8. számú parancsnokság két szárnyra oszlott. A szárnyak 2—2 szakaszból álltak. A horvát-szlavón határőrvidéken ezenkívül még *cs. kir. szerezsán* (sergent) *csapattest* is teljesített szolgálatot. 1876-ban a két csendőrparancsnokság személyi és fegyelmi tekintetben a m. kir. honvédelmi miniszter fennhatósága alá helyeztetett. Minthogy pedig a m. kir. csendőrség intézménye Erdélyben kiválóan bevált, a Tisza-kormány 1880-ban javaslatot terjesztett a parlament elé a közbiztonsági szolgálatnak az egész országban való egységes megszervezéséről. A javaslatból lett az 1881:3. te, a *m. kir. csendőrség* alaptörvénye. A szervezés 1884. január 1. nyert befejezést s azóta a csendőrség — a főváros s a th. városok bel- és külterületét kivéve — ellátja a közbiztonsági szolgálatot. Az egész ország területén hat csendőrparancsnokság szerveztetett. A horvát-szlavón határőrvidéknek 1881-ben történt egyesítése után a szerezsáncsapat a m. kir. horvát-szlavón csendőrségbe kebeleztetett be. 1909-ben Nagyváradon felállítatott a »*M. kir. csendőrtovábbképző és altiszti iskola*« 1918-ban a forradalom előtt két új csendőrkerületi parancsnokságot állítottak fel. A forradalom a m. kir. csendőrséget »*magyar csendőrség*« névre keresztelte.

Trianon után újjászervezték a csendőrséget. (5643/1921. B. M.) Az 1922: 7. tc. szerint a m. kir. csendőrség tagjainak a létszáma a 12.000 főt nem haladhatja meg. A csendőrség minden tekintetben és kizárólag a m. kir. belügyminiszternek van alárendelve. E törvény keretében a belügyminiszter 1922-ben rendeletileg állapította meg a csendőrség szervezetét. (120.179/1922. B. M.) Figyelembe véve az időközi kisebb változtatásokat, a csendőrség mai szervezete a következő:

A csendőrség legfelsőbb hatósága a m. kir. belügyminiszter. (A belügyminiszter helyettese e hatáskörében az országos főkapitány volt e hivatal megszűntetéséig.) A csendőrség központi szervei: *A m. kir. csendőrségi felügyelő*, akinek hatáskörébe az egyöntetű kiképzés, a fegyelem és a rend egyöntetőségének biztosítása tartozik. Székhelye Budapest. Ugyanitt vannak: *a M. kir. csendőrség állandó szabályzatszerkesztő és tanulmányi bizottsága*. Feladata: utasítások szerkesztése, a csendőrséget érintő kérdések tanulmányozása; *a M. kir. csendőrségi felszerelési anyagraktár; a csendőr tisztképzőiskola*. A csendőrség tiszti parancsnokságai és őrsői: van hét *csendőrkerületi parancsnokság* (I. Budapest, II. Székesfehérvár, III. Szombathely, IV. Pécs, V. Szeged, VI. Debrecen, VII. Miskolc), ezek alatt vármegyénként egy-egy *csendőrosztályparancsnokság*, 70 *csendőrszárnyparancsnokság* (járásparancsnokság) s körülbelül 1000 *csendőrőr*s. A kerületi parancsnokságoknak közvetlenül alá vannak rendelve: *a hét csendőrnyomozó alosztály, a hét csendőr lovasalosztály, hat repülőtéri csendőrkülönítmény, kilenc csendőr gyalogtanosztály, egy csendőr lovastanosztály három tanalosztállyal* s végül *a csendőrőrsparancsnokképzőiskola* Szombathelyen. 1931-ben a belügyminiszter (71.464/1930. B. M.) a m. kir. csendőrség kebelében Budapesten *csendőrnyomozóosztályparancsnokságot*, Budapesten, Szegeden és Debrecenben pedig *egy-egy csendőrnyomozó alosztály parancsnokságot* állított fel.

Csendőrségi nyugdíjjarulék alap.

40

A csendőrtisztek, altisztek és legénység által fizetendő nyugdíjjarulék az 1912: 65. tc. 30. §-a alapján létesített Nyugdíjjarulék alaptól minisztertanácsi határozat alapján kiharított s külön alapként kezelik. Célja a csendőrtisztek, altisztek és legénység megélhetését könnyítő, valamint gyermekeik nevelését előmozdító intézmények létesítése és fejlesztése.

M. kir. folyamőrség.

41

M. kir. révfőkapitányság. (Budapest.) — **M. kir. révkapitányságok.** (11.) — **M. kir. révkirendeltségek.** (5.)

A háború és a forradalmak után a m. kir. folyamőrség felállításakor az addig a kereskedelemügyi miniszter fennhatósága alatt állott révkapitányságok a belügyminiszternek rendeltettek alá. Megszerveztettek a szükséges új révkapitányságok s a budapesti révkapitányság rév-

főkapitánysággá szerveztetett át. Szervezetét a m. kir. folyamórség szervezéséről szóló 1922: 14. tc. s az ennek végrehajtása tárgyában kiadott végrehajtási rendelet (122.295/1923. B. M. és 8270/1923. M. E.) állapítja meg. A m. kir. belügyminiszter, mint harmadfokú folyamrendeszeti hatóság, hatósági jogkörét a *m. kir. révfőkapitányság* útján gyakorolja. Másodfokú hatóság ez, élén a m. kir. révfőkapitány áll, székhelye Budapest. A m. kir. folyamórség hatáskörébe utalt hajózható vizek mentén, hajózási és rendészeti szempontból fontosabb helyiségekben — meghatározott hatósági területtel — *m. kir. révkapitányságok* működnek,, amelyek elsőfokú hatóságok s a révfőkapitányságnak vannak alárendelve. Élükön a m. kir. révkapitányok állanak. Nagyobb hatósági területen működő révkapitányságoknál *révkirendeltségek* szervezhetők, amelyek a révkapitányságokkal azonos elsőfokú hatósági jogkört látnak el, de alá vannak rendelve a területileg illetékes révkapitányságoknak. Élükön a révkirendeltség vezetője áll. Szükség esetén még állandó vagy ideiglenes jellegű parti, illetve révőrségek állíthatók fel, melyek az illetékes révkapitányságnak (révkirendeltségnek) vannak alárendelve és hatósági jogukat nem gyakorolnak.

Jelenleg *11 révkapitányság* van, éspedig 8 a Dunán (Gönyű, Komárom, Esztergom, Szob, Budapest-Felső, Budapest-Alsó, Baja, Mohács), 1 a Dráván (Barcs), 1 a Tiszán (Szeged) s 1 a Balatonon (Siófok). A Maros a szegedi, a Rába folyó és a Fertő a gönyűi, a Mura a barcsi, a Ferencsatorna a bajai révkapitányság hatáskörébe tartozik. (126.020/1933. B. M.) Az öt *révkirendeltség* székhelye: Dunacsun, Nyergesújfalu, Oroszvár, Dunaremete és Szolnok.

Nemzeti munkavédelem.

42

Nemzeti munkavédelmi felügyelőség. (Budapest.) — **Nemzeti munkavédelmi hivatalok és körzetek.** (19.) — **Nemzeti munkavédelmi üzemi csoportok.** (3.)

A m. kir. minisztérium felhatalmazása alapján a belügyminiszter a közüzemek és a közérdekű üzemek zavartalan működésének biztosítása, illetve annak veszélyeztetése esetén a szükséges munkák elvégzése, valamint a munkaeszközök ellen irányuló támadások elhárítása céljából 1921-ben külön munkavédelmi intézmény felállítását rendelte el. (111.100/1921. B. M., 12.353/1933. B. M.): a *nemzeti munkavédelem* intézményét. A belügyminiszter vonatkozó hatósági jogkörét a *nemzeti munkavédelmi felügyelő* útján gyakorolja. Ennek, illetve a Nemzeti munkavédelmi felügyelőségnek feladata a munkavédelmi hivatalok felügyelete, ellenőrzése és egyöntetű működésének biztosítása. Alája van rendelve a 19 *nemzeti munkavédelmi hivatal egy-egy nemzeti munkavédelmi körzettel.* A nemzeti munkavédelmi hivatalok a főispánokkal, a vármegye első tisztviselőjével, a rendőrséggel tartanak fenn szoros kapcsolatot s velük egyöntetűen működnek.

A fontosabb és nagyobb üzemeknél (Máv., posta, hajózás) a nemzeti munkavédelmi felügyelőségnek közvetlenül alárendelt úgynevezett *Nemzeti munkavédelmi csoportok* látják el a nemzeti munkavédelmi hivatalok feladatait.

A nemzeti munkavédelem munkába szólított üzembiztosított tagjait hatósági közegeknek kell tekinteni, akiket működésük tartama alatt a m. kir. állami rendőrség fegyverhasználati joga illeti meg. (5818. 1923. M. E.)

Külföldieket ellenőrző országos központi hatóság. (Budapest.) 43

A külföldiek itt tartózkodása, lakhatása és kiutasítása ügyében (az 1903:5. tc.-ben megjelölt ügyek) 1930-ig a következő hatóságok jártak el: kis- és nagyközségekben elsőfokon a járási főszolgabíró, másodfokon az alispán, harmadfokon a belügyminiszter; megyei és törvényhatósági jogú városokban: állami rendőrség kapitánya, kerületi rendőrkapitány, belügyminiszter; Budapesten elsőfokon az állami rendőrség főkapitánya, illetve a székesfőváros tanácsa, másodfokon a belügyminiszter. Az egységes, központi irányítás hiányzott. Az 1930:18. tc. szerint csak két fokozat van: elsőfokon: kis- és nagyközségekben eljár a járási főszolgabíró, törvényhatósági jogú és megyei városokban, valamint azokban a községekben, amelyeknek területére a m. kir. állam rendőrség hatásköre kiterjed, a m. kir. rendőrkapitányság (kirendeltség) vezetője. Másodfokon, valamint Budapest területén elsőfokon is a belügyminiszter. A belügyminiszter vonatkozó jogkörét e törvény szerint a *Külföldieket ellenőrző országos központi hatóság* útján gyakorolja. A hatóság vezetőjét és a helyettes vezetőket a belügyminisztérium vagy a m. kir. államrendőrség fogalmazási karához tartozó tisztviselők közül, egyéb személyzetét a m. kir. állami rendőrség létszámából a belügyminiszter jelöli ki.

Kivándorlási ügyek.

Kivándorlási miniszteri biztos. (Budapest.) 44

A kivándorlásról szóló 1909: 2. tc. felhatalmazza a belügyminisztert, hogy a belügyminisztériumban szervezett kivándorlási tanácson kívül a felügyelet és ellenőrzés céljából ugyancsak a belügyminisztériumban állami tisztviselői jelleggel kivándorlási biztosokat s ezek mellé megfelelő segédszemélyzetet alkalmazhat. E felhatalmazás alapján még 1909-ben megszerveztetett a belügyminisztériumban a *kivándorlási biztosi hivatal*. (70.333/1909. B. M.) A hivatal személyzete a kivándorlási biztoston, mint hivatalfőnökön kívül három kivándorlási biztos s egy kivándorlási felügyelő s a szükséges segéd- és kezelőszemélyzet.

Ezt a belügyminisztériumban szervezett hivatalt a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről szóló 1923: 35. tc. (14. §.) megszüntette s elrendelte, hogy a kivándorlási biztosok feladatait a belügyminiszter által megbízott központi tisztviselők látják el a kivándorlási miniszteri biztos vezetése alatt.

Magyar kivándorlókat és visszavándorlókat védő iroda. 45
(Budapest.)

1921-ben társadalmi szervezetként létesült. (44.700/1921. B. M.) Már a kivándorlásról szóló 1909: 2. tc. megalkotásánál az akkori belügyminiszter a Kivándorlási tanácsot (1. alább) a régi, az 1903: 4. tc. rendelkezéseitől eltérőleg nem mint túlnyomóan hivatalnokokból alakított testületet, hanem mint társadalmi alakulatot kívánta megszervezni. A Kivándorlási tanács kezdettől fogva igyekezett a társadalmat a kivándorlási ügygel kapcsolatba hozni s e célból közreműködésre szólította fel az 1920-ban Budapesten megalakult *Külföldi magyarok szövetségét* s az ugyancsak Budapesten megalakult *Magyar pénzügyi szindikátust*. A *Külföldi magyarok szövetsége* a külföldön élő magyarok tömörítését, kultúrájuk emelését, magyar iskolák felállítását, magyar egyesületek alapítását stb. tűzte ki célul. A Kivándorlási tanács tervezetéhez képest a Külföldi magyarok szövetsége a Magyar pénzügyi szindikátus közreműködésével a Kivándorlási tanács irányítása és felügyelete mellett *Magyar kivándorlókat és visszavándorlókat védő irodát* állított fel. Az *Iroda* célja általában a ki- és visszavándorlóknak tájékoztatása, erkölcsi és anyagi érdekeinek megóvása, visszavándoroltak elhelyezkedésének megkönnyítése, a ki- és visszavándorlók részére a közigazgatási teendők elintézésében segédkezés stb.

Az *Iroda* közigazgatási rendészeti szempontból a *Magyar kir. kivándorlási biztosi hivatalnak*, illetve a kivándorlási miniszteri biztosnak állandó és közvetlen ellenőrzése alatt áll. Legfőbb irányítását és ellenőrzését a Kivándorlási tanács által az érdekelt kormányhatóságok bevonásával létesített s a tanács mellett működő *társadalmi bizottság* végzi. Ezen *társadalmi bizottság* elnöke a kivándorlási tanács elnöke. Tagjai: a Kivándorlási tanácsnak, a Külföldi magyarok szövetségének, a Magyar pénzügyi szindikátusnak és az érdekelt minisztériumoknak képviselői. (A Magyar pénzügyi szindikátusról bővebben, 1. a pénzügyi igazgatás szervei között.)

Kivándorlási tanács. (Budapest.) 46

Már a kivándorlásról szóló 1903: 4. tc. elrendelte a szervezését a kivándorlásra vonatkozó kérdések szakszerű tárgyalása és a belügyminiszternek ez ügykörében való támogatása céljából. Lényegesen eltérően szervezte újra a kivándorlásról szóló új te, az 1909: 2. tc. Tagjai a felsőház és a képviselőház kiküldöttei, továbbá a földművelés, az ipar és kereskedelem, végül a tudomány képviselői. Elnökét tagjai sorából választja. Rendeltetése az, hogy a kivándorlókat szállítók részére az engedély megadása, korlátozása vagy megvonása és általában a kivándorlásra vonatkozó minden kérdésben a belügyminiszternek véleményező szerve legyen.

Mellette *társadalmi bizottság* működik, amely a Magyar kivándorlókat és visszavándorlókat védő iroda irányítását és ellenőrzését végzi. (L. fentebb.)

Kivándorlási alap.

47

Az 1903:4. tc.-ben foglalt rendelkezés alapján létesített és az idézett tc. 35. §-a, valamint az 1909: 2. tc. 29. §-a értelmében a hazájukba visszatérni szándékozó vagyontalanok útiköltségeinek részben vagy egészben fedezésére, továbbá a kivándorlottaknak külföldön való útbaigazítására, munkával ellátására, részükre menedékhelyek létesítése, vallási és szellemi szükségleteik istápolására, jótékony célokra, valamint a kivándorlás ellenőrzéséből felmerülő rendkívüli költségek fedezésére szolgál. Az 1934:24. tc. 1. §-a elrendelte, hogy a belügyminiszter ebből az alapból a gyógy- és üdülőhelyek idegenforgalmának előmozdítása céljából évenként legfeljebb 150.000 pengőt a kereskedelemügyi miniszter rendelkezésére bocsásson.

Gyermekvédelmi ügyek.**M. kir. állami gyermekmenhelyek. (9)**

48

Telepek. Kisegítő intézetek.

Az állami gyermekmenhelyekről, illetve a közsegélyre szoruló hét éven felüli gyermekek gondozásáról szóló 1900:8. és 21. tc. szerint a talált, valamint a hatóságilag elhagyottá nyilvánított gyermeknek állami gyermekmenhelybe való felvételre s 15 éves korig állami gondozásra van igénye. A 15 éves korhatár a háború utáni rendelkezések szerint kivételesen 18-ra változtatható. A magyar állami gyermekvédelem 1919-ig a belügyminisztérium hatáskörébe tartozott, azután a népjóléti és munkaügyi minisztérium hatáskörébe, ennek megszüntetésével ismét a belügyminisztériumba került. Nagymagyarországon 17 állami gyermekmenhely volt, Trianon után nyolc maradt, amelyhez 1928-ban még egy kilencedik, a miskolci állítottatott fel. Ennek megfelelően az ország területe is kilenc kerületre van felosztva. (127.600/1928. N. M. M., 123.000/1930. N. M. M.)

A menhelyek egyúttal csecsemő és gyermekkórházak is, amelyek a menhely kötelékébe felvett beteg gyermekek gyógyítására szolgálnak.

Az egészséges gyermekek a menhelyeken csak átmenetileg időznek, addig, míg megfelelő nevelőszülőknél vagy nevelőintézetben el nem helyezhetők. Eltartásukért az állam gondozási díjat fizet. A gyermekeket rendszerint csoportosan egészséges fekvésű községekben lakó nevelőszülőknél helyezik el. Egy-egy ilyen község, melyben tömegesen vannak gyermekek elhelyezve, *telepet* képez. A telepre kihelyezett gyermekek felett való felügyeletet a gyermekmenhelyek által alkalmazott telep-felügyelők látják el. Minden telepen teleporvos van alkalmazva. Ezeknek a száma jelenleg 350 körül mozog.

(Az állami menhelyek létesítése előtt (1900) az elhagyott hét éven aluli gyermekek a »Fehér Kereszt« lelencház-egyesület és az »Első gyermekmenhely« budapesti és vidéki intézeteiben helyeztetettek el. Az 1898: 21. tc. szerint e lencintézetek felett az állami felügyeletet a belügyminiszter gyakorolta. 50.000/1899. B. M.)

Az állami gyermekmenhelyeken kívül gyermekmenhelyi kötelékbe tartozó gyermekek vannak elhelyezve társadalmi és egyéb egyesületek, felekezetek, közületek stb. által fenntartott intézetekben. Ezeknek a *kisegítő intézeteknek* a száma 100 körül van.

A m. kir. állami gyermekmenhelyek egyenkint a következők:

A budapesti m. kir. állami gyermekmenhely 1902-ben szerveztetett, mai épületébe (X., Üllői-út 86.) 1907-ben költözött. Van 65 telepe.

A debreceni m. kir. állami gyermekmenhely 1904-ben kezdte meg működését. Működési területe az elszakított munkácsi, kassai, rima-szombati és nagyváradai állami gyermekmenhelyek hazánkban maradt működési területének hozzácsatolásával jelentékenyen megnövekedett, ezért 1924-ben kibővítették. 22 telepe van.

A gyulai m. kir. állami gyermekmenhely alapját a Békés vármegyei, 1899-ben megnyílt Fehér Kereszt Egyesület »Ella« gyermekmenhelye képezte, mely 1902-ben állami kezelésbe vétetett. 1915-ben megkezdődött az új menhely felépítése, amely csak 1923-ban fejeztetett be. 35 telepe van.

A miskolci m. kir. állami gyermekmenhely a gyermekmenhelyek területének arányosabb elosztása céljából 1928-ban nyílt meg. 20 telepe van.

A kecskeméti m. kir. állami gyermekmenhely 1903-ban kezdte meg működését. Az 1904-ben megnyílt új épületet az 1911-es földrengés annyira megrongálta, hogy hónapokra ki kellett üríteni, 1924-ben kibővítették. 29 telepe van.

A pécsi m. kir. állami gyermekmenhely újonnan épített épületben 1904-ben kezdte meg működését. 31 telepe van.

A szegedi m. kir. állami gyermekmenhely 1903-ban nyílt meg. 16 telepe van.

A szombathelyi m. kir. állami gyermekmenhely a Fehér Kereszt Egyesület már addig gondozott gyermekeinek átvételével 1902-ben kezdte meg működését. 16 telepe van.

A veszprémi 1904-ben. 22 telepe van.

M. kir. állami hadiárvaintézetek.

49

A hadiárvák kiképzését és gondozását négy állami hadiárvaintézet végzi, de ezeken kívül társadalmi, felekezeti, egyesületek is foglalkoznak hadiárva neveléssel. A négy hadiárvaintézet egyenkint:

Tokaji m. kir. hadiárvaintézet. Az Országos hadigondozó hivatal 1916-ban Tokajban 100 férőhelyes *rokkantiskolát* nyitott meg. A hadi-rokkantak a konyhakertészetben, méhészetben, nyúl- és baromfitenyésztésben, valamint a kosárfonásban nyertek itt kiképzést. 1918-ban a rokkantiskola helyét »különleges tüdőbeteg-gyógyintézet« foglalta el. A m. kir. nép-

jóléti és munkaügyi minisztérium 1920-ban a gyógyintézetet *hadiárva-intézet*té szervezte át 100 növendék számára; kisdedóvóval és hat osztályos elemi iskolával kezdte meg működését. 1924/25-ik tanévtől, az óvoda megszűntétől kezdve már csak *leány növendékek* vannak az intézetben. 1923-ban *csipkeverőtanfolyam* nyílt meg az intézetben, amely azután kétéves *háziipari tanfolyammá* bővült. A csipkeverést beszüntették, helyette a tanfolyam varrótanfolyammal egészült ki. Az idősebb, de még tanköteles lányok számára *ismétlőiskola* nyílt, 1927—1928-ban pedig *hároméves háztartási tanfolyam* szerveztetett, azzal a rendeltetéssel, hogy ügyes, intelligens gazdaasszonyokat neveljen.

Ikervári m. kir. hadiárvaintézet. Az ikervári Batthyány-kastélyt 1916-ban a kincstár megvette s a könnyebb tuberkulózisban szenvedő katonák számára létesítendő *különleges gyógyintézetek* céljaira a volt Országos hadigondozó hivatalnak átadta. 1918-ig állott fenn, amikor a forradalom után ápoltsjai elszéledtek. Ekkor átalakult hadiárvaintézeté s 1920-ban már megkezdődött az *elemi iskolai oktatás*, 1921-ben a már megszervezett *kertészsegédtanfolyam mellé kertész munkásképző tanfolyamot is szerveztek*. A kertészetet 1925-ben állami felügyelet alatt álló *önálló üzemmé* szervezték át. Minthogy a kertészképzőtanfolyamok az Összes végzett elemistákat befogadni nem voltak képesek, 1925-ben megkezdte az intézet az elemi iskolát végzett és ipari pályára kívánczó növendékeknek környékbeli magániparosokhoz szerződötett tanoncként való kihelyezését, az intézethez való családi kapcsolatok további fenntartásával.

Székesfehérvári m. kir. dr. Vass József hadiárvaintézet. Az 1919. év őszén a veszélyeztetett Sátoraljaújhegyről és a megszállott Kassáról **Székesfehérvárra menekült hadirokkant utókezelő intézetekből, illetve rokkantiskolákból** fejlődött ki, amelyek a város üresen álló baraktáborában találtak otthont. Az intézet fabarakjainak téglalapú épületekkel való felszerelése 1926 és 1930 között történt meg. Az intézet iparosképző- és nevelőintézet, mely a növendékek mindennemű szükségletéről, ellátásáról, ruházatukról, tanításukról, szórakozásukról gondoskodik. Az igazgatósági épületen kívül két internátusi épület épült, melyek egyenkint 140 növendék befogadására alkalmasak. A műhelyépület felépültével átcsoportosították az iparágakat s három nagy iparág maradt meg: vasipari, faipari és a kerámiai. Az intézetbe 14. életévüket betöltött, 6 elemi végzett hadiárvafiúk utaltatnak be. A tanulók a három-, illetve négyévi tanoncidó alatt minden tanév végén vizsgát tesznek s a tanoncidó eltelte után felszabadíttatnak. A tehetséges és szorgalmas növendékek magánúton megszerezhetik a négy középszályú végzettséget.

Hadiárvák váci m. kir. állami bőripari szakiskolája. Eredetileg *rokkantiskola* volt, melyet még a világháború folyamán, 1917 márciusában az azóta megszűnt Országos hadigondozó hivatal Pest vármegye támogatásával létesített abból a célból, hogy az ipari kiképzésre alkalmas hadviseltek és hadirokkantak jövőbeli megélhetésük érdekében a cipész- és *szijgyáriómesterséget* elsajátíthassák. A rokkantlétszám apadásával az Országos hadigondozó hivatal utódja, a népjóléti és munkaügyi minisztérium elhatározta, hogy az intézetben fokozatosan hadiárva ifjakat fog kiképzés céljából elhelyezni s a rokkantiskolát ipari szakiskolává szervezi át. Az iparoktatási tanács elkészítette a szakiskolának szervezeti szabályzatát és tantervét s ennek alapján 1921-ben a »*Hadiárvák váci m. kir.*

állami bőripari szakiskoláján megkezdte működését. 1923-ban, a III. évfolyam beállításával teljesen kiépült a szakiskola. 1925-re az utolsó hadirokkantak is elhagyták az intézetet.

A szakiskolának célja az ipari pályákra hajlammal bíró hadiárvának és kivételesen hadirokkantak gyermekeinek a bőripar egyes ágazataiban, jelesen a cipész-, szíjgyártó- és a bőrdíszművesiparban szakképzett iparossegédekké való nevelése és ezzel egyben a hazai bőrfeldogozó ipar fejlesztése.

Az állami hadiárvaintézeteken kívül hadigyámolt gyermekek vannak elhelyezve (kihelyezve) a társadalom és egyéb egyesületek, felekezetek, közületek stb. által fenntartott intézeteknél. Az ilyen kiegészítő intézetek száma 88.

Hadiárvánk alapja.

50

A háború alatt adományokból és társadalmi gyűjtésből keletkezett. Célja: a hadiárvának és hadirokkantak gyermekeinek iskolai és ipari kiképzése, segélyezése, valamint ezek részére nevelő és egészségügyi intézmények létesítése.

Országos Stefánia szövetség az anyák és csecsemők védelmére. 51

Társadalmi szervezetként 1916-ban alakult azzal a céllal, hogy az egész ország területén az anya- és csecsemővédelmet megszervezze és szolgálja. A m. kir. kormány az anya- és csecsemővédelmet állami feladatnak ismervén el, ennek a feladatnak teljesítését — átruházott hatáskörben — az Országos Stefánia szövetségre bizta. (39.088/1917. B. M., 135.840/1917. B. M., 137.681/1923. B. M., 151.317/1924. N. M. M.)

A szövetség élén áll az elnökség és az igazgatótanács. A kormányfelügyeletet a belügyminiszter (ezelőtt a népjóléti és munkaügyi miniszter) mint főhatóság által kiküldött miniszteri biztos gyakorolja.

Szervezete áll a központból és a külső intézményekből. A központ (Budapest VIII., Vas-u. 10.) három tagozatból áll: az anyavédelmi, a csecsemővédelmi és a szociális szakosztályból, mindegyik elhatárolt hatáskörrel. A központnak szervei és intézményei (mintaintézetek):

Központi igazgatóság (az egész intézmény egységes igazgatására).

Központi védőnői iroda (a budapesti védőnők központi szerve).

Gróf Apponyi Albert anyaoththon (a szülőintézetből kikerülő hajléktalan anyák és csecsemők befogadására).

Minta dispensaire és központi tejkonyha (a budapesti védőintézetekben gondozott csecsemők mesterséges táplálásának biztosítására).

Központi laboratórium (a védőintézetekből beküldött vizsgálati anyagok feldolgozására).

Anya- és csecsemővédelmi múzeum.

Jogvédő iroda.

Anyavédelmi intézet (szülőintézet).

M. kir. állami anya- és csecsemővédőnőképző intézet.

Gyermekgondozónő (Heimnővér) képző intézet.

Orvosi továbbképző tanfolyamok.

Külső szervek: A Stefánia szövetség vezetése alatt az ország területén *anya- és csecsemővédő intézetek és tejkonyhák* működnek. A szövetség tevékenységének legnagyobb része a védőintézetekben folyik le. Egy védőintézet: várószobát, védőnői irodát, orvosi rendelőt, raktárt foglal magában. Személyzete áll: gyermek- és szülészorvosból, egy vezető védőnőből s megfelelő számú körzeti védőnőből. A védőintézetek munkája kiterjed: 1. terhések védelmére, 2. csecsemők és kisdedek védelmére, 3. propaganda munkára. A védőintézetek és tejkonyhák száma évenként szaporodik.

A M. kir. közegészségügyi intézettel létesített megállapodás értelmében *az anya- és csecsemővédelmet 6000 lélekszámon aluli községekben* a Közegészségügyi intézet, annál nagyobb lakosságú községekben pedig a Stefánia szövetség szervezi meg.

Általános egészségügyek, szociálpolitika.

M. kir. országos közegészségügyi intézet. (Budapest.) 52

**Vidéki állomások. (7.) — M. kir. állami ápolónő- és védőnőképző intézet. (2.)
Orvosok háza. (Budapest.)**

Az 1925: 31. tc. rendelte el a M. kir. országos közegészségügyi intézet felállítását, miután létesítését a Rockefeller-alapítvány lehetővé tette. E tc. 2. §. szerint: »az intézet feladata a közegészségügyi tudomány gyakorlati alkalmazásának előmozdítása, főleg a fertőző betegségek ellen irányuló védekezés irányítása, a közegészségügyi hatóságok támogatása és közreműködése a közegészségügyi személyzet, különösen a tiszti orvosi kar megfelelő kiképzésében.« (V. ö. még 79.104/1927. N. M. M.) Az intézet tehát azt a kettős feladatot kívánja megoldani, amelyet sok külföldi államban két külön intézmény: a közegészségügyi intézet és a közegészségügyi iskolák vannak hivatva megoldani.

A fővárostól átengedett területen a gazdag Rockefeller-alapítvány segítségével 1925-ben kezdődött meg az építkezés, s 1927-ben már meg is indult a kész épületben a munka. (Ugyanekkor megszűnt a M. kir. központi bakteriológiai és közegészségügyi vizsgáló állomás.) Az intézet a népjóléti és munkaügyi minisztérium alá tartozott annak felosztásáig. 1932 július 1-én a többi közegészségügyi intézménnyel együtt a belügy-miniszter fennhatósága alá került. Az intézet működési köre az egész ország területére kiterjed, kivétel alóla Budapest, amely e munkára külön intézettel rendelkezik. A közegészségügyi laboratóriumi szolgálat az intézet négy osztályában folyik: a *pathohistológiai és parazitológiai osztály* kórszövettani és parazitológiai vizsgálatokkal foglalkozik. A *bakteriológiai osztály* a fertőző betegségek *kórokozóinak* kérdésével. A *serológiai osztály* feladata a fertőző betegségekre vonatkozó serológiai vizsgálatok végzésén kívül az országban forgalomba kerülő szérumok ellenőrzése .tisztaság, érték, hatásosság szempontjából. A *vegyi osztálynak*, az intézet legnagyobb osztályának a feladata a gyógyszerek és specialitások ellenőrzése, vizek vegyi analízise, élelmiszerek vegyvizsgálata stb. Külön

osztály a kutatómunka végzésére nincs, mivel az intézetnek nem elsőrendű feladata a tudományos kutatómunka. A járványok fellépésének és terjedésének a megfigyelésére — szintén a Rockefeller-alapítványból, — 1931 elején felállított az intézet *járványügyi alosztálya*. Az intézet szervezte meg a gödöllői egészségügyi mintajárást, benne az *egészségházak*, illetve *egészségvédelmi gondozó*lak. Az első járást csakhamar követték más járások.

Az intézet tanító munkáját is több intézmény szolgálja. 1928-ban az addig háromhónapos, kizárólag elméleti tanfolyamok helyett megkezdődtek a kilenchrónapos *tiszti orvosi tanfolyamok*. Az orvosi továbbképzés központi bizottságának a támogatásával az intézet *tiszti orvosi továbbképző tanfolyamokat s hathetes községi és körorvosi tanfolyamokat* is rendez. A tanfolyamok vidéki hallgatóinak elhelyezésére 1930-ban felépült az *Orvosok háza* nevű internátus. A hatósági és a tiszti orvosokkal való kapcsolat fenntartása céljából az intézet *tiszti főorvosi értekezleteket* tart. Ugyancsak a Rockefeller-alapítvány segítségével modern, jól felszerelt *M. kir. állami ápolónő- és védőnőképző intézet* állított fel az intézet keretében és pedig kettő: az egyik Budapesten, a másik Debrecenben.

Hogy a bakteriológiai vizsgálatok vidéken is végezhetőek legyenek, az intézet hét *vidéki főállomást*, vidéki fiókinézetet is létesített (Baja, Debrecen, Hódmezővásárhely, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár) s az egész országot ezeknek s a központi intézetnek megfelelően nyolc körzetre osztotta. (40.700/1930. N. M. M. 10. §.)

Községi orvosi tanfolyam, vizsga és vizsgabizottság. (Budapest.) 53

Az 1936:9. tc. 1. §-ának (5) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a belügyminiszter a 268.600/1936. B. M. számú rendelettel szabályozta a községi orvosi vizsgabizottságot, a községi orvosi tanfolyamot és a községi orvosi vizsgát.

A Budapesten székelő *községi orvosi vizsgabizottság*, mely a községi orvosi tanfolyam és a községi orvosi vizsga ügyeit intézi, elnökből, két rendes, két póttagból és a jegyzőből áll. Elnöke a belügyminisztérium közegészségügyi csoportjának vezető orvostisztviselője, helyettese a belügyminiszter által megbízott vizsgabizottsági tag. A vizsgabizottság tagjait és jegyzőjét a belügyminiszter nevezi ki három évre. A rendes tagok egyike mindenkor a m. kir. országos közegészségügyi intézet igazgatója.

A *községi orvosi tanfolyam* a m. kir. országos közegészségügyi intézetben évenként rendszerint egyszer tartatik, vezetője a m. kir. országos közegészségügyi intézet igazgatója. A tanfolyam előadóit az ő javaslata alapján jelöli ki a vizsgabizottság elnöke.

Községi orvosi vizsgára az bocsátható, akire vonatkozólag a tanfolyam vezetője a tanfolyam szabályszerű hallgatását és az előírt gyakorlatok elvégzését igazolja és aki a vizsgadíjat az előírt módon befizette. A vizsga tárgyai: *a)* közegészségtan és járványtan, *b)* társadalom-egészségtan és egészségvédelem, *c)* egészségügyi közigazgatás.

Országos szakorvosképesítő vizsgabizottság. (Budapest.) 54 **Szakorvosi vizsga és vizsgáztató bizottságok.**

Az orvosi rendtartásról szóló 1936:1. tc. 34. §-ában kapott felhatalmazás alapján kiadott 237.600/1936. B. M. sz. rendelet (módosítva a 240.600/1936. B. M. sz. rendelettel) értelmében a szakorvosi (specialista) -cím használatára az az orvos jogosult, aki az egyes orvosi szakmákra megkívánt gyakorlati időt szabályszerűen kitöltötte és a szakorvosi képesítő vizsgát az Országos szakorvosképesítő vizsgabizottság előtt sikerrel letette.

A Budapesten székelő Vizsgabizottság elnöke a belügyminisztérium közegészségügyi csoportjának vezető orvostisztviselője, helyetteseit a belügyminisztérium, valamint a vallás- és közoktatásügyi minisztérium orvostisztviselői közül, továbbá a vizsgabizottsági tagokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter meghallgatásával a belügyminiszter nevezi ki. Megválasztásuk három évre szól.

A vizsgát magát a m. kir. tudományegyetemek székhelyein működő vizsgáztató bizottságok előtt kell letenni. E bizottságok elnökből és két tagból állnak. Elnöke a Vizsgáztató bizottság elnöke vagy helyettese, tagjai a Vizsgabizottság tagjaiból kerülnek ki.

M. kir. társadalomegészségügyi intézet és múzeum. (Budapest.) 55

A kereskedelemügyi miniszter 1901-ben »*Társadalmi múzeum*«-ot létesített abból a célból, hogy az a helyes szociálpolitika intézéséhez szükséges hazai és külföldi anyagot egybegyűjtse, feldolgozza, hozzáférhetővé tegye és ez úton terjessze és népszerűsítse a munkásvédelmet és annak intézményeit. A múzeum gyűjteményének első része az 1900. évi párisi világkiállítás magyar anyagából került ki s munkásalakásokból és balesetelhárító berendezésekből állt. Az 1911. évi drezdai nemzetközi egészségügyi kiállításon nagy sikerrel szerepelt a múzeum s ennek hatása alatt a belügyminiszter tervbe vette egy önálló egészségügyi múzeum létesítését. Az előkészületek már megkezdődtek, de később úgy határoztak, hogy egy önálló egészségügyi múzeum felállítása helyett a Társadalmi múzeumnak már meglevő értékes gyűjteményeit fejlesztik oly irányban, hogy azok a közegészségügyi igazgatás igényeinek is eleget tegyenek. Csakugyan a múzeum a népbetegségek elleni küzdelem elősegítésére vándorkiállításokat is rendezett s szociális és népegészségügyi tevékenysége országos elismerést nyert. Mikor a szociális és a népegészségügyi igazgatást 1919-ben önálló minisztérium kebelében egyesítették, a Társadalmi múzeum is a népjóléti és munkaügyi minisztériumnak adatott át. A minisztertanács ekkor a múzeum nevét *Népegészségügyi múzeumra* változtatta át.

1925-ben — az állam kedvezőtlen anyagi helyzete miatt — a kormány a múzeumot ideiglenesen a gazdasági érdekképviselők különböző szerveiből alakult *Népegészségügyi és munkásvédelmi szövetségnek* adta át, de csakhamar ismét állami kezelésbe vette (97.304/1927. N. M. M.) s a Rockefeller-alapítvány segélyével 1928-ban átszervezte és átépítette. Ekkor az intézmény *M. kir. társadalomegészségügyi intézet és múzeum*

elnevezést nyert. 1928-ban nyílt meg több kiállítás keretében. A népjóléti és munkaügyi minisztérium megszüntetésével az intézmény a belügyminiszter alá került.

Az intézet osztályai: *tudományos osztály* (kutatómunka, tudományos anyaggyűjtés, tanfolyamok, kiadványok, szociális archívum vezetése és a Szociálpolitikai sajtószemle szerkesztése); *propagandaosztály* (egészségügyi propaganda szervezése, népszerű előadások, sajtópropaganda, vándorkiállítások); *műszaki osztály* (kiállítási és propagandaanyag előállítása); *múzeum; könyvtár és olvasóterem*.

Egészségvédő intézetek. (Gondozó intézetek.) 56

A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 86.357/1928. N. M. M. számú rendeletével a népbetegségek elleni küzdelem hathatossá tétele érdekében *egészségvédő* (nemibeteg gondozó) *intézetek* szervezésére hívta fel a törvényhatóságokat. E felhívás alapján 1934 végéig 11 ily intézet (dispensaire) alakult a nagyobb vidéki városokban. A belügyminiszter 258.000/1934. B. M. számú körrendelete értelmében a nemibeteg gondozó intézetek és a tüdőbeteg gondozó intézetek *Egészségvédő intézetek* (EVI) elnevezés alatt az OTI-val és esetleg egyéb intézményekkel kapcsolatban szervezendők meg. Feladatuk elsősorban a nemibetegségek elleni küzdelem. A közületek részint államsegély, részint az OTI-val s más intézetekkel való munkaközösség alapján tartják fenn az intézeteket. Működésük irányítását az *Intézőbizottságok* végzik. (L. alább.) Az Antiveneriás küzdelem országos miniszteri biztosának felügyelete alatt állanak.

Egészségvédő intézetek intézőbizottságai. 57

A 258.000/1934. B. M. számú rendelet értelmében az Egészségvédő intézetek működésének irányítását és ügyvitelének ellenőrzését végzik. A bizottságokat az egészségvédő intézet székhelyén paritásos alapon kell összeállítani, úgyhogy a tulajdonos törvényhatóság, az OTI és a munkaközösségbe betársuló egyéb intézmények részvételük arányának megfelelően egy, esetleg több taggal legyenek képviselve. Az Antiveneriás küzdelem országos miniszteri biztosának felügyelete alatt állanak.

Országos orvosi kamara. (Budapest.) 58 **Kerületi orvosi kamarák. (8.)**

Az orvosi rendtartásról szóló 1936:4. tc. állapítja meg az orvosi kamarák szervezetét.

Az orvosi kamarák feladata az, hogy az orvosi kar hazafias magatartása és erkölcsi tekintélye felett örködjenek, az orvosok erkölcsi és anyagi érdekeit a közérdekkel összhangban érvényesítsék, az orvosi gyakorlat szabályszerűségét ellenőrizzék, tagjaik felett a fegyelmi bíráskodást gyakorolják, orvoskari és közegészségügyi vonatkozású kérdésekben javaslatot készítsenek. E feladatot országos vonatkozásaiban a

Budapesten székelő *Országos orvosi kamara*, saját területén a (kerületi) *Orvosi kamara* látja el. A kerületi kamarák számát, székhelyét a belügyminiszter rendeletben állapítja meg akként, hogy mindegyik kamara legalább 100 tagot foglaljon magában. A kerületi kamara szervei: a kisgyűlés, a választmány és a tisztikar, az országos kamaráé: az országos közgyűlés, az országos választmány és a tisztikar.

A kerületi kamarák megalakításának előkészítésére a belügyminiszter a magyar országos orvosszövetség igazgatótanácsának javaslata alapján kamaránként öt tagból álló *bizottságot* szervez.

Az orvosi kamarák számát, területét és székhelyét a belügyminiszter a 210/1936. B. M. I. számú rendeletben állapította meg. Eszerint az orvosi kamarák (kerületi kamarák) száma nyolc: székhelyeik: Budapest, Kecskemét, Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, Szombathely.

Országos tisztviselői betegsegélyezési alap. (OTBA.) 59

Az 1921:46. tc. 1. §-a felhatalmazta a kormányt, hogy az állami tisztviselők és családtagjaik gyógykezelési költségeinek fedezhetése céljából a népjóléti és munkaügyi miniszter kezelése alá tartozó Országos tisztviselői betegsegélyezési alapot létesíthessen s ennek az alapnak a gyarapítására egyrészt az állam bevételeiből havonként bizonyos összeget fordíthasson, másrészt az igényjogosult tisztviselőktől járulékot szedhessen.

E felhatalmazás alapján az alap igénybevehetésének feltételeit, részleteit és módozatait több rendelet, mai hatállyal pedig a 700/1935. M. E. számú rendelettel kiegészített és módosított 7700/1934. M. E. számú rendelet szabályozza.

Az Alap rendeltetése az igényjogosultak (tényleges szolgálatban álló és nyugdíjas állami alkalmazottak, özvegyeik és árváik, családtagjaik) ingyenes vagy kedvezményes egészségügyi ellátásban részesítése, részükre szülés esetén gyermekágyi segély, elhalálozás esetén temetési segély folyósítása, végül az igényjogosultak részére egészségügyi intézmények létesítése és fenntartása.

Az OTB A részéről nyújtott szolgáltatások szempontjából az ország *kerületekre*, a kerület *körzetekre* oszlik. Az egészségügyi szolgálat élén az *igazgató-főorvos* áll. Az egészségügyi szolgálatot tiszteletdíjas orvosok, és pedig a *kerületi főorvosok*, a *körzeti orvosok* és a budapesti szakorvosi rendelőintézet orvosai látják el.

Országos rendőrlegénységi betegsegélyezési alap. (ORBA.) 60

Az 1936:8. tc. 1. §-ában kapott felhatalmazás alapján a belügyminiszter a 120.000/1936. B. M. számú rendelettel létesítette. Rendeltetése az igényjogosultaknak ingyenes és kedvezményes egészségügyi ellátásban részesítése. Az igényjogosultak (a rendőrlegénység tényleges szolgálatban álló és nyugállományú tagjai, kegydíjasai, életjáradékosai, álamint a rendőrlegénység tagjainak ellátásban részesülő özvegyei és árvái) járulékot tartoznak fizetni. Az ORBA egészségügyi szolgálat élén a központi ellenőrző főorvos áll. A járulékok mértékét, fizetésének módját, a szolgáltatásokat s azok igénybevételét részletesen a fent említett belügyminiszteri rendelet szabályozza. Magát az alapot a belügyminiszter kezeli.

Csendőrlegénységi ellátásban részesülők betegsegélyző alapja. 61 (CsERBA.)

Az 1936:8. tc. 1. §. 2. és 3. bekezdésében nyert felhatalmazás alapján a belügyminiszter a 130.800/VI. b./1936. B. M. számú körrendelettel létesítette. Az alap az ellátásban részesülő családfők ellátási illetményeiből az 1936:8. tc. 1. §. 3. bekezdése alapján eszközölt 2%-os levonási összegből létesül. Célja: az igényjogosultak ingyenes vagy kedvezményes egészségügyi ellátásban részesítése s az igényjogosultaknak segély folyósítása. Az igényjogosultság feltételeit, a szolgáltatás fajait és igénybevételének módját a fent említett belügyminiszteri körrendelet részletesen szabályozza.

Országos közegészségügyi tanács. (Budapest.) 62

A közegészségügyi közigazgatás terén a belügyminiszter véleménynyilvánító szerve.

Mai nevén az 1876: 14. tc. szervezte (169—174. §-ok). De ezt megelőzőleg is volt már hasonló rendeltetésű intézményünk. Az 1868. évi április 9-én kelt legfelsőbb elhatározás a közegészség előmozdítása s az államorvosi ügyek rendezésének eszközlése végett a belügyminiszter mellé rendelt *közegészségügyi tanácsnak*, mint önálló véleményadó és indítványozó testületnek alapszerkezetét jóváhagyta. (19.247/1869. I. M.) E tanács hatásköre Erdélyre is kiterjedt.

Mai szervezetét a hatósági orvosi szolgálatról és a közegészségügyi törvények egyéb rendelkezéseinek módosításáról szóló 1936:9. tc. 15. §-a állapítja meg.

A tanács a közegészségügyet érintő kérdésben a belügyminiszter felhívására véleményt mond és javaslatot tesz vagy saját kezdeményezéséből indítványt terjeszt elő. A tanács munkáját a belügyminiszter közvetítésével bármely más miniszter is igénybeveheti.

A tanács elnökét a belügyminiszter előterjesztésére az államfő, másodelnökét, titkárát, valamint kinevezés alá eső tagjait a belügyminiszter nevezi ki. A kinevezés alá eső tagok száma huszonnégnél kevesebb nem lehet. A tanácsnak hivatalból tagjai: a miniszterek egy-egy képviselője, továbbá a m. kir. országos közegészségügyi intézet igazgatója, az országos orvosi kamara elnöke és a m. kir. központi statisztikai hivatal elnöke. A tagok megbízatása három évre szól. A tanács szervezeti szabályzatát és ügyrendjét a belügyminiszter jóváhagyásával maga a tanács állapítja meg.

Hatósági orvosi szolgálat. 63

A hatósági orvosi szolgálatról és a közegészségügyi törvények egyéb rendelkezéseinek módosításáról szóló 1936:9. tc. I. fejezet szabályozza a hatósági orvosi szolgálatot. Eszerint a hatósági orvosi szolgálatot **általában: a) a m. kir. tisztifőorvosok és m. kir. tisztiorvosok, b) a városi orvosok, a községi orvosok és a körorvosok látják el. Budapest székesfővárosban** pedig a hatósági orvosi szolgálat szervei: a *tiszti főorvos, a tisztiorvosok és a kerületi orvosok*. (1930: 18. tc. 50. §., 1934: 12. tc. 13. §.)

A m. kir. főorvos és a m. kir. tiszti orvos állami tisztviselő. Az előbbi a törvényhatóság első tisztviselőjének, az utóbbi a főszolgabírónak és a megyei város polgármesterének szakközege. A m. kir. tiszti főorvos tagja a törvényhatósági bizottságnak és a közigazgatási bizottságnak, a m. kir. tiszti orvos pedig a megyei város képviselőtestületének.

A hatósági orvosi szolgálat részletes szabályait a belügyminiszter az érdekelt miniszterekkel egyetértve rendelettel állapítja meg.

Országos forrás- és fürdőügyi bizottság. (Budapest.) 64

A gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről, az üdülőhelyekről és az ásvány- és gyógyvízforrásokról szóló 1929: 16. tc. 47. és 59. §-ában kapott felhatalmazás alapján a népjóléti és munkaügyi miniszter a gyógyfürdőkre, az éghajlati gyógyintézetekre, a gyógyhelyekre, az üdülőhelyekre, továbbá az ásvány- és gyógyvízforrásokra vonatkozó szakszerű kérdésekben véleményező és indítványozó testületet alakított *Országos forrás- és fürdőügyi bizottság* név alatt. (500/1931. N. M. M.)

Elnöke a m. kir. népjóléti és munkaügyi, illetve ma a m. kir. belügyminiszter. Tagjai a minisztériumoknak s az érdekelt intézeteknek, turista, fürdő stb. egyesületeknek és szövetségeknek kiküldött és kinevezett tagjai.

Vagy teljes ülésben vagy albizottságokban tárgyal és dönt. Albizottságai: az egészségügyi, a gazdasági, a forgalmi és a propaganda albizottság.

M. kir. balatoni intézőbizottság. (Budapest.) 65

Balatoni iroda.

A m. kir. minisztériumnak a balatoni gyógy- és üdülőhelyekről szóló 1931-ben kiadott rendelete (2820/1931. M. E.) a Balaton partja mellett fekvő gyógy- és üdülőhelyek ügyeinek egységes irányítására a *M. kir. balatoni intézőbizottságot szervezte. (BIB.)*

A BIB állandó tagjai az érdekelt törvényhatóságok főispánjai és alispánjai, továbbá a m. kir. kereskedelemügyi, belügyi, földművelésügyi, honvédelmi, a vallás- és közoktatásügyi miniszterek egy-egy kiküldöttje. Ezenfelül az érdekelt miniszterek esetenként az érdekelt hatóságok és intézmények köréből szakembereket küldhetnek ki.

A BIB elnökét és helyettesét a belügyminiszter előterjesztésére a kormányzó hat év tartamára nevezi ki.

A BIB a Balaton látogatottságát előmozdító propaganda lebonyolítása és általában az idegenforgalom előmozdítása céljából *Balatoni irodát* állít fel, amelynek vezetőjét és alkalmazottait a BIB elnöke választja ki és szolgálati viszonyait a rendelkezésre álló hitel keretén belül megállapítja.

Országos diáknyomorenyhítő alap. 66

Az 1996/1923. B. M. számú rendelet alapján a kivételes záróra-meghosszabbítások kiadása alkalmával az engedélyező hatóság a diáknyomor enyhítése céljaira felhasználható összegeket szed. Ezeknek az összegeknek 75%-a a diáknyomor enyhítésére fordítatik, 25%-a pedig

addig, amíg a belügyminisztériumban alkalmazott családos tisztviselők gyermekei tandíjának fedezése és esetleg iskolai könyvek beszerzése céljából létesített Széli Kálmán alapítványnak megfelelő tőkéje nem lesz, ennek az alapítványnak a növelésére használandó fel.

Egyetemi szociálpolitikai intézet. (Újpest.)

67

A budapesti közgazdasági egyetemhez, illetve jelenleg a József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem közgazdasági fakultásához kapcsolt alapítványi jellegű autonóm intézet. 1912-ben létesült azzal a rendeltetéssel, hogy a különféle fakultásokon tanuló egyetemi hallgatókat a szociális politika és szociális higiéné terén szükséges tevékenységben gyakorlatilag kiképezze s a tapasztalati anyagot tudományosan feldolgozza. Evégből a túlnyomóan ipari munkások-lakta Újpesten székházat létesített, amelyben 18 egyetemi hallgató nyer internátusi ellátást. Kormányzását a budapesti egyetemek fakultásainak egy-egy tagjából álló igazgatótanács végzi. Az intézetben van: tüdőbeteggondozó, nemibeteggondozó, bakteriológiai laboratórium, tápszervizsgáló laboratórium, ingyenes jogi tanácsadóhivatal, munkáselhelyező iroda, könyvtár, előadóterem.

Lakásügyi végrehajtási miniszteri biztos. (Budapest.)

68

A lakásügyi korlátozásokról szóló jogszabályoknak az építkezés előmozdítása érdekében szükséges módosításáról, kiegészítéséről és egy-egy szerkezetbe foglalásáról szóló 2222/1931. M. E. számú rendelet 34. §-ának (4) bekezdése értelmében Budapesten a lakás átadására vagy kiürítésére irányuló végrehajtások foganatosítása iránt a népjóléti és munkaügyi (jelenleg a belügyi) miniszter által megbízott miniszteri biztos intézkedik. Ennek hatáskörét a miniszter szükség esetén más községekre is kiterjesztheti. Legutóbb a miniszter Sashalom község területére terjesztette ki a lakásügyi végrehajtási miniszteri biztos hatáskörét. (184.000/1935. B. M.)

Betegellátási ügyek.

Állami kórházak, elme- és ideggyógyintézetek.

69

A 19. század közepe táján Magyarország területén 92 kórház volt. Ezek közül egy még a 16. századból származott, öt a 17-ből, 27 a 18-ból, a többi 59 a 19. század első feléből. A kórházügy országos szervezésével az abszolút kormány kezd behatóbban foglalkozni. 1856-ban első ízben teszi közzé alapvető rendelkezéseit a betegápolásról és a kórházügyről. Ezt követőleg egymásután keletkeznek az állami kórházak. 1863-ban

nyílik meg az első állami kórház: a *pozsonyi állami kórház*, ugyanebben az évben a *nagyszombati kir. elme- és idegyógyintézet*, 1868-ban pedig a *budapest-lipótvárosi elme- és idegyógyintézet*. 1860—1863. között a kormány több speciális kórházat épített *szembetegek* számára (például Pozsonyban, Sopronban), majd a szifiliszfertőzött vidékeken (Közép-Szolnok, Szatmár, Máramaros) kórházakat a szifilitikusok számára. (Egy 1869-i jelentés szerint ebben az évben 19 közkórház volt, 2250 ágyal.) 1887-ben a parlament elhatározta a *budapest-angyalvárosi kir. elme- és idegyógyintézet* létesítését, 1895—1897 között épült a nagykovácsi m. kir. állami elme- és idegyógyintézet.

1900-ban volt négy állami elme- és idegyógyintézet, négy állami kórház, 77 törvényhatósági kórház, 175 magánkórház, 8 állami szem-, illetve trachomakórház s az irgalmasoknak 12 kórházuk. Ma a belügyminiszter fennhatósága alatt a következő állami kórházak, illetve állami elme- és idegyógyintézetek állnak:

(A m. kir. állami elme- és idegyógyintézetek neve »m. kir. állami elme- és idegyógyintézet«-ekre 1924-ben változtatott.):

Budapest-angyalvárosi m. kir. állami elme- és idegyógyintézet. Az 1881: 12. és az 1883: 16. tc.-ek rendelkezései alapján épült s 1884-ben nyitották meg. Eleinte csak a gyógyíthatatlan s közveszélyes betegeket helyezték itt el, (»Angyalvárosi magyar elme- és idegyógyintézet«, 1897-től (1897: 36. tc.) általában elme- és idegbetegek befogadására szolgál. 250 beteg számára tervezték, de már 1900-ban több, mint 350 beteget kezelnek itt. Ma befogadóképessége 527 ágy. Férfi és női osztálya van.

Budapest-lipótvárosi m. kir. állami elme- és idegyógyintézet. Az abszolút kormány kezdte építtetni 1860-ban. Megnyílt 1868-ban 500 férőhellyel, de 1900 körül már majd 1000 beteget kezelnek benne. Budapest hegyvidékén, a Hűvösvölgyben, a kis Hárshegy oldalán 67 kat. hold területen van elhelyezve. (Magának a gyógyintézetnek céljaira 21 hold szolgál, a többi kert, erdő és sertéstelep.) Négy osztálya van: női penzióosztály, férfi penzióosztály, női közösosztály és férfi közösosztály. Befogadóképessége összesen 1133 ágy.

M. kir. állami elme- és idegyógyintézet, Nagykovács. 1895—1897 között épült. A férfi és női osztályon kívül laboratóriuma van. Az összes ágyszám 330.

M. kir. állami szemkórház. 1907-ben alapították. A kórház két bérházban van elhelyezve: a Romanelli-u. 15. sz. alatti kétemeletes sarok- és a Kálvin-tér 5. sz. alatti egyemeletes bérházban. Betegosztályai: tiszta szembetegek és fertőző (trachomás és blenorrhoeás) szembetegek osztálya. Az előbbiben 96, az utóbbiban 82, összesen tehát 178 ágy van.

Gyulai m. kir. állami kórház. Eredetileg vármegyei kórház volt s csak 1924 január 1. óta lett állami intézetté. A gyulai kórház 1846-ban nyílt meg, mint Békés vármegye magánkórháza, 10 ágyal. Kibővítése után 1878-ban megkapta a *közkórházi jelleget*. (26.540/1878. B. M.) 1898—1900-ban, majd 1906—1911-ben tovább bővítették, úgyhogy a világháború kezdetén már 1000 beteget tudott felvenni. Az államosítás (154.636/1923. B. M.) után tovább fejlesztették, többek közt önálló szülészet-nőgyógyászati osztályt létesítettek benne. Befogadóképessége ma több, mint 1200 ágy. 8 osztálya van: sebészet, szülészet- és nőgyógyászat, belgyógyászat, tüdőbetegosztály, fertőzőbetegosztály, szemészet, bőrgyógyászat, elme- és idegyógyászat.

Mátrai m. kir. állami »Horthy Miklós« tüdőbeteggyógyító intézet. A köz-tudatban röviden mátrai szanatórium név alatt ismeretes gyógyintézet 1926—1931 között épült a Gyöngyös városa által felajánlott területen. Befogadóképessége 350 ágy.

Közkórházi jelleggel felruházott intézetek. 70 **Kórházi bizottságok.**

A közkórházak kétfélék: *a)* állami kórházak, *b)* közkórházi jelleggel felruházott intézetek. (1300/1932. N. M. M.) A közkórházi jelleget a belügy-miniszter engedélyezheti akár természetes, akár jogi személy az intézet fenntartója, akár pedig hatóság (törvényhatóság, község). Önkormányzati testületek, úgyszintén alapítványok által fenntartott minden közkórház részére *kórházi bizottságot* kell alakítani, amely a közkórház gazdasági ügyeinek közvetlen irányítására, felügyeletére és ellenőrzésére van hivatva. A közkórházi bizottság elnöke a törvényhatóság székhelyén levő kórháznál — a megyei városok által fenntartott kórházak kivételével — a törvényhatóság első tisztviselője; megyei városban, községben levő kórháznál, valamint oly a törvényhatóság székhelyen levő kórháznál, melyet megyei város tart fenn: az elsőfokú közegészségügyi hatóság (főszolgabíró, megyei városban polgármester). A kórházi bizottság határozata ellen a közigazgatási bizottság közegészségügyi albizottságához lehet fellebbezni.

A közkórház élén az igazgató áll, aki csak orvos lehet. Az igazgató az intézet felelős vezetője, felügyelete alá tartoznak az intézet osztály-vezető főorvosai, al- és segédorvosai, valamint a betegápolók.

A belügyminiszter fennhatósága alatt álló közkórházak közül az állami kórházakat már ismertettük egyenkint. A többi közkórháznál legnagyobbbrészt csak a felsorolásra, az alapítási év s a befogadóképesség feltüntetésére szorítkozhatunk, a következő csoportosítás szerint: Budapest székesfőváros közkórházai s azoknak központi igazgatósága. A többi törvényhatósági közkórház. Megyei városi és nagyközségi közkórházak. E testületek által fenntartott közkórházakon kívül vannak egyesület vagy magános által fenntartott közkórházak is, a belügyminiszter fennhatósága alatt.

Budapest székesfőváros közkórházai. 71

Budapest székesfőváros közkórházainak központi igazgatósága. A székesfőváros közkórházainak szaporodása következtében mindinkább nehézkessé váló közkórházi igazgatás gyors és zavartalan ellátása érdekében a székesfőváros a szakszerű felügyelet és ellenőrzés központosításával a közkórházak igazgatását széttagolta, a kórházakat igazgatás szempontjából csoportosította s valamennyi kórház élére »központi igazgató« címmel vezetőt állított. A központi iroda a Rókus-kórházban székel. Alá van ren-

delve a *központi ágynyilvántartó*, a főváros közkórházaiban levő üres ágyak nyilvántartására. A székesfőváros közkórházi szükségleteit a községi műszerüzem és kórházi anyagszerraktár és a községi élelmiszerüzem útján elégítik ki. (110.842/1918. B. M., 1429/1925. B. M.)

Szent Rókus központi közkórház és fiókjai. Kún-utcai fiókkórház Gyöngyösi-úti szülészeti osztály, Madarász-utcai csecsemő- és gyermek-kórház. A mai Rókus-kórházat 1781-ben kezdték építeni szegényháznak, a Rókus-kápolna mellé. Az építkezés abbamaradt, de 1796-ban ugyanitt lerakták egy új kórház alapkövét. Az építkezés megszakításokkal folyt s mai alakjában 1870-ben fejeződött be. A 40-es években már fiókkórházai vannak: a Zerge, a Grabovszky-féle és a Zöldfához címzett fiókkórházak. 1857-ben lett az eddigi »polgári kórház«-ból közkórház, amelybe ezután nemcsak pesti polgárok kerülhettek. A kiegyezés idején 894 ágya volt a kórháznak, fiókkórházaiban 280 ágy. A Kún-utcai fiókkórház 1881-ben, a Gyöngyösi-úti szülészeti osztály 1917-ben, a Madarász-utcai csecsemő- és gyermekkórház 1929-ben alapított.

Jelenleg a Rókus-kórházban van 9 osztály, 685 ágygal (azonkívül: kémiai és bakt. laboratórium, szövettani laboratórium, prosectura és röntgenlaboratórium), a Kún-utcai fiókkórházban 3 osztály (I. és II. sz. női bujakóros-osztály és nőgyógyászati osztály) 324 ágygal, a Gyöngyösi-úti szülészeti osztályon 60 ágy, a Madarász-utcai csecsemő- és gyermekkórházban két osztályon 180 ágy.

Új Szent János-kórház és fiókjai. (Új Szent János-kórház, í., Hieronymi-út 1., Régi Szent János-kórház II., Széna-tér 3., Szent Margit-kórház III., Bécsi-út 132.) A *régi Szent János-kórház* őse az a szükség-kórház volt, mely a 18. század elején (1710) pestis-kórháznak épült. A járvány lezajlása után kórház maradt, kibővítették s a ma is fennálló kápolnát építették hozzá (1735). A Budára helyezett egyetem (1777) klinikai oktatása ebben a kórházban folyt le, amíg az Egyetem Pestre nem költözött. A 19. század elején a budai polgárok adakozásából épült fel a Régi Szent János-kórház mai alakjában s 1820-ban nyílt meg »*Városi polgári kórháza* néven, de a 30-as évektől már »városi asszonyi kórház« (städtisch weibliches Krankenhaus) név alatt szerepel a feljegyzésekben. A hetvenes évek elejétől kezdve szerepel a »Szent Jánoshoz címzett kórház« elnevezés. A 19-es években épült fel az új kórház a svábhegy lábánál, mely 1898-ban Új Szent János-kórház név alatt kezdte meg működését. A régi Szt. János-kórházban a háború elején két vegyes osztály működött, melyek közül az egyik később gégészeti osztállyá alakult. 1916 eleje óta a kórházban mint fiókkórházban csak venereás női betegek nyernek elhelyezést. Magában az Új Szent János-kórházban 18 betegosztály van közel 2000 betegágygal, másik fiókkórházában,, a Szent Margit-kórházban három osztály 159 ágygal.

Szent István-kórház és fiókjai. (Szent István-kórház, Bakáts-téri szülészeti és nőgyógyászati fiókkórház, Horthy Miklós-kórház.) 1885-ben alapított. 14 betegosztályon több mint másfélezer ágy van. Röntgen-, serológiai és prosectura-kórszövettani laboratóriuma van. A Bakáts-téri szülő- és nőbetegosztály, mint fiókkórház 1913-ban, a Horthy Miklós közkórház a Maglódi-úton 1932-ben alapított. Az előbbi befogadóképessége 166, az utóbbié 554 ágy.

Szent László-közkórház. 1894-ben alapítottatott, a Gyáli-út, Hungária-körút és Lenkei-utca által határolt, közel 163,000.000 m² területen (melyből körülbelül 40,000.000 m²-en gazdasági művelés folyik) 21 különböző rendeltetésű épület, valamint 31 betegpavillon van elhelyezve. Betegosztályán több mint másfélezer ágy van.

Budapest székesfőváros tudőbeteggondozó intézetc. Fiókinézetek (9). A központi intézet 1917-ben alapítottatott. Egyemeletes épület, a parkírozott részen 30 ágyas fekvőcsarnokkal. *Fiókinézetek:* *A Kököröcsin-utcai fiókinézet* 1931-ben alapítottatott; a *Pauler-utcai* egyesületi intézet volt, 1927-ben vette át a főváros; a *Tölgyfa-utcai* 1932-ben, a *Szentendrei-utcai* és a *Rózsák-terén* levő 1931-ben, az *Újvidék-utcai* 1929-ben alapítottatott, a *Kistemplom-utcai* egyesületi intézet volt, 1920-ban vette át a főváros, a *Mester-utcai* 1928-ban, a *Mázsa-téri* 1918-ban került a főváros kezébe.

A többi törvényhatósági közkórház. (30.)

72

Baján van *Baja város közkórháza*, alapítottatott 1903-ban, befogadóképessége 479 ágy.

Balassagyarmaton *Nógrád és Hont vármegyék »Mária Valéria« közkórháza*, alapítottatott 1896-ban, befogadóképessége 725 ágy.

Berettyóújfalun van *Bihar vármegye gróf Tisza István-közkórháza*. Alapítottatott 1929. Ágyszám 147.

Celldömölkön *Vasvármegye Nagy Sándor alapította közkórháza*. Alapítottatott 1896. Ágyszám 72.

Devecseren: *Devecseri járási Berta-kórház*. Alapítottatott 1908. Fenntartja Veszprém vármegye. Ágyszám 72.

Esztergomban: *Esztergom szabad kir. megyei város egyesített Kolos és Simor közkórháza*. Alapítottatott Kolos-kórház 1902., Simor-kórház 1883. Ágyszám 236.

Győrben: *Győr szabad kir. város Szentháromság közkórháza*. Alapítottatott 1749. A jelenlegi kórházi telep 1895-ben épült. Bővítve 1910-ben és 1926-ban. Ágyszám 700.

Hódmezővásárhelyen: *Hódmezővásárhely th. város Erzsébet közkórháza*. Alapítottatott 1911. Ágyszám 428.

Kaposváron: *Somogy vármegye közkórháza*. Alapítottatott 1846. Ágyszám 612.

Kapuváron: *Sopron vármegye kapuvári közkórháza*. Alapítottatott 1886. Ágyszám 278.

Kecskeméten: *Kecskemét törvényhatósági jogú város közkórháza*. Alapítottatott 1853. Ágyszám 287.

Kisvárdán: *Szabolcsvármegyei kisvárdai közkórház*. Alapítottatott 1899. Ágyszám 86.

Magyaróvárott: *Mosonvármegyei Karolina-kórház*. Alapított 1860. Ágyszám 109. Fenntartó: Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyék törvényhatósága.

Makón: *Csanád vármegye Szent István-kórháza*. Alapított 1866. Ágyszám 286.

Marcalin: *Somogy vármegye Marcali kórháza*. Alapított 1891. Ágyszám 60.

Mátészalka: *Vármegyei kórház*. Alapított 1929. Ágyszám 78.

Miskolc: *Borsodvármegyei Erzsébet kórház*. Alapított 1900. Ágyszám 701.

Mohácson: *Baranya vármegye »László«-kórháza*. Alapított 1896. Ágyszám 182.

Nyíregyházán: *Szabolcsvármegyei »Erzsébet«-kórház*. Alapított 1899. Ágyszám 600.

Sátoraljaújhelyen: *Zemplén vármegye sátorajújhelyi »Erzsébet« kórháza*. Alapított 1913. Ágyszám 321.

Sopronban: *Sopron szabad kir. város »Erzsébeh kórháza*. Alapított 1912. Ágyszám 351.

Szegeden: *Szeged városi kórház*. Alapított 1810. Ágyszám 222.

Szekszárdon: *Tolna vármegye Horthy Miklós-kórháza*. Alapított 1872. Ágyszám 781.

Szentesen: *Csongrád vármegye kórháza*. Alapított 1903. Ágyszám 336.

Székesfehérváron: *Fejér vármegye »Szent György«-kórháza*. Alapított 1900. Ágyszám 385.

Szigetváron: *Somogy vármegye szigetvári kórháza*. Alapított 1896. Ágyszám 100.

Szikszón: *Abauj-Torna vármegye II. Rákóczi Ferenc-kórháza*. Alapított 1931. Ágyszám 72.

Szolnokon: *Jász-Nagykún-Szolnok vármegye I. Ferenc József kórháza*. Alapított 1896. Ágyszám 272.

Szombathelyen: *Vas vármegye és Szombathely város kórháza*. Alapított 1918., az újonnan épült rész megnyitva 1929. Ágyszám 1000.

Zircen: *Veszprémvármegyei »Erzsébet«-kórház*. Alapított 1900. Ágyszám 40.

Megyei-városi és nagyközségi kórházak. (16.)

73

Békéscsabán van *Békéscsaba megyei város kórháza*. Alapított 1864-ben, befogadóképessége 283 ágy.

Cegléden van *Cegléd megyei város Horthy Miklós-kórháza*. Alapított 1930. Ágyszám 75.

A már 1925-ben alapított »B. Molnár Erzsébet szülészeti és női kórház, Cegléd 1933-ban a fenti kórházba beolvadt. Ágyszám 48.

Csornán: a *községi Margit-kórház*. Alapított 1915. Ágyszám 205.

Jászberényben: a *Jászberényi Erzsébet-kórház*. Alapított 1846. Ágyszám 120.

Keszthelyen: *Keszthelyi kórház*. Alapított 1910. Ágyszám 76.

Kiskunhalason: *Kiskunhalas megyei város Bessenyei István-kórháza*. Alapított 1925. Ágyszám 67.

Körmenden: *Hg. Batthyány-Str. László dr. n-kórház*. Alapított 1883. Ágyszám 72.

Nagykanizsán: *Horthy Miklós városi kórház*. Alapított 1884. Ágyszám 252.

Pápan: *Pápa város egészségvédő háza*. Alapított 1931.

Sárvárott: *Sárvár nagyközség kórháza*. Alapított 1857. Ágyszám 88.

Siklóson: *Siklós községi »Ferenc«-kórház*. Alapított 1894. Ágyszám 40.

Sümege: *Sümege község kórháza*. Alapított 1875. Ágyszám 40.

Tapolcán: *Tapolca nagyközség Erzsébet-kórháza*. Alapított 1914., a tüdőbetegpavillon megnyílt 1924-ben. Ágyszám 98.

Újpesten: *Újpest megyei város kórháza és tüdőszanatóriuma*. Alapított 1932. Ágyszám 185.

Veszprémben: *Veszprém megyei város kórháza*. Alapított 1822. Ágyszám 210.

Zalaegerszezen: *Zalaegerszeg megyei város kórháza*. Alapított 1886. Ágyszám 280.

Társadalombiztosítás.

Országos társadalombiztosító intézet. (Budapest.)

74

Az OTI intézetei.

Már az alkotmány helyreállítása előtt működött néhány segélyző-pénztár, melyek a munkaadók kezdeményezésére jöttek létre. 1848-ban a nyomdatulajdonosok rokkantsegélyzőegyesületet létesítettek, mely 1857-ben feloszlott, de 1861-ben újra megalakult. Alapszabályait 1863-ban hagyták jóvá. 1869-ben a »Pestbudai munkás Önképző egyesület« kezdeményezésére mozgalom indult meg az egész munkásságra kiterjedő segélyegylet alakítása érdekében. A segélyegylet 1870-ben meg is alakult *Általános munkásbetegsegélyző és rokkantpénztár* néven. A rokkantsegélyezést a megfelelő érdeklődés és támogatás hiányában már 1871-ben beszüntette s csak a betegsegélyezés terén tevékenykedett. A pénztárnak csak önként belépő tagjai voltak, s az egész intézmény az önkéntes társulás eszméjén épült fel. Az általános pénztártól függetlenül ugyancsak az önkéntes társulás elve alapján keletkeztek segélyző egyesületek az

egyed vállalatoknál és gyáraknál, az 1884: 17. tc.-ben foglalt ipartörvény 142. és 143. §-ai alapján pedig néhány ipartestületi betegsegélyzőpénztár létesült. Kiszámban lehetett találni magánegyesületi betegsegélyző pénztárakat is.

A kötelező biztosítás bevezetése érdekében megindult mozgalom az 1891: 14. tc.-ben jutott eredményre. Ez a törvény volt az alap a munkásbiztosítási intézmény további kiépítésére. A németországi és az ausztriai biztosítási rendszer mintájára a kötelező biztosítást csak betegség esetére valósítja meg. A decentralizáció elve alapján a pénztárak hatféle típusa útján intézte a biztosítási ügyeket: kerületi betegsegélyző pénztárak, vállalati és gyári pénztárak, építkezési vállalkozók pénztárai, ipartestületi betegsegélyzőpénztárak, magánegyesületi pénztárak és bányatárs-pénztárak. Az egész országban több, mint 400 pénztár működött. Az általános munkásbetegsegélyzőpénztár továbbra is fennmaradt, de vidéki »előhelyei« a kerületi pénztárakba olvadtak be s így a taglétszám jelentősen megcsappant. Budapesten az általános munkásbetegsegélyzőpénztár sokáig versengett a kerületi pénztárral, míg végre az 1906-ban tartott közgyűlés kimondta a két pénztár egyesülését.

A decentralizáció mellett azonban csak azok a pénztárak tudták magukat fenntartani, melyek elegendő taglétszámmal bírtak. Így korán jelentkeztek az első munkásbiztosítási törvény reformálására s nevezetesen a biztosítás centralizálására irányuló törekvések, melyeknek eredménye az 1907: 19. tc. lett. Ez a törvény a munkásbiztosítási teendőket ellátását **egyedlen pénztárra bízta, az Országos munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztárra**, amelynek keretében a kerületi pénztárak és a vállalati pénztárak mint helyi szervek működtek. De Horvátország részére Zágráb székhellyel a törvény külön országos pénztárt létesített, amely a Budapesten működő országos pénztártól teljesen független volt. E szervezeti újításokon kívül a törvénynek igen fontos újítása volt a kötelező baleseti biztosítás bevezetése. Az országos pénztár és helyi szervei fölött a felügyeletet az ugyancsak e tc.-kel Budapest és Zágráb székhellyel felvállalt két *Állami munkásbiztosítási hivatal* látta el, amely egyúttal munkásbiztosítási felsőbíróságként is működött.

Az 1907: 19. tc. sok kiegészítéssel és módosítással ment keresztül. Jelentős, de a szervezetét nem érintő módosítás volt a kivételes hatalom alapján kiadott 4790/1917. M. E. számú rendelet. A proletárdiktatúra idején a kormányzótanács XXI. számú rendelete a munkásbiztosítást *népbiztosítássá* alakította át s ekkor kerültek biztosítási kötelezettség alá a háztartási alkalmazottak is, akiket a diktatúra megszűnte utáni 5400/1919. M. E. sz. r. is meghagyott a betegségi biztosítási kötelezettségben. 1919-ben megszűnt az Állami munkásbiztosítási hivatal annak bírói osztályával együtt s egy ideig nem is volt felsőbírósági fórum, amely véglegesen döntött volna a biztosítási ügyekben. Az 1921: 31. tc. biztosítási ügyekben a bíraskodást első fokozaton a kerületi pénztárak szerint illetékes járásbíró-ságokra, Budapesten külön *munkásbiztosítási bíróságra*, a felsőfokú bíraskodást pedig egységesen a Budapesten székelő *Kir. munkásbiztosítási felsőbíróságra* bízta. 1924-ben az O. M. P. működési köre megszűkölt. A 9210/1923. M. E. sz. r. ugyanis a közforgalmú vasutak és hajózási vállalatok alkalmazottai részére külön biztosítóintézetek létesítését mondta ki. E rendelet alapján a O. M. P. helyiszervei gyanánt működő MÁV, Duna-Száva-Adria vasút, Győr-Sopron-Ebenfurti, Mohács-Pécs és Arad-Csanádi

vasutak, valamint a Magyar Hajózási Egylet betegsegélyző pénztárai előzetes felszámolás után *különálló betegségi biztosítóintézetekké* alakultak. 1925-ben a színházak művészszemélyzetét vonják ki a biztosítási kötelezettség hatálya alól (6300/1925. M. E.). A sok rendelet következtében az évek során meglehetősen kuszált joganyag halmozódott fel. Az 1927: 21. tc. az 1907: 19. óta megjelent összes módosító rendelkezéseknek és a gyakorlatban bevált intézkedéseknek figyelembevételével új alapokra helyezte a munkásbiztosítást. Megszüntette az Országos munkásbiztosító pénztárt és feladatkörét jogutódjára az *Országos munkásbiztosító intézetre* ruházta. Megszüntette a helyi szervek önálló jogi személyiségét és képviselőtüket az intézetre bizta. Megállapította a megalkotandó önkormányzat szervezeti tagozódását. Az intézet alkalmazottai állami rendszerű fizetési osztályba csatolt közhivatalnokok, a kinevezés joga az államfőt, illetve a népjóléti minisztert illeti meg. A törvény az egyes kérdések megoldását részint az intézet alapszabályaira, részint kormányrendeletekre bizta. A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 1700/1929. N. M. M. szám alatt bocsátotta ki az intézet első alapszabályát. Az 1928:40. tc. értelmében — 1928 október 1-től kezdődőleg — *Országos társadalombiztosító intézet* lett az intézet neve. Ez a törvény az intézet feladatává tette az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosítás lebonyolítását is.

Az Országos munkásbiztosítópénztár fennállása óta 1924-ig bérházakban bérelt hivatali helyiséget, ekkor a kerületi munkásbiztosítópénztár fiumeiúti székházába költözött. Minthogy ez szűknek bizonyult, több átalakítás után elhatározott az új székház felépítése.

A trianoni béke után, 1920-ban majd újból 1927-ben szabályozták a *kerületi pénztárak* területét. (4510/1927. N. M. M.) Az irányadó elv az volt, hogy minden megyében csak egy kerületi pénztár működjék, lehetőleg a vármegye székhelyén. így több pénztár *kirendeltséggé* alakult át s a kerületi pénztárak száma 22-re olvadt le, míg a *kirendeltségek* száma 11.

A 3800/1935. M. E. értelmében, amely rendelet az 1931:26. tc.-ben kapott felhatalmazás alapján bocsátott ki, az OTI kerületi pénztárainak és kirendeltségeinek számát, területét és székhelyét — az intézet igazgatóságának meghallgatásával — a belügyminiszter rendelettel állapítja meg. A nagyobb vállalatok mellett vállalati pénztárak működnek.

Az OTI központi szervei (képviselői): *a)* az elnök és az alelnökök, *b)* a vezérigazgató; helyi szervei az intézet kerületi és vállalati pénztárai. (Az OTI debreceni kereskedelmi betegsegélyző pénztára 1935-ben megszűnt (261.074/1935. B. M.) s ügyeinek intézését a debreceni kerületi pénztár vette át.). *Önkormányzati szervei:* a közgyűlés, az igazgatóság, az elnökség és a kártalanító bizottságok. *Önkormányzati helyi szervei:* a kerületi pénztári választmányok és a vállalati pénztári választmányok.

Az OTI intézetei. A körzeti kezelőorvosok munkáját a szükséges szakkezelések ellátásával a *rendelőintézetek* munkája egészíti ki. Ezek a rendelőintézetek az egész országban s elsősorban Budapesten évenként szaporodnak. *Kórházak:* A *Pestújhelyi munkáskórház* a háború idején s az azt követő években anyagi eszközök hiányában részben szünetelt. 1922-ben megkezdődtek az átalakítások, több új osztály létesült, 1928-ban pedig *tüdő-*

betegkórházzá alakítottatott át. (450 ágy.) A munkáskórház rendbehozatala után új kórház megnyitására csak 1927-ben nyílt lehetőség, amikor a 400 ágyas *Központi kórház* (Uzsoki-utca) elkészült, amely Budapestnek egyik legmodernebbül felszerelt kórháza. Itt működik a *betegségmegállapító állomás*, amely az orvosi ellenőrzések és felülvizsgálatok útján nem tisztázható esetek eldöntésére szolgál.

A *szanatóriumba* való utalás lehetőségét a pénztárak sokáig kizárólag egyes állami vagy magánintézetekkel való szerződések megkötése által biztosították. 1925-ben Zalaegerszegen megnyílt a *ár. Vass József munkásszanatórium* (200 ágyas, tüdőbetegeknek).

A budapesti kerületi pénztár 1925-ben a főváros határában, Remetékertvárosban (amely közigazgatásilag Pesthidegkúthoz tartozik) tüdőbetegüdülőtelepet létesített. Ez a *Pesthidegkúti üdülő*, amely 80 férfibeteg elhelyezésére alkalmas. 1928-ban létesült a *Balatonkenesei munkásszanatórium*, 70 szobával, 160 ágygal, idegbetegek részére. Ugyanez évben az intézet megvette a Visegrád-Gizellatelepen (ma Horthy Miklós-telep) a levő üdülőtelepet s belgyógyászati betegek részére átalakította azt »*Horthy Miklós munkásszanatórium*«. Az ízületi bántalmak stb. gyógyfürdői kezelése céljából az O. M. P. Hévízszentandrason, közvetlenül a tó mellett építtette a 10 szobás »*Hévíz-otthon*«-t. Más fürdőhelyeken szerződéses úton biztosított férőhelyeket.

1928-ban a Horthy Miklós-telepi szanatórium mezőgazdasági ingatlanán mintegy 9 kat. hold területen boltárrendszerű *zöldségkertészetet* rendezett be az intézet. Utána ugyané telepen *tehenészetet* létesített. A saját gyógyintézetekben visszamaradt ételhulladékok értékesítése s a kórházak hússzükségetének részbeni fedezése céljából 1928-ban üzembe helyeztetett az Intézet *kőbányai sertéshizlalója*. 1929-ben a főváros területén *két magánuszodát* állított fel az Intézet. 1927-ben az Intézet átvette a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztériumtól a minisztérium *betegszállító üzemét*. A Szerdahelyi-utcában *garázst* rendezett be. Az 1926-ban megvásárolt albertfalvai ingatlan egy részét kislakásos bérház céljaira alakította át, míg 1929-ben ugyancsak Albertfalván megkezdődött a *Kertváros építkezés*.

Magánalkalmazottak biztosító intézete. (Budapest.)

75

Jogelődje a *Budapesti kereskedelmi nyugdíj és betegápoló egyesület* 1846-ban alakult, alapszabályait a budai helytartósági osztály 1858-ban hagyta jóvá. Többszöri alapszabálymódosítás után az 1891: 14. tc. alapján az egyesület elismert betegsegélyző pénztárrá alakult át, működését és alapszabályait a kereskedelemügyi miniszter 1892-ben jóváhagyta. 1895-ben a *Ferenc József kereskedelmi kórház, budapesti kereskedelmi betegápoló egyesület* nevet vette fel.

Az 1907: 19. tc. rendelkezései alapján az alapszabályokkal együtt az egyesület neve is ismét megváltozott: *Ferenc József kereskedelmi kórház, budapesti kereskedelmi betegápoló egyesület magánegyesületi betegsegélyző pénztára* lett. A pénztár szolgáltatásai teljesen megegyeztek az 1907: 19. tc. rendelkezéseivel, azonban megtartotta függetlenségét s nem vált az

Országos munkásbetegségélyző és balesetbiztosító pénztár helyi szervévé. A felügyeleti és ellenőrző hatóságot a M. kir. állami munkásbiztosító hivatal gyakorolta felette. Működésében változás állott be a háború után: 1920-ban a népjóléti és munkaügyi miniszter 6446/1920. számú rendeletével felfüggesztette a pénztár autonómiáját s élére miniszteri biztost nevezett ki. Ez az állapot 1928-ig tartott, amikor az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére kötelező biztosításról szóló 1928:40. tc. (illetve a betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927:21. tc.) hatáskörét az új biztosítási szervezetben megállapította s nevét *Magánalkalmazottak biztosító intézetére* változtatta.

Biztosításra kötelezett tagjai mindazok, akik Budapest, Újpest, Kispest és Pesterzsébet területén betegségi biztosításra kötelezett vállalatokban, üzemekben, hivatalokban mint betegségi biztosításra kötelezett kereskedelmi alkalmazottak foglalkoznak. A minisztérium az intézet területi illetékességét egyéb városokra és községekre s egyéb biztosításra kötelezettekre is kiterjesztheti; a minisztérium 1927-től kezdve gyakran élt is ezzel a joggal.

A magyar királyi államvasutak betegségi biztosító intézete. 76 (Budapest.)

Az államvasutak vezetősége az 1891: 19. törvény értelmében a 90-es években szervezte meg vállalati betegségélyző pénztárát. Ez a vállalati pénztár az 1907: 19. tc. értelmében 1907 óta, mint az Országos munkásbetegségélyző és balesetbiztosító pénztár helyi szerve folytatta működését. 1923-ban a 9210/1923. M. E. számú rendelet kimondotta, hogy 2, MÁV vállalati pénztárnak fel kell számolnia s helyébe meg kell alakítani egy különálló betegségi biztosító intézetet. Ez az új intézmény a *M. kir. államvasutak betegségi biztosító intézet* néven 1924 január 1-én megkezdte a működését s első alapszabályát a 2560/1925. N. M. M. számú rendelet állapította meg.

Az Intézet tagjai a MÁV tényleges szolgálatban álló alkalmazottai és munkásai, a nyugellátásban részesülő nem tényleges vasúti alkalmazottak és munkások s végül a MÁV nyugellátásban részesülő özvegyek és árvák.

Közforgalmú maganvasutak betegségi biztosító intézetei. (6) 77

A múlt század végén az 1891: 14. tc. alapján az akkor már működő közforgalmú vasutak vállalati betegségélyző pénztárakat állítottak fel. Ezek a vállalati pénztárak 1907-ben továbbra is megmaradtak, tevékenységüket azonban mint az Országos munkásbetegségélyző és balesetbiztosító pénztár helyi szervei folytatták. 1923. év végéig megmaradtak az Országos munkásbiztosító pénztár kötelékében, 1924 január 1-ével azonban e pénztáraknak fel kellett számolniok a 9210/1923. M. E. számú rendelet alapján s helyükbe különálló biztosító intézetet kellett alakítaniuk.

Jelenleg hét ilyen intézet működik, éspedig: a

Duna-Száva-Adria Vasúttársaság betegségi biztosító intézet, melynek alapszabályait a népjóléti és munkaügyi miniszter 2978/1925. N. M. M. számú rendelettel állapította meg, a

Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút betegségi biztosító intézete, melynek alapszabályait a népjóléti és munkaügyi miniszter 3502/1925. N. M. M. számú rendelete, az

Aradi és Csanádi, utóbb Szeged-Csanádi Vasút betegségi biztosító intézete, melynek alapszabályait a népjóléti és munkaügyi miniszter 3503/1925. N. M. M. számú rendelete, a

Mohács-Pécsi Vasút betegségi biztosító intézete, melynek alapszabályait a népjóléti és munkaügyi miniszter 3504/1925. N. M. M. számú rendelete állapította meg. Működik ezenkívül még az

Alföldi első gazdasági vasút betegségi biztosító [intézete Békéscsabán, továbbá a

Debrecen-Nyírbátori és Debreceni Helyi Vasút betegségi biztosító intézete Debrecenben, melyek a többi vasúti társaságok betegségi biztosító intézeteivel azonos szolgáltatásokat nyújtanak, alapszabályaikat azonban még iem állapította meg a népjóléti miniszter.

Az említett hét biztosító intézet alapszabályai csaknem azonosak, az eltérések lényegtelenek. Valamennyinek az alapját a MÁV betegségi biztosító intézet alapszabályai képezik.

M. kir. posta betegségi biztosító intézetc. (Budapest.) 78

A m. kir. minisztériumnak 9210/1923. M. E. számú rendelete kimondta, hogy a postánál, távirónál, távbeszélőnél, továbbá a posta, táviró és távbeszélő műhelyeiben, táviró és távbeszélő vonalai építésénél és fenntartási munkáinál munkabérért szolgálatot teljesítő munkavállalók, tekintet nélkül a nemükre, korukra, állampolgárságukra, valamint a munkabér (fizetés, illetmények stb.) összegére, betegségi és baleseti biztosításra kötelezettek.

Ugyané rendelet felszámoltatta 1924 január hó 31. napjával a ***Magyar postaszemélyzet országos betegsegelyzo pénztárát s kimondta, hogy*** 1924 február 1-én megkezdí működését a *M. kir. posta betegségi biztosító intézete*, az új intézet alapszabályát a 2620/1924. N. M. M. számú miniszteri rendelet állapította meg. Ez az alapszabály módosításon ment keresztül 1928-ban.

A módosított alapszabályok értelmében az intézet tagjai a m. kir. posta hatóságainál, műhelyeiben és egyéb üzemeiben, a táviró és távbeszélő vonalai építésénél és fenntartási munkáinál tényleges szolgálatban álló kincstári alkalmazott, ideértve a táviródamunkásokat is, továbbá a postamesterek, ezeknek esküt vagy fogadalmat tett alkalmazottai (kiadó, hivatali kisegítő, kiadójelölt, kézbesítő, küldönc, faluzó, levélhordó) s végül a posta részéről állandó nyugellátást élvező alkalmazottak, vagy ezek özvegyei és árvái.

M. kir. postatakarékpénztári betegségi biztosító intézet. 79
(Budapest.)

A 10.900/1926. M. E. számú rendelet szerint a postatakarékpénztárnál szolgálatot teljesítő alkalmazottak betegségi biztosításra kötelezettek. Ugyancsak betegségi biztosításra kötelezettek a postatakarékpénztár nyugellátásban részesülő alkalmazottai, valamint ezek özvegyei és árvái. E biztosítottak ellátását a miniszteri rendelet a M. kir. postatakarékpénztár betegségi biztosító intézetére bízta, melynek alapszabályát a népjóléti és munkaügyi miniszter 3896/1926. N. M. M. számú rendelete állapította meg.

Magyar hajózási betegségi biztosító intézet. (Budapest.) 80

Az 1891: 14. tc. alapján alakult meg 1895-ben *Magyar hajózási egyesület betegsegélyző pénztára* név alatt. A 9210/1923. N. M. M. számú rendelet alapján 1923 december 31-ével fel kellett számolnia s helyébe **1924 január 1-ével megalakult a Magyar hajózási betegségi biztosító intézet**, amely a hajózási, kotró-, rév-, komp- és tutajozó vállalatok gyáraiban és műhelyeiben, építkezéseinél és fenntartási munkálatainál munkabérért szolgálatot teljesítő, munkavállalók betegségi és balesetbiztosítását látja el kötelezőleg. Az 1927:21. tc. megtartotta ennek az intézetnek önállóságát s első alapszabályát a népjóléti és munkaügyi miniszter 6100/1927. N. M. M. sz. rendeletével megállapította.

A m. kir. dohányjövedék országos betegségi biztosító intézete. 81
(Budapest.)

A kiegyezés utáni években, a dohányjövedékek államosítása után, az egyes dohánygyárak mellett egymásután alakultak meg a betegsegélyző vállalati pénztárak, melyek a betegsegélyezés mellett még nyugdíjakat, özvegyi kegydíjakat és árvajáradékot is fizettek. Ezért az 1907: 19. tc. 154. §-a úgy rendelkezett, hogy a fennálló dohánygyári betegsegélyző pénztárak tagjai nem kötelesek betegségi és baleset-biztosítás céljából az országos munkásbetegsegélyző és balesetbiztosítási pénztárba belépni. A dohánygyári betegsegélyző pénztárak szervezetét, a segélyezés mérvét az 1891: 14. tc. alapján alkotott alapszabályok szabályozták és az új törvény e pénztárak szervezetét érintetlenül hagyta.

Az 1927:21. tc. 221. §-ában kimondta, hogy a m. kir. dohánygyári betegsegélyző pénztáraknak fel kell számolni, s e pénztárak jogai és kötelezettségei a *M. kir. dohányjövedék betegségi biztosító intézetére szállnak* át. A felszámolást a m. kir. dohányjövedék központi igazgatósága fogatosította. Az újonnan megszervezett országos intézet alapszabályait a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 4119/1927. eln. számú rendeletével állapította meg s ennek alapján 1928 január 1-én az intézet megkezdte működését. Tagjai a m. kir. dohányjövedék tényleges szolgálatban

álló alkalmazottai és munkásai, a nyugállományba helyezett tisztviselői, altisztjei, ezek özvegyei és árvái, végül a nyugbéres munkások. Az intézet ügyeit a m. kir. dohányjövedék saját közegeivel és saját költségén tartozik intézni.

Bányatárspénztárak. (19.)

82

A bányatárspénztárak a munkásbiztosításnak legrégebb múltú szervei. A Magyarországon jelenleg működő bányatárspénztárak közül a diósgyőri 1777-ig, a brennbergbányai 1795-ig, a dorogi 1840-ig visszanyúló múlttal dicsekedhetik. Ezek a pénztárak már működtek, mikor az osztrák bányatörvény érvényes a magyar kőszénbányákra is és ennek alapján a többi bányák is kötelesek voltak bányatárspénztárakat felállítani. Ezek a pénztárak az osztrák bányatörvény és alapszabályaik szerint működtek, szedték be a járulékokat és nyújtották a szolgáltatásokat.

A bányatársládák legnagyobb része nemcsak betegsegélyezéssel, hanem nyugdíj folyósításával, rokkantak, özvegyek és árvák ellátásával is foglalkozott.

Az 1891:14. tc. kimondta, hogy a bányatársládák tagjai nem kötelesek más betegsegélyező pénztárba belépni. Az 1907:19. tc. ezt a rendelkezést megerősítette s a bányabetegsegélyző pénztárak különállását továbbra is biztosította.

Az 1927: 21. tc. szintén tiszteletben tartotta ezeket az intézményeket s csak alapszabályaiknak e törvény modernebb és fejlettebb szelleméhez való átdolgozását írta elő. A népjóléti és munkaügyi miniszter 4500. eln. 1929. N. M. M. számú körrendeletében felhívta a bányatárspénztárakat, hogy önkormányzati szerveik útján a körrendelethez csatolt minta-alapszabály alapulvételével új alapszabályaikat sürgősen alkossák meg s azokat jóváhagyás végett terjesszék fel a népjóléti miniszterhez. Ez meg is történik. Jelenleg 19 bányatárspénztár működik.

Gyógyszerészek országos jóléti alapja.

83

A gyógyszerészi jóléti intézmény létesítéséről szóló 1935:3. tc.-ben kapott felhatalmazás alapján kiadott 307/1935. B. M. létesítette. (L. még 308/1935. B. M. és 309/1935. B. M.) Feladata az önálló gyógyszerészi; nyugdíjintézet létesítésének pénzügyi megalapozása s a rendelkezésére álló anyagi eszközök korlátai között egyes indokolt esetekben segélyek engedélyezése. Főbevétele: a nyilvános, házi- és kézigyógyszertárak által minden egyes törvényszerűen kiszolgáltatott gyógyszer után fizetett járulékok (a gyógyszertár tulajdonosa a magánosok részére vényszerűen kiszolgáltatott minden egyes gyógyszer után az alap javára 2—4 fillért köteles fizetni). Az alapot 12 tagból álló intézőbizottság végzi, amelynek tagjait 2 év tartamára a belügyminiszter nevezi ki.

Elismert vállalati nyugdíjpénztárak járuléktartalékainak ellenőrzési alapja.

84

Az 1928:40. tc. 151. §-a alapján az elismert vállalati nyugdíjpénztárak által befizetett járulékokból keletkezett. Célja, hogy e nyugdíjpénztárak ellenőrzésével járó költségekre fedezetet nyújtson.

Tűzrendészet

Tűzrendészeti hatóságok és tűzvédelmi szervek.

85

Tűzvédelmi szervezetek (a tűzoltóság fajai). — **Országos tűzrendészeti főfelügyelő.** (Budapest.) — **Tűzrendészeti kerületek és tűzrendészeti felügyelők. (15.)** — **Vármegyei és járási tűzrendészeti felügyelők.** — **Tűzoltó-tisztképző, tűzrendészeti felügyelői és tűzoltóképző tanfolyamok, vizsgák és vizsgabizottságok.** — **Magyar országos tűzoltószövetség.** — **Törvényhatósági tűzoltószövetségek.**

A tűzrendészetet ezidőszert kimerítően a tűzrendészet fejlesztéséről szóló 1936: 10. tc.-ben foglalt felhatalmazás alapján kibocsátott 180.000. 1936. B. M. számú rendelet szabályozza. E 174 §-ból álló rendeletnek 1936 október 1-én történt hatálybalépésével a tűzrendészetre vonatkozó korábbi, 1869-től kezdve (3365/1869. B. M.) alkotott nagyszámú rendelet hatályát veszítette.

Tűzrendészeti hatóságok: *a)* elsőfokon: nagy- és kisközségekben a főszolgabíró, megyei városokban a polgármester, törvényhatósági jogú városokban a polgármester által kijelölt tisztviselő, Budapesten a kerületi elöljáró; *b)* másodfokon a törvényhatóság első tisztviselője; *c)* harmadfokon a belügyminiszter. Az ipartörvény hatálya alá eső üzemekre nézve tűzrendészeti ügyekben első- és másodfokon az iparhatóságok járnak el, harmadfokon pedig az iparügyi, illetve a kereskedelem és közlekedésügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértésben határoz. A vasúti tűzrendészeti ügyek elbírálása pedig a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszternek a hatáskörébe tartozik.

Tűzvédelmi szervezetek (a tűzoltóság fajai): *a) a hivatásos tűzoltóság,* amelynek szervezetét és szolgálati viszonyait a város, illetve a község szabályrendeletben állapítja meg.;

b) önkéntes tűzoltóság, amely a kormányhatóság részéről láttamozott alapszabályok szerint működik;

c) köteles tűzoltóság, amelynek szervezetét az 180.000/1936. B. M. számú rendelet 21—23. §§-ai állapítják meg;

d) magántűzoltóság, amelyet mezőgazdasági és ipari üzem saját alkalmazottai közül elsősorban saját telepének tűzvédelme céljából szervez.

A tűzrendészeti felügyeletet a tűzrendészeti felügyelők látják el. A belügyminiszter a főfelügyeletet az *Országos tűzrendészeti főfelügyelő* közreműködésével gyakorolja. Az ország területe 15 *tűzrendészeti kerület-re* oszlik,

élén egy-egy tűzrendészeti felügyelővel. A vármegye tűzrendészeti felügyeleti szerve a *vármegyei*, a járásé a *járási tűzrendészeti felügyelő*. Törvényhatósági jogú, illetve megyei városban a tűzrendészeti felügyeletet a hivatásos tűzoltóság főparancsnoka, illetve parancsnoka látja el. Az országos tűzrendészeti főfelügyelőt a belügyminiszter tízévi időtartamra nevezi ki, a kerületi tűzrendészeti felügyelőket öt évre. A vármegyei tűzrendészeti felügyelőt a Vármegyei vagy városi tisztviselők sorából a főispán visszavonásig terjedő időre nevezi ki. Ugyanígy nevezi ki a *járási tűzrendészeti felügyelőket* is.

A tűzoltóság tagjainak kiképzését célozzák:

A) *A Magyar országos tűzoltótisztképző tanfolyam*. Székhelye Budapest. A belügyminiszter e tanfolyamot a Magyar országos tűzoltószövetség és az érdekelt vidéki törvényhatósági jogú városok közreműködésével Budapest székesfőváros útján rendezi. A tanfolyam parancsnoka az országos tűzrendészeti felügyelő. A tanfolyam tananyaga felöleli a tűzrendészetre és a tüzeloltásra, valamint a *légvédelemre* vonatkozó ismereteket. A tanfolyamot végzett hallgatók a *vizsgabizottság* előtt záróvizsgát tehetnek s annak sikeres letevése esetén tűzolfőtiszti oklevelet kapnak.

B) *Járási tűzrendészeti felügyelői tanfolyamok, vizsgák és vizsgabizottságok*. Ezek a tanfolyamok két hónapig tartanak.

C) *Kerületi tűzoltótanfolyamok, vizsgák és vizsgabizottságok*. E tanfolyamok az önkéntes, köteles és magántűzoltóságok szakképzettségének emelése céljából tartatnak.

D) *Törvényhatósági tűzoltótanfolyamok, vizsgák és vizsgabizottságok*. Céljuk ugyanaz.

Tűzoltószövetségek:

A) *Magyar országos tűzoltószövetség*. Ebbe tömörülnek a hivatásos, önkéntes, köteles és magántűzoltóságok. E szövetség egyrészt a belügyminiszter tűzrendészeti szakközege, másrészt az ország tűzoltótestületeinek központi szerve. Székhelye Budapest. Elnöke az országos tűzrendészeti felügyelő. A szövetség ügyeit *tisztikar, elnöki tanács, országos választmány és országos közgyűlés* intézi.

B) *Törvényhatósági tűzoltószövetségek*. Minden vármegyei törvényhatóság területén kell ilyen alakítani s ezenkívül egyet Budapesten. Elnöke az alispán, Budapesten a polgármester. Ügyeit a *választmány, a közgyűlés és a tisztikar* intézi.

Egyéb ügyek.

Fegyelmi bíróság. (Budapest.)

86

A közigazgatás rendezéséről szóló 1929:30. tc. (85. és 87. §§.) szervezi a belügyminisztériumban, abból a célból, hogy megengedett esetekben harmadfokon fegyelmi hatóságként eljárjon.

Ennek a fegyelmi bíróságnak elnöke: a belügyminiszter, akadályoztatása esetén általa kijelölt helyettese; tagjai: két közigazgatási bíró és két belügyminisztériumi, legalább az V. fizetési osztályba tartozó tisztviselő. Olyan önkormányzati tisztviselő fegyelmi ügyében, aki valamely

másik miniszter fennhatósága alá tartozik, a két belügyminiszteri tisztviselő egyikének helyébe az illető miniszter által kijelölt hasonló rangú tisztviselő lép. A két közigazgatási bírót a m. kir. közigazgatási bíróság elnöke esetenként jelöli ki az általános közigazgatási osztályba beosztott ítélelőbírák közül. Az a miniszteri tisztviselő, aki a fegyelmi bíróságban első ízben vesz részt, működésének megkezdése előtt az elnök kezébe esküt tesz le. A fegyelmi bíróság előadóját, aki a jegyzői teendőket is végzi, a belügyminiszter esetről-esetre jelöli ki. Az előadó a fegyelmi bíróságnak nem tagja, őt tehát szavazati jog sem illeti meg.

A törvényjavaslat bizottsági tárgyalásakor az együttes bizottság jogásztagejai súlyos kifogásokat emeltek a fegyelmi bizottság összetétele ellen, mert abban a közigazgatási tisztviselők túlsúlya miatt a bíróság függetlenségét veszélyeztetve látták.

Országos törvénytár szerkesztősége. (Budapest.) 87

A törvények és rendeletek hivatalos kiadványainak (Országos törvénytár, Törvénygyűjtemény, Magyarországi rendeletek tára) szerkesztését végzi. Akkor szerveztetett, amikor a törvényhozás a magyar törvények és rendeletek kiadását a kormány kizárólagos jogkörébe s a belügyminiszter feladatkörébe utalta. (1880:53. tc. 1., 2. §§.)

Alapítványok hozzájárulási alapja. 88

1924-ben keletkezett. Célja az alapítványok hozzájárulásaiból az alapítványi főfelügyeleti jog gyakorlásával járó költségek fedezésének biztosítása.

Belügyi kezelési vizsga és vizgabizottságok. (Budapest.) 89

A 3400/1913. B. M. számú rendelet szervezte. A belügyminisztériumban valamint az alája rendelt állami hivataloknál és intézeteknél rendszeresített kezelőtisztai állások elnyeréséhez szükséges a vizsga letétele.

A kezelői vizsgát a belügyminisztériumban működő vizgabizottság előtt kell letenni. Elnökét, tagjait, jegyzőit három évre a belügyminiszter jelöli ki. A vizsga tárgyát, a vizsgárabocsátás előfeltételeit s a vizsga menetét részletesen a fent említett rendelet szabályozza. A 260.540/1936. M. E. számú rendelet a fenti rendelet hatályát az OTI és a MABI kezelési tisztviselőire is kiterjesztette.

V.

**A M. KIR. PÉNZÜGYMINISZTER FELÜGYELETE
ALATT MŰKÖDŐ SZERVEK.**

M. kir. pénzügyminisztérium. (Budapest.)

90

A magyar pénzügyi igazgatásnak központi főhatósága a minisztérium megszervezéséig a *magyar kir. kamara* volt. Az 1848:3. tc.-kel megállapított felelős miniszteri kormányrendszerben a pénzügyek vezetése a *magyar királyi pénzügyminiszter* feladata volt. 1849 után az osztrák birodalom pénzügyeibe beolvasztott magyar pénzügyek központi igazgatása a bécsi *cs. és kir. pénzügyminisztérium* kezelésébe került, melynek főszervei hazánkban az országos pénzügyigazgatóságok voltak. (Lásd: a »M. kir. pénzügyigazgatóságok«-nál.) Az alkotmányosság helyreállítása után a *m. kir. pénzügyminisztérium* szervezete az 1867. április 29-én kelt lf. elhat.-sal jóváhagyott elveken épült fel.

Többszöri változtatás után nyerte a pénzügyminisztérium mai ügybeosztását, amely szerint az ügyek — az elnöki osztályon kívül — *19 főosztályban* intéztetnek. Az I—VI. főosztályba tartoznak a *költségvetési, hitel- és közgazdasági ügyek*, a VII—XI. főosztályban az *adók és illetékek*, a XII—XV. főosztályba a *jövedékek* s végül a XVI—XIX. főosztályba a *pénzügyi közizgatás*. A főosztályokon belül ügyosztályok vannak.

Hivatalos közlönye a *Pénzügyi Közlöny*. Megindult az 1873. évben.

Közzadók és illetékek.**M. kir. pénzügyigazgatóságok. (24.)**

91

Az abszolutizmus idején, 1850-ben Budán, Temesvárott, Zágrábban és Nagyszebenben szerveztettek közvetlenül a cs. kir. pénzügyminisztérium alá tartozó *országos cs. kir. pénzügyigazgatóságok* (Lásd: Reg. f. Ung. 1850. 310. sz., R. G. B. 1850. 356. sz., 1850. 207 sz., 1850. 372. sz.) Az ezek alá tartozó *kerületi igazgatóságok* (Horvát- és Tótországban kerületi felügyelőségek), mint pénzügyi középhatóságok a mai pénzügyigazgatóságok elődei. (Reg. f. Ung. 1850. 321. sz., 1854. 83. sz., R. G. B. 1851. 159. sz.) A kerületi igazgatóságoknak alárendelten működtek a cs. kir. adóhivatalok.

Az alkotmányos kormány áttérvén a hármas fokozatú rendszerre, az országos igazgatóságokat feloszlatta (de a zágrábi megtartotta országos jellegét) s középfokú hatóságul m. kir. pénzügyigazgatóságok felállítását határozta el. Ez csak fokozatosan történt s az abszolutizmus korabeli kerületi pénzügyigazgatóságok *m. kir. pénzügyi felügyelőség* név alatt még továbbműködtek. Hatáskörük többször változott.

Az 1876: 15. tc. alapján az egyenes adók igazgatása a közigazgatási bizottság ellenőrzése mellett a megyénként szervezett kir. adófelügyelőségekre bízott. Így egészen 1889-ig a pénzügyi felügyelőségek, illetve pénzügyi igazgatóságok hatásköre csak a fogyasztási adókra, illetékekre és dohányjövedékekre és részben a határvámokra terjedt ki, miután az állami vagyon, jószágok kezelése már 1868-ban a pénzügyi igazgatóságok hatásköréből kivéve külön szervekre: a jószágigazgatóságokra és a bányai igazgatóságokra bízott. Az 1889: 28. tc. a kir. adófelügyelőségeket — a székesfővárosiak kivételével — megszüntette s azoknak hatásköre is az ekkor már 57-re szaporodott kir. pénzügyigazgatóságokra ment át. A zágrábi pénzügyigazgatóság *országos* jellegét (melyet az 1868:30. is biztosít) az 1889:28. tc. sem érintette. Az országos jelleg abban nyilvánult, hogy a társországi pénzügyi igazgatóságok közvetlenül a zágrábi pénzügyi igazgatónak voltak alárendelve s csak annak útján érintkezhetek a magyar állami hatóságokkal.) Az 1889: 28. tc. kimondja, hogy lehetőleg minden megyében külön pénzügyigazgatóságot állítsanak fel, melyek hatásköre a megye területén levő törvényhatósági városokra is kiterjed, de Budapest magában külön pénzügyigazgatósági kerület. Így a pénzügyigazgatóságok száma évről-évre szaporodott. A világháború előtti években 68 pénzügyigazgatóság volt.

Mint általában a pénzügyi közigazgatásnak, úgy a pénzügyigazgatóságoknak mai szervezetét és hatáskörét — az 1889: 28. s az 1909: 11. tc. alapulvételével — az 1924: 4. tc. alapján kiadott s a közadók kezeléséről szóló 600/1925. P. M., illetve az időközben ennek helyére lépett 600/1927. P. M. számú Hivatalos összeállítás állapítja meg. A pénzügyigazgatóságok addigi hatásköréből az egyenesadók kivétele kivételével s az adóhivatalhoz utasított, egyedül a földadó sommás kivétele maradt a pénzügyigazgatóság hatáskörében. A pénzügyigazgatóság az átszervezés folytán másodfokú irányító és felügyeleti hatóság lett s a hozzá utalt ügyekben, mint fellebbviteli fórum működik, egyben a jogorvoslatok másodfokú elbírálását irányítja — kiküldött előadók útján — azokban az ügyekben, melyekben a másodfokú döntés az adófelszólamlási bizottságok hatáskörébe tartozik.

Általános hatáskörű közép fokú hatóságai a pénzügyigazgatásnak. Amennyiben egyes különleges szakok ellátására különleges hatóságok vagy hivatalok nincsenek szervezve, a pénzügyigazgatóságok látják el az igazgatási, felügyeleti és ellenőrzési teendőket s az ő irányításuk és útmutatásuk mellett működik a pénzügyi közigazgatásnak egy-egy vármegyére kiterjedő szervezete.

Élén az államfő által kinevezett pénzügyigazgató áll, aki a működési köréhez tartozó törvényhatóságok törvényhatósági bizottságának és közigazgatási bizottságának szavazattal bíró tagja s a pénzügyigazgatóság hatáskörébe tartozó összes ügyekben előadója. A pénzügyigazgatóság személyzete: 1. *fogalmazási személyzet* (pénzügyi főtanácsosok, tanácsosok, titkárok, segédtitkárok és fogalmazók), 2. *földadó nyilvántartó* biztos, aki a földadó ügyek ellátásával s az elemi károk megállapításával van megbízva, **3. a pénzügyőri előadó, aki a pénzügyőrség ügyeit intézi s 4. a kezelői személyzet.** Ezenkívül minden pénzügyigazgatónál van külön számvevőség. A budapesti pénzügyigazgatóság számvevőségének a fővám palotában külön kirendeltsége van.

Általában minden megyének megvan a maga pénzügyigazgatósága. Csak néhány kisebb megyének van a szomszédos megyével közös pénzügyigazgatósága. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén külön pénzügyigazgatóságok vannak szervezve egyfelől Budapest (Székesfővárosi m. kir. pénzügyigazgatóság), másfelől pedig Pest-Pilis-Solt-Kiskun, továbbá Esztergom vármegye részére (Budapestvidéki m. kir. pénzügyigazgatóság.) Jelenleg az ország egész területén 24 pénzügyigazgatóság működik. A budapestvidéki pénzügyigazgatóságnak külön *kirendeltsége* van Kecskeméten, a fogyasztási adókra ki nem terjedő hatáskörrel.

M. kir. adóhivatalok. (136.) Budapest székesfővárosi kerületi 92 adófelügyelőségek. (18.)

Az abszolutizmus idején a pénzügyi igazgatásnak alsófokú, a mai adóhivataloknak megfelelő szervei a járási (szolgabírói) hivataloknak alárendelt *cs. kir. adóhivatalok* voltak. (Reg. f. Ung. 1853.) Feladatuk volt az egyenes adók és illetékek kivetése, beszedése s beszolgáltatása. Kezelték az egyéb kincstári jövedelmeket s az állami jóságok jövedelmét, őrizték az árvavagyont s a bírói letéteket.

1867 után m. kir. adóhivatalokká alakultak át, de szervezetük, hatáskörük nagyjában a régi maradt azzal az eltéréssel, hogy a szorosan vett pénzügyigazgatástól elválasztott állami jóságkezelés a jóságigazgatóságokra és a bányaigazgatóságokra szállott. Az illetékkiszabási jogkör 1875-ben átment az 1875:25. tc.-kel szervezett illetékkiszabási hivatalokra. Az 1876: 15. tc. pedig az egyenes adók körüli teendőket ruházta az e tc.-kel létesített adófelügyelőkre. Az 1889:28. tc. az illetékkiszabási hivatalokat — a budapestiek kivételével — megszüntette s hatáskörüket újra a kir. adóhivatalokra ruházta. Szorosan vett pénzügyigazgatási jogkörük mellett mint *állami gyűjtőpénztárak* is működtek s az 1909: 11. tc. 40. §-a alapján jogot nyertek a köztartozásoknak végrehajtás útján való behajtására is. Számukat így folyton szaporították az összeomlás előtt 360 adóhivatal volt. Az 1918-as forradalmak utáni években »állampénztárak«-nak neveztettek.

Mai szervezetükre és hatáskörükre a K. K. H. Ö. a jogforrás. A pénzügyi igazgatásnak általános elsőfokú hatóságai. Minden pénzügyigazgatóság kerülete több m. kir. adóhivatali kerületre oszlik, melyek lehetőleg a járások területével esnek egybe. Ezidőszent az ország területén 138 adóhivatal működik.

A pénzügyigazgatóságnak vannak alárendelve s kivéve azokat az ügyeket, amelyekben mint letétpénztárak működnek, csak a pénzügyminisztérium vagy a pénzügyigazgatóság láthatja el őket utasításokkal. Minthogy azonban a helyhatósági adók kivetése és kezelése körül is fontos szerepük van, az alispán és a törvényhatósági jogú város polgármestere felhívásokat intézhetnek hozzájuk, melyeknek kötelesek megfelelni.

Élén a m. kir. adóhivatali főnök áll. Személyzete részben a m. kir. adóhivatalhoz beosztott fogalmazói, részben m. kir. adóhivatali s a kezelési szakhoz tartozó tisztviselőkből áll.

Hatáskörük kiterjed az egyenes adók, forgalmi adók és illetékek kivetésére, illetve kiszabására, adómentességek engedélyezésére, adóelengedések megállapítására, az egyenes-, forgalmi- és fogyasztási adók, az illetékek, valamint a közadók módjára behajtandó kincstári követelések kezelésére, értékek és bírói letétek kezelésére. A végrehajtási eljárásnál előforduló törvény- vagy szabályellenesség, valamint az adóbehajtási illetékek felszámítása ellen benyújtott panaszok tárgyában mint elsőfokú fellebbviteli hatóság dönt.

* * *

Budapest területe 18 önálló adókerületre van felosztva, mert a székesfővárosban a m. kir. adóhivatalok teendőit a *kerületi adófelügyelőségek* végzik. (Mikor az 1889:28. tc. az 1876: 15. tc.-kel létesített adófelügyelői intézményt megszüntette, a Budapesten működő adófelügyelőségeket továbbra is fenntartotta.) Hatáskörük az adóhivatali hatáskörtől abban tér el, hogy illetékeket nem szabnak ki s nem kezelnek, (mert ezt itt a m. kir. illetékkiszabási hivatal végzi) a társulati adóügyek intézése pedig központosítva van s az V/A kerületi adófelügyelőség hatáskörébe tartozik. Alá vannak rendelve a székesfővárosi pénzügyigazgatóságnak. Élükön a székesfővárosi adófelügyelők állnak.

Adófelszólamlási bizottságok. (166.)

93

A K. K. H. Ö. 106—108. §§. értelmében mint jogorvoslati hatóságok működnek s hatáskörükbe tartozik a m. kir. adóhivatalok által első fokon kivetett általános kereseti adó, valamint a jövedelem- és vagyonszármazékos adó jogossága és mérve ellen irányuló, továbbá az adóbevallások elmulasztása vagy elkésetten történt beadása miatt kiszabott bírság ellen benyújtott fellebbezéseknek és észrevételeknek az elbírálása.

Három év tartamára alakulnak. Minden m. kir. adóhivatali kerületnek külön adófelszólamlási bizottsága van. Ha az adóhivatali kerülethez város is tartozik, a miniszter a város területére nézve önálló adófelszólamlási bizottságot, sőt törvényhatósági városok területén több adófelszólamlási bizottságot alakíthat. Jelenleg az országban 166 adófelszólamlási bizottság működik.

A bizottság kilenc rendes és nyolc pótagból áll. Ezek közül a pénzügyminiszter nevezi ki az elnököt, továbbá három rendes és három pótagot, öt rendes és 5 pótagot a törvényhatóság választ a mezőgazdasági, a kerületi iparkamara, az ügyvédi kamara jelölése alapján, illetve a törvényhatósági bizottság tagjai sorából. A bizottság eladója szavazati jog nélkül a pénzügyigazgatóság kiküldöttje. A tárgyaláson — ugyancsak szavazati jog nélkül — résztvehet a pénzügyminiszter vagy a pénzügyigazgatóság kiküldöttje is.

Adóhivatali szakvizsgabizottságok. (24.)

94

A vidéki állampénztáraknál alkalmazott pénztári tisztviselők szakvizsgálója ideiglenesen 1921-ben szabályoztatott. (37.168/1921. P. M.) Az adóhivataloknak 1924-ben történt átszervezése után 1926-ban az adóhivatali szakvizsgát is újból szabályozták. (62/1926. P. M.)

Az adóhivatali szakvizsga gyakorlati vizsga, melyet az adóhivatali szakba kinevezett és ebben a szakban tényleg alkalmazott tisztviselők tehetnek le. A vizsgát legalább egyévi tényleges szolgálat után lehet s két éven belül kell letenni.

Az adóhivatali szakvizsga a felettes m. kir. pénzügyigazgatóságnál teendő le. A bizottság a pénzügyigazgatóból, mint elnökből, az általa a fogalmazási tisztviselők sorából kijelölt két bizottsági tagból s a jegyzőből áll. A vizsga írásbeli és szóbeli.

Adóhivatali főnöki szakvizsgabizottság. (Budapest.)

95

Mióta az 1924:4. tc. rendelkezésének megfelelően a m. kir. adóhivatalok elsőfokú pénzügyi hatóságokká szerveztettek át, az adóhivatali főnöki állás általában fogalmazási tisztviselőkkel töltetik be. Emellett azonban a pénzügyi fogalmazói vizsga létesítéséhez szükséges előképzettséggel nem rendelkező, kiválóbb adóhivatali tisztviselők, akik legalább 15 évi kifogástalan adóhivatali, esetleg kivételesen más pénzügyi szolgálatot teljesítettek, külön gyakorlati vizsga esetén szintén kinevezhetők adóhivatali főnökké.

Ezt a gyakorlati vizsgát, az úgynevezett adóhivatali főnöki szakvizsgát a pénzügyminisztérium kebelében alakított vizsgabizottság előtt kell letenni. (645/1926. P. M.) A vizsgabizottság az elnökből, három bizottsági tagból és a jegyzőből áll. A bizottság elnökét, annak helyettesét, a bizottsági tagokat és a jegyzőt a pénzügyminiszter a minisztérium fogalmazási tisztviselőinek létszámából nevezi ki. A vizsga írásbeli és szóbeli.

Az 1929-ben rendszeresített *Pénzügyi gazdasági szakértők szakvizsgálója*, amelyre a pénzügyi gazdasági szakértői minőségben kinevezett tisztviselők bocsáthatók egy évi tényleges szolgálat után, szintén a pénzügyminisztériumban alakított adóhivatali szakvizsgabizottság előtt teendő le. (7143/1929. P. M.)

Italmérési engedély-illeték felszólamlasi bizottságai. (22.)

96

Az italmérési üzletnek a pénzügyigazgatóság által való osztályba-sorozása ellen beadott fellebbezések tárgyában határoz. A pénzügyigazgatóságok székhelyén alakulnak. (De nincs Makón, melynek területére nézve a szegedi és Kecskeméten, melynek területére nézve a budapest-

vidéki pénzügyigazgatóság területére hatáskörrel bíró felszólamlási bizottság látja el a feladatot, Budapesten kettő van.) Elnökét az illetékes tv.-hatóság közigazgatási bizottsága küldi ki, tagjai a pénzügyigazgatóság által megbízott szakértőkből és kiküldöttekből állnak. (24.102/1905. P. M., 50.000/1913. P. M. 6. és 7. §., 1921:4. tc. 21. §., 101.010/1921. P. M.)

Forgalmi adóhivatalok. (60.)

97

Az ország területén 60 forgalmi adóhivatal van, melyek az 1921. évi 39. tc. (36. §.) alapján szerveztettek. Éspedig van: nyolc városi és községi forgalmi adóhivatal, melyeknek hatásköre csak valamely város vagy község területére, 33 körzeti forgalmi adóhivatal, melyeknek hatásköre több meghatározott város és község területére s 19 vármegyei központi forgalmi adóhivatal, melyeknek hatásköre egy-egy pénzügyigazgatóság (rendszerint egy vármegye) területén levő összes városok és községek területére terjed ki.

Feladatuk az általános és fényüzési forgalmi adó és a forgalmi adóváltások kivetése, beszedése és ellenőrzése (kezelése).

A kezelésért járó részesedésből tartják fenn magukat, a megmaradó felesleg a részeltetett városokat és községeket illeti.

Személyzetük vezetőből, főkönyvelőből, könyvelőkből és irodai segéderőkből áll. A külső ellenőrzési szolgálatot a főellenőrök és az ellenőrök látják el. Mind szerződéses alkalmazottak.

M. kir. pénzügyőrség.

98

M. kir. pénzügyőri biztosok kerületek. (107.) — M. kir. pénzügyőri szakaszok. (233.)

Az abszolutizmus idején a cs. kir. pénzügyminisztérium a régi *harmincad- és só felügyeleti intézmény* egyidejű megszüntetése mellett az osztrák pénzügyőrség 1843-iki szervezeti szabályzata alapján a koronaországokban *cs. kir. pénzügyőrségi intézeteket* szervezett. (Reg. für. Ung. 1850. 646. o.) A kerületi pénzügyigazgatóságok alá voltak rendelve s szekciókra, biztosságokra, utánanézői járásokra s őrosztályokra osztottak.

67 után a magyar kormány új egyenruhával s új szolgálati utasítással (1868.) magyarosította az abszolút kormánytól átvett intézményt, 1872-ben a határőrvidék polgárosításával kapcsolatban a határszéli vám- és jövedéki szolgálat ellátására *vám- és adóőrség* szerveztetett, amely azonban 1886-ban a pénzügyőrséggel egyesítettetett.

1894-ből származik a pénzügyőrségnek több módosítással mai is hatályos (harmadik) szervezeti és szolgálati szabályzata. (75.175/1894. P. M.)

A pénzügyőrség a pénzügyi közigazgatásnak fegyveres őrtestülete, melynek feladata a csempészetnek és általában a fogyasztási adók, jövedékek és egyedáruságok iránt rendelkező törvények és szabályok áthágá-

sának a megakadályozása, jövedéki kihágások és szabályellenességek felderítése, felfedezése esetében tényleírás felvétele, jövedéki vizsgálatok vezetése. Köteles a pénzügyi hivatalokat és közegeket hivatalos eljárásukban támogatni és a törvényhatóság által meghatározott esetekben közbiztonsági intézkedések foganatosításában segídeni.

Személyzete tisztviselőkből és altisztekből áll. Tisztviselők: pénzügyőri I. és II. oszt. felügyelők, főbiztosok és biztosok; altisztek: a pénzügyőri főszemlések, szemlések, fővigyázók, I. és II. oszt. vigyázók.

A pénzügyőrség a területileg illetékes pénzügyigazgatóság alá van rendelve. Egy-egy pénzügyigazgatóság egy vagy több *pénzügyőri biztosi kerületből* áll, amelyet pénzügyőri főbiztos vagy biztos vezet. A biztosi kerületben több *pénzügyőri szakasz* működik egy főszemléskész vagy szemléskész vezetése alatt.

Minden pénzügyi igazgatósághoz egy-egy pénzügyőri felügyelő vagy főbiztos, mint *pénzügyőri előadó* van beosztva, kinek feladata a pénzügyőri altisztek magaviseletét figyelemmel kíséreni, a fegyelem fenntartására ügyelni, a pénzügyőri szolgálatot minden irányban vezetni, a pénzügyőri biztosok irodáiban s a pénzügyőri szakoknál váratlan vizsgálatokat tartani.

A sertés- és marhavásártéren a pénzügyőrségnek külön kirendeltsége van. (Sertés és marhavásártéri m. kir. pénzügyi kirendeltség.)

M. kir. pénzügyőri altiszti iskola. (Budapest.)

99

1927-ben szervezte a pénzügyminiszter (67.835/1927. P. M.). Közvetlenül a székesfővárosi m. kir. pénzügyigazgatóságnak van alárendelve. Keretébe tartozik az 1926-ban (38.875/1926. P. M.) szervezett *M. kir. pénzügyőri ujonctanfolyam*, valamint a *M. kir. pénzügyőri altiszti továbbképző tanfolyam*. Mindkét tanfolyam három hónapig tart.

M. kir. illetékkiszabási hivatal. (Budapest.)

100

Az abszolútizmus idején a Bécsben az addigi *udvari díjszedő hivatala* helyébe felállított *»fődíjszedő hivatal«* (R. G. B. 1851. 182. sz.) hatásköre Magyarországra is kiterjedt. Hatáskörébe tartozott az adományozások, vagyonátruházások s hivatalos cselekmények után járó díjak is illetékek kivetése.

1867 után Magyarország területén ezt a teendőt az adóhivatalok végezték 1875-ig. Az 1875:25. tc. az illetékek kiszabására külön illetékkiszabási hivatalokat szervez, de az 1889:28. tc. az illetékkiszabást ismét az adóhivatalokra bízta s csak Budapest területére nézve tartotta fenn a központi díj- és illetékkiszabási hivatal. (37. §.) (V. ö. még 1521/1895 P. M. és 1550/1929. P. M. sz. rendeleteket.) 1895-ig a székesfővárosi kir. pénzügyigazgatóság felügyelete alatt működött, ekkor közvetlenül a pénzügyminisztérium fennhatósága alá került.

Az illetékek (díjak, kártyailletékek, értékpapírforgalmi adó) kiszabása és kezelése körül mindazokat a teendőket, amelyeket vidéken a m. kir. adóhivatalok és pénzügyigazgatóságok látnak el, Budapesten ez a hivatal végzi. Ezenkívül az ország egész területére is bír hatáskörrel a díjak kiszabása s néhány székesfővárosi nagyobb pénzügyintézet, továbbá a székesfővárosi árvaszék vagy közgyám kölcsöneiből eredő illetékügyek ellátása körül.

1926-ban megkísérelték ennek a hivatalnak megszüntetését s hatáskörének három kerületi adófelügyelőségre való ruházását (6000/1926. P.M.); ez a változtatás azonban célszerűtlennek bizonyult s csakhamar a korábbi állapotot állították vissza. (1550/1929. P. M.)

Fenti hivatalos nevét 1935-ben kapta, előtte M. kir. központi díj- és illetékkiszabási hivatalnak hívták. A pénzügyminiszter — a M. kir. legfőbb számvevőszék elnökével egyetértésben — 664/1936. P. M. sz. rendeletében a Hivatal mellé külön *befizetési pénztár* felállítását rendelte el.

Földadónyilvántartás, földmérés.

101

M. kir. kataszteri helyszínelési felügyelőségek. (3.) — M. kir. földadónyilvántartási biztosok. (A földadónyilvántartás szervei.)

A Bécsben 1850-ben felállított (R. G. B. 1850. 84. sz.) *cs. kir. telekadói kataszteri főigazgatóság* hatáskörét az abszolutizmus alatt Magyarországra is kiterjesztették. Három osztályra oszlott (felmérési, gazdasági és közlekedési osztály) s feladata volt az állandó kataszter általános bevezetésének irányítása s az állandó kataszterek központi nyilvántartása. Segédhivatalai voltak a kataszteri levéltár és a könyvomó intézet.

Az 1875:7. tc. alapján végrehajtott földadószabályozás 1884-ben befejeződött s az 1885:22. tc. megállapította a földadónyilvántartás állami szervezetét. E törvény szerint a földadónyilvántartással kapcsolatos teendőket: *a)* a földadónyilvántartási biztosok, *b)* a földadónyilvántartó felügyelők, *c)* a helyszínelési felügyelőségek és *d)* a kolozsvári kataszteri igazgatóság teljesítették. Az utóbbi működése a megszállással megszűnt. Egyébként a nyilvántartás szervezete ma is olyan, amint azt az említett törvény megállapította, de jogforrás ma a földadóra vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállításáról szóló 100/1927. P. M. sz. rendelet 23. és következő §-ai.

A földadókataszterben nyilván kell tartani bizonyos változásokat, amelyek a tulajdonos személyében, a művelési ágban, a minőségi osztályban stb. bekövetkeztek. Ezeknek a változásoknak a felvételét és a földadó kivetésénél érvényesítését a pénzügyigazgatóságok személyzetéhez

tartozó földadónyilvántartási biztosok és a *M. kir. kataszteri helyszínelési felügyelőségek* végzik.

A *M. kir. kataszteri helyszínelési felügyelőségek* közvetlenül a pénzügyminiszter alatt állanak. Feladatuk, hogy a földadókataszteri becslést (osztálybasorozást) elkészítsék. Személyzetük egy kataszteri helyszínelési felügyelőből és megfelelő számú kat. helyszínelési becselőbiztosból áll.

Az ország területén ezidőszerint három kataszteri helyszínelési felügyelőség van, éspedig: a III. sz. Budapesten, az V. sz. Debrecenben és a VI. sz. Szombathelyen. Trianon előtt hét kataszteri helyszínelési felügyelőség volt.

M. kir. állami földmérési felügyelőségek. (9.) — M. kir. állami 102 háromszögelő hivatal. (Budapest.) — M. kir. állami földmérési térképtár. (Budapest.) (A kataszteri földmérés szervei.)

Magyarország területének gazdasági irányú szerves és részletes felmérése, az 1849. október 20-i patens alapján, 1856-ban, illetve az ennek alapjául szolgáló háromszögelés 1853-ban kezdődött meg. A felmérésről külön törvény nem intézkedik, az ma is az említett patens, illetve kormányrendeletek alapján történik. Az országos kataszteri felmérés mint szolgálati ág 1894-ig *állandó kataszter* nevet viselt, ettől kezdve *országos kataszteri felmérés* néven működik.

A *m. kir. állami földmérési felügyelőségek* (azelőtt felmérési felügyelőségek) feladata a földadókataszter elkészítéséhez szükséges földméréseket — háromszögelési alapon — községenként elvégezni és a földmérés eredményéről községenként a tényleges birtokállapotnak megfelelő földrészletek szerint részletezett kataszteri térképeket készíteni, a birtokváltozásokat műszakilag nyilvántartani és a telekkönyvi betétszerkesztésnél közreműködni. Közvetlenül a pénzügyminisztériumtól függnek.

A Trianon előtti 23-mal szemben jelenleg az ország területe kilenc földmérési felügyelőségre oszlik. Személyzetük a vezetőkön (főnökön) kívül műszaki főtanácsosokból, tanácsosokból, mérnökökből és segédszemélyzetből áll.

A *m. kir. háromszögelő hivatal* hatásköre az egész országra kiterjed. Feladata az állami földmérést megelőző munkálatok elvégzése. Székhelye Budapest. Mai nevét 1902-ben kapta (2901/1902. P. M.), azelőtt »M. kir. háromszögmérési számítóhivatal«-nak hívták.

A *m. kir. állami földmérési térképtár* feladata a kataszteri térképek és a hozzájuk tartozó földmérési munkálatok megőrzése s azokról másolatok kiszolgáltatása. Jelenleg csak egy van, a budapesti. Trianon előtt volt ezenkívül Kassán, Pozsonyban, Temesvárott és Zágrábban is.

M. kir. dohányjödék központi igazgatósága. (Budapest.)

Az 1850. november 29-i császári nyíltparancs (Reg. f. Ung. 1891. 233. o.) a dohánygyedárúságot kiterjesztette a Magyarország területén fekvő koronatartományokra is s így az 1867-ig Ausztriával közösen kezeltetett. A kiegyezési törvény a dohánygyedárúságot Magyarország számára önállósította s kimondotta, hogy a dohányjödék mindkét állam területén egyenlő törvény s igazgatási rendszabályok szerint fog kezeltetni. Az abszolút uralom alatt életbeléptetett szabályzatokat az 1868: 14. tc. némi módosítással törvényesítette.

1868 elején tehát a magyar dohányjödék Önálló igazgatását a magyar pénzügyi kormány vette át. Az ügyek vezetését 1882-ig a pénzügyminisztérium látta el, amelyben a szorosán vett igazgatáson kívül a műszaki és kereskedelmi vezetés, a felügyelet és az ellenőrzés is központosult. 1882-ben a dohányjödék adminisztratív vezetését elválasztották a műszaki vezetésétől és a gyártástól s az utóbbi a Dohányjödéki központi igazgatóságra bízott. (650/1882. P. M.) 1899-ig a számviteli teendőket a pénzügyminisztérium számvevősége látta el, ebben az évben azonban az 1897: 20. tc. rendelkezése folytán a Dohányjödéki központi igazgatóság mellé külön *számvevőséget* szerveztek (89.866/1897. P. M.).

Közvetlenül a pénzügyminisztériumnak van alárendelve s intézi a dohány termelése, beváltása, a nyers anyagok és dohánygyártmányok bevásárlása, a gyártmányok előállítására és raktározására körüli összes teendőket.

M. kir. dohánybeváltó hivatalok. (24.) — Dohánytermelési mintatelepek. 104

A Dohányjödék központi igazgatóságának alárendelt hivatalok, melyek már az abszolutizmus idején is működtek. 1923-ig nem közvetlenül a központi igazgatóságnak, hanem az ügynevezett *dohányváltó felügyelőségeknek* voltak alárendelve. Ilyen hét volt az ország területén s feladatuk volt a dohánytermelési engedélyek megadása, a beváltó hivatalok ellenőrzése, a dohány osztályozása elleni panaszok elintézése stb. E felügyelőségek 1923-ban megszűntek (114.761/1923. P. M., 151.310. 1923. P. M.) s teendők a központi igazgatóság és a beváltó hivatalok között oszlottak meg.

A M. kir. dohánybeváltó hivatalok, melyeknek száma jelenleg 24, a termelt és beszállított dohánylevelek beváltását, kiképzését, válogatását, bálozását s a dohánygyárakhoz való beszállítást eszközlik pár főből álló személyzettel. Mellettük *dohánytermelési mintatelepek* vannak felállítva.

M. kir. dohánygyári igazgatóságok. (11.) 105

A dohányjödéki központi igazgatóságnak alárendelve a dohánygyártás igazgatását látják el. Személyi és gazdasági ügyekben közvetlenül a pénzügyminisztériumnak vannak alárendelve. Az összeomlás

előtt 22 dohánygyárunk volt, jelenleg 11 van, közülük négy Budapesten.

1926-ban a M. kir. dohányjövedék a Budapest-erzsébetvárosi m. kir. dohánygyár telephelyén hatósági üzemeltetést létesített: a *M. kir. dohányjövedék dobozgyártási üzemét*.

M. kir. dohánygyáruraktárak. (8.)

106

A dohányeladást az 1894. évig fennállott 13 önálló dohánygyárada közvetítette, amelyekhez a dohánygyárak által kezelt öt, illetve az újvidéki és a zenggi adóhivatalok által kezelt két raktár is csatlakozott. Minthogy a szigorú ellenőrzés és a helyes számvitel szempontjából kívánatosnak mutatkozott, hogy a gyártás az eladástól teljesen elkülöníttessék, a pénzügyi kormányzat a dohánygyárakkal egyesítve működő dohánygyáruraktáraknak a gyáraktól való elkülönítését és önálló hivatalokká való szervezését határozta el. Így 1895-től kezdve egymásután önállósították a dohányraktárakat. Egyes dohánygyáruraktárak a székhelyükön szervezett dohánygyáruradák kezelésével is meg voltak bízva, de 1901—1903 között a dohánygyáruradák kezelését a pénzügyi kormányzat magánvállalatokra bízta.

Jelenleg nyolc darab m. kir. dohánygyáruraktár van. A dohányjövedéki központi igazgatóságnak vannak alárendelve és feladatuk a dohánygyáruradák kezelése és a dohányfő- és nagygyáruradák ellátása.

Állandó dohánytermelési szaktanács. (Budapest.)

107

A 4800/1928. M. E. sz. rendelettel szerveztetett. Feladata: a dohányügy intézésénél a gazdasági és termelési szempontoknak a dohányjövedék érdekével összhangban való megfelelő érvényesítése. A pénzes és a földművelésügyi miniszternek véleményező és tanácsadó szerve minden dohánytermelési ügyben.

A tanács elnökét, alelnökét és rendes tagjait (az érdekeltségek kijelölése alapján) a pénzügyminiszter a földművelésügyi miniszterrel egyetértésben három évre nevezi ki. Hivatalból tagjai: a M. kir. dohányjövedéki központi igazgatóságnak és az igazgatóság dohánytermelési osztályának, a M. kir. dohánykísérleti állomásnak és a M. kir. növény-nemesítő intézetnek mindenkori vezetője.

Dohányjövedéki nyugdíjjáruléki alap. (Budapest.)

108

A dohányjövedék tisztviselői és egyéb alkalmazottai által fizetendő nyugdíjjáruléki alap az 1912: 65. tc. 30. §-a alapján létesített nyugdíjjáruléki alapról kihasított és külön alapként kezeltetett. Az alap a törvény rendelkezéseinek megfelelően a dohányjövedék tisztviselői és egyéb alkalmazottai megélhetését könnyítő, valamint gyermekeik nevelését előmozdító intézmények létesítésére és fejlesztésére szolgál.

*A vámjövedék igazgatása.***M. kir. központi vámigazgatóság. (Budapest.)****109**

Magyarország Auszriával 1850-től kezdve az összeomlásig közös vámterületet alkotott, amely törvényes alapon 1867-ben szabályoztatott (1867: 12. tc. 64. §., 1867: 16. tc. 5. §.) Eszerint a vámok kezelése a két állam országait és tartományait magában foglaló közös vámterületen azonos szabályok szerint, de mindkét állami külön szervei általs önállóan intéztetik.

1889-ig a magyar vámigazgatást a pénzügyigazgatóságok intéztéks magát a vámszolgálatot az adóhivatalokkal egyesített vámhivatalok látták el, de 1872-ben az ország nagyobb városaiban önálló fővámhivatalokat is szerveztek. Amikor 1889-ben bekövetkezett a pénzügyigazgatóságoknak vármegyék szerinti decentralizációja, a vámhivatalok — a pénzügyigazgatóságok hatáskörében meghagyott kisebb fontosságú szakügyek kivételével — a *m. kir. fővámigazgatónak* rendeltettek alá (1889:28. tc. 7. §. *h*) pont és 36. §.)

A vámigazgatás mai szervezetét a vámjog szabályozásáról szóló 1924: 19. tc. 10—18. §§-ai szabályozzák. Legfőbb szerve a pénzügyminiszter, alárendelt szervei: *a*) központi vámigazgatóság, *b*) a vámhivatalok és a vámbemondó őrzők.

A vámigazgatás országos hatósági jogkörrel működő központi szerve a *m. kir. központi vámigazgatóság*, élén a központi vámigazgatóval. Feladata a vámügyek egységes és szakszerű vezetése. Hatáskörébe tartoznak a vámhivatalok összes szolgálati, személyzeti és fegyelmi ügyei. Közép-, illetve másodfokon gyakorolja a fellebbviteli hatóság ügykörét. A pénzügyigazgatóságok hatáskörébe a kerületükben levő vámhivatalok pénzkezelési és gazdasági ügyeinek intézése tartozik és a fegyelem szempontjából felügyeletet gyakorolnak a vámhivatali személyzet felett.

**M. kir. fővámhivatalok. (41.) — M. kir. fővámhivatali kirendeltségek. (42.) — M. kir. mellékvámhivatalok. (36.) —
Vámbemondó Őrsök.**

A vámjövédéki ügyek ellátását, nevezetesen az áruk behozatali, kiviteli, vagy átviteli vámkezelését és az azzal összefüggő mindennemű tennivalót első fokon hatósági jogkörrel a vámhivatalok végzik. (1924: 19. tc. 10—18. §§.) Jogosítványaik terjedelméhez képest vagy *M. kir. fővámhivatalok* (ilyen ma 41 van), vagy *M. kir. mellékvámhivatalok*. (36.) Az egyes fővámhivatalokkal kapcsolatban működő *M. kir. fővámhivatali kirendeltségek* (42) az anyahivatalok felügyelete alatt ugyanazt az ügykört látják el, mint a vámhivatalok. A vámhivatalok (kirendeltségek) vagy határszéli vagy belterületi vámhivatalok. Ott, ahol a határszéli vámhivatal nem közvetlenül a vámhatár mellett van, a szükséghez képest az illető vámhivatalnak alárendelten *vámbemondó őrsöket* lehet rendszeresíteni, mégpedig akár megvámolási hatáskörrel, akár anélkül.

Fiumei m. kir. fővámhivatal.

111

A magyar és olasz kormány között a fiumei kikötőn átmenő magyar forgalom fejlesztéséről szóló 1934. évi november 18-án létrejött magyar-olasz egyezmény s a végrehajtására vonatkozólag Rómában 1935. április 20-án létesült jegyzőkönyvi megállapodás (kihirdetve az 5140/1935. M. E. sz. rendelettel) létesítette. A magyarországi rendeltetésű vagy az onnan származó árukra nézve a vámkezelést akár a szabadkikötőben fekvő raktárakban, akár a fiumei kikötő egyéb helyein vagy részein végezheti. A magyar fővámhivatal tisztviselői és közegei fegyelmi tekintetben a magyar hatóságok alatt állanak, de alá vannak vetve az olasz királyság büntető törvényeinek és rendészeti szabályainak.

Vámellenőrzési tiszti szakvizsgabizottság. (Budapest.)

112

A vámellenőrzési tisztviselők részére a pénzügyminiszter 1928-ban rendszeresítette a szakvizsgát, amely gyakorlati vizsga. (7125/1928. P. M., 15.273/1931. P. M.)

A szakvizsgát m. kir. pénzügyminisztérium kebelében alakított szakvizsgabizottság előtt kell letenni. A bizottság az elnökből, két bizottsági tagból és jegyzőből áll. A bizottság elnökét és tagjait a pénzügyminiszter nevezi ki a fogalmazási tisztviselők sorából. A bizottság elnöke állapítja meg, hogy a vizsga tárgyai a vizsgálobizottsági tagok között hogyan osztassanak meg.

M. kir. vámórség (határórség).

113

M. kir. vámórfőparancsnok. (Budapest.) — M. kir. vámórkerületi parancsnokságok. (7.) — M. kir. vámórszakaszparancsnokságok. — M. kir. vámórsők.

A vámjövedék fegyveres őrtestülete. A vámórséget az 1920: 1. tc. 10. §-ában nyert felhatalmazás alapján a minisztérium a 6200/1921. M. E. sz. rendelettel szervezte s ugyanebben a rendeletben úgy intézkedett, hogy a vámórség önálló megalakulásáig átmenetileg a vámóri szolgálatot a hadsereg kebeléből kivezényelt katonai egyének lássák el (határ-vámőrök) a pénzügyminiszter által kirendelt szakközegek útmutatása szerint.

A m. kir. vámórség feladata a vámhatár őrzése, a vámhatáron, valamint a vámhatárt érintő hajózható vizeken átmenő személy- és áruforgalom vámjövedéki szempontból történő felügyelete, a vámjövedéki kihágásoknak megakadályozása és felfedezése s a vámhivatali segédszolgálat ellátása. A vámórség látja el ezenkívül a határőrizetet és a határon átmenő személy- és áruforgalom felügyeletét más kormányzati

ágak ügykörébe tartozó ellenőrzés szempontjából is. A m. kir. fővámhivatal vezetője a vámszolgálatra vonatkozólag a vámőri közép fokú hatósághoz s annak útján az alárendelt alakulatokhoz rendeleteket intézhet.

A m. kir. vámőrség élén a pénzügyminiszternek közvetlenül alárendelt *m. kir. vámőrparancsnok* áll. Az ország területe hét vámőrkerület, élén egy-egy *m. kir. vámőrkerületi parancsnoksággal*. A vámőrkerület vámőrszakaszokra oszlik (élükön *m. kir. vámőr szakaszparancsnokságok*), egy-egy vámőrszakaszhoz több *vámőrs* tartozik.

A sójövedék igazgatása.

M. kir. sóhivatalok. (6.)

114

Bizományi sóraktárak. — Központi sóraktár. (Újpest.)

A sójövedék már az Árpádok alatt királyi haszonvétel volt ugyan, valóságos állami egyedárusággá azonban az abszolutizmus idején, 1853-ban lett, mikor a sómonopóliumra vonatkozólag Ausztriában érvényben volt szabályokat császári rendelettel Magyarországra is kiterjesztették. Mint a dohányjövedékről, úgy a sójövedékről is kimondotta az 1867-i törvényhozás (1867: 16. tc. 11. §.), hogy azt Ausztriával egyenlő törvények és szabályok szerint kell kezelni. A pénzügyminiszter pedig felhatalmazást nyert (1868: 11. tc. 13. §.), hogy a sójövedékre vonatkozó eddigi szabályokat és rendeleteket érvényben tarthassa.

A háború előtt a sójövedék igazgatása sokkal nagyobb szervezetet vett igénybe, mint ma, amikor a sójövedék tisztán kereskedelmi monopóliummá vált. A sójövedék igazgatásában a pénzügyminisztérium, mint legfelső fórum vezetése alatt működtek, mint közép fokú fórumok a *m. kir. főbányahivatalok* Aknaszlatinán, Marosújvárt és Sóváron; mint legalsó fórumok: a *m. kir. sóbányahivatalok*, melyek közül a rónaszéki és suhatagi az aknaszlatinai főbányahivatal, a désaknai, parajdi, vízaknai és tordai sóbányahivatalok a marosújvári főbányahivatal alá tartoztak. Az aknaszlatinai m. kir. főbányahivatal fennhatósága alá tartozott a sziget-kamarai *m. kir. sószállító hivatal*, mely az egész aknaszlatinai főbányahivatal kerületében termelt sót továbbította.

A három m. kir. főbányahivatallal mintegy mellérendelt viszonyban szintén középső tagozat gyanánt működtek a m. kir. pénzügyigazgatóságok, melyeknek az illető vármegyében székelő *m. kir. sóhivatalok* voltak alárendelve. A m. kir. pénzügyigazgatóságokhoz tartoztak a sójövedék ellenőrzésével kapcsolatos ellenőrző és büntető ügyek, valamint a *m. kir. sóbizományi sóárudák*, amelyekben a bizományosok a sóárulást a magánfelek részére, az állam számlájára teljesítették.

Trianon után, 1919-ben a sószükséglet biztosításának és felosztásának szabályozására *sóelosztó bizottság* szerveztetett (1. alább.) E bizottság irányítása mellett ma az országban *hat m. kir. sóhivatal* végzi a sóforgalom lebonyolítását. Ezek 1925-ben (104.163/1925. P. M.) közvetlenül a pénzügyminisztérium fennhatósága alá helyezték, de megmaradt a pénzügyigazgatóságok felügyeleti és ellenőrzési hatásköre. A sóhivataloknak a sóforgalom lebonyolításában segítségükre vannak a *bizományi söraktárak* (6 db), melyek pénzügyőri ellenőrzés alatt állnak. Az Újpesten felállított, közvetlenül a sóelosztóbizottság felügyelete alatt álló *központi söraktár-ban* állandó jövedéki és biztonsági ellenőrzés alatt tartalékkészletként jelentékeny sómennyiség áll a m. kir. államkincstár rendelkezésére.

Sóelosztó bizottság. (Budapest.)

116

Sóbányáink elvesztése után a korlátozott mértékben rendelkezésre álló sókészletek arányos elosztása és a jelentkező sószükségletek fedezéséről való gondoskodás céljából a volt Országos Közélelmezési Hivatal az 1919. évi január 28-án kelt 65/K. B. sz. rendeletével létesítette a Sóelosztó bizottságot, amelynek feladata Budapest székesfőváros és a környék közellátási körzetébe tartozó községek sóellátásának biztosítása volt. Később a m. kir. közlelmezési miniszter 73.542/1919. sz. rendeletével a Sóelosztó bizottság hatáskörét kibővítette, kimondván, hogy a sóellátás biztosításáról és a sónak minden irányú felhasználásáról az ország egész területén a Sóelosztó bizottság tartozik gondoskodni. A m. kir. közlelmezési miniszternek a pénzügyminiszterrel egyetértőleg 1920-ban 42.333. sz. a. kiadott rendeletével megállapított a Sóelosztó bizottság szervezeti és ügyviteli szabályzata, mely szerint a Sóelosztó bizottság feladata az egységes sóellátás biztosítása és a sónak minden irányú felhasználása iránti intézkedések megtétele. Tagjai a pénzügyminisztérium, a honvédelmi minisztérium, a kereskedelemügyi minisztérium továbbá, a M. kir. sójövédék vezérügynökségének, Budapest székesfővárosnak, a sónagykereskedőknek, a sókiskereskedőknek, az Általános fogyasztási szövetkezetnek s a Hangya fogyasztási szövetkezetnek képviselői és végül a megbízott közlelmezési szakférfiak.

A közlelmezési minisztérium megszűnése következtében 1921-ben a pénzügyminisztérium alá került (5885/1921. P. M.).

M. kir. sójövédéki vezérügynökség. (Budapest.)

117

Az iparsó kizárólagos denaturalizálását, ill. a denaturalizált sónak kizárólagos árusítását a pénzügyminisztérium 1901-ben a Budapesten székelő »Magyar Kereskedelmi Rt«-ra bízta s azt »Af. kir. sójövédéki vezérügynöksége névvel ruházta fel.

Műszaki és cukorgyári ellenőrzés.**M. kir. műszaki ellenőrzés. — M. kir. cukorgyári ellenőrzés. 120**

Fogyasztási adók és állami jövedékek tárgyát képező cikkek előállításával foglalkozó üzemek műszaki felügyeletével a *m. kir. műszaki ellenőrzés* tisztviselői vannak megbízva, akik e feladatukat több pénzügyigazgatóság területére kiterjedő s a pénzügyminiszter által időnkint rendeletileg megállapított hatásköri kerületekben teljesítik. (3979/1900. P. M.)

A cukorgyári vállalatok felügyeletével és ellenőrzésével a *m. kir. Cukorgyári ellenőrzés* tisztviselői vannak megbízva. Minden cukorgyár mellett külön cukorgyári ellenőrzés működik, melyek közvetlenül az illetékes pénzügyigazgatóságnak vannak alárendelve. (69850/1896. P. M.)

Pénzverés, fémjelzés.**M. kir. állami pénzverő. (Budapest.)**

121

Az abszolutizmus idején a Bécsben székelő *cs. kir. főpénzverési hivatal* s annak Prágában, Körmöcbányán, Károlyfehérváron, Majlandban és Velencében felállított *pénzverő-házai* verték az ércpénzt. 1867 után Magyarországon a pénzesítés állami feladatát csak a körmöcbányai pénzverő végezte, amelyet erre a célra kibővítettek s modern felszereléssel láttak el. Pénzverésen kívül arany- és ezüstbevéltással, aranyválasztással és ezüsteladással is foglalkozott. Híres volt gazdag érmegyűjteménye.

1918-ban a körmöcbányai m. kir. pénzverő Budapestre menekült s egy 1924-es minisztertanácsi határozat alapján a József fh. lovassági laktanyában kapott új székhelyén 1926 elején kezdte meg újból működését. Szervezeti és hatásköri szabályzatát a pénzügyminiszter 8781/XV. a/1934, sz. rendeletével 1934-ben állapította meg.

Közvetlenül a pénzügyminisztérium alá van rendelve, élén igazgató áll. Feladata: pénz- és éremverés, nemes és nem nemesfémek, valamint nemesfém tartalmú ipari hulladékok bevéltása és feldolgozása, nemesfémek választása, arany- és ezüsfémek s ezek ötvözetének előállítás, az arany- és ezüstipar részére szükséges nemesfém-félkészítmények gyártása, galvanoplasztikai reprodukciók és galvanosztégiai fémbevonatok készítése és fémszínezés.

M. kir. főkémlőhivatal. (Budapest.)

119

A m. kir. főkémlőhivatal az 1892: 18. tc.-ben foglalt rendelkezés alapján Őfelsége 1892. évi szeptember hó 30-án kelt legfelső elhatározásával létesítettett Körmöcbányán. Ezt megelőzőleg a Magyarországon kivetrt pénzérmek ellenőrzését is a bécsi cs. és kir. főkémlőhivatal végeztc.

A m. kir. főkémlőhivatal Körmöcbánya elcsatolása következtében 1918. év végén Budapestre menekült, ahol működését az 1926. év elején kezdte meg ismét.

A szervezetére és feladatára vonatkozó utolsó jogszabályi rendelkezéseket az 1926. évi június hó 7-én kelt 48.218/XV. a. 1926. számú pénzügyminiszteri rendelettel kiadott utasítás, továbbá az 1926. évi szeptember hó 7-én kelt 103.627/XV. a. 1926. számú pénzügyminiszteri rendelettel kiadott ügyviteli szabályzat tartalmazzák.

Ezen utasítás, illetőleg szabályzat szerint a m. kir. főkémlőhivatal közvetlenül a m. kir. pénzügyminisztérium alá van rendelve. Feladata: a m. kir. állami pénzverőben kivetrt arany és ezüst pénzérmék ellenőrzése, a m. kir. állami pénzverőben kivetrt nem nemesfém-ből készült pénzérmék próbaanyagának döntő elemzése s végül üzemeiktől és magánosoktól elvállalt anorganikus vegyelemzések.

M. kir. főfémjelző és fémbeváltó hivatal. (Budapest.)

120

A magyar alkotmány helyreállítása után, 1867-ben szerveztetett mai nevéen, de akkor még a *m. kir. terményamdaival* kapcsolatban. A fővárosban fölállított főhivatallal egyidőben vidéken (Temesvár, Kassa, Gyulafehérvár, Zágráb) is állítottak fel *fémjelzet hivatalok*, de ezeket néhány év múltván a forgalom hiánya miatt megszüntették. Fennmaradtak azonban az egyes fémjelző hivataloknak alárendelt *fémjelző-állomások*. 1897—1900 között jelentékeny létszámemeléssel kapcsolatban átszervezték s mind a m. kir. főfémjelző és fémbeváltó hivatalt mind a fémjelző állomásokot új szolgálati utasítással látták el. (97.397. 1900. P. M.)

Feladata a fémjelzés, vagyis a nemes fémáruk valódiságának és finomsági tartalmának hiteles megmérése és közhitelű tanúsítása. A fémjelzési szabályokat az abszolutizmus idején hozták be, az 1868: 18. tc. értelmében azok hatályukban fenntartattak. Lényegesen módosította a fémjelzési szabályokat az 1875: 15. te, míg legújabban az 1936: 4. tc. újra szabályozta a fémjelzést. E tc. 23. §-a értelmében a pénzügyminiszter az állami ellenőrzés gyakorlására szükség esetén a m. kir. főfémjelző és fémbeváltó hivatalon kívül más fémjelző hivatalokat és szervezeteket is felállíthat. A hivatal, amint neve is mutatja, fémbeváltással is foglalkozik, és pedig a kincsletek és elkobzott fémtárgyak beváltásával. Kisebb jövedéki kihágás esetében az elkobzás kimondására is hivatott (1936: 4. tc. 26. §.). Határozatait ellen a pénzügyminiszterhez lehet fellebezni.

Illetményügyek.

121

M. kir. központi illetményhivatal. (Budapest.)

1925 óta az állami alkalmazásban álló összes közszerződési alkalmazottak (az üzemi alkalmazottak kivételével) illetményeinek, valamint az államkincstár terhére bármely címen élvezett nyugellátásoknak a megállapítását, utalványozását, számfejtését és kezelését külön hivatal végzi: a *M. kir. központi illetményhivatal.* (2533/1925. M. E., 4180/1925. P. M., 6950/1925. P. M.). 1935. július 1 óta a közszerződési alkalmazottak illetményeit is ez a hivatal utalványozza. (4000/1935. M. E. 1., 2. §.)

A pénzügyminiszter főfelügyelete alá tartozik. Személyzete fogalmazói, számvevőségi és kezelő tisztviselőkből áll. A személyzet kinevezése, felmentése, fegyelmi felelőssége s mindennemű szerződési viszonya tekintetében azok a törvényes rendelkezések az irányadók, amelyek a pénzügyigazgatóságok és a melléjük rendelt számvevőségek személyzetére nézve meg vannak állapítva.

Közérdekeltségek és biztosító vállalatok felügyelete.

122

Közérdekeltségek m. kir. felügyelő hatósága. (Budapest.)

A m. kir. minisztériumnak a részvénytársaságok, szövetkezetek és korlátolt felelősségű társaságok, közüzemek, egyes közérdekű testületek és egyesületek gazdaságosabb működésének elősegítéséről szóló **4600/1933. M. E. sz. rendelete szerint a köztámogatásban részesülő részvénytársaságok és szövetkezetek** állami felügyelet alatt állanak. Az állami felügyeletet a pénzügyminiszter »Felügyelő hatóság«, vagy pedig kormánybiztos útján gyakorolja. A hatóság szervezetét, eljárását a pénzügyminiszter állapította meg (1155/1933. P. M.)

A hatóság neve: Közérdekeltségek felügyelő hatósága. Elnökét s annak helyettesét a pénzügyminiszter nevezi ki. Előadóit a belügy-, pénzügy-, kereskedelemügyi, földművelésügyi és az igazságügyminiszter a fogalmazási tisztviselők sorából rendeli ki. Szükség szerint állandó szolgálatra a Pénzügyintézeti Központ és az Országos Központi Hitelszövetkezet könyvvizsgálóit be lehet osztani.

A pénzügyminiszter a társaság költségére *kormánybiztost* küldhet ki, ha az állam érdekeltsége a társaságnál egy millió pengőt elér. A kormánybiztos a társaságra vonatkozólag a Felügyelő hatóság hatáskörét gyakorolja, a hatóság elnökének felügyelete alatt. Meghatározott esetben a pénzügyminiszter a társaság költségére *gondnokot* rendelhet ki.

A Felügyelő hatóságnak, a kormánybiztosnak vagy a gondnoknak határozata ellen az érdekelt társaság bírói út kizárásával a pénzügyminiszterhez nyújthat be panaszt. A panasz tárgyában elnökből és két tagból álló döntőbizottság határoz, melynek neve: »A 4600/1933. *M. E. sz. rendelet 27. §-a alapján eljáró döntőbizottság.*« (L. alább.)

A 4600/1933. M. E. sz. rendelet 21. §-a alapján eljáró döntő- 123 bizottság. (Budapest.)

A bizottságot a részvénytársaságok, szövetkezetek és korlátolt felelősségű társaságok, közüzemek, egyes közérdekű testületek és egyesületek gazdaságosabb működésének elvégzéséről szóló 4600/1933. M. E. sz. rendelet szervezi. A Közérdekeltségek felügyelő hatóságának, továbbá a pénzügyminiszter által a társasághoz esetleg kiküldött kormánybiztosnak vagy gondnoknak határozatai ellen az érdekelt társaság bírói út kizárásával a pénzügyminiszterhez nyújthat be panaszt. A panasz tárgyában az elnökből s két tagból álló, fent nevezett bizottság határoz. E bizottság elnökét és egyik tagját a pénzügyminiszter, másik tagját az igazságügyminiszter jelöli ki.

Biztosító magánvállalatok m. kir. állami felügyelőhatósága. 124 (Budapest.)

Az 1923: 8. tc.-nek a biztosító magánvállalatok állami felügyeletéről szóló I. fejezetében nyert felhatalmazás alapján a 48.718/1923. P. M. sz. rendelettel szerveztetett. Feladata: a biztosító magánvállalatok megalakulása és működése felett az állami felügyelet gyakorlása s mindazoknak az intézkedéseknek a foganatosítása, melyeket az 1923: 8. tc. s az annak 2. §-a alapján kiadott 196/1923. M. E. sz. rendelet a Felügyelő hatóság jogkörébe utal. Hatásköre kiterjed az összes belföldi biztosító magánvállalatokra s azokra a külföldiekre is, amelyek Magyarországon fióktelep, képviselő vagy ügynökség útján működést folytatnak. (Nem tartozik hatósága alá az OTI, a MABI, az Orsz. gazdasági munkáspénztár és az Orsz. ügyvédi gyám- és nyugdíjintézet.)

Élén elnök áll, akk egyúttal a pénzügyminisztérium biztosítási ügyosztályának a főnöke. Ügyosztályai: az életbiztosító, a kárbiztosító és a biztosítástechnikai osztály. Az elnöknek jogában áll további osztályokat is felállítani.

Biztosítási szaktanács. (Budapest.)

125

A Biztosító magánvállalatok állami felügyelő hatóságának a véleményező szerve. Az ügyeket vagy teljes ülésben vagy alosztályokban tárgyalja. Három-három évi megbízatással alakul. Elnöke a Felügyelő hatóság mindenkor vezetője, alelnökét az igazságügyminiszter kijelölése alapján a pénzügyminiszter nevezi ki. Hivatalból tagjai az érdekelt minisztériumok egy-egy képviselője, többi tagját a pénzügyminiszter nevezi ki a biztosítási szakférjak s a biztosítottak köréből, az érdek-képviselők kijelölése alapján. (199/1923. M. E., 10.080/1927. M. E.)

Életbiztosítási rendezési alap. (Budapest.)

126

A Phoenix életbiztosító társaság ügyeinek rendezésével kapcsolatosan kiadott 4800/1936. M. E. sz. rendelet 7. §-a felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a 196/1923. M. E. sz. rendelet 33. §-a alapján fizetett fel-

ügyeleti díjaknak azt a részét, amely az állami felügyelet költségeinek fedezése útján fennmarad, az 1936/37. költségvetési évtől kezdve »Életbiztosítási rendezési alap« elnevezéssel létesítendő alapba utalhassa és az alapból fedezhesse azt a díjtartalék-fedezeti hiányt, amely a Phönix életbiztosító társaság belföldi fiókja ügyeinek rendezése során még fennmarad, továbbá támogatást nyújthasson olyan biztosító magánvállalatoknak, amelyeknek életbiztosítási díjtartalék-fedezetében hiány van, annak pótlása azonban közérdekből kívánatos.

Állami javak gondozása.

M. kir. központi állampénztár. (Budapest.)

127

Az abszolutizmus idején Bécsben közvetlenül a pénzügyminisztériumnak alárendelt *középponti álladalmi pénztár-ba* központosult a birodalom minden bevétele s innen történt az állami fizetések utalványozása. Főpénztárai voltak: az udvari, a külügyi és az általános kamarai fizető hivatal (ennek a fiókpénztárai gyanánt működtek a koronaországokban az *országos főpénztárak*, az alsóbb kerületekben a *gyűjtőpénztárak*, melyek az adó- és jövedéki beszedési hivatalok szállítmányait vették át s továbbították az országos főpénztárba), az általános hadi fizető hivatal, a politikai pénzalap főpénztára, az általános álladalmi és bankó-adóssági pénztár, az álladalmi adósság törlesztési alapjának főpénztára s végül a kataszteri főpénztár.

A m. kir. központi állampénztárt a kormány az 1868. március 31-én kelt legfelsőbb elhatározás alapján állította fel, szervezetét az 1874 július 20-án kelt legfelsőbb elhatározás állapította meg. Ebben a szervezetében mint a m. kir. minisztereknek, az állami számvevőszék elnökének és utalványozási joggal felruházott más hatóságoknak végrehajtási közege ellátta mindazokat a pénztári kezelést vagy elszámolást igénylő teendőket, amelyeket az említett hatóságok végrehajtás végett hozzáutaltak. Az összes állampénztárak bevételeiből mutatkozó fölösleget összegyűjtötte, belőlük az utalványozott kiadásokat teljesítette. Kezelte a közalapítványokat, az állami letéteket és az alapokat. Egyik alosztálya mint államadóssági pénztár működött.

A m. kir. központi állampénztár 1924-ig volt a magyar állam összes pénztárainak gyűjtőpénztára. Ebben az évben az állami pénzkezelést a m. kir. postatakarékpénztár vette át (5200/1924. P. M.), 1929-ben a betétek is a postatakarékpénztár kezelésébe kerültek (47.374/VI. b. 1929. sz. r. f.). Ma már csak egyrészt mint *államadóssági pénztár*, másrészt mint a pénzügyminisztérium *házipénztára* működik. Mint a m. kir. pénzügyminisztérium házipénztárának ideiglenes szervezeti szabályzatát az 5616/1924. P. M. sz. rendelet állapította meg.

M. kir. állami nyomda. (Budapest.)

128

Az abszolutizmus idején, 1854-ben az osztrák kormány a bécsi cs. kir. udvari és állami nyomda vezetése alatt a határőrvidék számára Temesváron fióknyomdát állított fel. A kiegyezés után a m. kir. kormány ezt a nyomdát önálló állami nyomdává alakította át s Budára helyezte

(1868). 1878-ban egyesítették vele a pénzügyminisztérium fennhatósága alatt felállított *«kataszteri könyomda-intézet és központi térképtár-a»* s ugyanakkor az állami hitelpapírok készíthetése céljából a hitelosztállyal is bővült.

1871-ben készült első ideiglenes szervezetét az 1880: 57. tc. alapján kiadott új szervezeti szabályzat változtatta meg. (V. ö. még 10.799/1881. P. M. sz. r., 3506/1901. P. M. sz. r. és 3490/1904. P. M. sz. r.)

Feladata ma: az állami hatóságok és hivatalok számára szükséges nyomtatványok előállítása, a megrendelő pénzügyi hatóságoknak és hivataloknak ezekkel való közvetlen ellátása, az állami földmérés által készített térképek sokszorosítása, értékpapírok és értékjegyek előállítása. A hatóságok megkeresésére műszaki véleményt ad. Három osztálya van: könyomdászati, térképészeti és értékpapírosztálya.

M. kir. pénzügyőrségi anyagraktár. (Budapest.)

129

A magyar felelős minisztérium megalakulása alkalmával, 1867-ben, az akkori pénzügyi kormány által szervezett 14 pénzügyigazgatóság teendőinek megkönnyítésére, ill. a hivatalos nyomtatványok kezelésére és raktáron tartására s egyéb felszerelési tárgyak beszerzésére és kezelése céljából ugyanazokon a helyeken, ahol a pénzügyigazgatóságok székeltek *gazdászati hivatalok* állítottak fel, melyekhez később még a Léván felállított *gazdászati hivatal* is csatlakozott, a központban pedig az ú. n. *államépítészeti felügyelőség* szerveztetett. Működésük legnagyobb részét a használatban levő nyomtatványok, a pénzügyi közegek által a jövedéki ellenőrzésnél használt tárgyak és műszerek, a pénzügyőrség fegyverzete és ágyneműjének beszerzése, kezelése és szétosztása képezte. Az államépületi felügyelőség hivatását és hatáskörét egy 1895-ben kiadott szabályrendelet állapítja meg.

A nyomtatványok szétküldése 1902-től kezdve az azokat előállító m. kir. állami nyomdára bízott. 1904-ben a *gazdászati hivatalok* megszüntetettek, az államépületi felügyelőség pedig eddigi nevét a változott rendeltetésének inkább megfelelő *«pénzügyminisztérium gazdászati hivatalát* címmel cserélte fel.

A m. kir. pénzügyminisztérium *gazdászati hivatala* 1930. június 1-ével megszűnt s e napon kezdte meg működését a *M. kir. pénzügyőrségi anyagraktár.* (200/1930. P. M.) A raktár közvetlenül a pénzügyminisztérium rendelkezése alatt áll. Rendeltetése: a pénzügyőrség posztójának, ágyneműinek, ágyneműinek, fegyverzetének, egyéb felszerelési tárgyainak s általában a pénzügyi szolgálat körében használt tárgyaknak beszerzése s kezelése.

Egyéb bizottságok

Földteherrendező országos bizottság. (Budapest.)

130

A földteherrendezés előmozdítására szükséges intézkedésekről szóló 1931: 8. tc. 7. §-a s a törvény végrehajtása tárgyában kiadott 1900/1931. M. E. sz. rendelet 2—11. §§-ai szervezik.

Feladata a földteherrendezés intézése. 12 tagból áll; a tagokat a minisztertanács nevezi ki. A szükséghez képest egy vagy több albizottságot alapíthat.

A védett birtokok felett közfelügyeletet gyakorló helyi bizottságok. 131

A m. kir. minisztérium a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról szóló 1931:26. tc. 2. és 3. §-ában kapott, valamint az 1932:7., ül. az 1933:10. tc.-ben meghosszabbított felhatalmazás alapján kiadott s a gazdatartozások fizetésének újabb szabályozásáról szóló 1400/1933. M. E. sz. rendeletében állapította meg a védett birtok fogalmát s az ingatlan védett birtokká nyilvánításának feltételeit. Ugyanily felhatalmazás alapján kibocsátott 16.200/1933. M. E. sz. rendeletében a védett birtok felügyeletének szervezetét állapítja meg a minisztérium. A közfelügyeletet gyakorló helyi bizottságok közelebbi szervezetét a pénzügyminiszter állapította meg. (100/1934. P. M.)

Minden védett birtok közfelügyelet alatt áll. A közfelügyeletet a m. kir. minisztérium *helyi bizottságok* útján gyakorolja. Helyi bizottságokat a szükségnek megfelelő számban rendszerint a telekkönyvi hatóságok székhelyén kell alakítani.

A bizottság elnöke az igazságügyminisztertől kinevezett rendes tag. A bizottság ú. i. 3 tagból (s 3 pótagból) áll, kiket a földművelésügyi, a pénzügy- és az igazságügyminiszterek neveznek ki. A bizottság működésével kapcsolatos irodai és pénzkezelési tennivalókat a bizottság székhelyén levő m. kir. adóhivatal látja el. A helyi bizottságokat a pénzügyminiszter a pénzügyigazgatóságok útján ellenőrzi. A bizottságok felett u. i. a főfelügyeletet a pénzügyminiszter gyakorolja az érdekelt (földművelés- és igazságügyi) miniszterekkel egyetértve.

A bizottságok főbb feladatai: a védett birtokok nyilvántartása, a hitelezői felügyelet ellátása bizonyos esetekben, felvilágosításadás a védett birtokok tulajdonosainak a fizetések lebonyolítása érdekében, közreműködés az adós és hitelező közötti egyeztetésben stb.

Pénzügyi könyvszakértők szakvizsgájának vizsgabizottsága. 132 (Budapest.)

1912-ben, a 70.766 sz. P. M. rendelettel szabályoztatott. Gyakorlati vizsga, amelyre csakis a pénzügyi könyvszakértői minőségben kinevezett alkalmazottak bocsáthatók, akik kinevezésüktől számított 2 éven belül tartoznak azt letenni, különben kinevezésük visszavonatik. A vizsga a pénzügyminisztériumban szervezett bizottság előtt teendő le, amely áll az elnökből, 2 tagból mint vizsgabiztosokból s a jegyzőből.

Allamszámvitelteni állami vizsgálóbizottság. (Budapest.) 133

A pénzügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben már 1869-ben állít fel két ily nevű bizottságot: az egyiket Budapest, a másikat Kolozsvárott (R. T. 1869. 778. o.) A vizsgának ekkor

megállapított szabályzatát s a vizsgabizottság összetételét módosítja az 52.177/1892. P. M., majd a 71.640/1912. P. M. sz. r. A 38.217/1920. P. M. sz. rendelet pedig Debrecenben is állít fel ily bizottságot.

Az 1440/1928. P. M. sz. rendelet az eddigi rendeletek hatályon kívül helyezésével megállapította a Budapesten (pénzügyminisztériumban) székelő államszámviteltani állami vizsgálóbizottság ügyrendjét s a vizsgárabocsátás feltételeit. A bizottság az elnökkel együtt három tagú, tagjait a pénzügyminiszter nevezi ki. Vizsgára bocsátható az, akinek érettségije van s valamely főiskolán 2 féléven át államszámvitelt hallgatott. Enélkül is vizsgára bocsátható az, akinek főiskolai végzettsége van. A rendelet a vizsgárabocsátásnak még egyéb kivételes eseteit is szabályozza.

Egyéb alapok.

Élet- és járadék biztosítások felosztási alapja. 134

Az 1928: 12. tc. 24. §-a alapján a Magyarország területén működő biztosító magánvállalatoknak hozzájárulásaiból, valamint a Magyarországon be nem jegyzett külföldi biztosító magánvállalatoknak Magyarország területéről származó díjbevételei után a belföldi szerződésekből beszedett hozzájárulásokból keletkezett. Az alap célja az 1922. január 1. előtt kötött élet- és járadék biztosításoknak az idézett tc. rendelkezéseinek megfelelő átértékelése.

Nyugdíjjárulék alap. 135

Tisztviselők házának kezelősége, Hévízfürdő.

Az 1912: 65. tc. 30. §-a alapján a törvény hatálya alá tartozó alkalmazottakat terhelő nyugdíjjárulékokból keletkezett és célja az említett alkalmazottak megélhetését könnyítő, valamint gyermekeik nevelését előmozdító intézményeknek létesítése, fejlesztése és támogatása. Tulajdonát képezi a Hévízfürdőn 1930-ban felépült *Tisztviselők háza*, amelynek Hévízfürdőn külön *kezelősége*, illetve gondnoki hivatala van.

Jövedéki bírság alap. 136

Még az abszolutizmus idejében a jövedéki bírságok fölös összegeiből keletkezett és célja a pénzügyőri tisztviselők és altisztek, valamint a vám- és szaki tisztviselők gyermekei neveltetésének és gyógykezeltetésének támogatása.

Vagyonsváltás alap.

137

1921-ben az 1921: 15. és 45. tc. rendelkezéseivel kapcsolatban az államot a vagyonsváltások címén megillető szolgáltatásokból keletkezett. Az alap célja: 1. a vagyonsváltás-földek után fizetett kamatösszegekből a földbirtokreform általános pénzügyi lebonyolítását végző szervezet megillető kezelési költségeknek és az e szervek által kibocsátott kötvények tőke- és kamatszolgáltatásával kapcsolatos költségekből a megváltott földek után fizetett tőketörlesztési és kamatösszegekkel nem fedezett résznek fedezése; 2. a fennmaradó kamatösszegekből és a vagyonsváltástörvényekből az államot megillető, az 1920:36. tc. III. fejezetében szabályozott elővásárlási jog gyakorlása, általában földbirtokpolitikai célok megvalósítása, az állami adók állományának növelése, a mezőgazdasági hitelek lebonyolításával foglalkozó alturista intézetek tevékenységének előmozdítása s az állami adósságok csökkentése.

**Vagyontalan állami tisztviselők özvegyeinek és árváinak
segélyezésére szánt alap.**

138

Az 1884. évi március hó 8-án keletkezett lf. elhatározás alapján a jótékony célú állami sorsjátékok tiszta jövedelme egy részének az alap részére való átengedésével keletkezett. Célja az állami polgári alkalmazottak vagyontalan özvegyeinek és árváinak segélyezése.

Fizetési előlegek forgótőkéje.

139

Az 1924—29. években az állami költségvetésekben erre a célra megállapított összegekből keletkezett és célja, hogy a tényleges állami szolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak részére engedélyezett fizetési előlegekre forgótőkét biztosítson.

***Államadóssági, közhiteli, vegyes döntőbírósi, pénzügyi
és valutáris ügyek.*****Magyar nemzeti bank. (Budapest.)**

140

Az Ausztriával fennálló államjogi viszony tartama alatt elvileg Magyarországnak is és Ausztriának is joga lett volna önálló jegybankot felállítani. Ténylegesen azonban 1878. július 1-ig mindkét államban a jegybank szerepét a *Szabadalmazott osztrák nemzeti bank* látta el. Az 1878-i államközi megegyezés szerint a két jegybank az önálló jegybank felállítási jogát 1887. december 31-ig nem veszi igénybe, hanem a Szabadalmazott osztrák nemzeti bank közös *Osztrák-magyar nemzeti bankká* alakult át. (1878:25. tc. 1. §.). Ennek a banknak a szabadságát a két törvényhozás 10—10 évre, legutóbb 1917-ben (1917: 18. tc.) meghosszabbította.

Az 1918/19-i események következtében a bank szabadalma megszűnt, de a 6935/1919. M. E. sz. rendeletben foglalt felhatalmazás értelmében működését a törvényhozás további intézkedésig folytathatta. A kormánynak e szükségrendeletét a törvényhozás jóváhagyta. (1920:4. tc. 8. §.). A pénzjegyek kibocsátásának a jogát az államnak tartotta fenn s addigra is, míg az önálló jegybank megalakul, Budapesten *M. kir. állami jegyintézet* felállítását rendelte el s felhatalmazást adott arra is, hogy a külföldi fizetési eszközökkel való forgalmat a minisztérium rendeletileg szabályozza. (1921: 14. tc. 1., 8., 21. §.). Ezen az alapon és e célra szerveztetett a *Devizaközpont* (6700/1922. M. E. sz. r.).

A Magyar nemzeti bank létesítéséről és szabadalmáról szóló 1924:5. tc.-kel az állam a bankjegyek kibocsátásának kizárólagos jogát 1943. évi december 31-ig bezárólag a Bankra ruházta. A Bank 1924. évi május 24-én megalakult és 1924. évi június hó 24-én kezdte meg működését. A Banknak a kormánnyal szemben fennálló jogviszonyára vonatkozó rendelkezéseket az 1924: 5. tc. kiegészítő részét alkotó és az 1925: 32. tc.-kel módosított alapszabályok (VII. fejezet) foglalják magukban. A kormányt a Banknál az államfő által a pénzügyminiszter előterjesztésére kirendelt *kormánybiztos* képviseli. Ennek feladata felügyelni arra, hogy a Bank a törvényeknek és alapszabályoknak megfelelően járjon el. A kormánybiztos jogkörét az alapszabályok (45—47. cikkek) szabályozzák. A Bank igazgatására és ügyvitelére vonatkozó rendelkezéseket szintén az alapszabályok (IV. és V. fejezet) foglalják magukban.

A Bank igazgatása a főtanács, illetve a végrehajtóbizottság és az üzletvezetőség által történik.

A legfőbb intéző szerv a *főtanács*, mely a Bank elnökéből és 13 tagból áll. A főtanács hatáskörét és ügyvitelét, valamint a főtanács tagjainak jogait és köteleseit az alapszabályok (24—36. cikkek) állapítják meg. A főtanács ülésein a Bank elnöke elnököl.

Az *elnököt* a pénzügyminiszter előterjesztésére az államfő nevezi ki. A főtanács saját kebeléből két alelnököt választ, akik az elnököt akadályoztatása esetén helyettesítik. Az elnök a főtanács nevében a Bank vagyonának kezelése és az egész ügyvitel felett állandó felügyeletet gyakorol mindazokban az esetekben, amelyekre vonatkozólag a főtanács külön nem intézkedik. Az elnök a főtanács által megállapított rendelkezések értelmében a folyó üzletvezetést és belső igazgatást érintő és részére fenntartott ügyekben dönt.

Ha a főtanácshoz tartozó ügyekben halaszthatatlan intézkedés szükséges, a *végrehajtóbizottság* határoz, mely a Bank elnökéből, a két alelnökből és a főtanács által saját kebeléből választott három főtanácsosból áll.

Az *üzletvezetőség*, melynek hatáskörét az alapszabályok a 38—43. cikkei állapítják meg, a *vezérigazgatóból* és legalább három, de legfeljebb öt igazgatóból áll; e testület ülésein a Bank elnöke, távollétében a vezérigazgató elnököl. Mindazon ügyekben, amelyekre nézve az alapszabályok nem állapítják meg kifejezetten, hogy ezekben az üzletvezetőség mint testület határoz, de amelyek fontosságuknál fogva a főtanács, az elnök, vagy a vezérigazgató utasítására az üzletvezetőség elé terjesztetnek, az üzletvezetőséget a vezérigazgató mellett működő *tanácsadó szervnek* kell tekinteni. Az összes üzletágak fővezetése a vezérigazgatót illeti, akinek minden hivatali hely és alkalmazott alá van rendelve.

Az üzletvezetőségnek öt *ügyosztálya* van (I. elnöki, II. közgazdasági, tanulmányi és statisztikai, III. jogügyi, IV. bank-, V. hitelügyi osztály), élén egy-egy igazgatóval vagy igazgatóhelyetttel. A könyvvitelt a *központi könyvelőség* látja el. Az elnöki osztály alá tartozik a *penzjegynyomda* is. Az üzleti forgalom lebonyolítását Budapesten a nyolc pénztárral bíró *főintézet*, a vidéki kerületekben a *20 fiókintézet* végzi. A váltóleszámítolási és beszedési üzlet lebonyolításában az egyes bankkerületekben létesített *mellékhelyeken* közvetítő cégek működnek közre. A leszámítolásra benyújtott váltók és közraktári zálogjegyek elfogadása vagy visszautasítása felett a bank egy-egy kiküldöttének elnöklete alatt működő *váltóbíráló-bizottságok* határoznak.

A Bank *feladata* az, hogy alapszabályai keretében Magyarország területén a pénzforgalmat szabályozza, a fizetések kiegyenlítését megkönnyítse és a rendelkezésére álló tőkék hasznosításáról gondoskodjék, mindenekelőtt pedig az, hogy a készfizetéseket (a bankjegyeknek érccel való beváltását) — aranyak és értékálló valutákra szóló külföldi pénzjegyeknek, váltóknak (devizáknak) és követeléseknek gyűjtése által — előkészítse és a készfizetések törvényszerű megkezdése után azok fenntartását biztosítsa. E feladat ellátása érdekében a Bank jogosult: *a)* váltókat, értékpapírokat és szelvényeket, valamint közraktári zálogjegyeket leszámítolni és továbbadni; *b)* kézizálogra kölcsönt nyújtani; *c)* letéti, betéti és zsiróüzletet folytatni; *d)* utalványokat saját pénztárraira kiállítani; *e)* ügyleteket bizományban ellátni; *f)* vert vagy veretlen aranyat és ezüstöt venni és eladni; *g)* külföldi piacokra szóló váltókat és csekkeket, továbbá belföldön fizetendő, nem pengőre szóló váltókat venni és eladni, külföldi piacokra szóló csekkeket és utalványokat adni, a külföldön pénzbeszedést végezni s idegen számlára fizetéseket teljesíteni;

Az 1931. év közepe óta kibocsátott, úgynevezett devizaforgalmat korlátozó rendeletek a Magyar nemzeti bankot a pengő értékállóságának biztosítása s az ország valutáris érdekeinek megóvása érdekében szükségessé vált korlátozott devizagazdálkodási rendszer főszervévé és hatóságává tették. Ebben a vonatkozásban az árukivittel és behozattal, a külföldi követelésekkel és tartozásokkal, az értékpapír- és aranyforgalom, valamint a külföldi fizetőeszközök forgalmával kapcsolatban igen sok jogügylet és egyéb cselekmény van a Bank engedélyéhez kötve.

Külföldi hitelek pénztára. (Budapest.)

141

A korlátolt devizagazdálkodás kezdetén a külfölddel szemben fennálló egyes tartozásoknak pengőértékben való befizetéséről szóló 6900/1931. M. E. sz. rendelet a befizetett összegek kezelésére a Magyar Nemzeti Bank mellett külön alapot létesített: a Külföldi hitelezők alapját. Ennek az alapnak a helyére ugyancsak önálló jogi személyként 1935-ben a Külföldi hitelek pénztára lépett (1960/1935. M. E.). A Pénztár rendeltetése az, hogy átvegye és kezelje az összegeket, amelyeket a belföldi adósok a Pénztárba kötelesek befizetni (1960/1935. M. E. 2. §.), vagy amelyeket a Pénztárhoz kell átutalni (3. §.). A Pénztárt harmadik személyek, bíróságok és más hatóságok irányában a Magyar Nemzeti Bank képviseli és ügyvitelét és a Magyar Nemzeti Bank látja el.

Külföldi hitelek országos bizottsága. (Budapest.)

142

A külföldi hitelezőkkel szemben fennálló tartozásokról szóló 6370/1931. M. E. sz. rendelet vármegyék, városok, községek, állami városi vagy községi üzemek, az állam, város vagy község részéről fenntartott és jogi személyiséggel bíró intézmények, törvény által alkotott testületek, továbbá pénzügyintézetek, valamint bank- és pénzváltó ügyletekkel üzletszerűen foglalkozó egyéb bejegyzett cégek külföldi hitelezőivel szemben fennálló, hitelügyletekből eredő rövid- vagy középlejártatú tartozásai rendezésének **egységes irányítására alakította a Külföldi hitelek országos bizottságát.**

A bizottság elnökét a minisztérium nevezi ki, tagjai a pénzügyminiszternek, a Magyar Nemzeti Banknak, a Pénzügyintézeti Központnak egy-egy a TÉBÉ-nek négy kiküldötte, továbbá az 1600/1932. M. E. sz. rendelet 2. §-a értelmében a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszternek, a külügyminiszternek, a budapesti kereskedelmi és iparkamarának, a Magyar gyáriparosok országos szövetségének és az Országos magyar kereskedelmi egyesülésnek egy-egy kiküldötte. A bizottság az előterjesztett ügyeket három *albizottságban* tárgyalja (ezeknek összetételét az 1600/1932. M. E. sz. rendelet 3. §-a állapítja meg), de az elnök szükség esetén *teljes ülést* hívhat össze. A bizottság és az albizottságok határozataikat szótöbbséggel hozzák.

Az 1600/1932. M. E. sz. rendelet 1. §-a a 6370/1931. M. E. sz. rendelet hatályát kiterjesztette ipari és kereskedelmi cégeknek külföldi pénzügyintézetekkel vagy bankcégekkel szemben fennálló rövid- vagy középlejártatú tartozásaira is, ha azok 1931. november 21-e (a 6370/1931. M. E. sz. rendelet életbelépése) előtti hitelügyletből keletkeztek. Mindezeknek, mind a fent felsorolt tartozásoknak a bizottság hozzájárulása nélkül való rendezése *semmissé* (6370/1931. M. E. sz. rendelet 5. §. utolsó bekezdés).

A 4950/1931. M. E. sz. rendelet 4. §-ával szervezett háromtagú bizottság. (Felszólalási bizottság.) (Budapest.)

143

A devizaforgalmat korlátozó rendeletek s nevezetesen a 4950/1931. M. E., a 6970/1931. M. E. és a 380/1932. M. E. sz. rendeletek értelmében a belföldiek külföldi fizetési eszközeiket, külföldi pénzügyértékre szóló követeléseiket és értékpapírjaikat az említett jogszabályokban előírt módon a Magyar Nemzeti Banknál bejelenteni s a felhívásra a Bank rendelkezésére bocsátani tartoznak. A bejelentésre kötelezett személy a beszolgáltatás alól *mentesítést* kérhet s ha a Bank e kérelemnek helyt nem ad, a kérelmező *felszólalhat*. A felszólalás tárgyában a 4950/1931. M. E. sz. rendelet 4. §-ával szervezett *háromtagú bizottság* szótöbbséggel határoz. E bizottság egyik tagját a Bank, másik két tagját pedig a pénzügyminiszter jelöli ki.

Aranybizottság. (Budapest.)

144

Az aranykészletek bejelentése és az aranyra vonatkozó jogügyletek korlátozása tárgyában kiadott 2360/1935. M. E. sz. rendelet 3. §-ának (1) bekezdése szerint megfelelő vételi igazolvány nélkül aranyat venni

tilos. Aranyat eladni is csak olyan vevőnek szabad, akinek megfelelő vételi igazolványa van. Ugyané §. (2) bekezdése értelmében aranyat yenni és eladni — mégha a vevőnek igazolványa is van — csak a Budapesti nemesfém- és drágakőcsarnok tagjainak mint megbízottnak a közreműködésével a csarnok hivatalos helyiségében szabad. Megbízottként csak a csarnok oly tagja működhet közre, akinek erre külön engedélye van. A fent meghatározott igazolványt s a közreműködésre jogosító engedélyt az erre a célra szervezett *bizottság* (»aranybizottság«) adja. E bizottság elnöke a csarnok miniszteri biztosa vagy annak helyettese, tagjai a pénzügyminisztériumnak és a Magyar Nemzeti Banknak egy-egy képviselője, továbbá a m. kir. főfémjelző és fémbeváltó hivatalnak kiküldöttje.

Transzfer-bizottság. (Budapest.)

145

A Londonban székelő úgynevezett nemzetközi bizottság, a Magyarországnak rövidlejáratú hitelek nyújtott hitelezőket képviselő nemzeti bizottságok (amerikai és angol bizottságok), a Magyar Nemzeti Bank, a Magyar árukereskedelmi intézet és a Martins Bank Ltd. London, mint szerződő felek között 1933. október 20-án külföldi hitelezők bizonyos pengő követeléseinek addicionális exportok útján való transzferálása tárgyában kötött úgynevezett transzfer-egyezmény (módosítva 1936. szeptember 1-én) 1. c) pontja értelmében a Magyar Nemzeti Bank fog gondoskodni az úgynevezett *transzferbizottság* megszervezéséről, amely az említett transzferálással kapcsolatban látja el az egyezmény értelmében rárótt teendőket. A bizottság három tagból áll: a Bank, a pénzügy- és a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterek által kijelölt tagokból.

Pénzintézeti központ. (Budapest.)

146

1916-ban létesült szövetkezet alakjában azzal a rendeltetéssel, hogy a hazai pénzintézeteknek és ezek révén a közgazdaságnak az érdekeit ápolja és előmozdítsa. (1916: 14. tc. 1. §.) Célját a törvényhozás akként állapítja meg, hogy: tagjainál, valamint a pénzügyminiszter utasítására a bank- és pénzváltóüzlettel foglalkozó vállalatoknál felülvizsgálatot (revíziót) tart; közreműködik, hogy a pénzintézetek ügyvitele és ügyintézése lehetőleg egyöntetűen történjék; tagjainak hitelt nyújthat; közreműködik, hogy a pénzintézetek — szükség esetén — egészséges alapra helyeztessenek, illetőleg egyesüljenek, vagy felszámoljanak, felszámolóként is eljárhat, közreműködik az állami hitelműveletek végrehajtásában és megbízásra ellátja az államadósságokkal kapcsolatos tennivalókat, megbízásból gondoskodik az állami sorsjáték rendezéséről, a közszolgálati alkalmazottaknak kölcsönöket nyújt, tagjai — kezessége mellett — kölcsönöket kaphatnak a postahivatali bevételekből, részese-dést vállalhat a pénzintézetek együttes műveleteiben; vállalatok stb. megkeresésére elvállalhatja a könyvvizsgálatot, alapításnál a bizalmi személyek ügykörét, vagy a felszámolást, közérdekű intézmények gazdálkodásának felülvizsgálását. (1926:13. tc. 1. §.)

Tagjai lehetnek a pénzintézetek, az alapítványi pénztárak és az államkincstár. (1920:37. tc. 4. §.)

Tagjai — az intézetek vagyoni erejéhez képest — három kúriába osztatnak; az egyes kúriák vagyonának hatásait a pénzügyminiszter rendelettel állapítja meg. (U. o. 4. §., 1923:32. tc. 12. §.) A harmadik kúriába tartozó tagok rendes felülvizsgálat alá esnek, a többiek vizsgálata csak kérelmükre történik. (1920:37. tc. 10. §.)

Elnökét 5 évre az államfő nevezi ki. Igazgatóságának tagjai az elnökön kívül a vezérigazgató, 18 választott tag és négy minisztériumnak egy-egy kiküldöttje.

Takarékbetéteket csak olyan intézet fogadhat el, amely tagja a Pénzintézeti központnak és közpénzek is csak ilyeneknél helyezhetők el. (1920:37. tc. 13., 14. §.)

Az ellen a pénzintézet ellen, amelynek kényszerfelszámolását a Pénzintézeti központ vállalta el, csőd nem nyitható. (U. o. 12. §.)

M. kir. felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal. (Budapest.) 147

Az 1921:33. tc.-kel becikkelyezett trianoni békeszerződés 231. cikke értelmében létesítendő Felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal (Office de Verification et Compensation) hatáskörébe utalt tennivalók ellátására a m. kir. minisztérium 1921-ben felállította a *M. kir. felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal-t* (9110/1921. M. E., 133.879/1921. P. M., 1923:28. tc. II. fejezet, 6180/1923. M. E., 2230/1926. M. E.)

Állami közhivatal, amely a pénzügyminiszter felügyelete alatt áll. A hivatal a Pénzintézeti központ keretében működik. Elnöke a Pénzintézeti központ vezérigazgatója. Személyzete az elnök által a pénzügyminiszter jóváhagyásával szerződéssel alkalmazottakból és szolgáltatételre a hivatalhoz kirendelt tényleges szolgálatban álló állami tisztviselőkből áll.

A hivatal véleményező és tanácsadó szerve a hivatal mellé rendelt *tanács*. A tanács tagjai sorából egy vagy több *szakbizottságot* alakíthat.

M. kir. felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal mellett szervezett 148 döntőbizottság. (Budapest.)

A trianoni békeszerződés egyes gazdasági rendelkezéseivel kapcsolatos belső elszámolásról szóló 1923:28. tc. II. fejezete szerint a M. kir. felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal hatáskörébe tartozó azokban az ügyekben, amelyekben a belső elszámolás során a magyar állampolgártól követelhető szolgáltatás vagy más kedvezmény mértékének vagy módjának megállapítása szabad mérlegelés tárgya, illetve az eset körülményeitől tehető függővé: a *M. kir. felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal mellett szervezett döntőbizottság* jár el. A döntőbizottság elnökét és a szükséges számú elnökhelyettest a pénzügyminiszter nevezi ki. Többi tagját a pénzügyminiszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértve nevezi ki, mégpedig felerészben állami tisztviselők sorából, felerészben a M. kir. felülvizsgáló és kiegyenlítő hivatal mellé rendelt tanács részéről javaslatba hozott gazdasági, pénzügyi és igazságügyi szakférfiak sorából. A döntőbizottság öttagú tanácsban határoz.

Vegyes döntőbíróóságok mellett működő kormány megbízottak 149 hivatala. (Budapest.)

A trianoni békeszerződés 239. cikke által létesített Döntőbíróóságok hatáskörébe tartozik a magyar állampolgár, természetes vagy jogi személyek kereseteinek elbírálása, amelyeket az utódállamok területén fekvő javaik, jogaik és érdekeik tiltott lefoglalása vagy felszámolása miatt indítanak.

A magyar állampolgárok által indított perekben jelentkező nagy gazdasági és politikai érdekek már korán arra készítették a magyar kormányt, hogy a magyar felperesek által indított perek egységes irányítására megfelelő szervezet létesítsen.

Az első ilyen szerv a *Jogvédő iroda* volt, melyet a 7165/1922. M. E. sz. rendelet állított fel. A Jogvédő Iroda feladata volt gyűjteni, rendszeresen feldolgozni és az egyes döntőbíróóságok tárgyalásaira előkészíteni azt az anyagot, amelyet az Országos Menekültügyi Hivatal, valamely közhatóság vagy hivatal rendelkezésére bocsát vagy amellyel magánfelek közvetlenül hozzá fordulnak. Az ily módon előkészített anyagot a Jogvédő iroda közölte a vegyes döntőbíróóságok mellett működő kormány megbízottakkal, akik a magyar kormány illetve a peres felek képviselőit a döntőbíróóságoknál ellátják.

Miután a Jogvédő Iroda nem mutatkozott alkalmasnak a döntőbíróóságok előtt folyó perekben szükséges egységes szempontok megvalósítására és voltaképen szegényjogon perlők peranyagának összegyűjtését kísérelte meg, 1924. február 24-én kelt 1520/1924. M. E. rendelettel felállították a *Vegyes döntőbíróóságok mellett működő kormány megbízottak hivatalát*.

A Kormány megbízottak hivatala felállításának célja volt az egységes vezetés és irányítás biztosítása az összes kormány megbízottak tevékenységében. Ez a hivatal képviseli a magyar államot, mint alperest is az összes nemzetközi perekben.

A Hivatal élén a főkormány megbízott áll, aki a Vegyesdöntőbíróóságok előtt a kormány megbízottak által kifejtendő minden tevékenységet irányít. Őt illeti az állásfoglalás és utasítás elvi kérdésekben és azt köteles az összkormány szellemében és szándékainak megfelelően, de lehetőleg önállóan ellátni. A főkormány megbízott csak akkor köteles kikérni az illetékes kormányhelyek vagy az összkormány utasításait, ha azt az ügy, illetve a felmerülő kérdés természete kívánatosnak mutatja.

A döntőbíróóságok előtt folyamatban levő pereknek zömét a magyar állampolgárok által a 250. cikk alapján indított perek teszik ki. Ezek közül az úgynevezett agrárperek külön kategóriát képeznek a hágapárisi egyezmények óta és azóta nem az alperes állam, hanem az Agrár-alap ellen folynak.

Az agrárperektől eltekintve az utódállamok ellen indított legjelentősebb percsoportok, mint például az egyházi perek és főhercegi perek, még ma is folyamatban vannak, sőt ezekben a kategóriákban a bíróság az utódállamok folytonos elhúzó politikája folytán még hatásköri ítéletet sem hozhatott. Nemrégén fejeződött be az egyetemi per.

M. kir. postatakarékpénztár. (Budapest.)

150

M. kir. postatakarékpénztár központi zálogháza. (Budapest.) — Zálogházi fiókok. (28.)

Budapest főváros közigazgatási bizottsága 1879-ben a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez intézett felterjesztésében sürgeti magyar postatakarékpénztár felállítását. Az 1885:9. tc. az osztrák takarékpénztár mintájára szervezte meg a m. kir. postatakarékpénztárat, amely működését 1886. február 1-én kezdte meg. Feladatát: a takarékbetétek gyümölcsöző kezelését és visszafizetését a m. kir. postahivatalok mint közvetítő hivatalok útján látja el. Ügykörét a törvényhozás utóbb kiegészítette csekk- és clearing-üzlettel (1889:34. tc. 1. §.), később kézi-zálogkölcson-, árverési csarnok-, beraktározási és közraktári üzlettel s ezek melléküzleteivel s tudomásul vette azt, hogy a *Központi zálogház*, az *Állami árverési csarnok* és az *Állami beraktározási vállalat* a postatakarékpénztárral egyesített. (1925: 9. tc. 2., 3. §§.) Az 1924-i szanálás óta a postatakarékpénztár látja el az összes állami és vármegyei pénzkezelést. (5200/1924. P. M., 160.224/1924. B. M.) *A m. kir. postatakarékpénztár központi zálogháza* (amelyhez az árverési csarnok és a beraktározási vállalat is tartozik) kézi-zálogkölcson üzletét a központon kívül 28 zálogházi fiók segítségével látja el (ezek közül 21 Budapesten van, a többi vidéken). A postahivatalok közvetítő szolgálata a zálogüzlet lebonyolítására nem terjed ki.

A M. kir. postatakarékpénztár eredetileg a közmunka- és közlekedésügyi, utóbb a kereskedelemügyi miniszter fennhatósága alá tartozott, végre 1926-ban a törvényhozás a pénzügyminisztérium alá rendelte (1926: 14. tc. 1., 3. §§.) s a minisztert egy *felügyelő és ellenőrzőbizottság* szervezésére is felhatalmazta.

A postatakarékpénztár élén vezérigazgató áll, akit a pénzügyminiszter javaslatára az államfő nevez ki.

M. kir. postatakarékpénztári felügyelő- és ellenőrzőbizottság. 151 (Budapest.)

A M. kir. postatakarékpénztárra vonatkozó törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1926: 14. tc. 3. §-a felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a takarékpénztár mellé javasoló, felügyelő és ellenőrző hivatással bizottságot létesítsen. E felhatalmazás alapján a bizottság szervezetét, ügykörét a pénzügyminiszter 5372/1926. P. M. sz. rendeletével állapította meg. Eszerint a bizottság, amely az ellenőrzésen és felügyeleten kívül tanácsadó szerepet is tölt be, kilenc tagból áll. Elnökét a pénzügyminiszter nevezi ki, többi tagját az érdekelt miniszterek jelölik ki.

Ezt megelőzőleg is működött a postatakarékpénztár igazgatója mellett javasoló, felügyeleti és ellenőrzési hivatással külön testület, mégpedig az 1885:9. tc. alapján létesített *postatakarékpénztári tanács*.

(3314/el. 1895. K. M.) Ezt 1925:9. tc. 23. §-a megszüntette s a kereskedelemügyi miniszter az 1923:32. tc. 11. §-a alapján a pénzügyminiszterrel egyetértőleg *elnöki értekezletet* létesített. (55.088/1925. K. M.) Ez az elnöki értekezlet a javasoló, felügyelő és ellenőrző-bizottság létesítésével szintén megszűnt.

Országos földhitelintézet. (Budapest.)

152

Az 1879: 39. tc. rendelkezéseinek megfelelően alapított *Kisbirtokosok országos földhitelintézete* és az 1911: 15. tc. rendelkezéseinek megfelelően alapított *Magyar földhitelintézetek országos szövetsége* (Altruista bank) az 1936:14. tc. értelmében *Országos földhitelintézet* cég alatt alakuló szövetkezetté egyesültek. A egyesítést az alakuló közgyűlés mondta ki s az új intézet alapszabályait a pénzügyminiszter a földművelésügyi és az igazságügyminiszterrel egyetértőleg hagyta jóvá.

Az Országos földhitelintézet elnökét és alelnökét az intézet igazgatósági tagjai sorából választja és az államfő erősíti meg. Az igazgatóság egy-egy tagját és helyettesüket a pénzügyminiszter, illetve a földművelésügyi miniszter rendeli ki. Vezérigazgatóját az intézet igazgatója nevezi ki és a pénzügyminiszter erősíti meg. Az alapszabályok megtartásának ellenőrzésére a pénzügyminiszter az intézethez kormánybiztost nevez ki.

Az Országos földhitelintézet a törvény 9. §-a alapján a *Magyar földhitelintézet* üzletét is átvette akként, hogy az utóbbinak minden kötelezettségéért saját vagyonával is felel. Az üzletvezetést és ügyvitelt az Országos földhitelintézet saját alapszabályai értelmében látja el. De a vagyont mindaddig külön tartozik kezelni, amíg a Magyar földhitelintézet hitelezőit ki nem elégítette vagy nem biztosította.

Országos központi hitelszövetkezet. (Budapest.)

153

A gazdasági és hitelszövetkezetek ügyének előmozdítására és hitelgényeinek kielégítésére állítatott fel Budapesten. (1898:23. tc. 48. §.) Gazdasági és hitelszövetkezetek csak az OKH közreműködésével és csak olyan feltétellel alakulhatnak, hogy az OKH-ba rendes tagként belépnek. (1920:30. tc. 2. §.)

Hivatása, hogy gondoskodjék mindazoknak a hitelszükségleteknek a kielégítéséről, amelyek kisebb mezőgazdaságok létesítésére, termelésük biztosítására és fejlesztésére szükségesek. Feladata továbbá a szövetkezeti eszmének terjesztése és népszerűsítése, valamint a szövetkezeti rendszer tökéletesítése. (U. o. 18. §.)

Alapító tagok azok, akik az alaptökéhez egy vagy több alapítványi üzletrésszel járulnak, rendes tagjai pedig azok a gazdasági és hitelszövetkezetek, amelyek az OKH-ba tagokként belépnek. (1898:23. tc. 49. §.) Minden belépő tag legalább egy 30 pengőről szóló üzletrészt köteles jegyezni. (U. o. 53. §., 1927:5. tc. 52. §.)

Az alapító tagok csak alapítványi üzletrészeik erejéig, a rendes tagok üzletrészeik névértékének ötszörös összegéig felelősek. (1898: 23. tc. 51., 54. §.) Az államkincstár is jegyzett üzletrészeket. (U. o. 78. §., 1920: 30. tc. 33. §., 1923:33. tc. 5. §.)

Az OKH igazgatósága az elnökön és két alelnökön kívül 12 tagból áll, amely utóbbiak közül kettőt a pénzügyminiszter, négyet a többi alapító tag nevez ki, hatot pedig a tag-szövetkezetek választanak az alapszabályokban megállapított időre. Az elnököt az államfő, az egyik alelnököt pedig a földművelésügyi miniszter nevezi ki, a másik alelnököt a közgyűlés választja. Az OKH igazgatósága vezérigazgatót nevezhet ki, a pénzügyminiszter megerősítése mellett. (1920:30. tc. 25. §.)

A kormány a felügyeletet és ellenőrzést az OKH működése fölött kormánybiztos útján gyakorolja, akit a pénzügyminiszter nevez ki és akinek halasztó hatályú óvási joga van. (1898:23. tc. 68. §.)

Az OKH kölcsönköveteléseire kamatozó és törlesztés alá eső kötvényeket bocsáthat ki. (1920:30. tc. 27. §.)

Az OKH különféle állami kedvezményekben is részesülhet. (1898: 32. tc. 70—80. §., 1920:30. tc. 33., 34. §.)

Iparosok országos központi hitelszövetkezet. (Budapest.) 154

Az ipari anyagbeszerző, termelő- és értékesítőszövetkezetek (szakipari szövetkezetek) alakítására, irányítására, ügyeik előmozdítására, ellenőrzésére és felügyeletére, általában a kézmű-, kis- és középipar gazdasági érdekeinek felkarolására és az iparfejlesztésben való közreműködésre létesült. Létesítéséhez az állam alapítványi üzletrész átvételével járult, a szövetkezet és tagjai részére pedig a törvény különféle kedvezményeket biztosított. (1924: 18. tc.)

Tagjai: alapító tagok, akik az alaptőkéhez egy vagy több üzletrésszel járulnak és rendes tagok (a szakipari tagszövetkezetek). Az alapító csak alapítványi üzletrészei, az államkincstár az átvett alapítványi üzletrészek, — rendes tagok végül az általuk jegyzett üzletrészek névértékének ötszörös összegéig felelősek.

Igazgatósága — az elnökön és két alelnökön kívül — 12 tagból áll, akik közül négyet a kereskedelemügyi, kettőt a pénzügyminiszter nevez ki, hatot pedig a közgyűlés választ az alapszabályokban meghatározott időre. Az elnököt az államfő, az alelnökök egyikét a pénzügyminiszter nevezi ki, — a másikat pedig a közgyűlés választja. Az igazgatóság — a kereskedelemügyi miniszter megerősítése mellett — vezérigazgatót nevezhet ki.

A szövetkezet a kormány felügyelete és ellenőrzése alatt áll, amelyet az a kereskedelemügyi minisztertől kinevezett igazgatósági tagok egyike által gyakorol, akit halasztó hatályú óvásemelés joga illet meg.

Hangya szövetkezeti központ. (Budapest.) 155

A Magyar gazdaszövetség állította fel 1898-ban társadalmi erőkből, mégpedig nemcsak szövetkezetek szervezése, hanem ellenőrzésük, valamint szövetkezeti üzletek berendezése és áruval ellátása végett is. Később alapítványi üzletrészek átvételével az állam is támogatta és addig, amíg ezeket az üzletrészeket vissza nem fizetik, a pénzügyminiszter egy tagot küld ki a szövetkezeti központ igazgatóságába; e kiküldöttnek halasztó hatályú óvásemelési joga van. (1933. 3. tc. 6. §.)

Országos hitelügyi tanács. (Budapest.) 156

Avégből szerveztetett, hogy közreműködjék a hitelélet rendjének megóvásában. Legfontosabb feladata, hogy a bírói úton érvényesíthető kamat legmagasabb mértékét megállapíthatja. (5610/1931. M. E. 1., 7. §.)

Tagjai: a minisztérium által kinevezett hitelügyi szakember, a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzintézeti Központ elnöke, a Takarékpénztárak és bankok egyesületének két kiküldöttje, az Országos Mezőgazdasági Kamara és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara egy-egy kiküldöttje. Elnökét, az elnök helyettesét a tanács tagjai közül a minisztérium nevezi ki.

A tanács működését eredetileg csak 1932. június végéig tervezték (5610/1931. M. E. 4. §.), azt azonban további intézkedésig meghosszabították. (3630/1932. M. E.)

Magyar pénzügyi szindikátus. (Budapest.) 157

A városi (községi) kislakás-építés állami segélyezése alkalmából létesült — alkalmi egyesülésként — avégett, hogy a megsegítés fedezésére szolgáló kötvényeket kibocsássa. (1921: 51. tc. 14. §.) Utóbb — törvényes felhatalmazás alapján — szövetkezetté alakult át; még később földteherrendezési kötvények kibocsátására is felhatalmaztatott. (1922: 17. tc. 17. §., 1933: 8. tc. 1., 2. §.)

Magyar pénzintézetek záloglevélkibocsátó szövetkezetc. 158
(Budapest.)

A törvényhozás felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy ha a záloglevélkibocsátó pénzintézetek a záloglevélkibocsátás egységesítése és feltételeinek minél kedvezőbbé tétele érdekében pénzintézetet alapítanak, az alapításban az állam részéről résztvehessen és az intézet javára adó- és illetékkedvezményt nyújthasson. (1929: 34. tc. 1. §.) A pénzügyminiszter a címbeli szövetkezet alapításakor e felhatalmazással élt is.

A Szövetkezet célja az, hogy a pénzügyminiszter által az 1925: 15. tc. 1. §-a szerint adott jogosítvány alapján összesen legfeljebb 15 m.

dollár névértékű 7 és ½%-os és 35 év alatt törlesztendő zálogleveleket bocsásson ki olyan mezőgazdasági ingatlanokra adott kölcsönök alapján, amelyeket a szövetkezeti tagok valamelyike nyújtott és saját készfizető kezessége mellett a szövetkezetre engedményezett, vagy kivételesen olyan kölcsönök alapján, amelyeket a szövetkezeti tagok valamelyikének készfizető kezessége mellett a szövetkezet maga nyújtott. Ezek között a korlátok között tehát a szövetkezetnek célja ilyen kölcsönöknek engedményezés útján való megszerzése, vagy kivételesen ilyen kölcsönöknek nyújtása és ezen az alapon záloglevelek kibocsátása. A szövetkezet egyéb üzletekkel s nevezetesen sem gazdasági, sem ipari hitelek nyújtásával nem foglalkozhatik.

Magyar jelzálogintézetek szövetkezete. (Budapest.)

159

A mezőgazdasági hitel megszerzését könnyítő egyes rendelkezésekről szóló 1925: 15. tc. 1. §. szerint a fennálló jogszabályok szerint záloglevelek kibocsátására jogosult intézeteken felül (1876: 36. tc.) a pénzügyminiszter engedélyével zálogleveleket bocsáthat ki hitel- és pénzintézetekből, mint tagokból alakult szövetkezet is. Ezen az alapon alakult meg 1927-ben a Magyar jelzálogintézetek szövetkezete Budapest székhellyel. Célja az, hogy tagjaitól azok készfizető kezessége mellett engedmény útján szerezzen meg oly kölcsönöket, melyeket tagjainak egyike akár mezőgazdasági, akár városi ingatlanok jelzálogi fedezete alapján nyújtott és hogy ezen kölcsönök, valamint a pénzügyminisztertől az 1935. évi XV. tc. 1. §-a szerint nyert jogosítvány alapján zálogleveleket bocsásson ki, továbbá, hogy minden olyan ügyletet kössön és főképen megbízást vállaljon, amely elősegíti a tagbankok jelzálogos követeléseinek bel-, vagy külföldön való értékesítését. Ezenkívül pedig, hogy a külföldi hitelezők belföldi bizalmi személye (Trustee) gyanánt szerepeljen. A szövetkezet zálogleveleket csak oly jelzálogos kölcsönök alapján bocsáthat ki, mely kölcsönök összege nem haladja meg a jelzálogul leköötött ingatlanoknak az alapszabályok 35. §-a szerint megállapított becsértéke 40%-át. Mindaddig, amíg a kibocsátott záloglevelek forgalomban vannak, a közgyűlés a szövetkezet felosztását nem határozhatja el. A tagok a szövetkezet kötelezettségeiért üzletrészeik névértéke erejéig felelősek.

Magyar szavatossági bank. (Budapest.)

160

A m. kir. minisztérium 4570/1931. M. E. sz. rendelete szerint alakult, mint korlátolt felelősségű szövetkezet. 1931. augusztus 17-én tartott alakuló közgyűlés által elfogadott, a pénzügyminisztérium által 1449. 1931. P. M. sz. alatt és az igazságügyi minisztérium által 31.200/1931. I. M. sz. alatt jóváhagyott alapszabályok szerint keletkezett és megalakulását a pénzügyminisztérium 1449/1931. P. M. sz. tanúsítványával igazolta.

Célja az, hogy pénzintézetek részére kötelezettségeik teljesítésének, különösen a náluk elhelyezett takarékos- és folyószámlabetétek kifizetésének elősegítése céljából, továbbá pénzintézetek útján iparvállalatok részére átmenetileg váltóhiteleket folyósítson. A szövetkezet mindennemű oly biztosítékokat megszerezhet, amelyet a tőle hitelt igénybevevő cég fel-

ajánl. Váltóhitelt oly pénzügyintézetnek és pénzügyintézet útján oly iparvállalatnak is engedélyezhet, amely a szövetkezetnek nem tagja. A szövetkezet üzletének folytatása céljából a Magyar Nemzeti Banktól vagy más hazai, vagy külföldi pénzügyintézettől hiteletet vehet igénybe. Egyébirányú üzleti tevékenységet nem folytathat.

Ipari munkaszervező intézet. (Budapest.)

161

Az 1931:26. tc. 2. §-ában kapott felhatalmazás alapján kibocsátott 2200/1933. M. E. sz. rendelet szervezte. Célja: hitelnyújtás útján ipari munkaalkalmak teremtésének előmozdítása, az ipari hitelszükségletek kielégítésében való részvétel s egyéb közcélú hitelműveletekben való közreműködés. Alapszabályait a pénzügyminiszter, a kereskedelemügyi miniszter és az igazságügyminiszter hagyták jóvá. Szövetkezet, de alapszabályai a szövetkezetekre vonatkozó jogszabályokban foglalt rendelkezésektől eltérhetnek. Működését nem tagokra is kiterjesztheti.

Hitelintézetek szövetkezete. (Budapest.)

162

Ez a szövetkezet is, épúgy, mint az Ipari munkaszervező intézet, a 2200/1933. M. E. sz. rendelet alapja alakult. (4. §.) Célja a kölcsönösség alapján közös üzletkezelés mellett az Ipari munkaszervező intézet, továbbá mezőgazdák, valamint mezőgazdák valamely testülete, vagy más gazdasági tényező közcélú hitelműveletében való részvétel. Az alapszabályok a pénzügyminiszter és az igazságügyminiszter jóváhagyásával állapítottak meg.

Földbirtokrendezés pénzügyi lebonyolítására alakult szövetkezet. 163 (Budapest.)

A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920:36. tc. (v. ö. még 1924:7., 1925:15., 1928:41., 1931:35., 1933: 18. tc.-ek) a földbirtokok helyesebb megoszlását az ország egyetemes érdeke szerint szabályozó állami tevékenység irányítására külön országos bíróságot alakított: az Országos földbirtokrendező bíróságot, amely azonban — az akció lebonyolításával — fokozatosan megszűnt (1928: 42. tc. 17. §., 1931:35. tc. 6. §., 1933: 18. tc. 1. §.) s a hatáskörébe utalt ügyek a földművelésügyi minisztérium hatáskörébe kerültek át.

Avégből, hogy a megváltást szenvedő és a földhöz juttatott között a jogviszony teljesen megszűnjék, a megváltási ár kiegyenlítésének lebonyolítására 1929-ben külön szövetkezet alakult, a Földbirtokrendezés pénzügyi lebonyolítására alakult szövetkezet. Az állami felügyelet alatt álló szövetkezetet négy altruista intézet, mégpedig az O. K. H., a Kisbirtokosok országos földhitelintézete, a Magyar földhitelintézet és a Magyar földhitelintézetek országos szövetsége alapította. Feladata a kölcsönösség alapján közös üzletkezelés mellett az 1920: 36. tc. és az 1924: 7. tc. alapján végrehajtott földbirtokrendezés során megváltást szenvedetteknek az 1928:41. tc. rendelkezése szerinti kártalanítása.

VI.

**A M. KIR. IPARÜGYI MINISZTER FELÜGYELETE
ALATT MŰKÖDŐ SZERVEK.**

M. kir. iparügyi minisztérium.**164**

Az 1935:7. tc. módosítja az 1889: 18. tc.-t és a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe tartozó ügyeket, az iparügyi-, másfelől a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter között osztja meg.

E törvény felhatalmazása alapján kibocsátott 7500/1935. M. E. sz. rendelet a törvény életbelépésének időpontját 1935. augusztus 1-ben határozza meg. Megállapítja továbbá e rendelet a volt kereskedelemügyi minisztérium ügykörének az iparügyi- és a kereskedelem- és közlekedésügyi minisztériumok közti szétosztását.

E szerint az iparügyi miniszter ügykörébe tartozik: az ipari és iparszerű termelés, ipari közigazgatás, bányászati közigazgatás, energia-gazdálkodással kapcsolatos ügyek, közszállítások ügyei, állami vas-, acél- és gépgyárak, kartellek, szabadalmi jogvédelem, védjegy és mintaoltalom ügyei, magasépítés, városrendezés, közműépítés, artézi kútúrások műszaki ügyei, mérnöki rendtartás, munkásvédelem és iparfelügyelet és az ezekkel az ügyekkel kapcsolatos hivatalok, intézetek, intézmények ügyei, ideértve az Országos ipari és kereskedelemügyi oktatási tanács ügyeit, Állami munkaközvetítő hivatal szervezeti ügyeit és a Nemzetközi munkaügyi hivatallal kapcsolatos ügyeket.

Az iparügyi minisztérium három csoportban: *a)* igazgatási, *b)* termelési és *c)* építési csoportban és azokon belül 16 szakosztályban működik.

Iparigazgatás.**Országos ipari és kereskedelmi oktatási tanács. (Budapest.) 165**

Az országos iparoktatási tanácsot 1892. augusztus 24-én kelt kir. elhatározás létesítette, majd működési körének bővítésével 1900. augusztus 9-én Ipari és kereskedelmi oktatási tanácsná szerveztetett át. Szervezeti szabályzatát és feladatát az 59.721/1900. K. M. sz. rendelet és 91.683/1900. V. K. M. sz. rendelet adja meg.

Feladata, hogy a szakszerű elbírálást kívánó ipari és kereskedelmi oktatási kérdésekben mind az iparügyi, mind a vallás- és közoktatásügyi miniszternek véleményt adjon és javaslatokat tegyen. Munkaköre kiterjed az ország egész ipari és kereskedelmi oktatására és az ezeket szolgáló valamennyi intézetre. Teendői: intézkedések előkészítése, javaslattétel, iskolalátogatók kiküldése, az ipar- és kereskedelmi oktatás segédeszközeinek megbírása (tankönyvek, taneszközök).

A Tanács külön ipari és külön kereskedelmi oktatási szakosztályokból áll. Mindkét szakosztályra nézve elnök-, másodelnök-, alelnök-, titkár- és négy előadóból álló közös elnöksége van. Mindkét szakosztály az elnökségen kívül 30—30 tagból áll, akiket felerészben az iparügyi, felerészben a V. K. M. nevez ki a tanács ügykörébe tartozó oktatási ágakban működő tanügyi és gyakorlati szakférfiak sorából. Bár a tanács mind az iparügyi, mind a V. K. M.-nek véleményező szerve, adminisztratív tekintetben az iparügyi miniszter hatáskörébe tartozik.

Budapest és vidéke ipari továbbképző tanfolyamainak vezetősége. 166 (Budapest.)

A Technológiai iparmúzeum 1906-ban nyert megbízást arra, hogy ipari továbbképző tanfolyamokat szervezzen az országban, melyeknek feladata iparossegédeknek és iparosoknak a saját mesterségükben való továbbképzése a modern ipari fejlődés követelményeinek szem előtt tartásával. Ezek a tanfolyamok a világháborúig kifogástalanul működtek az országban, a világháború után azonban számuk erősen megcsappant. A Technológiai iparmúzeumnak 1921-ben történt feloszlása után, a tanfolyamoknak a vezetésére hat tanfolyamvezetőséget szerveztek, melyek az országnak részükre kijelölt területén szervezik a továbbképző tanfolyamokat. Ezek voltak: Budapest és vidéke, Szeged, Debrecen, Győr, Pécs, Miskolc székhelyekkel.

Az iparügyi minisztérium megszervezésével a tanfolyamok ügye az iparügyi minisztérium hatáskörébe került, az iparoktatási intézetek pedig a kultuszminisztérium hatáskörébe kerültek. Ekkor az iparügyi miniszter úgy rendelkezett, hogy a tanfolyamokat átmenetileg az egész országra kiterjedő hatállyal maga a minisztérium szervezi a Budapest és vidéke ipari továbbképző tanfolyamok vezetőségének közbeiktatásával és ennek a hatáskörét egy belső megbízással az egész országra kiterjesztette addig is, míg valamennyi kerületi tanfolyam vezetősége megszűnik és a Budapest és vidéke szerv az ipartanfolyamok országos vezetőségévé alakul át rendeletileg is.

A magániskolák és tanfolyamok engedélyezésének az ügyét a 70.121/1920. K. M. sz. rendelet szabályozta. Az iskolák és tanfolyamok különböző minisztériumok felügyelete alá történt szétosztása után ennek a rendeletnek a mai viszonyokhoz való átalakítása az iparügyi miniszter részéről folyamatban van. Ezeknek a tanfolyamoknak a vezetése szintén a Budapest és vidéke, illetve a későbbi ipari tanfolyamok országos vezetősége útján fog történni.

Országos iparügyi tanács. (Budapest.)

167

A 30.000/1936. Ip. M. sz. rendelet értelmében az országos ipartanács, az országos energia gazdasági tanács, az országos munkaközvetítő tanács feladatkörébe utalt tennivalókat, továbbá az országos középítési tanács-

nak az iparügyi miniszter ügykörére vonatkozó feladatkörét az országos iparügyi tanács veszi át, mint az iparügyi miniszter tanácsadó és véleményező szerve, mely a miniszter felhívására, vagy saját kezdeményezéséből a miniszter egész ügykörét érintő kérdések tekintetében véleményt és javaslatot terjeszt elő.

A Tanács elnöke az iparügyi miniszter, akit az általa megbízott tisztviselő helyettesít. A tanács két alelnökét, a szakosztályok elnökeit, alelnökeit és a tanács tagjait az iparügyi miniszter nevezi ki oly módon, hogy a tagokat felerészben az iparügyi miniszter által jelölésre felszólított érdekképviseltek jelöltjei közül kell kinevezni. A kinevezés három évre szól.

A Tanács elnöki tanácsban és a feladatkörébe utalt ügyeknek megfelelően alakított szakosztályokban működik. A szakosztályok a következők: 1. kisipari és háziipari szakosztály, 2. gyáripari szakosztály, -3. közszállítási szakosztály, 4. munkaügyi szakosztály, 5. energia gazdálkodási szakosztály, 6. bányászati és kohászati szakosztály, 7. építésügyi szakosztály.

Az elnöki tanács ülését a Tanács elnöke, a szakosztály ülését a szakosztály elnöke hívja össze. A Tanács ügyvitelének részletes szabályait az elnöki tanács előterjesztése alapján az iparügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

Előzmények:

Országos Ipartanács: Az 1884: 17. tc. által véleményező szervként szervezett törvényhatósági ipartanácsok alapulvételével a kereskedelemügyi minisztériummal egyidejűleg miniszteri rendelettel 1889-ben Országos ipartanács szervezetet tanácsadó szervül gyakorlati szakkérdésekben. A Tanácsban akkori szervezete szerint a hivatalnoki és kinevezett tagokon kívül csak egy kereskedelmi és iparkamara, egy országos jellegű ipari egyesület és egy munkásszervezet volt képviselve, tehát a kormány kinevezésétől függő tagok voltak túlsúlyban.

Az Országos ipartanács 1898-ban Öfelsége által jóváhagyott új szabályzatot nyert (a 74.914/1898. K. M. sz. rendelet). Ebben a szervezetben az érdekeltségek már szélesebb alapon vannak képviselve és a választott tagok száma most már felülmúlta a kinevezett tagokét.

Újabb módosítás történt 1905-ben, amidőn a tanács ügykörébe utaltatott a kereskedelmi és munkásügyekben való véleményezés és ezért az érdekeltség szervezetei köréből választott tagok száma 24-ről 40-re emeltetett és figyelemmel a tanács ipari-, kereskedelem- és munkaügyi tevékenységére, ipari-, kereskedelemi és munkaügyi osztályok szerveztettek.

Tekintettel az Ipartanács fontos szerepére, hogy a Tanácsnak nagyobb garancia és súly kölcsönöztessek, az 1907: 44. tc. törvénybe iktatta annak szervezetét. Ezen a szervezeten több tekintetben változtatást eszközölt az 1931:21. tc. 24—32. §.

A Tanács célja véleményadás ipari-, kereskedelemi és munkaügyi kérdésekben. A Tanács elnöke a kereskedelemügyi miniszter és az 1931: 21. tc. 26. §. szerint két alelnöke van, az egyik a kereskedelemügyi, a másik a

népjóléti minisztérium államtitkára. (V. ö. 3600/1932. M. E. sz. rendelet a megszűnt népjóléti minisztérium ügyeinek megosztásáról.)

Az 1907-es szervezet leglényegesebb újítása volt, hogy tagsági helyet biztosított az Ipartanácsban az országgyűlés mindkét háza részére. Az 1931-es szervezet a Tanács összetételén további módosításokat eszközölt.

Az Országos Ipartanács szervei voltak: az állandó bizottság, az osztályok és a teljes ülés.

A 30.000/1936. Ip. sz. rendelet az Országos Ipartanácsot az Országos Iparügyi Tanácsba olvasztotta.

Országos energiagazdasági tanács: A villamos energia fejlesztéséről, vezetéséről és szolgáltatásáról alkotott 1931: 16. tc. 59. §. e törvény végrehajtásával és általában az ország energiagazdaságával kapcsolatos kérdésekben véleményadás céljából szakférfiakból Országos energiagazdasági tanács szervezését rendeli el.

A Tanács elnökből, alelnökből és 12 kinevezett tagból áll. Elnökét és alelnökét a kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére az államfő, a 12 tagot szakférfiak sorából a kereskedelemügyi miniszter nevezi ki. A kinevezések három évre szólnak.

A Tanácsba valamennyi tárca állandó képviselőket küld ki, kiknek azonban csak tanácskozási joguk van.

A tanács az energiaszolgáltatás műszaki vonatkozásaiban javaslatait közvetlenül a kereskedelemügyi miniszternek teszi meg, energiagazdasági ügyekben azonban határozatait közölni tartozik az Országos ipartanács állandó bizottságával, amely erre vonatkozó javaslatait a kereskedelemügyi miniszter elé terjeszti.

A tanács szervezetét egyebekben a kereskedelemügyi miniszter állapítja meg. A tanácsot a 30.000/1936. Ip. M. sz. rendelet az Országos Iparügyi Tanácsba olvasztotta.

Országos munkaközvetítő tanács: Az 1916: 16. tc. alapján kibocsátott 92.815/1916. K. M. sz. rendelet szerint a m. kir. állami munkaközvetítő hivatalt ügykörének ellátásában véleményezéssel és kezdeményezéssel az Országos munkaközvetítő tanács támogatja, melynek hatáskörét a 30.000/1936. Ip. M. sz. rendelet értelmében szintén az Országos Iparügyi Tanács vette át.

M. kir. kerületi iparfelügyelők. (13)

168

Az 1893:28. tc. értelmében a kereskedelemügyi miniszter az iparügyekre vonatkozó törvények és rendeletek végrehajtásának ellenőrzését és az iparfejlesztési teendőket az iparfelügyelők által gyakorolja, akik a kereskedelemügyi miniszternek alárendelt állami hivatalnokok. A törvény az iparfelügyelői kinevezéshez az általános feltételeken kívül egyetemi vagy műegyetemi végzettséget kíván.

Az iparfelügyelők az 1893: 28. tc. 13. §-a értelmében: *a)* gyakorolják a gyárvizsgálatot, *b)* közreműködnek az iparfejlesztési teendőkben és *c)* eljárni tartoznak minden ipari ügyben, mellyel külön törvény vagy

rendelet megbízza őket. Egyes iparfelügyelői teendőkkel a kereskedelemügyi miniszter más kiküldöttet is megbízhat. Az iparhatóságok a 13.469/1894. K. M. sz. rendelettel kiadott végrehajtási utasítás szerint az iparfelügyelőknek, illetve kiküldötteknek minden kért felvilágosítást megadni kötelesek.

Az iparfelügyelői gyárvizsgálat mindazon gyárakra, illetve ipari telepekre kiterjed, melyekben valamely elemi (gőz, gáz, elektromos stb.) erő által hajtott gép van alkalmazásban, vagy máskülönben is ha legalább 20 alkalmazottat rendszerint foglalkoztat, valamint azokra is, melyek gőzkazánal dolgoznak, továbbá az 1893: 28. tc. 17. §-ában taxatív felsorolt üzemekre, melyeknek a körét később rendeleti úton egyre bővítették. (71.553/1897. K. M., 57.326/1903. K. M., 9282/1911. K. M., 139.427/1930. K. M. sz. rendeletek s az 1923: 15. tc.)

Az iparfelügyelőnek joga van az ellenőrzés során a tulajdonoshoz és az alkalmazottakhoz kérdéseket intézni és ezek kötelesek a felvilágosításokat megadni. Azonban a »szabadalmi és üzleti titok« megvédéséről a törvény szintén gondoskodik, amelynek megsértését fegyelmi eljárás felül még azzal is sújtja, hogy a károsultnak a magánjogi igényét az iparfelügyelővel szemben elismeri.

Az iparfelügyelő tartozik a munkaadót, esetleg az alkalmazottakat is az észlelt hiányok pótlására figyelmeztetni és ha a mulasztások törvénybe ütközőek, vagy a figyelmeztetés eredménytelen marad, köteles az illetékes hatósághoz fordulni. A hatóság közli határozatát az iparfelügyelővel, ki az ellen felfolyamodással élhet.

Az iparfelügyelő hatáskörébe tartozik még az iparfejlesztéssel kapcsolatban a tanműhelyek, ipari tanonciskolák megvizsgálása, iparvállalatoknak nyújtott segély felhasználásának ellenőrzése és a házi ipar fejlesztése.

A 13.469/1894. K. M. sz. rendelet 10. §-a szerint az iparfelügyelői kerületek mindenkori beosztását a miniszter állapítja meg.

A 17.001/1901. K. M. sz. rendelet az iparfelügyelői és a 22.790/1886. K. M. sz. kazánügyi kormányrendelettel szervezett kazánvizsgálati szolgálatot egyesítette. Az iparfelügyelői kerületet ez a rendelet a kereskedelmi és iparkamarák területi beosztásával azonosan állapítja meg. Budapest azonban külön iparfelügyelői és külön kazánvizsgálati beosztást nyert. Tehát a kerületi iparfelügyelő feladata ezek után: 1. gyárak és ipartelepek megvizsgálása, 2. gőzkazánvizsgálat, 3. iparfejlesztési ügyek.

Szabályozza ez a rendelet a m. kir. kerületi iparfelügyelők szolgálati viszonyát is. E szerint a kerületi iparfelügyelők a kereskedelemügyi miniszter alatt állanak. Közvetlen főnökük az ipari főfelügyelő.

A m. kir. ipari főfelügyelői szolgálatot a 17.002/1901. K. M. sz. rendelet szabályozza. A főfelügyelő hivatása, hogy az iparfelügyelői szolgálatot ellenőrizze, másrészt műszaki véleményező közegül szolgál a kereskedelemügyi minisztérium illetékes ügyosztályának. Felügyelői joga kiterjed az iparfelügyelő belső és külső szolgálatának ellenőrzésére és felügyeletére, továbbá az iparfelügyelő személyzeti és személyzetüknek fegyelmi ügyeire. Különös feladatát képezi az ipari főfelügyelőnek az egész ország területére kiterjedő hatáskörrel az építkezések ellenőrzése és az ipari egészségügy gondozása, mely célból egyrészt építész,

másrészt orvos iparfelügyelő osztatot be a főfelügyelői hivatalba. Az ipari főfelügyelő külön hatóságot képezett közvetlenül a miniszternek alárendelve.

A 95.442/1923—XX. K. M. sz. rendelet 1923. november 1-i hatállyal az ipari főfelügyelőséget megszüntette.

A 100.027/1918. K. M. sz. rendelet szerint iparfelügyelői állásokra ezentúl nők is kinevezhetők. A női iparfelügyelők a kerületi iparfelügyelőségek segítő szervei és annak az iparfelügyelőnek vannak alárendelve, akihez szolgálattételre be vannak osztva. Tevékenységük elsősorban a nők és gyermekek ipari munkájának felügyeletére terjed ki, miért is hatáskörük az olyan iparfelügyelet alá eső telepekre szorítkozik, amelyek nőket, illetve védettkorú munkásokat is foglalkoztatnak. Iparfejlesztési teendőkre a női iparfelügyelők nem vehetők igénybe.

A 79.884/1923. K. M. sz. rendelet az iparfelügyelői hatáskört kiterjeszti, éspedig most már tekintet nélkül az alkalmazottak számára, valamint tekintet nélkül arra, hogy erőgéppel tartatnak-e működésben, vagy sem, iparfelügyelői ellenőrzés alá helyeztetnek mindazok az ipartelepek, melyeknek felállítása akár az 1884: 17. tc. 25. §-a értelmében, akár későbbi rendeletek értelmében a 79.884/1923. sz. rendeletet is beleértve, telepengedély megszerzésétől van függővé téve.

Az iparügyi minisztérium felállítása után az iparfelügyelet ügye szintén oda helyeztetett át.

Az ország területén 13 iparfelügyelői hivatal működik, melyeknek székhelye: Budapest, Debrecen, Győr, Gyula, Kaposvár, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Sopron, Szeged, Székesfehérvár, Szolnok és Szombathely.

M. kir. háziipari kerületi felügyelőségek. (10.)

169

A háziiparral kapcsolatos ügyek 1930-ig a földművelésügyi minisztérium hatáskörébe tartoztak. 1930-ban azonban a kereskedelemügyi minisztérium hatáskörébe helyeztettek át, amikor is ott a háziipari és kisipari osztályt szervezték.

A 99.044/1919. F. M. sz. r. az országot kerületekre osztja. Ez a kerületi beosztás később állandóan változott és jelenleg is változás alatt áll.

A kerületek élén áll a háziipari kerületi felügyelő, aki állandó összeköttetést tart fenn a vármegyék, városok és járások vezetőivel.

A háziipari kerületi felügyelő működési körébe tartozik: 1. A nyersanyagtermelés irányítása és biztosítása, 2. tanfolyamok szervezése és irányítása, 3. készáruk értékesítésének irányítása, 4. háziipari szövetkezetek alakítása, irányítása és ellenőrzése, 5. jelentések tétele, 6. összeköttetés a többi felügyelővel, 7. háziipari telep irányítása és ellenőrzése, 8. háziipari export figyelemmel kísérése.

Főleg szövő-, kosárfonó-, szalma-, cirok-, fafaragás- és szabó-, varrótanfolyamok szerveztetnek, mindig télen.

1935. január 1 óta a háziipari felügyelet az iparfelügyelettel együtt működik.

A 144.440/1933. K. M. sz. rendelet szerint a háziipari tanfolyamok engedélyezése a (kereskedelemügyi) iparügyi miniszter hatáskörébe tartozik. Az ezirányban benyújtott kérvény elintézése körül szerepe van

a háziipari kerületi felügyelőnek is. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium fennhatósága alá tartozó iskolánkívüli népművelési bizottság által rendezett háziipari tanfolyamok engedélyezését a (kereskedelemtügyi) iparügyi miniszter a vallás- és közoktatásügyi minisztériummal egyetértésben intézi.

10 háziipari felügyelőség van szervezve: központi, budapesti, debreceni, kaposvári, miskolci, nyíregyházi, szegedi, székesfehérvári, szombathelyi és győri.

Országos gőzkazánvizsgáló egyesület. (Budapest.)

170

A gőzkazánok feletti rendőri felügyelet ügyét egy 1853-ban kiadott császári nyílt parancs szabályozta. A 4253/1867. belügyminiszteri hirdetmény szerint a gőzkazánügy a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium hatásköre alá került. A felügyelet részleteit a 14.279/1866. sz. birodalmi rendelet szabályozta.

Az első alkalommal mérnök (megyei mérnöki állomás, majd államépítészeti hivatal) által foganatosított vizsgálatot ötévenként megisméltették. (30.473/1883. K. K. M. sz. rendelet, 41.790/1883. K. K. M. sz. rendelet.) Az ellenőrzés közigazgatási eljárását újból szabályozta a 22.790/1886. K. K. M. sz. rendelet. E szerint az ellenőrzést kazánvizsgáló biztosok, az államépítészeti hivatalhoz beosztott gépészmérnökök, (Budapesten külön kinevezett biztos) látták el, akik sikeres próba esetén az ideiglenes használati bizonyítványt kiadták és közvetlenül megtették az esetleg szükséges rendelkezéseket (11. §.). A végleges engedélyt azonban a közigazgatási bizottság adta ki. A gőzkazánok felügyelete tehát tulajdonképpen a közigazgatási bizottságok feladata volt, amelyeknek a gőzkazánvizsgáló biztosok szakértőik voltak. A főfelügyeletet a közmunka- és közlekedésügyi miniszter, 1889. óta a kereskedelemügyi miniszter gyakorolta.

Az 1436/1897. K. M. sz. rendelet felhatalmazta a kazánvizsgáló közegeket, hogy sikeres próba esetén a végleges engedélyt is kiadhassák. A 77.565/1898. K. M. sz. rendelet a kazánvizsgáló biztosokat, kik eddig az államépítészeti hivatalok kötelékébe tartoztak, önállóakká tette és közvetlenül a kereskedelemügyi miniszternek rendelte alá.

A 17.001/1901. K. M. sz. rendelet az iparfelügyeleti és kazánvizsgáló szolgálatot egyesítette. Az egyesített szolgálat ellátására iparfelügyelői kerületek szerveztettek. Kivételt képezett Budapest, ahol külön iparfelügyelői és külön kazánvizsgáló beosztás volt, míg 1923-ban Budapesten is megtörtént az egyesítés. Így ma az egész országban az iparfelügyelők látják el a gőzkazánvizsgálatot.

Egyszerűsítette ezt az ellenőrzést az 1911-ben létrejött gőzkazánvizsgáló egyesület, mely a gyáripari érdekeltségek kezdeményezésére kezdte meg működését. A kazántulajdonosoknak ugyanis érdekük, hogy az időnkénti ellenőrzővizsgálatra a kazánt megfelelő állapotba hozzák és így a használati engedély kiadásának akadálya ne legyen. Mivel azonban nincs módjában minden kazántulajdonosnak külön üzemmérnököt tartani, a kazántulajdonosok egyesületbe tömörültek és együttesen tartják fenn az üzemmérnöki intézményt. Az egyesület működése oly jó volt, hogy a tapasztalat azt mutatta, hogy a hatósági vizsgálatra

az egyesület által előkészített kazánok mindig kifogástalan állapotban kerültek. Ezért a kereskedelemügyi minisztérium arra a megállapításra jutott, hogy a hatósági vizsgálatról el lehet tekinteni, míg az illető kazántulajdonos az egyesülethez tartozik. Tehát az egyesület felhatalmazást kapott, hogy a hatósági személyek helyett az ellenőrzést végezze. A kazántulajdonosnak viszont belátására van bízva, hogy a hatósági ellenőrzést ohajtja-e, vagy pedig tagja lesz a gőzkazánvizsgáló egyesületnek.

Az egyesület köteles az ellenőrzést épen úgy elvégezni, ahogyan a hatósági biztosok azt elvégezték és a felhatalmazása a hatósági jogkör gyakorlására csak visszavonásig szól.

Az egyesület működését miniszteri biztos ellenőrzi. Van elnöke, *igazgatója és mérnök személyzet*. Hatásköre *az egész országra* kiterjed. Székhelye Budapest. Az országban van körülbelül 18.000 kazán, melyből egyesületi kazán körülbelül 1000.

Ipartestületek országos központja. (Budapest.)

171

Az ipartestületeknek és az ezekben tömörült kézműves iparosságnak közös szerve az Ipartestületek országos központja, melynek felállításáról és szervezetéről az 1932:8. tc. rendelkezik. Feladata a kézműves iparosok egyetemes érdekeinek gondozása (jogalkotás terén véleményező és kezdeményező szerep, gazdasági helyzetük figyelemmel kísérése, ipartestületek működésének irányítása).

Az Ipartestületek országos központjának minden ipartestület a törvénynél fogva tagja és csak ezek lehetnek tagjai. Minden tag tagsági díjat fizet az Ipartestületek országos központja (IpOK) közgyűlése által évről-évre megállapított kulcs szerint, melyet a miniszter hagy jóvá. Az ipartestületek által fizetett évi tagsági díjak végösszege nem lehet kevesebb, mint az az összeg, mellyel a kereskedelmi és iparkamarák együttesen járulnak hozzá a központ költségeihez. Az IpOK részére fizetendő tagsági díjak biztosítására, behajtására és elévülésére a közadók kezelésére vonatkozó rendelkezések irányadók.

Az IpOK fenntartásának költségeihez az állam évi 50.000 pengővel, a kereskedelmi és iparkamarák *együtt évi* 25.000 pengővel járulnak hozzá.

Az Ipartestületek országos központjának önkormányzati szervei: a közgyűlés, a választmány, az elnök, két alelnök és a meghatározott célra alakított bizottságok.

A közgyűlés 120 kiküldöttből áll (ezenkívül 80 pótkiküldött választandó). A kiküldötteket és pótkiküldötteket az ipartestületek hat évre, nyolc választási körzetben választják, melyek: a budapesti ipartestületek körzete és a vidéki ipartestületeknek a kereskedelmi és iparkamarák *szerint* elkülönített hét körzetc. *Minden választási körzet 15 kiküldöttet és 10 pótkiküldöttet választ.* A megválasztottakat az alakuló közgyűlésre a miniszter, a későbbi közgyűlésekre az IpOK elnöke (alelnöke) hívja meg. Az IpOK évenként legalább egyszer tart közgyűlést. A közgyűlés hatáskörébe tartozik főleg az alapszabályok megállapítása és módosítása; a központ elnökének, két alelnökének, nyolc választmányi tagjának,

számvizsgálóbizottságának, valamint a központ egyéb bizottsági tagjainak megválasztása; a tisztviselőkre vonatkozó intézkedések, költségvetés, zárszámadás tárgyalása (ezekre vonatkozólag az iparügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértőleg határoz); a költségvetés keretein belül az iparosok érdekeit szolgáló intézmények létesítésének elhatározása.

Választmány. 18 tagból áll és pedig: egy elnökből, két alelnökből és 15 választmányi tagból. Elnököt, két alelnököt és nyolc választmányi tagot a közgyűlés választ; hét választmányi tagot a hét kereskedelmi és iparkamara ipari osztálya küld ki. Mindezek megbízatása hat évre szól. A választásokról a miniszternek jelentés teendő, ki a választást törvénytelenég esetén megsemmisítheti. A választmány intézi az IpOK mindazon ügyeit, melyek nem tartoznak a közgyűlés, vagy az elnök hatáskörébe.

Az Ipartestületek országos központjának, valamint a szerveinek szervezetét, működését, a tagoknak a központhoz és a központ egyes szerveihez való viszonyát a törvény korlátain belül az alapszabályok állapítják meg.

Biztosítani igyekszik a törvény az iparosok egyetemes érdekeit érintő ügyekben az együttműködést a Központ és a kereskedelmi és iparkamarák között. Ezért minden kereskedelmi és iparkamara a területén működő összes ipartestületek meghívásával évenként legalább egyszer értekezletet köteles tartani. Az együttműködés módozatait mindkét fél meghallgatásával, a miniszter állapítja meg.

A kereskedelmi és iparkamarák évi jelentéseiket és közgyűlési jegyzőkönyveiket az IpOK-nak megküldeni kötelesek.

Az Ipartestületek országos központja a kereskedelemügyi miniszter felügyelete alatt állott, az iparügyi minisztérium megszervezésével azonban az iparügyi miniszter felügyelete alá került, aki a központ ügyvitelét, pénz- és vagyonkezelését bármikor megvizsgálhatja, a központ önkormányzati szerveinek üléseire képviselőt küldhet, aki mindenkor felszólalhat, de nem szavazhat. A közgyűlés és a választmány minden határozatát a miniszterhez felterjeszteni köteles, aki a törvényellenes, vagy a központ céljával, vagy az iparosság érdekeivel ellenkező határozatot megsemmisítheti és újabb határozat hozatalára utasíthatja az illető szervet. A törvényellenesen eljáró szervet a miniszter feloszlathatja és új szerv választását rendelheti el. A központ pártpolitikát nem űzhet.

A végrehajtási utasítás a 163.400/1932. K. M. sz. rendelettel adatott lei. A végrehajtási utasítás 30. §. megállapítja, hogy az 1932:8. tc. oly széles feladatkört jelöl ki a központ számára, hogy annak komoly ellátása nagy munkát igényel és messzemenő fejlődési lehetőséget érhet el. Ezek a feladatok azonban nem kívánnak nagy személyzetet, ezért a végrehajtási utasítás a legszigorúbb takarékoságot írja elő, hogy a központ bevételeinek mennél nagyobb része a kézműves iparosság gazdasági helyzetének és jólétének emelésére szolgáló intézmények létesítésére, fenntartására s az ipartestületek ily irányú működésének támogatására legyen fordítható. Felosztja az utasítás a kereskedelmi és iparkamarákat terhelő 25.000 pengőt az egyes kamarák között olyképen, hogy a legtöbb (14.000 pengő) jut a budapesti és a legkevesebb (1100 pengő) a soproni kamarára.

A végrehajtási utasítást egyes vonatkozásokban módosította a 22.987/1934. K. M. sz. rendelet és a 61.678/1934. K. M. sz. rendelet.

Az ipartestületek alakításáról az 1884: 17. tc. 4. fejezet rendelkezik. A törvény 122. §. szerint a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanáccsal bíró városokban, továbbá oly községekben, hol a képesítéshez kötött mesterséggel foglalkozó iparosok $\frac{2}{3}$ -a kívánja, az illetékes ipar és kereskedelmi kamara meghallgatásával és a törvényhatóság hozzájárulásával az iparhatóság által ipartestület alakítandó. Megadja a törvény a lehetőséget más esetben is az ipartestület alakítására és a döntés jogát végső sorban a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter kezébe tette le.

Egy város, vagy község területén csak egy általános ipartestület alakítandó. Kivételt képez azonban Budapest, ahol az ipartestületek iparágak, vagy iparcsoportok szerint alakíthatók. Minden iparos, aki az illető város, vagy község területén képesítéshez kötött mesterséget űz, a testület tagja és tagsági díjat köteles fizetni.

Az ipartestület célja e törvény szerint az iparosok között a rendet és az egyetértést fenntartani, az iparhatóságnak az iparosok közt fenntartandó rendre irányuló működését támogatni, az iparosok érdekeit előmozdítani s őket haladásra serkenteni. Ez okból gondoskodik arról, hogy: *a)* az iparosok és a segédek között rendezett viszonyok álljanak fenn, *b)* a tanoncok ügye rendeztessék, *c)* az iparosok és tanoncok, vagy segédek közt felmerülő súrlódások és vitás kérdések elintézésére békéltető működés biztosíttassák, *d)* hogy az iparosok anyagi érdekeit szövetkezetek alakítása által előmozdítsa. Az ipartestület továbbá e törvény szerint bizonyos iparhatósági teendőt végzett a tanoncok és segédek tan- és munkaviszonyaira vonatkozóan.

Minden ipartestületnek közgyűlésileg megállapított alapszabállyal kell bírnival, melyet a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek a belügyminiszterrel egyetértőleg leendő jóváhagyás végett bemutatni köteles. Az ipartestület ügyeit a közgyűlés és az előljáróság intézi.

Az előljáróságot, mely legalább 12 iparosból áll, a közgyűlés választóképes tagjai a közgyűlésen választják.

Az iparhatóság minden ipartestülethez állandó hatósági biztost rendel ki, aki örökös a felett, hogy a testület alapszabályai és a törvény határozatai értelmében működjenek.

Az ipartestület keretében az iparosok és a tanoncok, vagy segédek közt felmerült vitás kérdések elintézésére iparosokból és segédekből békéltető bizottság szerveztetik.

Az ily módon megszervezett ipartestületek közt az intézmény reformjára irányuló törekvések voltak észlelhetők és pedig a világháborút megelőző időben az erősebb szervezetek igyekeztek a testület iparhatósági jogainak kiterjesztésére. Ez a reformmozgalom a világháborút követő években újra megerősödött és a kézműiparosság országos megszervezésével kapcsolatban, sor került az ipartestületek megreformálására is.

A reformot megvalósító 1932:8. tc. miniszteri indokolása szerint a reform gerincét három főkérdés alkotja: 1 a kényszertársulás elvének érvényesítésével összes kézműves iparosainknak életképes ipartestületekbe tömörítése és az ipartestületi hálózatnak az ország egész területére kiter-

jedő kiépítése. 2. Az ipartestületek eredményes működése anyagi feltételeinek megteremtése. 3. Az ipartestületek feladatkörének megfelelő megállapítása.

* *
*

Az 1932: 8. tc. kimondja, hogy az ipartestületi szervezetet legkésőbb öt év alatt ki kell építeni úgy, hogy minden képesített iparos valamely ipartestület kötelékébe tartozzék. É végből ott, ahol annak feltételei megvannak, új ipartestületeket kell alakítani és a meglévő ipartestületek működésének területeit meg lehet változtatni (és pedig az érdekelt ipartestületek megkérdezése nélkül). Ezt a rendelkezést azonban a 30.000/1936. Ip. M. sz. rendelet 51. §. oly értelemben változtatta meg, hogy ez a jog az iparügyi minisztert csak az ipartestületi szervezet kiépítésével kapcsolatosan a vidéki ipartestületek tekintetében illeti meg, tehát öt éven túl már nem és addig is annak megtétele előtt a kereskedelmi és iparkamarát, az Ipartestületek Országos Központját és az érdekelt ipartestületeket meg kell hallgatni.

Új ipartestület alakításához szükséges, hogy Budapest területén legalább 100, vidéken legalább 200 tagja legyen. A miniszter (az elsőfokú iparhatóság előterjesztésére a kereskedelmi és iparkamarának, valamint az Ipartestületek Országos Központjának meghallgatása után) a 200-nál kevesebb tagú ipartestület alakítását is megengedheti, ha az anyagi eszközök biztosítva vannak.

Budapesten iparágak, vagy iparcsoportok szerint kell az ipartestületeket alakítani. Vidéken a képesítéshez kötött ipartestületi párost ugyanegy ipartestületbe kell egyesíteni.

A törvény 7. §-a meghatározza az ipartestületek feladatkörét. E szerint ez a következő: 1. tagjai mindennemű gazdasági, művelődési és emberbaráti érdekeinek a felkarolása és szolgálata, 2. gazdasági fejlődésének előmozdítása, 3. tagjai és azok alkalmazottai szakmabeli és általános továbbképzésének előmozdítása, 4. tagjainak útmutatás, tanács, jogsegélyadás, 5. tagjainak segélyezése szükség esetén és segélyalap létesítése, 6. az ipar békéjének ápolása, a tagok és alkalmazottaik közti vitában békéltetés, illetve döntés, 7. ipari és gazdasági érdekek képviselése hatóságok, testületek és magánfelek előtt: szakkérdésekben az iparhatóságoknak, illetékes kereskedelmi és iparkamaráknak, valamint az Ipartestületek Országos Központjának tájékoztatása.

Az ipartestületek az 1884: 17. tc. és az 1922: 12. tc. által meghatározott hatósági jogkört továbbra is betöltik, de ez alól a miniszter felmentheti őket.

Az ipartestületek önkormányzati szervei: a közgyűlés, az előjáróság, az elnök (alelnök), a külön célokra alakított szakosztályok és bizottságok.

1. A közgyűlés a szavazásra jogosult összes tagokból áll. Minden évben legalább egy közgyűlés tartandó. A közgyűlés hatáskörébe tartozik a legfontosabb határozatok hozatala, alapszabály megállapítása, az ipartestületek szerveinek megválasztása, költségvetés, zárszámadás.

2. Az ipartestület előjárósága áll: az elnökből, az alapszabályokban megállapított számú alelnökökből és előjárósági tagokból. Ezeknek megválasztása három évre szól és azokat a közgyűlés választja. Az előjáróságot ülésre az ipartestületi elnök hívja meg és ülésein ő elnököl. Az előjáróság intézi az ipartestületnek mindazon ügyeit, melyeknek

intézése nincs a közgyűlésnek, a külön bizottságoknak, a szakosztályoknak, az ipartestületi székeknek, vagy az elnökeknek, alelnököknek fenntartva. Az előjáróság határoz az ipartestület tisztviselőinek, altisztjeinek alkalmazása és elbocsátása tárgyában.

3. Az ipartestület elnöke, illetve akadályoztatása esetén alelnöke a közgyűlésen és az előjáróságban betöltött szerepén kívül felügyel az ipartestület személyzetének munkájára.

4. Az egyes szakmák érdekeinek előmozdítására lehetővé teszi a törvény, hogy az ipartestületen belül az ugyanazon, vagy rokon iparágakat űző iparosok szakosztályokat alakíthatnak.

Megadja a törvény a lehetőséget az ipartestületi szék alakítására. Az ipartestületek nevezetesen az üzleti, kari tisztesség és az ipartestületi fegyelem követelményeinek érvényesítése, valamint az iparosok között az ipargyakorlás terjedelme tekintetében esetleg felmerülő ellentétek békés kiegyenlítése céljából ipartestületi széket alakíthatnak, melynek szervezetét és eljárási rendjét az alapszabályok állapítják meg. Az ipartestületi szék tisztességtelen verseny felmerülése esetén az illetőt figyelmezteti és amennyiben ez eredményre nem vezetne, az illető ellen az eljárásra illetékes hatóságnál, illetőleg bíróságnál feljelentést adhat be, magánindítványt tehet és felperességi jogot gyakorolhat.

Ipartestületi munkaügyi bizottság. Az ipartestületek tagjaiknál foglalkoztatott alkalmazottak bevonásával a munkaviszonyból származó közös érdekű ügyek megbeszélése és együttes megállapodások létesítése céljából munkaügyi bizottságot alakíthatnak, melyben a munkaadók és alkalmazottak egyenlően vannak képviselve.

Ipartestületi békéltető bizottság. Minden ipartestület kebelében az ipartestület tagjai és azok alkalmazottai munkaviszonyából kifolyóan felmerülő vitás kérdéseknek az érvényben levő rendelkezések keretein belüli elintézésére békéltető bizottságot kell szervezni. A békéltető bizottság iparos tagjai az ipartestületi előjáróság tagjai, segédtagjait az ipartestülethez tartozó iparosok összes segédei az iparhatósági biztos által összehívott és elnöklete alatt tartott választóülésein választják. Az iparos és segéd tagok száma egyenlő.

Az ipartestület szervezetét és a tagoknak az ipartestülethez való viszonyait, nemkülönben a tagsági díjak kivetésének módját a törvény korlátain belül az alapszabályok állapítják meg.

Az ipartestületek felett a hatósági felügyeletet Budapesten a polgármester, vidéken az ipartestület székhelyére illetékes elsőfokú iparhatóság gyakorolja.

A felügyelő hatóság az ipartestület közvetlen támogatása és ellenőrzése céljából a felügyelete alatt álló minden ipartestülethez iparhatósági biztost rendel ki, aki az ipartestületek önkormányzati szerveinek minden ülésén megjelenhetik, azok határozatait vagy rendelkezéseit ellen kifogást tehet.

A felügyelő hatóság az ipartestület bármely szervének oly határozatait, vagy intézkedéseit, melyek törvénybe, vagy rendeletbe ütköznek, akár fellebbezés esetében, akár hivatalból megsemmisíti és az illető szervet tíj határozatra utasítja. A felügyelő hatóság határozatait ellen 15 nap alatt

fellebbezésnek van helye a II. fokú iparhatósághoz, amelynek véghatározata ellen felülvizsgálati kérelemnek van helye az iparügyi miniszterhez.

Végrehajtási utasítás a 163.400/1932. K. M. sz. rendelet, melyet egyes vonatkozásokban módosított a 22.987/1934. K. M. sz. rendelet és a 61.678/1934. K. M. sz. rendelet.

Az iparügyi minisztérium megszervezésével az ipartestületek ügye is az iparügyi minisztérium hatáskörébe helyeztetett.

Az 1932:8. te egyes rendelkezéseit módosította a 30.000/1936. Ip. M. sz. rendelet.

Ipartestületi jegyzői tanfolyam és vizsgálat. (Budapest.) 173

Az 1932:8. tc. 28. §-ban nyert felhatalmazás alapján kiadott 12.457/1936. Ip. M. sz. rendelet tartalmazza az ipartestületek vezető tisztviselőjének, az ipartestületi jegyzőnek képzésére és képesítésére szervezett tanfolyam és vizsgálat, valamint a vizsgálóbizottság szervezeti szabályzatát.

A Budapesten szervezett tanfolyam az Ipartestületi jegyzői tanfolyam felügyelőbizottságának irányítása és ellenőrzése alatt áll. A felügyelőbizottság elnökből, társelnökből, két alelnökből és 15 tagból áll, kiket az iparügyi miniszter nevez ki három évre és pedig úgy, hogy a társelnököt a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter jelöli ki, a két alelnök pedig a Budapesti kereskedelmi és iparkamara, illetve az Ipartestületek Országos központjának elnöke. A tanfolyam élén a iparügyi miniszter által kinevezett igazgató áll. A tantervet a felügyelőbizottság állapítja meg és az iparügyi miniszter a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel egyetértésben hagyja jóvá. A tantervnek a vizsgálat anyagát kell felölelni és a hallgatók elméleti és gyakorlati képzését kell szolgálnia.

A tanfolyamra való felvétel kérdésében a felügyelőbizottság által kiküldött bizottság dönt. A felvételhez legalább a középiskola negyedik osztályának elvégzése és két évi irodai szolgálat is megkívánatik.

A vizsgálatra elnökből, társelnökből, alelnökből és 15 tagból álló vizsgálóbizottság szerveztetett, kiket az iparügyi miniszter nevez ki.

A vizsgálat tárgya: ipari közigazgatási jog és általános közigazgatási ismeretek, ipari érdekképviselések és ipartestületi ügyvitel, adóügy, társadalombiztosítás és munkaügy, közigazdasági és általános jogi ismeretek. A vizsgálat írásbeli és szóbeli részből áll és sikeres vizsga esetén arról a jelölt bizonyítványt kap.

Iparügyi kezelői vizgabizottság. (Budapest.) 174

A 2544/1936. Ip. M. sz. rendelet a m. kir. iparügyi minisztériumban, valamint az alája rendelt hivataloknál és intézeteknél kezelési vizsgát rendszeresít olyan hatállyal, hogy a rendelet értelmében a jövőben az általános minősítésen kívül a véglegesítés előtt ennek a vizsgának a letételét is megkívánják az iparügyi minisztériumban, valamint az alája rendelt hivataloknál és intézeteknél a kezelési szolgálatban alkalmazottaktól.

A vizsgabizottság elnökét az iparügyi miniszter nevezi ki és az elnökön kívül az iparügyi miniszter által kinevezett négy tagból áll. A vizsga írásbeli és szóbeli. A vizsga anyaga a közjogi és közgazgatási alapfogalmakon kívül az iparügyi minisztérium szervezetét és főleg a segédhivatali szolgálat minden ágának részletes ismeretét foglalja magában.

Építőmesteri képzettség megvizsgálására szervezett bizottság. 175 (Budapest.)

Az 1884:17. tc. 10. §-ban nyert felhatalmazás alapján az építőmesteri képesítést a 46.188/1884. F. I. K. M. sz. rendelet szabályozta.

A képzettség megvizsgálására szervezett bizottság az első szervezés után módosítást szenvedett a 3960/1889. F. I. K. M. sz. rendelettel és a 25.783—1912. K. M. sz. rendelettel. Legutóbbi szervezetét a 156.235/1929. K. M. sz. rendelet tartalmazza.

A bizottság 21 tagból áll. Elnökét, alelnökét és tagjait a m. kir. ker. miniszter a kir. József-műegyetem, az állami iparoktatási intézetek tanárai, a kereskedelemügyi minisztérium műszaki tisztviselői, okleveles építészek, okleveles mérnökök és képesített építőmesterek közül hat évre nevezi ki. A vizsgálóbizottság az elnökkel együtt 5, vagy hét tagból alakíttatik és pedig olyképen, hogy a bizottság tagjai közül minden egyes esetre az illető tagok az elnök által hivatnak meg.

Az építőmesteri vizsgálat áll: *a)* egy próbamunka készítéséből és *b)* szóbeli vizsgálatból.

Sikeres vizsga esetén az elnök a bizottság összes tagjai által aláírt jegyzőkönyv alapján bizonyítványt állít ki, mellyel az építőmesterség gyakorlására szükséges képesítés igazolható.

Módosítást eszközölt a bizottság összetételében a 15.558/1935. Ip. M. sz. rendelet. E szerint a bizottság 29 tagból áll. Elnökét, ügyvezető elnökét és tagjait az iparügyi miniszter a műegyetem tanárai, az iparoktatási tanszemélyzet, az iparügyi minisztérium műszaki tisztviselői, okleveles építészek, okleveles mérnökök és építőmesterek közül három évenként nevezi ki.

A vizsgálóbizottság hét tagból alakul az elnökkel és az ügyvezető elnökkel együtt. A tagokat az elnök hívja meg. Az iparügyi miniszter a bizottsághoz jegyzőt rendel ki.

Kőműves, kőfaragó és ácsmesteri képzettség megvizsgálására 176 szervezett bizottságok. (11)

Az 1884: 17. tc. 10. §. alapján kibocsátott 46.188/1884. F. I. K. M. sz. rendelet az építőmesterség fogalma alá eső kőműves-, kőfaragó- és ácsmesterség gyakorlásához szükséges képzettség megvizsgálására bizottságokat szervezett.

A bizottság öt tagból áll, melynek elnökét és tagjait a miniszter állami és városi műszaki tisztviselők, képesített építőmesterek, továbbá kőműves, kőfaragó- és ácsmesterek közül a 3960/1889. F. I. K. M. sz.

rendelet szerint három évre nevezi ki. A vizsgálóbizottság az elnökkel együtt három tagból alakíttatik. A tagok az elnök által hívatnak meg és pedig olyképen, hogy három tag közül egy az illető mesterség mestere legyen.

A vizsgálat egy próbamunka készítéséből és szóbeli vizsgálatból áll, melyeknek tárgyai a kőműveseknél, kőfaragóknál, illetve ácsoknál különböző.

Sikeres vizsgáról a jelölt bizonyítványt kap.

Mestervizsgáló-bizottságok.

177

A képesítéshez kötött iparokra vonatkozó vizsgálatokról az 1922: 12. te, illetőleg az azt módosító 1936: 7. tc. és annak végrehajtása tárgyában kiadott 30.000/1936. Ip. M. sz. rendelet rendelkezik. Az 1936: 7. tc. 32. §-a értelmében szakvizsgálatot 1937. január 14-ig lehet letenni, mely időpont után a szakvizsgálat helyébe a mestervizsgálat lép.

A mestervizsgálatok megtartása céljából a törvényhatósági jogú és megyei városokban, valamint azokban a községekben, melyek megyeszékhelyek, mestervizsgáló bizottságot kell alakítani azokra az iparokra, amelyeknek gyakorlása a város, illetve a község területén elterjedt. A mestervizsgáló bizottságok megalakításával járó teendőket az ipartestületek közreműködésével a kereskedelmi és iparkamarák végzik. Az ipartestület meghallgatása után a kereskedelmi és iparkamara állapítja meg, hogy valamely város (község) területén mely iparokra kell mestervizsgáló-bizottságot alakítani és hogy egy-egy mestervizsgáló bizottság az elnökön kívül hány alelnökből és hány tagból álljon.

A mestervizsgáló-bizottság elnökét és alelnökét — az Ipartestületek országos központjának meghallgatása után — három év tartamára a kereskedelmi és iparkamara elnöke nevezi ki. Elnökké és alelnökké iparosok, valamint az ipari életet ismerő szakemberek nevezhetők ki, akiktől el lehet várni, hogy a mestervizsgálatokat céljuknak megfelelő irányban, kellő szakszerűséggel és tárgyilagossággal fogják vezetni.

A mestervizsgáló-bizottságok tagjait $\frac{2}{3}$ részben a kereskedelmi és iparkamara felhívására az illető város (község) területén levő ipartestület előljárósága választja a kérdéses ipart gyakorló iparosok sorából, $\frac{1}{8}$ részben pedig a kereskedelmi és iparkamara elnöke nevezi ki a kérdéses ipart gyakorló iparosok, továbbá szakemberek sorából. Az elnök, alelnök és a tagok fogadalmat tesznek le.

A kereskedelmi és iparkamarák a lehetőségek szerint minden vizsgálaton képviselve vannak.

A mestervizsgálat célja annak megállapítása, hogy a vizsgázó az illető iparágban az annak gyakorlásához mulhatatlanul szükséges szakismeretekkel és szakmabeli készséggel rendelkezik-e.

A vizsgálóbizottság a vizsgálat eredményéről írásbeli jelentést köteles tenni az illetékes kereskedelmi és iparkamarának, amely a mestervizsgálatokról törzskönyvet vezet és a vonatkozó iratok megőrzéséről gondoskodik.

Lényegében egy különlegesen szervezett állami üzem.

Létrejöttét állami kezdeményezésnek köszönheti. 1928-ban kezdték a részvénykibocsátásokat a Magyar Dunántúli Villamos Részvénytársaság révén. Ez sorsolások kötvényekre részben áru-, részben pénzkölcsönt vett fel Angliában (körülbelül 80 millió pengőt). Ennek a kölcsönnek a törlesztése részben áruban, részben pénzben történik. Ezért az üzem berendezése angol és csak azokat a felszerelési tárgyakat készítették Magyarországon, melyeket egyszerűbb volt itt előállítani. A kölcsön törlesztésére a MÁV bevételei költöttek le.

Az építkezések végrehajtására egy központi szerv létesült, amely az erőtelepnek 1930-ban történt befejezése után a szerződéseket is megkötötte. A fővárossal 1931-ben kötötték meg a szerződést.

A Bánhidai erőtelep villamos energiát ad a MÁV-nak (100 millió kw) és a BSzKRt-nak (30 millió kw). Tehát a vállalat tisztán vasútüzemi célokat szolgál. Budapest körletében 50 km-re nem adhat el energiát a székesfővárossal kötött szerződés értelmében. Kiegészítésként ad még a bánhidai erőtelep villamosenergiát a gyári ipartelemeknek. Ez azonban csak jelentéktelen mértékű.

Az üzemigazgatóság Bánhidán, a részvénytársaság igazgatósága Budapesten székel az iparügyi minisztériumban. Minthogy a részvények az állam kezében vannak, az igazgatóságot a minisztérium delegálja.

Magy. kir. technológiai és anyagvizsgáló intézet. (Budapest.) 179

1883-ban az Országos iparegyesületnek az iparos nevelés érdekében megindított mozgalma eredményeként Trefort vkm. technológiai iparmúzeumot nyitott meg és ugyanekkor a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterrel egyetértőleg kiadta az ideiglenes szervezeti szabályzatát. E szerint a technológiai iparmúzeum feladata a kézművesipar, elsősorban pedig a fa- és fémipar támogatása, a szakismereteknek szemléleti úton való terjesztésével. Lényegében változatlan szervezeti szabályzatát a 40.145/1884. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza, minthogy az iparmúzeum a V. K. M. fennhatósága alatt állott. A46.104/1888. V. K.M.sz. rendelet hatáskörét már az összes gyár- és kézműiparágakra kiterjesztette. A 26.874/1890. V. K. M. sz. rendelet az ipari kísérleti ügyek ellátását is az intézet feladatkörébe utalta.

Az intézet feladatkörében a muzeális jelleg rovására mindinkább a szakoktatási jelleg domborodott ki és ennek megfelelően mint iparfejlesztő intézmény, 1896. június 1-től a kereskedelemügyi miniszter fennhatósága alá került, aki a főfelügyeletet az 57.816/1896. K. M. sz. rendelettel az ipari és kereskedelmi oktatási osztály vezetőjére bízta. A felügyelőbizottságot ettől kezdve a kereskedelemügyi miniszter nevezi ki.

A m. kir. technológiai iparmúzeum kísérleti célokat szolgáló bőr- ipari, illóolaj kísérleti és zsiradék- ipari osztályai Őfelsége 1911. június 18-án kelt legfelsőbb elhatározása alapján a M. kir. ipari, kísérleti és anyagvizsgáló intézetté alakították át.

Az intézet célja mindennemű anyag, szerkezet, készülék, gép- és gyártási módszer kémiai és mechanikai vonatkozásaiban való megvizsgálhatása és a végzett vizsgálatról hiteles bizonyítvány kiállítása.

1921-ben anyagi nehézségek miatt a technológiai iparmúzeum beolvasd az anyagvizsgáló intézetbe és ekkor kapta az intézet az ipari kísérleti és anyagvizsgálóintézet helyett a technológiai és anyagvizsgálóintézet nevet, melynek célja mindkét intézet célját egyesíti. E szerint tehát feladata a hazai ipar, különösen a hazai kis- és középipar fejlődésének tervszerű előmozdítását is felöleli. Működésének főbb irányai és iparfejlesztő eszközei: ipari anyagvizsgálat, ipari kísérletezés, szakvélemény és szaktanács adás, másik irányban ipari jellegű szakkiállítások, technikai és ipari könyvtár, olvasóterem, különleges szakelőadások és tanfolyamok tartása. Az egyesítés óta 1922-től kezdve a továbbképző tanfolyamok szervezését az ipariskolák vették át.

Az egyesített intézet új szervezeti szabályzatát a 66.610/1924. K. M. sz. rendelet tartalmazza. Az intézet intézmény jellegű, melynek azonban bizonyos vonatkozásokban hatósági jellege van. Nevezetesen ezen átszervezéssel kapcsolatban rendezést nyert a lőfegyvervizsgálati állomás ügye is, mely intézmény eddig a m. kir. központi mértékügyi intézet mindenkori igazgatójának vezetése alatt állott. A lőfegyvervizsgálat ügye természeténél fogva semmiképpen sem tartozik a mértékügy, hanem az ipari kísérleti és anyagvizsgálat körébe s így a próbaállomást valóban ide egyesítették. Az intézet a működési körébe vont iparágak számára szükség szerint osztályokat szervez, melyeknek élén, mint osztályvezető egy-egy, az intézethez kinevezett, speciális képzettségű szakférfi áll.

Az intézethez kinevezett személyzet, vagy ideiglenes állásokban van alkalmazva, vagy rendszeresített állásokban. Rendes alkalmazottak az igazgató, mérnökök, titkár, könyvtáros, irodai tisztviselők, művezető, fegyver-próbamesterek és altisztek. Nem rendszeres alkalmazottak: a külső szakértők, napidíjas mérnökök és bér munkások. Az igazgatók és mérnökök csak mérnöki, vagy ezzel egyenértékű képzettségű egyének lehetnek. Az intézet anyagvizsgáló és kísérletügyi munkakörébe csak olyan egyének nevezhetők ki, akik igazolják, hogy abban a munkakörben, amelyben alkalmaztatni óhajtanak, vagy magában az intézetben, mint napidíjas mérnökök, vagy más hazai vagy külföldi laboratóriumban legalább egy évi speciális gyakorlati kiképzést nyertek.

Magyar racionalizálási bizottság és Magyar szabványügyi 180 intézet. (Budapest.)

A háború indította meg minden felé a szabványosító mozgalmat. Először Amerikában, majd a háború után a többi országokban is szabványosító bizottságok alakultak. A Magyar szabványosító bizottság megalakulására vonatkozó tárgyalások 1920-ban indultak meg és az 1921-ben Hermann Miksa elnökletével meg is alakult. A bizottság szakbizottságokban működött és képviselve voltak abban a termelők, a fogyasztók és a tudomány emberei. A bizottság az anyagi eszközök hiányában az államhoz fordult támogatásért és a minisztérium el is

határozta a szabványosítás ügyének a közszállításokból való támogatását. Közben azonban 1931-ben a pénzügyi krízis következtében ezt a tervet el kellett ejteni. A bizottság akkori elnöke lemondott s így az vezető és anyagi támogatás nélkül maradt.

Eközben megindult a racionalizálási mozgalom is és a 104.098/1927. K. M. sz. rendelet alapján 1932-ben megalakult a Magyar racionalizálási bizottság báró Sztérenyi József elnökletével. A racionalizálási bizottság hatáskörébe vonta a szabványosítást is és elkészült egy alapszabálytervezet, amelyet felterjesztettek a kereskedelemügyi miniszterhez. A kereskedelemügyi miniszter a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg ezt a tervezetet módosította azáltal, hogy beszúrt egy §-t, amelyik elrendeli a Szabványügyi intézet megalakítását. Ily módon a 18.497/1933. K. M. sz. rendelet a Racionalizálási Bizottság és Szabványügyi Intézet megalakulását összekapcsolta, vagyis alapján véve a szabványügyi intézet a racionalizálási bizottság kebelébe tartozik. A valóság azonban az, hogy a szabványügyi intézetnek külön igazgatása, külön pénzkezelése, külön elnöke, elnöki tanácsa, külön ügyköre van, tehát teljes függetlenséget élvez, amelyet megerősít a rendeletnek egy pontja is, kimondván, hogy a racionalizálási bizottság nem szabványosíthat, hanem csak a szabványosító intézet. A két szerv között átiró viszony van és a racionalizálási bizottság még a szabványügyi intézet számadását sem kontrolálja.

A szabványosító intézet tehát, mely eredetileg mint magánegyesület alakult, állami szervvé lett, amelyhez az anyagi eszközöket az állam adja.

A szabványügyi intézet elnökét a miniszter előzetes utasítására a racionalizálási bizottság választja és az elnöknek a racionalizálási bizottság igazgatósági tagjának kell lennie. A bizottság előadói részint állami alkalmazottak, részint külső szakférfiakból kerülnek ki.

A szabványügyi intézet legfontosabb feladata a külföldi szabványügyi intézetekkel kapcsolatot és megállapodást létesíteni. A szabványügyi intézetek nemzetközi szervezeteként Bázelen székel egy főtitkár. Az egyes országok összes szabványaikat megküldik egymásnak. A magyar szabványügyi intézetben is össze vannak gyűjtve az összes külföldi szabványok, amelyeket ott nyilvántartanak.

A szabványtervezeteket bizottságok készítik elő és az általuk letárgyalt szabványtervezetet külön füzetben leközlük, megjelölve nyomban a felszólalási időt is. A felszólalásokat, melyekben kiveszik részüket a minisztériumok, nagy-, kisiparosok és a tudomány emberei egyaránt, a bizottságok letárgyalják és azokat esetleg honorálják is. Ezután kerül a szabványtervezet az elnöki tanács elé, melynek minden szakbizottsági elnök is tagja. Az elnöki tanács átlag évenként kétszer ül össze és letárgyalja az eléje terjesztett szabványtervezeteket. Ha mindent rendben talál, úgy azt országos szabványnak nyilvánítja (MOSz). Az így megjelent szabványt az iparügyi miniszter közli a többi miniszterekkel és megkérdezi, hogy a többi miniszter is elfogadja-e azt, mely már a közszállításoknál kötelező. Ezután a minisztérium is kiadja azt mint kész szabványt. A kész szabvánnyal kapcsolatban azután az intézet vezetője minden évben felveti a szakbizottság elnökénél a revízió kérdését.

A kész szabvány a közszállításoknál és a városi szállításoknál kötelező, de előnye van annak a magánszállításoknál is, mert megkönnyíti a rendelést, mert itt elég a szabvány számát megjelölni és azt még

a bíróságok is teljesen meghatározottnak fogadják el. Az áruk nagy többsége azonban mindamellet még nem szabványos. A magyar szabványügyi intézet is bekapcsolódott a nemzetközi szabványok felé törekvő nemzetközi áramlatba.

M. kir. állami vas-, acél- és gépgyárak.

181

A pénzügyi tárca kezelése alá tartozó ú. n. kincstári vas-művek, vasérc- és kőszénbányák igazgatása az alkotmány helyreállítása után *1868-tól 1881-ig* decentralizálva kezeltetett. 1881-ben a pénzügyi kormány a kincstári vasműveket s az azokhoz tartozó bányákat központosította, amennyiben az egyes bányaigazgatóságok idevonatkozó eddigi hatáskörének megszüntetésével az összes vasműveket a Budapesten felállított s úgy műszaki és igazgatási, mint kereskedelmi tekintetben önálló hatáskörrel felruházott m. kir. központi vasműigazgatóság alá helyezte. 1888-ban ez az önálló központi igazgatási szervezet takarékosági okokból megszűnt s az összes vasgyárak a centralizáció elvének fenntartásával közvetlenül a pénzügyminisztérium alá helyeztetettek, ahol e célra külön vasműosztály szerveztetett.

1898-ban a pénzügyi kormány a m. kir. államvasutak gépgyárát és a diósgyőri m. kir. vas-, acél- és gépgyárát a kereskedelemügyi minisztérium kezeléséből saját kezelésébe vette át. A pénzügyminisztérium vasműosztálya, valamint a m. kir. államvasutak gépgyára és a diósgyőri m. kir. vas-, acél- és gépgyár igazgatósága megszűntek és az összes vasgyárak igazgatására m. kir. állami vasgyárak központi igazgatósága címmel új hivatal állíttatott fel, a pénzügyi tárca keretében.

A trianoni béke következtében vas-, acél- és gépgyáraink nagy részét elvesztettük. Csupán kétfő maradt meg: a budapesti állami gépgyár és a diósgyőri vas- és acélgyár, de ezek is elvesztették nyersanyag területüket és elvesztették természetes piacuk $\frac{2}{3}$ részét. Ehhez járult még a munkásviszonyoknak a proletárdiktatúra alatt bekövetkezett leromlása, úgyhogy a két megmaradt gép-, illetve vas- és acélgyárunk termelése 1919-ben a békebelinek csak a 10%-át tette ki. Ez a helyzet csak lassan javult és 1922-ben a budapesti gyár elérte a békebeli termelés 40%-át, a diósgyőri pedig 25%-át.

E gyárakra nézve új szervezetet léptetett életbe az 1924:4. tc. 2. §. alapján kibocsátott 4250/1925. M. E. sz. rendelet. Ez a rendelet a »M. kir. állami vasgyárak központi igazgatósága« — »Budapesti m. kir. gépgyár« — és a »Diósgyőri m. kir. vas- és acélgyár« cégeket a cégjegyzékből törölni rendeli és bevezetni rendelte a »M. kir. állami vas-, acél- és gépgyárak« céget.

A vállalat tulajdonosa a magyar állam. Az üzemi szervezet abban jut kifejezésre, hogy a rendelet szerint a M. kir. állami vas-, acél- és gépgyárak cég mint önálló kereskedelmi vállalat a rendes kereskedői gondossággal kezeli az államnak, mint tulajdonosnak e gyárakban fekvő minden vagyont, ideértve az ingóságokat, leltári tárgyakat, anyag- és pénztári készletét. Az új cég a törölt régi cégek jogi személyiségének folytatója a követelések és tartozások szempontjából.

Az igazgatóság élén áll a vezérigazgató. Az ellenőrzést a (kereskedelemügyi) iparügyi miniszter, a pénzügyminiszterrel egyetértőleg a M. kir. vas-, acél- és gépgyárak felügyelőbizottsága útján gyakorolja. A felügyelőbizottság elnökből, alelnökből és hat tagból áll, kiket a miniszter nevez ki. Az iparügyi miniszter számviteli szempontból ellenőrizteti az üzemet a Pénzügyintézeti Központ által.

A miniszter elhatározásának vannak fenntartva többek közt: a gyár szervezetének megállapítása és módosítása, költségvetés és zárszámadás jóváhagyása, kölcsönök felvétele, ingatlanok vétele, új gyártási ágak bevezetése, előterjesztés a minisztertanácshoz a vezérigazgató kinevezése, esetleg külön szerződéssel való alkalmazása tárgyában, vezérigazgató helyettes kirendelése, igazgatók kinevezése, a gyárak főnökeinek kirendelése és ezeknek felmentése. Az iparügyi miniszter a pénzügyi kérdésekben a pénzügyminiszterrel egyetértően jár el.

A filmipari alap és az azt kezelő miniszterközi bizottság. 182 (Budapest.)

A magyar filmgyártás fejlesztéséről szóló 4963/1925. M. E. sz. rendelet 1. §. alapján a külföldről behozott mozgóképek minden megvizsgált métere után az Országos mozgóképvizsgáló bizottság által szedett pótdíjakból e rendelet végrehajtásáról szóló 6292/1925. M. E. sz. rendelet értelmében Filmipari Alap létesítetik.

A Filmipari Alap felett a m. kir. kormány által kinevezett felügyelőbizottság javaslatára a m. kir. belügyminiszterrel egyetértve a (kereskedelemügyi) iparügyi miniszter rendelkezik.

A Felügyelő bizottság elnökből és legfeljebb 12 tagból áll. Elnöke a Filmtanács elnöke, helyettes elnöke az Országos mozgóképvizsgáló bizottság elnöke, ügyvezető elnöke pedig az iparügyi miniszter szakelőadója. Hivatalból tagjai a Bizottságnak a miniszterelnöknek, a belügyminiszternek és a vallás- és közoktatásügyi miniszternek egy-egy szakelőadója, továbbá egyes filmipari szervek képviselői.

Hatáskörébe tartozik a szükségessé váló szerződések megkötése, gyártási hitelek engedélyezése s azok felhasználásának ellenőrzése, a műteremmel rendelkezők és a műterem-bérlők közötti vitás kérdésekben a bérösszeg megállapításánál való közreműködés, a gyártási kötelezettség ellenőrzése, az ügyviteli költségekre a miniszter által utalványozott összeg feletti rendelkezés.

A Bizottságnak van végrehajtó bizottsága, mely az ügyek előkészítéséről és a határozatok foganatosításáról gondoskodik.

A Filmipari Alap pénzkezelését és a Felügyelő bizottság ezzel összefüggő működését a m. kir. minisztérium által kinevezett Ellenőrző bizottság ellenőrzi. Az ellenőrző bizottság legfeljebb öt tagból áll. Hivatalból tagjai a pénzügy- és kereskedelemügyi miniszterek, a Legfőbb áll. számvéviszéknek és az Orsz. magyar mozgóképipari egyesületnek egy-egy kiküldöttje.

A Filmipari Alapról újabb rendelkezéseket tartalmaz a 2670/1932. M. E. sz. rendelet.

Az 5200/1933. M. E. sz. rendelet szerint a Felügyelőbizottság és Végrehajtóbizottság megszűnik és helyébe a belügy-, kereskedelem- és vallás- és közoktatásügyi miniszterek egy-egy kiküldöttéből álló Miniszterközi Bizottság lép. A Felügyelő- és Végrehajtóbizottságnak fenti hatáskörén kívül e Miniszterközi Bizottság hatáskörébe tartoznak a pedagógiai filmek gyártására vonatkozó ügyek is.

A Miniszterközi Bizottságba a három érdekelt miniszter egy-egy tagot és egy-egy póttagot nevez ki.

Az iparügyi minisztériumnak 1935-ben történt megszervezése után a filmgyártás ügye is az iparügyi minisztérium hatáskörébe helyeztetett át és a Miniszterközi bizottságban az iparügyi miniszter képviselője is helyet foglal.

Kartell- és szabadalmi ügyek.

Kartellbizottság. (Budapest.)

183

A gazdasági verseny szabályozásáról alkotott 1931:20. tc. 5. §. szerint a törvény alkalmazásában felmerülő kérdések tekintetében szükséges vélemény adására Budapesten országos bizottságot (kartellbizottság) kell alakítani, amely elnökből, helyettes elnökből és kilenc tagból áll. Az 5. §. utolsó bekezdésében nyert felhatalmazás alapján kiadott 5382/1931. M. E. sz. részletesen szabályozza szervezetét és működését.

A kartellbizottság elnökét és helyettes elnökét a m. kir. minisztérium előterjesztésére az államfő három év tartamára nevezi ki, hét tagot a kereskedelemügyi miniszter, kettőt pedig (a népjóléti és munkaügyi miniszter) belügyminiszter előterjesztésére a m. kir. minisztérium a gyakorlati és elméleti szakemberek sorából nevez ki. A tagok állása tiszteletbeli.

A kartellbizottság a törvény alkalmazása tekintetében felmerülő kérdésekről a kereskedelemügyi miniszter vagy más hatóság megkeresésére vagy saját kezdeményezéséből nyilvánít véleményt.

Az 1200/1933. M. E. sz. rendelet szerint a kartellbizottság árkérdésben rendszerint az Árelemzőbizottságot keresi meg, de a kereskedelemügyi minisztertől nyert külön felhatalmazás alapján önálló árvizsgálatot is végezhet.

Jelenleg szervezés alatt áll.

M. kir. szabadalmi bíróság. (Budapest.)

184

A szabadalmi ügyeket hosszú időn át önálló szerv híján, beosztott közigazgatási szervek intézték és pedig Ausztriával szemben bizonyos tekintetben megkötött módon.

A találmányi szabadalmakról alkotott 1895:37. tc. 23. §. szerint a szabadalmi hatóságok: a szabadalmi hivatal és a szabadalmi tanács.

A szabadalmi hivatal áll elnökből, alelnökből, állandó bírói és műszaki tagokból és működési díjakat élvező öt évre kinevezett nem állandó bírói és műszaki tagokból, valamint kezelő személyzetből. Az elnöknek, alelnöknek és a bírói tagoknak bírói képesítéssel, a műszaki tagoknak az 1883:1. tc. 10. §.-ban megállapított mérnöki képesítéssel kell bírniok. Az elnököt, alelnököt és az állandó tagokat a kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére Őfelsége, a nem állandó tagokat és a kezelő-személyzetet a kereskedelemügyi miniszter nevezi ki. A szabadalmi hivatal a kereskedelemügyi miniszter felügyelete alatt áll, ki a jogát közvetlenül és a szabadalmi tanács elnöke által gyakorolja, amelyet részletesen a 8358/1916. K. M. sz. rendelet szabályoz.

A szabadalmi hivatal két osztályban működik: 1. bejelentési osztály és 2. bírói osztály.

A bejelentési osztály oly hármass tanácsban határoz, melynek egy bírói és két műszaki tagja van. A szabadalmi hivatal elnöke a bejelentési osztály ülésében nem vehet részt.

A bírói osztály a szabadalmi hivatal elnökének, vagy helyettesének elnöklete alatt a szabadalmi hivatal két bírói hivatalra képesített és két műszaki tagjából álló ötös tanácsban határoz.

A határozó tagok kizárására nézve a polgári perrendtartásnak idevágó szabályai érvényesek.

A szabadalmi tanács áll a kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére Őfelsége által kinevezett bírói minősítéssel bíró elnökből, továbbá a kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére Őfelsége által a magyar korona területén működő legfelsőbb bíróságok tagjai közül ebbeli hivatali alkalmazásuk tartamára és a magyar kir. műegyetem tanárai közül öt évi időtartamra kinevezett ülnökökből, valamint a ker. miniszter által kinevezett szükséges számú segéd-személyzetből. Az elnök a m. kir. Kúria tanácselnökével egyenlő ranggal, jelleggel és javadalmazással bír. A tanács határozatait az elnöknek, vagy helyettesének elnöklete alatt négy bírói és két műszaki tagból alakított hetes tanácsban hozza.

A szabadalmi hivatal és szabadalmi tanács szervezeti és ügyviteli szabályait a 733. és 734/1896. K. M. sz. rendelet és a 81.588/1914. K. M. sz. rendelet tartalmazza.

E szervek hatásköri megosztása, illetve az eljárás menetének a vázlatja a következő: A találmány bejelentése a feltaláló, annak jogutódja, vagy igazolt meghatalmazottja által a szabadalmi hivatalnál írásban nyújtandó be. A bejelentést a szabadalmi hivatal bejelentési osztályának egyik tagja megvizsgálja és amennyiben a törvényben meghatározott kellékek hiányoznak, a bejelentőt a szükséges pótlásokra utasítja. Ha a bejelentő erre nem nyilatkozik, a bejelentés visszavontnak tekintendő. Ha a hiányokat pótolja, vagy a bejelentéshez ragaszkodik, a bejelentés felett a bejelentési osztály ülésben határoz, amely, ha a bejelentést hiányosnak, vagy nem szabadalmazhatónak találja, azt visszautasítja.

A visszautasítás ellen felfolyamodásnak van helye a bírói osztályhoz.

Ha a bejelentési osztály, vagy felfolyamodás esetén a bírói osztály a bejelentést helyesnek és a szabadalom engedélyezését lehetőnek találja. a bejelentés közzétételét és a felhívási eljárás megindítását rendeli el (a szabadalmi hivatal hivatalos lapjában).

A közzétételtől számított két hónapon belül a bejelentett találmány szabadalmazása ellen felszólalás adható be.

A felfolyamodások és észrevételek felett végérvényesen a bírói osztály határoz.

A szabadalom megóvása, vagy megsemmisítése írásbeli kereset alapján történik, amely a szabadalmi hivatal bírói osztályánál indítható. A bírói osztály ítélete ellen fellebbezésnek van helye a szabadalmi tanácshoz, amely végérvényesen határoz.

Ez a szervezet némi módosítást szenvedett az 1920:35. tc. következtében, mely az eddigi szabadalmi hatóságot szabadalmi bírósággá változtatta át.

A 3. §. szerint a szabadalmi hatóságok: 1. *a szabadalmi bíróság* és 2. *a szabadalmi felső bíróság*. A törvényben, vagy rendeletben előforduló e kifejezés »Szabadalmi hivatal« helyett »Szabadalmi bíróság«-ot, »Szabadalmi tanács« helyett »Szabadalmi felsőbíróságok kell érteni.

A szabadalmi bíróság áll: elnökből, alelnökből, bírókból, segéd- és kezelőszemélyzetből. Elnök, alelnök és bíró csak az lehet, akinek ítélőbírói képesítése s az 1883: 1. tc. 10. §-ban meghatározott minősítése mellett még három évi szabadalomjogi, vagy műszaki gyakorlata van és a szakvizsgát (1895:37. tc. 27. §.) letette. Elnökké csak az nevezhető ki, aki a szabadalmi, vagy a rendes bíróságnál bírói minőségben legalább öt évet a bírói státus II. fizetési csoportjában töltött.

A szabadalmi bíróság elnökére, alelnökére és bíróira mindazok a rendelkezések kiterjednek, amelyek az ítélő bírák függetlenségét, elmozdíthatatlanságát, javadalmazását, szabadságidejét és nyugdíjazásának korhatárát szabályozzák.

A bejelentési osztály oly háromtagú tanácsban határoz, amely egy jogi és két műszaki képesítésű bíróból áll.

A bírói osztály a bejelentési osztály határozatai ellen benyújtott felfolyamodások felett a szabadalmi bíróság elnökének, vagy helyettesének elnöklete alatt öt tagú tanácsban határoz, amely a tanács elnökét is beleszámítva két jogi és három műszaki képesítésű bíróból áll. Minden más esetben a bírói osztály a szabadalmi bíróság elnökének, vagy helyettesének elnöklete alatt oly három tagú tanácsban határoz, amely a tanács elnökét is beleszámítva, egy jogi és két műszaki képesítésű bíróból áll.

A szabadalmi felsőbíróság elnökévé csak az nevezhető ki, aki a szabadalmi, vagy rendes bíróságnál bírói minőségben legalább öt évet a bírói státus III. fizetési csoportjában töltött. Egyébként szervezete a szabadalmi tanácshoz képest nem változott.

A szabadalmi felsőbíróság az elnöknek, vagy helyettesének elnöklete alatt öttagú tanácsban határoz, amely az elnököt is beszámítva három ítélőbírói és két műszaki képesítésű elnökből áll.

Az 1920:35. tc. életbeléptetéséről és végrehajtásáról a 74.660/1920. K. M. sz. rendelet, szervezeti és ügyviteli szabályzatának módosításáról pedig a 74.825/1920. K. M. sz. rendelet rendelkezik.

Az 1927:20. tc. a *Szabadalmi felsőbíróságot megszüntette*, melynek bírói hatásköre e törvény szerint a m. kir. Kúriára szállt át. Ezért az államfő a m. kir. Kúriához az igazságügyminiszter előterjesztésére a műegyetem tanárai közül öt évi időtartamra szabadalmi elnököket nevez ki.

A m. kir. Kúria az eléje tartozó szabadalmi ügyekben elnökből, két kúriai bíróból és két ülnökből álló tanácsban jár el. Elnöke a Kúria valamelyik tanácsának elnöke, vagy helyettese. Az ülnökök működési díjban részesülnek és az általuk elkövetett fegyelmi vétségekben, valamint vagyoni felelősség megállapítása tárgyában ugyanaz a bíróság ítélt, mint a m. kir. Kúria bíróinak hasonló ügyeiben.

A m. kir. Szabadalmi bíróság felett a felügyeletet ezután a kereskedelemügyi miniszter közvetlenül gyakorolta, míg az 1935: 7. te, illetve a 7500/1935. M. E. sz. rendelet azt az iparügyi miniszter hatáskörébe tette át.

A m. kir. Kúriának szabadalmi ügyekben irányadó eljárási és ügyviteli szabályait a 36.243/1928. I. M. sz. rendelet állapítja meg.

A m. kir. Szabadalmi bíróság bíróinak és hivatalnokainak felelőségéről az 1933:20. tc. rendelkezik.

Bányászati ügyek.

Az 1932: 22. tc. az egész bányahatósági jogkört a pénzügyminiszter hatásköréből, hova az a történeti fejlődés eredményeként tartozott, a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe helyezte át. Ez az áthelyezés a bányüzemek és az ipari üzemek hatósági felügyelete között sok tekintetben, különösen pedig üzembiztonsági és munkaügyi vonatkozásokban fennálló szoros kapcsolat következtében mutatkozott indokoltnak.

Az 1935: 7. tc. felhatalmazása alapján kibocsátott 7500/1935. M. E. sz. rendelet a bányászati közigazgatást az újonnan szervezett iparügyi minisztérium hatáskörébe utalta át.

Bányakapitányságok. (4.)

185

A tételes bányajognak máig is főforrását képező 1854-i ausztriai általános bányatörvény az újabb jogfejlődést követve a bányászat körében már különválasztotta a közigazgatás és az igazságszolgáltatás működési körét. Mivel az abszolutizmus alatt behozott új bírósági szervezet értelmében az addig fennállott selmeci, szomolnoki, nagybányai s oravicai, továbbá Erdélyben a zalathnai bányatörvénytörvényesékek bírói joghatóságukat a bányatörvény életbelépése után elvesztették, az 1854. június 21. -i legfelsőbb elhatározás értelmében e törvényesékek bányakapitányságokká, az alattuk álló bányaszékek pedig bányabiztoságokká alakították át, (Reg. f. Ung. 1855. 173. o., Reg. f. Ung. 1856. 98. o.) Az általános bányatörvény a bányai közigazgatás körében három folyamodású rendszert létesített, három fokozatú hatósági szervezettel. (Pénzügyminisztérium, bányakapitányságok, bányabiztoságok.) Alkotmányunk visszaállítása óta csak két fokozat volt: elsőfokon a bányakapitányságok (Besztercebánya, Budapest, Nagybánya, Oravicza, Szepesigló, Zalatna, Zágráb) és másodfokon a pénzügyminisztérium.

A bányászati közigazgatás a volt földművelés-, ipar-, kereskedelem- és közmunkaügyi minisztérium hatáskörének újabb széttagozását tárgyaló 1889: 18. tc. végrehajtása során 1890. január 1-től kezdve helyeztetett a pénzügyi tárca keretébe. Azonban a bányakapitányságoknak, mint

elsőfokú bányahatóságoknak kirendeltségeik (expositúráik) lehettek, melyeket bányabiztosságoknak neveztek, fgy a zalatnai bányakapitányságnak Abrudbányán és Petrozsényban, a szepesiglóinak Gölnicbányán és Rozsnyón, a budapestinek pedig Miskolcon és Pécsen voltak bányabiztosságai.

A bányahatóságoknak, mint a különleges bányászati közigazgatás szervének működése kiterjed különösen: bányajogosítványok kiszolgáltatására és nyilvántartására, a jogbiztonság fenntartására és védelmére, amíg ez bírói hatáskört nem érint, a bányaműveléshez fűződő közgazdasági érdekek istápolására, a munkaügy kezelésére (munkásvédelem, munkásbiztosítás) és a bányarendészet gyakorlására stb.

A bányakapitányságok élén áll a bányakapitány, személyzete: bányahatósági tanácsosok (főtanácsosok), bányabiztosok (főbányabiztosok) s a szükséges irodaszemélyzet (1883: 1. tc. 11. §. és 5257/1919. P. M. 5z. rendelet.).

A trianoni Magyarországon négy bányakapitányság működik és pedig: a budapesti, miskolci, pécsi és salgótarjáni.

Báró Eötvös Lóránd geofizikai intézet. (Budapest.) 186

Az Eötvös-intézet 1907-ben alakult meg oly módon, hogy a kormány által Eötvös kutatásának támogatására kiutalt évi 60.000 koronát, illetve az ezen beszerzett műszereket, tárgyakat a kormányrendeletnek megfelelően az egyetemi fizikai intézettől külön leltározták. 1915-től kezdve a pénzügyminiszter az intézetet tekintélyes anyagi támogatásban részesítette s ez idő óta a kutatások elsősorban gyakorlati célt, nevezetesen használható ásványkincsek feltárásának a célját szolgálják.

1919-ben a vian. az Eötvös-intézetet a pénzügyi tárcának engedte át, ahol a bányakutatási osztály keretében működött. Feladata: 1. Eötvös gravitációs kutatásának tudományos továbbfejlesztése; 2. főleg gyakorlati irányú mérések.

A torziós ingákat és egyéb műszereket az Intézet ellenőrzése mellett készítik. Az intézet jelenleg a Tudomány Egyetem fizikai intézetének épületében van szűkös keretek között. Az állandó évi dotáció tulajdonképpen megszűnt, a folyó kiadások és mérések költségei időről-időre nyerne fedezést. Személyzete az igazgatón kívül csak egy geofizikusból áll.

A bányászati közigazgatás egész anyagával együtt ez is az iparügyi minisztérium hatáskörébe került.

Nagyalföldi m. kir. bányászati kutató kirendeltség. (Debrecen.) 187

: A nagyalföldi m. kir. bányászati kutató kirendeltség az 1918. évi június hó 15-én kelt 82.318/X. fő. 1918. sz. pénzügyminiszteri rendelettel állíttatott fel Debrecen székhellyel.

A kutató kirendeltség közvetlenül a m. kir. pénzügyminisztérium alá volt rendelve és vezetésével a pénzügyminisztérium bízott meg egy műszaki tisztviselőt.

Feladata a földgáz, ásványolaj és gázos hévvizek nyerésére irányuló azon mélyfúrások közvetlen vezetése, amelyek lemélyítésével a minisztérium megbízza.

A bányászati közigazgatással együtt ez is az iparügyi minisztérium hatáskörébe helyzetetett át.

M. kir. kőszénbányahivatal. (Komlói.) — M. kir. ércbánya. 188 (Recsk.)

Az abszolutizmus idején a császári pénzügyminisztérium alatt a kincstári bányák főigazgatási szervei voltak Magyarország területén:

a) az alsó-magyarországi bánya-, erdészeti- és jószágigazgatóság Selmeceen, mely az ottani főkamagrófság helyébe lépett (Regbl. f. Ung. 1851. 112. sz.),

b) felsőmagyarországi főbányafelügyelőség Szomolnokon,

c) nagybányai főbányafelügyelőség a nagybányai kerület számára.

A sósügyekre: kamarai igazgatóság Szigeten és felügyelőség Sóvárrott.

A Bánság számára volt az oravicai bányaigazgatóság. Erdély területére az erdélyi bánya-, só és erdészeti igazgatóság Kolozsvárrott.

A kiegyezés óta az állami bányaművek (fém-, só-, vas-, szén-, opálbányák) igazgatását a vasércbányászat s a diósgyőri vasművekhez tartozó sajtóvölgyi szénbányászat kivételével s néhány közvetlenül a pénzügyminisztériumnak alárendelt bányamű kivételével, a pénzügyminisztérium fennhatósága alatt vidéki igazgatóságok, főhivatalok és telepvezetőségek végezték. A pénzügyminisztérium közvetlen fennhatósága alatt álltak a bányaigazgatóságok és főbányahivatalok, ezek alá tartoztak a bányahivatalok, kohóhivatalok, vegyelemzőhivatalok, bányaművek.

A beosztás a következő volt:

1. A Selmecebányái bányaigazgatóság (később: selmec- és bélabányai) alá tartozott: a körmöci, magurkai, az aranyidkai, Selmecebányái, hodrusbányai, opálbányai bányahivatalok s a Selmecebányái vegyelemző hivatal.

2. A nagybányai bányaigazgatóság vezetése alatt álltak: felsőbányai, kapnikbányai, keresztegyi, óradnai és a veresvári bányahivatalok; a fernezhelyi, kohóvölgyi és a radnai kohóhivatalok, valamint a nagybányai vegyelemző hivatal.

3. A zalatnai m. kir. főbányahivatal alá tartoztak: a verespataki bányamű, a zalatnai fémkohómű, zalatnai vegyelemzőhivatal s az abrudbányai bánya- és fémbevéltóhivatal.

4. A marosújvári m. kir. főbányahivatal és sóbányahivatal: (lásd: m. kir. sóhivataloknál).

5. Az aknaszlatinai m. kir. főbányahivatal és sóbányahivatal: (lásd: m. kir. sóhivataloknál).

6. Sóvári m. kir. főbányahivatal (lásd: m. kir. sóhivataloknál).

Nem a bányaigazgatóságok, illetve főbányahivatalok alá, hanem közvetlenül a pénzügyminisztérium alá voltak rendelve: a nagyági m. kir. aranybányaműigazgatóság, a m. kir. bányászati kutatóhivatal,

továbbá a körmöcbányai pénzverőhivatal, a körmöcbányai főkemlőhivatal s a fémbeváltóhivatalok (lásd ezeket a m. kir. főkemlőhivatalnál és a m. kir. főfémjelző- és fémbeváltóhivatalnál).

A pénzügyi tárca kezelése alá tartoztak kincstári vasművek, vasércbányák (lásd: m. kir. állami vas-, acél- és gépgyárak).

A m. kir. szénbányák központi vezetésére Budapesten a m. kir. állami szénbányák központi igazgatósága állítatott fel. Ennek voltak alárendelve a m. kir. kőszénbányahivatalok (Petrozsény, Vrdnik, Komló).

A trianoni béke után egy állami kőszénbányánk, illetve kőszénbányahivatalunk maradt meg: a komlói m. kir. kőszénbányahivatal (Baranya vm.), melynek személyzete a főnökön kívül: üzemvezető, mérnök, felügyelő-orvos, műszaki kémlelőségi főnök, tiszt és anyagszertárkezelő. A m. kir. államvasutak ellátása révén a vállalat a békebeli állapothoz képest rendkívül előretört a magánszénbányák sérelmére és panaszára.

A trianoni béke következtében Magyarországnak egyetlen nemesfém és rézbányája maradt; a recski m. kir. ércbánya, melyet az állam a bánya szanálása alkalmával vett meg. Személyzete: üzemvezető és segédmérnök.

M. kir. bányászati és mélyfúrási szakiskola. (Pécs.) 189

Az 1895-ben fennállott három bányaiskola (Selmecebánya, Felsőbánya és Nagyág), mely a bányászat és kohászat bármely ágánál alkalmazható szakértő és megbízható altisztek kiképzésére hivatott, nem volt képes a rohamosan növekvő szükségletnek megfelelő számú altisztet nevelni. Ez a helyzet arra indította a pénzügyi kormányzatot, hogy 1896-ban Verespatakon és Pécsen egy-egy új bányaiskolát állított fel és pedig az utóbbit Pécs sz. kir. város és az I. cs. kir. szab. Dunagőzhajózási társaság hathatós támogatása mellett.

Ezek közül az iskolák közül Trianon után csak a pécsi m. kir. bányászati és mélyfúrási szakiskola maradt meg, melynek szervezeti szabályait és tanulmányi rendjét a m. kir. pénzügyminiszter legutóbb az 1930. évi augusztus 4-én kelt 86.077/1930—XV. a. sz. rendeletével adta ki.

A szakiskola felett a főfelügyeleti és kormányzati jogot e szerint a m. kir. pénzügyminiszter gyakorolja, közvetlen vezetésével és felügyeletével a szakiskola vezető tanára van megbízva. A szakiskolán a tanításnak elsősorban a gyakorlat követelményeit kell szem előtt tartani. Ennek biztosítására szolgál az iskolaszék, mely az összekötő kapcsot képezi a szakiskola és a gyakorlat között. A szakiskola feladata a bányászat és a mélyfúrás részére szakképzett műszaki segédtsztek (felvigyázók, bányafelőrök, aknászok, főaknászok, bányamesterek, illetve furómeesterek stb.) kiképzése.

A szakiskola az egész bányászati közigazgatással együtt az iparügyi minisztérium hatáskörébe helyeztetett át.

Munkaközvetítés és munkásvédelem.**M. kir. állami munkaközvetítő hivatal, (Budapest.)** 190

Az ipari, bányászati és kereskedelmi munkaközvetítés ügyét szervező 92.815/1916. K. M. sz. rendelet szerint a hatósági munkaközvetítők feletti főfelügyeletet a (kereskedelemügyi) iparügyi miniszter az állami munkaközvetítő hivatal útján gyakorolja. Az állami munkaközvetítő hivatal az 1916:16. tc. végrehajtása céljából létesült a kereskedelmi tárca terhére dotált volt budapesti ipari és kereskedelmi munkaközvetítő intézet helyébe, mely egész személyzetével a hivatalba olvadt be.

Az állami munkaközvetítő hivatal feladata, hogy szervezi a hatósági munkaközvetítőintézeteket, gondoskodik az ezek által ki nem elégíthető munkakereslet és kínálat megfelelő kielégítéséről és közvetlen felügyeletet gyakorol a budapesti hatósági munkaközvetítőhivatal felett, melynek hatáskörébe Budapest, Kecskemét és Székesfehérvár városok, továbbá Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Fejér vármegyék, ezenkívül Trianon után még Nógrád és Hont közigazgatásilag egyesített vármegyék tartoznak.

A m. kir. állami munkaközvetítőhivatal a hatósági munkaközvetítők ügyvitelét bármikor megvizsgálhatja, az ügyvitel javítása, valamint az észlelt mulasztások, visszaélések megtorlása iránt a szükséges lépéseket megteszi.

Hatósági munkaközvetítő hivatalok. (8.)

191

A hatósági munkaközvetítő hivatalokat a világháború által eredményezett gazdasági viszonyok hívták életre. Már az 1914:50. tc. 11. §. felhatalmazza a minisztériumot arra, hogy a szükséghez képest kötelezhessen egyes városokat a munkaközvetítés ellátására, esetleg a város hatósági területén is túl terjedő hatáskörrel. Ezen az alapon azután az 1916: 16. tc. — a miniszteri indokolás szerint — főleg a háború befejezése után várható állapotokra való tekintettel rendelkezik az ipari, bányászati és kereskedelmi munkaközvetítés hatósági ellátásáról. (A mezőgazdasági munkaközvetítés ügye már jóval előbb az 1898:2. tc. által szabályozást nyert.)

Az ipari, bányászati és kereskedelmi munkaközvetítés szervezetét és ügyvitelét az 1916:16. tc. 4. és 5. §-ban nyert felhatalmazás alapján a kereskedelemügyi miniszternek a belügyminiszterrel egyetértően kiadott 92.815/1916. K. M. sz. rendelete szabályozza. A most említett rendeletben kijelölt városok és községek az 1916: 16. tc. 1. §. értelmében köteleztettek az ipari, bányászati- és kereskedelmi munkaközvetítés ellátására.

A hatósági munkaközvetítők célja a munkaadóknak a munkakínálatát és a munkásoknak munkakeresletét kielégíteni. A hatósági munkaközvetítők hatásköre kiterjed az ipari munka minden nemére, valamint a bányászatra és kereskedelemre, foglalkozhatnak háztartási szolgálatot teljesítők és házicselédék közvetítésével is.

A hatósági munkaközvetítők mellé választmányt kell alakítani, amely a munkaközvetítő intézet ügymenetét figyelemmel kíséri, a gyakorlat folyamán felmerülő vitás ügyeket és panaszokat megvizsgálja, azok elintézésére indítványt tehet, az ily irányú indítványokra véleményt nyilvánít. A választmány a munkaadók és alkalmazottak által kiküldött tagokból és póttagokból áll. Az iparfelügyelő, a bányahatóság főnöke és az intézet főnöke hivatalból tagjai, az elnököt a városi tanács bízta meg és a miniszter erősíti meg állásában.

A hatósági munkaközvetítők felett a közvetlen felügyeletet a városi tanács, a főfelügyeletet a m. kir. állami munkaközvetítőhivatal útján a (kereskedelemügyi) iparügyi miniszter gyakorolja.

A hatósági munkaközvetítő igénybevétele a munkaadók és a munkakeresők részére teljesen díjmentes.

A hatósági munkaközvetítő illetékessége a telep, illetőleg a tartózkodási hely szerint állapítatik meg.

A hatósági munkaközvetítő hivatalok tisztviselői az 1923:4. tc. értelmében a városi közigazgatási tisztviselők közé soroztának. E tisztviselőket törvényhatósági joggal felruházott városokban a törvényhatósági bizottság, (rendezett tanácsú) megyei városokban a városi képviselőtestület választja életfogytiglan.

Hatósági munkaközvetítő hivatal volt Trianon előtt 15, a trianoni béke után ilyen hivatal működik Budapesten, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Sopron Szeged és Szombathely városokban.

Legkisebb munkabérek megállapító bizottságok.

192

A 6660/1935. M. E. sz. rendeletben nyert felhatalmazás alapján kiadott 52.000/1935. K. M. sz. rendelet rendelkezik a legkisebb munkabéreknek egyes iparágakban megállapítására hivatott munkabérek megállapító bizottságok felállításáról és működéséről. A bizottság feladata: azon iparágakra vonatkozólag, melyekben a munkabérek bárminő okból rendkívül alacsonyak, a munkavállalóknak fizetendő legkisebb munkabérek hivatalos megállapítása. A legkisebb munkabérek meg lehet állapítani egyes iparágak egész körére, vagy csak egyes részeire, mégpedig az ország egész területére, vagy annak egy meghatározott részére, esetleg egyes városokra vagy községekre kiterjedő hatállyal. Azt a kérdést, hogy a legkisebb munkabér mely iparágban és mily területi hatállyal lesz megállapítandó, az érdekeltségek meghallgatása után a (kereskedelemügyi), jelenleg az iparügyi miniszter határozza meg. A bizottságokat feladatkörük megjelölésével a miniszter állítja fel.

A munkabérmegállapító bizottságok legalább hat tagból és ugyanannyi póttagból állanak, akiket a miniszter nevez ki. A tagok és póttagok egyharmadát a munkaadók képviselőiből, egyharmadát a munkavállalók képviselőiből és egyharmadát mindkét csoporton kívül esők sorából kell kinevezni. Ezen utóbbi csoportból nevezendő ki az elnök és az alelnök.

A bizottság tagjait az elnök hívja meg az ülésre, aki megállapítja a bizottság tanácskozásainak helyét, idejét és vezeti a bizottság tanácskozásait. A bizottság határozatait szótöbbséggel hozza. A hozzá utalt ügyekben a közvetlenség alapján tárgyal, ülései nem nyilvánosak s azon

az elnökön, illetőleg alelnökön s a bizottság tagjain, valamint a miniszter által kijelölt jegyzőn kívül csak a meghívottak vehetnek részt.

A bizottság a kijelölt helyen az összes helyi viszonyok figyelembevétele mellett, az érdekeltek meghallgatásával megállapítja, hogy nem túlságosan alacsonyok-e a fizetett munkabérek. Amennyiben azt az álláspontot foglalná el, hogy az adott körülmények között a fizetett munkabérek rendkívül alacsonyok, határozattal megállapítja azt a legkisebb munkabért, amelynél alacsonyabbat fizetni nem szabad. A határozat ellen az érdekeltek nyolc nap alatt felszólalással élhetnek. A bizottság elnöke a nyolc napi határidő elteltével a határozatot az esetleg beadott felszólalással együtt a miniszter elé terjeszti jóváhagyásra. A miniszter a határozatot vagy megerősíti, vagy a megerősítést megtagadja s az ügyet újabb tárgyalás és határozathozatal végett visszaküldi a bizottsághoz. A bizottság megerősített határozatát a miniszter a Budapesti Közlönyben közzéteszi, erről a bizottságot értesíti. A határozat a közzétételt követő nyolcadik napon lép hatályba.

A megállapított legkisebb munkabérek a határozat hatályának tartama alatt az érdekelt munkaadók és munkavállalók sem egyéni megállapodással, sem munkaszabályszerződéssel le nem szállíthatják. Ha a munkaadó a megállapított legkisebb munkabérből bármely címen valamit levon, köteles a munkabér esedékessége alkalmából a munkavállalónak írásbeli elszámolást adni s abban a megállapított és megszolgált munkabér mellett a levonás jogcímét részletesen feltüntetni.

A rendelet rendelkezéseit büntető szankcióval is ellátja.

MéRNÖKI ÜGYEK.

Budapesti méRNÖKI kamara. (Budapest.)

193

A méRNÖkök erkölcsi és anyagi érdekeinek a közérdekkel összhangzásban való oltalma és előmozdítása céljából az 1923: 17. tc. Budapesti méRNÖki kamarát szervez, amelynek hatásköre a vidéki kamarák felállításáig a magyar állam egész területére kiterjed.

A kamara *rendeltetése*: hogy a méRNÖki karnak erkölcsi tekintélye és hazafiassága felett örködjék, a kamara tagjainak jogait és érdekeit védje, a méRNÖkök működésének jog- és szabályszerűségét ellenőrizze, tagjai, valamint a méRNÖkhelyettesek felett a törvény korlátai közt a fegyelmi hatóságot gyakorolja, a kar erkölcsi színvonalának emelését és érdekeinek fejlesztését véleményadás és javaslatok útján előmozdítsa.

A kamara tagjai sorába fel kell venni azt az állandóan a kamara területén lakó magyar állampolgárt, aki a méRNÖki cím viselésére jogosult, a felvételt kéri és oklevele megszerzését követőleg rendszerint három évi méRNÖki gyakorlatot igazol s nem esik a törvény 8. §-ban megállapított kizáró okok valamelyike alá.

A felvétel kérdésében a kamara választmánya a kérelem előterjesztésétől számított 15 napon belül határoz. Ha elutasító határozatát a kizáró okok valamelyikére alapítja, az ellen 15 napon belül fellebbezésnek van helye a méRNÖki tanácshoz.

A kamara választmánya a tagok soraiba felvett mérnökökről, valamint a megkívánt gyakorlattal nem rendelkező okleveles mérnök-helyettesekről külön törzskönyveket vezetett és azokba a beállott változásokat is bevezeteti és a könyvek kiigazított másodpéldányát minden év január havában a miniszterhez felterjeszti. A törzskönyvben változást előidéző körülményeket a kamarai tag, a bírósági és közigazgatási hatóságok is kötelesek bejelenteni a kamarának.

A kamara kiadásainak fedezésére tagjaira évi tagsági díjakat róhat ki.

A kamara ügyeit a közgyűlés, a választmány és az elnök a kamarai tisztviselők és a segédszemélyzet közreműködésével intézi.

A közgyűlés a kamara összes tagjaiból áll. Ez választja az elnököt, két alelnököt, titkárt, pénztárnokot, ügyészt és a választmány tagjait.

A választmány áll a kamara tisztviselőiből és a választmányi tagokból, kiknek száma a budapesti kamaránál 40. A választások három évre szólnak.

A választás eredményét az iparügyi miniszterhez kell felterjeszteni. Szabálytalanságok miatt legalább 10 tag fellebbezéssel élhet a mérnöki tanácshoz.

A választmány határozatai ellen vagyonkezelési ügyekben a közgyűléshez, más ügyekben a mérnöki tanácshoz van helye fellebbezésnek.

A kamara minden év első negyedében előző évi működéséről ki-merítő jelentést tesz az iparügyi miniszternek.

A választmány *hatáskörébe* tartozik többek közt a közgyűlés határozatainak végrehajtása, a felvétel kérdése, a fegyelmi hatóság gyakorlása.

A kamara működése felett a felügyeleti jogot az érdekelt társmíniszterekkel egyetértőleg az iparügyi miniszter gyakorolja és ebben az ügykörben a kamarához rendeleteket és utasításokat intézhet, azokat a kamara köteles végrehajtani, illetve azokra figyelemmel lenni.

Ha a kamara valamely rendeletet önkormányzati jogköre szempontjából sérelmesnek, vagy jogszerűtlennek tart, joga van a végrehatás előtt a miniszterhez fordulni felterjesztéssel. A miniszter újabb rendeletét azonban köteles haladéék nélkül végrehajtani, de az ellen birtokon kívül panasszal élhet a közigazgatási bírósághoz.

Magángyakorlatot csak a kamara tagjai folytathatnak.

Ügyrendjét a kamara maga állapította meg, melyet a kereskedelemügyi miniszter az igazságügy miniszterrel egyetértően a 108.257/1927. K. M. sz. rendelettel jóváhagyott.

Mérnöki tanács. (Budapest.)

194

A mérnöki tanácsot az 1923: 17. tc. 27. §. állítja fel azzal a rendeletéssel, hogy a mérnöki kamara (ha megszerveztetnek a vidéki kamarák, azoknak is) választmányának határozatai ellen, a vagyonkezelési ügyeket kivéve, a mérnöki tanácshoz van helye fellebbezésnek. Ügyrendjét maga a tanács állapította meg és a kereskedelemügyi miniszter az igazságügy-miniszterrel egyetértőleg 72.587/1926. K. M. sz. rendelettel jóváhagyta.

A mérnöki tanács az elnökön és két alelnökön kívül 30 tagból áll. A tagok közül 20-at arra való figyelemmel, hogy a tagok soraiban a mérnöki foglalkozási körök mindegyike legalább két-két taggal képviselve legyen, a (kereskedelemügyi) iparügyi miniszter nevezi ki három évre és pedig 15 tagot a mérnöki kamara választmányá(i)-nak jelölése alapján a kamara(k) oly tagjai közül, akik már legalább 10 év óta folytatnak mérnöki gyakorlatot, öt *tagot* pedig a technikai főiskolák jelölése alapján oly szakférfiak sorából, akik nem kamaratagok. A kamaratagok sorából veendő 15 tagból ötöt a közalkalmazásban levő kamaratagok közül kell kinevezni. A tanács további öt tagját — bírói képesítésű tagjai közül — a m. kir. közigazgatási bíróság; öt tagot pedig — mérnökbírái közül — a m. kir. szabadalmi bíróság küld ki, ugyancsak három évre.

A tanács elnökét és két alelnökét a teljes ülés által jelölt öt egyén közül a miniszter nevezi ki. Ha a kinevezés a tanács tagjai sorából történt, a létszám kiegészítendő.

A mérnöki tanács elnöke minden év elején a tanács tagjaiból öt, egyenkint hat tagból álló fellebbezési tanácsot alakít, amelyek az érdemleges munkát végzik. A hat tag közül hármát a kamarai tagok, egyet a kamarán kívül álló tagok, egyet a m. kir. közigazgatási bírósági tagok, egyet pedig a m. kir. szabadalmi bíróság mérnökbírái sorából hív be az elnök. A fellebbezési tanácsban az elnök, vagy az alelnökök elnökölnek, egy mérnöki kamarai tagját pedig az elnök tanácsvezetővé jelöli ki. A tanács elnöke, alelnöke és tanácsvezetői alkotják az elnöki értekezletet, amely az elnököt és az alelnököket véleményadással támogatja.

A tanács szerve még a teljes ülés, amely elé azonban csak a jelölések, ügyrend megállapítása, egyes igazgatási kérdések, tanácsjegyző megválasztása, költségvetés és zárszámadás, valamint az eskü kivétele tartozik.

VII.

**A M. KIR. KERESKEDELEM ES KÖZLEKEDÉS-
ÜGYI MINISZTER FELÜGYELETE ALATT
MŰKÖDŐ SZERVEK.**

M. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi minisztérium. 195

Az 1847/48: 3. tc. a magyar felelős minisztérium kebelében közmunka, közlekedési eszközök és hajózás, továbbá a földművelés, ipar és kereskedelem részére állított fel önálló minisztériumot. Az 1889: 18. tc. a lenti ügycsoportból két minisztériumot szervez: *a)* kereskedelemügyi, *b)* földművelésügyi minisztériumot. A kereskedelemügyi minisztérium az 1935:7. tc.-kel kereskedelem- és közlekedésügyi és iparügyi minisztériumra osztatott.

A m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi minisztérium igazgatásilag elnöki osztályra és 14 szakosztályra tagozódik.

Kereskedelem.

Árelemzőbizottság. (Budapest.) 196

Az 1931:20. tc. 5. §. utolsó bekezdése és a 19. §-ban nyert felhatalmazás alapján kiadott 1200/1933. M. E. sz. rendelet Árelemzőbizottságot szervezett.

A bizottság feladata: az áralakító tényezők elemzése és az áralakulás gazdasági helyességének ellenőrzése, valamint arkérdésekben véleményadás. A bizottság elnöke a kartellbizottság elnöke. Alelnököket, tagokat és titkárokat a szükséges számban a m. kir. kereskedelemügyi miniszter nevez ki, akik az ügykörükben utalt tennivalókban a büntető törvények alkalmazása és a titoktartás szempontjából a közhivatalnokokkal esnek egy tekintet alá, működésük megkezdése előtt hivatali esküt tesznek.

Az Árelemzőbizottság rendszerint szakcsoportokban határoz. Egy-egy szakcsoport vezetőből és két tagból áll. Ezeket az elnök jelöli ki.

Az Árelemzőbizottság hatáskörét újból szabályozta és kiterjesztette az árak ellenőrzéséről szóló 7450/1936. M. E. számú rendelet. Eszerint az Árelemzőbizottság mind a belföldi, mind a külföldi árak alakulását rendszeresen figyelemmel kíséri. A kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter utasítására az Árelemzőbizottság elnöke bármely ipari (bánya) vagy kereskedelmi vállalatot, valamint bármely iparost vagy kereskedőt felhívhat annak bejelentésére, hogy valamely közszükségleti cikket mily áron hoz forgalomba és ha úgy találja a miniszter, hogy valamelyik vállalat, iparos vagy kereskedő valamely közszükségleti cikket indokolatlanul magas

áron hoz forgalomba, az érdekelt miniszterrel egyetértve az áralakulás szempontjából lényeges adatok bejelentését, felvilágosítások adását és iratok bemutatását kívánhatja; kiküldöttje útján az üzletvitelt és az üzletkezelést, az üzleti könyvek és egyéb iratok megtekintésével is megvizsgálhatja; a vállalat tulajdonosát és alkalmazottait, valamint egyéb személyeket is — szükség esetén a bíróság útján eskü alatt is — kihallgathatja.

A kereskedelem-, és közlekedésügyi miniszter, ha a vizsgálat eredményéhez képest azt állapítja meg, hogy a vállalat valamely közszükségleti cikket indokolatlanul magas áron hoz forgalomba és az ár leszállítása vagy az ár szabályozásához szükséges intézkedés végett az érdekelt vállalattal folytatott tárgyalás nem vezet kellő eredményre, az érdekelt miniszterrel egyetértve szankciókat alkalmazhat, amelyek az adó, a vám, valamint egyéb tekintetben adott kedvezmények megvonásában, a közszállításokból való kizárásban, az iparüzési jog elvonásában és más kedvezmények megvonásában állhatnak.

Ezenkívül javaslatot tehet a m. kir. minisztériumnak a vámtarifában megállapított egyes vámtételeknek módosítására vagy megszüntetésére vagy egyéb vámpolitikai intézkedésekre. Ha az illetékes miniszter a jelen §. alapján iparüzési jogot vagy olyan hatósági engedélyt von el, amely nélkül a vállalat (az iparos, a kereskedő) üzemét (üzletét) nem folytathatja, határozata ellen halasztó hatályú panasznak van helye a közigazgatási bírósághoz. A közigazgatási bíróság a panasz tárgyában soronkívül jár el.

A rendelet szerint az árakra vonatkozó most említett vizsgálatlaltal és tárgyalással a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértve az Árelemzőbizottságot is megbízhatja.

Magyar kereskedelmi statisztikai értékmegállapító bizottság. 197 (Budapest.)

E bizottság jelenlegi szervezetét a Kormányzó úr 1922 március 11-én kelt elhatározásával jóváhagyott szervezeti szabályzat állapítja meg. (1809/1922. K. M. sz. r.)

A Központi Statisztikai Hivatallal kapcsolatban működik, s feladata, hogy Magyarország külkereskedelmi forgalmára vonatkozó statisztika értékeit megállapítsa, ezenkívül igénybe vehető a m. kir. központi statisztikai hivatal által folytatott árstatisztikai és egyéb adatgyűtésekkel kapcsolatos szakszerű közreműködésre is. Közvetlenül a kereskedelemügyi miniszternek van alárendelve. Elnöke a statisztikai hivatal elnöke, egyik alelnöke a Központi Statisztikai Hivatal alelnöke, másik alelnökét és két titkárát a kereskedelemügyi miniszter a Központi Statisztikai Hivatal tisztviselői közül nevezi ki. Tagjai egyes hatósági kiküldötteken, érdekképviselőken, továbbá közgazdasági célú egyesületek képviselőin kívül oly szakférfiak, kiket a kereskedelemügyi miniszter a bizottság tagjainak kinevez. Ezek működésük tartama alatt a kereskedelmi tanácsosi címet viselik. A bizottság működésének lényege az, hogy azokat az egységértékeket megállapítsa, illetve e célból a hivatalnak javaslatot tegyen, amelyek alapján a külkereskedelmi forgalom mennyiségileg már meg-

állapított összegének értéke meghatározható. A bizottság a 223/1928. K. M. sz. rendelet szerint 23 szakosztályban működik, melyeknek élén a kereskedelemügyi miniszter által kinevezett szakosztályelnökök állnak. A szakosztályok a statisztikai hivatalban tartják üléseiket. Szervei: az elnökség, teljes ülés és a szakosztályok.

A kereskedelmi cégbejegyzések kihirdetésére felügyelő miniszteri biztosság. (Budapest.) 198

A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi és az igazságügyi m. kir. miniszterek az 1875:37. tc. 7. §-ban nyert felhatalmazás alapján 1875. december 1-én kiadott rendelettel szabályozták a kereskedelmi cégjegyzékek berendezését és vezetését. E rendeletnek ugyanazon miniszterek, által 1883 május 31-én kiadott kiegészítése szabályozza a cégbejegyzések hitelesített másolatának a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumnak történt beküldését.

E cégbejegyzési kivonatok a cégbejegyzések kihirdetésére felügyelő és e tekintetben biztos minőséggel felruházott egyik hivatalnoknak adatnak ki.

A biztos, ha a bejegyzést törvénybe vagy rendeletbe ütközőnek találja, az 1881 november 1-én 3269. I. M. sz. a. kibocsátott rendelet szerint felfolyamodással, vagy előterjesztéssel, vagy kapcsolatosan mindkettővel, a másodfolyamodású bíróság ily határozata ellen csupán felfolyamodással élhet.

Ha a biztos felfolyamodással, vagy előterjesztéssel élt, a cégbejegyzés a Központi Értesítőben csak a bejegyzést rendelő bírósági jogérvényes végzés felterjesztése után tétetik közzé.

Hites könyvvizsgálókat képesítő bizottság. (Budapest.) 200

Az 1930:5. tc.-ben nyert felhatalmazás alapján a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértésben kibocsátott 45.000/1931. I. M. sz. rendelet 4. §-a a hites könyvvizsgálatra képesítő vizsga céljaira megszervezte a vizsga bizottságot. A bizottság elnökből, két társelnökből és egy-egy tárgykörre kinevezett, összesen 20 tagból áll. Az elnököt és a két társelnököt a kereskedelemügyi miniszter nevezi ki, még pedig az egyik társelnököt az igazságügyminiszter, a másikat a pénzügyminiszter kijelölése alapján. A bizottság tagjait a kereskedelemügyi miniszter az igazságügyminiszterrel egyetértésben nevezi ki hat évre.

A vizsgálóbizottság az egyes vizsgákra elnökből, vagy társelnökből és öt tagból alakul meg. A vizsgálóbizottság minden év októberében teljes ülést tart és megállapítja az egyes tárgyak részletes anyagát, a vizsgaszabályzatot, a vizsgadíjak megosztásának módját és ezt jóváhagyás végett a kereskedelemügyi miniszter elé terjesztik, aki azt jóváhagyva, a vizsgatárgyak részletes anyagát közzéteszi a Budapesti Közlönyben.

Ha a bizottság a jelöltet képesítettnek nyilvánítja, a jelölt az elnök kezébe esküt, illetve fogadalmat tesz, amelynek letétele után a vizsgabizottság arról, hogy a jelölt a hites könyvvizsgáló vizsgát kiállotta és az esküt (fogadalmat) letette, oklevelet állít ki.

Kereskedelmi és iparkamarák. (7.)

201

Az 1868: 6. tc. alapján szerveztettek. Feladatuk a kereskedelem és az ipar érdekeinek együttes előmozdítása. (Részletesen 1868: 6. tc. 3. §.)

Az ipar- és kereskedelmi kamarák száma, székhelyei, kerületei és alkerületei az ipar- és kereskedelmi érdekek koronkinti fejlődése szerint a minisztérium által határozatnak meg időről-időre. (4. §.)

Az 1868:6. tc.-t módosító 1934:20. tc. szerint a kereskedelmi és iparkamarák két osztályra: ipari és kereskedelmi osztályra tagozódnak.

A kamarák tagjai rendes és levelező tagok.

A budapesti kamara 120, a vidéki kamarák mindegyike 80 rendes tagból áll. A rendes tagok felét azok közül kell választani, akiknek a kamara székhelyén van telepük, másik felét pedig azok közül, akiknek a kamara kerületében, de a kamara székhelyén kívül van a telepük.

A választási szabályzatot mindegyik kamara számára külön-külön annak meghallgatásával a kereskedelemügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

A kamara élén az elnök és két alelnök áll. A kamara elnökét a rendes tagok a maguk köréből öt évre választják. A kamara mindegyik osztálya az osztály rendes tagjai közül öt évre választja a maga elnökét. Mindegyik osztály elnöke egyszersmind a kamara alelnöke.

Az elnök irányítja a kamara működését és a kamara főtitkárával együtt képviseli a kamarát hatóságokkal és harmadik személyekkel szemben. A kamara elnöke, alelnökei és főtitkára alkotják a kamara elnöki tanácsát.

Az elnököt és az alelnököket állásukban a kereskedelemügyi miniszter erősíti meg.

Az 1934:20. tc. végrehajtási utasítása a 69.000/1934. K. M. sz. rendelettel jelent meg.

Ezidőszerint van hét kereskedelmi és iparkamara. (Budapest, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Sopron, Veszprém.)

Robbantóanyag- és lőporegyedárusági tanács. (Budapest.) 202

Az 1921:23. tc. 20. §. felhatalmazta a minisztériumot, hogy a volt cs. és kir. közös hadügyminisztérium által gyakorolt lőporegyedáruságot mindennemű robbantóanyagra kiterjesztett hatállyal folytathassa, mely egyedáruságot a kereskedelemügyi miniszter a pénzügy- és honvédelmi miniszterrel egyetértve igazgatja.

E felhatalmazás alapján a kereskedelemügyi miniszter 92.568/1921. K. M. sz. rendelettel Robbantóanyag és lőporegyedárusági tanácsot létesített.

A tanács feladata: A robbantóanyag és lőporegyedárúság alá tartozó anyagok előállításával, behozatalával, forgalombahozatalával, felhasználásával, ármegállapításával kapcsolatos mindazokban a kérdésekben véleményt adni, vagy intézkedni, melyeket a m.kir. kereskedelemügyi miniszter a pénzügy- és honvédelmi miniszterekkel egyetértőleg a tanács hatáskörébe utal.

A tanács elnökből, elnökhelyettesből és kilenc tagból áll.

Tagjai a kereskedelem, pénzügyminisztérium és a honvédelmi minisztérium két-két, a belügy-, földművelési és az igazságügy minisztérium egy-egy képviselője. Elnökét, elnökhelyettesét és tagjait a kereskedelemügyi miniszter nevezi ki.

A 8338/1936. K. K. M. sz. rendelet a tanácsot újjászervezte. A tanács feladatában változás nem történt. A tanács elnökből, elnökhelyettesből és 12 tagból áll. Tagjai: a pénzügyminiszternek, a földművelésügyi miniszternek, kereskedelem- és közlekedésügyi, iparügyi és honvédelmi miniszternek két-két; a belügy- és igazságügyminiszternek egy-egy képviselője. A tanács elnökét, elnökhelyettesét és tagjait a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter nevezi ki. Székhelye: Budapest.

Budapesti áru- és értéktőzsde.

202

A budapesti áru- és értéktőzsde abból a gabonacsarnokból fejlődött, amelyet 1854-ben a Pesti Lloyd társulat állított fel.

Az 1860 február 20-án kelt császári pátens a Monarchia nagyobbforgalmú helyein tőzsdék szervezését rendelve el, a m. kir. helytartótanács 1860 március 25-én felhívta a pesti kereskedelmi és iparkamarát, hogy terjesszen javaslatot eléje egy árutőzsdének Pesten leendő felállításáról. A felterjesztett javaslat egyes értékpapíroknak a tőzsde forgalmába való felvételét is kívánta és azt indítványozta a kamara, hogy a felállítandó tőzsde áru- és értéktőzsdének szerveztessék.

A felterjesztett alapszabályokat a helytartótanács csaknem változatlanul elfogadta, majd 1863-ban egy udvari rendelvény megerősítette s ugyancsak 1863-ban a megalakuláshoz szükséges teendők végzésével a Pesti Lloyd társulat bízott meg. A társulat az alapítási munkálatok végzésére kebeléből bizottságot küldött ki, mely kidolgozta a tőzsdei rendtartást, megállapította az áru és értéküzleti szokásokat s így a pesti Áru és Értéktőzsde 1864 január 18-án megnyílt. A gabonacsarnok 1868-ban egyesült az értéktőzsdével.

A tőzsde célja az 1865. évi alapszabály szerint: mindennemű kereskedelmi javaknak, veretlen aranynek és ezüstnek, pénznek és váltóknak, a magyar iparvállalatok által felsőbb engedély folytán kibocsátott részvényeknek és kötvényeknek eladását és vevését, valamint a zálogbiztosítási és szállítási üzleteket megkönnyíteni. Kezdetben az intézmény nem volt szigorúan korporatív jellegű.

Az 1906-ban kelt alapszabály 1. §-a szerint a Budapesti áru és értéktőzsde a kereskedelemügyi miniszter főfelügyelete alatt álló testületi és önkormányzati joggal bíró intézmény, melynek célja: megkönnyíteni és szabályozni a kereskedelmi forgalmat mindennemű árukban, értékpapírokban, váltókban, ércpénz- és nemesfémekben.

Az első szervezés szerint a tőzsde igazgatása a 18 tagból álló tőzsdebizottmány feladata volt. A bizottmányt az összes tőzsdetagokból álló gyűlés titkos szavazással egy évre választotta, s a választást a helytartótanács erősítette meg. A bizottmány az egész adminisztráción kívül megvizsgálta a tőzsdeügyletek kétségbevont érvényességét és per esetén választott bíróságként járt el. A főfelügyeletet a tőzsde felett a helytartótanács által kinevezett országfejedelmi tőzsdebiztos gyakorolta.

Az alkotmány helyreállítása után a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1869-ben erősítette meg a tőzsde új alapszabályait, melyek szerint a záloglevelek és állandalmi kötelezvények vétele és eladása is a tőzsde hatáskörébe utaltatott. A szabad belépés azonban még mindig mindenki számára biztosítva volt, a tőzsdei bizottmány pedig 30 tagból állott. Az állami ellenőrzést a kereskedelemügyi miniszter által kinevezett tőzsdebiztos gyakorolta.

Az alapszabályok 1879-ben újabb módosítást szenvedtek. A szabad látogatás rendszere fennmaradt, és pedig az új alapszabály két kategóriát különböztet meg: a tőzsdei tagok és tőzsdei látogatók csoportját. Rendes tagok azok, akik a megállapított illetéket fizették, látogatók pedig azon cégek képviselői és cégvezetői, mely cégek főnökei, illetve beltagjai a tőzsdetagságot megszerezték. A tőzsde vezetője a 30 tagból álló tőzsdetanács. Tőzsdetanácsossá oly rendes tőzsdetagok voltak megválaszthatók, akik 24. életévüket meghaladták, állandóan Budapesten laktak és legalább öt év óta szakadatlanul tagjai voltak a tőzsdének. A tanácsot a szavazatképes tőzsdei tagok egy évre választották. A tanács elnököt, alelnököt és pénztárnokot választott. A tanács képviselte a tőzsdét minden ügyében, ellátta a tőzsdének összes közigazgatási és gazdasági ügyeit, alkotta az állandó választott bírósági kollégiumot, határozott a tagok felvétele és kizárása felett, kibocsátotta a tőzsdei üzleti forgalmat szabályozó rendeleteket, megállapította a tőzsdei szokásokat, gyakorolta a fegyelmi hatóságot, kinevezte az ügynököket és gondoskodott az árak és árfolyamok jegyzéséről.

Az 1893-ban módosított alapszabályok szerint, tőzsdei tag lehet mindenki, aki legalább három év óta szakadatlanul egy egész tőzsdejegy birtokában van, továbbá aki ily jegy rövidebb tartamú birtoka mellett legalább egy év óta budapesti bejegyzett kereskedő. A tőzsdetanács tagjainak száma 40-ben állapított meg, s három évre választatik. Tanácsossá csak az választható meg, ki egyéb feltételek mellett a magyar nyelvet bírja.

Az 1893-as alapszabályhoz 1895-ben függelékként csatoltatott a tagfelvételi szabályzat, mely már tüzetesen megállapítja a tőzsdei tagok és látogatók felvételének feltételeit, azt 3 olyan tőzsdetag által pártfogolt írásbeli kérvényhez kötvén, akik mindegyike legalább három év óta rendes tőzsdetag. A kérvény egy hétig kifüggesztve tartandó a tőzsde-teremben és a gabonacsarnokban, az ellen bárki felszólalhat. A felvétel kérdését külön bizottság dönti el, amely a folyamodótól és a pártfogóktól is kívánhat felvilágosításokat. A bizottság elutasító határozata ellen felfolyamodásnak volt helye a tanácshoz.

Ugyancsak 1895-ben jelent meg az alapszabály függelékeként a fegyelmi szabályzat, mely külön bizottságot küldött ki a tőzsdetagnak a tőzsdén elkövetett, a kereskedői tisztességet sértő magatartásának megvizsgálására.

Az 1897-ben életbeléptetett alapszabálymódosítás a tőzsde ellen mind sűrűbben elhangzó vádak hatása alatt a tőzsde szabad látogatását megszüntette s kimondja, hogy a tőzsdének csak oly tagjai lehetnek, kiket hivatásuk, állandó foglalkozásuk visz oda.

A 22.079/1906. K. M. sz. rendelettel jóváhagyott tőzsdei alapszabály 2.§-a értelmében, tőzsdei tagok csak olyan fedhetetlen jellemű, férfi személyek lehetnek, kik vagy 1. kereskedők (mindazok, kik a kereskedelmi cégjegyzékbe be vannak jegyezve); 2. iparúzó, ha üzletük a kisipar körét meghaladja; 3. mezőgazdák; 4. hatósági közegek, kiket az illető hatóság tőzsdeügyletei ellátásával bíz meg.

A 3. §. értelmében azonban még e minőség birtokában sem lehetnek a tőzsde tagjai 1. oly személyek, kik vagyonuk felett szabadon nem rendelkeznek, 2. közsadósok, 3. azok, kik jogérvényes bírói ítélettel politikai jogaik gyakorlásának felfüggesztésére ítéltettek, a felfüggesztés tartama alatt, 4. azok, akik tőzsdei, vagy kereskedelmi ügyletekből eredő, vagy a tőzsdei választott bíróság jogerős ítéletével rájuk rótt, vagy végre a tőzsde irányában fennálló bárminemű fizetési kötelezettségüket nem teljesítik. Egyébként a felvétel külső körülményei változatlanok.

Változás állott be 1906. illetve 1911-ben a tőzsde közgyűlésének határozata következtében a tőzsdetanács tagjainak számában, mely 45-re, majd 50-re emeltetett. A felemelést a tőzsdebíróságok túlterhelése indokolta. A tőzsde összes ügyeit a tőzsdetanács vezeti, melynek tagjait a választóképes tőzsdetagok közgyűlésen három évre választják. A választás miniszteri megerősítést igényel. A miniszteri megerősítés leérkezése után a tőzsdetanács azonnal megalakul és kebeléből a tanács megbízatásának tartamára elnököt és két alelnököt; választ. Az elnök vezeti a tanács "tanácskozásait és végrehajtja annak határozatait.

A tőzsdetanács saját kebeléből igazgató-bizottságot alakít, melynek feladata a tőzsdetanács elé kerülő ügyek előkészítése és javaslatétel. A kereskedelemügyi miniszter főfelügyelti jogát az általa kinevezett egy, vagy szükséghez képest több miniszteri tőzsdebiztos által gyakorolja. Az irodai ügyek ellátására titkári iroda van rendelve.

Az 1865-i tőzsdeszabályzat értelmében a tőzsdén ügyleteket csak hites alkuszok közvetíthettek, kiket a tőzsdetanács nevezett ki. Ezekhez járult 1867-ben még a jogosított ügynökök kategóriája. Minthogy ez a rendszer sok visszasságra vezetett, az 1897. szabályzat kimondta, hogy a jogosított tőzsdeügynökök intézménye a budapesti tőzsdén 1897 augusztus 1-én megszűnik. Az alkuszi tevékenység szabaddá tétetett a budapesti tőzsdén és kereskedelmi ügyletek kötésének közvetítésével minden tőzsdetag foglalkozhatik, mindazonáltal az alkuszi teendők ellátása bizonyos kaucióhoz és a tanácsnál történt bejelentéshez volt kötve. A tőzsdei ügyletek megkötésénél egyébként igen fontos szerep jut a tőzsdei szokásoknak.

Igen nevezetes feladat a tőzsdén a tőzsdei árjegyzés, mely az áru és értéktőzsdén eltérő szabályok mellett történik az aznapi ügyletkötések figyelembevételével és melynek befolyása van az egész forgalmi életre.

Fontos szerve a tőzsdének a tőzsdebíróság, amely már a tőzsde alapításával egyidejűleg szerveztetett. Az 1865-i alapszabályok értelmében ez a bíróság illetékes »minden ügyletekre, melyek a tőzsdén, vagy pedig

azon kívül a tőzsdei szokásjogok, vagy az ottani választott bíróságra hivatkozólag köttetnek.« A bíróság öttagú tanácsban ítélt, mely úgy alakult meg, hogy a felek a tőzsdevezetőség (tőzsdeválasztmány) tagjai sorából két-két bírót, ezek pedig ugyancsak a választmány kebeléből elnököt választottak.

Az 1868:54. tc. a tőzsdebíróságról, mint külön bíróságról nem tévén említést, a Kúria mint semmitőszék az ezután hozott tőzsdebírósági ítéleteket megsemmisítette.

Az 1868:54. tc. azonban nyilvánvalóan törvényszerkesztési hiba folytán hagyta ki a tőzsdebíróságot, melyre a tőzsdének, mint a tőzsdeszokások szerint az ügyek gyors elintézését eredményező fórumra, feltétlenül szüksége volt. Ezért már 1869-ben törvényjavaslatot nyújtott be az igazságügyminiszter e tárgyban, mely az 1870:2. tc.-ben törvényerőre is emelkedett. Ez a törvénycikk a pesti áru és értéktőzsde bíróságát, mint választott bíróságot hatóságára, hatáskörére és eljárására nézve, úgy amint az az 1868: 54. tc. életbelépése előtt fennállott, visszaállította.

A tőzsdebíróság hatáskörét újból szabályozta az 1881:59. tc. (a perrendtartás novellája), a tőzsdén kívül létrejött ügyletekből származó perekre nézve megszorítván azt oly értelemben, hogy a tőzsdebíróság csak oly ügyletekből eredő perekben járhat el, mely legalább az egyik fél részéről kereskedelmi ügylet és kell, hogy legalább egyik fél kereskedő legyen. Ezenkívül változás állott be abban a tekintetben is, hogy alaki sérelem miatt felfolyamodást, bizonyos esetekben pedig rendes bíróság előtt indítandó semmisségi keresetet enged.

Az ügyek túlságos nagy száma következtében a tőzsde közgyűlése 1908-ban elfogadta az alapszabályoknak olyan értelmű módosítását, melyet a kereskedelemügyi miniszter is jóváhagyott, hogy olyan perekben, melyeknek tárgya 2500 koronát meg nem haladó pénzkövetelés, továbbá ha a bíróság valamelyik peres fél meg nem jelenése alapján hoz, ítéletet, végül, ha a felek a bíróság előtt egyezsége kötnek és a felek megegyezése alapján máskor is öttagú tanács helyett háromtagú alakuljon.

A tőzsde 1905-ben költözött át hatalmas új palotájába.

A tőzsde legújabb alapszabályai többszöri módosítás után 1935 szeptember 7-én léptek hatályba. A budapesti áru és értéktőzsde eszerint a kereskedelemügyi miniszter főfelügyelete alatt álló testületi és önkormányzati jogokkal bíró intézmény, melynek célja megkönnyíteni és szabályozni a kereskedelmi forgalmat mindennemű áruban, értékpapírban, váltókban, ércpénzmemekben és nemes fémekben.

A tőzsdét, mely a külön tőzsdéket (a tanács által esetleg oly árukra vagy árucsoportokra felállított tőzsdéket, mely áruk a tőzsde árupiacán árfolyamjegyzés tárgyát nem képezik) is magában foglalja, a tőzsde-tagok összessége alkotja. Ezek: *a)* rendes tagok, akik látogathatják a tőzsde értékpiaát, valamint árupiaát, a külön tőzsdék kivételével és *b)* külön tőzsdetagok, akik csak azt a különtőzsdét látogathatják, amelyek tagjai.

Tagok lehetnek olyan fedhetetlen jellemű férfi személyek, akik kereskedők, iparúzó, mezőgazdák vagy hatósági közegek, kiket az illető hatóság tőzsdeügyletei ellátásával bíz meg. A felvétel felett a tőzsde-tanács határoz.

A tőzsdetanácsnak fegyelmi jogköre is van, amelyben felelősségre vonja azokat, akik a tőzsdén magaviseletük által, vagy üzletük folytatása

közben oly cselekményeket követnek el, melyek őket kartársaik megbecsülésére érdemtelenekké teszik. A fegyelmi büntetés pénzbüntetésből, feddésből, a tőzsdéről való ideiglenes vagy végleges kizárásból áll.

A kereskedelemügyi miniszter, kinek a tőzsde minden igazgatási ügyben alá van rendelve, főfelügyeleti jogát az általa kinevezett egy, vagy szükséghez képest több miniszteri tőzsdebiztos által gyakorolja, akinek jogában áll a tőzsde bármely piacán, minden gyűlésén és tanácskozásán, választásokon résztvenni, valamint jogában áll az igazgatási ügyekben hozott olyan határozatnak végrehajtását, amely nézete szerint a fennálló törvény, vagy tőzsdei alapszabályokba ütközik, a kereskedelemügyi miniszternek azonnal bekérendő határozatáig felfüggeszteni.

A tőzsde összes ügyeinek vezetése a tőzsdetanácsot illeti, melynek tagjai a tőzsdetanácsosok. A tőzsdetanácsosokat a választóképes rendes tőzsdetagok összessége választja a tőzsdei közgyűlés napján három évre. Tagjainak száma 70. A választás miniszteri megerősítés alá esik, melynek leérkezése után a tőzsdetanácsosok tanácsulésen a miniszteri tőzsdebiztos kezébe fogadalmat tesznek, majd saját kebelükből elnököt és két alelnököt választanak.

A tőzsdetanács képviseli a Budapesti áru és értéktőzsdét minden ügyében, kibocsátja a tőzsdei forgalmat szabályozó rendeleteket, megállapítja a tőzsdei szokásokat, az áru és értékügyleti leszámolás rendjét, tagjaiból alakul a tőzsdei választott bíróság, megállapítja a tagdíjfokozatokat, gondoskodik a tőzsdei rend fenntartásáról, kinevezi a tőzsdei tisztviselőket, gondoskodik az árfolyamjegyzésekről, megállapítja a költségvetést és zárszámadást és kezeli a tőzsdei alapokat.

A tőzsdetanács saját kebeléből igazgatóbizottságot alakít, amely előkészíti és javaslatot tesz a tanács elé kerülő ügyekben és elintézi a tanács által oda utalt ügyeket.

Az irodai ügyek ellátására a titkári hivatal szolgál. Minden évben rendszeren az első három hónapban közgyűlés tartatik, amely megválasztja a tőzsdetanács tagjait.

A választott bíróság három, vagy a felek kérelmére öttagú tanácsban tárgyal és határoz, akiket a tőzsdetanácsosok sorából az alperes, illetve a felperes választ, s az így megválasztott tagok a tőzsdetanácsosok sorából elnököt választanak. Működése a múltéhoz képest lényegben változatlan.

A 4500/1931. M. E. sz. rendelet 6. §-a értelmében további intézkedésig a külföldi fizetőeszközök tőzsdei forgalma szünetel és mindazon esetekben, amidőn a fennálló jogszabályok, vagy ügyletek rendelkezései szerint a budapesti tőzsde deviza- és valutajegyzései irányadók, a Magyar Nemzeti Bank hivatalos árfolyamjegyzései értendők.

Budapesti nemesfém- és drágakőcsarnok.

203

1925-ben alakult mint a kereskedelemügyi miniszter felügyelete alatt álló testületi és önkormányzati jogú tőzsdei jellegű intézmény.

Az 1925-ben megjelent alapszabályok szerint célja: hogy megkönnyítse, előmozdítsa, szabályozza és a helyszínen lebonyolítsa a mindenféle nemesfém, gyöngy, drágakő, óra és ékszeráruban jelentkező keres-

kedelmi forgalmat. A csarnokot a csarnoktagok összessége alkotja. Tagja lehet a fenti, vagy valamely rokonszakmában iparigazolvánnyal működő iparos, kereskedő, vagy ügynök, illetve e szakmában működő és bejegyzett kereskedelmi társaság: megbízottja útján, tagjai továbbá a M. kir. főfémjelző és fémbeváltóhivatal két megbízottja, a Magyar Nemzeti Bank két megbízottja, az Országos m. kir. iparművészeti iskola ötvöszománci szakosztályának két megbízottja, a Pénzügyi Központ egy megbízottja.

A tagokon kívül a csarnokot csak azok látogathatják, akiknek a csarnok tanácsa ezt megengedi.

A tagság iránti kérelem felett a tanács dönt, melynek 36 tagja van, kiket a közgyűlés három évre választ. A csarnoktanács a csarnok ügyeinek vitelére rendelt szervezet. A tanács saját kebeléből igazgatóbizottságot alakít, melynek tagjai: a tanács elnöke, két alelnöke, főtitkára, ügyész és évenként az évi közgyűlés után választott öt, legfeljebb kilenc tanácstag. Az igazgatóbizottság feladata a tanács elé kerülő összes ügyek előkészítése s azok felett javaslattétel, valamint a tanács által hozzáutalt ügyek elintézése.

A kereskedelemügyi miniszter, kinek a csarnok minden igazgatási ügyeiben alá van vetve, felügyeleti jogát az általa kinevezett egy, vagy szükséghez képest több miniszteri biztos által gyakorolja. A miniszteri biztosnak jogában áll a közgyűlésen és a csarnoktanács, valamint az ezáltal kiküldött szakbizottságok minden tanácskozásán résztvenni és a csarnok igazgatási ügyeiben hozott olyan határozatok végrehajtását, melyek nézete szerint a fennálló törvényekbe, vagy csarnoki alapszabályokba, vagy általában a közérdekbe ütköznek, a kereskedelemügyi miniszter azonnal bekérendő határozatáig felfüggeszteni.

A csarnok szervei a tanácson és az igazgatóbizottságon kívül a számvizsgálóbizottság, az elnökség (elnök és főtitkár) és a közgyűlés, mely évenként egyszer hívandó össze.

Az alapszabály rendelkezéseket tartalmaz a csarnoknak a tagjai felett gyakorolt fegyelmi jogra vonatkozóan is.

Idegenforgalom.

Országos magyar idegenforgalmi tanács. (Budapest.)

204

A m. kir. minisztérium az egységes idegenforgalom megszervezésére, irányítására és felügyeletére, az idegenforgalom fejlesztésével foglalkozó szervezetek és alakulatok együttműködésének biztosítására a 2580/1928. M. E. sz. rendelet értelmében Országos Magyar Idegenforgalmi Tanácsot állított fel.

Feladata: az idegenforgalommal kapcsolatos kérdésekben a minisztériumoknak és más hatóságoknak felhívására, vagy saját kezdeményezéséből szakvélemény nyilvánítása, javaslatok kidolgozása, előterjesztések tétele, továbbá hatósági jogkörbe nem tartozó és hatósági intézkedést nem kívánó ügyekben határozat. A hatóságok az idegenforgalommal kapcsolatos elvi jelentőségű és fontosabb ügyekben döntés, vagy intézkedés előtt a tanács véleményét kikérik. Feladata továbbá az idegenforgalom fejlődését bel- és külföldön netalán gátló akadályok elhárítása, az idegenforgalom belföldi feltételeinek megteremtése és külföldi propaganda sikeressé tételére irányuló intézkedések kezdeményezése és előmozdítása.

A tanács képviseli a magyar idegenforgalmi érdekeket a külföldön működő hasonló szervezeteknél, melyekkel állandó kapcsolatot tart fenn.

A tanács összetételét a módosító 6720/1931. M. E. sz. rendelet megváltoztatta a korábbihoz képest.

A tanács elnöke a mindenkor m. kir. kereskedelemügyi miniszter, helyettese az általa kijelölt m. kir. kereskedelemügyi államtitkár, két alelnöke: Budapest székesfőváros főpolgármestere és a m. kir. államvasutak elnöke (eddig az alelnököket a kereskedelemügyi miniszter nevezte ki.)

A tanács tagjai részint hivatalból történő kijelölés alapján, részint a kereskedelemügyi miniszter által megállapított és az idegenforgalommal közvetlenül foglalkozó hatóságok, szervezetek és egyesületek vezetőségéből a kereskedelemügyi miniszter által neveztetnek ki.

Hivatalból tagjai a tanácsnak minden egyes minisztériumnak, a m. kir. államvasutaknak, Budapest székesfővárosnak az illető miniszter, az államvasutak elnöke, illetve Budapest főpolgármestere által a polgármester meghallgatásával kijelölt egy-egy képviselője. A hivatalból kijelölt tagok megbízatása visszavonásig tart. A kinevezett tagoké öt évig.

A tanács ügyvitelét az ügyvezető főtitkár és a titkárok intézik, akiket a kereskedelemügyi miniszter nevez ki, akiknek száma háromnál több nem lehet.

A tanács ügyvitelének ellátására a kereskedelemügyi miniszter intézőbizottságot szervez. A tanács illetve az intézőbizottság külön szakbizottságot is alakíthat.

A 2580/1928. M. E. és a 6720/1931. M. E. sz. előzőkben ismertetett rendeleteket hatályon kívül helyezte a 11.001/1935. M. E. sz. rendelet.

E rendelet szerint az Országos magyar idegenforgalmi tanács a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszternek idegenforgalmi ügyekben véleményező szerve. Véleményezése kiterjed az országos jelentőségű idegenforgalmi munkatervre, valamint az idegenforgalom és belső turisztikai forgalom általános jelentőségű kérdéseire.

A tanács elnöke az Országos magyar idegenforgalmi hivatal elnöke, tagjai pedig az egyes szakminiszterek kiküldöttein, valamint a MÁV kiküldöttein felül a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter által öt év tartamára kinevezett legfeljebb 30 tag.

Országos magyar idegenforgalmi hivatal. (Budapest.) 205

A 11.001/1935. M. E. sz. rendelet értelmében az idegenforgalmi ügyeket a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi minisztériumban szervezett Országos magyar idegenforgalmi hivatal (O. M. I. H.) látja el.

Az O. M. I. H. élén áll az elnök, kit a minisztertanács hozzájárulásával a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter nevez ki. Két alelnököt és a hivatal egyéb fogalmazási személyzetét a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter saját tárcájának, illetve az alája rendelt intézmények személyzetéből osztja be. Az Országos magyar idegenforgalmi tanács főtitkára és három titkára az O. M. I. H. személyzetébe lép át.

Az O. M. I. H. ügykörébe tartozik az egész ú. n. vendégforgalom, tehát a külföldről származó szorosabb értelemben vett idegenforgalom mellett a hazai belső turistaforgalom, hétvégi üdülési és hazai nyaralási forgalom is. Ezenkívül az idegenforgalom fejlesztésével foglalkozó és a

kormány felügyelete alatt álló intézmények kötelesek idegenforgalmi munkatervüket és költségvetésüket az O. M. I. H.-nak bemutatni, a hatóságok pedig fontosabb idegenforgalmat érintő intézkedésük előtt lehetőség szerint az O. M. I. H. véleményét beszerezni.

Gondoskodik a rendelet a hivatal anyagi eszközeiről is, az állami hozzájáruláson kívül a MÁV költségvetésében idegenforgalmi célokra előirányzott összeget, valamint az IBUSz rt. hozzájárulását is a hivatal céljaira rendelve.

Az Országos magyar idegenforgalmi hivatal elnöke az Országos magyar idegenforgalmi tanács elnöke is.

Országos magyar idegenvezetői tanfolyam. (Budapest.) 206

Az Országos magyar idegenvezetői tanfolyam és vizsgabizottság szabályzatát az 5800/1934. K. M. sz. rendelet tartalmazza.

A tanfolyam célja, hogy hallgatóit rendszeres elméleti és gyakorlati oktatással az idegenvezetés és az azzal kapcsolatos történelmi, művészeti, jogi, rendészeti és közigazgatási ismeretekkel megismertesse és az idegenvezetői vizsgára előkészítse.

Egy-egy tanfolyam két hónapig tart. A tanfolyam és a vizsgabizottság a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter fennhatósága alatt áll. A tanfolyam tiszti személyzete az igazgatóból, előadókból és jegyzőből áll. A vizsgabizottság viszont elnökből, a tanfolyam igazgatójából és tagokból áll.

A tanfolyam tiszti személyzetét és a vizsgabizottság tagjait a kereskedelemügyi miniszter az Országos magyar idegenforgalmi tanács javaslata alapján nevezi ki három évre.

Mértékügy.

M. kir. központi mértékügyi intézet. (Budapest.) 207

A mértékhitelítés ügyének a törvényhatósági mérték hivatalok által történt ellátása idején az ellenőrzést a mértékügyi bizottság végezte, mely azonban feladatának ép oly kevéssé felelt meg, mint a törvényhatósági mérték hivatalok.

A mértékhitelítés ügye az 1907:5. tc. által államosítottván az újonnan szervezett mértékhitelítő hivatalok a központi mértékügyi intézet közvetlen ellenőrzése alá helyeztetek.

Az 1907: 5. tc. 23. §-a szerint a mértékügynek a magyar szent korona egész területére kiterjedő egységes műszaki vezetésére a magy. kir. központi mértékügyi intézet szerveztetik, melynek szervezetéről és ügyviteléről a 107.229/1908. K. M. sz. rendelet rendelkezik.

Az intézet feladatát képezi: kereskedelemügyi miniszternek szakvéleményt adni, közvetlen felügyeletet gyakorolni a mértékhitelítő

hivatalok felett, közvetlen felügyelet hordójelző hivatalok felett, fogatósítani mindazon hitelesítéseket, melyekhez nagyobb szerű, illetve tökéletesebb eszközök szükségesek, mint amilyenekkel a mérték-hitelesítő hivatalok elláthatók, végezni elsősorban hatóságok és intézetek, valamint magánosok részére a tudomány és ipar érdekében szükséges bizonyos méréseket, vizsgálatokat és kísérleteket, megtartani a mérték-hitelesítői szakvizsgát, gondoskodni az országos alapmértékek megőrzéséről és ezeknek időnkint a nemzetközi súly- és mérték-hivatalban őrzött nemzetközi mintamértékekkel való összehasonlításáról.

Az intézet élén áll az igazgató, kinek egységes vezetése alatt áll az intézet minden belső tagozódás nélkül.

M. kir. mérték-hitelesítő hivatalok. (16.)

208

A magyar szent korona országaiban a méter mértékrendszert behozó 1874:8. tc. az ilymódon szükségessé vált mérték-hitelesítést és köbözést a mérték-hitelesítő hivatalokra bizta, melyeknek felállítását a törvényhatóságok kötelességévé tette. Csakhamar kiderült azonban, hogy a törvényhatóságok anyagi ereje még a mérték-hitelesítő hivatalok első felszerelésére sem volt elegendő. így a törvényhatóságok egy része a hitelesítési teendők ellátásáról szerződéses vállalkozók jellegével bíró hitelesítők alkalmazása útján gondoskodott a szedhető díjak átengedése mellett, vagy pedig az egyes hivatalokat egyszerűen bérbeadta. A mérték-hitelesítő hivatalok feletti felügyeletet ekkor a mérték-hitelesítő bizottság gyakorolta. E bizottságnak azonban sem szervezete, sem eszközei, sem személyzete (egy igazgató és két-három felügyelő) nem volt elégséges, hogy megfelelő ellenőrzést gyakoroljon, ami a mérték-hitelesítés ügyének különben sem sokat segített volna. Ezért szükség volt a mérték-hitelesítés ügyének gyökeres átszervezésére és mindeme visszasságok megszüntetésére a mértékügy államosítása látszott kívánatosnak.

A mérték-hitelesítés ügyének államosítását az 1907:5. tc. rendelj el. E tc. 19. §. szerint a mértékek és mérőeszközök hitelesítésére állami mérték-hitelesítő hivatalok állítatnak fel. Az állami mérték-hitelesítő hivatalok költségeiről a mindenkori állami költségvetés keretében történt gondoskodás. Ez biztosítja a törvényhozás részére az ellenőrzést a kereskedelemügyi miniszterrel szemben, aki igen széleskörű felhatalmazást kapott e téren, amennyiben az 1907:5. tc. kimondja, hogy a mérték-hitelesítő hivatalok szervezetét, számát, székhelyét és működési körét a kereskedelemügyi miniszter rendeleti úton állapítja meg.

A mérték-hitelesítő hivatalok szervezetről és szolgálatáról a kereskedelemügyi miniszter a 107.227/1908. K. M. sz. rendelettel rendelkezett. E rendelet szerint a mérték-hitelesítő hivatalok feladata: az 1907: 5. tc. értelmében a közforgalmi mértékek és mérőeszközök első és időszakos hitelesítése, helyességének ellenőrzése, a hivatal kerületében levő hordójelző hivatalok felügyelete és ellenőrzése (a hordójelző hivatalok az 1907:5. tc. 25. §. értelmében a hordók jelzésére és újrajelzésére szervezettek a mérték-hitelesítő hivatalok állandó ellenőrzése és felügyelete alatt); a hordó jelző szakvizsgák tartása és a közönség tájékoztatása mértékügyi kérdésekben.

A mértékhitelítő hivatalok székhelyének és működési körének megállapítása szintén kereskedelemügyi miniszteri rendelettel történt és 1908., 1912. és 1914-ben, majd a világháború után 1925., 1928. és 1931-ben változott.

Az 1907:5. tc. 19. §. szerint az állami mértékhitelítő hivatalok a m. kir. mértékügyi intézet közvetlen ellenőrzése, a kereskedelemügyi miniszter főfelügyelete és fegyelmi hatósága alatt állanak.

A hivatalok élén áll egy mértékhitelítő, mint az állami mértékhitelítő hivatal főnöke. Mértékhitelítőnek az nevezhető ki, aki magyar állampolgár és az előírt szakvizsgát a mértékügyi intézet előtt letette.

A mértékhitelítő hivatalok száma az 1936. költségvetési évben 16-

Építési-, út- és hídügyek. **Országos középítési tanács. (Budapest.)**

209

Az országos középítési tanács 1906-ban szerveztetett. Új szervezeti szabályzatát a 60.793/1921. K. M. sz. rendelet tartalmazza, melyet a Kormányzó 1921 március 17-én jóváhagyott.

A Középítési tanács feladata, hogy a nagyobb jelentőségű és országos fontosságú közmunkákkal kapcsolatos és technikai vonatkozású kérdésekben, vagy ily természetű ügyek intézésében az illetékes miniszterek és hatóságok felhívására, illetve megkeresésére, vagy saját kezdeményezéséből véleményt adjon és javaslatot tegyen.

A tanács kinevezett és hivatali tagokból áll.

A tagok kinevezése a szakférfiak sorából a kereskedelemügyi miniszter által történik. A kinevezett tagok száma 1921-ben 40 volt, de a 89.939/1929. K. M. sz. rendelettel, mely tulajdonképpen az 1921-es szervezeti szabályzat ismétlése, 48-ra emeltetett.

Hivatalból tagjai a tanácsnak a kereskedelemügyi, a belügyi, pénzügyi, földművelésügyi, vallás- és közoktatásügyi, honvédelmi (1932-ig a népjóléti) minisztériumok amaz osztályainak főnökei, melyekben a tanács elé tartozó ügyek intéztetnek.

Az elnököt a kinevezett tagok által maguk közül jelölt öt tag közül a kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevezi ki, két alelnököt pedig a társminiszterekkel egyetértőleg a kereskedelemügyi miniszter nevez ki. A tagok megbízásának időtartama hat év, mely idő alatt az országos középítési tanácsosi címet használhatják.

A kereskedelemügyi miniszter az írásbeli teendők ellátására a minisztérium műszaki személyzetének létszámából titkárt és egy vagy két jegyzőt rendel ki.

Az ügyek kellő előkészítésére a tanács kebelében nyolc bizottság szerveztetett, melyek tagjait (5—5 tagot) a kereskedelemügyi miniszter a kinevezett tagok közül jelöli ki.

A tanácsra vonatkozó ügyek intézése a kereskedelemügyi minisztérium hatáskörébe tartozik, a felmerülő költségek szintén a kereskedelemügyi tárca terhére fedeztetnek, de a tanács elnöke a tanács elé tartozó ügyekben az illetékes minisztériumokkal és hatóságokkal közvetlenül is érintkezhetik.

Lakásépítési állandó bizottság (LÁB). (Budapest.)

210

Az 1923:34. tc. 1. §. a lakásépítő tevékenység emelésére megállapított kedvezményeket csak azokra az épületekre engedélyezi, melyeknek az »építési tevékenység keretében« történt építését a népjóléti és munkaügyi miniszter elnöklete alatt álló bizottság megállapította. A bizottság tagjai: a népjóléti minisztérium állandó lakásépítő központi szervének, a pénzügyminiszternek, a kereskedelemügyi miniszternek és a pénzintézeti központnak egy-egy kiküldöttje.

Az építkezések előmozdításáról alkotott 1930:41. tc. 2. §. szerint az Országos lakásépítési hitelszövetkezet csak olyan kölcsönök alapján bocsáthat ki kötvényeket, melyek folyósítását a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztérium kebelében működő lakásépítési állandó bizottság hozzájárulása alapján a Pénzintézeti Központ engedélyezte, vagy melyeket az országos falusi kislakásépítési szövetkezet az 1927: 19. tc. alapján folyósította.

A népjóléti és munkaügyi miniszteri állás megszüntetéséről alkotott 1932:12. tc. 2. §-ban nyert felhatalmazás alapján kiadott 3600/1932. M. E. sz. rendelet 1. §. 4. bek. b) pontja szerint a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe került az állami és állami kölcsönökkel támogatott lakásépítési tevékenység és így a LÁB is a kereskedelemügyi minisztériumba helyeztetett át.

Közúti kerületi felügyelők. (5.)

211

A közutak felügyeletét a 8435/1884. K. K. M. sz. rendelet értelmében a kerületi főmérnökök látták el, akik egyszersmind az államépítészeti hivatal főnökei is lettek. A gyakorlatban azonban ez a szervezet nem vált be és szükségesnek mutatkozott a kerületi főmérnököknek az államépítészeti hivatalok vezetése alóli felmentése. Ezt elrendelte a 39.161/1886. K. K. M. sz. rendelet, mely a kerületek számát egyszersmind 13-ban állapította meg.

A kerületi felügyelők nevét a 11.330/1887. K. K. M. sz. rendelet kerületi kir. felügyelőkre változtatta, majd az 1131/1887. K. K. M. sz. rendelet a kerületi felügyelők hatáskörét újból szabályozta.

A kerületi kir. felügyelő teendőivel megbízott főmérnök közvetlenül a közmunka- és közlekedésügyi miniszternek van alárendelve és ő állapítja meg a felügyelői kerületek számát is. A kerületi kir. felügyelő teendőivel megbízott főmérnök továbbra is az államépítészeti hivatal létszámában maradt.

A kerületi kir. felügyelő hatáskörébe tartozik: 1. felügyelet az államépítészeti hivatalok személyzeti, fegyelmi és belső ügykezelésére; 2. felügyelet és ellenőrzés az állami utak építésére, fenntartására és kezelésére; 3. felügyelet az egyes minisztériumok építkezéseire; 4. a törvényhatósági utak építésének és fenntartásának, valamint kezelésének felügyelete. E tekintetben a rendelet külön kiemeli, hogy ezzel nem kívánja a törvényhatóságoknak útjaik tekintetében fennálló önkormányzati hatáskörét érinteni vagy megszorítani. Ezért a kerületi kir. felügyelők a törvényhatósági utak építési és fenntartási ügyeinek elintézésére közvetlen befolyást is gyakorolnak ugyan, de csakis műszaki szempontból és csakis

azon esetben, ha e részben a törvényhatóság által egyenesen felkéretnek. A törvényhatósági utakon állami segéllyel végrehajtott munkálatok és építkezések felett a felügyeletet és ellenőrzést hasonlóan gyakorolják, mint az államúti építkezések felett.

Az 1890:1. tc. életbeléptetése után, minthogy ez a törvény az utakat nagy részben a kereskedelemügyi miniszter felügyelete alá helyezte, újabb utasítás jelent meg most már a közúti kerületi felügyelők részére, mely azonban lényegében azonos a korábbi utasítással és a hatáskört is ugyanolyan módon állapítja meg.

Új utasítást ad ki az 53.916/1905. K. M. sz. rendelet melléklete, amelyről azonban nem lehet megállapítani, hogy az egyes hivatalok megkapták-e és így azok a régebbi utasítás alapján, leginkább szokásjogi alapon állottak. Az 1905-ben kiadott utasítás szerint a közúti kerületi felügyelők közvetlenül a kereskedelemügyi miniszternek vannak alárendelve, fegyelmi ügyeik tekintetében a minisztérium központi személyzetére fennálló szabályok mérvadóak. Kimondja az utasítás, hogy az államépítészeti hivatalok a közúti kerületi felügyelőkhez alárendelt szolgálati viszonyban állanak. A felügyelők hatásköre: 1. felügyelet az államépítészeti hivatalok személyzeti, fegyelmi ügyeire és ügykezelésére; 2. állami, törvényhatósági, községi közutak építésének, fenntartásának és azok kezelésének ellenőrzése; 3. felügyelet a társminisztériumok építkezésére.

Az államépítészeti hivatalok részére 44.327/1912. K. M. sz. rendelettel kiadott utasítás 10. §-ában részletesen megállapítja a közúti kerületi felügyelők hatáskörét az államépítészeti hivatalokkal szemben. Eszerint e téren a kerületi felügyelők feladata, hogy a hivatalokat az ügyeknek úgy közigazgatási, mint műszaki szempontból helyes, egyszerű és egyöntetű elintézése iránt útbaigazítsa, a személyzet kiképzése felett őrkdjék, tervezési munkára befolyást gyakoroljon, fontosabb ügyekben megbeszélési tanácskozásokat tartson.

A közúti kerületi felügyelet azonban lényegében továbbra is az 1887-es rendelet alapján állott, míg a 36.560/1936. K. K. M. sz. rendelettel új szolgálati szabályzat jelent meg.

Az új szabályzat szerint a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter az 1890: 1. tc. értelmében a közutakra kiterjedő főfelügyeleti és ellenőrzési jogát, s ezzel kapcsolatban a m. kir. államépítészeti hivatalok működésének irányítását a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi minisztérium központi igazgatásában, vagy a m. kir. államépítészeti hivatalok létszámából központi szolgálatra berendelt, rendszeresített állásban levő, műszaki képesítésű szaktisztviselői közül kinevezett közúti kerületi felügyelők útján gyakorolja, akik közvetlenül a miniszter hatósága alá tartoznak s rájuk fegyelmi tekintetben is a minisztérium központi személyzetére fennálló szabályok irányadók. A közúti kerületi felügyelők létszámát, működésük területét és a hatáskörük alá tartozó hivatalokat külön rendelet állapítja meg.

A közúti kerületi felügyelők hatásköre az új rendelet alapján az előző állapothoz képest lényegében nem változott. Részletesen meghatározza a közutak bejárásának kötelezettségét, valamint pontosan szabályozza a központi kerületi felügyelők viszonyát az államépítészeti hivatalokhoz. Eszerint az államépítészeti hivatal főnöke a kerületi felügyelőtől kapott utasításokat teljesíteni köteles. A kerületi felügyelő utasításait rendszerint az államépítészeti hivatal főnökének vagy helyet-

tesének adja ki; amennyiben rendkívüli esetben közvetlen intézkedést tesz, ezt az államépítészeti hivatal főnökével azonnal közli. Részletesen szabályozza e rendelet a közúti kerületi felügyelőnek az államépítészeti hivatalok személyzeti fegyelmi ügyeire és belső ügykezelésére vonatkozó felügyeleti jogát, valamint az állami és törvényhatósági közutak igazgatásának, fenntartásának és építésének felügyeletére és ellenőrzésére vonatkozó jogát.

M. kir. államépítészeti hivatalok. (25.)

212

Az 1877:24. tc. értelmében a megyei mérnöki állomások legkésőbb 1877 december 31-én megszüntetendők és hivatali teendőik az államépítészeti hivatalra ruháztatnak.

Az államépítészeti hivatalok végzik az állami, illetve a megyei utak építését, kezelését és fenntartását. (1890:1. tc. 3. és 21. §§.)

Hatáskörét és szolgálatát szabályozza a 3204/1887. K. K. M. sz. rendelet. Ezt módosította és kiegészítette a 15.322/1892. K. K. M. sz. rendelet. Új szolgálati utasítást adott ki a 44.327/1912. K. K. M. sz. rendelet úgy általános, mint műszaki szempontból. Eszerint az államépítészeti hivatal működési köre kiterjed: 1. az állami közutak építésére, fenntartására és kezelésére; 2. mindazon út és vámügyekre, melyeket a vonatkozó rendeletek az államépítészeti hivatalok hatáskörébe utalnak; 3. magasépítészetre.

Az államépítészeti hivatalok székhelyét a kereskedelemügyi miniszter állapítja meg. Az államépítészeti hivatalok feletti felügyeletet a közúti kerületi felügyelők teljesítik. Az államkincstárt érintő fontosabb vitás jogi kérdésekben az államépítészeti hivatalok a kincstári jogügyigazgatóság közreműködését igénybevehetik. Az államépítészeti hivatalok őrzik ellen a nekik alárendelt útmestereket és az államépítészeti hivatal főnöke nevezi ki az útkaparókat.

Jelenleg államépítészeti hivatal van minden vármegye székhelyén, tehát összesen van 25 és egyelőre még tovább működik a hivatalosan megszüntetett szegedi államépítészeti hivatal. Eredetileg ugyanis Szentesen államépítészeti hivatali kirendeltség volt, utóbb azonban ez lett a rendes hivatal és a szegedi hivatalosan megszűnt, a valóságban azonban ezt sem szüntették meg.

Az államépítészeti hivatalok élén áll egy főmérnök, kinek alá van rendelve megfelelő számú műszaki és irodai személyzet. Az államépítészeti hivatal hivatalnokai állami tisztviselők és vezetője tagja a törvényhatósági bizottságnak. (1876:5. és 1929:30. tc.)

A közúti kerületi felügyelőknek az államépítészeti hivatalok személyzeti, fegyelmi ügyeire és belső ügykezelésére vonatkozó felügyeleti jogát részletesen szabályozza a 36.560/1936. K. K. M. sz. rendelet.

A hosszúhetényi állami kőbánya és kőüzótelep.

213

A kőkartel árainak letörésére az állam 1927-ben kőbányatelepeket vett bérbe Nagybátonyban, Tarcalon és Hosszúhetényben. Ezek közül a nagybátonyi 1934-ben, a tarcali pedig legutóbb beszüntette üzemét, úgyhogy jelenleg csupán a hosszúhetényi működik.

A hosszúhetényi kőbánya és a vele kapcsolatos kőzúzótelep területét az állam a pécsi püspökségtől bérli évenként állapítva meg a gabona- és kőáraknak megfelelően a bérösszeget.

Szervezete az államépítészeti hivatal szervezetével egyezik meg. Van egy mérnök vezetője, aki az államépítészeti hivatal vezetőjével van egyenlő rangban. A bánya közvetlenül a minisztériumnak van alárendelve. Rendeletileg van kimondva, hogy követ csak annak szabad eladni, akinek a minisztérium engedélyezi. Tehát általában csak az állami utak szükségletét fedezi és esetleg a környékbeli községeknek szállít, de magánvállalkozóknak nem. A bánya a legkitűnőbb kavicskövet termeli (évenként körülbelül 4000 vagont).

Budapesti m. kir. állami hidak miniszteri megbízottja. 214 (Budapest.)

A budapesti hidak kezelését és fenntartását a pénzügyminisztérium alá tartozó budapesti áll. Duna-hidak igazgatósága végezte. Azért volt a pénzügyminisztérium alá beosztva, mert feladata volt a hidakon szedett vámok kezelése is. Ez intézte a hivatalhoz beosztott műszaki tisztviselők közreműködése mellett a hidak fenntartásával és kezelésével járó teendőket, amennyiben azonban azok valamely nagyobb műszaki előkészületet, vagy megfontolást igényeltek, felkérte a kereskedelemügyi minisztérium hídosztályát és ez adta meg az útbaigazításokat, sőt ha valamely helyreállítási munka szakszerűbb ellátást igényelt, úgy ezeket a munkákat a pénzügyminisztérium terhére közvetlenül a kereskedelemügyi minisztérium hídosztálya hajtotta végre.

A főváros azonban már 1913-tól, majd 1917-ben újból feliratban kérte a kormánytól a hidakon a vámszedés megszüntetését, sőt ez alkalommal a hidaknak a főváros kezelésébe való áttételét is. A Károlyi-kormány 1918 december 1-én a vámszedést meg is szüntette, amely tényleges állapotot az 1920:4. tc. 27. §. is elfogadta, kijelentvén, hogy a vámszedés 1918 december 1-én megszűnt.

A vámszedés megszüntetésének egyik következménye volt az, hogy az állam a vámjövedelemről ilymódon elesvén, most már a fővárostól a hidak fenntartásához való hozzájárulást igényelt, amely téren még mindig nem jött létre megállapodás. Másik következménye volt viszont, hogy ezzel megszűnt az egyetlen indoka annak, hogy a budapesti állami Duna-hidak igazgatósága a pénzügyminisztérium kebelében működjék tovább.

Hosszabb tárgyalások után az 1921:23. tc. 21. §. kimondja, hogy a hidak 1921 június 1-től a kereskedelemügyi minisztérium kezelésébe mennek át. Ezzel a budapesti állami Duna-hidak igazgatósága a pénzügyminisztérium kebelében megszűnt. Szerepkörét az 1921 július 21-én a 84.128/1921. K. M. sz. rendelettel ideiglenesen, majd 1922 február 8-án a 80.150/1921. K. M. sz. rendelettel véglegesen megszervezett budapesti m. kir. állami Duna-hidak miniszteri megbízottja vette át. Ekkor a volt állami hidak igazgatóságához beosztott műszaki tisztviselőket a kereskedelemügyi minisztérium átvette és a miniszteri megbízott ezzel a személyezettel bonyolította le a kezelési és fenntartási teendőket, A megbízott

azonban a kereskedelemügyi minisztérium hídosztályának is tagja volt és a felügyeletet és az irányítást a hídosztály látta el. A komolyabb természetű műszaki ügyek ezután is átkerültek a kereskedelemügyi minisztérium hídosztályához és azokat a miniszteri megbízott mint a hídosztály tagja hajtotta végre.

Mivel azonban a hídosztály vezetője és a hidak miniszteri megbízottja tisztét jelenleg ugyanaz a személy viseli, racionalizálási szempontból a két szerepkör csaknem összeolvadt és jelenleg csak a legkisebb jelentőségű tisztán kezelési teendőket látja el a miniszteri megbízott alá beosztott csekélyebb számú személyzet, míg az összes többi ügyeket a hídosztály látja el a hídosztály személyzetével.

Közlekedésügy.

Országos közlekedési bizottság. (Budapest.)

215

A 2345/1884. K. K. M. sz. rendelet szervez először közlekedési tanácskozó szervet országos közlekedési tanács néven. A tanács működési köre véleményező és javaslattevő jelentőséggel minden közlekedési ügyre kiterjedt. Tagjai: a közgazdasági érdekeltségek köréből tíz kinevezett és nyolc választott tag, valamint a közmunka-, pénzügyi és földművelésügyi minisztérium tisztviselői közül kiküldöttek. Szavazata a közgazdasági érdekeltségek képviselőinek volt, a miniszteriális kiküldöttek csak tanácskozálag vettek részt.

Az 579/1884. K. K. M. sz. rendelet értelmében tarifabizottság szerveztetett. Ennek a közlekedési tanács által választott tagjai is vannak. 1906-ban a közlekedési tanácsot újjászervezték rendeleti úton, melynek szervezetét most az 1907: 36. tc. állapította meg. Eszerint a szent korona országaira kiterjedő hatáskörrel a kereskedelemügyi miniszternek közúti, vasúti, hajózási, posta- és távirdaügyi és távbeszélőügyi kérdésekben való véleményező szerve gyanánt országos közlekedési tanács szerveztetik.

Elnöke a kereskedelemügyi miniszter, alelnöke a kereskedelemügyi államtitkár.

Lényegesebb változás a múlttal szemben, hogy a tanácsban képviselőket kapott az országgyűlés mindkét háza is, amennyiben a képviselőház 16, a főrendiház pedig nyolc tagot választ abba. Választott tagok útján képviselve vannak a kereskedelmi és iparkamarák, a mezőgazdasági kamarák, a József műegyetem, a budapesti ügyvédi kamara és más gazdasági és kereskedelmi érdekképviselők. Tagjai még a tanácsnak a kereskedelemügyi miniszter által kinevezett 40 tag és vannak hivatalból tagjai.

A tanács szervei: az osztályok, tarifabizottság és a teljes ülés. A reform egyik indokát képező igen lényeges újítás az osztályok szervezése, ahol az érdemleges munka a tagok nagy száma és heterogén volta miatt nincs akadályozva. Ilyen osztályok: vasúti, hajózási, posta- és távirdaügyi és közúti osztályok. Az 1884-ben önállóan szervezett tarifabizottság a közlekedési bizottság szervévé vált, mint a kereskedelemügyi miniszter véleményező szerve vasúti és hajózási tarifaugyekben.

Az 1907:36. tc-t hatályon kívül helyezte és Országos közlekedési bizottság néven hasonló szervet állított fel az 1923:29. tc. Az Országos

közlekedési bizottság a kereskedelemügyi miniszternek vasúti, hajózási, közúti, gépkocsi közlekedési, valamint légiforgalmi kérdésekben véleményadó és javaslattevő szerve.

Elnöke a kereskedelemügyi miniszter, alelnöke a miniszter által kijelölt kereskedelemügyi államtitkár, vagy a kereskedelemügyi minisztérium valamelyik főtisztviselője. Tagjainak száma az elnökön és alelnökön kívül 30. Ezeket a kereskedelemügyi miniszter nevezi ki és pedig egyet-egyét a belügy-, pénzügy-, fölművelésügy-, igazságügy- és honvédelmi miniszterek kijelölése alapján, a többit a gazdasági életben szereplők sorából három évre. Ügyviteli szabályzata a 82.540/1923. K. M. sz. rendelettel adatott ki.

Közlekedési tanfolyamok. (Budapest.)

216

A tanfolyamok megszervezésének a célja, hogy az egyes közlekedési ágakban a tiszti hivatalnokokat megfelelő elméleti kiképzésében részesítse. A közlekedési tanfolyamoknak négy csoportja van: 1. vasúti tisztképző tanfolyamok, 2. postatisztképző tanfolyamok, 3. hajóstisztképző tanfolyamok és a legutóbb szervezett, 4. kereskedelmi tengerésztisztképző tanfolyamok. A négy fajta közlekedési tanfolyamnak közös vezetősége van, amely a legkorábban szervezett vasúti tisztképző tanfolyamoknak felel meg, amelynek a később szervezett többi közlekedési tanfolyamokat alárendelték.

I. Vasúti tisztképző tanfolyam.

217

A közmunka- és közlekedésügyi miniszter 8050/1887. K. K. M. sz. rendeletével helyben hagyott jegyzőkönyv foglalja magában a vasútársaságok képviselőinek bevonásával tartott értekezleten megállapított szabályzatot a vasúti tisztképző tanfolyam számára.

Eszerint a közmunka- és közlekedésügyi miniszter a vasúti társaságok hozzájárulásával Budapesten vasúti tisztképző tanfolyamot állít fel, melynek célja azon egyének elméleti kiképzése, kik a vasúti vállalatoknál a forgalmi és kereskedelmi szolgálatban, mint hivatalnokok alkalmazást kívánnak nyerni. A tanfolyam egy a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium államtitkárának elnöklete alatt a minisztérium vasúti szakosztályának főnöke, továbbá a minisztérium illető ügyosztályának vezetője, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, a m. kir. vasúti főfelügyelőség, végül a részes vasutak üzletigazgatóságának egy-egy kiküldöttjéből alakított bizottság felügyelete és vezetése alatt áll. E bizottságnak vannak alárendelve a tanfolyam igazgatója és titkára, valamint az alkalmazott tanárok. A tanfolyam igazgatóját és tanárait a felügyelőbizottság javaslata alapján a közmunka- és közlekedésügyi miniszter nevezi ki, titkárát pedig ugyancsak a miniszter a minisztérium tisztviselőiből rendeli ki. A tanfolyam hallgatói nyilvános rendes, magántanulók és rendkívüli hallgatók. A tanfolyam elvégzése után a hallgatók gyakorlati próbaszolgálatra bocsáttatnak.

A letett vizsgáról kiállított bizonyítvány a rendelet szerint az összes vasúti vállalatok által jogérvényesekül elismerendő oly joghatállyal, hogy 1. az illetőt az egyes vasúti vállalatok újabb vizsgára nem kötelezhetik;

2. 1889 október 1-től csak a bizonyítványt nyert egyének nevezhetők ki e szolgálati ágaknál hivatalnokká.

A tanfolyam felügyelőbizottsága számára a 13.371/1887. K. K. M. sz. rendelet állapítja meg a szolgálati szabályzatot, mely részletesen tárgyalja a bizottság hatáskörét a tanfolyam közvetlen vezetésének és felügyeletének minden vonatkozására kiterjedően. Ez a rendelet állapítja meg a tanfolyam tantervét is. A 44.627/1887. K. K. M. sz. rendelet szabja meg a tanfolyam igazgatási ügyrendjét.

A 8050/1887. K. K. M. sz. rendelet ma is hatályban van, csak bizonyos fokig módosult, például megszűnt a vasúti főfelügyelőség, tehát az ő általa delegált tag kiesett a felügyelőbizottságból. Ezek a változások azonban jogszabályokban lefektetve nincsenek. A változások csak az egyéb helyeken is gyakran tapasztalható »szokásjogi« úton mentek végbe. Újabb szabályozás csak a tananyag és a vizsgaszabályzat tekintetében található. A tanfolyam hallgatóinak a száma 100 körül változik.

II. Postatisztképző tanfolyam.

A postánál az alkalmazottak kiképzésére egységes intézkedés a posta és távirda egyesítéséig nem volt. 1854-ben, 1879-ben és 1883-ban jelentek meg ugyan a postai kezelői és számvevői alkalmazottak kiképzése céljából rendezett tanfolyamokra szabályzatok, de gondosabb kiképzés csak a távirdánál folyt. Végül az 1887-ben történt egyesítés után a 39.781/1888. K. K. M. sz. rendelet felállítja a budapesti (majd 1891-ben a zágrábi) posta és távirda tisztképző tanfolyamokat. E rendelet 1. §. szerint e tanfolyam a vasúti tisztképző tanfolyammal igazgatásilag összefüggésben szerveztetik. A rendelet 5. §. pedig kimondja, hogy a tanfolyam igazgatói és titkári teendőit a vasúti tisztképző tanfolyam igazgatója és titkárja látja el. Ez a rendelkezés azonban utóbb megváltozott, mert a postatisztképző tanfolyamnak külön titkára van most.

A tanfolyam célja és feladata azon egyéneknek előzetes elméleti kiképzése, kik a posta és távirda közigazgatási, számviteli és pénztári, valamint kezelési szolgálatánál alkalmazást kívánnak nyerni.

A tanfolyam egy felügyelőbizottság vezetése és ellenőrzése mellett működött. A rendes és helyettes tanárokat a felügyelőbizottság javaslata alapján a közmunka- és közlekedésügyi miniszter nevezte ki.

A tanfolyam elvégzése és próbaszolgálat után a hallgató képesítővizsgálatra bocsáttatik.

A 39.781/1888. K. K. M. sz. rendelet ma is hatályban van és csak a tanfolyam tananyaga és a vizsgaszabályzat változott. A tanfolyam hallgatóinak a száma átlag 45.

III. Hajóstisztképző tanfolyam.

A hajóstisztképző tanfolyamot a 70.697/1895. K. M. sz. rendelet szervezi, ügyrendjét pedig a 90.658/1895. K. M. sz. rendelet foglalja magában.

A vasút, posta és hajóstisztképző tanfolyamok együtt nyerték a közlekedési tanfolyam nevet és a hajóstisztképző tanfolyam is ugyanazon igazgatás alá került, mint az előző kettő. A hajóstisztképző tanfolyam jelenleg nem működik.

IV. M. kir. kereskedelmi tengerésztisztképző tanfolyam.

Az 1934:19. tc. 110. §-ban nyert felhatalmazás alapján kiadott 59.227/1935. K. M. sz. rendelet kereskedelmi tisztképző tanfolyamot szervez. Eszerint a magyar tengeri kereskedelmi hajók tiszti személyzetének* kiképzésére a kereskedelemügyi miniszter által megállapított időben Budapesten hathónapos tengerésztisztképző tanfolyam szolgál. A tanfolyam tanulmányi szempontból a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter felügyelete alatt áll, ki a felügyeletet egy általa kinevezett felügyelőbizottság útján gyakorolja, melynek elnöke a kereskedelemügyi minisztérium közlekedési csoportjának vezetője.

A felügyelőbizottság a tanfolyam felügyeletének és vezetésének (tananyagának, tantervének, tan- és vizsgarendjének) módozatait igazgatási szabályzatban állapítja meg, amit a kereskedelemügyi miniszter hagy jóvá. A tanfolyam általános igazgatási teendőit a m. kir. közlekedésügyi tanfolyam igazgatósága, a tanulmányi ügyek igazgatását pedig a felügyelőbizottság irányítása mellett a M. kir. tengerészeti hivatal látja el. Előadóit a felügyelőbizottság javaslata alapján a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter bízta meg. A tantárgyak között szerepel a szorosan vett szaktárgyakon kívül a magánjogi és kereskedelmi váltójogi ismeretek, továbbá az angol és olasz nyelv tanítása is. A felvételhez az érettségi bizonyítványon kívül tengeri hajón töltött legalább két évi fedélzeti szolgálat kívántatik meg.

A tanfolyam elvégzése után a jelölt egy kijelölt vizsgabizottság előtt vizsgát tehet, melynek sikeres letétele esetén a m. kir. tengerészeti hivataltól hajóhadnagyi oklevelet kap.

Állami gépjárművezetőképző tanfolyam és vizsgabizottság. 217 (Budapest.)

1932-ben létesítette a belügyminiszter abból a célból, hogy a tanfolyam hallgatóit rendszeres elméleti és gyakorlati tanítás útján a közúti forgalomban résztvevő gépjárművek szerkezetével, működésével, üzemével, karbantartásával és a közúti közlekedés szabályaival megismertesse, továbbá, hogy őket a gépjárművek vezetésére megtanítsa. (124.100/1932. B. M., 175.900/1935. B. M.)

A tanfolyam a m. kir. belügyminiszter fennhatósága és felügyelete alatt állott. Személyzete: az igazgató, az előadók, a gondnok, a művezetők és az oktató gépjárművezetők. Az első három helyen említettek a belügyminiszter nevezi ki. A záróvizsgát a vizsgabizottság előtt kell letenni. Ennek elnöke a belügyminiszter kiküldötte, tagjai: a tanfolyam igazgatója, a műszaki és jogi előadó és a belügyminiszter által kinevezett két tag.

A tanfolyam felügyeletének és irányításának ügykörét az 1935:7. tc. és a 7500/1935. M. E. sz. rendelet a belügyminiszter ügyköréből a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter ügykörébe utalta és a 60.000/1935. K. K. M. sz. rendelet állapította meg annak új szervezeti szabályzatát.

A tanfolyam célja a múlthoz képest változatlan, de a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter fennhatósága és felügyelete alatt áll. A tanfolyam vezetése az elnökből, a tanfolyam igazgatójából és még három kinevezett tagból álló tanfolyambizottság hatáskörébe tartozik. A tanfolyam személyzete: az igazgató, az előadók, a gondnok, a művezető és az oktató gépjárművezetők.

A tanfolyam hallgatói lehetnek rendes és rendkívüli hallgatók. Az oktatás elméleti és gyakorlati. A rendes hallgatók a tanfolyam elvégzése után záróvizsgát tesznek, amely szóbeli (elméleti) és gyakorlati részből áll.

A vizsgabizottság elnöke a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter kiküldötte, tagjai: a tanfolyam igazgatója, azon műszaki és jogi előadó, aki a tanfolyamon előadott, a kereskedelemügyi miniszter által kinevezett két tag, továbbá a budapesti soros rendőrhatósági szakértő és a gondnok, mint a bizottság jegyzője.

Állandó vasútengedélyezési bizottság. (Budapest.) — Vasúti 218 miniszteri biztosok.

Vasútengedélyezési bizottság. A vasútengedélyezés tárgyában kiadott 4973/1868. K. K. M. sz. rendelet értelmében mielőtt valamely vasútengedélyezés iránt beadott kérvény törvényhozási tárgyalás alapján elintéztetnék, vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy maga az építmény vagy annak egyes részletei törvénnyel, közérdekkkel és már szerzett jogokkal nem kerül-e összeütközésbe. Evégből egy szakértőbizottság szerveztetett a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium esetenkénti kiküldöttének vezetése alatt, mely az összes érdekeltet közbenjöttével a vasútvonalat esetleg a helyszínen bejárja, a közlekedés, közbiztonság és a vasútforgalom és üzlet tekintetéből szükséges építkezési intézkedéseket megállapítja s eljárásának eredményét a minisztériumnak helybenhagyás végett bemutatja. E bizottságra vonatkozóan újabb rendelkezés nem történt.

Vasúti miniszteri biztosok: A magánvasutak és a minisztérium közti közvetítő szerepét játsszák a miniszteri biztosok, akik minden magánvasúthoz ki vannak rendelve és ellenőrzik a vasút üzletvitelét, továbbá jogi vonatkozásban és pénzügyi kérdésekben betekintést nyernek a vasút üzemvitelére és erről időnkint jelentést tesznek a miniszternek.

Vasúti miniszteri biztos van kirendelve a Győr—Sopron—Ebenfurti, a Miskolc-Diósgyőr közúti vasút, Mohács-Pécsi vasút, a budapesti HÉV. és a budapesti BSZKRT vállalatokhoz.

M. kir. légügyi hivatal. (Budapest.)

219

A légügyi igazgatás vezetésére és ellenőrzésére a 45.179/1924. K. M. sz. rendelet a m. kir. kereskedelemügyi minisztérium kebelében m. kir. légügyi hivatal felállítását rendelte el, illetőleg a minisztérium egyik szakosztályát légügyi hivatal hatóságával ruházta fel.

A légügyi hivatal hatáskörébe tartozik:

A. légügyi hivatalnál és az alá rendelt szerveknél alkalmazott személyzet szolgálati beosztásának megállapítása, s a személyzet szolgálati viszonyának szabályozása; a szerződéses alkalmazottak viszonyai; a személyzeti ügyek; más minisztériumokkal, hatóságokkal, bíróságokkal tárgyalandó s a kereskedelemügyi miniszternek fenn nem tartott ügyek; panaszok, felszólalások, alárendelt hatóságok és szervek irányítása és felügyelete, légiforgalmi vállalatok ügyei, e vállalatok felügyelete, s a fennálló jogszabályok szerint a légügyi hatóság hatáskörébe utalt minden ügy; az aviatikával kapcsolatos építési munkálatok irányítása és ellenőrzése; a légügyi igazgatással kapcsolatban szükségessé váló bérleti, szállítási és egyéb szerződések megkötése, a légi jármű és motoripar irányítása, fejlesztése és ellenőrzése, tudományos kísérletezések irányítása, a légi járművek technikai fejlődésének tanulmányozása, aeró térképészet, meteorológia.

A légügyi hivatal ügyosztályokra oszlik. A hivatal élén áll annak főnöke, kit akadályoztatása esetén a rangban legidősebb, illetve a légügyi hivatal főnöke részéről esetről-esetre kijelölt ügyosztályvezető helyettesíti.

Hajózási és kikötőügyi tanács. (Budapest.)

220

A 4340/1933. M. E. sz. rendelettel szervezte a m. kir. kormány. Feladata, hogy belvízi és tengeri hajózási, valamint kikötőügyi elvi kérdésekben a kormánynak, vagy más hatóságoknak megkeresésére, vagy saját kezdeményezéséből véleményt nyilvánítson és javaslatokat tegyen, továbbá, hogy az 1923:29. tc. alapján működő országos közlekedésügyi bizottság munkáját ezekben a kérdésekben elvi szempontokból való állásfoglalással és szakszerű előkészítéssel támogassa. Jogosult továbbá a tanács a hajózásra és kikötőügyre vonatkozó törvények és egyéb jogszabályok körében tapasztaltokról a kereskedelemügyi miniszternek véleményes jelentést és javaslatot tenni.

A tanács elnökét a kereskedelemügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevezi ki. Legfeljebb 30 tagja van, kiket a kereskedelemügyi miniszter nevez ki még pedig megfelelő számban a külügyi, honvédelmi, belügyi, pénzügyi, földművelésügyi és iparügyi és a kereskedelmi tárcák tisztviselői közül az illetékes miniszter kijelölése alapján, két tagot pedig Budapest polgármesterének kijelölése alapján. A kinevezés három évre szól. A tanács működésénél felmerült költségek a kereskedelemügyi tárcát terhelik, ezért költségvetésileg a kereskedelemügyi miniszterhez tartozik. Titkárát a kereskedelemügyi miniszter rendeli ki.

M. kir. tengerészeti hivatal. (Budapest.)

221

A M. kir. tengerészeti hivatal tulajdonképpen az 1879: 16. tc. és a 2950/1892. K. M. sz. rendelettel szervezett tengerészeti hatóság és rév-hivatalok feladatának ellátására alakult. A világháború után ezek a hivatalok székhelyükről Fiúméből elmenekülve, korábbi feladat-

körüket a megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodva látták el a kereskedelemügyi minisztériumban. Mikor azután 1922-ben a magyar tengeri kereskedelmi hajók megkezdték működésüket, gondoskodni kellett ezek lajstromozásáról.

Az 1921:50. tc.-ben nyert felhatalmazás alapján kiadott 371/1922. M. E. sz. rendelet szerint a tengeri kereskedelmi hajók lajstromozását a m. kir. kereskedelemügyi minisztérium kebelében működő m. kir. tengerészeti hivatal végzi, amelynek megtörténte előtt a hajó, e rendelet szerint, magyar tengeri hajónak, vagyis olyan hajónak, mely a magyar tengeri kereskedelmi hajók részére megállapított lobogó viselésére jogosult és köteles, nem tekintetik. A lajstromozás körüli kihágások elbírálására elsőfokon a tengerészeti hivatal jogosult.

Míthogy tehát a tengerészeti hivatal a volt tengerészeti hatóságtól teljesen függetlenül, új név alatt szervezetet és a felállító rendelet a tengerészeti hatóságról nem tesz említést, tisztázatlan helyzetet teremtett abban a tekintetben, hogy a tengerészeti hivatal a Fiúméban székel tengerészeti hatóság jogutódjának tekinthető-e vagy sem.

A tengerészeti hivatal hatáskörébe tartozik még a lajstromozáson kívül a külföldi kikötői hatóságokkal való érintkezés, a tengerészeti ügyeket érintő nemzetközi egyezményekhez való csatlakozásunkból reánk háramló feladatok, a tiszt és gépészkiképzés, a hajósszemélyzet szociális védelme és fegyelmi ügyeiben való bíráskodás.

Kitágítja a tengerészeti hivatal hatáskörét az 1934: 19. tc. (tengerész-rendtartás), amely 1935. május 1-én lépett életbe. (25.000/1935. K. M. sz. rendelet). A tengerészeti hivatal állítja ki a hajósszemélyzet tagjai számára a szolgálati könyvet, a tengeri hajósszolgálati szerződésre mintát állapít meg, s a hajósszemélyzet a szolgálati jogviszonyból felmerülő minden sérelem miatt a hajóparancsnoknál, elutasítás esetében pedig a legközelebbi m. kir. konzulátusnál, vagy a tengerészeti hivatalnál emelhet panaszt. A hajóparancsnok és a hajótulajdonos, továbbá a hajóparancsnok és a személyzet tagjai között felmerülő magánjogi vitában a tengerészeti hivatal is egyezséget kísérelhet meg. A felmerült vitában a panaszos azonnal a tengerészeti hivatalhoz, vagy a konzulátushoz fordulhat. A tengerészeti hivatal vezetője bíráskodik a tengeri kihágásokban elsőfokon. Az 59.227/1935. K. M. sz. rendelet a tengerészeti hivatal hatáskörét a tengerésztisztképző tanfolyammal kapcsolatban tovább bővítette. (L. ott.)

Új szervezeti szabályzatot léptetett életbe a 45.717/1936. K. K. M. sz. r. Eszerint a M. kir. Tengerészeti Hivatal a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszternek alárendelt hatóság.

A hivatal a fennálló törvényes rendelkezéseknek megfelelően ellátja a tengerészeti közigazgatás körébe tartozó ügyeket, kivéve, ha valamely jogszabály azok intézését a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter vagy más hatóság ügykörébe utalja.

A hivatal hatásköre kiterjed: a magyar tengeri kereskedelmi hajókra, személyzetükre, továbbá a magyar tengerhajózási vállalatokra; a magyar tengeri jachtokra és személyzetükre; Magyarország belvizén közlekedő bármily nemzetiségű tengeri kereskedelmi hajóra.

A hivatal főnökét és személyzetének tagjait a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter nevezi ki, illetőleg osztja be.

A hivatal elvi jelentőségű, valamint egyéb fontos ügyekben állásfoglalás végett a Hajózási és Kikötőügyi Tanácshoz, a Hajózási Szakbizottsághoz vagy a Tengerészeti Szakbizottsághoz fordulhat.

M. kir. közlekedési múzeum. (Budapest.)

222

A közlekedési múzeum az 1896-ban rendezett millenniumi országos kiállítás maradványa. A múzeum alapját azok a közúti és vasúti tárgyak képezik, melyek a természetben kiállított vasúti járművek kivételével, a kiállítás közlekedésügyi csarnokában voltak elhelyezve. Ezeket részint a kereskedelemügyi kormány által rendelkezésre bocsátott kiállítási hitel terhére készítették, részint az egyes vasutak és vasúti cikkeket gyártó cégek ajándékozták abból a célból, hogy azokból egy szakmúzeum alapja vettessék meg. Ehhez járult végül a közlekedésügyre vonatkozó azon tárgyak nagyrésze, melyek a kiállítás egyéb csarnokaiban voltak bemutatva. Ezekből alkották meg a közlekedési múzeumot 1899-ben a kiállítás volt vasúti csarnokában, a Városligetben. Csoportjai: vasút, folyam és tengerhajózás, kikötőépítkezések, posta és távírda, útépítés és hidak, aviatika. E múzeum a hazai közlekedésügy mindenkori állapotát és fejlődését van hivatva bemutatni, de emellett szakelőadásaival, minta és rajzgyűjteményeivel, valamint szakkönyvtárával pedagógiai célokat is szolgál.

Élén áll a kereskedelemügyi miniszter által kinevezett igazgató és a felügyelőbizottság.

M. kir. államvasutak.

223

Magyarországon a vasútépítés a rossz gazdasági állapotok következtében csak jóval később indult meg, mint a nyugati államokban. Az első komoly lépést az 1836: 25. tc. jelentette, amely »minden magányos személyek vagy társasági egyesületek részére, melyek a törvényben felsorolt és elsősorban Pestről különböző irányban az ország határa felé irányuló vonalak kiépítésére vállalkoznak«, a törvényben meghatározott kedvezményeket (melyek elsősorban a kisajátításra vonatkoztak) rendel megadni. Ezen az alapon azután különféle pénzcsoportok kaptak a magyar udvari kancelláriától különböző vonalakra koncessziókat. Így a báró Sina-féle társaság, mely azonban csakhamar visszalépett, az Első Magyar Pozsony-nagyszombati Vasúttársaság, de főleg a Rotschild-csoport vett részt a magyar vonalak kiépítésében. Ez utóbbi csoport mint Központi magyar vasúttársaság több koncessziót szerzett 1848-ig igen fontos útvonalakra. Ez nyitja meg az első magyar gőzmozdonyú vasútvonalat 1846 júliusában Pest—Vác között. Az első felelős minisztérium azonban átlátta azt a nagy nemzeti érdeket, mely a vasútvonalaknak állami, de elsősorban magyar kézbe kerüléséhez fűződik, ezért az 1848:30. tc. az 1836:25. tc. kezdetleges gazdasági viszonyokra valló rendelkezéseit hatályon kívül helyezi és a m. kir. kormányt hatalmazza fel az új vasútvonalak építésére, megjelölve az anyagi fedezetet is. Az ezen törvény-cikkben lefektetett elvek megvalósulását azonban a szabadságharc megakadályozta.

Az abszolutizmus alatt a vasútügy erős fejlődésnek indult, és pedig a központosító törekvéseknek megfelelően az egész vasútügy államosításával egy Bécsből irányított és onnan kiinduló összbirodalmi vasúthálózat kiépítése volt a terv. Ezért a Magyar Központi Vasút vonalait 1850-ben megváltották és a részvényeket államadóssági kötvényekkel cserélték ki. A magyarországi vonalakat mint »délkeleti államvasút«-akat kebelezték be a birodalmi vasúthálózatba.

Ausztria azonban a következő években pénzügyi zavarokba került, aminek az lett az eredménye, hogy nemcsak a tervezett vasútvonalak kiépítéséről volt kénytelen lemondani, hanem a már meglévő államvasúti vonalakat is kénytelen volt áruba bocsátani. De egyébként is az 1854. engedélyezési törvény révén a magánvasúti rendszer nagy lendületet vett, amit a porosz mintára bevezetett kamatbiztosítás is elősegített. Ez vetette meg Magyarországon 1855-ben a hosszú időn át nagy szerepet játszott Szabadalmazott Osztrák-Magyar Államvasút Társaság alapját.

Az 1855-ben kelt okmány szerint ugyanis a párisi Credit mobilier 90 évre 1858-tól számítva az államvasutak osztrák és magyar vonalainak túlnyomó részét megvette és Cs. Kir. Szabadalmazott Osztrák Államvasút név alatt részvénytársaságot alapított és erre ruházta át az engedélyt. Az államnak Olaszországban fekvő vonalait a Lombard-Velencei Rt. vette meg, melyből később a Délivásút Társaság alakult ki. A még építés alatt levő Szolnok—debreceni és Püspökladány—nagyváradai vonalakat később egy másik pénzcsoport kapta meg Tiszavidéki Vasúttársaság címen. A Lombard-Velencei Vasúttársaságból másik két rt.-gal való fúziója után Cs. és Kir. Szab. Déli Állami Lombard-Velencei és Középorlaszországi Vaspálya Társaság lett, amely több vonal kiépítésére nyert engedélyt. 1867-ben a kormány sürgetésére az olaszországi vonalakat külön választja és az osztrák, valamint a magyar vonalakat a Cs. Kir. Szab. Déli Vaspálya Társaság veszi át. Ezek voltak a legfontosabb magántársaságok, melyek mellett azonban még több vállalat nyert engedélyt egyes vonalak kiépítésére (Alföld-fiumei, magyar-északkeleti, magyar-északi, magyar-keleti, magyar-nyugati, Budapest-pécsi, Duna-Dráva, Vágvölgyi, Arad-temesvári, Magyar-gácsországi).

Ez a magánvasúti rendszer azonban az ország közgazdasági életét alapjaiban fenyegető hibákat rejtett magában. Már maga a kamatbiztosítási rendszer, melynek ellenértékeképpen semmiféle állami beavatkozást nem biztosítottak, a társaságok önző politikája révén az államnak óriási terhet jelentett. Ehhez járultak azok a terhek, melyeket a pénzügyileg kellőképpen meg nem alapozott társaságok minduntalan szükségessé váló állami támogatása jelentett. A legnagyobb baj volt azonban a jórészt idegen kézben levő magánvállalatok utilitarisztikus, a magyar gazdasági élet szükségleteire figyelemmel nem levő politikája, mely mellett a közgazdasági élet helyes irányítása elé igen nagy akadályok gördültek. Mindeme okok az alkotmányos élet helyreállítása után a már Széchenyi és Kossuth által követelt nemzeti vasútpolitikához és a vasutak államosításához való visszatérést indokolták, amely törekvést azonban még a vasútvonalak gyors szaporításának a szükségessége és a magánvállalatok erős ellenállása egy időre letompították.

Az 1867: 13. tc. 60 millió forint kölcsön felvételére hatalmazza fel a kormányt vasút és csatornaépítés céljaira, a 2745/1867. K. K. M. sz. rendelet pedig minden vasút és hajóépítésre és forgalomra való felügyeletet a Magyar Korona területén a magyar közmunka és közlekedésügyi miniszter hatáskörébe utalt. Az 1868:49. tc. a kölcsön hova fordításáról részletesen rendelkezik, ez azonban az államvasutaknak még csak az alapját jelenti, még nem alakult ki egységes államvasútpolitika és a magánvállalatok továbbra is igen jelentékeny koncessziókat kapnak új vonalakra. Az államvasutaknak további fejlődési lehetőséget adott a Magyar Északi Vasúttársaság összeomlása, melynek a Pest-salgótarjáni vonalát 1868-ban az állam megvette. Az ezután következő 20 esztendő

a magánvállalatokkal folytatott küzdelem jegyében telik el. Az államvasutak élére 1872-ben Tolnay Lajos kerül, akinek a nevéhez fűződik az államvasutak megszervezése. 1880-ban teljes erővel megindul az államosítás. Ekkor következett be a tiszai vasút államosítása, 1884-ben a Duna-drávai, az Alföld-fiumei és az Első Erdélyi vasutat sikerült államosítani. Az államosítás nagy munkáját Baross Gábor fejezte be, aki a legradikálisabb eszközökkel élt a magántársaságokkal szemben és 1889-ben a Budapest-pécsi, a Magyar-nyugati, az Első Magyar Gácsországi és a Magyar-északi vasút, 1890-ben az Arad-temesvári és 1891-ben a Szabadalmazott Osztrák-Magyar Vasúttársaság vonalait kapcsolta be az államvasutak vonalaiba. Az öntudatos államosítás politikáját jelzi az 1880: 31. tc. és az azt módosító 1888: 4. tc. a helyiérdekű vasutakról. Az 1880:31. tc. már a mellékvonalakra korlátozza a magánvállalatokat és minden esetben megkívánja az országgyűlésnek való bejelentést. Biztosítja az államnak a megváltás jogát és tarifapolitikájának az irányítását.

Az államvasutak megizmosodása után a vonalak fejlesztésére és az utazási kényelem növelésére fordította a főfigyelmet és sikerült is a külföldi nívót elérni. Óriási megerőltetést jelentett azonban a MÁV-ra nézve a világháború és az azt követő események. Az elcsigázott személyzetet olykor katonasággal kellett megerősíteni, a pályafenntartó munkálatokra pedig hadifoglyokat is felhasználtak. Az erőltetett munkában kimerült személyzettel és megrongálódott felszereléssel rendelkező MÁV-ra az utolsó, de legnagyobb csapás a világháborút követő események jelentették, amidőn a megszállás alatt az utódállamok kocsiparkjának nagyrészét elrabolták, a békediktátum következtében pedig vonalainak jelentékeny részét elvesztette. A trianoni béke után az összvasút hálózatnak 42-2%-a maradt meg.

A világháború után a vasútigazgatás szempontjából a legfőbb feladat volt, hogy a vasúti forgalom a külfölddel, elsősorban a szomszédos államokkal mielőbb felvétessék. Megindultak az előkészítő munkálatok, valamint az államközi és vasútközi tárgyalások, melyek során létrejöttek azok a megállapodások, melyek a kereskedelmi szerződés megkötéséig is rendezték a vasúti forgalom megújítása szempontjából a leg-sürgősebb megoldást igénylő kérdéseket. Másik súlyos probléma volt a technikai felszerelések rendbehozása és pótlása. Mindezek a feladatok ma már megoldottnak tekinthetők.

Belső szervezetét tekintve az államosítás első eredményének idején, a Magyar északi vasút megváltásakor, az igazgatás a közmunka- és közlekedésügyi miniszter vezetése mellett az Északi vasút igazgatóságának kezében maradt. 1869-ben a közmunka- és közlekedésügyi miniszter az ezevben kiépült vonalakat is belefoglalva, Magyar Királyi Államvasutak elnevezést adja és annak igazgatósága alá rendeli. Az igazgatóság hat osztályra oszlott, mely osztályokat 1881-ben szakosztályokká alakították és számuk állandóan változott. A végrehajtás céljaira azonban decentralizációra volt szükség, ezért üzletvezetőségek szerveztettek (egyelőre kettő: az északi és a déli). A 11.494/1874. K. K. M. sz. rendelettel a közmunka- és közlekedésügyi miniszter a minisztérium és az államvasutak igazgatósága közé az igazgatótanácsot szervezte. Az 1884 március 21-én kiadott miniszteri utasítás az igazgatótanácsot megszünteti és a felügyeleti jogot és hatáskört az igazgatósági összülésre bízta, mely elnökből, alelnökből és öt igazgatóból állott. Az államvasutak legfőbb igazgatását a magyar

királyi kereskedelemügyi minisztérium egyik szakosztálya látta el, mely ügyosztályokra oszlott. A Magyar Királyi Államvasutaknak legfelsőbb fokon való vezetése szinte korlátlan hatáskörrel a kereskedelemügyi miniszternek volt fenntartva: Az igazgatók, akiket a minisztertanács nevez ki, a kereskedelemügyi miniszternek vannak alárendelve. Az igazgatósági összülés feladata az államvasutak ügyeinek egységes vezetése. Az államvasutaknak van ezenkívül központi igazgatósága, melynek élén áll a minisztertanács által kinevezett elnök, ki az államvasutakat úgy hatóságokkal, mint magánosokkal szemben képviseli, elnököl az összüléseken és az igazgatás minden ágára döntő befolyást gyakorol.

A végrehajtást végző üzletvezetőség élén a kereskedelemügyi miniszter által kinevezett üzletvezető áll, ki közvetlenül az elnöknek van alárendelve. Az üzletvezetőségek száma a vonalak bővülésével együtt fokozatosan szaporodott. Az első volt az 1874-ben szervezett zágrábi, azután sorban felállított a kolozsvári, aradi, szegedi, debreceni, Budapest központi, Budapest balparti, miskolci, szombathelyi, temesvári, szabadkai, pécsi üzletvezetőség. Az 1914-ben felállított nagyváradi üzletvezetőség a világháború miatt nem kezdte meg működését, úgyhogy az összeomláskor 12 üzletvezetőség működött.

A közforgalmú vasutak belső üzemére vonatkozó szabályok a vasúti üzleti rendtartásában, az üzletszabályzatban és a vasúti szolgálati rendtartásban foglaltatnak.

A vasútüzleti rendtartás alapját képező rendtartás az 1851 november 16-án kelt császári rendelettel (Regierungsblatt f. K. U. 1851: 7. old.) az abszolutizmus alatt adatott ki. Ezt a rendtartást az 1867: 16., 1878: 20., 1887:24. és 1899:30. tc.-ek érvényében az alkotmány helyreállítása után is fenntartották és 1908 január 1-ig volt érvényben. Ekkor az 1907: 54. tc.-ben nyert felhatalmazás alapján a 6125/1907. K. M. sz. rendelettel kibocsátott, a változott viszonyoknak megfelelően módosított rendtartás lépett hatályba.

A vasútüzleti rendtartás tartalmazza 1. a vasúti vállalatok és azok alkalmazottainak kötelességeit, 2. a vasutat használó és az azzal érintkező személyek (a közönség) kötelességeit és 3. büntető határozmányt. Ebben a beosztásban az 1907. rendtartás teljesen egyezik az 1851.évvél.

A vasutat igénybevevő közönség és a vasút között keletkezett jogviszonyok szabályozására szolgál az üzletszabályzat, mely részletes intézkedéseket tartalmaz a vasúti szállítás feltételeire vonatkozólag.

Az 1851-ben kibocsátott vasútüzleti rendtartás kötelezte a vasutakat, hogy díjszabásaikat és szállítási feltételeiket tegyék közzé. Ezek a szállítási feltételek fokozatosan bővülő terjedelemmel jelentek meg. 1860-ban már egész könyvet tettek ki és 1863-ban azt a kormány is jóváhagyta. A kiegyezés után ez az üzletszabályzat képezte az alapot és azon történtek bizonyos változtatások. Új szövegezésben jelent meg a 83.249/1892. M. E. számú rendelettel, melyet azonban a berni egyezményt becikkelyező 1892: 25. tc. valamint az ahhoz kapcsolódó pótegyezményeket becikkelyező 1901:25. és 1908:44. tc.-ben nyert felhatalmazás alapján kiadott 5592/1909. M. E. sz. rendeletben foglalt új üzletszabályzat hatályon kívül helyezett. Az üzletszabályzat tartalmazza a személyeknek, poggyászoknak, express-árúknak, hulláknak, élőállatoknak és más árúknak vasúti fuvarozására vonatkozó feltételeket. Ez az üzletszabályzat 1928-ig maradt hatályban több módosítással.

A 4020/1928. M. E. sz. rendelet az 5592/1909. M. E. sz. rendelettel kiadott üzletszabályzatot minden pótlékával együtt hatályon kívül helyezte és új üzletszabályzatot léptetett életbe, amelyet az 1924 október 23-án aláírt berni egyezmény tett szükségessé és annak kibocsátására vonatkozó felhatalmazást az egyezményt becikkelyező 1928:3. és 4. tc. tartalmazza. Az új üzletszabályzat már 1928—1929. és 1931. években több módosításon ment keresztül.

A vasúti szolgálati rendtartásról alkotott 1914:17. tc. a vasúti alkalmazottak szolgálati pragmatikáját adja, melyben a vasút alkalmazottainak összes szolgálati jogviszonyai részletesen szabályozást nyertek.

A 8022/1924. M. E. sz. rendelet az államvasutakat üzemi szervezettel látta el, ami pénzügyi viszonyok által indokolt nagyobb függetlenséget adott a MÁV-nak saját ügyei intézésében, legalább is egyelőre. A legfőbb felügyeletet a kereskedelemügyi minisztérium gyakorolja továbbra is.

A 83.517/1934. K. M. sz. rendelet új igazgatási ügyrendet bocsátott ki a MÁV számára, amely a MÁV jelenlegi szervezetét szabályozza. A központban vannak az igazgatóság és alárendelt főosztályok (jogi, pénzügyi, építési, kereskedelmi főosztály). A legfontosabb ügyek eldöntésére szolgál az igazgatósági együttes ülés, melynek tagjai: az elnök, az elnökhelyettes, a pénzügy- és kereskedelemügyi miniszternek két-két kiküldöttc. Az egészen fontos ügyeket az igazgatósági együttes ülés felterjeszti a kereskedelemügyi miniszterhez jóváhagyás végett. A pénzügyi vonatkozású határozatok pedig a pénzügyminiszter jóváhagyását is igénylik, kinek befolyása az összes ügyek intézésére az 1931-ben bekövetkezett pénzügyi válság óta igen nagymértékben megnövekedett.

Dekoncentrált szervekként működnek az üzletvezetőségek, melyeknek székhelyei: Budapest, Szombathely, Pécs Miskolc, Debrecen és Szeged. Az üzletvezetők hatásköre meglehetősen szűk. A fontosabb ügyek mind a központból intéztetnek. Az üzletvezetőknek jórészt csak a forgalomra vonatkozó kérdésekben van jogkörük és az alkalmazottaknak egy szűkebb köre felett van kinevezési joguk. Egyébként csupán ellenőrző és felügyeleti jogkörük van.

Az igazgatósági együttesülés résztvevői és az üzletvezetők bevonásával tartják az üzletigazgatói értekezletet. Ennek egyik célja az, hogy az üzletvezetők itt tesznek jelentést az üzletvezetőségek területén előforduló nevezetesebb eseményekről és a szükséges statisztikai adatokat az igazgatóság rendelkezésére bocsátják, másik célja pedig, hogy maguk az üzletvezetők tudomást szerezzenek a követendő főbb irányelvekről, h^ogy így az egységes vezetést biztosítsák.

Az alkalmazottak kinevezése alsóbb kategóriáknál az elnök, a többi kategóriáknál azonban a minisztérium hatáskörébe tartozik. Ez a kinevezési jogkör azonban a pénzügyminiszter nagyfokú ellenőrzése mellett jórészt illozörikus.

M. kir. posta.

224

A magyar posta gyökerei a mohácsi vész korába nyúlnak vissza. Addig is történtek a postaszolgálat ellátásáról gondoskodások, de annak használatából a közönség ki volt zárva. A Habsburgok a postát mint regalét közintézményként rendezték be s a magyar posta közvetlenül

a bécsi főpostamesternek (Taxis család) volt alárendelve. Taxis Mátyás viselte először 1. Ferdinánd kinevezése folytán »Magyarország postamestere« címet. A 17. századbeli szabadságmozgalmak eredményeként a postamesterségeket magyar nemesekkel is kezdték később betölteni. A török uralom leverése után a posta feladatai területileg is megnagyobbodtak és feladatának súlypontja a hivatalos levelezés lebonyolításáról, a kereskedelem és a magánforgalom ellátására tolódott át.

III. Károly a postát állami kezelésbe vette és az országgyűlés is foglalkozott a posta kérdésével, amennyiben az 1715:22. tc. hangsúlyozta, hogy ott magyarok alkalmaztassanak, majd az 1723:114. tc. a posták rendezését Ófelségére bízta.

Mária Terézia alatt tovább haladt a vonalak kiterjesztése s ő 1750-ben postadirektóriumot, 1755-ben udvari postabizottságot szervezett. Ez utóbbit II. József 1783-ban megszüntette és munkakörét a helytartótanácsra ruházta, a postajövedelem kezelését viszont a kamarai kincstári hivatalra bízta, de a posta belkezelését, üzletszabályzatát, tarifáját továbbra is a bécsi főpostaigazgatóság intézte.

Az alkotmányos küzdelmek a postára is vonatkoztak és az 1790: 22. tc. szerint »A szent felség biztosítani méltóztatott a karokat és rendeket, hogy a Magyarország és kapcsolt részei határain belül létező postákat a magyar helytartótanács igazgatása alól, jövedelmeiket pedig a magyar kamarától elvonni sohasem engedí meg.« Mindez azonban a helyzeten nem sokat változtatott.

A nemzeti megújulás korában a nemzeti szellem a posta szervezetében is egyre erősebben érvényesült. 1837-ben a helytartótanács megtagadta az Ausztriában életbeléptetett egységes postapatens életbeléptetését, 1844-ben pedig kimondatott a postaigazgatóságokra és hivatalokra nézve a magyar nyelv hivatalos használata.

Szervezetileg a levélposta igazgatása 1819-ig nyolc, később hat magyarországi és egy erdélyi prefektúrára (igazgatóság) volt bízva. Ehhez csatoltatott a 30-as években az addig közvetlenül Bécsből igazgatott temesi határőrvidéken fennálló postaszervezet is. A végrehajtó és ellenőrző hatáskört továbbra is a helytartótanács látta el. A kocsiposta igazgatását a bécsi postai főigazgatóság alatt Budán, erdélyi részére pedig Nagyszebenben felállított főexpedíciók látták el. A posta alkalmazottai voltak: a prefektus, ellenőr, postatisztek, járulnokok és gyakornokok.

A magyar posta önállósítása, bár csak átmenetileg, 1848-ban bekövetkezett. Az 1848:3. tc. értelmében Ófelsége a végrehajtó hatalmat a magyar minisztérium által fogja gyakorolni s ezzel nemcsak a magyar kormányzéseknek, hanem a bécsi legfőbb postaigazgatásnak is megszűnt a hatásköre. A posta vezetése a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterre bízott és Klauzál Gábor miniszter 1848 április 26-án kelt rendeletével közölte a prefektúrákkal, hogy a postaügyek intézését átvette s addig is, míg a postarendszer iránt bővebb utasítások fognak kibocsáttatni, a posták a régi szabályok szerint járjanak el, de az összes hivatalos jelentéseket kizárólag hozzá terjesszék fel, a postai jövedelmeket pedig a budai főfizetőhivatalhoz küldjék. A postai jövedelmek kezelése és ellenőrzése így a magyar kir. pénzügyminisztérium hatáskörébe került. Az 1848: 3. tc. végrehajtásaképen elrendelte a kereskedelemügyi miniszter, hogy minden postatisztviselő, a postaigazgatóságnál, a postamesterek és kiadók pedig az alispánnál az alkotmányra esküt tegyenek.

A szabadságharc bukása után a magyar postaügy ismét az osztrák kereskedelemügyi minisztérium hatáskörébe került, melynek kebelében közlekedésügyi központi főigazgatóság címen külön szakosztály alakult. Bruck kereskedelemügyi miniszter, ki a Lloyd-társulat elnöki állásából került a miniszteri székbe és igen kiváló szakember volt, a posta igazgatásban fontos újításokat hozott be (1851. évi postapátens) és tulajdonképpen ő alatta tért át a posta a mai nagyüzemű postaszolgálatra. A belső szervezeti újítások közül legjelentősebb az egységes levélportó (penny-porto) behozatala, amely a postai tömegforgalom kifejlődését tette lehetővé. Az egységes tarifát csak 1866-ban vezették be, de a korábbi tarifa leszállítás már szintén nagymértékben emelőleg hatott a forgalomra. Nagyjelentőségű újítás volt a bélyeggel való bérmentesítés behozatala.

Az új irányzat a távirót is felkarolta. 1847-ben létesítették Bécs és Pozsony között hivatalos célokra az első táviró összeköttetést. 1851-ben kísérletképpen a posta és táviróügy egyesítését rendelték el, de 1856-ban ismét külön választották és Bécsben központi táviró igazgatóságot állítottak fel, melynek dekoncentrált táviró felügyelőségek voltak alárendelve. A vasút fokozatos fejlődése a posta fejlődésére is kedvező befolyással volt, másrészt a postai utasszállítást a mellékvonalakra szorította vissza.

A kiegyezés után a magyar postaügy az Ausztriával kötött vám- és kereskedelmi szövetség értelmében, tehát szerződéses alapon bár, de továbbra is a közösen intézendő ügyek közé került. Az 1867: 16. tc. 18. §-a kimondja, hogy a posta- és a táviróügy a két állam területén külön, de amennyiben a forgalom érdeke kívánja, egyforma elvek szerint fog rendeztetni és igazgattatni. A ... jelenleg fennálló határozmányok és szabályok csak a két törvényhozás, illetőleg a két kormány közös egyetértése útján és mindkét területre nézve egyenlő módon változtathatók meg.

A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium a postaügy vezetését Magyarország és Erdély területére 1867. év május 1-én Horvátországra 1868-ban, a határőrvidékekre 1871-ben vette át. Addig az a császári és kir. kereskedelemügyi miniszter vezetése alatt állott.

A minisztérium kebelében a postaosztály az 1848-as kormány által megállapított módon szerveztetett, és pedig egy osztálytanácsos és országos főigazgató vezetése alatt három miniszteri titkárral, ugyanannyi fogalmazóval és segédfogalmazóval. 1871-ben az ügyek szaporodván, egy főpostaigazgató vezetése alatt három alosztály állíttatott fel, mindegyik egy osztálytanácsossal, egy miniszteri titkárral, egy fogalmazóval és egy segédfogalmazóval. 1881-ben a földművelés- ipar- és kereskedelemügyi minisztériumból zsúfoltság miatt az ügyek egy része az újonnan szervezett közmunka- és közlekedésügyi minisztérium hatáskörébe ment át és a magyar postaügy a vasúttal való szoros kapcsolat következtében szintén ide került.

A posta nagyobb mérvű fejlődésével szükségesnek látszott a nemzetközi forgalom biztosítására nemzetközi megállapodások kötése és 1874-ben a Berlinben megtartott postakongresszussal kapcsolatban 22 állam, majd 1878-ban Parisban 33 állam között ez létre is jött. Az előző az 1875: 8., az utóbbi 1879: 14. tc.-be iktattatott. A Lisszabonban megtartott 3-ik postakongresszuson megkötött világpostaegyleti szerződéshez 61 állam járult hozzá.

Az első táviróda 1847-ben nyílt meg Pozsonyban, melyet a magyar kormánynak felajánlottak megvételre, de erre a szabadságharc kitörése miatt nem került sor. Az abszolutizmus ideje alatt báró Bruck keres-

kedelemügyi miniszter ezt is erősen fejlesztette és egyesítette a postával. De utódai ismét szétválasztották és az 1856-i császári rendelet értelmében a távírdaügy ugyan továbbra is a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe tartozik, de élén az állami távírdák igazgatósága áll külön számvevőséggel. A végrehajtó szolgálatot a felügyelőségek látták el. Ilyen volt Pesten és Temesváron, melyek úgy a közigazgatási, mint a műszaki szolgálatot vezették. 1859-ben a távírdaügyet a pénzügyminiszter hatáskörébe utalták, de 1862-ben ismét a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe került.

A távírda átvétele ugyanakkor történt, mint a postáé. A minisztérium három távírdaigazgatóságot (Pest, Temesvár, Zágráb) és 818 hivatalnokot talált hivatalban, ezek is jórészt idegenek voltak és csak igen kevés tudott magyarul. Az állomásokon csak német, francia és olasznyelvű sürgönyöket vettek fel.

A minisztériumban egy távírdai központi osztály és számvevőség rendeztetett be az állami távírdaügy közvetlen vezetésére. A három távírda igazgatóság mellett további három szerveztetett. (1869-ben Debrecen, 1870-ben Kolozsvár, 1871-ben Nagykanizsa.)

1871-ben ideiglenesen, 1872-ben véglegesen a minisztérium egyik szakosztályában egy miniszteri tanácsosi rangban levő országos távírdai főigazgató vezetése alatt országos távírdai főigazgatóságot szerveztek, mely az 1874-ben kir. jóváhagyással kiadott szervezeti szabályzat szerint közigazgatási, üzleti és műszaki csoportra oszlott.

1881-ben telefonközpont nyílt meg, Puskás Ferenc magyar felalálónak adott engedély révén. Az ő sikerének hatása alatt fokozatos beleszólást kívánt az állam ebbe az ügybe és az 1888:31. tc. kimondja, hogy a távírda, távbeszélő és villamosjelzés felállítása, berendezése és üzemben tartása az állam kizárólagos joga.

A magyar posta nagy átszervezésének kora Baross Gábor miniszterisével indul meg. 1888-ban az osztrák postával olyan új egyezményt kötött, mely legalább a belforgalomra nézve a magyar postának az osztráktól való függőhelyzetét megszüntette. Baross 1887 szeptember 1-től egyesítette a postát, telefont és a távírdát. 1888-ban az alkalmazottak elméleti képzettségének emelésére elrendelte Budapesten a közlekedésügyi szaktanfolyamok keretében a magyar királyi posta- és távirdatiszt-képző tanfolyam felállítását.

Változás állott be a posta legfőbb vezetésében annyiban, hogy az 1889:18. tc. a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium megszüntetésével felállította az ipari és kereskedelemügyi minisztériumot, amelynek hatáskörébe került a posta, távírda és távbeszélő ügye is. 1896-ban a posta és távírda főigazgatóságot posta és távírda vezérigazgatósággá alakították át, mely meghatározott önálló hatáskört kapott.

A magyar postának Ausztriához való viszonyát véglegesen rendezi az 1908: 12. tc. és biztosítja számára a teljes függetlenséget. E törvény-cikk 18. §-a ugyanis így hangzik: A postát, távírdát és távbeszélőt a két állam mindegyike saját területén önállóan szabályozza és igazgatja. A posta, távírda és távbeszélő forgalmat a két szerződő fél területei között külön egyezmények állapítják meg. Ha ily egyezmények nem jönnek létre, a két állam területei közötti forgalomra nézve, az egyetemes postaszerződés és a nemzetközi távírdaszerződés határozatai nyerne alkalmazást.

A fejlődés azonban további módosításokat tett szükségessé. Az új szervezet Ófelsége 1909 március 4-én kelt legfőbb elhatározásával 1909 május 1-én léptetett életbe. (22.452/1909. K. M. sz. rendelet.) Az új szervezet szerint az eddig csak névleg fennállott vezérigazgatóság önálló hatósággá lett és ezzel kezdetét vette a postánál a decentralizáció. A vezérigazgatóság ugyanis már az 1896-i szervezet értelmében is fennállott, de nem bírt önálló szerepkörrel. Az új szervezet ezt megadja és megállapítja, hogy a m. kir. posta szolgálatában a hatóságot elsőfokon a kerületi posta és távirda igazgatóságok, másodfokon a vezérigazgatóság és harmadfokon a kereskedelemügyi miniszter gyakorolja. Emellett a vezérigazgatóság szerves kapcsolatban marad a kereskedelemügyi minisztériummal, melynek egyik szakosztályát képezi. Mint ilyen elintézi a minisztériumi hatáskörben a miniszternek szervezetileg fenntartott ügyeket, míg a vezérigazgatóságnak ugyancsak szervezetileg részletesen megállapított ügykörében teljesen önállóan jár el.

Felállította az új szervezet az országos posta, táviró és távbeszélő felügyelőbizottságot, melynek a vezérigazgató elnöklete alatt tagjai a vezérigazgatóság ügyosztályvezetői, a kerületi igazgatók és más vezető férfiak. Ez a fontosabb elvi ügyeket, a költségvetést és az évi programot osztály és összüléseiben tárgyalja.

Az új szervezet létesítette a kerületi postafelügyelőségeket, melyeknek feladata a különféle szolgálatú posta, táviró és távbeszélő hivatalok oktatása, ellenőrzése és vezetése ügyében, melyet eddig kizárólag a kilenc kerületi igazgatóság teljesített, közreműködni s ezáltal e fontos feladatok teljesítését tökéletesebbé tenni. E felügyeletet egyes kincstári hivatalok vezetősége teljesítette és a többi hivatal e kincstári hivatalok alatt csoportosított.

Ez a szervezet az összes posta, távirda és távbeszélő gazdasági ügyek egységes vezetését, a központi kerületi és fiókraktárak felügyeletét, rovincsolását és ellenőrzését a vezérigazgatóság hatáskörébe utalta, melynek kebelében évégre külön ügyosztály létesült. Ezzel az Országos magyar kir. posta és távirda gazdasági hivatal 1909-ben megszűnt.

A magyar posta fejlődésében nagy rázkódást idézett elő a világháború, mely a postát is elsősorban a hadsereg szolgálatába állította. A magánforgalom lényegesen megapadt és korlátoztatott, ellenben a postának a közszolgálat részéről való ingyenes igénybevétele tetemesen megnövekedett. Nagy megterhelést rótt a világháború a postának a hadbavonulással lényegesen megfogyatkozott személyzetére a tábori postaszolgálat révén is. A mozgósított hadsereg szolgálatában a magyar posta három tábori postaigazgatóságot, három tábori főpostahivalt, 44 tábori postahivalt, 30 hadtáp postahivalt és számos tartalék távirdaosztágot látott el rendes és tartalékszeméllyel és összes felszereléssel.

A magyar postának a világháború alatt meggyengült szervezetét teljesen összetörte a tanácsköztársaság és a kommunizmus és anyagilag is teljesen kifosztotta az idegen megszállás. A trianoni béke következtében a postahivatalok száma 6808-ról 2392-re, az állami és vasúti táviró hivataloké 5425-ről 1918-ra, a távbeszélő hivataloké 2586-ról 979-re apadt.

Nagy feladatot rótt a postára a proletárdiktatúra alatt meglazult fegyelem helyreállítása és a menekült postások sorsáról való gondoskodás. A szanálás végrehajtása újabb elbocsátásokat eredményezett és a kincstári

személyzetet 45%-kal apasztották. Csak ezután indulhatott meg a békés fejlődés, amely újra visszaadta a magyar postának a háború előtt kivívott jó hírnevét.

Szervezeti szabályzatát újból módosította a 24.314/1923. K. M. sz. rendelet. Itt az eddigi háromfokú hatósági tagozódásból a középfok kimaradt. Alsófokon az ügyeket a kerületi igazgatóságok, felsőfokon pedig a kereskelemügyi miniszter, illetve az általa átruházott teljes hatósági jogkörben e minisztérium posta szakosztálya intézi, mely a postavezérigazgatóság elnevezést is viseli. A posta, lávirda és távbeszélő ügyeket e szakosztály élén álló postavezérigazgató államtitkári hatáskörben önállóan intézi és a miniszternek csak azok az ügyek vannak fenntartva, amelyek a miniszteri felelősséggel is összefüggésben vannak.

A szanálással kapcsolatban a postát üzemnek minősítették, melynek így külön költségvetése van és önmagát kell fenntartania. A személyzet nyugdíjterhét, amely pedig a menekültek nyugdíj terheivel erősen megnövekedett, szintén a postának kellett magára vállalnia. A szanálással kapcsolatban a postaigazgatóságok számát ötre apasztották. (Budapest, Debrecen, Szeged, Pécs, Sopron.) A budapesti igazgatóságok 1926 elején megszűntek és teendőiket a vezérigazgatósághoz osztották be.

Ugyancsak a posta vette kezébe a legújabb hírszolgálati eszközt, a rádiót is és 1925-ben megnyílt az első magyar rádióállomás. Az 1925—1926. éviropriációs törvény (1925:9. tc.) felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert arra, hogy az 1888:31. tc. kiterjesztésével az államnak a rádióra vonatkozóan fenntartott jogát rendelettel érvényesítse és szabályozza. Ezen alapon adatott ki a 32.250/1925. K. M. sz. rendelet, mely szerint az állam joga nemcsak a rádióállomások berendezésére terjed ki, hanem a készülékek előállításának és forgalombahozatalának engedélyezésére is. Megszerveztetett a Telefonhírmondó Rt. A díjak a magyar kir. postát illetik, de ez a díjból megfelelő részt a társaságnak enged át.

A posta mai szervezete. A posta a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe tartozik, melynek a postavezérigazgatóság egyik szakosztálya. Mellette működik a központi számvevőség. A postavezérigazgatóságnak közvetlenül központi hivatalok vannak alárendelve. (Postautalvány leszámolóhivatal, távbeszélő, díjbeszedő, postai központi anyagraktár, postai kísérleti állomás, postai központi járóműtelep, budapesti posta-állomás, külföldi hirlaposztály, tudakozó iroda, értékcikkraktár, bélyegmúzeum és postamúzeum, bélyegértékesítő iroda, posta hirdetőiroda, betegségi biztosító intézet, szolgálati étkezdék központi hivatala). A postavezérigazgatóság alatt vannak a budapesti távirda és távbeszélő igazgatóság és a postaigazgatóságok mint elsőfokú postahatóságok. (Budapest, Debrecen, Pécs, Szeged, Sopron.) A postaigazgatóságok vezetése alatt a kezelőszolgálatot a postahivatalok látják el, melyek kincstáriak, vagy nem kincstáriak. Az előbbieket a városokban állami személyzet, az utóbbiakat községekben, főleg szerződéses alkalmazottak (postamesterek) szolgálják. A nem kincstári hivatalok 1—4 osztályúak, vagy postai ügynökségek forgalmuk szerint.

Az előzetes és utólagos számviteli ellenőrzést az 1897: 20. tc. végrehajtása tárgyában kiadott utasítás szerint, az igazgatóságok mellé rendelt számvevőségek az igazgatóságokkal szemben önállóan teljesítik és mű-

ködésükért a számvevőségi igazgató, illetve a miniszteri számvevőség útján csak a miniszternek felelősek. A közigazgatási segédszolgálat tekintetében azonban az igazgatóságnak vannak alárendelve.

A posta személyzete kincstári és nem kincstári alkalmazottakra oszlik. A kincstári személyzet az állami alkalmazottak számára fenntartott jogok és köteleességek részese. A posta nem kincstári személyzetéhez azok tartoznak, kiknek az állammal szemben fennálló jogai és kötelezettségei szerződésen nyugszanak és kölcsönös felmondás útján megszüntethetők s az állam részéről nyugellátásban nem részesülnek.

A posta kincstári személyzete a postaigazgatóságnál az igazgatás segéd szerveinél, a kincstárilag kezelt posta- és távirdahivataloknál van alkalmazva. A nem kincstári személyzethez tartoznak a postamesterek, postaszállítók, kiadók, hivatali kisegítők, postaügynökök, postagyűjtők, postakocsisok, küldöncök, faluzók és a postamesteri hivatal kézbesítői. A kincstári személyzet kiképzése a közlekedési tanfolyamokon történik. A postamesterek kiképzésüket időszakonként tartott tanfolyamokon nyerik.

M. kir. budapesti vámmentes kikötő.

225

Budapestnek, mint dunai kikötővárosnak forgalma 1911-ben 3.09millió tonna áru volt. Ez a forgalom a háború alatt csökkent és 1919-ben elérte a minimumot, 80 ezer tonnát. Ettől kezdve azonban fokozatosan emelkedett a forgalom s így nyilvánvalóvá vált, hogy azok a kikötőberendezések, melyekkel Budapestnek mintegy 11 kilométer hosszú, kikötésre kiépített partja el van látva, a modern igényeknek már nem felelnek meg s sem az átrakodáshoz szükséges gépberendezések, sem szükséges tárházak nem állanak rendelkezésre. Ezért szükségesnek látszott egy új kikötő építése, amely a Csepelsziget északi csúcsán, a soroksári Dunában épült meg és 1928 október 20-án át is adott a forgalomnak.

A kikötő a Dunából külön-külön bejárattal bíró két medencéből áll. Az egyik medence mindennemű áruk forgalmára szolgál és hossza 1200 méter, szélessége 250 méter, megfelelő rakodóberendezésekkel és villamosdarukkal van ellátva. Itt létesült a gabonatarló céljaira egy 13 emeletes, 350 ezer q. befogadóképességű gabonatarlóház, amely egyike Európa legnagyobb tárházainak, teljesen korszerű berendezésekkel. E medencétől délre fekszik a petroleumkikötő, amely már 1928 előtt néhány évvel megkezdte működését. Hossza 350 m, szélessége 116 m. Ennek a partját a kőolaj vállalatok vették bérbe és ott nagy tárolótelepeket létesítettek. A kikötőben létesült vasúti vonalak hossza 20 km, amelyek egy kikötő pályaudvar útján kapcsolódnak be a MÁV hálózatába.

A kikötő vámmentes kikötő, amely azt jelenti, hogy a külföldről behozott áruk elvámolás nélkül helyezhetők el és onnan vámfizetés nélkül az országból ismét kiszállíthatók. Elvámolás alá csak azok a külföldi áruk kerülnek, melyek a belföldi szabadforgalomba mennek át.

A kikötőre vonatkozó rendtartást a 4490/1928. M. E. sz. rendelet tartalmazza. Eszerint a kikötő magában foglalja mind a kikötőmedencét, mind az onnan a szabad Dunához vezető csatornákat és a fallal bekerített szárazföldi területet. A kikötő rendeltetése áruk elhelyezése (tárolása)

és kezelése, illetve ki-, be- és átrakása. Más célból a kikötő területére lépni, vagy ott hajózni csak az igazgatóság előzetes engedélyével szabad. A kikötő raktári vállalatának üzletszabályzatát a 112.458/1928. K. M. sz. rendelet tartalmazza.

Jogi jellegét tekintve, a kikötő egy közforgalmi és közraktári vállalat, amely a cégbíróságnál be van jegyezve, azonban állami vállalat. Tisztviselői kara nem tartozik állami státusba. Erre az államtól való külön tartásra azért volt szükség, mert a vállalat megindulásakor annak helyzete bizonytalan volt és veszteségesnek látszott. A kikötő azonban beváltotta a hozzáfűzött reményeket és forgalma rohamosan fellendült. Ennek oka elsősorban kedvező fekvésén kívül az, hogy berendezése teljesen modern. Az import-forgalomra fellendítően hatott a vámmentesség és a kedvező körülmények közt lehetővé tett tárolás. A tranzitforgalom főleg valutáris nehézségek miatt még nem érte el a kellő fejlődési fokot. Az 1935. év forgalma kereken 7.5 millió métermázsas áru volt, 1.3 millió mázsával több, mint az előző évben.

A kikötő felett a felügyeletet egy tárcaközi bizottság gyakorolja, amely havonta átlag egyszer tart üléseket és a tárcák képviselőiből áll. Ez inkább tanácsadó testület, mert a döntés az illetékes minisztereket, illetve a kormányt illeti. Az üléseken tárgyalják az előző havi forgalmat és a pénzügyi eredményeit. A vállalat mindenkor vezetője referál és a miniszterek képviselői ehhez hozzászólnak, amiről jegyzőkönyv készül. A bizottság elnöke a közlekedési ügyosztály vezetője, képviselve van a földművelésügy, pénzügy, belügy, kereskedelemügyi miniszter és a miniszterelnökség.

A kikötő igazgatási ügyrendje a minisztériumnak felterjesztett, azonban annak jóváhagyása késett. A kikötőnek van igazgatója, helyettesigazgatója, cégvezetői és főkönyvelője. Az alkalmazottak részben napidíjas, részben szerződéses alkalmazottak.

Magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaság. 226

Baross Gábor miniszter kezdeményezésére Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság szerveztetett az 1894:36. tc. alapján, mely felhatalmazza a kereskedelemügyi minisztert, hogy az alapítandó részvénytársasággal az államkincstár nevében kösse meg azt a szerződést, melyet a törvény becikkelyez.

E szerződés értelmében a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. 20 millió korona alaptőkével alakul meg Budapest székhellyel. A Rt. elnökének, alelnökének, ügy vezetőigazgatójának vagy igazgatóinak, az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagoknak megválasztása a kereskedelemügyi miniszter megerősítését igényli. A M. F. T. R. a kereskedelemügyi miniszter fennhatósága, oltalma és felügyelete alatt áll, ki ezen felügyeleti jogát miniszteri biztos által gyakorolja. Befolyása van a miniszternek a járatok megállapítására és a díjszabásra is. Megállapítja a szerződés a Dunán, mellékfolyóin és egyes vonatkozásokban a tengeren azokat a járatokat, melyeket a Rt. ellátni tartozik.

E szerződés értelmében a kereskedelemügyi miniszter a részvénytársaságnak a szerződésben vállalt kötelezettségei teljesítése fejében 800 ezer korona évi államsegélyt biztosított.

1914-ben a társaság és az állam között 25 évre új szerződés kötött, melyet az 1914:22. tc. becikkelyezett és felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert annak megkötésére. Újból szabályozza a szerződés a létesítendő járatokat és kimondja, hogy a társaság a hajózási szolgáltatának teljesítésénél elsősorban a magyar forgalmi és kereskedelmi érdekeknek mennél jobb és előnyösebb kielégítéséről tartozik gondoskodni. A társaság szolgálata teljesítésénél a kereskedelemügyi miniszter által jóváhagyott üzletszabályzat szerint tartozik eljárni. Általában egész üzletvitelére a kereskedelemügyi miniszternek széleskörű beavatkozási jogot biztosít. A társaság e szerződésben előírt összes kötelezettségeinek szabályszerű teljesítéséért 1,800.000 korona évi államsegélyben részesül. A társaság működése e szerződés szerint is állandóan miniszteri biztos felügyelete alatt áll. A társaság hajózási szolgálata a m. kir. vasúti és hajózási főfelügyelőség ellenőrzése alatt állt annak megszűntéig. Szabályozza a szerződés a társaság szerveinek kijelölését és azokban biztosítja a magyar állampolgárok túlsúlyát. Minden a társaság létében nagyobb változást előidéző közgyűlési határozatot a kereskedelemügyi miniszter hozzájárulásától teszi függővé és emellett a megváltás jogát is biztosítja a kereskedelemügyi miniszternek.

E szerződés alapján a társaság beruházások eszközlése, elsősorban hajóparkjának fejlesztése céljából alaptőkéjét 5 millió koronával fel-emelte. Az 1918: 18. tc. gondoskodik arról, hogy a részvények 53'55%-a az állam tulajdonában lévén, ez az arány az új részvények kibocsátásával nehogy rosszabbodjék. Ezért felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert új részvények vásárlására.

Az 1920: 19. tc. felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert a változott viszonyoknak megfelelő új szerződés kötésére. Az új szerződést az 1926:23. tc. foglalja magában, melyhez az 1932: 16. tc.-ben foglalt pótszerződés járult.

Az 1926:23. tc.-ben foglalt szerződés még szorosabbra fűzi a részvénytársaság és az állam kapcsolatát. A megváltozott viszonyok között az agrártermékek szállítására az olcsóbb víziútnak még nagyobb jelentősége lett, mint volt korábban. A társaságnak járó államsegélyt a szerződés évi 1,500.000 pengőben állapította meg és az államnak az ellenőrzési és irányítási jogát is kiterjesztette. A társaság működése továbbra is állandóan miniszteri biztos felügyelete alatt áll. A miniszteri biztos a társaság eljárását minden irányban megfigyelni és ellenőrizni köteles. Ennélfogva a miniszteri biztos által teendői ellátásánál kívánt minden felvilágosítás és segédkezés a társaság részéről készséggel és hiánytalanul megadandó. A miniszteri biztos a társaság minden igazgatósági ülésére és minden közgyűlésére meghívandó. A miniszteri biztos a társaságnak minden a törvénnyel, szerződéses kötelezettségeivel, a társaság alapszabályaival, vagy az állami érdekekkel ellentétben álló intézkedései, vagy határozatai ellen óvást emelhet, melynek 48 óráig felfüggesztő hatálya van és az illető ügyben ez idő alatt a kereskedelemügyi miniszter a biztos jelentése alapján végérvényesen határoz.

A társaság alkalmazottaira és szerveire vonatkozólag a magyar állampolgárság szempontjából fennállott korábbi kikötések érintetlenül

maradtak, hasonlóképpen a részvénytársasági szervek választásánál a kereskedelemügyi miniszter megerősítési joga. A társaság életében lényeges változást előidéző közgyűlési határozatok érvénye továbbra is a kereskedelemügyi miniszternek a pénzügyminiszterrel egyetértőleg adott jóváhagyásától tétetett függővé.

Az 1932: 16. tc.-ben foglalt pótszerződés újból szabályozta a társaságtól megkívánt járatokat.

A pótszerződés értelmében az 1,500.000 pengő évi államsegélyen felül a társaság, függő tartozásainak rendezése céljából mindaddig, amíg a törlesztés befejezve nincs, állami költségvetési évenként legfeljebb 2,000.000 pengő további külön államsegélyben részesül.

VIII.

**A M. KIR. FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTER
FELÜGYELETE ALATT MŰKÖDŐ
SZERVEK.**

M. kir. földművelésügyi minisztérium.

227

Amikor 1848-ban az első magyar felelős kormány megalakult, a földművelésügynek még nem volt külön minisztériuma, hanem az ipar és a kereskedelem ügyével volt egyesítve. Nem volt külön földművelésügyi minisztériuma az abszolútizmus idején a birodalmi kormánynak sem. A kiegyezés után megalakult második felelős minisztériumban is azok az ügyek, melyek ma a földművelésügyi minisztérium hatáskörébe tartoznak, részben a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium, nagyrészt pedig a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium hatáskörébe osztattak. Az 1889. július 1-én életbelépett 1889:18. tc. a földművelésügy számára külön minisztériumot alkotott, melynek ügybeosztását egy 1889-i kereskedelem- és földművelésügyi miniszteri rendelet állapította meg. (R. T. 1889. 1221. o., szám nélkül.)

Jelenleg a földművelésügyi minisztérium ügyköre — az elnöki osztályon kívül — *8 ügycsoportra* van tagolva, éspedig: I. erdészeti, II. termelési, III. állattenyésztési és állategészségügyi, IV. közgazdasági, V/A. ármentesítési, belvízlevezetési és vízijogi ügyek, V/B. vízügyi műszaki ügyek, VI. földbirtok és szociálpolitikai, VII. szakoktatási, kísérletügyi és mezőrendőrségi, VIII/A. lótenyésztési és VIII/B. állami mezőgazdasági birtokok csoportjára. A csoportok *osztályokra*, illetve *ügyosztályokra* tagozódnak.

Hivatalos lapja a *Földművelésügyi Értesítő*. Megindult 1890-ben.

Erdészet és természetvédelem.**Erdészeti közigazgatás.**

228

M. kir. erdőigazgatóságok. (7.) — M. kir. erdőfelügyelőségek. — M. kir. erdőhivatalok. — Az erdőrendészeti hatóságok.

Az abszolútizmus idején az 1852-i osztrák erdőtörvény értelmében a kincstári mező- és erdőgazdasági uradalmak a kerületi pénzügyigazgatóságok kezelése alatt állottak. (R. G. B. 1852. 250. sz., 1857. 121. sz.) Az osztrák erdőtörvényt az anyaország területén az ideglenes törvénykezési szabályok, Erdélyben és a polgári határőrvidék területén az 1879-i erdőtörvény helyezték hatályon kívül. A kiegyezés után a kincstári mező- és erdőgazdasági birtokok továbbra is a pénzügyi kormányzat felügyelete alatt maradtak. Az állami erdőket az 1880. év végéig a pénz-

ügyminiszter felügyelete alatt a mármaroszigeti bánya- és jószágigazgatóság, a kolozsvári és beszercebányai jószágigazgatóságok, az ungvári és nagybányai főerdőhivatalok s 27 erdőhivatal igazgatták. 1881-ben az erdészeti a mezőgazdasági jószágok kezelésétől különválasztva a földművelés-, ipar és kereskedelemügyi minisztérium ügykörébe került. Ettől kezdve a kincstári erdők Magyarországon négy *erdőigazgatóság*, négy *főerdőhivatal*, hét *erdőhivatal* és 139 *erdőgondnokság* kezelése alatt állottak.

Az erdőtörvénynek, az 1879:3. tc.-nek az erdészeti igazgatásról szóló §-ai szerint a földművelésügyi miniszter az összes erdők felett gyakorlandó felügyelet céljából az ország területét kerületekre osztja (1880-ban az ország 14 kerületre osztatott), amelyek élén a király által kinevezett *kir. erdőfelügyelő* áll megfelelő segédszeméllyel.

Az erdőtörvény erdőtiszt tartására kötelezi az erdőbirtokosok nagyrészét. Minthogy ennek a kötelezettségnek a kisebb erdőbirtokosok nem tudtak eleget tenni, a törvényhatóságok a miniszter jóváhagyásával a birtokosokat megyénként *szövetkezetekbe* osztották s ezek számára erdőtiszt szervezeteket létesítettek. Ezek a szervezetek nem feleltek meg a célnak s a törvényhatóságok maguk kérték, hogy az általuk alkotott szövetkezetekhez tartozó erdők állami kezelésbe vétessenek. Így a legtöbb megye és város erdeje állami kezelésbe került. Erről az állami kezelésről szól az 1898: 19. tc. I. címe, mely az állami kezelésbe került erdők igazgatását beleilleszti a kincstári erdők kezelésének fentebb ismertetett szervezetébe. Eszerint az állami erdőkezelés teendőit a földművelésügyi miniszternek alárendelt *m. kir. erdőhivatalok* és az ezeknek alárendelt *m. kir. járási erdőgondnokságok* látják el.

Az erdészeti igazgatás újra szabályozó 1923: 18. tc. megszüntette a középfokú erdészeti igazgatás szervezetének sokféleségét (m. kir. erdőhivatalok és főerdőhivatalok, m. kir. erdőigazgatóságok, m. kir. erdőfelügyelők, m. kir. állami erdőhivatalok) s középfokú szervvé a *m. kir. erdőigazgatóságokat* tette. E tc. szerint ugyanitt az erdőgazdasági szolgálatot ellátták: alsó fokon: a m. kir. erdőhivatalok; középfokon: a m. kir. erdőigazgatóságok; felsőfokon: a m. kir. földművelésügyi miniszter. Az ország területe erdőigazgatósági, a m. kir. erdőigazgatóságok területe erdőhivatali kerületekre oszlott.

Az erdőrendészet és az erdőigazgatás mai szervezetét az erdőkről és a természetvédelemről szóló 1935:4. tc. állapítja meg. E tc. hetedik címe szerint:

Az erdők és a természetvédelem tárgyai felett a főfelügyeletet és a kormányhatósági ellenőrzést a földművelésügyi miniszter, mint az erdészeti ügyek hatósága gyakorolja.

Erdőrendészeti ügyekben elsőfokon a *törvényhatóság közigazgatási bizottságnak gazdasági albizottsága*, másodfokon a *földművelésügyi miniszter* jár el. Az erdőrendészeti hatóság bizonyos határozatai ellen a rendes bírósághoz, illetve a közigazgatási bírósághoz lehet fordulni.

Az *erdészeti igazgatást* — amennyiben az erdészeti hatóság hatáskörébe nem tartozik — *am. kir. erdőigazgatóságok* és az ezeknek alárendelt *m. kir. erdőfelügyelőségek* látják el.

Az *erdőigazgatóság*, mint a földművelésügyi miniszternek közvetlenül alárendelt szerv, az erdészeti és természetvédelmi érdekek felett őrökdi. Irányítja és ellenőrzi az állami erdőigazgatóságok kezelését, az állam-

rendészeti kezelést, az erdészeti és természetvédelmi közigazgatás körében tett rendelkezések végrehajtását. Javaslatokat tesz az erdőrendészeti és más hatóságoknak; erdészeti, természetvédelmi és vadászati vonatkozású kérdésekben szakvéleményt ad közhatóságoknak, közhivataloknak és köztestületeknek. Ellátja azokat az erdőgazdasági üzemrendezési feladatokat, amelyeknek végzésére az állam köteles, vagy amelyeknek elvégzésével az 1935: 4. tc. vagy pedig a földművelésügyi miniszter külön megbízta.

Az *erdőfelügyelőség* ellátja az erdőknek és a természetvédelmi rendelkezés alapján védett területeknek közvetlen állami felügyeletét; kezeli az államrendészeti kezelésbe átvett erdőket, eljár, mint az erdőrendészeti hatóság végrehajtó szerve; javaslatokat tesz az erdőrendészeti hatóságnak és az erdőigazgatóságnak; ellátja azokat a feladatokat, amelyekkel az erdőrendészeti hatóság vagy az erdőigazgatóság megbízta.

Az állami erdőgazdaságok kezelését, továbbá az olyan erdőgazdaságok kezelését, amelyekben a földművelésügyi miniszter külön megállapodás alapján a termelési és egyéb erdőgazdasági munkák szakemberi elvégeztetését is elvállalta, az erdőigazgatóság irányítása és ellenőrzése mellett a *m. kir. erdőhivatalok* látják el. De oly erdőigazgatósági kerületben, ahol az állami erdők csekély kiterjedése miatt külön erdőhivatal felállítása nem indokolt, az állami erdők kezelését is az erdőfelügyelőség látja el.

A katonai igazgatás céljait szolgáló állami erdőgazdaságok kezeléséről az 1935: 4. tc. rendelkezéseinek megfelelően a honvédelmi miniszter gondoskodik.

Az ország területe hét erdőigazgatási kerületre oszlik. Az erdőfelügyelőségek kerülete általában egy-egy vármegyei törvényhatóság területére terjed. Az *erdőhivatalok* kerületét és számát a miniszter állapítja meg.

Erdőbirtokossági társulatok.

229

A közbirtokosságoknak, a volt úrbéres birtokosságoknak vagy ezek csoportjainak, a telepéseknek, valamint külön hatósági rendelkezéssel közös erdőhasználatra kötelezett közösségeknek közös erdeiben tulajdoni vagy használati illetőséggel bíró tulajdonostársak kötelesek erdőgazdasági és egyéb közös ügyeik intézése, valamint közös érdekeik hatályosabb előmozdítása céljából az 1935:4. tc. rendelkezései szerint *erdőbirtokossági társulattá* alakulni. Az erdőbirtokossági társulat *jogi személy*, amelyre a társulat megalakulásával a közös erdő, valamint minden egyéb közös ingatlan és ingó vagyon tulajdona átszáll s a tulajdon a telekkönyvben a társulat nevében kebeleztetik be. Erdőbirtokossági társulati ingatlant csak a földművelésügyi miniszter hozzájárulásával szabad elidegeníteni.

Az erdőbirtokossági társulatnak tagjai azok, akiknek az erdőbirtokossági társulati erdőben használati illetőségük van.

A Társulat szervei: a közgyűlés s az általa választott elnök, többi tisztviselő és választmányi tagok.

A Társulatok az erdőrendészeti hatóság felügyelete alatt működnek, működésüket közvetlenül az illetékes erdőfelügyelőség irányítja és ellenőrzi. (1935:4. tc. 146—211. §§.)

Országos erdőgazdasági tanács. (Budapest.)

230

Létesítését az erdőkről és a természetvédelemről szóló 1935:4. tc. 237. §-a rendeli el. Véleményező testület, melynek feladata az, hogy az erdészeti közigazgatásban az erdőgazdasági közérdek és az erdőtulajdonosok érdekei között az összhang biztosítottassék. Összesen 30 tagját és megfelelő számú póttagját három évre a földművelésügyi miniszter nevezi ki. A miniszter a Tanácsot bármely erdészeti szakkérdésben meghallgathatja, bizonyos esetekben pedig meghallgatni köteles.

Országos fagazdasági tanács. (Budapest.)

231

1933-ban szerveztetett az erdőgazdasági termelés érdekeinek védelmére, különösképen pedig a magyar tűzifa elhelyezésének biztosítására. (970/1933. M. E., 3260/1934. M. E., 8910/1934. M. E.)

A tanácsba a földművelésügyi miniszter három, a kereskedelemügyi és a pénzügyminiszter egy-egy, az Országos erdészeti egyesület igazgatóválasztmánya 10, a Magyar fatermelők, fakereskedők és faiparosok országos egyesületének igazgatóválasztmánya egy, a Tűzifakereskedők és gőzfavágók egyesületének igazgatóválasztmánya egy, a budapesti kereskedelmi és iparkamara egy rendes tagot küld ki.

A tanács elnökét a földművelésügyi miniszter az erdőbirtokos tagok közül nevezi ki. A tanács hivatalos helyisége az Országos erdészeti egyesület helyiségeiben van.

A 410/1936. M. E. sz. rendelet értelmében az Országos fagazdaság tanácsba a fentebb említett tagokon kívül az iparügyi miniszter egy rendes és egy póttagot, a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter az Árelemző bizottság tagjai közül egy rendes és egy póttagot, a Magyarországi szövetkezetek szövetsége egy rendes és egy póttagot, végül az Országos erdészeti egyesület további három rendes tagot küld ki.

Országos természetvédelmi tanács. (Budapest.)

232

Az erdőkről és a természetvédelemről szóló 1935:4. tc. rendeli el a tanács létesítését (217. §.). Feladata: a természetvédelemre érdemes tárgyak felkutatása, azok védetté nyilvánítása, a természetvédelmi területek és tájvédelmi körzetek meghatározása iránt javaslatot tenni s általában a természetvédelem körül felmerülő kérdésekben szakvéleményt nyilvánítani.

A Tanácsot úgy kell megalakítani, hogy abban az érdekelt miniszterek, az általuk kijelölt hatósági szervek és intézmények, a Műemlékek országos bizottsága és azok az országos jelentőségű szervezetek, amelyek működésükkel a természetvédelem céljait szolgálják, képviselőkhöz jussanak, valamint a természettudományok művelésében kiváló szakférfiak helyet foglaljanak. A Tanács tagjait az érdekelt miniszter javaslatára a földművelésügyi miniszter nevezi ki.

M. kir. erdőgazdasági szakiskola. (Esztergom.)

233

Középfokú erdészeti iskola. A m. kir. földművelésügyi miniszter a Temesvár melletti Vadászerdőn volt erdőőri szakiskolából az 1918/19. tanévtől kezdve erdőgazdasági szakiskolát szervezett, mely iskola 1920-ban Tatára, az 1924/25. tanévtől kezdve Esztergomba helyeztetett át. A két-éves tanfolyamú szakiskola célja elméleti, de főként gyakorlati oktatás útján oly egyéneket nevelni, akik nagyobb erdőgazdaságokban az erdészeti műszaki segédszolgálatot és az erdőgazdasági intézkedések végrehajtását megfelelően teljesíteni tudják, kisebb erdőgazdaságokban pedig az előbbi feladatokon kívül az összes erdészeti teendőknek sikeres teljesítésére alkalmasak. A szakiskolába oly 17—21 éves fiúk vehetők fel, akik a középiskola négy osztályát sikeresen elvégezték.

M. kir. erdőőri és vadőri iskolák.

234

(Szeged és Esztergom.)

Az iskolák célja rendszeres tanítás, de főként gyakorlati oktatás útján az erdőgazdaságok számára oly egyéneket nevelni, akik az erdő-törvények értelmében teljesítendő erdőőri s egyszersmind vadőri teendők elvégzésére alkalmasak. Az iskolákba felvehetők olyan 18—26 éves egyének, akik legalább az elemi négy osztályát sikerrel elvégezték s oki. erdőmérnök vezetése alatt álló erdőgazdaságban megszakítás nélkül legalább egy évi erdészeti és vadászati gyakorlati szolgálatban állottak.

Az iskolák az 1917/18. tanév végéig két évfolyamúak voltak. Az 1918/19. tanévtől kezdve az oktatás idejét egy évfolyamra szállították le, úgy azonban, hogy az iskolába való felvételhez az említett egyéves gyakorlati szolgálat igazolása szükséges. Ugyanez alkalommal nyerték az iskolák a rendeltetésüknek megfelelő *erdőőri és vadőri iskola elnevezést*. Azelőtt nevük »m. kir. erdőőri szakiskoláké volt. A fentiekben ilyen iskola volt még a háború előtt: Vadászerdőn (Temesvár mellett), Liptóújróton és Görgény-Szent-Imrén.

M. kir. erdészeti kutató intézet. (Sopron.)

235

A Selmecbányán 1896/97-ben létesített m. kir. erdészeti kísérleti állomás az 1918. évi összeomlás alkalmával a Bánya- és erdőmérnöki főiskolával együtt menekült Sopronba. 1932-ben a »m. kir. erdészeti kutató intézetek nevet kapta. (82.424/1932. F. M.)

Feladata: az erdőgazdaság körében felmerülő kérdéseknek gyakorlati és tudományos kutatásokon és kísérleteken alapuló megoldása.

Közvetlenül a minisztérium fennhatósága alatt áll. Személyzete: a vezető, okleveles erdőmérnökök, altisztek és a segédzemélyzet. Az egyetem erdőmérnöki tanári karának közre kell működnie az intézet munkásságában. Az államrendészeti kezelésben lévő és a kincstári erdők-

ben az intézet útmutatása és irányítása mellett végzendő kísérleteket az egyes erdőgazdaságok tisztviselői végzik.

Külső állomásai: a püspökladányi m. kir. erdészeti szikkísérleti telep és a kecskeméti m. kir. homokkísérleti telep. (L. alább.)

A famagvak származására, a faállomány fejlődése és az aljnövényzet közötti összefüggésre, az aljnövényzetnek a természetes és mesterséges felújításra való hatására, a talaj, az aljnövényzet, az újulat és az erdő vízgazdálkodására, a talaj fizikai és kémiai vizsgálatára, növényfenológiai, fatermesi és talajbakteriológiai megfigyelésekre az egész országban mindenütt vannak kísérleti területei.

M. kir. erdészeti homokkísérleti telep. (Püspökladány.) 236

M. kir. erdészeti szikkísérleti telep. (Kecskemét.)

A püspökladányi m. kir. erdészeti szikkísérleti telep rendeltetése elsősorban a különböző minőségű szikesek befásítási lehetőségeinek főleg gyakorlati megoldása, az alkalmazandó módszerek és az ültetendő fafajok megállapítása; a különböző minőségű talajok fizikai megmunkálása, előkészítése, kémiai javítása (meszezés, digózás stb.); a megtelepített erdőnek a szomszédos mezőgazdasági területekre gyakorolt befolyásának megfigyelése. A speciális szikesfásítási kérdéseken kívül foglalkozik még általánosabb jellegű problémákkal is, mint csemete-nevelés (a vetés ideje, módja, a csemeték fejlődésének menete, a gyökérzet kialakulása stb. (ültetés) a csemeteültetés és dugványozás ideje, módja, hálózat stb.) állományápolás stb.

A telepen meteorológiai és talajvízmegfigyelő állomás működik.

A kecskeméti m. kir. erdészeti homokkísérleti telepen a speciális kísérletek a homok különböző minőségein folynak. Kísérletek folynak különböző idegen fafajok megtelepítésére és gyenge akácállományok alátelepítésére, illetve állományátalakításra is. Ugyancsak folyamatban vannak állományápolási, áterdölési, sőt természetes felújítási kísérletek is.

Ezen a telepen szintén működik kettős-meteorológiai és talajvízmegfigyelő állomás.

A szikkísérleti telep a 18.782/1924. F. M. sz. rendelet, a homokkísérleti telep pedig a 13.896/1920. F. M. sz. rendelet alapján létesült.

Mind a két telep a soproni m. kir. erdészeti kutató intézet közvetlen irányítása mellett működik. Személyzetük egy-egy oki. erdőmérnök és egy-egy altiszt.

Lillafüredi m. kir. állami gyógyhely.

237

Lillafüred, mint gyógyhely, a Palota-szálló megépítésével vált ismertebbé.

A Palota-szálló megépítését a minisztertanács 1925. évben határozta el. Az építkezések befejezése után a szállót 1930. évi június hó 8-án nyitották meg és adták át rendeltetésének. A 136 szobás szálló építésével egyidejűleg létesültek a függőkertek, a parkok, sétautak, sportpályák és ekkor tárták fel a lillafüredi cseppkőbarlangokat.

A szálló élén szerződéses viszonyban álló szállóigazgató van, aki a földművelésügyi minisztérium fenhatósága alá tartozó miskolci m. kir. erdőigazgatóságnak van alárendelve. A szálló számadásainak ellenőrzését az erdőigazgatóság mellé rendelt számvevőség végzi.

A szálló igazgatójának szolgálati viszonya, kötelessége és hatásköre a vele kötött szerződésben van megállapítva.

Országos erdei alap.

238

Az 1879:31. tc. alapján létesült, ma az 1935:4. tc. szabályozza (287—291. §§.). Jövedelmei: az erdőrendészeti áthágások eseteiben befolyó pénzbírságok $\frac{4}{5}$ része; az alap költségén kiadott szakmunkák jövedelmei; eladott vagy elcserélt állami erdők jövedelme stb. Célja: az ország erdőgazdaságának fejlesztése, erdőtelepítések, fásítások előmozdítása; erdészeti tudomány és szakirodalom előmozdítása; az állami erdőbirtokok kiegészítésére alkalmas erdőrészeknek, ingatlanoknak stb. beszerzése; természetvédelmi célok előmozdítása. Az alap terhére megvásárolt ingatlanok az állam tulajdonát képezik.

A földművelésügyi minisztérium szolgálati ügyköréhez tartozó 239 állami erdészeti tisztviselők gyermekeinek nevelését segélyező alap.

1892-ben létesített. Célja az, hogy az államerdészet különböző intézményeinél rendszeresített állásra kinevezett s tényleges szolgálatot teljesítő tisztviselőknek tanintézeteket látogató gyermekei, ha rászorulnak, tanulmányi segélyben részesíttessenek. Jövedelmei: állami erdők-ből eladott fa vételára után, az államerdészettől bérelt birtokok bérösszegei után stb. fizetett járulékok; bizonyos pénzbüntetések; adományok, segélyek.

Mezőgazdaság.

M. kir. gazdasági főfelügyelőség. (Budapest.)

240

Vármegyei m. kir. gazdasági felügyelőségek. (26.) — Járási m. kir. gazdasági felügyelők. (63.) — Gazdasági tudósítók. (971.)

Mezőgazdasági közigazgatásunknak régóta érzett hiánya volt, hogy a földművelésügyi miniszter a törvényhatóságokban egységes és hivatásos szakképviseléssel nem rendelkezett. Az 1882: 20. tc. a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter képviseletéről a közigazgatási bizottságban a *közgazdasági előadó* útján gondoskodott, aki a miniszternek a törvényhatóságban volt szakközege, Midőn az 1889:18. tc. következtében a

földművelésügyi minisztérium mai szervezetében kialakult, ez az intézmény nem felelt meg a célnak: a közgazdasági előadók ugyanis nem voltak rendes javadalmazással ellátott tisztviselők, hanem a gazdaságtársadalom köréből kiszemelt magánegyének, akik nobile officiumként, mellékfoglalkozásként látták el hivatalukat s valóban sem a törvényhatósági közigazgatással, sem a mezőgazdasági központi igazgatással szervezeti kapcsolatban nem álltak. Ennek következménye lett, hogy az egyes mezőgazdasági szakágazatok külön képviselőket nyertek. Így az erdőtörvény szerint a királyi erdőfelügyelő a közigazgatási bizottság felhívására erdőügyekben véleményt ad és javaslatot tesz. Az 1898: 19. tc. alapján szervezett m. kir. erdőhivatalok a közigazgatási bizottság felhívására a törvényhatóságban a közigazgatás körében előforduló erdészeti szakteendőket is teljesíteni kötelesek. Az állatorvosi közszolgálat államosításáról szóló 1900: 17. tc. szerint a törvényhatósági m. kir. állatorvos az állategészségügyi szolgálat ellátásáról a közigazgatási bizottságnak havonként jelentést tesz. Rendeleti úton történt intézkedés a folyammérnöki, valamint a kultúrmérnöki hivatalok főnökének a közigazgatási bizottság ülésein való részvételéről.

Az állattenyésztés fejlesztéséről szóló 1908:43. tc. 11. §-a alapján az eddigi állattenyésztési felügyelőségek helyébe a *kir. gazdasági felügyelőségek* léptek. Minthogy a miniszter ezeket mind szervezetüknél, mind személyzetük szakképzettségénél fogva alkalmasaknak találta arra, hogy az állattenyésztési teendőkhöz kívül a szorosán vett mezőgazdasági teendőket is ellássák, kezdeményezésére az 1912: 23. tc. a vármegyei törvényhatóságokban a mezőgazdasági ügyekre nézve az előadói teendőket a *vármegye területén működő m. kir. gazdasági felügyelőség* vezetőjére ruházta, akinek véleményét más oly közigazgatási ügyekben is meg kell hallgatni, amelyek mezőgazdasági érdekeket érintenek. A m. kir. gazdasági felügyelőség vezetője szolgálati viszony tekintetében a törvényhatóság első tisztviselőjének volt alárendelve. Ez az 1912:32. tc. az 1882: 20. tc. által létesített közgazdasági előadói intézményt megszüntette*

A gazdasági felügyelői szolgálatot újjászervezi az 1921:42. tc., amelynek életbelépésével a mezőgazdasági ügyeknek a törvényhatóságoknál való intézéséről szóló 1912:23. hatályát veszített. Eszerint (lásd még 84.251/1923. F. M., 55.209/1927. F. M.):

A gazdasági felügyelői szolgálatot — azoknak a gazdasági teendőknek hivatali ellátását, melyek a mezőgazdaság fejlesztése körül úgy az állami, mint a törvényhatósági mezőgazdasági igazgatás körében felmerülnek — a vármegyei és a városi törvényhatóságokban a *vármegyei m. kir. gazdasági felügyelőségek* végzik.

A vármegyei m. kir. gazdasági felügyelőség a földművelésügyi miniszter fennhatósága alá tartozó állami hivatal; áll a hivatal vezetőjéből, helyetteséből, az oda beosztott m. kir. gazdasági felügyelők, segédszemélyzetből és a közigazgatási eljárásokba, illetve megyei városokba kirendelt *járási m. kir. gazdasági felügyelők*ből. A miniszter a megyei m. kir. gazdasági felügyelőségek feletti fennhatóságát a Budapesten székelő *m. kir. gazdasági főfelügyelő* útján gyakorolja. A vármegyei m. kir. gazdasági felügyelőségekhez beosztott m. kir. gazdasági felügyelők és segédszemélyzet, továbbá a vármegyei törvényhatóság területére beosztott *járási m. kir. gazdasági felügyelők* közvetlen hivatali feljebbvalója a vármegyei m. kir. gazdasági felügyelőség vezetője, aki megszabja teendőiket

s irányítja működésüket. De mind a m. kir. gazdasági felügyelőségek, mind a járási m. kir. felügyelők bizonyos vonatkozásban a vármegyei hatóságok rendelkezései alá tartoznak.

A vármegyei m. kir. gazdasági felügyelőség és a járási m. kir. gazdasági felügyelők a törvény szerint kettős szolgálatot teljesítenek i állami és törvényhatósági szolgálatot. Éspedig:

1. mint a minisztérium külső hivatali szervei végzik a törvények, vagy a miniszteri rendeletek által kifejezetten rájuk bízott feladatokat,

2. mint a törvényhatósági igazgatás gazdasági szaktanácsadói és munkatársai ellátják a törvényhatósági igazgatás keretében szükséges mezőgazdasági szakszolgálatot.

Vármegyei gazdasági felügyelőség van 26, járási 63.

A járási m. kir. gazdasági felügyelők közvetlen felügyelete alatt működnek *a gazdasági tudósítók*. Ennek az intézménynek célja az, hogy a földművelésügyi miniszternek időszakos jelentésekben és idejekorán tudomására hozza a kerületében tapasztalt mezőgazdasági állapotokat, terméskilátásokat, terméseredményeket, munkásviszonyokat s a közgazdálkodást érdeklő egyéb ügyeket. Az ország egyes területeire beosztott tudósítók meghatározott időben (májustól szeptemberig havonta háromszor, szeptemberben és októberben havonta kétszer, a többi hónapban havonta egyszer) tesznek jelentést. Jelenleg 971 gazdasági tudósító működik.

M. kir. gazdasági felügyelői államvizsga és vizsgálóbizottság. 241 (Budapest.)

A Budapesten székelő bizottság elnökből, nyolc vizsgáztató tagból (a négy tantárgy mindegyikére két-két tag), négy póttagból és egy jegyzőből áll. A vizsgaszabályzatot a 114.948/1922. F. M. sz. rendelet állapította meg, illetve hagyta jóvá.

Országos mezőgazdasági kamara. (Budapest.) 242

A mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló 1920:18. tc. szervezi. A mezőgazdasági kamarák által választott tagokból áll. Minden mezőgazdasági kamara tagjai sorából 15 tagot választ az Országos mezőgazdasági kamarába, úgyhogy mind az öt érdekeltségi csoport egyenlően képviselve legyen. Rendes tagjai még az országos mezőgazdasági és munkástestületeknek, mezőgazdasági szövetkezeteknek elnökei és igazgatói közül azok, akiket földművelésügyi miniszter kijelöl. A tagok választása titkos szavazással történik s hat évre szól; a tagok felerésze három évenként kilép.

Feladata az, hogy országos szempontból tárgyalva a magyar mezőgazdaságot érintő kérdéseket a kormányzatnak a mezőgazdaság irányításában segédkezet nyújtson. Felülbírálja a mezőgazdasági kamarák által előterjesztett véleményeket, javaslatokat tesz, véleményez s felügyeletet gyakorol a mezőgazdasági kamarák működése felett.

Mezőgazdasági kamarák. (5.)

243

A mezőgazdasági érdekképviseltről szóló 1920:18. tc. rendeli el alakításukat a mezőgazdaság fejlesztésére és irányítására, valamint a mezőgazdasági lakosság különleges érdekeinek egyetemes előmozdítására és képviselésére. Számukat, székhelyeiket és működési területüket a földművelésügyi miniszter állapítja meg (1920: 18. te, 113.161/1920. F. M., 113.300/1920. F. M., 37.250/1921. F. M.)

Rendes és kültagokból áll. A rendes tagokat részint választják, részint hivatali tisztjük alapján kerülnek be. A választott tagokat a törvényhatósági mezőgazdasági bizottságok választják tagjaik sorából hat évre (három évenként a fele kilép) akként, hogy az érdekeltségek öt csoportjának mindenike egyenlő számmal legyen képviselve. Hivatalból tagjai a mezőgazdasági egyesületi és mezőgazdasági munkásegyletek, valamint a mezőgazdasági munkásszövetkezetek vidéki központjainak elnökei és egy-egy tisztviselője. Szervei a közgyűlés, az elnök (és két alnök) és a választmány (amely szakosztályokat alakíthat).

Jogképes. A felügyeletet felette a földművelésügyi miniszter gyakorolja. A minisztertanács feloszthatja.

A földművelésügyi miniszter a kamarákat bármely gazdasági feladat megoldásával megbízhatja s ily esetben azok közhivatali minőségben és felelősséggel járnak el.

Jelenleg öt mezőgazdasági kamara van és pedig a tiszántúli (Debrecen), a tiszajobbparti (Miskolc), a felsődunántúli (Győr), az alsódunántúli (Kaposvár) és a Duna-tiszaközi (Kecskemét).

Mezőgazdasági bizottságok.

244

Feladatuk az, hogy a mezőgazdaságnak és az azzal foglalkozóknak (mezőgazdák, mezőgazdasági munkások és cselédek) egyetemes érdekeit képviseljék. E végből az ilyen kérdéseket tárgyalhatják, érdekeiket a hatóságok előtt feltárhatják, javaslatokat tehetnek, a célszerűnek tartott intézkedéseket kezdeményezhetnek és a közigazgatási hatóságoknak érdekeiket sértő határozatai vagy intézkedései ellen fellebbezhetnek.

Vannak *vármegyei, járási* továbbá *városi mezőgazdasági* bizottságok. Tagjai részben választott, részben hivatalból küldött tagok. A választott tagok öt csoportba oszlanak: 1. a mezőgazdasági munkások, cselédek és gazdasági alkalmazottak; 2. 10 holdig; 3. 10—30 holdig; 4. 30—100

holdig terjedő s 5. 100 holdon felüli birtokosok. A csoportok mindegyike egyenlő számú tagot választ. (1920: 18. tc.)

Ezek a bizottságok az 1894: 12. tc. alapján létesült hasonló bizottságok helyébe léptek.

Cukorrépatermelők országos szövetsége.

245

Körzeti cukorrépa-bizottságok.

A cukorrépatermelés és a cukorgyártás szabályozásáról szóló 1931: 19. tc. (6. §.) alakítja a cukorrépatermelők termelési érdekeinek védelmére, továbbá érdekképviselési megállapodások kötésére. (5220/1931. M. E.) A szövetségnek mindenki, aki cukorgyártás céljaira cukorrépát termel, tagja kell, hogy legyen. Ez alól kivételt csak azok képeznek, akik valamely cukorgyári vállalattal olyan szoros összeköttetésben vannak, hogy a szövetség kötelező tagsága rájuk inkompatibilitást jelentene.

A Szövetség működését a m. kir. földművelésügyi miniszter ellenőrzi, akit a pénzügyminiszterrel együtt a szövetségnek mind közgyűlésére, mind választmányi gyűlésére meg kell hívni.

Egy, esetleg két cukorgyári termelőközvetben egy *körzeti bizottság* alakíttatik az ottani termelők köréből. Tagjait a Szövetség közgyűlése választja. A körzeti *cukorrépa-bizottságok* feladata a termelők érdekeit az illetékes cukorgyári vállalattal szemben képviselni.

Szeged és szegedvidéki fűszerpaprikatermelők szövetsége. — 246 **Kalocsa és kalocsavidéki fűszerpaprikatermelők szövetsége.**

A fűszerpaprikatermelés érdekeinek védelme és előmozdítása céljából 1934-ben a minisztérium a fűszerpaprika termelésének szabályozása tárgyában kiadott rendeletben rendelte el a fenti szövetségek alakítását. A szövetségek szervezeti és ügyviteli szabályzatát szintén minisztériumi rendelet állapította meg. (1890/1934. M. E., 1900/1934. M. E.)

A szövetségek működését a *földművelésügyi miniszter ellenőrzi*. A választmány tagjainak egyharmadrészét a földművelésügyi miniszter nevezi ki. A minisztert a szövetségnek mind közgyűlésére, mind választmányi ülésére meg kell hívni. A szövetség választmányának hivatalból tagjai a paprikaminősítés ügyét intéző szegedi, illetve kalocsai állami szerveknek a földművelésügyi miniszter által kijelölt tisztviselők.

**A fűszerpaprika-értékesítés érdekében alakított helyi szövet- 247
kezetek és szövetkezeti központ. — A helyi szövetkezetek és
a szövetkezeti központ tevékenységét ellenőrző bizottság. —
A mezőgazdaság megsegítésére szolgáló alapba a fűszerpaprika-
értékesítéssel kapcsolatban befolyt összegek felhasználása tár-
gyában javaslatot tevő bizottság.**

A fűszerpaprika-értékesítés szabályozásáról szóló 4650/1936. M. E. sz. rendelet 7. §-ának (2) bekezdésében, továbbá a 16., 18. és 19. f. sz. rendelet értelmében a fűszerpaprikának a termelőtől vagy kikészítőtől (öröltetőtől) átvételét és kereskedelmi forgalombahozatalát a Szeged székhellyel »Fűszerpaprika-termelők, kikészítők és értékesítők szegedi szövetkezetén és a kalocsai székhellyel »Fűszerpaprika-termelők, kikészítők és értékesítők kalocsai szövetkezetén cég alatt megalakítandó helyi szövetkezetek végzik.

A kikészítők a minősített fűszerpaprika-őrleményeket beváltás céljából az illetékes helyi szövetkezet legközelebbi raktárában a megállapított beváltási árért mérlegelve tartoznak átadni. A helyi szövetkezetek által átvett őrlemények felett a földművelésügyi miniszter által kijelölt *szövetkezeti központ* rendelkezik.

A földművelésügyi miniszter a fűszerpaprika-őrlemények beváltási árát évről-évre oly időben állapítja meg, amikor az évi termés eredménye már véglegesen felbecsülhető. A beváltási ár és a nagykereskedői ár közötti különbözetet a szövetkezeti központ és a helyi szövetkezetek költségeinek levonása után a magyar fűszerpaprika kivitelének előmozdítása, a helyi szövetkezetek támogatására s a termelők vagy öröltetők jutalmazására kell fordítani. E célból az árkülönbözetnek az üzleti költségek levonása után fennmaradó részét a mezőgazdaság megsegítésére szolgáló alapba kell beszolgáltatni. A befolyt összeg felhasználásáról a földművelésügyi miniszter a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel egyetértve, *bizottság* javaslatának a meghallgatása után határoz. E bizottság elnökből, helyettesből és négy tagból áll, akiket három évre a földművelésügyi miniszter nevez ki. A bizottság azon üléseire, amelyeken a termelők vagy öröltetők jutalmazásáról határoznak, meg kell hívni Szeged és Kalocsa város polgármesterét.

A helyi szövetkezeteknek, valamint a szövetkezeti központnak a tevékenysége állami felügyelet és ellenőrzés alatt áll. Ezt a felügyeletet és ellenőrzést a földművelésügyi miniszter a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel egyetértve kiküldött *bizottság* útján gyakorolja. E bizottság ellenőrzi a szövetkezeti központnak idevágó egész ügyvitelét és e célból a könyveket, iratokat megtekintheti. A bizottság tagjai a közgyűlés és az igazgatóság határozatai ellen óvást emelhetnek. A bizottság elnökből és, három tagból áll, akiket három évre a földművelésügyi miniszter, a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel egyetértve nevez ki, és pedig az egyik tagot a pénzügyminiszter kijelölése alapján.

A paprikakivitel körül i követendő eljárást a fentemlített két rendelet (4650/1936. M. E., 26.500/1936. F. M.) hatálybalépése előtt a 68.350—1923—IX. B. F. M. sz. rendelet szabályozta. Ez az új szabályozás életbe léptévei (1936. szeptember 1.) hatályát veszítette.

M. kir. növénytermelési hivatal. (Budapest.)**248**

Az 1908-ban létesített *burgonyaszaktanári intézmény* neve 1923-ban *burgonyatermelési hivatalra* változott (80.758/1923. F. M.), 1931-ben pedig *növénytermelési hivatalra* (15.359/1931. F. M.), mert időközben a burgonyán kívül a babot, majd más mezőgazdasági növényeket is (a kereskedelmi növények kivételével) a hivatal működési körébe utaltak. A földművelésügyi minisztérium épületében van elhelyezve.

Feladata: a m. kir. földművelésügyi minisztérium utasításainak és esetről-esetre adandó megbízásának megfelelően egyes szántóföldi növények termelésének országos irányítása. Az irányítás a termelésnél főképp minőségi és mennyiségi emelésre irányul. Növénytermelési kérdésekben a minisztérium véleményező szerve. Magánfeleknek díjtalan szakvéleményt és tanácsot ad.

A hivatal egy központra és négy külső telepre tagozódik. A központnak két osztálya van: termelési és számadási osztály, élén egy-egy osztályvezetővel. A hivatal élén igazgató áll. A személyzet körülbelül 20 fő. A külső telepek: a gödöllői burgonyatermelési telep és a három növénynemesítő telep. (Lásd alább.)

M. kir. burgonyatermelési telep. (Gödöllő.)**249**

A m. kir. növénytermelési hivatal külső telepe. Az országban elterjedt, továbbá a nemesítőktől forgalomba kerülő, valamint az állami elismerésre bejelentett burgonyafajtákkal összehasonlító termelést végez. Beszerzési forrása ama kisebb mennyiségű vetőgumóknak, melyeket a termelők fajtamegválasztás céljából keresnek. Tanulmányozza a burgonyának termelés- és nemesítéstechnikai kérdéseit. Kutatja a szántóföldi öntözés felderítetlen kérdéseit. 1918-ban szervezték. A telep élén áll a növénytermelési hivatalnak közvetlenül alárendelt telepvezető.

M. kir. növénynemesítő telepek. (3.)**250**

1931-ben szerveztettek *Kompolton*, *Mezőhegyesen* és *Bábolnán* a megbukott Vetőmagnemesítő és értékesítő rt. alapanyagának átvételével. A telepeknek elsősorban az a céljuk, hogy a magnemesítés terén azokat a hézagokat pótolja, amelyekkel a magánnemesítés nem foglalkozik. A m. kir. növénytermelési hivatalnak vannak alárendelve, mint annak külső telepei. Élükön egy-egy telepvezető áll.

Országos mezőgazdasági üzemi intézet. (Budapest.)**251**

Nálunk szervezetileg nem tartozik a kísérletügyi intézményekhez. A mezőgazdasági kísérletügyi intézmények nagy lendülettel fejlesztették a mezőgazdasági tudományt s magát a mezőgazdaságot, de közben meg-

lehetősen elterelődött a figyelem a mezőgazdaság közgazdasági vonatkozásaitól, az üzemtani (ökonómiai) kutatástól. Ennek felismerése után létesített **1920-ban az Országos mezőgazdasági üzemtani intézet. Rendeltetése:** a magyar mezőgazdaság érdekeit üzemtudományi munkássággal szolgálni: adatgyűjtéssel, kutatással, kísérletezéssel. Hatóságoknak, magánosoknak szakvéleményeket, felvilágosításokat ad. A szakkörébe vágó ismereteket fejleszti. (58.763/1922. F. M.)

Az intézet a földművelésügyi miniszter fennhatósága alatt áll. Létesítésekor az Országos magyar gazdasági egyesület pártfogása alá helyeztetett s annak székházában (IX., Köztelek-utca 8.) helyeztetett el, ennek megfelelően az üzemi intézet működését irányítani hivatott **Országos mezőgazdasági üzemi bizottság összetételében az OMGE kiküldöttei** voltak többségben. Az OMGE pártfogása azonban fokozatosan megszűnt, 1927-ben az intézet a minisztérium épületébe, közvetlenül s egyedül a földművelésügyi miniszter fennhatósága alá került. A bizottságot nem újították meg s így az megszűntnek tekinthető.

Az intézet élén a miniszter által kirendelt igazgató áll. Kívüle három szaktisztviselőkből áll a tiszti személyzet. Kiadványa a »Mezőgazdasági üzemtani közlemények« megszűnt s helyette 1932. óta negyedévenként **a Mezőgazdasági üzemi helyzetjelentéseket s minden év végén a Mezőgazdaság évi jövedelmét publikálja az intézet.**

Ipari növénytermelést irányító bizottság. (Budapest.) 252

Létesített a *lentermelést irányító bizottság* átalakításával a 77.510. 1930. F. M. sz. rendelettel. A bizottság a földművelésügyi minisztérium kiküldöttjeiből, valamint a mezőgazdasági érdekképviselőknek és az ipari növények termelésével foglalkozók külön érdekképviselői szervének kiküldöttjeiből áll.

A mezőgazdaság megsegítésére szolgáló alap. 252

A mezőgazdaságnak nyújtandó kedvezmények költségeinek fedezésére 1932-ben létesítette a 3400/1932. M. E. sz. rendelet 3. §-a. Az alapnak a fenntartásáról, valamint bevételeiről és a belőle fedezendő kiadásokról a minisztérium évenként rendelkezik.

Országos közgazdasági alap. 253

A mező- és erdőrendőri bírságpénzek az 1840:9. tc. értelmében az alap javára fizetendők be. Az alap az 1889:31. tc. alapján 1,200.000 forint javadalmazásban, az 1904: 14. tc. alapján pedig 15,000.000 korona javadalmazásban részesült.

Célja: földművelésügyi és közgazdasági célok előmozdítása és segítése.

Jövedelmei: gyümölcsöző tőkék kamatai; állami hozzájárulás stb.

Magyar mezőgazdasági kiviteli intézet. (Budapest.) 255

Az intézet célja: a mezőgazdasági termények és termékek kivitelének előmozdítása, fejlesztése, a belföldi piac szabályozása, a kereskedelem szervezése, új külföldi piacok szerzése, az egészséges áralakulás biztosítása, a külföldi és belföldi érdekeltek szakszerű piaci informálása, kereskedelem-politikai adatgyűjtés, termeléspolitikai irányítás, egyes áruk standardizálásának és márkázásának ellenőrzése.

Az intézet hírszolgálati közlönye a Magyar Agrárkurir című könyv-matos napilap, mely bel- és külföldi kiadásban jelenik meg.

Az intézet külföldi szervezete: *gazdasági tudósítók* az import-államok főbb piacain; Berlinben, Bécsben, Münchenben, Prágában.

Nemzetközi mezőgazdasági intézet. (Róma.) 256

Nemzetközi szerződés alapján létesült (1908: 18. te), avégből, hogy összegyűjtse, tanulmányozza és közzétegye a földművelésre, az állattenyésztésre, a növénytermelésre, a mezőgazdasági termékekkel való kereskedésre és a piaci árakra vonatkozó statisztikai, technikai és mezőgazdasági értesüléseket és ezeket közölje az érdekeltekkel; tanulmányozza a szövetkezeti, a biztosítási és a mezőgazdasági hitelügyet és javaslatokat tesz a mezőgazdaság közös érdekeinek védelmére.

Közgyűlésből és állandó bizottságból áll. A közgyűlést a csatlakozó államok képviselői alkotják s ugyancsak ezek küldenek az állandó bizottságba egy-egy tagot.

Selyemtenyésztés.

M. kir. országos selyemtenyésztési felügyelőség. (Budapest.) 257

M. kir. selyemtenyésztési főfelügyelőségek. (3.) — M. kir. kerületi selyemtenyésztési felügyelőségek. (33.) — M. kir. állami selyempetevizsgáló állomás. (Szekszárd.) — M. kir. állami selyemfonódák. (3.)

A M. kir. országos selyemtenyésztési felügyelőség eredetileg 1872-ben szerveztetett, amikor a m. kir. földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium elhatározta, *hogy a selyemtenyésztés irányítását* állami kézbe veszi és a szekszárdi megyei selyemtenyésztési intézetet államosítja. Ez 1872-ben meg is történt, 1880-ban pedig a kormány Bezerédj Pált bízta meg azzal, hogy gondoskodjék a selyemiparhoz szükséges nyersanyag termeléséről. E megbízatás alapján Bezerédj Pál igen sokat tett a selyemtenyésztés s a tenyésztéshez szükséges ismeretek terjesztése érdekében.

Szekszárdról 1921. április 1-án került fel Budapestre az *országos selyemtenyésztési felügyelőség*, mert Bezerédj halálával megszűnt az a kapcsolat, mely indokolta tette annakidején a szekszárdi központot. (Bezerédj Pálnak Hidjapusztán, Szekszárd mellett volt a birtoka s miután tiszteletdíj és fizetés nélkül látta el a miniszteri meghatalmazotti teendőket, feltételül azt tűzte ki, hogy Szekszárdon legyen e központ.) A központi szervezet az egész országra kiterjedőleg intézi a selyemtenyésztéssel kapcsolatos összes dologi és személyzeti ügyeket s ennek megfelelően személyzeti és közigazgatási, termelési, eperfafásítási és könyvelési osztályokra oszlik.

A *kerületi selyemtenyésztési felügyelőségeket* Bezerédj Pál 1880-ban a határőrvidékeken kezdte megszervezni s később fokozatosan az egész országra kiterjedt. (Ma 33 kerületi felügyelőség van.) Legfontosabb teendőjük: a selyemtenyésztők megszervezése, a közterületi eperfaállomány számbavétele, az eperfák csonkításának, tisztogatásának irányítása, a selyemtenyésztési felvigyázók alkalmazása s kioktatása. (Selyemtenyésztési felvigyázó minden községben van, ahol legalább öt komoly tenyésztő jelentkezett.)

A 33 kerületi selyemtenyésztési felügyelőség felett a felügyeletet három *m. kir. selyemtenyésztési főfelügyelőség* gyakorolja Győr, Szekszárd és Szolnok székhelyekkel.

Szekszárdon *M. kir. állami selyempetevizsgáló állomás* működik. *M. kir. állami selyemfonóda* Trianon előtt volt kilenc, maradt öt (győri, tolnai, békéscsabai, mohácsi, komáromi). Ezekből hármat a M. kir. selyemfonódák haszonbérlete rt. tart. üzemben, a másik kettő üzemen kívül áll.

Szőlészet és borászat

Országos szőlészeti és borászati főfelügyelőség. (Budapest.) 258

Az országos szőlészeti és borászati főfelügyelőség, a földművelésügyi minisztérium szőlészeti és borászati ügyosztálya keretében a m. kir. szőlészeti és borászati kerületi felügyelőségek központi ellenőrzése és irányítása érdekében szerveztetett a háború előtt. Minthogy a kerületi felügyelőségek száma a háború után 23-ról kilencre csökkent, ezen munkakört a 11/2. ügyosztály vette át s a címbeli intézmény csak papíron van meg.

M. kir. szőlészeti és borászati kerületi felügyelőségek. (9.) 259

A phylloxera elleni rendszabályok ügyében kötött nemzetközi egyezményt becikkelyező 1882: 15. tc. alapján az ország szőlőművelő területén *filloxera felügyelőségek* szerveztettek. Ezek alakultak át a 90-es években *szőlészeti és borászati kerületi felügyelőségekké*. A kerületek beosztása gyakran változott, a háború előtt 23 volt, ma kilenc van

Budapest, Szeged, Veszprém, Sopron, Tapolca, Pécs, Miskolc, Nyíregyháza és Sátoraljaújhely székhelyekkel. (73.866/1928. F. M.)

E felügyelőségek feladata az alsófokú szőlészeti és borászati adminisztráció ellátása, a működési területükön levő szőlőbirtokosságnak népszerű tanfolyamok és előadások útján az okszerű szőlőművelésre és borkezelésre való kioktatása, szaktanácsok nyújtása, a bortörvény rendelkezéseinek betartása felett helyszíni szemlék útján az ellenőrzés gyakorlása, szőlőtelepítések és borkezelések ellenőrzése stb.

M. kir. felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam. (Budapest.) 260

A magasabb fokú szakképzés céljaira 1892-ben szerveztetett. Egy évig tartó akadémiai jellegű tanfolyam. Rendes hallgatóul felvehető, akik sikerrel elvégezték a közgazdasági egyetemet vagy valamelyik gazdasági akadémiát, az erdészeti főiskolát vagy a középfokú gazdasági tanintézetet vagy pedig a középiskolai érettségi sikeres letévése után a kertészeti tanintézetben jeles oklevelet nyertek. A tanfolyam internátussal van egybekötve. Állami szőlészeti és borászati szaktisztviselői pályára, továbbá nagykiterjedésű szőlők és nagy pincegazdaságok önálló kezelésére képesít. Akiknek középiskolai érettségi vagy ezzel egyenrangú bizonyítványuk van, csak rendkívüli hallgatókul vehetők fel. Időszakonként vendéghallgatók is látogathatják a tanfolyamot. (27.781/1897. F. M.)

A tanfolyam a Hermann Ottó-úti kísérleti telepen működik.

M. kir. pincemesteri szakiskola. (Budafok.) 261

A szakiskola egy évig tartó tanfolyamára olyanok vehetők fel, akik valamely hazai szőlészeti és borászati szakiskola mindkét évfolyamát sikerrel elvégezték. Az iskola internátussal kapcsolatos. Akik jó sikerrel vizsgáznak, képzettségükről pincemesteri bizonyítványt kapnak. * A pincemesteri szakiskolánál évenként két-két heti borkezelési tanfolyamok rendeztetnek, és pedig külön a szőlőművesek és vincellérek s külön az intelligens szőlőbirtokosok és gazdatisztek számára. (52.064—1901. F. M.)

A pincemesteri tanfolyamot a földművelésügyi miniszter 1901-ben szervezte s ugyanez évi októberében kezdte meg működését. A háborús években szüneteltek az előadások, 1920-ban indultak meg újra. Fenti nevét a tanfolyam 1932-ben kapta.

M. kir. szőlészeti és borászati szakiskolák. (4.) 262

A szakiskolák a középfokú szakoktatás ügyét szolgálják, kétéves tanfolyamúak. Felvételi kellékek: legalább 16 éves életkor és az elemi iskola hat osztályának elvégzése. Magasabb képzettséggel bírók, szőlőművesek fiai és kádármesterek előnyben részesülnek. A szakiskolák internátussal vannak kapcsolatban. A szakiskolák értelmes szőlőgazdákat,

ügyes munkavezetőket és szőlőkezelőket akarnak képezni. Jelenleg négy szőlészeti és borászati szakiskolánk van: a *tarcali*, mely 1872-ben, az *egrit* mely 1897-ben, a *kecskeméti*, mely 1901-ben és a *soproni*, mely már a háború után, 1922-ben szervezetett. (25.711/1921. F. M.)

Fenti nevüket és szervezetüket Trianon után kapták. Azelőtt *m. kir. állami vincellériskoláknak* neveztettek. A megmaradtakon kívül ilyen vincellériskolák voltak: Pozsonyban, Ménesen, Bihardiószegen és Nagyenyeden. Ezek idegen kézre jutottak.

M. kir. állami közpincék főfelügyelősége. (Budapest.) 263

1913-ban Budapesten állíttatott fel az állami közpincék központi ellenőrzése és irányítása céljából. (81.366/1913. F. M.) A Csonkamagyarországban megmaradt állami közpincék számának lényeges lecsökkenésére való tekintettel ezen munkakört a minisztérium egyik (H/2.) ügyosztálya vette át s így mint külön szerv csak papíron van meg.

M. kir. állami közpincék (5.) 264

1913-ban állíttattak fel. (81.366/1913. F. M.) Az ezen rendelettel felállított 10 közpince közül a csonkaország területén megmaradtak: a badacsonyi, miskolci, sátoraljaújhelyi, budafoki és pécsi *m. kir. állami közpincék*, melyek közül a badacsonyi a »Badacsonyi bortermelők állami ellenőrzése alatt álló pinceszövetkezetének van bérbeadva, a pécsi pedig tekintettel arra, hogy a szerb megszállás alatt a szerbek az egész hordóparkját elszállították, ezidőszertint üzemén kívül van.

A közpincék feladata a termelők által oda beszállított boroknak, meghatározott kezelési díj ellenében való kezelése, tárolása, bérpalackozások végrehajtása és a borok értékesítésénél való segédkezés. A közpincéknek külön személyzete nincs, kezelésüket az illetékes szőlészeti és borászati kerületi felügyelő látja el.

M. kir. állami pincegazdaság. (Budafok.) 265

1902-ben a földművelésügyi kormány Budafokon a pincemester tanfolyam részére nagy terjedelmű hegyi pincét vásárolt a pince előtti telekkel s a rajta levő épületekkel együtt s rajta mintaszerű pincegazdaságot fejlesztett ki. 1932. óta takarékosági célokból visszafejlesztették ugyan, de ma is működik; budafoki pinceüzemének a vezetését kinevezett állami tisztviselők látják el, kereskedelmi vonatkozású ügyeit pedig a budapesti központi iroda végzi szerződéses alkalmazottakkal.

Az állami pincegazdaság a vele kapcsolatban fenntartott pince-mesteri szakiskola gyakorlati pincészetc. Ezen rendeltetése mellett feladata még az állami szőlőtelepek bortermésének értékesítése és a legkiválóbb hazai bortípusok kikészítése és forgalombahozatala.

Országos szőlő- és borgazdasági tanács. (Budapest.) 266

Az 1924:9. tc. (a bortörvény) 53. §-a alapján állíttatott fel. Szervezete a törvény végrehajtási rendeletében 1929-ben állapíttatott meg. (2000/1929. F. M. 130—31. §§.)

Az ötvenként újjáalakítandó tanács a földművelési miniszter által kinevezett elnökből s az általa a szakmabeli és a tudományos érdekeltségek köréből meghívott kilenc tagból áll. Ezenkívül vannak a tanácsnak hivatalból tagjai (pl. a minisztérium szőlészeti és borászati osztályának vezetője, az országos kémiai intézet igazgatója stb.) s egy-egy tagot küldenek ki az érdekelt minisztériumok.

A tanács a szőlészeti és borászati kérdésekben felmerülő kérdésekben véleményt mond, javaslatokat, indítványokat tesz, a rendőrhathóságnak szakvéleményt ad stb.

Borvizsgáló szakértő bizottság. (Budapest.) 267

A mesterséges borok készítésének és forgalombahozásának tilalmazásáról szóló 1893:23. tc. alapján 1894-ben Budapesten és Kolozsvárott állíttatott fel egy-egy állandó *borvizsgáló szakértő bizottság*. Újra szabályozta e bizottságok összetételét a borhamisítványok és a hamisított bor forgalombahozatalának tilalmazásáról szóló 1908:47. tc. végrehajtási rendeletc. (112.000/1908. F. M.) Trianon után egy ilyen bizottság maradt, amelynek szervezetét utoljára a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló 1924: 9. te, valamint a törvény egyes rendelkezéseit kiegészítő, illetve módosító 1929: 10. tc. végrehajtásáról szóló 2000/1929. F. M. rendelet állapította meg. A rendelet későbbben több ily bizottság alakítását helyezte kilátásba.

A bizottság legfőbb feladata az, hogy a törvény rendelkezései alá eső és az illetékes rendőrhathóságok által hozzá beküldött italokat vagy más anyagokat vegyelemzés, ízlelés útján vagy más gyakorlati módon megvizsgálja s szakvéleményt mondjon arról, hogy a megvizsgált italok készítése, elnevezése, vagy forgalombahozatala, illetve a megvizsgált anyagok használata a törvény rendelkezéseinek megfelel-e.

A bizottság a földművelésügyi minisztertől kinevezett elnökön s 10 tagon kívül az illetékes törvényhatóság tisztí főorvosából, a bizottság előadójából és két titkárból áll.

A bizottság ötvenként újjáalakítandó.

Borellenőrző bizottságok.

268

A bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló 1924:9. tc, valamint e tc. egyes rendelkezéseit kiegészítő, illetve módosító 1929:10. tc. rendelte el a borellenőrző bizottságok megalakítását. (62.000/1924. F. M., 2000/1929. F. M.)

A bortörvénybe és a bortörvénynovellába ütköző kihágások által sértett érdekkör, valamint a termelés, kereskedelem és fogyasztás érdekeinek állandó képviselőjére és végül a borforgalmi és borértékesítési kérdések megvitatására és véleményezésére minden elsőfokú hatóság közigazgatási területén egy-egy borellenőrző bizottság alakítandó.

A bizottság az elnökön kívül négy tagból áll, kiknek felét (s az elnököt) a miniszter nevezi ki, másik felét a törvényhatósági közgyűlés választja. A bizottság ötvenkint újjáalakítandó.

Hegyközségek.

269

A szőlőgazdák már a régi időkben a szőlőművelés rendszeressé válása idején igyekeztek különleges érdekeik előmozdítása és megvédése céljából külön szervezetekbe tömörülni. A leggyakoribb ily szervezkedés a hegyközséggé való alakulás volt. Az 1894:12. tc. VIII. fejezete is ezt a szervezkedési alakulatot tette lehetővé és a hegyközségeket a törvény korlátai között Önkormányzati hatáskörrel ruházta fel. A hegyközségek megalakulása e törvény szerint csak fakultatív volt.

A szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről szóló 1929:17. tc. II. fejezet kötelezővé teszi a hegyközségek alakítását azokban a községekben, amelyeknek határában 150 kat. hold vagy még nagyobb összefüggő betelepített szőlőterület van, valamint azokban a községekben is, amelyek egy törvényhatóság területén fekszenek és határaikban együttesen van legalább 150 kat. hold összefüggő szőlőterület. A kisebb területű szőlők tulajdonosai birtokarány szerint számított általános szavazattöbbséggel szintén elhatározhatják hegyközség megalakítását.

Feladatuk a szőlő- és borgazdaság érdekeinek képviselője, előmozdítása és védelme; ügyeiket a hegyközségi közgyűlés, a választmány és az elöljáróság intézi. Végrehajtó szerve a hegybíró, akit a választmány szerződéses feltételek mellett alkalmaz.

Vármegyei hegyközségi tanácsok.

270

Tokajhegyalja zárt területén és minden olyan vármegyében, ahol legalább 12 hegyközség van, az odatartozó hegyközségeknek egy-egy kiküldöttjéből álló *Vármegyei hegyközségi tanácsot* kell alakítani, amelynek feladata, hogy a hegyközségek működését irányítsa, ellenőrizze, a védekezésre javaslatokat tegyen, a borvidékek különleges érdekeit képviselje és előmozdítsa stb. (1929: 17. tc. 41—44. §§.)

Kertészet, méhészet**M. kir. állami faiskolák. (3.)**

271

Ezeknek az önálló állami faiskoláknak a célja a gyümölcsstermesztés előmozdítása gyümölcsfaoltványoknak, vadcesmetéknek főleg a kis-egzisztenciák között való szétosztása útján. Ősszel és tavasszal faiskolai terményeket osztanak ki.

A világháborúval a legtöbb faiskola idegen kézre jutott, ma csak három van: Pápán, Tarcalon és Jánoshalmán (M. kir. faiskola és törzsgyümölcsös).

A háború előtt állami faiskolák voltak: Budaörsön, Fogarason, Gödöllőn, Kecskeméten, Kisszebenben, Kolozsvárott, Kisbéren, Lúgoson, Mezőhegyesen, Pápán, Privigyén, Szolván, Sepsiszentgyörgyön, Tarcalon, Trecsénben, Ungvárott és Zilahon.

M. kir. kertészeti tanintézet. (Budapest.)

272

Az intézet célja: *a)* a kertészeti szakoktatás (kertészek nevelése, időszaki tanfolyamok tartása), *b)* a kertészet összes ágainak a fejlesztése (növények tanulmányozása, ismertetése, beküldött növények és termények meghatározása, véleményadás, szaktanács adása stb.) A szaktanácsok és útbaigazítások megadása céljából az intézet kebelében *szaktanácsadó bizottság* működik. Az *okleveles kertészképző tanfolyam* három évig tart. A gyakorlati képzés egész éven át folyik, az elméleti oktatás július- és augusztusban szünetel. Rendes tanulóul felvehető az a 15—20 éves fiú vagy lány, aki a gimnázium vagy reáliskola hat osztályát vagy a középfokú gazdasági tanintézet négyéves tanfolyamát sikerrel, vagy aki a polgári iskola hat osztályát jeles eredménnyel elvégezte. A földművelésügyi miniszter engedélyével rendkívüli tanulók is felvehetők. Mai szervezeti szabályzata 1918-ból való. (172.143/1918. F. M.)

A kertészeti tanintézet 1894-ben állítatott fel. (26.104/1894. F. M.) A m. kir. minisztérium az 1922: 1. tc. 23. §-ában kapott felhatalmazás alapján az 5050/1936. M. E. sz. rendelettel a budapesti m. kir. tanintézet elvégzését az 1883:1. tc.-ben említett, középiskolai végzettséghez kötött hivatali állások betöltése tekintetében képesítő hatállyal ruházta fel.

M. kir. kertészképző iskola. (Baja.)

273

Az iskola célja: a szükséges elméleti kiképzéssel kapcsolatban a kertészet minden ágában jártas gyakorlati kertészek nevelése. Az iskolába felvehető az a 16—25 éves férfi, aki négy középiskolát végzett s két évi kertészgyakornoki idejét az iskola gyakorlóterén töltötte, illetve aki kertésztanuló tartására jogosult hazai kertészetben három évig, illetve hat középiskolai végzettség esetén két évig kertésztanuló volt s szabályszerű kertészsegédi képesítést nyert. Az iskolai tanítás két évig tart. A végbizonyítvány »képesített kertész«-szé minősít. Az iskola 1926-ban állítatott fel. (92.000/1926. F. M.)

M. kir. kertgazdasági tanszék. (Orosháza.)

274

Az orosházai polgári iskolával kapcsolatban 1894-ben állíttatott fel. A polgári iskola tanulói és felnőttek kertgazdasági kiképzésére szolgál. Mintakert áll a rendelkezésére,

M. kir. méhészeti kerületi felügyelőségek. (3.)

275

1885-ben állíttattak fel egy-egy méhészeti kerület élén. Az eredetileg megállapított hat kerület számát szaporították, Trianon előtt 16 méhészeti kerület, illetve felügyelőség volt. 1931-ben (83.120/1931. F. M.) a földművelésügyi miniszter a méhészeti kerületek, illetve a *m. kir. méhészeti kerületi felügyelőségek* számát háromban állapította meg: Budapest, Miskolc és Szombathely székhelyekkel. Feladatuk: méhészeti tanfolyamok tartása, méhészeti szaktanácsadás, a méhek fertőző betegségeinek kutatása, a méhészeti egyesületek működésének ellenőrzése, statisztikai adatok gyűjtése stb.

M. kir. állami méhészeti gazdaság. (Gödöllő.)

276

Célja: 1. az okszerű méhészet gyakorlása és fejlesztése (méhlegelők létesítése, jó mézelő növények meghonosítása, méhtermékek helyes kezelése, csomagolása, értékesítése, méhészeti eszközök s gépek használhatóságának a kipróbálása stb.), 2. a méhészeti szakoktatás felkarolása, éspedig: *a)* nagyobb méhészeti gazdaságok önálló kezelésére alkalmas méhésmunkások szakszerű kiképzése, *b)* lelkészek, néptanítók, községi jegyzők, kertészek, vincellérek stb. részére időszaki tanfolyamok rendezése. 3. Önkéntesen jelentkezők saját költségükön a földművelésügyi miniszter engedélyével az okszerű méhészet elsajátíthatása végett a gazdaságba beléphetnek.

A *méhésmunkásokat képző állandó kétéves tanfolyamra* oly 15—25 éves egyének vehetők fel, akik az elemi népiskolát elvégezték s valamely gazdaságban mint segédmunkások vagy egyéb alkalmazottak legalább egy évet gyakorlatilag töltöttek el. Ez a tanfolyam tisztán gyakorlati irányú.

Az *időszaki tanfolyamok* (lelkészek, tanítók stb. számára) három-négy hétig tartanak.

A gödöllői állami méhészeti gazdaság 1899-ben kezdte meg működését. Szervezeti szabályzata a fenti elvek szerint 1901-ben állapítottatott meg (27.309/1901. F. M.), illetve a méhésmunkásképző iskoláé 1913-ban (104.141/1913. F. M.)

Magyar kertészeti növényfajtaújdonságokat elbíráló országos 277 bizottság. (Budapest.)

1933-ban állíttatott fel. Szervezeti szabályzatát a 99.128/1933. F. M. sz. rendelet hagyta jóvá. Elnöke, alelnöke, előadója, jegyzője és 18 tagja van.

Feladata: a kertészeti növényfajtaújdonságok értékének megállapítása és azoknak abból a szempontból való elbírálása, hogy minden tekintetben alkalmasak-e a közforgalomba való bevezetésre.

Országos pomológiai bizottság. (Budapest.) 278

1929-ben állíttatott fel. Szervezetét és ügyviteli szabályzatát a 86.146/1929. F. M. sz. rendelet hagyta jóvá. Elnöke és 16 tagja van.

A bizottság feladata a magyar gyümölcsstermesztés újjászervezésével és fejlesztésével okszerűen egybekapcsolt pomológiai teendőket, nemkülönbén mindazon feladatokat állandóan elvégezni, melyek a pomológia általános művelésével kapcsolatosak.

Állattenyésztés és állategészségügy.

M. kir. állami ménesek. (3.) 279

A mezőhegyesi állami ménes. 1785-ben, II. József uralkodása idején abból a célból alapíttatott, hogy a hadsereg lószükséglete könnyebben biztosíttassék. Az alapul szolgáló kancák közt cserkesz, moldvai, ausztriai és németországi származásúak voltak, a ménék igen különfélék. A mai törzsek kialakulása 1855-ben vette kezdetét, amikor fölismerték annak szükségét, hogy a jellegzetessé vált családokból törzseket alapítsanak, így keletkezett a három tenyésztörzsnek megfelelő három anyaménés: a Nonius, az angol félvér és a Gidrán anyaménés. A három anyaménés összes létszáma 250—300 kanca.

A ménes célja ma: az országos népies lótenyésztés számára a szükséges számú és minőségű fedező méneket tenyészti.

A mezőhegyesi m. kir. állami ménes Csanád vármegyében a mezőhegyesi m. kir. állami ménesbirtokon van elhelyezve.

A kispéri állami ménes. 1853-ban alapíttatott. Az angol telivértenyészet alapját Angliából behozott ménék és kancák képezték. Újabban a heterogén elemek kiküszöbölésével az angol félvértenyésztésre fordítatik nagy gond. Az anyakancák száma: közel 200 angol félvér s pár angol telivér kanca.

A ménes célja: magasvérű, nemes küllemű, amellet erősebb csontozatú angol félvérmének előállítására az országos lótenyésztés számára. Ezenkívül a ménes néhány válogatott telivér-kancával angol telivértenyésztést is folytat angol telivérmének előállítására céljából.

A kisbéri m. kir. állami ménes a hasonlónevű m. kir. állami ménesbirtokon van elhelyezve.

A bábolnai állami ménes. 1789-ben, II. József alatt, mint a mezőhegyesi ménes fiókja, alapított. 1806 óta önálló. 1836 óta — kisebb-nagyobb időközökben — Szíriából hoztak be eredeti arab méneket és kancákat. A szabadságharc idején a bécsi kormány biztonsági szempontból a ménét egy évre Grácba helyezte át. Az anyakancák létszáma körülbelül 100 arab félvér és telivér.

A ménes célja: a köztenyésztés céljaira szükséges arab telivér. és arab félvér mének tenyésztése, melyek az országos lótenyésztésben mint regenerátorok egyöntetű alap elérésére és az állomány nemesítésére hivatottak.

A bábolnai m. kir. állami ménes a Bábolnapusza nevű m. kir. állami ménbirtokon fekszik.

Ugyanitt van jelenleg elhelyezve a lipizzai ménes. Ez az 1875-ben Fogarason alapított, úgynevezett *fogarasi menyesből* ered. A fogarasi ménest 1913-ban ideiglenes Bábolnára szállították: 1917-ben Aranyosgyéresre került, ahonnan a következő évben ismét Bábolnára helyeztetett. Az anyakancák létszáma körülbelül 50.

A ménes célja az, hogy állami méneket neveljen az ország kopárabb hegy- és dombosvidékeinek.

A m. kir. állami ménesek a m. kir. állami ménesbirtokokon vannak elhelyezve s a birtokigazgatóságtól független, úgynevezett *ménesezetőség* kezelése alatt állnak. Trianon előtt katonai ménparancsnokságok álltak a ménesek élén. Az osztrák hadügyminisztérium rendeltetése alól 1870-ben kerültek az állami lótenyésztézetek a magyar kormány fennhatósága alá. 1920 óta a földművelésügyi minisztérium fennhatósága alá tartoznak a ménetelekkel együtt.

M. kir. állami ménetelek (10.)

Fedeztetési állomások.

(281.)

A m. kir. állami ménetelek az állami ménék gondozására és felügyeletére szolgálnak. Trianon előtt katonai parancsnokságok kezelése alatt állottak, katonai személyzettel. A négy *ménetelep-parancsnokság* (székesfehérvári, nagykőrösi, debreceni, sepsiszentgyörgyi) alá 3—6 teleposztály tartozott.

A székesfehérvári katonai ménetelepet 1851-ben, a nagykőrösit 1860-ban az abszolút kormány szervezte. A debreceni ménetelepet 1874-ben mint III. sz. ménetelepparancsnokságot a földművelés-, ipar- s kereskedelemügyi minisztérium szervezte. A sepsiszentgyörgyi m. kir. állami ménetelep a még a 18. században alapított s többször áthelyezett, úgynevezett erdélyi ménetelepből röviddel az állami lótenyésztéseknek a m. kir. kormány tulajdonába történt átvétele után (1870.) szerveztetett.

Jelenleg a ménetelek, épúgy mint a ménesek, a földművelésügyi igazgatás keretébe tartoznak: Az ország egész területe 10, úgynevezett tenyészkerületre van osztva, melyek élén a *m. kir. állami ménetelepvezetőségek* állnak. (Baja, Békéscsaba, Debrecen, Gyöngyös, Hódmezővásárhely,

Jászberény, Komárom, Nagykanizsa, Nagykőrös, Székesfehérvár székhelyekkel.)

Már az udvari haditanácsnak 1792-ben a mezőhegyesi ménes fejlesztésére vonatkozóan kiadott rendelete szerint a ménes tartozott Magyarország és Erdély *fedeztetési állomásait* megfelelő ménekkel ellátni. A fedeztetési állomások intézménye bevált s a háború előtti években már 1000-re szaporodott a számuk. Az összeomlást követő súlyos gazdasági viszonyok következtében nagyrészt megszűntek. A múltban annyira bevált fedeztetési állomásoknak a visszaállítását a földművelésügyi minisztérium programmul tűzte ki s idáig 281-et már fel is állított. A fedeztetési állomások rendszeres visszaállításáig — ezeknek pótlására — a *községi bérmenrendszer* szolgált, illetve szolgált. A méntelepek felügyelete alatt állnak.

Totalizátor alap.

281

Az 1894:29. te, illetve az 1913: 13. tc. és az 1921:34. tc. alapján létesült. Célja: a lótenyésztés fejlesztése és emelése. Jövedelmei: a versenyfogadási összegekből az alapot illető rész; az áporikai (pusztaszentkirályi) méncsikótelepi birtok bevételei; tőkék kamatai.

Országos tenyész- és haszonállatvásártelep. (Budapest.)

282

Az állattenyésztés fejlesztéséről szóló 1908:43. tc. rendeli el (1. §. 7. p.), hogy Budapest székesfőváros területén vagy annak környékén tenyész- és haszonállatvásárok, kiállítások, díjazások és árverezések tartására alkalmasan berendezett, állandó jellegű telep létesíttessék. A fenti néven létesült telep csak 1921. tavaszán volt megnyitható és hivatásának átadható.

M. kir. baromfitenyésztő szakiskola. (Gödöllő.)

283

Az iskola feladata baromfitenyésztőket képezni, akik saját vagy másoknak nagyobbszabású baromfitelepet megépíteni, vezetni és kezelni képesek. Másik célja: az ország baromfiállományát tenyésztőjások, naposcsibék és tenyésztőrzsek kiadásával feljavítani. Az egy évig tartó tanfolyamra a 18 évet betöltött, legalább négy osztályt sikerrel végzett ifjak vétetnek fel, akik a vizsga sikeres letévése után »baromfitenyésztő mester«-i címet kapnak. Rendkívüli tanulókat a földművelésügyi miniszter vehet fel.

Az 1898. évi költségvetési törvényben nyert felhatalmazás alapján Gödöllőn az 1898/99. években létesült a »Baromfitenyésztő-telep és munkásokat képző iskolán. Az 1928. évben az intézmény átszerveztetett és ekkor kapta — a 84.716/1928. F. M. sz. rendelet értelmében — a M. kir. baromfitenyésztő szakiskola nevet.

Az országos gazdasági egyesület a földművelésügyi minisztériummal társulva 1870-ben országos törzskönyvet nyitott a magyar korona országai-ban levő tiszta tenyészetek nyilvántartása céljából. A nyilvántartás célja: a tisztavérű állatok tenyésztésének biztosítása, a tisztafajtájú tenyésztési források ismertetése s ezáltal az országos állattenyésztés fejlesztése. A főtörzskönyv négy könyvre oszlik: a lovak, a szarvas-marhák, a juhok és a sertések törzskönyvére. Az országos törzskönyv vezetéséről az 1870-ben szervezett *Országos törzskönyvelő bizottság* gondoskodik.

Legújabb, ma is érvényben levő szabályzatát a földművelésügyi miniszter 1923-ban hagyta jóvá (43.662/1923. F. M.). Az OMGE állandó jellegű bizottsága, melyet az egyesület a földművelésügyi minisztérium közreműködésével alakít meg. A bizottság áll: a miniszter által kiküldött 16 tagból; az OMGE igazgató-választmánya által választott 16 tagból; meghatározott tenyésztő egyesületek egy-egy kiküldöttjéből; az OMGE igazgató-választmánya által választott titkárból és a bizottság törzskönyvvezetőjéből.

Állategészségügyi igazgatás.

285

M. kir. állategészségügyi főfelügyelő. (Budapest.) — **M. kir. állategészségügyi kerületi felügyelő.** (3.) — **Törvényhatósági m. kir. állatorvosok.** (27.) — **Járási és megyei városi m. kir. állatorvosok.** (153.) — **M. kir. belépő állomások.** (49.)

Az állategészségügyet a közegészségügytől 1867-ben választotta el a független magyar minisztérium s utalta a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium hatáskörébe. Eleinte az állategészségügyi rendészet csak a konkrét veszéllyel fenyegető állatbetegségek ellen küzdött. így első állategészségügyi törvényünk, a keleti marhavész elleni intézkedésekről szóló 1874:20. tc. is. Az állategészségügy államosítására az első lépés a vesztegintezkedésekről szóló 1877. évi szabályzat, amely az állategészségügyi szolgálatot a *vesztegintézetekben* állami közegekre bízta. Az 1881. évi költségvetés a vesztegintézetekbe kihelyezett állami állatorvosokon kívül még nyolc állami állatorvos kinevezésére adott a kormánynak felhatalmazást. Az állategészségügyi közszolgálatot szabályozó 1887: 7. tc. az önkormányzati hatóságok állatorvosainak ellenőrzésére a törvényhatóságokba állami állatorvosokat helyez ki. Államosítja az állatorvosi közszolgálatot az 1900: 17. te, nem érintvén a törvényhatósági városoknak és a községeknek azt a jogát, illetve kötelességét, hogy azoknak az állategészségügy teendőinek ellátására, amelyeket e tc. az állami állatorvosok hatáskörébe nem utal, továbbra is külön állatorvosokat alkalmazzanak.

E ma is hatályos tc. szerint¹⁾ az állatorvosi közszolgálatot a m. kir. állatorvosok látják el,²⁾ és pedig:

A járási és megyei m. kir. állatorvosok ellátják az állategészségügyi szolgálatot az elsőfokú állategészségügyi hatóságnál, amellyel szemben alárendeltségi viszonyban vannak. Szakszolgálatuk ellenőrzése tekintetében a m. kir. törvényhatósági állatorvosok felügyelete alatt állnak. Jelenleg az ország területén 153 m. kir. járási és megyei állatorvos van. (Járás van 149, megyei város 45.)

A törvényhatósági m. kir. állatorvosok az állategészségügyi szakszolgálatot a másodfokú állategészségügyi hatóságnál látják el. Alárendeltségi viszonyban vannak a törvényhatóságokhoz, a közigazgatási bizottságokhoz s a törvényhatóságok első tisztviselőjéhez. Az ország területén jelenleg 27 törvényhatósági m. kir. állatorvos működik. (Közülük egy a Budapest székesfővárosi m. kir. kerületi állatorvos.) Az állategészségügy államosításakor, 1901-ben 66 törvényhatósági állatorvosi állás szerveztetett. Különbön az államosítás előtt az egész állategészségügyi szolgálatot 326 önkormányzati állatorvos látta el.

A m. kir. állategészségügyi jelügyelők feladata a járási és városi, valamint a törvényhatósági m. kir. állatorvosok, továbbá a m. kir. belépő állomások vezetői és mindezek mellé beosztott m. kir. állatorvosok felett a szakszerű felügyelet és ellenőrzés. Egy-egy m. kir. állategészségügyi kerületi felügyelő hatáskörébe beosztott törvényhatóságok együttvéve **egy m. kir. állategészségügyi jelügyelői kerületet alkotnak. 1901-ben, amikor** az intézmény szerveztetett, az ország területe hét m. kir. állategészségügyi felügyelői kerületre osztatott. A budapesti központi m. kir. állategészségügy főfelügyelő az összes m. kir. állatorvosi személyzet felett főfelügyeletet gyakorolt. A csonkaország területe 1932-ig öt állategészségügyi felügyelői kerületre volt osztva. (Szombathelyi, Budapest nyugati, Budapest déli, Budapest keleti és Budapest északi kerület.) Jelenleg **az ország területe három állategészségügyi jelügyelői kerületre van osztva:** Budapest nyugati, Budapest déli és Budapest keleti kerületre. A kerületek élén álló állategészségügyi kerületi felügyelők Budapesten székelnek. **Ugyanott székel a m. kir. állategészségügyi főfelügyelő, aki az összes** m. kir. állategészségügyi személyzet felett gyakorolja a főfelügyeletet.

A m. kir. belépő állomásokon az állatorvosi szolgálatot az azzal megbízott m. kir. állatorvosok végzik. Feladatuk a határszéli állat- és állati nyersterményforgalom ellenőrzése. A m. kir. állategészségügyi főfelügyelőknak vannak közvetlenül alárendelve. Szerződéses, vagyis olyan országokkal szemben, melyekkel az állatok, állati nyerstermények és állatbetegségek elhurcolására alkalmas tárgyak forgalmának állategészségügyrendőri kezelésére állategészségügyi egyezményünk van, az állati nyerstermények és állatbetegségek elhurcolására alkalmas tárgyak forgalmának kölcsönös ellenőrzésére szolgáló *belépőállomások* a szerződő felek által közös egyetértéssel jelöltetnek ki az egyezményben, vagy pedig az egyezmény végrehajtására közös egyetértéssel kiadott rendeletben. Olyan országokkal szemben pedig, melyekkel ilyen megállapodás

¹⁾ Az állategészségügy rendezéséről szóló 1928:19, tc. 117. §-a értelmében az első- és másodfokú állategészségügyrendőri hatóságoknál, továbbá az állategészségügyi hivatalokban, a m. kir. belépő s a m. kir. megfigyelő állomásokon az állatorvosi szolgálatot a m. kir. állatorvosok az 1900:17. tc. értelmében látják el.

²⁾ V. ö. a még az 1900:17. tc. végrehajtásáról szóló 95.000/1900. F. M. sz. r.-t.

nincs, autonóm úton, a szükséghez képest jelöltetnek ki belépőállomások a szóbanforgó forgalomra.

A belépő állomások száma jelenleg 49.

Az állategészségügyi törvény (1928: 19. tc.) 4. §. 1. bekezdésében említett *megfigyelő állomások* ezidőszent nincsenek. Megfigyelő állomások ugyanis csak közös vámterület esetén lehetnek. A törvénytervezet még a közös vámterület idején készült, de változatlanul meghagyta ezen pontot.

M. kir. állatorvosi hivatalok. (Budapest.)

286

Az állategészségügy államosításáról szóló 1900: 7. tc. (V. ö. még 95.000/1900. F. M.) szerint Budapesten az állatorvosi teendők ellátására nézve továbbra is az 1888: 7. tc. határozmányai maradnak érvényben, az ott tartandó állatvásárokon és kiállításokon szükséges állatorvosi teendőket illetően, amelyeket a földművelésügyi minisztertől kirendelt m. kir. állatorvosok látnak el. E célból szerveztetett még 1900-ban a *Budapest székesfőváros állatvásárain szervezett m. kir. állatorvosi hivatal (marhavásártéri állatorvosi hivatal, IX., Máriássy-u.) és az Országos tény ész- és haszonállatvásár telepén szervezett m. kir. állatorvosi szolgálat. (X., Ligetelki-dűlő.)* Az előbbi hivatal áll a szolgálat vezetésével megbízott m. kir. állatorvosból s a mellé beosztott m. kir. állatorvosokból. Az utóbbi hivatal teendőit a székesfővárosi kerületi m. kir. állatorvos látja el.

M. kir. állategészségügyi hivatalok. (5.)

287

Az állatorvosi közszolgálat államosításáról szóló 1900:27. tc. (Lásd még 95.000/1900. F. M.) egyes nagyobb és fontosabb állathízlaló és állattenyésztő telepeken azoknak a teendőknek az ellátására szervezte, amely teendőket az 1887: 7. tc. az I. és II. fokú állategészségügyi hatóságok hatáskörébe utalt. Feladatuk röviden az állathízlaló telepek állategészségügyi teendőinek ellátása. A hivatal vezetője az ezzel megbízott m. kir. állatorvos. Ő rendelkezik a hivatalhoz beosztott m. kir. állatorvosi és őrszemélyzettel. **Jelenleg öt m. kir. állategészségügyi hivatal van:** Budapesten (Kőbánya), Barcsan, Nagytétényben, Győrben és Békéscsabán. Megjegyzendő még, hogy a kőbányai m. kir. állategészségügyi hivatalt a kőbányai sertés piac állategészségügyi rendtartásának végrehajtására még 1895-ben szervezte a földművelésügyi miniszter. (17.500. 1895. F. M.) Az állategészségügyi hivatalok közvetlenül a miniszter s nem az állategészségügyi kerületi felügyelők alatt állnak.

M. kir. állategészségügyi intézet. (Budapest.)

288

Az 1927:11. tc. (költségvetési törvény) felhatalmazása alapján 1928-ban létesített. Működését 1929-ben kezdte meg (31.000/1929. F. M.).

Ebben az intézetben végzik a gyakorló állatorvosok működési körét meghaladó különböző tudományos vizsgálatokat, így szerológiai, bakteriológiai és kórbonctani vizsgálatokat, az állatgyógyászatban használatos oltóanyagok és szérumok ellenőrzését, a sertéspestisellenes szérum kipróbálását. A szakoktatás keretén kívül eső tudományos kuta-

tásokat folytat és speciális bakteriológusokat képez. Az intézet vizsgálatok végzése céljából a gazdaközönség rendelkezésére áll.

Élén az igazgató áll, az intézetben 11 állatorvos működik, akik közül kettő a baromfibetegségek ellenőrzését látja el. Ezenkívül megfelelő segédszemélyzet áll a rendelkezésre.

Nemzetközi állategészségügyi hivatal. (Paris.) 289

Felállítását az 1921-ben Parisban tartott értekezlet határozta el. A hivatal létesítése iránt Parisban 1924 január 25-én kötött nemzetközi megállapodás a hozzámellékelt szervezeti szabályzattal együtt az ország törvényei közé iktattatott (1929: 13. te).

A Nemzetközi állategészségügyi hivatal feladata a járványos állatbetegségek tanulmányozása s a leküzdésben való részvétel.

M. kir. állami oltóanyagtermelő intézet. (Budapest.) 290

Az állami oltóanyagtermelő intézet létesítése az 1909. évi költségvetésben határozottatott el s annak építésére a költségek az ugyanazon és az 1911. évi költségvetésben irányoztattak elő. Az állategészségügyi igazgatás egyik szerve, amely az állatorvoslásban használatos oltóanyagokat termeli és forgalomba hozza, továbbá árszabályozólag hat a magán-szérumtermelő vállalatok termeivényeire.

Az intézet a működését az oltóanyagtermelés racionalizálása érdekében a *Phylaxia Szérumtermelő Rt.-vel* 1933. évi augusztus 26-án kötött és 78.346/1933. F. M. szám alatt iktatott szerződés értelmében 1933. évi szeptember hó végétől szünetelteti. Az intézet épülete ugyanekkor a *Phylaxia Szérumtermelő Rt.-nak* 10 évre bérbe adatott.

Országos állategészségügyi tanács. (Budapest.) 291

Az 1900: 17. tc. alapján állítottatott fel. Feladata: szakvéleményezés az állategészségügyi igazgatás körében felmerülő kérdésekben, új gyógyító eljárások, gyógyszerek stb. tárgyában, javaslattétel az állati ragadós betegségek elleni védekezésre s az állategészségügyi viszonyokat javító intézkedésekre. A bizottság elnökből, alelnökből, rendes és rendkívüli tagokból áll.

Az állatorvoslásban használt bakteriológiai természetű oltó- és 292 diagnosztikai szerek árvéleményező' bizottsága. (Budapest.)

Az állategészségügyről szóló 1928: 19. tc. némely rendelkezéseinek életbeléptetéséről és végrehajtásáról szóló 1932-es földművelésügyi miniszteri rendelet (11.500/1932. F. M.) szervezte. Feladata, hogy a címben említett szerek legmagasabb árának megállapítását illetőleg a miniszternek javaslatot tegyen. Öt tagból áll, akiket három-három évi időtartamra a m. kir. földművelésügyi miniszter nevez ki: egy tagot, mint a bizottság elnökét, két-két tagot pedig a mezőgazdasági és állatorvosszakértők közül.

Állatorvosi tisztvizsga és vizsgabizottság. (Budapest.) 293

At 1888:7. tc. szervezte először (133. és 136. §§.) az állatorvosi tisztvizsgát. (V. ö. még 1900: 17. tc. 4. §.) A vizsgaszabályzat és a vizsgálóbizottság összetétele többször módosított (6839/1898. F. M., 53.900. 1922. F. M., 103.106/1924. F. M., 6781/1927. F. M., 22.903/1931. F. M.) Mai szervezete 1932-ben, az állategészségügy rendezéséről szóló 1928: 19. tc. végrehajtási rendeletében szabályoztatott. (100.000/1932. F. M. 595—609. §§., 103.106/1934. F. M.)

Az állatorvosi tisztvizsgára csak az a magyar honos állatorvos bocsátható, aki a volt m. kir. állatorvosi akadémia, volt m. kir. állatorvosi főiskola, vagy a jelenlegi m. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem mezőgazdasági és állatorvosi karában az állatorvosi osztály hallgatói részére meghatározott előképzettséggel állatorvosi oklevelet szerzett s legalább két éven át állatorvosi gyakorlatot folytatott s e közben legalább két hónapon át húsvizsgálati teendőket is végzett.

A tisztvizsgát Budapesten az e célra szervezett vizsgálóbizottság előtt kell letenni. A bizottságot a földművelésügyi miniszter meghatározott időre nevezi ki. Tagjai: az elnök, minden tárgyra két vizsgáló s a jegyző.

Az állatorvosi tisztvizsgára jelentkezők részére meghatározott elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátítása céljából Budapesten a vizsgát megelőzően *előkészítő tanfolyamot* tartanak.

Tej-, rét- és legelőgazdaság.

Tejtermékek m. kir. ellenőrző állomása. (Budapest.) 294

Az állam a kiváló minőségű tejtermékeket állami ellenőrzőjeggyel látja el. Az 1925: 10. tc. tartalmazza a tejtermékek állami ellenőrzőjeggyel való ellátásának módozatait. A tejtermékek állami ellenőrzőjeggyel való ellátását a *Tejtermékek m. kir. ellenőrző állomása* végzi, amely a fenti törvény 1. §-ának rendelkezése alapján állíttatott fel.

A legelő- és rétgazdaság fejlesztésében eljáró bizottság. (Budapest.) 295

Szerveztetett a 109.330/1926. F. M. számú rendelettel az 1908. évi 63. tc. végrehajtása tárgyában kiadott 67.000/1909. F. M. számú rendelettel szervezett *Legelő ügyekben eljáró szakbizottság* helyébe. Áll egy elnökből, egy elnökhelyettesből, hét tagból, (a földművelésügyi minisztérium szaktisztviselői közül s gazdasági érdekképviseletek tagjaiból), egy főelőadóból és egy titkárból.

M. kir. állami fűmagtermelő telep. (Bátaszék.)**296**

Az 53.046/1927. F. M. számú rendelettel állíttatott fel. Ez az egy ilyen telep létesített, üzeme azonban 1934 szeptember 30-ával be-
szünttetett s jelenleg felszámolás alatt áll. A telep a hazai fűmagtermelés
előmozdítását és az ország fűmagszükségletének megbízható vetőmagvak-
kal való részbeni biztosítását szolgálta, mely célokat azonban ma már
a magángazdaságok ellátnak.

Tejtermelők országos szövetsége. (Budapest.)**297**

A kivételes hatalom alapján kibocsátott, a tej értékesítéséről szóló
6860/1935. M. E. számú rendelet a tejtermelők termelési és értékesítési
érdekeinek védelmére alakítja e szövetséget. Tagjai a rendelet erejénél
fogva mindazok a 19.300/1925. F. M. számú rendelet 6. §-ának *c)* és *d)*
pontjai alá eső falusi szövetkezetek (tejszövetkezetek), amelyek tejipari
vállalatnak tejet és tejszint feldolgozás és értékesítés céljából szállítanak,
továbbá a tejtermelő gazdák, akik a fent említett célra tejipari vállalatnak
tejet vagy tejszint szállítanak, végül azok a gazdálkodók és városi tej-
ellátó üzemek folytatói, akiknek a rendelet 9. §-a értelmében árusítási
igazolványuk van. Önkéntes belépés alapján más tejszövetkezetek és
tejtermelő gazdák is tagjai lehetnek a szövetkezetnek. A szövetség szer-
vezeti szabályzatát a földművelésügyi miniszter a 83.400/1935. F. M. sz.
rendeletben állapította meg. A szövetség intéző szervei: a közgyűlés,
a választmány, az elnök (és az alelnökök), az intézőbizottság, a szám-
vizsgálóbizottság és a szakbizottságok. A szövetség működési éve egy
naptári év.

Országos tejpropaganda bizottság. (Budapest.)**298**

A 24.114/1930. F. M. sz. rendelet létesítette. Feladata a tejtermelőc
fejlesztése, a tej és a tejtermékek minőségének emelése, valamint ezek
fogyasztásának fokozása s ezáltal a népélelmezés és a közegészségügy
javítása.

A 2700/1932. M. E. sz. rendelet 15. §-a alapján szervezett *Országos
tejgazdasági bizottságot* a 82.000/1935. F. M. sz. rendelet (24. §.) meg-
szüntette.

Legeltetési társulatok.**299**

A volt úrbéresek közös legelőiben, a kisbirtokosságok közös legelői-
ben, valamint az 1913: 10. tc. 1. §-ában felsorolt egyéb osztatlan közös
legelőikben részes felek (tulajdonostársak) a közösségből folyó ügyek
vitele céljából az 1913: 10. tc. értelmében társulattá alakulni kötelesek.
A földművelésügyi miniszter rendeletére társulattá kötelesek alakulni
az oly közös legelő tulajdonosai is, amelyet majorsági zsellérségek meg-

váltása, telepítés vagy parcellázás alkalmával közös használat céljára hasítanak ki. A miniszter az érdekelt tulajdonostársak illetőség szerint számított legalább kétharmad résznyi többségének kérelmére a társulattá alakulást egyéb közös legelőre nézve is elrendelheti.

A társulat jogi személy. Célja a legelő közösségéből folyó ügyeknek ellátása és a tagok közös állattenyésztési érdekeinek előmozdítása. Tagja mindenki, akinek a társulat kötelékébe tartozó legelőben tulajdoni vagy használati illetősége van. Más a társulat tagja nem is lehet. A társulat szervei: az elnök, a választmány és a közgyűlés. Felügyelő hatóság, a közigazgatási bizottság és a földművelésügyi miniszter. (A törvényen kívül 1. még: 7000/1914. F. M., 77.260/1925. F. M., 67.200/1924. F. M., 77.260/1925. F. M., 108.500/1926. F. M., 79.400/1925. F. M., 52.800/1923. F. M., 19.932/1926. F. M., 29.900/1931. I. M.)

***Vízjogi, ármentesítési, folyammérnöki, kultúrmérnöki
és kikötői ügyek.***

**Dunai ármentesítő társulatok. (24.) — Tiszai ármentesítő 300
társulatok. (29.) — Tisza-Dunavölgyi társulat. — Vízhasználati
társulatok. (58.)**

A Tisza és mellékfolyói szabályozásának 1846-ban történt megindulásával alakultak azok az intézmények, melyekből a különféle vízi-társulatok mai szervezetükben lassan kifejlődtek. Az abban az időben tartott *tiszavölgyi nagygyűlés* úgynevezett *vidéki osztályokat* állított fel, melyek tagjait az illető vízvidék érdekelt birtokosai alkották, de amelynek hatásköre igen csekély volt. Elnökét és választmányát maga válasz-totta, de igazgatóját már a központ nevezte ki. A munkálatok végrehajtása tekintetében csak felügyeleti joga volt. A központi vezetés a Széchenyitől alapított Tiszavölgyi társulat kezében volt. A szabadságharc után a Tiszavölgyi társulat az 1850-i cs. pátenssel feloszlatatvan, az általa alakított nyolc vidéki osztály társulattá alakulva kezdte meg az ármentesítő munkálatokat. E vidéki társulatok ügyköre szabályrendeletekkel állapított meg. Az első törvényhozási intézkedést vízszabályozási társulatainkra csak az 1871:39. tc.-ben találjuk. E törvény szerint, melyet az alább említendő vízjogi törvény hatályon kívül helyezett, a megalakult ármentesítő társulat felett a felügyeletet az illetékes törvényhatóság gyakorolta. A kormány hatásköre nem jelöltetett meg. Az 1879: 34. tc. a társulati árvédelmi műveket az illetékes folyammérnöki, illetve államépítészeti hivatalok felügyelete alá helyezte. Az 1884: 14. tc. szerint a Tisza és mellékfolyóinak szabályozása s így az ármentesítő társulatok működése is *a közmunka és közlekedési miniszter* vezetése alá tartozik. A miniszter hivatalból is alakíthat társulatot vagy már fennálló társulatot közérdekűnek minősíthet s az ily hivatalból alakított vagy közérdekű társulatoknál a szükséges költségeket a társulati tagokra hivatalból kivetheti. A vízijogról szóló s ma is érvényben levő 1885:23. tc. megalkotásával a fentebb említett 1871: 39. és az 1879: 34. tc.-ek hatályon

kívül helyeztek, az 1884: 14 tc., az úgynevezett tiszai tc. rendelkezésének lényege továbbra is érvényben maradt és az ármentesítő társulatok szervezete, valamint a kormány felügyelete szempontjából abban lefektetett elvek az 1885:23. tc. rendelkezéseivel az ország egyéb vidékein alakult vagy alakulandó ármentesítő társulatokra is kiterjesztettek.

Az 1885: 23. te, a vízi jogi tc. általában kétféle víztársulatot különböztet meg: 1. vízrendező, 2. vízhasználati társulatokat.

A *vízrendező* (ármentesítő) *társulatok* mederszabályozásra, ármentesítésre, lecsapolásra alakulnak. Vagy egyhangúlag, vagy ártéri holdak szerint többséggel vagy közérdek és egyöntetű árvédelem esetében hivatalból alakíthatók. A gyakorlatban idetartoznak a Duna, Tisza és a nagyobb mellékfolyókon létesült ármentesítő és szabályozó (lecsapoló, vízmentesítő, belvízlevezető stb.) társulatok.

A törvényekben foglalt intézkedések alapján tömörültek azután fokozatosan a Duna és a Tisza völgyében a már a 40-es évektől meglévő töltésfenntartó érdekeltségek társulatokká vagy keletkeztek új társulatok. Az 1876-i nagy árvíz után a tiszai társulatok megbízottai tanácskozássra gyűltek össze s a tanácskozások eredményeképpen 1878-ban újból megalakult a *Tiszavölgyi társulat*, amelybe a fentebb említett tiszai törvény (1884: 14. tc. rendelkezése értelmében valamennyi tiszai vízszabályozó és ármentesítő társulatnak be kellett lépnie. A Tiszavölgyi társulat 50 éves fennállása alatt igen hasznos tevékenységet fejtett ki. A Tiszavölgyi társulathoz hasonlóan 1909-ben a dunai társulatok is szövetségbe tömörültek: a »*Dunavölgyi társulatok szövetségében*. Az országnak és az ármentesítő társulatok területének megcsonkítása után az ország ármentesítő társulatainak e két központi szerve 1924-ben egyesült egymással s azóta »*Tisza-Dunavölgyi társulak* név alatt működik.

A történelmi Magyarország területén a Duna völgyében 38, a Tiszáéban 41 ármentesítő társulat működött. 30 ármentesítő társulat teljes egészében az utódállamok területére jutott, 33 társulat egész kiterjedésében magyar területen maradt, 16 társulatot az új határ szétvágott. A történelmi Magyarországon az ármentesített terület az ország kerületének 11.15%-át tette ki. A Csonka-Magyarországon megmaradt ármentesített terület a csonkaország területének 22.3%-a, az ármentesítés jelentősége tehát lényegesen növekedett.

Ma tehát a Tisza-Dunavölgyi társulat szövetségében van 23 dunai s 29 tiszai ármentesítő társulat.

A *vízhasználati társulatok* a törvény szavai szerint öntözés, alagsövezés, lecsapolás, sankolás, mocsárkiszáritás stb. céljából alakultak. Ezen társulatok vagy egyhangúan vagy ártéri holdak szerint többséggel alakíthatók, amennyiben a kisebbség területének a bevonása nélkül a szándékolt munkálat kivitele célszerűen nem volna eszközölhető. De ha öntözés céljából az érdekelt területek kétharmadára van szükség, a víz mozgató erejének kihasználására vagy egyéb ipari célra törekvő víztársulatok csak az összes társulati tagok egyhangú akaratával alakulhatnak meg.

A gyakorlatban a vízhasználati társulatok közé soroztatnak a kisebb vízfolyások és patakok mederrendezésére alakult társulatok is. Ezek épenúgy, mint a vízhasználati társulatok, a kultúrmérnöki hivatalok illetékességéhez tartoznak. (Leccsapoló és vízhasználati társulatok.)

Az összeomlás előtt 135 vízhasználati társulat volt, ebből a trianoni Magyarországon maradt csak 49.

Mind a vízrendező, mind a vízhasználati társulatok működése teljesen autonóm. Az egyöntetű működés és a rájuk vonatkozó törvények, rendelkezések végrehajtásának és betartásának ellenőrzése céljából azonban a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt állnak, aki az ellenőrzést a folyammérnöki és kultúrmérnöki hivatalok főnökeiből kijelölt miniszteri megbízottak illetve maguk a hivatalok útján eszközli.

Az ármentesítő (= vízrendészeti) társulatoknak csaknem mindegyike önálló műszaki szervezettel rendelkezik, a vízhasználati társulatok közül azonban csak 12 társulatnak van saját mérnöke, a többinél a műszaki feladatok megoldását az illetékes kultúrmérnöki hivatalok látják el.

Az ármentesítő és vízhasználati társulatoknál igazgatók, igazgatófőmérnökök, mérnökök s egyéb tisztviselők működnek. Egyéb személyzet: gátfelügyelők, gátbiztosok, vízmesterek, gátőrök s egyéb altisztek.

M. kir. folyammérnöki hivatalok. (9.)

301

A m. kir. folyammérnöki hivatalok, mint szakhivatalok, az állami igazgatás alatt álló folyóvizeken végrehajtják és ellenőrzik az árvízvédelmi rendelkezéseket. Felügyelnek a folyók medrének és partjának állapotára, terveket készítenek azok szabályozására, végrehajtják, illetve ellenőrzik az idevonatkozólag elrendelt munkálatokat, valamint gondoskodásuk tárgyát képezi, hogy az ármentesítő társulatok törvényes kötelességüknek eleget tegyenek. A folyammérnöki szolgálatot kilenc folyammérnöki hivatal látja el, éspedig a Duna folyamán három: Győr, Budapest és Baja székhellyel; a Tisza folyón négy: Nyíregyháza, Sátoraljaújhely¹⁾, Szeged és Szolnok székhellyel; a Körösökön egy: Gyulán; végül a Dráván és a Murán szintén egy: Nagykanizsa székhellyel.

A folyammérnöki hivatalok tisztviselői személyzete 2—4 mérnökből, összesen 28—30 mérnökből áll. A hivatalfőnökök, mint miniszteri megbízottak az ármentesítő társulatok felügyeletével járó teendőket is ellátják.

Folyammérnöki hivatalaink körülbelül 4880 kat. hold kincstári ingatlant is kezelnek bérbe, illetve haszonbérbeadás útján.

M. kir. földművelésügyi minisztérium vízrajzi intézete.

302

(Budapest.)

Vízrajzi hivatal felállítására már 1881-ben történt kormányintézkedés, mikor a sürgőssé nyilvánított Tisza-szabályozási munkák érdekében az 51. tc. megadta a szükséges költséget a Tisza és mellékfolyóinál eszközrendő felvételekre és vízműtani mérésekre. Az előkészületek után 1886-ban állították fel a vízrajzi hivatalt, mint a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium műszaki tanácsának külön osztályát. A vízrajzi osztály 1889-ben a folyószabályozási ügyekkel átkerült a földművelésügyi minisztériumba. (1897/1899. F. M.) Az osztály első feladata volt a vízmércéshálózat kiépítése. Trianon előtt a vízmércék száma 236 volt, ebből Csonka-

¹⁾ A sátoraljaújhelyi folyammérnöki hivatal vezeti a földművelésügyi minisztérium tokaji kőbányáját.

Magyarországon 96 maradt. A vízmércehálózat kiépítése után következett azok magasságának pontos megállapítása (a fixponthálózat karbantartása s reambulálása). A magasságmérési munkálatokkal párhuzamosan haladtak a mederfelvételi munkálatok, a sebesség- és tömegmérések.

A vízrajzi osztály mint ilyen 1928-ban, a földművelésügyi minisztérium új személy és ügybeosztásának megállapításakor (5900/1928. F. M.) megszüntettetett s ettől kezdve mint intézet folytatta korábbi működését, de továbbra is a minisztérium épületében maradt.

Az állandó jellegű munkálkodásokon kívül, mint amilyen a vízmércehálózat fenntartása, kiegészítése és észlelése, a fixponthálózat karbantartása és reambulálása, a mederszelvények és folyópartok felvétele, a sorozatos víztömegmérések és a hidrológiai megfigyelések, esetről-esetre megoldandó feladatokkal is foglalkozik a vízrajzi intézet (Balaton tanulmányozása stb).

Az intézet több csoportra oszlik:

A *vízjelzési csoport* eszközli a vízmércék adatainak nyilván tartását eredeti és másolati törzskönyvek alapján. Elkészíti a napi vízjárás térképet. Ellátja a rádió és a nemzetközi vízjelző szolgálatot stb.

A *medernyilvántartási csoport* ügykörébe tartozik a folyók medrének állandó nyilvántartása, a változások megállapítása s azok okainak tanulmányozása.

A *hydrometeorológiai csoport* ügykörébe főképen a Balaton és a Velencei-tó természetének tanulmányozása tartozik.

A *hydrometriai csoport* főfeladata a folyók víztömegének mérése.

A *szerkesztési és tanulmányi csoport* terveket készít, átvizsgálja a szolgálat többi ágánál tervezett műtárgyak terveit. *E csoport keretében működik a Duna-Tisza csatorna tervezeti osztálya.*

Az intézet élén igazgató áll, a csoportok élén vezetők. Az intézet tiszti személyzete 12—15 mérnök s néhány műszaki tiszt. Az intézet évenként megjelenő kiadványa a »*Vízrajzi évkönyve*.

Balatoni kikötők m. kir. felügyelősége. (Siófok.)

303

A m. kir. földművelésügyi kormány 1906-ban elhatározta, hogy a balatoni hajózás fellendítése érdekében a balatoni kikötőket fokozatosan állami kezelésbe veszi át s megfelelően kiépíti. Ezen intézkedés alapján épült meg 1907-ben a balatonföldvári, 1908—1912-ben a fonyódi és balatonbogiári, 1910-ben a tihanyi, 1911-ben a révfülöpi állami kikötő, 1912-ben a siófoki téli- és teherkikötő építése is megkezdődött. 1915-ben befejeződött a siófoki új gőzökikötő építése. A háború alatt szünetelt a balatoni kikötők építése. 1928-ra megépült az alsóörsi kikötő, 1927-ben épült a balatonfüredi és balatonkenesei kikötőhíd, továbbá a bélatelepi kikötőmedence. Azóta is építkezések vannak folyamatban.

A balatoni kikötők tervezését és állami házikezelésben való építését 1908—1911 között közvetlenül a m. kir. országos vízépítési igazgatóság intézte. A kikötők tervezésére, megépítésére s egyöntetű kezelésére 1912-ben szerveztetett a *Balatoni kikötők m. kir. felügyelősége*.

A hivatal a balatoni kultúra egységes fejlesztése céljából felállított Balatoni intézőbizottságnak is szakértője. A felügyelőség kezelésében jelentékeny hajó- és kotrópark van.

Budapest—újpesti m. kir. kikötőkezelőség. (Budapest.) 304

Az Újpest és a Népsziget között elvonuló dunai mellékágban 1858—1863 között épült az újpesti ipari, forgalmi és téli kikötő. A budapest—újpesti kikötők kezelősége kezeli ezt a 28 hektár terjedelmű újpesti állami téli kikötőt és a hozzátartozó 165 kat. hold terjedelmű kincstári területet. Jókarban tartja a kikötőhöz tartozó 2-5 km hosszú kőpartot és védtöltést, kezeli és fenntartja az 1929-ben épült tápláló zsilipet, gondozza a kikötőmedence belső partjait, a Népszigeten levő 3 km úthálózatot s eszközli az ugyanitt levő véderdő kitermelését és kezelését. A kincstári területekből 60 holdat haszonbérbeadás útján hasznosít.

A kezelőség tartja nyilván a kikötő hajóforgalmát, beszedi a díj-szabás szerinti illetékeket, a téli időszakban intézi a hajók áttelelését.

A kezelőség fenti nevét 1931-ben kapta, azelőtt a neve »*Budapesti állami téli kikötők m. kir. kezelősége*« volt. (60.717/1931. F. M.)

M. kir. kultúrmérnöki hivatalok. (8.) 305

Még az alkotmány helyreállítása előtt történtek kísérletek az úgynevezett intenzívebb talajjavítások (öntözés és alagsövezés) terén. A 70-es években Kvassay Jenő mérnök a földművelésügyi minisztérium megbízásából a külföldi kultúrmérnöki szolgálat tanulmányozása céljából tett útjáról hazatérve a Szepes megyében először egyedül, majd segédmérnökökkel végzett alagsövezésekkel, öntözésekkel és lecsapolásokkal vetette meg a magyar kultúrmérnöki intézmény alapját. 1881-ben Ófelsége és a törvényhozás együttes jóváhagyásával a kultúrmérnökség, mint a talajjavítások tervszerű fejlesztésére és felügyeletére hivatott szakközeg állandósított. Az ország területe nyolc kerületre oszlott, mindegyik kerület élén egy-egy kerületi kultúrmérnökkel. A vízijogi törvénynek (1885: 23. tc.) 1886-ban való életbeléptetésével a kultúrmérnöki intézmény új szervezetet nyert. (5001/1901. F. M.) Mind a nyolc kerület élén *egy-egy kultúrmérnöki hivatal* szerveztetett, melyek élén egy-egy főmérnök állott, aki a melléje adott mérnök- és vízmesteri személyzettel végezte a hivatalra ruházott teendőket. A hivatalok száma rohamosan emelkedett s 1909-ben már 19 kultúrmérnöki hivatalaink száma. Az összes kultúrmérnöki hivatalok *az országos m. kir. kultúrmérnöki hivatal* felügyelete alatt álltak. A földművelésügyi minisztériumban 1891-ben a vízügyi műszaki szolgálat ellátására az *országos vízépítészeti és talajjavító hivatal* állíttatott fel, melynek keretén belül a kultúrmérnöki osztály végezte az ekkor megszűnt országos kultúrmérnöki hivatal teendőit. A külső hivatalok megfelelő ellenőrzése és vezetése céljából pedig ennél a kultúrmérnöki osztállynál *kerületi felügyelői* állásokat szerveztek.

A trianoni béke után az országban *nyolc kultúrmérnöki hivatal* maradt. Ezek székhelyei jelenleg: Budapest, Debrecen, Győr, Hódmezővásárhely, Miskolc, Pécs, Székesfehérvár és Szombathely.

A kultúrmérnöki szolgálat hivatása főként a műszaki talajjavításokkal kapcsolatos munkálatok megtervezésére és végrehajtására, továbbá a vízijogi törvény végrehajtásával összefüggő, igen széleskörű teendőkre terjed ki. Jelentékeny szerepe van a vízijogi engedélyezéseknél. Szolgálatuk ügykörét jelentékenyen bővítette az 1931: 16. te, mely a nem állami kezelés alatt álló vízfolyások rendezését, fenntartását e hivatalokra

bízta. A hivatalok főnökeinek, mint miniszteri megbízottaknak felügyelete alá ezenkívül öt vízrendező és 57 vízhasználati társulat ügyei tartoznak, amely társulatok műszaki ügyeinek ellátását is javarészt a hivatalok eszközlik. Az egyes hivataloknál a tisztai személyzet 2—5 mérnök.

Országos halászati felügyelőség. (Budapest.) 306

Feladata: ellátja a mesterséges tógazdaságok létesítése körül felmerülő összes műszaki munkálatokat. Mint halászati szakértő közreműködik a halászatról szóló törvény végrehajtásánál s általában a halászat közül felmerülő összes hatósági eljárásoknál; a halászati kihágások eseteiben szakképviselő. (51.494/1916. F. M.)

A halászati felügyelőséget mind a magánosok, mind a társulatok és közületek a kultúrmérnöki hivatalok módjára közvetlenül vehetik igénybe.

Személyzete látja el a vízügyi műszaki ügyek csoportjának összes halászati teendőit. A halászati ügyosztály, mint külön ügyosztály ezidő-szerint nincs meg. Az országos halászati felügyelőség ma az V. B) (vízijogi műszaki ügyek) csoportjának 2. ügyosztálya alá (kultúrmérnöki ügyek) van rendelve s a földművelésügyi minisztériumban székel.

Soroksári Dunaág munkálatainak m. kir. kirendeltsége. 307 (Budapest.)

A soroksári Dunaág rendezésére az 1904: 14. tc. adta meg a felhatalmazást. E törvény alapján 1910-ben kezdődött meg a munka, 1914-ben félbeszakadt s érdemlegesen újra csak 1922-ben indult meg. A háború befejezése után a soroksári Dunaág és a kikötő munkálatait egyesítették s azok végrehajtását az e célból felállított *kikötőépítő kormánybiztosságra* bízta. A kikötőépítkezés 1929-re elkészült, a nagyszabású munkálatok teljes befejezése és leszámolása céljából a kormánybiztosság 1932-ben a fenti elnevezésű ideiglenes kirendeltsége szerveztetett át. A kisebb személyzettel dolgozó kirendeltség a következő munkálatok folytatását és befejezését végzi: rendbehozza a rakodókhoz vezető utakat, befejezi a Dunaág medrében szükséges vízalatti sziklarobbantásokat, kotrásokat eszközöl, belvízcsatornákat épít, kitérzi a hajózóutat a Dunaágban stb. A kirendeltség tisztai személyzete hét mérnökből, számvevőkből s segédhivatali tisztviselőkből áll.

Dunabogdányi m. kir. kincstári kőbányák kezelősége. 308 (Dunabogdány.)

A dunabogdányi kőbánya hatósági üzem, de nem önálló vagyonekezelésű, hanem költségei a földművelésügyi minisztérium költségvetésében vannak elszámolva. Célja az, hogy sürgős szállításoknál, vízveszedelem esetén azonnal rendelkezésre álljon. Évenként átlag 45—50.000 m³ víziépítkezésekhez alkalmas terméskövet termel s melléktermék gyanánt kövező anyagot ad el a városoknak és egyéb közhatóságoknak. Dunabogdány község 4—500 családfenntartójának nyújt a bánya megélhetést. A bányakezelőség tisztai személyzete egy mérnökből áll.

Fölbirtokpolitika, telepítés, tagosítás,**M. kir. gazdasági műszaki hivatal. (Budapest.)**

309

A telepesítésről szóló 1894: 5. tc. meghozatala évében a földművelésügyi miniszter gazdasági műszaki osztályt szervezett (70.058. 1894. F. M.) a mezőgazdasági ipari, a telepítési és a vezetése alatt álló minisztérium ügyközéhez tartozó építési ügyek műszaki részének ellátására. Az országos vízépítészeti és talajjavítási hivatal kebelében a meglevő négy osztály mellé ötödiknek szerveztetett. 1895-ben (409/1895. F. M.) az osztály *gazdasági műszaki hivatallá* alakított s az országos vízépítő- és talajjavítóhivatal keretén kívül mint különálló hivatal szerveztetett. Ma is a földművelésügyi minisztérium épületében működik.

Állandó gazdasági szakbizottság. (Budapest.)

310

Tagosítási tárgyaló bizottságok. — Tagosítási becslőbizottságok,

A birtokrendezést, különösen az úrbéri elkülönítést, arányosítást és tagosítást tárgyazó 1836:6., 10., 12., 1840:7., 30., 31. és 1871:53. tc.-ek módosításáról és kiegészítéséről szóló 1908:39. tc. 4. §-a felhatalmazta az igazságügyminisztert arra, hogy »addig is, amíg eziránt külön törvény intézkedik, a birtokrendezési, különösen az úrbéri elkülönítési, arányosítási és tagosítási ügyekben követendő eljárást, továbbá az ebben az eljárásban alkalmazható földmérők és segédek minősítését és a reájuk vonatkozó fegyelmi szabályokat, valamint az egyöntetű műszaki eljárásnak részleteit is rendeletéig szabályozhassam Ezen, valamint ugyenezen tc. 8. §-ában foglalt felhatalmazás alapján az igazságügyminiszter a belügy-, pénzügy- és földművelésügyi miniszterrel egyetértve a tagosítási és egyéb birtokrendezési ügyekben követendő eljárást legújabbán 1936. évben a 34.700/1935. I. M. sz. rendelettel (R) kimerítően szabályozta.

A tagosításra vonatkozó s az imént említett rendelet II. fejezetében részletesen szabályozott bírói eljárást meg kell előznie a földművelésügyi miniszter által foganatosítandó közigazgatási eljárásnak: vájjon melyik a község határának a tagosítási eljárásba bevonható területe és vájjon a tagosítás a községre hasznos és célszerűen keresztülvihető-e. E közigazgatási eljárást részletesen a R. I. fejezete szabályozza. A közigazgatási eljárás foganatosítását a földművelésügyi minisztertől bárki kérheti, aki a tagosítandó területen fekvő valamely ingatlan tényleges birtokosa és telekkönyvi tulajdonosa. A földművelésügyi miniszter, ha a kérelmet tárgyalásra alkalmasnak találja, a községbe tárgyaló bizottságot küld ki.

A *tárgyaló bizottság* tagjai: a földművelésügyi miniszter által kijelölt megfelelő szakképzettségű előadó mint vezető tag; az állami 22. földmérési felügyelőségnek egyik mérnöke; a kultúrtechnikai hivatal

kiküldötte; a vármegyei gazdasági felügyelőség kiküldötte; a kir. erdőfelügyelőség kiküldötte és a járási főszolgabíró (megyei törvényhatósági jogú város polgármestere) vagy helyettese. Ez a bizottság a tagosítást kérők és ellenzők meghallgatása s megfelelően szabályozott, *határjárással* kapcsolatos eljárás lefolytatása után véleményt nyilvánít a tagosítás szükségességéről, hasznosságáról, célszerűségéről stb. jelentést tesz a földművelésügyi miniszternek. Ez a bemutatott adatokat javaslattétel végett az állandó gazdasági szakbizottsággal közli.

Az állandó gazdasági szakbizottság (amelynek felállítását már az 1908: 39. tc. 2. §-a kilátásba helyezte) a földművelésügyi miniszter mellett mint véleményező és javaslattevő bizottság működik azokban az ügyekben, amelyeket jogszabályok és a miniszter rendelkezései eléje utalnak, elsősorban tagosítási ügyekben. Mai szervezetét a R. 16. §-a állapítja meg. (A korábbi szervezetre vonatkozólag v. ö. az 1200/1908. I. M. 20. 1909. I.M. és 60.000/1921. F. M. sz. rendeleteket.) Tagjai: a földművelésügyi miniszter által kinevezett elnök, két gazdasági szakismerettel bíró tag, egy erdészeti szakismerettel bíró tag és két földművelésügyi közigazgatási tisztviselő, továbbá a pénzügyminiszter által kinevezett állami földmérési szakközeg és végül az igazságügyminiszter által kinevezett, birtokrendezési ügyekben jártas két olyan tag, akiknek az ítéldbírákra megszabott képzettségük van. A kinevezés öt évre szól. A földművelésügyi miniszter az állandó gazdasági szakbizottság véleménye és javaslata alapján hoz határozatot a tagosítási ügyekben.

Ha a földművelésügyi miniszter határozatában a tagosítást hasznosnak és célszerűnek mondja ki, határozatát a tagosító *bírói eljárás* folyamatbátétele céljából az igazságügyminiszterrel közli, ellenkező esetben csak a kérelmezőt értesíti az elutasító határozatról s ily esetben bírói eljárásnak nincs helye. A bírói eljárás az illetékes törvényszék hatáskörébe tartozik s ez dönt a tagosítás megengedhetőségének a kérdésében. Az ítélet ellen a táblához felfolyamodásnak, az elsőbírósági ítéletet megváltoztató táblai ítélet ellen a kúriához felülvizsgálati kérelemnek van helye. Maga a tagosítási érdemleges tárgyalás és határozathozatal szintén a kir. törvényszékek hatáskörébe tartozik, a szükséges előmunkálatok elvégzésére pedig ugyancsak a törvényszék delegál bírót, aki szakértőnek, a birtokrendező mérnöknek és az állami mérnöknek segítségét veszi igénybe. Az eljárást részletesen szabályozza a R. III., IV. és — a végrehajtásra vonatkozólag — V. fejezetc.

Az előmunkálatok során becslési eljárásnak is van helye, melyet az eljáró bíró vezetése mellett a birtokrendező mérnök közreműködésével a becslőbizottság végez.

A *becslőbizottság* elnökét és helyettes elnökét a földművelésügyi miniszter jelöli ki, két rendes és két pótagját a birtokosok érdekcsoportjai választják. Az eljárásra lásd a R. 102—114. §.

A tagosítási eljárás mérnöki munkálatait csak *birtokrendező' mérnök* végezheti. Ilyen csak az lehet, aki a 40/1909. I. M. sz. rendelet értelmében szervezett vizsgáló bizottságtól földmérői jogosítványt nyert, vagy aki a R. 246. §-ában szerzett birtokrendező mérnökvizsgáló bizottságtól birtokrendező , mérnöki jogosítványt nyer. A birtokrendező mérnökvizsgáló bizottság ismertetését lásd az igazságügyminiszter fennhatósága alá tartozó szervek között.

**Telepítési alap. — Országos telepítési tanács. — Országos
telepítési igazgatóság. (Budapest.)**

311

A telepítésről és más földbirtokpolitikai intézkedésekről szóló 1936:27. tc. 1. §-a szerint az ország egyetemes érdekeinek leginkább megfelelő birtokmegosztás kialakulását — amennyiben a fennálló birtokmegosztási és népsűrűségi viszonyok szükségessé teszik — *telepítéssel* is szolgálni kell. A törvény értelmében a földművelésügyi miniszter a hatáskörébe tartozó tennivalók végrehajtása a felmerülő szükséghez képest a földművelésügyi miniszter tárcája keretében a minisztertanács hozzájárulásával *Országos telepítési igazgatóságot* létesíthet. (2. §.)

A törvény céljának megvalósítása céljából pedig *telepítési alapot* kell létesíteni. Az alapot a földművelésügyi miniszter kezeli s őt illeti az utalványozási, valamint az alaphoz tartozó ingatlanok feletti rendelkezési jog. Az alapról az országgyűlésnek évenként jelentést tesz. (71. §.) A törvény 72. §-a részletesen felsorolja az alap bevételeit, valamint az annak terhére eszközrendelendő kiadásokat.

A törvény végrehajtásának előmozdítása érdekében javaslattevő és véleményező szervként *Országos telepítési tanácsot* kell létesíteni, amely javaslatait és véleményeit közvetlenül a miniszter elé terjeszti. E tanács elnökét és alelnökét a földművelésügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevezi ki. A tagok közé az országgyűlés mindkét háza két-két tagot választ, míg egy-egy közös képviselőt küldhetnek ki a r. k. érsekek és megyéspüspökök, a többi érdekelt r. k. javadalmasok, az érdekelt szerzetes rendek s egy-egy tagot minden más érdekelt egyház s vallásfelekezet is. A tanácsnak tagja a m. kir. kincstári jogügyi igazgató és a közalapítványi kir. ügyigazgatóság vezetője. A többi tagot a földművelésügyi miniszter nevezi ki részben a miniszterek kijelölése alapján, részben a 74. § (2) bekezdésében felsorolt érdekképviselők tagjai sorából. A tagok száma 50-nél több nem lehet. A kinevezés öt év tartamára szól.

Református kovácsházai telepkezelőség.

312

A telepkezelőség rendeltetése a Csonkamagyarországon maradt 21 telepes község ügyeinek adminisztrálása, a mintegy 700 kat. hold kiterjedésű — betelepítés után fennmaradt — úgynevezett régi illetmény földek és szabadrendelkezésre álló területek hasznosítása, bérbeadása, az ezekre vonatkozó haszonbérleti szerződések megkötése, haszonbérek, adók stb. beszedése; a hat községben, hol a kir. kincstár kegyúr, a kegyúri épületek ellenőrzése, azok javítása érdekében előterjesztés tétel az illetékes államépítészeti hivatalokhoz; a megyesegyházai vásárvámszedési jog hasznosítása; telepéseknek tanácsadás stb. valamint a kir. kincstárt megillető virilis jogoknak az államkincstár képviselőjében való gyakorlása.

A telepkezelőség a fenti ügyek elláthatása érdekében 9194/1923. F. JVL sz. rendelettel állítottatott fel Reformátuskovácsháza székhellyel, amely község centrális fekvése következtében e célra a legalkalmasabbnak bizonyult.

A kezelőség személyzete egy m. kir. jószágigazgató tanácsosból áll, aki a teendőket egymaga látja el.

Gazdasági munkásügyek és szociálpolitika.
Országos gazdasági munkáspénztár. (Budapest.) 313
Helyi bizottságok. (6.) — Igazgatósági megbízottak. (2.)

A betegség és baleset esetén való ellátás kérdése, mint általában a külföldön, úgy nálunk is, eltérő módon szabályoztatott az ipari és a gazdasági munkásokra nézve. Az államok a gazdasági munkásokról inkább a gazdák gyógyítási és ellátási kötelezettségének kimondása útján, az ipari munkásokról ellenben a biztosítás útján gondoskodtak. (Ennek a történeti fejlődésen kívül oka volt az a különbség is, amely a gazdasági és az ipari munkás keresetének minősége között fennáll: a gazdasági munkások időszakai keresetével szemben az ipari munkás egész éven át keres. Továbbá a betegség esetére való biztosításnál figyelembe kell venni, hogy míg az ipari munkások javarészt a gócpontokban dolgoznak, addig a perifériákban dolgozó gazdasági munkások egységes biztosítása — a gyógyítási eszközök hiánya miatt — nagy nehézségekbe ütközik.) Nálunk is a gazdasági munkásoknak betegség esetére való ellátása a gazdaság köteletségévé tétetett akkor is, amikor baleset esetére való kötelező biztosításukra külön intézmény állíttatott fel. Ezzel szemben az ipari munkások betegség és baleset esetén való segélyezése egészben a biztosítási kötelezettség formájában, szintén külön intézmény felállításával szabályoztatott.

Az ipari munkások kötelező biztosítását hét évvel megelőzőleg, 1900-ban a gazdasági munkások baleset esetére való kötelező biztosítása céljából az 1900: 16. tc. megszervezte az *Országos gazdasági munkás- és cselédségély pénztárt*. Az intézmény úgy, ahogy a fenti tc. s az ezt módosító 1902: 14. tc. megszervezte, megfelelt a kötelező balesetbiztosítás terén rá váró feladatnak, de az önkéntes s nevezetesen a rokkantság elleni biztosítás nem terjedt oly mértékben, ahogy az kívánatos lett volna. Egyrészt, mert ebbe a biztosításba csak 35 évesnél fiatalabbakat lehetett felvenni s másrészt, mert a tagnak csak igazolt rokkantság esetére biztosít segélyt; s halálozás esetén a hátrahagyott családról, illetve árvákról is hatékonyabban kellett gondoskodni. Az ipari munkások kötelező biztosításáról szóló 1907: 19. hatása alatt az 1900: 16. és az 1902: 14. tc.-ek kiegészítéséről szóló 1912:8. tc. épen ezért: a baleset- és rokkantsági segélyt felemeli; a rokkantsági biztosításban való részvételnél megszünteti a 35 éves korhatárt; lehetővé teszi, hogy a biztosított bizonyos életkor elérése (65. év) után minden esetben — nemcsak ha rokkant — nyugdíjban részesülhessen; halál esetén a hátrahagyott családról hatékonyabban gondoskodik. Az intézmény nevét megváltoztatja az 1913:20. tc. *Országos gazdasági munkáspénztár-ra* s ugyanez törvény közvetlenül a gazda köteletségévé teszi a gazdasági cselédeknek a betegség esetén való segélyezését. (V. ö. még 1907: 19. tc. 3. §., 1922: 2., 1927: 21. tc.-ek.)

A pénztár igazgatási szervei: *a)* a központi igazgatóság, *b)* a helyi bizottságok (községi elöljáróság, igazgatósági megbízott).

A központi igazgatóság a földművelésügyi miniszter által kinevezett elnökön kívül 12 tagból áll. Közülük négyet a helyi bizottságok kiküldöttel választanak, négyet az alapító tagok közgyűlése, négyet pedig a föld-

művelésügyi miniszter nevez ki. A központi igazgatóság ügykezelése a m. kir. kormány felügyelete és ellenőrzése alatt áll: a földművelésügyi miniszter az igazgatóság mellé kormánybiztost nevez ki.

Minden községben (városban), amelyben a munkáspénztárnak legalább 50 tagja van, 12 tagból álló *helyibizottság* alakítatik. Hatáskörébe tartozik a pénztár helyi igazgatása, a tagok felvételére, kizárására s a segélyezésekre vonatkozó ügyek elsőfokú ellátása. A helyibizottság határozatát a központi igazgatósághoz, innen a miniszterhez lehet felbbezni.

Jelenleg mindössze *hat helyi bizottsága* működik az Országos gazdasági munkáspénztárnak: Bábolnán, Hódmezővásárhelyen, Kisbéren, Mezőhegyesen, Szegeden s Büdszentmihályon.

Ott, ahol a helyibizottság bármely okból meg nem alakítható, vagy ahol a bizottság nem működik, a helyibizottság tennivalóit a földművelésügyi miniszter rendeletére a községi elöljáróság vagy az igazgatóság megbízottja, vagy az igazgatóság által alakított körjegyzőségi bizottság látja el. Ilyen körjegyzőségi bizottság ma nincs, *igazgatósági megbízott kettő* működik: az egyik a gödöllői koronauradalom igazgatósága, a másik a Kaposváron a M. m. ipari cukorgyár bérlete mellett.

Országos gazdasági munkaközvetítő iroda. (Budapest.) 314

Vármegyei (tj. városi) hatósági gazdasági munkaközvetítők. (26.) —
Községi hatósági gazdasági munkaközvetítők.

A munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról szóló 1898:2. tc. 77. §-ban kapott felhatalmazás alapján az akkori földművelésügyi miniszter 1899-ben rendelettel szabályozta a gazdasági munkaközvetítést. Szervei a községi, illetve körjegyzőségi munkaközvetítő és a törvényhatósági munkaközvetítő voltak. A forradalmak után újjászerveztetett a gazdasági munkaközvetítés s annak **központi szerve az Országos mezőgazdasági munkaközvetítő központi iroda** lett. Ennek, valamint az egész gazdasági munkaközvetítésnek mai szervezetét 1926-ban állapította meg a földművelésügyi miniszter. (77.000. 1926. F. M.)

A hatósági gazdasági munkaközvetítés célja: a mező-, szőlőkert- és erdőgazdasági termelés terén, valamint földmunkáknál a gazdasági munkaerő kereslet és kínálat kielégítése. Szervei: 1. az Országos gazdasági munkaközvetítő iroda; 2. a vármegyei (tj. városi) hatósági gazdasági munkaközvetítők.

Az Országos gazdasági munkaközvetítő iroda a földművelésügyi minisztérium kebelében, a miniszter közvetlen felügyelete és ellenőrzése alatt működik, mint a gazdasági munkaközvetítés ügyének országos központi szerve. A vármegyei és a községi hatósági gazdasági munkaközvetítőket ellenőrzi, velük rendelkezik s az e szervek útján kielégítést nem nyert gazdasági munkaerő keresletet és kínálatot országos keretben kiegyenlíti. A miniszter elé előterjesztéseket, javaslatokat, az alsófokú szervek működéséről jelentéseket terjeszt stb.

A vármegyei (tj. városi) hatósági gazdasági munkaközvetítés szervei a vármegyék és tj. városok területén az illetékes vármegyei (városi) m. kir. gazdasági felügyelőségek, melyek e teendőket rendszerint központilag, felmerült szükség esetén pedig a járási m. kir. gazdasági felügyelők közbejöttével látják el.

A községi hatósági gazdasági munkaközvetítés szervei: a) megyei városban a polgármestertől kijelölt tisztviselő; b) községekben (körjegyzőségekben) a vezető, illetve több jegyző esetén a képviselőtestület által kijelölt jegyző.

A gazdasági munkaközvetítő szervek működését támogató 315 bizottságok.

Az 1919-ben Washingtonban tartott nemzetközi munkaügyi egyetemes értekezlet által a munkanélküliség tárgyában tervezet alakjában elfogadott nemzetközi egyezményt becikkelyező 1928: 15. tc. szerint minden tag, mely ezt az egyezményt megerősíti, munkaközvetítő hivatalok hálózatát köteles kiépíteni, az e hivatalok tevékenységét érintő ügyekben pedig véleménynyilvántartásra hivatott bizottságokat köteles alakítani, amelyekben a munkaadóknak és a munkásoknak képviselve kell lenniök. A hatósági munkaközvetítő szervezet ekkor nálunk már ki volt építve, csak az említett bizottságok felállításáról kellett gondoskodni. A 27.600/1930, F. M. sz. rendelet a *gazdasági munkaközvetítő szervek működését támogató bizottságként* az 1920: 18. tc. alapján létesített községi (megyei városi) és vármegyei (tj. városi) mezőgazdasági bizottságokat jelölte ki.

Mezőgazdasági munkásjogvédő központi iroda. (Budapest.) 316

Helyi megbízottak.

A m. kir. földművelésügyi miniszter a 137.315/1921. F. M. számú rendelettel szervezte. Tevékenységét 1922. évi január hó 1-én kezdette meg és azt központi és körülbelül 180 főt kitevő *helyi megbízottai* útján fejté ki. A központi iroda a földművelésügyi minisztériumban működik. Feladata, hogy a hozzáforduló gazdasági munkavállalókat ingyenes jogi tanáccsal támogassa és hogy őket munka-, illetve szolgálati szerződéseikből keletkezett vitás ügyeiknek a rendes bíróságok és a közigazgatási hatóságok előtt való elintézésénél igazolt szegénységük esetén díjtalanul képviselje.

Földművelők tudakozódó irodája. (Budapest.)

317

A m. kir. földművelésügyi miniszter az 5970/1908. F. M. sz. rendelettel szervezte. A földművelésügyi minisztériumban működik, különleges szervezete nincsen. Tájékozással szolgál a minisztériumot felkereső gazda-

sági kisépzisztenciáknak olykép, hogy a személyesen hozzáforduló feleknek ügyes-bajos dolgaikban a felvilágosítást ingyenesen megadja, levélbeni megkeresések alapján pedig a földművelésügyi minisztérium ügykörébe tartozó dolgokban ad díjtalanul tájékoztatást.

Országos gazdasági szociálpolitikai tanács. (Budapest.) 317

Létesítettett az 1927. évi 541/el. VI. és 1927. évi 3825/el. sz. F. M. rendelettel. A tanács áll: elnökből, alelnökből, ügyvezető al-elnökből, főelőadó titkárból, jegyzőből, továbbá tizenhárom tagból. A tanácsban képviselve vannak az összes minisztériumok, különböző érdekképviselői szervek s egyes, szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozó egyének.

A tanács feladata szociálpolitikai kérdésekben a földművelésügyi miniszter részére véleményezés és javaslattétel.

Országos gazdasági munkásházépítési alap. 318

A gazdasági munkásházak létesítésének állami támogatásáról szóló 1907:46. tc. 8. §-a értelmében a törvényhozás által gazdasági munkásházak építésének előmozdítására az 1907. évtől kezdve engedélyezendő hitelekkel a számadási év végéig fel nem használt részösszegek az Országos gazdasági munkásházépítési alap létesítésére, illetve gyarapítására fordítandók s ebből az alaphoz a gazdasági munkásházak építése, segélyek, illetve kölcsönök engedélyezésével mozdítandó elő.

Növényegészségügyi szolgálat

Növényegészségügyi tanács. (Budapest.) — M. kir. növényegészségügyi intézet. (Budapest.) — M. kir. növényegészségügyi szolgálat. — M. kir. növényegészségügyi körzetek. — Növényegészségügyi helyi megbízottak. 318

A hivatalos növényegészségügyi szolgálat feladata az, hogy a mezőgazdasági és kertgazdasági természetvényeket veszélyeztető állati és növényi kártevők vagy élettani elváltozások által okozott kártételek megelőzésére eddig alkotott s ma is hatályos jogszabályok (1882: 15. te, 1889:41. te, 1883:17. te, 1894:12. te, 1907:31. te, 1925:44. te, 1936: 17. te, 48.000/1894. F. M. sz. r., 28.000/1907. F. M. sz. r., 40.000/1926. F. M. sz. r.) s a jövőben alkotandó jogszabályok végrehajtásában közreműködjenek, a közigazgatási hatóságok ily irányú tevékenységét elősegítse, a gyakorlati védekezés terén pedig az érdekelt termelőket támogassa és felvilágosítsa.

A hivatalos növényegészségügyi szolgálatot a növényvédelem tárgyában Rómában 1929 április 16-án kelt nemzetközi egyezmény becikelyezéséről szóló 1936: 17. tc. 1., 2. és 3. §-a alapján a földművelésügyi miniszter legújabbán a 24.000/1936. F. M. sz. rendelettel szabályozta. E rendelet 1936 november 1-én lépett életbe s ugyanekkor veszítette hatályát a 49.000/1932. F. M. sz. rendelet, amely ugyanezt a szolgálatot szabályozta Magyar növényvédelmi szolgálat és Növényvédelmi szervek elnevezés alatt. Az alábbiakban a növényegészségügyi szolgálat szerveit a 24.000/1936. F. M. sz. rendelet alapján ismertetjük.

A *Növényegészségügyi tanács* feladata az, hogy a m. kir. földművelésügyi miniszter részéről hozzáutalt szakkérdésekben véleményt adjon és azokat javaslata kíséretében a miniszternek döntés végett felterjessze. Szervezetét és ügyrendjét a földművelésügyi miniszter külön rendelettel fogja megállapítani.

A *M. kir. növényegészségügyi intézet*, mint központi szerv feladata a mezőgazdasági és kertgazdasági természetvényeket veszélyeztető állati és növényi kártevőknek, az élettani elváltozások által okozott kártételeknek, valamint az élősködő és gyomnövények életviszonyainak tudományos és gyakorlati tanulmányozása. Védekező módszerek kidolgozása, védekező eszközök kipróbálása, tanulmányozása. Tömegesen jelentkező állati és növényi kártevők irtásának helyszíni megszervezése és irányítása. Felvilágosítás, tanácsadás, növényvédelmi ismeretek terjesztése. Belső szervezetét és ügyrendjét a miniszter szintén külön rendelettel állapítja meg.

A *M. kir. növényegészségügyi szolgálat*, mint központi igazgatási szerv, feladata az ország növényegészségügyének állandó felügyelete, az ezzel kapcsolatos vizsgálatok, ellenőrzés, nyilvántartás, propaganda és hírszolgálat irányítása stb., amint azt a 24.000/1936. F. M. sz. rendelet 7. §-a részletesen megállapítja. Székhelye Budapesten, a földművelésügyi minisztérium épületében van.

A *M. kir. növényegészségügyi körzetek* a növényegészségügyi szolgálat külső igazgatási szervei. Közigazgatási járasonként szerveztetnek meg lehetőleg oly helyeken, ahol mező- vagy kertgazdasági tanintézet van. Törvényhatósági joggal felruházott és nagyobb megyei városokban külön körzetek szerveztetnek. A körzetek vezetői az iskoláknak, illetve tanintézeteknek a földművelésügyi miniszter által e munkakörrel megbízott tanerői. Oly területek, melyeken ily iskolák vagy tanintézetek még nincsenek, egyelőre a legközelebbi körzetbe osztatnak be. A körzetek jelentéseikkel, javaslataikkal és kéréseikkel közvetlenül a m. kir. növényegészségügyi szolgálathoz fordulnak. Sürgős, veszélyekkel fenyegető esetben a miniszternek táviratilag vagy telefon útján közvetlenül is jelentenek. Egyébként feladatukat a többször említett rendelet 8. §-a állapítja meg részletesen.

A *növényegészségügyi helyi megbízottak*, mint helyi igazgatási szervek feladata az, hogy működési területükön a növényegészségügyi körzetvezetők szaktevékenységét előmozdítsák s evégből ellássák azokat a teendőket, amelyek a növényegészségügy helyi érdekeinek előmozdítását célozzák. Ezek a helyi megbízottak a növényegészségügyi körzetek területén fekvő városok, nagyközségek, körjegyzőségek egész vagy megosztott

területére kiterjedő megbízással ellátott, megfelelőeri képzett mezőgazdák, szőlősgazdák vagy kertészek, akiket teendőik ellátására az illetékes körzetvezető előterjesztésére egy-egy év tartamára a földművelésügyi miniszter bíz meg.

A növényvédelmi, illetve növényegészségügyi szolgálat múltjára vonatkozólag megjegyezzük, hogy a *M. kir. növényegészségügyi intézet* a **legújabb időkig (1936. november 1.) M. kir. növényvédelmi kutató intézet** név alatt működött. Ez az intézet 1932-től kezdve állott fenn, mikor azt a magyar növényvédelmi szakszolgálat szervezéséről szóló 49.000/1932. F. M. sz. rendelet két intézetnek: tudniillik a *Magyar kir. állami rovartani állomásnak* és a *M. kir. mezőgazdasági növénykórtani és biokémiai intézetnek* összevonásából szervezte, mint a növényvédelmi szakszolgálat központi szervét.

Maga a *M.kir. állami rovartani állomás* keletkezése a filloxera 1874. évben történt behurcolásához fűződik, amikor a földművelésügyi kormány »*Országos filloxerakísérleti állomásk* létesített. A filloxera kérdésének tisztázása után ebből 1890-ben M. kir. állami rovartani állomás létesített s mint ilyen működött 1932-ig. 1910-ben került mai helyére (II., Kitaibel Pál-u. 1.), ahol 1936 november 1-ig mint a Növényvédelmi kutató intézet egyik osztálya működött.

A *M. kir. mezőgazdasági növénykórtani és biokémiai intézet*, amelyből a növényvédelmi kutató intézet növénykórtani és növénybiokémiai osztálya alakult, szintén két intézet egyesüléséből keletkezett. 1897-ben Magyaróvárott a gazdasági akadémia növénytani tanszékével kapcsolatban »*M. kir. magvizsgáló, növényélet és kórtani állomás*« létesült. A **vetőmagvizsgáló-állomás** csakhamar megszűnt és azóta az intézet a »*M. kir. növényélet és kórtani állomása* nevet viselte. (16.257/1898. F. M.) Az állomást 1914-ben Budapestre helyezték, a kísérleti telepre. 1925-ben kivált az állomás *biokémiai laboratóriuma* s azóta külön néven szerepelt: »*M. kir. mezőgazdasági növény biokémiai állomás, Budapest*« címen. **1931-ben a két állomás újra egyesült** »*M. kir. mezőgazdasági növénykórtani és biokémiai intézetek* név alatt. (II., Hermann Ottó-u. 15.) Az intézetből lett, mint említettük, a M. kir. növényvédelmi kutató intézet két osztálya: a növénykórtani és biokémiai osztály. A M. kir. növényegészségügyi intézet szervezete még nincsen megállapítva.

Ugyancsak a növényegészségügyi szolgálatnak a 24.000/1936. F. M. sz. rendelettel történt szabályozásával megszűnt a 4810/1920. M. E. sz. **rendelettel létesített Gyógy- és Ipari Növény forgalmi Iroda**, amely a 47.128/1925. F. M. sz. rendelet értelmében a m. kir. földművelésügyi **minisztérium fennhatósága alatt Növényvédelmi és növényforgalmi iroda** néven működött s 1932-ben (a 49.000/1932. F. M. sz. rendelettel) a növényvédelmi szolgálat egyik központi szervévé tétetett. A megszüntetett Növényvédelemi és növényforgalmi iroda feladatköre megosztott a szegedi, illetve kalocsai m. kir. mezőgazdasági vegykísérleti és paprika-kísérleti állomás, a M. kir. gyógynövénykísérleti állomás és a M. kir. növényegészségügyi szolgálat között. (6300/1936. M. E., 105.500/1936. F. M. sz. rendeletek.)

Gazdasági szakoktatás.

M. kir. gazdasági akadémiák. (Magyaróvár, Keszthely, 321 Debrecen.)

A gazdasági akadémiai oktatást sokáig csak az egyetlen magyaróvári m. kir. gazdasági akadémia végezte. A többi felsőbb gazdasági tanintézetek (Debrecenben, Keszthelyen, Kassán és Kolozsvárott) nem álltak akadémiai fokozaton (a felvétel nem volt középiskolai érettségihez kötve). 1906-ban valamennyi gazdasági felsőbb iskola gazdasági akadémiává alakítottatott egységes szervezettel, azonos felvételi feltételekkel s tanítási anyaggal. Szervezeti szabályzatukat legújabban az 59.220/1925. F. M. sz. rendelet állapítja meg. Feladatuk: a mezőgazdasági felsőfokú oktatáson kívül a mezőgazdasági tudományoknak kísérletek, kutatások útján való fejlesztése s szakügyekben véleményadás. Az akadémiákra rendes hallgatókul felvehetőek azok, akik valamely hazai középiskolában vagy a földművelésügyi miniszter által a felvétel szempontjából azzal egyenrangúnak elismert középfokú szakiskolában érettségi (mezőgazdasági képesítő) bizonyítványt nyertek. A tanulmányi idő 6 félév. Okleveles gazdává képesít.

Ma három gazdasági akadémiánk van: a magyaróvári, a keszthelyi és a debreceni.

A magyaróvári m. kir. gazdasági akadémiát **Mária Terézia leányának** a férje, Albert Kázmér hg. 1818-ban alapította. A tanintézet főrendeltetése kezdetben az volt, hogy a hercegi uradalmak számára szakképzett gazdaságtiszteket neveljen, de bárki látogathatta az előadásokat. Működése 1849-ben megszakadt. Az abszolutizmus idején Magyaróvárrott cs. kir. gazdasági tanintézetet állítottak fel, amely 1869-ben került magyar közigazgatás alá. 1874-ben *m. kir. gazdasági akadémia* címet nyert, 1906-ig az egyetlen gazdasági akadémiánk volt. Kísérleti intézményeink egész sora sarjadt ki ebből az akadémiából.

A keszthelyi m. kir. gazdasági akadémia. **Festetich György gróf** 1797-ben »Georgicon« nevű gazdasági tanintézetet létesített Keszthelyen. Ez a gazdasági magánintézet öt évvel előbb nyílt meg, mint Németországban az első gazdasági szakiskola. Működését uradalmi gazdaságtisztek képzésével kezdte meg, de 1808-ban a Georgiámban már nyolcféle fakultás működött. A felvételi feltételek változtak fakultások szerint. Az úgynevezett »tudományos gazdasági iskolában« filozófiai végzettséget vagy legalább hat deákiskola elvégzését kívánták. A *parasztiskolában* az írni-olvasni tudást; a *pristaldeumban*, vagyis az úrbéri jogviszonyok **iskolájában jogi előismereteket; az erdész-, vadász- és ménesmesteri iskolában** a magyar és német nyelv ismeretét; a *mérnök- és építészkolában* mérnöki előismereteket. Volt még kertész- és gazdaasszonyi iskola. Az előadás nyelve kezdetben német volt, 1799 óta latin. A tanulók évenként vizsgákat tettek, melyek a helikoni ünnepek keretében folytak le.

Működése 1848-ban szűnt meg, mikor a tanulók tömegesen bejelentették a szabadságharcban való részvételüket s a tanintézet ekkor működését megszüntette. A Georgikonnak 51 éves fennállása alatt 17 tanára és 1444 tanulója volt.

1864-ben, a célból, hogy az ekkor kizárólag németnyelvű magyar-óvári intézet mellett magyarnyelvű felső gazdasági iskola is álljon a tanuló ifjúság rendelkezésére, Festetich Tasziló gróf altábornagynak és a különböző helyi szervezeteknek áldozatkészségével Keszthelyen állította fel a budai helytartótanács az »*Országos gazdasági és erdészeti tanintézet*»-et. Az iskola kezdetben három-, később kétéves évfolyamú volt, amelybe nyolc gimnázium, vagy hat reáliskola és egyévi gazdasági gyakorlat igazolása után lehetett belépni. A tantermek és épületek hiánya miatt az erdészek kiképzése 1869-től kezdve szünetelt s az iskola csak gazdákat nevelt. *M. kir. gazdasági felsőbb tanintézet* nevet kapott, a m. kir. földművelés, ipar és kereskedelmi minisztérium fennhatósága alá jutott és ily minőségben működött az 1873—1874. tanév végéig. 1865-től 1874-ig 858 tanulója volt az iskolának. Ez idő alatt, kapcsolatban a felső tanintézettel, *földművesiskola* is működött Keszthelyen. *M. kir. gazdasági tanintézet* lett az iskola neve 1874-ben. Az évfolyam három évre emeltetett, de a felvételi feltétel hat középiskolai osztály elvégzéséhez köttetett s az elméleti tanítás mellett kiváló súly helyeztetett a gyakorlati kiképzésre. 1904-ben újra megszigorították a felvételi feltételeket s bővítették az előadott tárgyak keretét és számát. 1897-ben az iskola a Festetich Tasziló herceg által felajánlott telken épült új épületbe költözött. Középfokú gazdasági iskolai minőségben működött Keszthelyen a gazdasági tanintézet 1906-ig, mely idő alatt 925 tanulója volt. 1906-ban gazdasági akadémiai rangra emeltetett.

A debreceni m. kir. gazdasági akadémia. 1866-ban Debrecen szabad kir. város tanácsa az ott létesítendő magyar tannyelvű országos gazdasági és erdészeti tanintézet céljaira nagyobb területet engedett át. 1868-tól 1876-ig mint *országos gazdasági tanintézet* kétéves tanfolyammal működött. Előképzettséggül gimnáziumi és reáliskolai végzettséget kívántak meg. Az intézet a városban volt, bemutató gazdasága a várostól 7 kilométernyire fekvő Pallag-pusztán. 1876-tól 1906-ig mint m. kir. gazdasági tanintézet működött hároméves tanfolyammal, de a belépés már a középiskola VI. osztálya után-lehetséges volt. 1901-ben az egész tanintézet a pallagi területre került. 1906-ban ez is gazdasági akadémia lett hároméves tanfolyammal. A gazdasági akadémiával kapcsolatban konviktus áll a hallgatóság rendelkezésére, 150 férőhellyel.

M. kir. felsőbb tejjgazdasági és tejipari szaktanfolyam. 322 (Magyaróvár.)

A tanfolyam a m. kir. magyaróvári gazdasági akadémia és a m. kir. tejjgazdasági kísérleti állomás igazgatóságának a javaslatára alapján 1925-ben létesített. (50.059/1925. F. M.) Célja: magas színvonalon a tejjgazdasági és tejipari elméleti és gyakorlati ismeretek- elsajátítására módot adni. Nevezetesen képezni: tejjgazdasági intézőket, tejjgazdasági tanácsadókat, tejjgazdaságtan leendő tanárait és tanítóit, tejipari vállalkozások leendő vezetőit, szarvasmarhatenyésztési egyesületek vezetőit s tej iparosokat. A tanfolyam a m. kir. földművelésügyi miniszter főfelügyelete alá tartozik, de a közvetlen vezetést és igazgatást a magyaróvári gazdasági akadémia igazgatója végzi. Az előadók elsősorban a magyar-

óvári m. kir. gazdasági akadémia tanáraiból és a magyaróvári m. kir. tejkísérleti állomás szaktisztviselőiből kerülnek ki. Rendes hallgatókul felvétetnek: *a)* a magyaróvári gazdasági akadémia III. éves hallgatói, *b)* okleveles gazdák, *c)* okleveles vegyészmérnökök, *d)* okleveles állatorvosok, *e)* ha férőhely van, érettségizett egyének. A tanfolyam október 15-től július 15-ig tart. (L. még 36.592/1926. F. M., 37.385/1916. F. M.)

Kecskeméti m. kir. gazdasági szaktanítóképző intézet. 323

Minthogy a gazdasági népiskolák száma a háborúelőtti évtizedben annyira megnövekedett, hogy megfelelő számú tanerőt a földművesiskolákban a néptanítók számára rendezett négyhetes mezőgazdasági tanfolyamokon nevelni nem lehetett: a kormány 1910-ben elhatározta, hogy külön intézetet állít fel a tanítók gazdasági és külön intézetet a tanítónők gazdasági és háztartási kiképzése céljából. így állított fel 1910-ben a *kecskeméti m. kir. gazdasági tanítónőképző intézet* internátussal. Az intézet működése 1923-tól 1926-ig szünetelt. 1928 óta az intézet *M. kir. gazdasági szaktanítóképző intézet* név alatt működik. (41.700/1928. F. M.)

A gazdasági népiskoláknál működő tanítónők részére továbbra is megtartatnak a nyári négyhetes gazdasági (háztartási) továbbképző tanfolyamok.

M. kir. Tessedik Sámuel középfokú gazdasági tanintézet. 324 (Szarvas.)

A Tessedik Sámuel által 1780-ban 6 kat. hold szikes területen épített és saját költségen felszerelt, de 1806-ban anyagiak hiánya miatt megszüntetett *gazdasági mintaiskolán* újból való megnyitásának a gondolata 1924-ben, Tessedik Sámuel születése után 150 évvel merült fel. Szarvas község támogatásával 1926—1928 közt fel is épült a tanintézet s 1927-ben már megnyílt az intézet két évfolyama.

Az intézet a m. kir. földművelésügyi miniszter fennhatósága alá tartozik. Élén az igazgató áll. Célja: négy középiskolát végzett gazdai ifjakat — az általános műveltség nyújtása mellett — saját birtokuk (bérletük) önálló kezelésére megtanítani. A tanintézetbe felvehető az, aki a középiskola négy osztályát sikerrel elvégezte. Az oktatás szeptember 1-én kezdődik s a következő év június végéig tart. A növendékek bejárók, de nem helybeli növendékek részére *konviktus* is van. A tanulmányi idő négy éves, az oktatás elméleti és gyakorlati. A végbizonyítvány tulajdonosa: »képesített gazda«. A képesített gazda rendes hallgatónak beiratkozhatik a felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyamra, a budapesti kertészeti tanintézetbe, »jeles« végbizonyítvánnyal pedig rendes hallgatónak felvehető a m. kir. gazdasági akadémiaira is. (79.798/1927. F. M., 108.585/1929. F. M., 71.000/1920. F. M.)

A tanügyi gazdaságban van lótenyésztés, tehenészet, sertésenyésztés, kertészet.

M. kir. gazdasági felső leánynevelő intézet. (Putnok.) 325

1911-ben a földművelésügyi miniszter Putnok községben állami kertgazdasági tanszéket létesített, 1912-ben pedig ugyanott egy háztartási és egy gyümölcsfeldolgozási tanfolyamot. Ezt a tanfolyamot több másik követte, majd megindult Putnokon egy állandó jellegű háztartási iskola építése is, amely 1913-ban mint »M. kir. háztartási iskolán megkezdte működését. A tanulmányi idő egy évben, a felvételi feltétel legalább hat elemi elvégzésében volt megállapítva. A háztartási iskola 1913 ősztől az 1921/1922. tanév végéig működött, ekkor helyébe a mai három évfolyamú intézet lépett. Ez 1924-ig mint *háztartási iskolán* működött, ekkor a neve a fentire változtattatott. 1926-ban nyílt meg a 80 növendék befogadására alkalmas, kétemeletes új *internátusi* épület. Külső gazdaságot a földbirtokrendezés folyamán kapott. Az intézet célja a serdülő lányokat a családi tűzhely számára, illetve megfelelő foglalkozási körben való alkalmaztatásra, vallás-erkölcsi és nemzeti irányú neveléssel — az általános műveltségen felül — gazdasági, háztartási és gazdaságkereskedelmi irányban kiképezni. Felvétetnek azok a 20 évesnél nem idősebb lányok, akik a közép vagy polgári iskola legalább négy osztályát elvégezték. (48.115/1925. F. M.)

M. kir. mezőgazdasági tejipari szakiskola. 326
(Csermajor, Sopron vm.)

1889-ben alakult »*Ál. kir. tejjgazdasági szakiskolai* néven az akkori Lajos bajor kir. herceg sárvári uradalmának Pusztalánc nevű majorjában, a sárvári uradalom és a m. kir. földművelésügyi miniszter közt létrejött s azóta többször módosított szerződés alapján. A szakiskolának végleges, Csermajorban történt elhelyezése 1929-ben határozottat el. (65.710/1926. F. M.), addig, 39 éven keresztül, a Pusztalánc majorban volt elhelyezve. A szakiskolának első évfolyamai 1902-ig négy és fél hónaposak voltak, 1902-től egyévesek lettek. 1889—1922 közt két tanfolyam volt rendszerezítve a hallgatók részére: 1. alsó tanfolyam a tejkezelők részére hat elemivel és tejjgazdasági előgyakorlattal, 2. felső tanfolyam tejjgazdasági üzletvezetők részére, gazdasági tanintézeti, később gazdasági akadémiai elővégeztséggel. 1922-ben a m. kir. tejjgazdasági szakiskola címét a fenti címre változtatták. Most a tanulók felvétele már négy középiskolai előképzettséghez van kötve, előzőleg pedig a tanuló egy esztendő mint tejipari tanonc köteles a gyakorlatban eltölteni.

A szakiskola elvégzése 3000 liter tej feldolgozását meg nem haladó üzem vezetésére képesít, ha annak főága nem a sajt készítés; különben a sajtmesteri képesítésre is szükség van, amely szintén a tejipari szakiskolánál szerezhető meg. (68.966/1926. F. M.)

M. kir. mezőgazdasági szakiskolák. (11.) 327

Rendeltetésük: elsősorban saját gazdasággal, vagy bérlettel bíró gazdaiifjaknak, másodsorban gazdasági altiszti pályára készülő, gazdaságban nevelkedett ifjaknak foglalkozásuk szakszerű üzéséhez feltétlenül

szükséges elméleti és főként gyakorlati gazdasági ismeretek megszerzéséhez módot nyújtani. Jelenleg 11 m. kir. gazdasági szakiskola működik.

A m. kir. földművesiskolák nevét a földművelésügyi miniszter 1929-ben változtatta *m. kir. mezőgazdasági szakiskolára*. (108.000/1929. F. M.) Az iskolák a földművelésügyi miniszter főfelügyelete alatt állnak. Az iskolákban olyan legalább 17 éves ifjak vehetők fel, akik elemi iskolai bizonyítvánnyal igazolják, hogy jól tudnak írni, olvasni s a négy alapművelettel számolni. A tanfolyam mindenütt két éves s részben elméleti, javarészen gyakorlati. (50.300/1921. F. M.)

1. Békéscsabai m. kir. mezőgazdasági szakiskola. Az állam támogatásával Békés vármegye állította fel 1896-ban. 1900-ban állami kezelésbe vétetett.

2. Csermajori »Herceg Esterházy Miklós-féle« m. kir. mezőgazdasági szakiskola (Sopron viti.). A herceg Esterházy-család alapítványának jóvoltából a m. kir. földművelésügyi miniszter fennhatósága alatt 1920-ban alapítottott.

3. Hódmezővásárhelyi m. kir. mezőgazdasági szakiskola. Az 1896. évig fennállott felsőnépiskola megszüntetésével ugyanez évben jött létre. A telket a kincstárnak Hódmezővásárhely engedte át használatra.

4. Jászberényi m. kir. mezőgazdasági szakiskola. A jászberényi közbirtokosság és Jászberény város támogatásával 1896-ban alapítottott.

5. Karcagi m. kir. mezőgazdasági szakiskola. A Karcag város közbirtokos lakossága által felajánlott területen 1899-re az állam költségén állítottott fel.

6. Kecskeméti m. kir. mezőgazdasági szakiskola. A felső népiskolának 1894-ben történt megszüntetése után a földművesiskola a város által átengedett területen 1895-ben állítottott fel.

7. Kehidai m. kir. »Deák Ferenc« mezőgazdasági szakiskola. (Zala vm.) Deák Ferenc egykori birtokának és lakóhelyének megvásárlása után alapított itt a földművelésügyi kormány 1927-ben földművesiskolát.

8. Nagykállói m. kir. mezőgazdasági szakiskola. (Szabolcs vm.) A Nagykálló községtől átengedett területen 1911-ben alapította a kormány.

9. Pápai m. kir. mezőgazdasági szakiskola. A földművesiskola létesítésére Veszprém megyében már 1880-ban megindult mozgalom 1893-ban vezetett sikerre, mikor is a kormány itt földművesiskolát állított fel.

10. Somogyzentimrei m. kir. mezőgazdasági szakiskola (Somogy vm.). A ma fennálló mezőgazdasági szakiskolák között a legrégebb. A megye földbirtokosainak támogatásával 1886-ban állítottott fel.

11. Szekszárdi m. kir. mezőgazdasági szakiskola. 1930-ban kezdte meg ez az iskola működését.

M. kir. téli gazdasági iskolák. (10.)

328

A kiscgazdák képzésére szolgáló mezőgazdasági, régebbi néven földművesiskolákon kívül szükségesnek látszott oly alsófokú mezőgazdasági szakoktatás, amely nem vonja el két egész évre a gazdaifjakat az otthoni gazdaság köréből, mint a mezőgazdasági iskolák. Ezen az elgondoláson alapszik a németországi »Winterschule« mintájára meghonosított téli gazdasági iskolák intézménye, ahol a 17—21 éves gazdaifjak két éven át, de csupán a téli hónapokban (november—március) részesülnek elméleti gazdasági szakismeretekben, egyéb ismeretekben s leventekiképzésben. Tavasztól ősziig viszont az iskola gazdasági szaktanárai keresik fel az ifjakat otthonukban s ilyenkor történik a gyakorlati oktatás.

A legelsőek a *hajdudorogi m. kir. téli gazdasági iskola* és a *nagykőrösi m. kir. téli gazdasági iskola*, melyeket a hajdudorogi gör. kat. lelkész, illetve a Nagykőrösi Gazdasági Egyesület kezdeményezésére 1924-ben létesített a földművelésügyi miniszter (utóbbit az ott már korábban tartott téli gazdasági tanfolyamból). 1927-ben viszont a miniszter fordult felhívással a megyékhez téli gazdasági iskolák felállítása iránt s így keletkeztek 1927., illetve 1928-ban: a *berettyóújfalui*, a *csongrádi*, a *mátészalkai*, a *székesfehérvári* (az ottani téli tanfolyamokból) és a *szombat-helyi* (a város 1926-i kezdeményezésére) *m. kir. téli gazdasági iskolák*, 1930-ban *Mohácson* és *Szentlőrincen* állított fel a földművelésügyi kormány *m. kir. téli gazdasági iskolákat*. így a *m. kir. téli gazdasági iskolák* száma jelenleg kilenc. A legtöbb internátussal kapcsolatos. Magánalapítású és jellegű a »*Gróf Jankovich-Bésán Endre téli gazdasági iskolája Pápateszéren*«, (Veszprém vm.), melyet 1920-ban állított fel — mint az első ily iskolát hazánkban — gróf Jankovich-Bésán és neje. Fenntartása ma állami támogatással történik.

M. kir. gazdasági tanárok.

329

Feladatuk: 1. a székhelyükön levő tanító-, illetve tanítónőképző intézetekben, papnevelő intézetekben és közigazgatási tanfolyamokon a mezőgazdasági ismeretek tanítása; 2. kerületükben — főként a kiscgazdák között — a gazdasági szakismeretek terjesztése, szakkérdésekben felvilágosításadás, tanfolyamok rendezése stb. A háború előtt, 1914-ben 25 helyen voltak gazdasági tanárok. A háború után néhány tanítónőképző intézetnél gazdasági tanárnők is megbíztak a gazdaságtan tanításával. 1923-ban 21 helyen voltak gazdasági tanárok, illetve tanárnők, időközben az összes tanárnők bevonultak a személyzethiány miatt, s a tanárok száma is csökkent. Maga az intézmény 1890 óta megvan. (24.381/1899. F. M., 53.578/1921. F. M.)

Gazdatanácsadó állomás. (Berettyóújfalu.)

330

Németországi mintára 1930-ban szerveztetett abból a célból, hogy ott az érdeklődő gazda és földművelő elsősorban mezőgazdasági, de mezőgazdasági vonatkozású minden más kérdésben állandóan és lehetőleg ingyen felvilágosítást, tanácsot kapjon. Tervbe van véve több ily intéz-

meny létesítése, lehetőleg a gazdasági szakoktatási intézményekkel párhuzamosan. Az állomás épülete a m. kir. téli gazdasági iskola szomszédságában **1931-ben épült. Négy osztálya: a talaj- és vegyvizsgáló osztály, a növényvédelmi osztály, az általános gazdasági osztály és a közigazgatási osztály.**

Az egyénenkénti szaktanácsadáson kívül az állomás 1932-ben megkezdte Bihar vármegye talajátnézeti térképének elkészítéséhez szükséges előmunkálatokat.

Gazdasági tanácsadó bizottságok.

331

A gazdasági akadémiák szakerőiből, azoknak székhelyein szervezettek. Feladatuk a hozzájuk fordulóknak oly mezőgazdasági ügyekben adni szakvéleményt, amelyekre megfelelő gazdasági intézmények nincsenek. (Pl. üzemtervek készítése, vetésforgók megállapítása stb.) A szakvélemény díjtalan, kivéve, ha kiszállással kapcsolatos.

Országos gazdasági szakoktatási tanács. (Budapest.)

332

Létesítettett a,69.146/1926. F. M. sz. rendelettel. A bizottság áll: elnökből, alelnökből, főelőadóból, titkárból és tagokból. A tanácsban a gazdasági szakoktatási tanügyi személyzet egyes tagjain kívül a gazdasági társadalmi szervezetek képviselői és a szakoktatás ügyeiben jártas gyakorlati gazdák foglalnak helyet. A tanács feladata szakvéleményezés és javaslattétel szakoktatási ügyekben.

Kísérletügy, tudományos intézmények.

M. kir. mezőgazdasági múzeum. (Budapest.)

333

Szakszerű elrendezésben bemutatja a mezőgazdasági tudomány s a mezőgazdasági gyakorlat különböző viszonyait, valamint a mezőgazdasági termelésünk múltjára és jelenére vonatkozó adatokat is. Célját és hivatását gyűjteménytárgyainak állandó bemutatásával és kiegészítésével, kiállítások rendezésével, előadások tartásával, tudományos és gyakorlati kiadványokkal és hasonlókkal igyekszik elérni. A múzeumnak nyilvános könyvtára van.

A múzeumot Darányi Ignác alapította 1896-ban a milléniumi kiállítás mezőgazdasági gyűjteményéből. A múzeum ideiglenesen egy Kerepesi-úti (a mai Rákóczi-út) bérházában nyert elhelyezést. A törvényhozás a végleges épület emelésére s annak berendezésére az 1900: 34. tc.-kel 2,400.000 koronát engedélyezett. Az Alpár Ignác építette új épületet 1907-ben adták át rendeltetésének. (14.047/1912. F. M.)

A múzeum fejlesztése és gondozása a földművelésügyi minisztérium feladata, de 1928-ban megalakult a *Mezőgazdasági múzeum barátainak egyesülete*, amely szintén a múzeum továbbfejlesztését tűzte ki céljául.

M. kir. földtani intézet. (Budapest.)

334

A geológia jelentőségét a gyakorlati élet a 19. század elején kezdte felismerni. Ekkor keletkeztek művelésére az első tudományos társulatok. Magyarországon 1850-ben alakult meg a ma is fennálló *Magyarhoni földtani társulat*. Állami intézetek a 19. század közepén kezdtek európa-szerte alakulni, az első Angliában 1835-ben. Az Ausztriában 1849-ben megalakult *K. k. Geologische Reichsanstalt* Magyarországon is jelentős munkát végzett. Mindjárt a kiegyezés után, 1868-ban Gorove István földművelés[^], ipar- és kereskedelemügyi miniszter a magyar nemzeti múzeummal kapcsolatban geológiai osztályt, majd 1869-ben önálló *M.kir. földtani intézetet* alapított. Szervezeti szabályzata (369/1869. F. M.) szerint feladata: a m. korona országainak részletes földtani felvétele s eredményeinek megismertetése; a magyar államterület általános és részletes földtani térképeinek készítése és kiadása; kőzet és őslénytani gyűjtemények felállítása; talaj, ásvány és kőzet vegyelemzése, mezőgazdasági, bányászati és ipari tekintetben.

A m. kir. földtani intézet mai palotája 1899-re készült el, dr. Semsey Andornak, az intézet nagy mecénásának 50.000 forintos támogatásával. Az intézetben nagybecsű múzeum is van. Az intézet nagyobb tudományos monográfiái a »*Geologica Hungarica*«-ban jelennek meg. Jól felszerelt kémiai laboratóriuma, külön bányageológiai és agrogeológiai osztálya van. Személyzete: igazgatón kívül tudományos tisztviselők (geológusok) és tudományos belmunkatársak s megfelelő technikai segédszemélyzet.

M. kir. országos meteorológiai és földmágnességi intézet. 335 (Budapest.)

A mannheimi tudós társaság felhívására, mely egy egységes elvek szerint működő meteorológiai hálózat eszméjét akarta megvalósítani s ebbe a munkába néhány európai egyetemet és akadémiát akart bevonni, a *budai egyetem csillagdája* 1781-ben kezdte meg megfigyeléseit a mannheimi társaságtól kapott műszereken. A mannheimi társaság megfigyelőhálózata 1792-ben a háborús viszonyok miatt megszűnt, de a budai csillagda tovább folytatta megfigyeléseit, 1818-ig a várban, később a Gellérthegyen, míg 1849-ben a csillagvizsgáló Budavár ostromának áldozatul esett. Az abszolutizmus alatt az 1851-ben felállított *osztrák meteorológiai intézet hatásköre* Magyarországra is kiterjedt s 1870-ben már 42 megfigyelőállomása volt. Egyik ily megfigyelőállomás lett a budai reáliskola, melynek igazgatója, a bencésrendi dr. Schenzl Guidó, az Akadémia támogatásával a budai reáliskolában földmágnességi obszervatóriumot **rendezett be s a reáliskolát elsőrangú meteorológiai állomás** színvonalára emelte.

A *Magyar Tudományos Akadémia* megbízásából Schenzl és Hunfalvy elkészítették a tervezett M. kir. meteorológiai és földmágnességi intézet szervezeti szabályzatát, melyet Őfelsége 1870 április 8-i elhatározásával szentesített. Az intézet 1893-ig a kultuszminiszter fennhatósága alá tartozott. Egy budai villában igen szerény keretek között, igazi obszervatórium nélkül kezdte meg működését. Az intézet új életet kezdett, mikor 1890-ben Konkoly-Thege Miklóst, az ógyallai csillagvizsgáló alapítóját nevezték ki igazgatónak, aki már régebb idő óta meteorológiai állomást is létesített ógyallai parkjában. A szűk helyiségből új helyiségbe költöztek s megszervezték a prognózis szolgálatot is. Új szervezeti szabályzatát Őfelsége 1896 október 19-én hagyta jóvá. (66.585/1896. F > M.) Eszerint az intézet öt osztályra tagozódik: 1. elnöki osztály, 2. obszervatórium, 3. klimatológiai osztály, 4. prognózisosztály, 5. ombrometriai osztály.

Darányi minisztersége alatt, 1900-ban az Intézet külön *meteorológiai obszervatóriumot* is kapott Ógyallán, díszes épületben. 1896-ban új osztály is alakult: a zivatarosztály. Az intézet kiadványai igen megszáporodtak s 1897-ben megindult az »Időjárás« című meteorológiai szakfolyóirat. A század elején az intézet megszervezte a földrengési megfigyeléseket, de e teendőket később a budapesti egyetemi földrengési intézet vette át.

1910-ben az intézet saját budapesti új épületébe (VI., Kitaibel Pál-u. 1.) költözött. A háború után az ógyallai meteorológiai és földmágnességi obszervatóriumok idegen kézre jutottak. Az intézet a személyzet és a dotáció elégtelensége miatt kénytelen volt kereteit megszűkíteni, egyes működési ágak egészen szünetelnek, így a földmágnességi, légelektromossági, aerológiai vizsgálódások. Viszont mint új ág kapcsolódott Jbe az agrometeorológiai. Az »Időjárás« című folyóirat további fenntartása céljából megalakult a »*Magyar meteorológiai társasága*

Országos m. kir. növénytermelési kísérleti állomás. 336 (Magyaróvár.)

Cserháti Sándor javaslatára a földművelésügyi miniszter 1891-ben elrendelte növénytermelési kísérleti állomás létesítését Magyaróvárott a gazdasági akadémia növénytermelési tanszékével kapcsolatban. 1895-ben az állomás önálósíttatott jelenlegi címével. (70.156/1895. F. M.)

Rendeltetése: az általános és különleges növénytermelés körébe vágó kérdések tanulmányozásával és e téren való kísérletezéssel az okszerű és korszerű növénytermelést előmozdítani, szakvéleményt adni, szakelőadásokat tartani s az ismereteket szakközlemények útján terjeszteni. Növénytermelési kérdésekben hatóságoknak és magánosoknak szakvélemény, tanács, útbaigazítás adása. Megkezdte a hazai növénynevelést s előkészítette a külön növénynevelő intézet létesítését. Kezdeményezte a műtrágyázást, megállapította a szárazgazdaság értékét a hazai viszonyok között stb.

Országos m. kir. növénynevelési intézet. (Magyaróvár.) 337

A növénynevelés a növénytermelési kísérleti állomáson indult meg. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter külön növénynevelési intézet létesítését határozta el. A szervezés munkája 1909-ben Budapesten kezdődött, végleges elhelyezést Magyaróváron nyert, ahol nagyobb központi épület létesült kísérleti teleppel, míg a külön szaporítótelep a városon kívül nyert elhelyezést.

Rendeltetése: a növénynevelés és a vetőmagtermelés ismeretét fejleszteni, a hazai viszonyoknak megfelelő bőtermésű növényfajtákat létesíteni. Kísérleti és tudományos kutatással fejleszti a növénynevelés ismeretét. A munka a búzával indult meg s az elért eredmény különösen itt számottevő.

M. kir. dohánytermelési kísérleti állomás. (Debrecen—Pallag.) 338

A magyar dohánytermelés fejlesztése érdekében a kísérleti állomás eszméjét Cserhádi Sándor, a magyaróvári gazdasági akadémia tanára, az ottani növénytermelési kísérleti állomás vezetője 1890-ben vetette fel. Egy 1897-ben tartott értekezlet alapján Darányi Ignác elhatározta létesítését a debreceni gazdasági akadémia pallagi gazdaságában különálló szervezettel. Az építkezések befejezésével az állomás működését 1898-ban kezdte meg. (56.608/1897. F. M.)

Rendeltetése: a dohánytermesztés és kezelés terén felmerülő összes kérdésekkel szakszerűen foglalkozni, az idevágó eljárásokat kísérletek útján tökéletesíteni, dohányfajtákat nemesíteni, hatóságoknak, magánosoknak szakvéleményeket, tanácsokat adni, szakelőadásokat tartani, a dohánytermelési irodalmat fejleszteni, a dohánytermelési tiszteket kiképezni stb.

Az állomás telepe a gazdasági akadémia pallagi gazdaságában a központi telep mellett 14 kat. hold területet foglal el.

M. kir. gyógynövénykísérleti állomás. (Budapest.) 339

A háborúban előállott gyógynövényhiány orvoslására a földművelésügyi miniszter 1915-ben megkezdett előtanulmányok alapján 1918-ban létesítette az állomást. (46.516/1918. F. M.)

Rendeltetése a vadon termő gyógynövények gyűjtésének szervezése és irányítása, a gyógynövénytermelés feltételeinek tanulmányozása s kísérlet útján előmozdítása, a feldolgozás és értékesítés, valamint a gyógyszerkereskedelmi export ellenőrzése, a gyógy- és droguista-növények hatóanyagainak és előállításának tanulmányozása.

Az állomás a budapesti kísérleti állomások felső telepén foglal helyet.

M. kir. szőlő- és borgazdasági központi kísérleti állomás. 340
(Ampelológiai intézet.) (Budapest.)

Az intézmény létesítését külön törvény, az 1896:5. tc. mondta ki. **1905-ben létesült a »M. kir. szőlészeti kísérleti állomás és ampelológiai intézetek**, mely nagyszámú épületével, bő felszerelésével, szervezetével és munkaprogramjával egyik legkiemelkedőbb és a külföld által is elismert gazdasági intézményünk volt. (13.348/1907. F. M.)

A világháború után összevonták a szőlészeti intézményt, az eredeti nagyszabású szőlészeti intézet mint olyan megszűnt s helyébe lépett a mostani. Az intézmény összevonása lehetővé tette hét különböző, eddig bérhelyiségekben elhelyezett más intézet elhelyezését is. (Budapesti kísérletügyi telep.)

Rendeltetése: a szőlőtermelés és pincegazdaság összes tudományos és gyakorlati kérdésének tanulmányozása és megoldása a következő négy csoport szerint: botanikai téren, kémiai irányban, borászati szolgálat és agrogeológiai szolgálat terén.

Az állomás az eredeti intézetnek, most budapesti kísérletügyi telepnek egyik pavillonját foglalja el. Van külön kísérleti telepe, kitűnő szakkönyvtára.

Az intézet működéséről és eredményeiről az általa kiadott évkönyv (bulletin) útján, a nagyobb tanulmányokról az intézet közleményei (Annales) útján magyar és francia nyelven számol be.

Országos m. kir. kémiai intézet és központi vegykísérleti 341
állomás. (Budapest.)

A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1881-ben az akkori állatorvosi tanintézet múzeumkörúti épületében *borvizsgáló állomást* létesített. (1885/1881. F. M.) Az állomás hatásköre 1882 januárjától kezdve jelentékenyen kibővített (a borvizsgálaton kívül a m. kir. földművelésügyi minisztérium részére a kémiába vágó mindennemű munka teljesítése, véleményadás stb.) és a *M. kir. állami vegykísérleti állomás* címet nyertc. 1887—1888-ban az állatorvosi tanintézet fennhatósága alól mint önálló intézmény, a földművelésügyi minisztérium közvetlen felügyelete alá került. 1892-ben *Országos kémiai intézet és központi vegykísérleti állomás* címet és új szervezeti szabályzatot kapott. (35.832/1892. F. M.)

Az intézet a minisztérium részére a vegytanba vágó mindennemű munkát teljesít s minden vegyszeti szakkérdésben mint a kormány véleményező közege szerepel. Ellenőrzi a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazását. (1895: 46. tc.) A gazdák és kereskedők terményeit, illetve áruit — megállapított díjjegyzék szerint — megvizsgálja. Az alkalmazott vegytant, főleg az agrikulturn-kémiát tudományosan műveli.

Az intézet élén igazgató áll. Kivüle a személyzet áll szaktisztviselők-ből, kezelőszemélyzetből és altisztekből.

Pestszenterzsébeten vegyszeti kirendeltsége van.

M. kir. vegykísérleti és vegyvizsgáló állomások.

342

A mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló 1895: 46. tc. alapján szerveztettek (38.286/1896. F. M.) avégből, hogy a mezőgazdasági terményeket, termékeket és cikkeket hamisítás szempontjából szakszerűen megvizsgálják. Az említett rendelet szerint feladatkörükhöz képest vagy *vegyvizsgáló* (vegykísérleti) vagy pedig *magvizsgáló* állomások. Ma a következő állami vegykísérleti (vegyvizsgáló) állomások működnek:

Országos m. kir. kémiai intézet és központi vegykísérleti állomás. Budapest. (L. fentebb.)

M. kir. mezőgazdasági vegykísérleti állomás, Békéscsaba. A legfiatalabb ily állomás, 1933-ban létesítette a földművelésügyi miniszter. (V. ö. Földművelésügyi Értesítő, 1933. 54. o.)

M. kir. mezőgazdasági vegykísérleti állomás, Debrecen. Eleinte a kémiai tanszékkal kapcsolatban működött, 1894-ben külön szervezetet nyert, 1912-ben teljesen önállósult.

M. kir. mezőgazdasági vegykísérleti állomás, Miskolc. 1913-ban mint városi törvényhatósági kémiai állomás létesült, 1921-ben került állami kezelésbe.

M. kir. mezőgazdasági vegykísérleti állomás, Pécs. 1923-ban létesült.

M. kir. vegykísérleti állomás, Újpest. 1916-ban mint az országos kémiai intézet és központi vegykísérleti állomás kirendeltsége létesült. Ma az újpesti főiskolai szociális telepen van elhelyezve.

M. kir. vegykísérleti és paprikakísérleti állomás, Kalocsa. 1917-ben létesült. Feladata az általános vegyészeti feladatokon kívül a kalocsavidéki kereskedelmi örölpaprika hamisítatlan voltát és megfelelő minőségét bizonyítani; gyógy- és kereskedelmi növénykísérleteket és kutatásokat végezni. (69.670/1919. F. M.)

M. kir. vegykísérleti és paprikakísérleti állomás, Szeged. 1884-ben Szeged városa létesítette, 1917-ben lett állami vegykísérleti állomássá. 1927-ben a *M. kir. alföldi mezőgazdasági intézet* (1. alább) szervezetében helyezték el.

M. kir. vegykísérleti és tejkísérleti állomás, Magyaróvár. Az ottani gazdasági akadémiával kapcsolatban már 1872-ben működött, 1902-ben önállósult (71.717/1903. F. M.). Feladata az általános vegyészeti feladatokon kívül a tejgazdaság körébe vágó bakteriológiai és kémiai kérdések tanulmányozása és megoldása; tejgazdaságok, tejszövetkezetek üzemének ellenőrzése.

M. kir. vegykísérleti állomás, Székesjehérvár. 1917-ben mint törvényhatósági vegykísérleti állomás létesült. 1936-ban lett államivá.

Idegen uralom alá kerültek a kassai, a kolozsvári, a pozsonyi és a fumei állami vegykísérleti állomásaink.

Törvényhatósági vegyvizsgáló állomások.

343

A mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló 1895:46. tc. illetve az annak végrehajtásáról intézkedő 38.286/1896. F. M. sz. rendelet értelmében a földművelésügyi miniszter

a törvényhatóságok által szervezett vegyvizsgáló állomásokat is felhatalmazhatja mezőgazdasági terményeknek, termékeknek és cikkeknek, illetve hamisító anyagoknak vizsgálatára. Ezidőszerint törvényhatósági vegyvizsgáló állomásaink működnek: Budapesten (Budapest székesfőváros vegyészeti és élelmiszervizsgáló intézete), Győrött (1914), Kecskeméten (1911), Sopronban (1911) és Szombathelyen (1931). Ezek az állomások az utolsó kivételével városi törvényhatósági állomások, az utolsó Vas vármegye és Szombathely megyei város vegyvizsgáló állomása.

Idegen uralom alá kerültek az aradi és a szatmárnémeti törvényhatósági vegykísérleti állomásaink.

M. kir. vetőmagvizsgáló állomás. (Budapest.)

344

Az első hazai *wetőmagvizsgáló és növényélettani kísérleti állomásit* 1878-ban *Magyaróváron* létesítette Deininger Imre ottani gazdasági akadémiai tanár. 1881-ben az állatorvosi tanintézet növénytani tanszékével kapcsolatos laboratóriumban megkezdte működését a *budapesti magvizsgáló állomás*. Ennek felállítását követte 1884-ben a *kassai, debreceni, keszthelyi és kolozsvári magvizsgáló állomások* létesítése az ottani gazdasági tanintézetek kötelékében.

A magyaróvári állomás 1906-ban, a debreceni 1908-ban, a keszthelyi 1909-ben megszűnt s területük más állomások területéhez csatoltatott. A háború után csak a budapesti állomás maradt meg. A (budapesti) M. kir. vetőmagvizsgáló állomás 1901-ben egy külön e célra emelt épületben helyeztetett el (II., Kis Rókus-u. 15.).

Feladata: vetőmagvak és más növényi cikkek forgalmának ellenőrzése, magvak hamisításának megállapítása. Kísérletek végzése a gazdasági növények fejlődésére, magvak csírázására stb. Tisztított heremagokon arankavizsgálatok eredményének bárcával igazolása és ólomzárólása. A gazdák számára ingyen végzi a gazdasági magvak megvizsgálását azonosságra.

Személyzete a vezetőkön kívül szaktisztviselők, kezelőszemélyzet és altisztek. (87.434/1895. F. M., 38.286/1896. F. M., 1984/1898. F. M., 24.648/1909. F. M.)

M. kir. alföldi mezőgazdasági intézet. (Szeged.)

345

Az 1924-ben szervezett (117.378/1927. F. M.) intézet négy önálló szakműködéssel megbízott állomásból áll. Ezek:

M. kir. atföldi növénytermelési állomás. Pa Alföldi mezőgazdasági intézet keretében ennek 1924-ben történt megnyitásával kezdte meg működését. Feladata általában az Alföld növénytermelésének a fejlesztése, az Alföld különleges éghajlati és talajviszonyainak, a megfelelő talajművelés és növénytermelés kérdésének a tanulmányozása, az eredmények terjesztése stb.

M. kir. talajtani és agrokémiai állomás. 1924-ben történt megszervezése előtt a magyaróvári növénytermelési kísérleti állomás foglalkozott a szikes talaj termővé-tételének kérdésével. Rendeltetése a talaj termőképesebbé tételével kapcsolatos kérdések tanulmányozása s különösen a sziktalajoké; az Alföld különleges viszonyainak megfelelő talajjavítási, művelési stb. kérdések kutatása.

M. kir. kender-, lentermelési és növényolaj kísérleti állomás. Az 1904: 14. tc.-kel a kender- és lentermelés előmozdítására rendelt összegből létesült. 1924-ben került Budapestről Szegedre. Rendeltetése: a kender- és len, valamint más rostot adó növények termelésének s félégyártmányú feldolgozásának kérdésében felvilágosító, ismeretterjesztő és ellenőrző tevékenység kifejtése. (47.400/1933. F. M.)

M. kir. mezőgazdasági vegykísérleti és paprikakísérleti állomás. Fentebb ismertettük.

M. kir. madártani intézet (Ornithológiai központ). (Budapest.) 346

Az 1891-ben Budapesten tartott második nemzetközi ornithológiai kongresszus után, 1893-ban állították fel az *Országos ornithológiai központot*, a Nemzeti Múzeum épületében. 1901-ben került a földművelésügyi miniszter fennhatósága alá. Elhelyezése többszöri változás után 1921-ben jutott nyugvópontra, mikor mostani otthonába került s felvette a **Madártani intézet** elnevezést.

Rendeltetése: a madárvonulás megfigyelése, a madarak előfordulásának tanulmányozása, gazdasági madártan és gyakorlati madárvédelem, begyvizsgálatok: madarak szabadon való megfigyelése és mesterséges fészekodvak kirakása által.

Felszerelésének igen értékes részét képezik a gyűjteménytár és a könyvtár. Az intézet megalapítója és első igazgatója Hermann Ottó volt, 1914-ben bekövetkezett haláláig.

Az Intézet a tudományos munkásság eredményét a Hermann Ottótól 1894-ben megindított »Aquila« című folyóiratban teszi közzé.

M. kir. állatélettani és takarmányozási kísérleti állomás. 347 (Budapest.)

Az állomás a m. kir. állatorvosi akadémián 1896-ban létesült egyes iparvállalatok anyagi támogatásával. 1901-ig működött itt, ekkor új, korszerű épületben mai helyén helyeztetett el (II., Kitaibel Pál-utca 4.)

Feladata: a hasznos háziállatok okszerű takarmányozásának tanulmányozása tudományos kísérletekkel. A kísérleteket saját kezdeményezésére vagy a minisztérium rendeletére végzi. Magánfeleknek nem végez kísérleteket. (22.151/1898. F. M.)

Országos m. kir. gyapjúminősítő intézet. (Budapest.) 348

Az intézet 1898-ban létesült. Létesítésétől kezdve 1921-ig Budapesten magánlakásban volt elhelyezve, ekkor mostani helyére, a budapesti kísérletügyi telep egyik pavillonjába került.

Rendeltetése: általában a gyapjúismeret fejlesztése, a juhtenyésztés irányában való közreműködés és a gyapjúértékesítés előmozdítása. Véleményező szerve a minisztériumnak, szakvéleményt ad magánfeleknek stb. (7081/1898. F. M., 47.237/1924. F. M., 65.000/1929. F. M.)

Fennállása óta több nagyobb tanulmányt tett közzé, melyek a Kísérletügyi Közleményekben jelentek meg.

M. kir. erjedés tani állomás. (Budapest.) 349

A Felvidék nagyszámú burgonyaszeszgyárait való tekintettel 1899-ben *Kassán*, az ottani gazdasági akadémiával kapcsolatban létesült egy *szesz-kísérleti állomás*. (61.754/1901. F. M.) 1909-ben a gödöllői magyar kir. koronauradalom Szentgyörgy-majórában épült mezőgazdasági szeszgyárral kapcsolatban létesült a *gödöllői szesz-kísérleti állomás*, a mai erjedéstani állomás előde. Minthogy ugyanis időközben a többi mezőgazdasági iparoknak és cukorgyáraknak a külföldi kísérleti intézményekkel való kapcsolata meglazult, ezeknél is szükségessé vált az állami kísérleti intézmény megteremtése. Mivel a gödöllői állomás elhelyezése miatt céljának nem felelt meg, azt beszüntették s felszerelésének felhasználásával Budapesten állíttatott fel a mezőgazdasági kísérletügynek és iparosképzésnek szolgálatára a *M. kir. erjedéstani állomás*.

Rendeltetése: a szeszgyártás, élesztő-, gyümölcsíz- és likőripar, ecet-, sör- és cukoripar kérdéseiben kutatásokat és vizsgálatokat végezni, tanfolyamokat rendezni, hozzáférőknek felvilágosítást adni s az illető iparágak részére anyagvizsgálatokat végezni. A tudományos kutatások eredményei a Kísérletügyi Közleményekben jelennek meg.

M. kir. gazdasági gépkísérleti állomás. (Magyaróvár.) 350

1870-ben létesült, amikor a magyar állam a magyaróvári gazdasági tanintézetet az osztrák kormánytól átvette. Az állomás Európa valamennyi hasonló intézményei közül a legrégebb, a halleit kivéve, mely csak két évvel előzte meg.

Rendeltetése: mezőgazdasági gépeket, eszközöket megvizsgál, véleményez; tudományos és gyakorlati irányú kísérleteket és próbákat végez; hozzáférőknek, gyárosoknak, feltalálóknek tanáccsal szolgál stb.

Kezdetől fogva a Gazdasági Akadémia épületében nyert elhelyezést. Szoros kapcsolatban áll a Gazdasági Akadémia géptani tanszékével, amelynek tanára egyúttal az állomás vezetője.

Szerepe újabban háttérbe szorult a Budapesten, a József-műegyetemmel kapcsolatos mezőgazdasági gépkísérleti állomás működésével.

M. kir. halélettani és szennyvíztisztító kísérleti állomás. 351
(Budapest.)

A gyártelepekről kikerülő szennyvizek közvizeinket annyira tisztátalánították, hogy ezekkel a sokszor mérgező anyagokkal a vizünkben levő halállományt és halászatunk fejlődését veszélyeztették. Szükséges volt tehát egy olyan kísérletügyi intézmény létesítése, amely a felmerülő kérdéseket tudományos kutatással tisztázza. E célból létesített 1906-ban a kísérleti állomás. (16.980/1906. F. M.)

Rendeltetése: a halászat és haltenyésztés érdekeinek szolgálata. Kutatni a halak életfeltételeit és táplálását, vízszennyező anyagoknak mérgező hatását, a szennyvíztisztító módokat stb. Ellenőrizni az ipari hatóságokat vízszennyezés szempontjából s ereszben *vízrendészeti hatóságként* működni. A háború után az iparvidék nagyrészének elvesztése miatt a vízhasználati ügyek nagymértékben csökkentek s így az állomás munkaköre inkább haltenyésztés, a haltöbbitermelés tanulmányozására terelődött.

Kezdetben magánépületben volt, 1920-ban a kísérleti telepen kapott nagyobb helyiséget.

Kutatásainak eredményét a Halászati Lapok-ban és a Kísérleti Közleményekben teszi közzé.

Állatitató központi talajjavító bizottság. (Budapest.) 352

Létesült a 48.400/1925. F. M. számú rendelettel.

Feladata a miniszteri döntés alá kerülő talajjavítási ügyekben véleményt adni, talajjavító kísérletek végzésére, bevált talajjavító eljárások terjesztésére és ilyenek esetleges állami támogatására javaslatokat tenni.

Tagjai a mezőgazdasági kísérletügyi szakintézetek, a gazdatársadalmi érdekeltségek és a minisztérium illetékes osztályainak kiküldött képviselői (20 tag).

Állandó felülbíró tanács. (Budapest.) 353

Szerveztetett a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló 1895:46. tc. végrehajtása tárgyában kiadott 38.286/1896. F. M. számú rendelet 16. §-a alapján.

Feladata: *a)* az állami és törvényhatósági vegyvizsgáló állomásoknak a terményhamisítási kihágási ügyekben az ítélet meghozatalánál ügydöntő szakvéleményeit felülbírólja oly esetekben, mikor a vizsgáló állomások eltérő szakvéleményeket adtak;

b) a vizsgáló állomások részére a vizsgálatoknál alkalmazandó módszerek és eljárások megállapítása tekintetében a földművelésügyi miniszternek tanáccsal szolgál;

c) a vizsgáló állomásoknál alkalmazandó szakközegok elméleti és gyakorlati képesítésének meghatározása tekintetében a földművelésügyi miniszternek javaslatot tesz;

d) a vegyvizsgáló laboratóriumok nyilvános működésének engedélyezése kérdésében szakvéleményt nyilvánít.

A Tanács elnökkel együtt 14 tagból áll. A tagok a budapesti tudományegyetem, a műegyetem, az állatorvosi főiskola szaktanáraiból, az országos kémiai intézet s a budapesti vetőmagvizsgáló állomás vezetőiből, a kereskedelemügyi és a belügyminiszter által, valamint a gazdák köréből kijelölt egy-egy tagból, végül Budapest székesfőváros tisztii főorvosából áll, kiket a földművelésügyi miniszter három évre nevez ki.

Mezőgazdasági kísérletügyi tanács. (Budapest.)

354

Jelenlegi szervezetét a 114.117/1920. F. M. sz. rendelettel nyertc. Jogelődje a *Kísérletügyi központi bizottság* volt, melyet 1896-ban Darányi Ignác létesített.

Feladatköre: a tanács a földművelésügyi miniszter véleményező szerve minden mezőgazdasági kísérletügyi ügyben. Ezenkívül feladata:

a) az egyes kísérleti intézetek tevékenységét és céltudatos együttműködését előmozdítani s a szükségesnek látszó közérdekű kísérletek elrendelése iránt javaslatot tenni;

b) kísérleti intézetek munkaterveit felülbírálni s azok keresztülvitelét a részletekben is figyelemmel kísérni;

c) a kísérleti intézetek eredményes munkáinak és kísérleteinek közzétételéről gondoskodni. Kiadja a *Kísérletügyi Közlemények* című szakfolyóiratot.

Tagjai: a budapesti egyetemek által kiküldött tanárok, a gazdasági társadalmi érdekképviselők kiküldöttei, az érdekelt kísérletügyi szakintézetek vezetői, úgyszintén a Tanács működése által érdekelt ügyszályok vezetői. Tagjainak száma 16.

Paprika-jellemmegállapító bizottságok. (Szeged és Kalocsa.)

355

Létesültek a fűszerpaprika minősítéséről szóló 118.633/1922. F. M. számú rendelet VII. fejezetében foglalt rendelkezések alapján. Mai szervezetüket a 27.000/1936. F. M. sz. rendelet 13. §-a állapítja meg. (E rendelet a fűszerpaprika feldolgozásának, minősítésének és forgalombahozatalának szabályozásáról szól.)

Feladatuk a fűszerpaprika minősítéséhez szükséges jellemminták megállapítása és a minősítő állomások minőségi megállapítása ellen használható fellebbezések elbírálása. A minősítésre a szegedi, illetve a kalocsai m. kir. mezőgazdasági vegykísérleti és paprikakísérleti állomás illetékes. Ezekre vonatkozólag lásd 276. o.

A bizottságok összeállítása: A földművelésügyi miniszter által két évre kinevezett elnök, a minősítésre illetékes állomás vezetője mint előadó, a minősítésre illetékes állomás működési körzetébe tartozó paprika-termelők, paprikakikészítők, paprikaórló vállalatok és paprika-kereskedők közül kinevezett három-három, összesen 12 rendes tag és két-két, összesen nyolc póttag. Tagjai továbbá tanácskozási joggal a földművelésügyi miniszter által esetleg kiküldött szakközeg, továbbá az országos kémiai intézet kiküldött képviselője, végül a földművelésügyi miniszter által kinevezett jegyző.

M. kir. gabona- és lisztkísérleti állomás. (Budapest.) 356

Létesítette a 80.027/1927. F. M. sz. rendelet. Feladata: a búzaminőségek vizsgálata által a minőségbúzatermelést országosan irányítani s így a kiviteli lehetőséget fokozni, azonkívül pedig a búza- és lisztfeldolgozó iparokat támogatni. Ezen célok érdekében az állomás 1928. év óta búza-kataszteri vizsgálatokat végez, amelyek során az egész országra kiterjedő hálózat alapján minden évben búzamintákat gyűjt be, melyeket teljes minőségi vizsgálatnak vet alá. Az állomás a búzamintákat is ellenőrzi, minek alapján a malmok olyan nyersanyagot dolgozhatnak fel, amelyből nyert lisztre a fakultatív márkázási rendszer is bevezethető volt. (53.000. 1934. F. M. sz. rendelet.) Feladatai közé tartozik még a búzanemesítők nemesített anyagának elbírálása süthetőség szempontjából; vizsgálatok végzése a hatóságok, termelők, a gabonatőzsde, malmok és lisztfeldolgozó ipar részére és kutató munkálatok végzése újabb gabona- és lisztminősítő eljárások útján.

**A m. kir. gabona- és lisztkísérleti állomás mellett működő 357
jellegmegállapító bizottság. (Budapest.)**

A bizottság a gabonaneműekből készült liszt minőségéről hivatalos bizonylatok kiszolgáltatása tárgyában 53.000/1934. F. M. sz. alatt kiadott rendelettel szerveztetett.

A bizottság feladata a hivatalos bizonylat kiadásához megkívánt minőségi határt jelentő lisztjellegek megállapítása.

A jellegmegállapító bizottság elnöke a m. kir. gabona- és liszt-kísérleti állomás igazgatója, hivatalból tagjai az országos m. kir. kémiai intézet igazgatója, a többi tagot a földművelésügyi miniszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértve nevezi ki és pedig az országos mezőgazdasági kamara, a budapesti kereskedelmi és iparkamara jelölése alapján kettőt-kettőt, az OMGE és a budapesti áru- és értéktőzsde jelölése alapján pedig egy-egy. A budapesti kereskedelmi és iparkamara részéről egy tagnak a malomipar, egynek a sütőipar körébe kell tartoznia.

**Talajvizsgálati összehasonlító műtrágyázási kísérleteket 358
irányító központi szakbizottság. (Budapest.)**

Létesült a 49.400/1932. F. M. számú rendelettel.

Feladata volt az 1933., 1934. és 1935. években végzett összehasonlító műtrágyázás és talajvizsgálati kísérletek megszervezésével kapcsolatban megállapítani a kísérleteknél alkalmazandó egységes talajvizsgálati módszereket, a használandó műtrágyaféleségeket s biztosítani a szóbanforgó alapvető kísérleti munka egyöntetűségét. A szakbizottság feladata ma: a kísérleti eredmények szakmegállapításai alapján műtrágyázási és ezzel kapcsolatos kérdésekben javaslatokat tenni.

A bizottság tagjai a minisztérium érdekelt ügyosztályainak vezetőin kívül a kertészeti tanintézet s a magyaróvári gazdasági akadémia egy-egy tanára, a magyaróvári növénytermelési kísérleti állomás és az országos kémiai intézet képviselői, továbbá az országos mezőgazdasági kamara és az OMGE egy-egy kiküldöttje.

Állami mezőgazdasági birtokok, koronauradalom.

M. kir. gazdasági főigazgató. (Budapest.)

359

A gazdasági főigazgatóság 1895-ben szerveztetett. (941/1895. F. M.) Mint külön ügykörrel bíró, önálló hivatal az 1921. évi 3229/eln. sz. rendelettel megszüntetett és a főigazgató ügyköre az illető ügyosztály hatáskörébe utaltatott át.

Ma a gazdasági főigazgató a minisztérium VIII/B »Állami mezőgazdasági birtokok« elnevezésű vezetője. Az ügyosztályvezetői adminisztratív teendőkön kívül a gazdasági főigazgató hatáskörébe tartozik általában az állami mezőgazdasági birtokok gazdálkodásának központi irányítása, így a birtokoknak, illetve az üzem menetének a helyszínen ellenőrzése, tehát a növénytermelés, állattenyésztés, gazdasági iparágak stb. legfőbb felügyelete, a birtokok feleslegeinek (termény és állat) értékesítése és a szükségletek beszerzése.

M. kir. állami ménesbirtokok. (Mezőhegyes, Kisbér, Bábolna.) 360

Főrendeltetésük az, hogy rajtuk a m. kir. állami ménesek rendeltetésüknek megfelelő elhelyezést és ellátást nyerjenek. A rajtuk elhelyezett állami ménesek a birtokigazgatóságoktól függetlenül katonai parancsnokságok, jelenleg, úgynevezett ménesvezetőségek kezelése alatt állanak és a lóállomány gondozásával, valamint a ménest érdeklő gazdasági kezeléssel járó teendőket ezen parancsnokságok, illetve méneskezelőségek végzik. Maguk a ménesbirtokok polgári tisztviselők kezelése alatt állanak és állottak (jóságigazgató, jóságfelügyelők, intézők stb).

A mezőhegyesi m. kir. állami ménesbirtok a mezőgazdaság minden ágát szolgálja s az állami ménestől függetlenül lovakat és öszvéreket is tenyészt, van tehenészete, gulyája, sertésnyája, juhászata. Kiterjedése körülbelül 31.000 kat. hold. A birtok alapja 1700 körül került a kincstár tulajdonába.

A kisbéri m. kir. ménesbirtokok kiterjedése körülbelül 11.000 kat. hold. A gazdaság az állami ménestől függetlenül hidegvérű lovakat tenyészt, köztenyésztés céljára apaállatokat nevel, van tehenészete, juhászata, sertésenyésztése. A birtok a gróf Batthyány-család tulajdona volt, a szabadságharc után a családtól elvételénél, felállított itt a katonai ménest. Amikor a kiegyezés után ez a lótenyésztézet is a magyar

állam tulajdonába került, a birtokért a Batthyány-családnak az 1870:11. tc. alapján kárpótlás fizettetett.

A bábolnai m. kir. állami ménesbirtok kiterjedése 7125 kat. hold. Van hidegvérű lótenyésztete, tehenésztete, juhászata, sertésstenyésztése.

A fogarasi m. kir. állami ménesbirtok (8152. kat. hold) Trianonnal elveszett. A fogarasi ménes ma Bábolnán van elhelyezve.

A ma meglévő három ménesbirtokon kívül van még a *sütvényi m. kir. ménesgazdaság*, ahol a sütvényi m. kir. állami ménes van elhelyezve.

A m. kir. ménesekre vonatkozólag 1. 241. o.

Kompolti m. kir. béruradalom. — Kőkúti m. kir. állami birtok. 361

Az ingatlan államvagyon kezelésére rendelt hivatalok története igen változatos képet mutat. Az alkotmány helyreállítását megelőző időben a mező- és erdőgazdasági uradalmak a *kerületi pénzügyigazgatóságok* kezelése alatt állottak, amelyek azokat főhivatásuk mellett csak mellesleg kezelték.

Az alkotmány helyreállításának évében, 1867-ben a magyar kormány *10 jószágigazgatóságot* állított fel. Az 1881. évtől kezdve a kormány több jószágigazgatóságnak időközben történt felosztása és egyesítése után a jószágigazgatóságokat újjászervezte. Az erdészetet a mezőgazdasági jószágok kezelésétől különválasztotta s az erdőgazdasági állambirtokokat a volt földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium ügykörébe bocsátotta; a beszercebányai jószágigazgatóság helyébe erdőigazgatóságot állított fel s a kerületéhez tartozott mezőgazdasági jószágokat az óbuda-gödöllői jószágigazgatóság alá rendelte; a Torontál megyében fekvő államjavak kezelésére Szegeden új jószágigazgatóságot szervezett; 1883-ban Óbudán és Gödöllőn új igazgatóságot állított fel; 1884-ben a zombori jószágigazgatóságot a szegedivel egyesítette s a következő évben a pécskai igazgatóságot Aradra helyezte át. Az államjavaknak a nyolcvanas években történt tömeges elidegenítése ismét több jószágigazgatóság felosztását tette lehetővé. A pénzügyminiszter 1887-ben a kolozsvári, 1889-ben a máramarosszigeti, 1895-ben a budapesti és 1896-ban a temesvári jószágigazgatóságot szüntette meg, úgyhogy 1897-ben s a következő két évben a pénzügyminisztérium vezetése alatt már csak az *aradi jószágigazgatóság* működött.

Azok az állambirtokok, amelyeknek eladása nem volt tervbevéve, 1890-től kezdve a földművelésügyi minisztérium ügykörébe utaltattak, így a földművelésügyi miniszternek adattak át az összes földbirtokok, az aradi jószágigazgatósággal együtt.

Az összeomlás előtt, 1918-ban az aradi jószágigazgatóságon kívül **21 kincstári birtok-, illetve telepkezelőség, hat kincstári ispánság s a kolozsvári telepítési felügyelőség** voltak a földművelésügyi minisztérium alá rendelve.

Ma a három állami ménesbirtokon s a gödöllői kofonauradalmon kívül csak a címbeli két állami ingatlan birtok tartozik a földművelésügyi kormányzat alá.

Mivel a magyar koronajavak után — az úrbériség megváltása, szőlődézsma váltság és egyéb értékesítések fejében — nagyobb összegek folytak be, egy 1867-es legf. elhat. (178/1867. P. M.) elrendeli, hogy mindez az érték s az is, ami ezután befoly, ingatlanokba helyeztessék el s megvétessék a *gödöllői uradalom*, mely áll Gödöllő, Kerepes, Dány, Isaszeg helységekből, az egerszegi, besnyői, babati, szentgyörgyi, nyíregyházai, szentkirályi és kisalagi pusztákból. A rendelet a megvett gödöllői uradalmat a magyar korona birtokaihoz tartozónak nyilvánítja.

A megvett gödöllői uradalmat az 1868:5. tc., az 1439: 16. tc. 1. §.-a¹⁾ és az 1514: 1. tc. és 2. tc.²⁾ értelmében az elidegeníthetetlen m. kir. koronajavak állományába felveszi s ezen minőségben becikkelyezi.

Az 1869:25. tc. a megvett Mácsa-Ecskend és Valkó-Szent-László birtokrészeket a m. kir. koronajavak állományába felveszi, a gödöllői koronauradalomba bekebelezi és ezen minőségben törvénybe cikkelyezi. Az uradalom igazgatása 1890-ben került a pénzügyi kormány alól a földművelési kormány igazgatása alá.

Az 1925:9. tc. (kölségvetés) 8. §-a a gödöllői 1. sz. telekkönyvi betétben a Szent Korona tulajdonául bejegyzett ingatlanok »Fácános« nevű területéből 87-96 kat. holdat a m. kir. koronajavak állományából töröl s azt a jászóvári premontrei tanítórend tulajdonába adja át oly célból, hogy ott a rend iskolát, internátust, rendházat és templomot építsen.

Az uradalom élén jószágigazgató áll. Öt gazdasági kerületre van osztva, egy-egy kerületkezelővel az élén. Van az uradalomban pénztári, kasznári és építészeti intézőség. Az igazgató adminisztratív teendőinek ellátásán kívül a gazdasági főigazgató ellenőrzése mellett irányítja a gazdálkodást. A kölségvetés keretén belül saját hatáskörében 1000 pengőig beszerezhet vagy eladhat.

¹⁾ E cikk szerint: »Perpetuas veró venditiones, vei impignorationes jurium Regalium et Coranae nec cum consilio, nec sine consilio quorumcunque faciemus.

²⁾ 2. tc.: »De cetero veró, Regia Majestas proventus suos Regios, sine consensu et deliberatione sui Consilii ordinati, nemini inseribat, qualicunque necessitate adurgente.«

IX.

**A M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI
MINISZTER FELÜGYELETE ALATT MŰKÖDŐ
SZERVEK.**

M. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium. 363

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium a m. kir. felelős minisztérium megszervezése óta lényegében változatlan ügykörrel működik. Igazgatásilag az ügyek intézése hat csoportban történik: 1. általános igazgatás, 2. vallási, 3. magasművelődés és felső oktatás, 4. közoktatás, 5. népművelés, 6. közalapítványok felügyelete és igazgatása. Ezen csoportokon belül ügyosztályok működnek.

Alsó- és középfokú oktatás.

Tankerületi királyi főigazgatóságok. (8) 364

A tankerületi királyi főigazgatóságok intézményét az 1777-ben kiadott Ratio Educationis szervezi meg az ország összes iskoláinak felügyeletére. A felvilágosult abszolutizmus meglátta a közoktatásban rejlő óriási erőt és azt teljesen az állam szolgálatába akarta állítani s ezért nagy gondot fordított az iskolák felügyeletére. Az országot kilenc tankerületre osztja és az összes tanintézetet a kinevezett főigazgatók felügyelete alá helyezi. 1850-ben ez alól a felügyelet alól kikerülnek a jogakadémiák és jogliceumok, 1868-ban pedig a tanfelügyelői állás szervezésekor a főigazgató hatáskörében csak a középiskolák maradnak. Ennek azután végleges szervezetet az 1883:30. tc. adott. E törvény az országot 12 tankerületre osztotta. Mindegyik élén a tankerületi főigazgató áll, akit a tanári pályára képesített és azon működő szakférfiak közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter felterjesztésére az államfő nevezi ki, mint állami tisztviselőt.

A tankerületi királyi főigazgató, mint másodfokú szerv irányítja és ellenőrzi a kerületéhez tartozó állami rendelkezés és vezetés alatt álló középiskolákat. Évenként legalább egyszer meglátogatja a kerületéhez tartozó középiskolákat és jelentést tesz a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Elnököl a szóbeli érettségi vizsgálatokon és kitűzi az írásbeli vizsgálat tételeit. A főigazgató végzi rendszerint továbbá az autonóm felekezeti iskolákban az állami főfelügyeletet, de csak évről-évre szóló miniszteri megbízás alapján.

Az 1917. június 15-én kelt királyi elhatározás alapján kiadott •92.079/1918. V. K. M. sz. rendelet megváltoztatta a tankerületi beosztást és 13 tankerületet állított fel. (Törvény megváltoztatása rendelettel.)

A trianoni békediktátum után a tankerületek száma: öt volt.

Az 1935: 6. tc. az országot közoktatásügyi igazgatás és nevelésügyi felügyelet szempontjából nyolc tankerületre osztotta és pedig: budapesti., budapest-vidéki, székesfehérvári, szombathelyi, pécsi, szegedi, debreceni, miskolci tankerületre.

Ez a törvény a főigazgatóság intézményét teljesen újjá szervezte.

E törvény életbeléptetése előtt a közoktatásügy ellenőrzésére hivatott következő szervek működtek egymástól függetlenül:

Királyi tanfelügyelőségek. Az állami népoktatás teljesen csak az 1868:38. tc. után bontakozik ki. Ez a törvény állítja fel a tanfelügyelőségeket és az 1876:28. tc. szabályozza részletesen a tanfelügyelő hatáskörét. A tanfelügyelő hatásköre egy tankerületre terjed ki. Minden vármegye külön tankerület; Budapest külön tankerületet képez. A tanfelügyelő a tankerületben levő állami, községi, hitfelekezeti, társulati és magán alsó- és felsőnépoktatási (a polgári, kereskedelmi, tanítóképző), úgyszintén a kisdédóvó összes intézeteit köteles meglátogatni, a népoktatási törvény pontos végrehajtására és a szakszerűsége felügyel, bizonyos rendelkezési jogot is gyakorol, melynek részletes körülírását a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön utasításban adta meg.

Az állami, községi, magán- és társulati népoktatási intézetekben közvetlen intézkedési jogköre van, a felekezeti iskolákban azonban intézkedéseket csak az egyházi hatóság útján tehet és csak ellenőrzési joga teljes. A gondnokság és a községi iskolaszék közvetlenül alá van rendelve a tanfelügyelőségnek. Jelentéseit részint a törvényhatósági közigazgatási bizottsághoz, részint a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézi. A tanító és tanítónőképző intézetek felügyeletére 1905-ben neveztetett ki külön szakfelügyelő, bár ekkor még a tanfelügyelő felügyeleti joga is teljes maradt. Ezenkívül idevágó kihágási ügyekben a rendőri büntető bíró mellett mint szakképviselő működik. (1921:30.)

Kinevezése a vallás- és közoktatásügyi miniszter által az 1883: 1. tc. 8. §. értelmében a középiskolai, vagy tanítóképezdei tanári, polgári vagy népiskolai tanítói képesítésű, vagy valamelyik egyetemi tanfolyam bevégzését igazoló egyének közül történik.

Az 1935: 6. tc. a népiskolákat is a tankerületi királyi főigazgatóság hatásköre alá helyezte. A tankerületet népoktatási kerületekre osztja, mely egy-egy vármegye és annak határain belül eső törvényhatósági jogú város területét foglalja magában, de Budapest és Pest vármegye egy része Kecskeméttel külön népoktatási kerületeket alkotnak. A népoktatási kerület élén áll a királyi tanfelügyelő, ki a törvényhatósági közigazgatási bizottság tagja és tanügyi előadója.

A törvény 5. §. szerint azokban az ügyekben, melyekben elsőfokon kisdédóvodai felügyelő bizottság, iskolaszék, állami népiskolai gondnokság, tanonciskolai felügyelőbizottság jár el, ha azt valamely törvény nem utalja a közigazgatási bizottság népoktatásügyi albizottságának másodfokú hatáskörébe, másod- és végsőfokon a tanfelügyelő határoz.

Azokban az ügyekben, melyekben elsőfokon a tanfelügyelő jár el, fellebbevitel esetén végső fokon a tankerületi főigazgató határoz.

Polgári iskolai tankerületi királyi főigazgatóságok. A polgári iskolák feletti felügyeletet azok korábbi jellegének megfelelően a tanfelügyelők gyakorolták. Az 1927: 12. tc. végrehajtási utasítása, a 640.037/1931. V. K. M. sz. rendelet szerint, a már korábban kiadott 640.037/1930. V. K. M.

sz. rendelettel megegyezően az állami, községi, társulati, magán- és izr. hitfelekezeti polgári iskolák felett az állami felügyeletet, a hitfelekezetektől fenntartott polgári iskolákban pedig az állami főfelügyeletet a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a polgári iskolai királyi főigazgató útján gyakorolja.

Az országot négy tankerületre osztja: Budapest, Debrecen, Pécs, és Szeged székhelyekkel, de csak a korábban szervezett pesti és szegedi működött. A pécsi hatáskörét a budapesti, a debreceniét a szegedi látta el.

A polgári iskolai királyi főigazgatóság a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek alárendelt közép fokú tanügyi hatóság volt.

M. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumi iparoktatási főigazgatóság. Az iparoktatás feletti felügyeletet 1896-ban a tanfelügyelőktől jórészt az iparoktatási főigazgatók vették át.

Az iparoktatási főigazgatóság szervezetét és hatáskörét az 56.258—1896. V. K. M. sz. rendelet mellékleteként a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 13.975/1896. sz. alatt adott hozzájárulása alapján kiadott 18.633/1896. K. M. sz. rendeletben foglalt utasítás tartalmazza.

Eszerint az ország területén fennálló összes iparoktatási intézetek feletti felügyeletet (ekkor még a kereskedőtanonciskolák, női kereskedelmi tanfolyamok, segédek továbbképző tanfolyamai is idetartoztak) mind a kereskedelmi miniszter, mind a vallás- és közoktatásügyi miniszter egy-egy királyi országos iparoktatási főigazgató által gyakorolja. A királyi főigazgató közvetlenül saját miniszterének van alárendelve s mindenemű eljárásáért saját miniszterének felelős.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter által kinevezett főigazgató felügyelete alatt állottak az iparos és kereskedőtanonciskolák, önállóan szervezett iparos- és kereskedősegédek továbbképző tanfolyamai, női kereskedelmi tanfolyamok, tanonciskolái tanulók kiképzésére szervezett tanfolyamok. (A kereskedőtanonciskolák és kereskedelmi tanfolyamok később a kereskedelmi iskolai főigazgató felügyelete alá kerültek, a rendeletben említett és itt fel nem sorolt többi iskolák pedig megszűntek.)

A két királyi főigazgató kölcsönös felügyeletet is gyakorol a másik miniszteri tárca alatt álló intézetek felett is olyképen, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kinevezett főigazgató gyakorolja a kereskedelmi tárca főhatósága alatt álló intézetek elméleti oktatása felett is a felügyeletet, míg a kereskedelemügyi minisztériumi főigazgató a vallás- és közoktatásügyi miniszter alatt álló intézetek gyakorlati oktatását ellenőrzi.

A királyi tanfelügyelőknek és királyi iparfelügyelőknek az iparos- és kereskedőtanonciskolák feletti felügyeleti jogaik és kötelességeik érvényben maradtak a rendelet szerint, de intézkedéseiket és jelentéseiket a királyi főigazgatókhoz kötelesek betérjeszteni.

A főigazgató kötelessége, mely most a tankerületi kir. főigazgatóra szállt, az alája tartozó intézetek felügyelete, látogatása, véleményadás és jelentéstétel a miniszternek.

M. kir. kereskedelemügyi minisztériumi iparoktatási főigazgatóság. 1896-ban a kereskedelemügyi minisztériumban iparoktatási főigazgatóság szerveztetvén, az iparoktatási ügyekben az akkor szervezett iparoktatási osztály lett a főirányító, az iparoktatási főigazgató pedig a felügyelőhatóság.

Az iparoktatási főigazgatóságot a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulása alapján kiadott 18.633/1896. K. M. sz. rendelet szervezte.

A kereskedelemügyi minisztériumi iparoktatási főigazgató közvetlen felügyelete alatt állottak: a középipariskolák, ipari szakiskolák, ipari tanműhelyek, szaktanfolyamok, önálló nőipariskolák, az önálló, vagy ipariskolákkal kapcsolatos kézügyességi iskolák, végül a technológiai és egyéb iparmúzeumok.

A két főigazgató kölcsönös felügyeletet is gyakorol a másik miniszteri tárca főhatósága alá tartozó intézetek felett is a fentiekben már ismertetett megosztás szerint.

A főigazgató kötelessége volt a hatáskörébe utalt intézetek felügyelete, ellenőrzése, véleményadás és jelentéstétel a miniszternek. Ez a hatáskör szintén a tanker. kir. főigazgatóra szállt.

Felsőkereskedelmi iskolák királyi főigazgatósága. A közép kereskedelmi iskolák felügyeletét a 32.385/1872. V. K. M. sz. rendelet értelmében a tanfelügyelők látták el. A 44.001/1895. V. K. M. sz. rendelet az újonnan szervezett felsőkereskedelmi iskolák felügyeletére a felsőkereskedelmi iskolák tankerületi főigazgatóságát szervezte.

A felsőkereskedelmi iskolák királyi főigazgatóságának hatáskörét e cím megadása mellett újból szabályozta és két főigazgatót bízott meg az 1339/1914. V. K. M. sz. rendelet.

A proletárdiktatúra a kereskedelmi iskolai főigazgatóságot 89.904. 1919. K. M. sz. rendelettel megszüntette. A legitim uralom visszatérével a 4535/1919. V. K. M. sz. rendelet külön kereskedelmi iskolai ügyosztályt létesített a Kereskedelmi Iskolák Főigazgatóságának bevonásával. Az 1587/1920. V. K. M. sz. rendelet a felsőkereskedelmi iskolák főigazgatóságát újra visszaállította és nem sokkal később a ker. iskolai ügyosztály is megszűnt.

A női tanfolyamok feletti felügyelet 1914-ben, a kereskedő tanonciskolák feletti felügyelet pedig 1919-ben került a Kereskedelmi Iskolai Főigazgatóság hatáskörébe (ez utóbbit addig az 1896-ban felállított Iparoktatási Főigazgatóság látta el).

Tanító és tanítónőképző intézetek főigazgatósága. A tanító- és tanítónőképző intézetek feletti ellenőrzés 1905-ig a tanfelügyelők hatáskörébe tartozott. Az ellenőrzés szakszerűbbé tétele céljából a 14.861/1905. V. K. M. sz. rendelet felállítja a tanító- és tanítónőképző intézetek szakfelügyelőségét. A tanfelügyelői hatáskör azonban az ügyvitel irányítása szempontjából érintetlen maradt. 1913-tól két szakfelügyelő volt. Munkakörét a 11.627. 1913. V. K. M. sz. rendelet újból szabályozta. Hatásköre most már a hitfelekezeti intézetekre is kiterjed. 1914/15. évben a harmadik szakfelügyelő is kinevezetett, sőt ugyanazon iskolai évben a negyedik állást is megszervezték főleg a görög kath. és görög keleti intézetek irányítására. Az utasítás átdolgozását a 83.322/1915. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza. A világháború után a területi megcsonkítás következtében a negyedik szakfelügyelői állást megszüntették.

A tanító- és tanítónőképző intézetek ellenőrzését új alapokon szervezi a 37.126/1920. V. K. M. sz. rendelet, mely az eddigi szakfelügyelőségeket *főigazgatóságokká* szervezte át. A felügyeletet a tanfelügyelő és a főigazgató között osztja meg.

A főigazgató hatáskörét részletesen szabályozta a 78.673/1925. V. K. M. sz. rendelet.

A 840-05-360/1929. V. K. M. sz. rendelet új rendtartást bocsátott ki és a tanító- és tanítónőképző intézetek ügyeinek felsőbb vezetését a főigazgatóra ruházta és kivette teljesen a tanfelügyelők hatásköréből a hatásköri összeütközések elkerülése céljából.

A testnevelésre és a zenére külön szakfelügyelő van, egyébként a főigazgatóság hatásköre az egész országra kiterjed.

*

Az 1935:6. tc. rendelkezéseivel életbeléptetett reform szerint a tankerület élén áll a tankerületi kir. főigazgató, akit a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevez ki. Tankerületi főigazgatóvá az nevezhető ki, aki középiskolai vagy ezzel egy tekintet alá eső iskola tanári, főiskolai tanári, illetőleg tanügyi fogalmazói személyzet tagjaira előírt képesítéshez kötött állásban legalább 10 évig működött.

Közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszternek van alárendelve. Hatásköre kiterjed a tankerületében levő középiskolákra, középfokú iskolákra, szakiskolákra, népiskolákra, óvodákra és gyermekmenedékházakra, valamint középiskolai, középfokú iskolai, szakiskolai, népiskolai internátusokra, nevelőintézetekre, előkészítő- és ismételő-tanfolyamokra.

A kisedóvodák, népiskolák és általánosirányú tanonciskolák tanulmányi természetű ügyeiben elsőfokon a kir. tanfelügyelő, felebbvitel esetén végső fokon a tankerületi kir. főigazgató határoz. A fentebb ismertetett főigazgatóságok azonban a reform következtében megszűntek és hatáskörük a tankerületi kir. főigazgatóra szállott át.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyházi hatóságok alatt álló tanintézetek felett az állami főfelügyeletet a tankerületi kir. főigazgató útján gyakorolja.

A középiskolák, középfokú iskolák és szakiskolák tanulmányi felügyeletében *tanulmányi felügyelők*, a népiskolák és óvodák tanulmányi felügyeletében pedig *körzeti iskolafelügyelők* működnek közre.

Elemi népiskolák. (1318 állami.)

365

Az alsó népoktatás elsőrendű fontosságú feladatát hosszú századokon át a felekezetek végezték és az állam arra semmiféle befolyást nem gyakorolt. A felvilágosodott abszolutizmus korában azonban az uralkodók rájöttek arra, hogy a népoktatás az állam számára milyen egzisztenciális fontosságú problémát jelent és ettől kezdve az állami befolyás e téren egyre erősödött. A Ratio Educationis már állami felügyelet alá helyezi az összes iskolákat. II. József az általános tankötelezettséget büntető szankcióval mondja ki és szaporítja a népiskolák számát. Ez a királyi politika azonban csakhamar megszakadt, de most már a nemzet is tudatára ébredt a népnevelés fontosságának és az 1825. országgyűlés már a népoktatás fejlesztését sürgeti. Az első magyar kultuszminiszter,

báró Eötvös József már 1848-ban javaslatot nyújtott be az általános tankötelezettség és a népoktatás ingyenességének tárgyában. Ennek törvényerőre emelkedését azonban a szabadságharc megakadályozta. Az abszolutizmus a népoktatás ügyére csak annyiban fordított gondot, hogy igyekezett azt felhasználni germanizáló céljainak elérésére.

A kiegyezés után báró Eötvös csakhamar valóra váltotta szándékát és megalkotta az 1868:38. tc.-t, az első népoktatási törvényt, mely azonban az elemi népiskolákon kívül a polgári iskolák és tanítónőképző intézetek ügyét is szabályozta.

Ez a törvény, illetőleg újabban az 1921:30. tc. az általános tankötelezettség elvét mondja ki és 12, illetve 15 éves korig iskolakényszert állapít meg (6 év rendes + 3 év ismétlőiskola), melyet büntető szankcióval is ellát. Ide azután szervesen kapcsolódik be a népoktatás ingyenességének kérdése, mely szükségszerűen egészíti ki az általános tankötelezettséget. Az elemi népoktatás ingyenessé tételének szükségére már az 1791-es regnicularis deputatio is rámutatott jelentésében, mindazonáltal még az 1868:38. tc. is lehetővé teszi a tandíjszedést és az 1908:46. tc. miniszteri ind. szerint még ez a mérsékelt tandíj is az esetek igen nagy számában akadályozta meg a tankötelesek iskolabajárását. Ezért ez utóbbi törvény a népoktatás ingyenességét mondja ki.

Az 1868:38. tc. egészen liberális szabályozását adja az *iskola-fenntartási* jognak. Iskolát fenntarthatnak községek, hitfelekezetek, társulatok, egyesek és az állam. Elsősorban tehát a község van terhelve az iskolák fenntartásával, viszont az állam subsidialiter vesz részt benne. Ezzel az álláspontjával a törvény lemondott a nemzeti irányú nevelés hathatósabb keresztülviteléről, mert hiszen az 1868:44. tc. szerint az egyházközségek az iskolákban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg és a tanításnyelv ügyét véglegesen rendező Apponyi-féle törvény (1907: 27.) is példátlanul liberális módon szabályozza e kérdést.

A világháború után gróf Klébelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter az Alföld szánalmas közoktatási viszonyain akarva segíteni, az 1926: 7. tc.-ben az eddigi iskolafenntartók mellé beállította az érdekeltségeket is (környékbeli birtokosok). Az érdekeltségek iskolaállítási kötelezettségének szabályozásával a politikai község terhein nagyfokú könnyítés történt és végső sorban az Országos Népiskolai Építési Alap létesítésével gondoskodott a törvény az állam támogatásáról is.

Az 1926: 7. tc. 2. §-a az állam által elvállalt költségek fedezésére Országos Népiskolai Építési Alapot létesített, melynek szervezete teljesen egyezett az Országos Polgári Iskolai Építési Alap szervezetével, a vallásos közoktatásügyi miniszter kezelésében. A megszüntetése szintén a költségvetés egységességének biztosítása címén a Polgári Iskolai Építési Alappal együtt az 1931/32. költségvetési év végével az 1932: 14. tc.-kel történt.

A népiskolai hatóságokat az 1868:38. tc. és az 1876:28. tc. határozzák meg.

Elsőfokú hatóságok az állami iskoláknál a gondnokságok, melyek a főispán által kinevezett, választott és hivataluk alapján működő tagokból állanak. A községi iskolák a községi képviselőtestület által választott és a tanítótestület képviselőjét szintén magába foglaló községi iskolaszék,

a hitfelekezeti iskolák viszont a hitfelekezeti iskolaszék alatt állanak. Közbenső hatóság a közigazgatási bizottság és a tanfelügyelő, illetve az 1935: 6. tc. értelmében a tankerületi kir. főigazgató, kinek a tanügyi irányítás általában a hatáskörébe tartozik. A népoktatás legfelsőbb felügyelete és igazgatása a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezében van letéve.

A nyelvi kisebbségek számára egységes iskolát állít fel a 11.000/1935. M. E. sz. rendelet. 1936-ban van 1318 állami elemi népiskola 509 községben.

Kisdedóvó intézetek és menedékházak. (397 állam.) 366

Az első kisdedóvóintézetet (»Angyalkert«) gróf Brinsvik Teréz állította fel 1828-ban Budán és ugyanő alapította meg 1836-ban a »Kisdedóvó-intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület«-et. Az egyesület munkájának eredményeként 1847-ben már 89 kisdedóvóintézet működött. Az abszolutizmus alatt a kisdedóvóügy erős visszaesést mutat és csak a kiegyezés után vesz újabb lendületet, mikor előbb társadalmi egyesületek (Pest-Budai Nevelési Nőegylet, Budapesti Fröbel Nőegylet, Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet, Országos Kisdedóvó Egyesület [1916-ig]), majd 1876-tól az állam vették kezükbe a kisdedóvás ügyét.

Az állami kisdedóvás alaptörvénye az 1891: 15. te, mely szerint a kisdedóvás *célja*: a 3—6 éves gyermekeket a szülők távollétében óvni, a rendre és tisztaságra szoktatni, valamint értelmüknek és kedélyüknek korukhoz mért fejlesztése által őket testi, szellemi és erkölcsi fejlődésükben elősegíteni.

Erre a célra szolgálnak a képezített óvónők vezetése alatt álló *kisdedóvodák*, valamint az értelmileg és erkölcsileg alkalmas dadák gondozása alatt álló, egész éven át fenntartott, állandó és az ideiglenes (nyári) *menedékházak*, mely utóbbiak áprilistól októberig, külső mezei munkával elfoglalt földműves szülők gyermekeit fogadják magukba.

Kisdedóvó intézet fenntartására kötelezve van elsősorban a község, rajta kívül fenntarthat az állam, hitfelekezetek, jogi személyek és magánegyének, a törvény által meghatározott feltételek mellett.

Az óvodák és menedékházak feletti felügyeletet az öttagú felügyelőbizottságok gyakorolják. A községi és hitfelekezeti felügyelőbizottságok tagjait a községi, illetve hitfelekezeti képviselőtestületek választják. Az állami kisdedóvóintézetekhez és menedékházakhoz a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki a felügyelőbizottságot, ugyanő alkalmaz óvónőket és dajkákat, míg az előzőknél a felügyelőbizottság választja azokat.

Az összes kisdedóvodák és menedékházak felett az állami felügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a kir. tanfelügyelők, vagy helyettesik útján, illetve az 1935: 6. tc. értelmében a tankerületi kir. főigazgató és a kir. tanfelügyelő útján gyakorolja.

1936-ban volt 397 állami óvoda 237 községben.

A gyakorlati iparoktatás szolgálatában álló intézetek: felső ipariskolák, ipari szakiskolák, kézművesiskolák, ipari továbbképző tanfolyamok ügyei a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe tartoztak. A hatáskör meghatározásánál az volt a döntő, hogy a jövő iparos nemzedék nevelését az a kormányzati ág láthatja el legmegfelelőbben, mely egyébként is az ország iparának ügyeit előmozdítani hivatott. Az egész ügykomplexum a kereskedelemügyi miniszter iparügyi osztálya alá tartozott, amelynek tehát feladata volt az iparoktatás gondos ápolása az ipar és kereskedelem érdekeinek szolgálatában.

Az iparoktatást a 7500/1935. M. E. sz. rendelet az iparügyi minisztérium hatáskörébe utalta. A 8620/1935. M. E. sz. rendelet szerint viszont az iparoktatási intézetek (felső ipariskolák, ipari szakiskolák, ipariskolák) igazgatása és felügyelete 1935. szeptember 15-én az iparügyi miniszter hatásköréből a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe megy át. Az iparoktatási intézetek szervezése, szervezetének, tantervének, a tanerők képezésének megállapítása és minősítése tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter az iparügyi miniszterrel egyetértésben jár el. Az ipari szakszempontból való felügyelet módját és rendjét pedig az iparügyi miniszter, a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértve rendelettel szabályozza.

A gyakorlati iparügyi szakoktatás hazánkban túlnyomólag állami jellegű és költségeit, néhány kisebb államilag segélyezett intézménytől eltekintve, az állam viseli.

Állami ipari szakiskolák. (9.)

368

Az ipari szakoktatást a múlt század 90-es éveiben a már akkor működött két felső ipariskola nem tudta ellátni és ezért Baross Gábor kereskedelemügyi miniszter további szakiskolák felállítását határozta el és megfelelő javaslattételre hívta fel az iparkamarákat. Az iskolák felállítása a helyi szükségleteknek megfelelően történt különböző szakok szerint. Az eredeti szervezet a tanulók felvételét 12. életév betöltéséhez és a népiskola VI. vagy valamely középiskola II. osztályának elvégzéséhez kötötte.

Az eredeti tantervet a 1904-ben módosították olyan irányban, hogy a gyakorlati kiképzésre helyezték inkább a súlyt. Ez a tanterv 1924-ig volt érvényben.

A háború kitörésekor volt 24 állami és két államilag segélyezett ipari szakiskolánk.

A háború után szükségesnek mutatkozott az ipari szakiskolák bizonyos irányú átszervezése. Így a gyakorlat azt mutatta, hogy a felvételre jelentkező tanulók csaknem kivétel nélkül a megkívántnál magasabb képzettséggel léptek az iskolába és általában a polgári iskola, vagy a középiskola negyedik osztályát végezték. Ezt a körülményt az 1924-es szervezet olyan formában vette tekintetbe, hogy a megkívánt életkort 14 évre emelte, a tanulmányi időt pedig az eredetileg megállapított négy évről három évre szállította le.

1924-ben új tanterv lépett életbe és határozottabban domborodott ki a szakiskolák célja. Az iskolák célja: elsősorban műhelygyakorlat, de emellett elméleti és rajzoktatás útján szakmunkások és önálló iparosok kiképzése, akik a szakiskolában elsajátított mesterségüket korszerűen művelni és továbbfejleszteni képesek. Az ipari szakiskolák emellett a gyakorlatban dolgozó iparosok képzését is szolgálják ipari szaktanfolyamok tartásával. Az ipari szakiskola közvetlenül az ipari gyakorlat számára neveli az ifjúságot. Az oktatás súlypontja a műhelygyakorlatokra esik, az elméleti és a rajzoktatás csupán a legszükségesebb elemekre terjeszkedik ki.

A harmadik év befejeztével a tanulók a szerzett szakszerű elméleti és gyakorlati készségek beigazolására záróvizsgálatot tesznek, melyről végbizonyítványt kapnak. A végbizonyítvány az illető mesterségben munkakönyvváltására és egy évi szakbavágó gyakorlat beigazolása után iparigazolvány váltására jogosít.

Állami ipariskola volt 1936-ban: 9.

Állami felső ipariskolák. (3.)

369

Hazánkban a legelső felső ipariskola a gépészeti irányú kassai állami felső ipariskola volt, amely mint magánintézet indult meg 1872-ben és 1876-ban került a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá, majd 1884-ben a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe helyeztetett. 1880-ban nyílt meg a budapesti állami felső ipariskola, amely építészeti szakosztályának 1898-ban történt önállósítása óta gépészeti, fém-, vasipari, faipari és vegyészeti szakosztályokból áll, — 1898-ban önállósított a budapesti állami felső építő ipariskola — 1908-ban nyílt meg a szegedi állami felső ipariskola, mely a kassaihoz hasonlóan, gépészettel foglalkozik. A kassai intézet a trianoni béke következtében elveszett és jelenleg három felső ipariskolánk van.

A felső ipariskolák célja oly gyakorlati szakemberek képzése, akik kellő gyakorlat után iparukat önállóan és szakszerűen folytatni tudják. Ezért a magyar felső ipariskolák tanulmányi rendszere a külföldi hasonló intézetektől eltérően, a gyakorlati szempontokat emeli ki és a kiképzés lényeges részét a műhelyi és laboratóriumi gyakorlatok alkotják.

Szervezetüket és tanulmányi rendjüket tekintve, az összes felső ipariskolák egységesek. A kiképzés tartama féléves beosztással, három év. A nyári nagy szünetben minden tanuló munkájának megfelelő ipari üzemben tartozik gyakorlatot folytatni. Felvételi feltételek: betöltött 15-ik életév, valamely középiskola négy alsó osztályának elvégzése, egy évi szakbavágó műhelyi gyakorlat és sikeres felvételi vizsgálat.

A felső ipariskola faipari, gépészeti, fém-, vasipari és vegyészeti szakosztályaiban nyert végbizonyítványok, a tanult képesítéshez kötött iparokban, iparigazolvány váltására és a mester cím használatára, a tanult engedélyhez kötött iparokban pedig munkakönyv váltására és két évi szakbavágó gyakorlat igazolása után iparendély váltására jogosítanak. (1922: 12. tc. 26. §-a, 78.000/1923. K. M. sz. rendelet.) A felső építő ipariskola szakosztályának elvégzését tanúsító végbizonyítvány munkakönyv váltására és az intézet befejezése után két évi szakba-

vágó gyakorlat igazolása alapján a kőműves, kőfaragó, vagy ácsmesterség önálló üzésére jogosít.

Az 1883:1. tc.-ben meghatározott köztisztviselői minősítés szempontjából a felső ipariskolák a középiskolákkal egyenlő rangú tanintézetek. A felső ipariskolák szintén tartanak a gyakorlatban dolgozó munkaezők képzésére, valamint felső ipariskolák végzetek számára továbbképző tanfolyamokat.

Állami felsőipariskola volt 1936-ban: három (Felsőipariskola Budapest, Szeged és Felsőépítőipariskola Budapest).

Nőipariskola. (Budapest.)

370

A gyakorlati irányú, egésznapos tanításra berendezett ipariskolák közé tartoznak a nőipariskolák is. A női ipariskolák célja a növendékeket elsősorban a női kézimunkák különböző ágaiban, ezenkívül működési körükbe felvett egyes más, főleg nők által űzött foglalkozásokra kiképezni. Bár növendékeik között nagy számmal vannak, akiknek célja csupán bizonyos ilyen irányú hajlamoknak kiképzése, mégis a többség azok közül kerül ki, akik az itt szerzett oklevelet kenyérkereseti célokra kívánják felhasználni s így a nőipariskolák keletkezése is a nők kenyérkereső pályára tódulásának mozgalmával függ össze.

Nőipariskoláink a budapesti állami és a m. kir. állami Zrínyi Ilona leánynevelőintézeti női ipariskola (csoport), ezenkívül vannak a budapesti községi női ipariskolák, valamint a községi debreceni és miskolci nőipariskolák. Állami jellegű nőipariskola van még Újpesten és egyesületi Nyíregyházán. Ezenkívül vannak még zárdai női ipariskolák.

Ezek közül legnagyobb és a többi szervezetére is irányadó, a budapesti állami női ipariskola, melynek fehérvarró-, mű- és aranyhímző, női szabó- és leányruhakészítő és divatcikkeket készítő tanfolyama van. Ezekben a tanulmányi idők különbözők.

A közös tárgyak tanulásában a növendékek évfolyamonként együttesen vesznek részt, a gyakorlatban azonban szakosztályonként különválnak.

Az intézetbe azok vehetők fel, akik a középiskola vagy polgári iskola negyedik osztályát sikerrel elvégezték és 14. életévüket betöltötték. Az intézet végbizonyítványa az illető iparágban munkakönyv és egy évi szakbavágó gyakorlat után iparigazolvány váltására jogosít.

Felső kereskedelmi iskolák. (11 állam.)

371

Az első kereskedelmi szakiskolát Magyarországon Bibanco Emánuel Gyula állította fel 1830-ban, a Pesti Polgári Kereskedelmi Testület támogatásával. Tanítási idő a négy elemi után három év. Ez még inkább a mai alsófokú kereskedelmi szakoktatáshoz tartozik, mely gyakorlati kereskedők képzését célozta. Ennek mintájára azután több szakoktatási intézet is keletkezett az országban.

Az első középfokú kereskedelmi tanintézet a Pesti Polgári Kereskedelmi Testület és a Pesti Nagykereskedők Testülete által 1857-ben

alapított Pesti Kereskedelmi Akadémia, melynek fenntartója ma is a Budapesti Kereskedelmi Testület. A Kereskedelmi Akadémiára a felvétel az alreáliskola, vagy al gimnázium elvégzése után történt és a tanítás egy elpkészítő évre és három akadémiai évre terjedt ki. Tanterve azonban egységes szervezés híján állandóan változott. Vezetését a két alapító testületből alakított vezetőbizottság látta el, a kormánynak csak megerősítő szerepe volt. Az intézet személyzete is állandó változásnak volt kitéve. A két fenntartótestület 1899-ben Budapesti Kereskedelmi Testület néven egyesült.

A felső kereskedelmi iskolák egységes állami szervezését a kereskedelemügyi miniszter az 1872. október 10-én kiadott rendeletével rendelte el. A 32.385/1872. V. K. M. sz. rendelet azonban a felső kereskedelmi iskolákat a kereskedelemügyi minisztérium hatásköre alól a kultuszminisztérium alá rendelte s felügyeletét ideiglenesen a népiskolai tanfelügyelőre ruházta, a kereskedelemügyi miniszternek is biztosítva némi ellenőrző hatáskört.

Az 1872-es rendelet szerint a kereskedelmi szakoktatás *a)* alsó-, *b)* közép- és *c)* felsőfokú kereskedelmi iskolákban történik. A közép kereskedelmi iskolákba a felvétel a középiskola V., a polgári iskola IV. osztályának' elvégzése után, vagy megfelelő felvételi vizsgálat alapján történik. Tanulmányi idő három év, mely után záróvizsgálat teendő. E szervezet alapján az állam 1881-ben állította fel az első kereskedelmi iskolát Fiúmében.

Az alsó és közép kereskedelmi iskolák szervezetét az eltelt 12 év tapasztalatainak megfelelően a 28.093/1884. V. K. M. sz. rendelet módosította. E szervezet a közép kereskedelmi iskolákat a hat osztályú polgári iskolákkal hozta kapcsolatba oly módon, hogy a polgári iskola V—VI. osztályával kapcsolatban kereskedelmi tanfolyam állítható fel. Egyébként a középkereskedelmi iskolát a gimnáziummal és reáliskolával egyenlő rangba helyezi.

A kérdésnek ilyen rendezése azonban nem volt megfelelő és már a 29.801/1885. V. K. M. sz. rendelet újabb módosítást eszközölt. Az önálló három évfolyamú közép kereskedelmi iskola mellett a polgári iskolával kapcsolatos közép kereskedelmi iskola típusát állítja fel oly módon, hogy a hat osztályú polgári iskolát egy VII. évfolyammal bővíti és ez az V—VII. osztály alkotja a közép kereskedelmi iskolát.

A közép kereskedelmi iskolának a polgárral megteremtett ez a szerves kapcsolata nem bizonyult helyesnek és megérlelte a közép kereskedelmi iskoláknak a 44.001/1895. V. K. M. sz. rendelettel kiadott újabb szervezetét. A polgárral való kapcsolat megszűnt és az összes e fajta iskolák egységesítve felső kereskedelmi iskola nevet nyertek. Változás állott be a felügyeletbe, amely a tanfelügyelők hatásköréből az újonnan szervezett felső kereskedelmi iskolai főigazgató hatáskörébe ment át. A felvétel alapjául szolgáló felvételi vizsgálat, mely eddig meg volt engedve, eltöröltetett, az eddigi záróvizsgálat helyébe pedig a felső kereskedelmi iskolai érettségi vizsgálat lépett.

Ez a szervezet 1895-től kezdve mintegy 20 éven át változatlan maradt. A gyakorlat ugyan azt mutatta, hogy szakképzettséget és általános műveltséget a felső kereskedelmi iskola három évfolyama nem képes adni, tehát szükségesnek mutatkozott a négy évfolyamúvá való kibővítés. A világháború kitörése azonban ezt megakadályozta, bár azt már az

Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács is letárgyalta, sőt a 94.651/1909. V. K. M. sz. rendelet azt elvben ki is mondta. E helyett a 81.000/1915. V. K. M. sz. rendelet a túlterhelés és tanárhiány miatt redukált tantervet léptetett életbe, amely a tanítást csak délelőttre és heti 30 órára korlátozta.

Ujabb zavart idézett elő a felső kereskedelmi iskolák életében a proletárdiktatúra, midőn a közoktatási népbiztosság 62. K. N. sz. rendelete a felső kereskedelmi iskolák, mint kapitalista célokat szolgáló intézmények további működését megszüntette és helyettük a kommunista gazdálkodási rend érdekében beilleszkedő üzemszervezeti szakmunkásképző iskolák felállítását rendeli el.

A proletárdiktatúra bukása után a 160.500/1919. V. K. M. sz. rendelet már az 1919/20. tanévre az 1909-ben elvben elfogadott négyéves tantervet lépteti életbe, melyen az 1920-ban kiadott újabb tanterv módosításokat eszközölt. Az 1920-as tanterv szerint a négyévfolyamú felső kereskedelmi iskola alsó (kereskedelmi) és felső (közgazdasági) tagozatra oszlik két-két évfolyammal. Ugyanez a tanterv behozta a munkadélutánokat. A kettős tagozat feleslegesnek bizonyult, mert a legtöbb tanuló mind a kettőt elvégezte. A munkadélután szintén nem mutatkozott szükségesnek, ezért újabb összefoglaló tantervet ad ki a 68.000/1927. V. K. M. sz. rendelet, míg a 67.500/1927. V. K. M. sz. rendelet 1895. óta az első rendtartást adta ki.

A felvétel alapja az új rendtartás szerint is négy középiskola elvégzése, amelyhez a négy polgári is számít. Tantervébe az általános nemzeti tárgyakon kívül speciális kereskedelmi elemeket (földrajz, jogi ismeretek, közgazdaságtan, kereskedelmi ismeretek, áruismeret, könyvvitel, kereskedelmi levelezés) is felvesz.

A leányok számára a 86.100/1916. V. K. M. rendelet a felső leányiskolákból ugyanolyan indokolással (kereseti pályára képesítés), mint a leánygimnáziumoknál, felső kereskedelmi leányiskolákat is szervez. Ezek a felső leányiskolákkal még némi kapcsolatban maradt iskolák, mint a be nem vált intézmények, 1924-ig fokozatosan megszűntek.

Ezzel szemben rohamos fejlődést mutattak a felső kereskedelmi fiúiskolák mintájára már 1909. óta szervezett önálló női felső kereskedelmi iskolák. Ezeknek a szervezete teljesen azonos a fiú felső kereskedelmi iskolák szervezetével.

A statisztika súlyos veszteséget mutat a trianoni béke következtében a felső kereskedelmi iskolák terén is. Elvesztettünk 26-ot, marad 28. Állami felső kereskedelmi iskola van 1936-ban 11, ebből 9 fiú és 2 leány. A nem állami felső kereskedelmi iskolák száma: 37.

Iparos- és kereskedőtanonciskolák. (2 állami.)

372

Az iparos- és kereskedőtanulók oktatására irányuló törekvések már a Ratio Educationisban is feltalálhatók, sőt előbb is találkozunk ezekkel. Mindez azonban inkább csak a rendes elemi oktatásnak ilyen irányban való kiterjesztésének volt tekinthető. Az első megjelenési formája az efajta önálló iskoláknak a vasárnapi iskolák voltak. A reformkorszakban még erősebben indul meg e mozgalom, bekapcsolódik a pesti polgári kereskedelmi testület, majd 1841-ben az országos Ipartestület, felállítják

a felsőbb elemi tanodákat és a vasárnapi tanodákat. Az első felelős magyar minisztérium is támogatja e mozgalmat, így Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek a céhszabályok módosítása tárgyában 1848-ban kiadott rendelete kimondja, hogy »a mesterek tanoncaikat, ha és amennyiben lakhelyeiken vasárnapi és rajziskolák léteznek, ezekbe szorgalmasan járítani tartoznak«. Mégis az iparoktatás rendszeres kiépítéséről mindaddig nem lehetett szó, míg az egész tanoncoktatás alapját képező népoktatás szabályozva nem volt.

Az 1868:38. tc. a »mestertanítványok« iskolakötelezettségét is kimondotta és most már a tanoncoktatás kérdése döntő stádiumba jutott. Az iparosságnak a kor kívánalmaihoz mért tanítása már az 1872-ben tartott iparos gyűlés által sürgetett kérdés volt. Az iparosság szervezkedése nyomán megszületett az ipartörvény (1884: 17.), mely ezt a kérdést is szabályozza és a tanoncok kötelező iskoláztatását írja elő.

Iparostanonciskolák. Az ipari szakoktatás a múltban két miniszteri tárca alá tartozott: a tanoncoktatás a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a gyakorlati irányú szakoktatás pedig a kereskedelemügyi miniszter főhatósága alá.

Az iparostanoncok oktatását már az 1872:8. te, az első ipartörvény is elrendelte, de már magában a törvényben, méginkább a törvény végrehajtásában hiányzott a kellő erély és a túlságosan liberálisan megszővegezett törvény nagyobb eredményeket nem ért el. Ezen a bajon már a Trefort által kiadott 23.439/1882. V. K. M. sz. rendelet segíteni akart, majd létrejött az 1884:17. te, amely már nagyobb figyelmet fordít az iparostanoncoktatásra is. E törvény szerint minden oly községben, ahol legalább 50 tanonc van és a tanoncok részére külön iskola nincs, köteles a község a tanoncok tanításáról külön tanfolyam berendezése útján gondoskodni és ha erre vagyoni helyzeténél fogva nem képes, segítségért a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordulhat. A tanonc mindaddig, míg tanideje az iparosnál tart, köteles ily iskolába járni. A tanfolyam tantervét és tartamát a vallás- és közoktatásügyi miniszter a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterrel egyetértően állapítja meg. A tanonciskolák felett a közvetlen felügyeletet a kerületi tanfelügyelő és az elsőfokú iparhatóság, a főfelügyeletet pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértőleg gyakorolta.

Az iparostanonciskolák szervezetét először a törvény megalkotása után nyomban a 27.496/1884. V. K. M. sz. rendelet, majd véglegesen a 33.564/1893. V. K. M. sz. rendelet szabályozta, mely utóbbi egész 1924-ig érvényben volt. E rendelet szerint az iparostanoncok számára rendezett tanfolyamok kétfélek: *a)* általános iparostanonciskolák és *b)* szakirányú iparostanonciskolák. A felvétel a népiskolai tanfolyam elvégzése után történik. Oly tanoncok részére azonban, kik azt nem végezték, előkészítőtanfolyamot kell szervezni. Egyébként az iskola három évfolyamból áll. Az iskolán a helyi felügyeletet az iskolát fenntartó községi képviselőtestület részéről a tanítás ügyéhez értő, odaadó, főleg művelt és értelmes iparosok közül három évi időtartamra választott tanonciskolái bizottság gyakorolja. A főfelügyeletet a miniszter 1896-ig a tanonciskolák felügyelője, majd 1896-tól az akkor szervezett főigazgatóság útján gyakorolta, amikor is a felügyelőség főigazgatósággá szerveztetett! Az elméleti és gyakorlati irányú felügyelet kettőssége, amely az alsófokon a tanfelügyelő

és az iparhatóság hatáskörében nyilvánult, felsőfokon is megmaradt a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a kereskedelemügyi miniszter iparoktatási főigazgatóságának szervezésével.

A tanoncoktatást a kérdés nagy fontosságának megfelelően újra szabályozza és méginkább elmélyíti az 1922:12. te, illetve az annak alapján az iparostanoncoktatásra vonatkozóan kibocsátott 60.000/1924. V. K. M. sz. rendelet. A törvény értelmében a munkaadó köteles a tanoncot tanuló ideje alatt iskolába járatni (ezirányú kötelességének elmulasztása kihágás). Minden község, melyben a tanonciskola látogatására köteles tanoncok száma a 40-et eléri, tanonciskolát, ha ezt el nem éri, de a 25-öt meghaladja, tanonctanfolyamot köteles fenntartani, ha a tanoncok száma 25-ön is alul van, a népoktatási intézetekkel kapcsolatos ismétlőiskolában tartoznak iskolalátogatási kötelezettségüknek eleget tenni.

A tanonciskola egészben községi jellegű, azonban az 1922: 12. tc. 113. §-a értelmében tanonciskolát az államon és a községen kívül az ipari és kereskedelmi érdekképviseltek, az ipari és kereskedelmi vállalatok tulajdonosai, valamint a felekezetek is létesíthetnek, amennyiben erre a vallás- és közoktatásügyi minisztertől engedélyt kapnak. Az iskola külső- és belső rendjének minden módozatát az állam szabályozza.

A felügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter az iparoktatási főigazgató és a tanfelügyelő útján gyakorolta, a társfelügyeletet pedig a kereskedelemügyi miniszter a saját iparoktatási főigazgatója útján. A helyi felügyeletet a felügyelőbizottság látja el, mely az iskolának az étellel való kapcsolatát is hivatva van biztosítani. Ebben a bizottságban képviselve vannak: az iparhatóság, az ipartestület, a kir. tanfelügyelő, a község és az iskolafenntartó.

A tanonciskola három osztályból áll, esetleg elő- és továbbképző osztállyal. Tantervét tekintve, az iparostanonciskola háromféle lehet: *a)* általános iparostanonciskola, *b)* általános iparostanonciskola szakoktatással, ha a rokoniparhoz tartozó II—III. vagy továbbképző osztályú tanoncok száma akkora, hogy külön szakrajzosztályt alkothatnak és *c)* szakirányú iparostanonciskola, melyben a tanulók legalább a II. osztálytól rokonipari szakcsoportok szerint beoszthatók.

Az iparostanonciskola tantárgyai a közismereti tárgyakon kívül szakirányúak, úgymint: ipari könyvviteltan és költségvetéstan, szakrajz és szerkezettan és technológia.

A tanonciskolában való tanításra képesítés a tanítók számára rendezett nyári tanfolyamokon történik, melyek *a)* rajztanítók és *b)* közismereti tanítók kiképzésére irányulnak.

A tanonciskolák feletti felügyeletet az 1935:8. tc. értelmében szintén a tank. kir. főigazgató vette át.

A kereskedőtanonciskolák történeti fejlődése a tanoncoktatás fentebb vázolt történeti menetébe illeszkedik bele.

Első szervezeti szabályzata: 1872-ben jelent meg, mely csak általánosságban szól az esti és a vasárnapi tanonciskolákról. Az 1884. és 1885. szervezet megfelelő tantervvel teljesen az iparostanonciskolához hasonlóan szervezi. Minden község, melyben 12—15 éves, elemi iskolát végzett 20—30 tanköteles kereskedőtanuló van, köteles alsóbbfokú

kereskedelmi iskolát állítani, illetve az iparostanonciskolával kapcsolatba hozni. A tankötelezettség három év.

A felügyeletet az iskolát fenntartó község gyakorolja az evégre választott iskolai bizottság által. Az 1885. szabályzat értelmében ezenkívül felügyeletet gyakorol az elsőfokú iparhatóság és a kereskedelmi kir. tanfelügyelő.

A 24.784/1893. V. K. M. sz. rendelet az eddigi szervezet hiányait igyekezett kiküszöbölni. Ekkor nyerték ezek az iskolák a kereskedőtanonciskola nevet. Ahol a kereskedőtanoncok száma az 50-et nem éri el, de iparostanonciskola szervezendő, a község az iparostanonciskolával kapcsolatban nem önálló kereskedőtanonciskolát köteles felállítani, melyben az oktatás együtt történik, de a rajzoktatás helyett a kereskedőtanoncok szükségleteiknek megfelelő külön oktatásban részesülnek.

Új szervezetet tartalmaz a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértően kiadott 25314/1897. V. K. M. sz. rendelet. A tananyag bizonyos fokú módosításán kívül a leglényegesebb változás az, hogy míg a kereskedőtanonciskolák feletti felügyeletet meghagyta a kir. tanfelügyelőnek, a főfelügyeletet a kereskedelmi iskolai kir. főigazgatóra bízta.

A legújabb szervezet az 1922:12. tc. alapján a 60.000/1928. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki. Eszerint a tanoncok iskolalátogatási kötelezettségének teljesítésére szolgáló intézmények: *a)* tanonciskolák, *b)* tanonctanfolyamok, *c)* népoktatási intézetekkel kapcsolatos továbbképzőiskolák. Minden község, melyben a tanonciskola látogatására kötelezett tanoncok létszámában a kereskedőtanoncok száma a 40-et eléri, külön kereskedőtanonciskolát, ha pedig a 40-et nem éri el, de 25-öt meghaladja, kereskedő tanonctanfolyamot köteles felállítani. Ha a tanoncok száma ennyit sem ér el, iparostanonciskolákban, iparostanonctanfolyamban, illetve ennek hiányában a népoktatási intézetekkel kapcsolatos továbbképző iskolákban kötelesek a tanoncok eleget tenni iskolalátogatási kötelezettségüknek.

Tanonciskolákat a községen és az államon kívül az iparos és a kereskedelmi érdekképviselők, ipari és kereskedelmi vállalatok tulajdonosai, valamint felekezetek is létesíthetnek, ha a vallás- és közoktatásügyi minisztertől engedélyt kapnak. A tanonc iskolalátogatási kötelezettségének teljesítését a munkaadó köteles ellenőrizni, melynek elmulasztása az 1922: 12. tc.-be ütköző kihágást képez. A tanonciskolákban tanerőként a közismereti tárgyak tanítására legalább elemi népiskolákra képesített tanítók alkalmazandók, kereskedelmi szaktárgyak tanítására viszont az illető tárgykörből felső kereskedelmi iskolára képesített egyének.

A kereskedőtanonciskola három osztályból áll. Ha legalább 15 tanoncnak arra szüksége van, külön előkészítőosztályt, ha pedig a III. osztályt legalább 15 olyan tanonc végezte, kinek tanoncszerződése még nem járt le és még legalább egy fél évig tart, ezek részére külön továbbképző IV. osztályt kell nyitni.

A kereskedőtanonciskolába 12 évüket betöltött és az elemi iskolát, vagy a polgári, vagy középiskola II. osztályát elvégzett kereskedőtanoncok vétetnek fel. Egyébként előkészítőosztály szervezendő.

1936-ban volt az országban 345 iparos és 25 kereskedőtanonciskola. Ebből két tanonciskola állami, míg a többi iskola fenntartói községek, gyárak vagy más helyi érdekeltségek.

Kereskedelmi szaktanfolyamok. (5.)

373

Az első tanfolyamok szervezése idején a legjelentősebbek voltak ezek közül a női kereskedelmi szaktanfolyamok. Az első ilyen tanfolyamot az V. ker., polgári iskola tanári kara szervezte. Ez sikeresnek bizonyult s így a kormány figyelmét e kérdésre terelte.

Az 59.258/1890. V. K. M. sz. rendelet hivatalos szervezetet állapít meg a tanfolyamok számára. A tanfolyam célja: nőknek alsóbbfokú kereskedelmi foglalkozásokra való előkészítése. Oly leánynövendékek vétetnek fel, kik a polgári, vagy felsőleányiskola négy osztályát, vagy a felső népiskolát sikeresen elvégezték. A tananyagot speciális kereskedelmi tárgyak alkotják. A tanfolyam tartama: 8 hónap.

Ezt a rendtartást a 26.033/1900. V. K. M. sz. rendelet a kereskedelemügyi miniszter hozzájárulásával hatályon kívül helyezte és a női kereskedelmi tanfolyam megnyitását estről-esetre és évről-évre az iparoktatási főigazgató útján kikérendő engedélytől tette függővé. A tanfolyam tartama: 10 hónap, mit már a korábbi 26.885/1893. V. K. M. sz. rendelettel kiadott módosítás is lehetővé tett.

Módosítás történt a 86.287/1911. V. K. M. sz. rendelettel kiadott újabb szervezetben. A cél: hogy a növendékeknek a legszükségesebb kereskedelmi alapvető ismereteket megadja s őket megfelelő gyakoroltatás mellett üzleti, különösen pedig egyszerűbb irodai teendők végzésére képesítse. A tanfolyamok felső kereskedelmi iskolákkal, polgári leányiskolákkal, vagy felsőbb leányiskolákkal kapcsolatban szervezhetőek. Az engedély megadása iránti kérelmet a kereskedelmi iskolai főigazgató útján kell benyújtani, aki a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevében a felügyeletet is gyakorolja.

A háború után azonban ezeket a tanfolyamokat a 118.221/1920 V. K. M. sz. rendelet megszüntette és szerepüket a felső kereskedelmi iskola alsó tagozata vette át.

Ugyancsak 1920-ban szűntek meg a Kereskedelmi Akadémiák. Ezek közül legrégibb volt a Keleti Kereskedelmi Akadémia, melynek alapját: a 24.645/1891. V. K. M. sz. rendelet által szervezett tanfolyam képezte. Ennek célja volt: a kereskedelmi pályára készülő egyéneknek alkalmat adni arra, hogy a kelet főbb nyelveivel, kereskedelmi, néprajzi és egyéb viszonyaival megismerkedjenek. A keleti ker. tanfolyam két évre terjedt ki és a Budapesti Kereskedelmi Akadémián volt elhelyezve. Felvételenek a Kereskedelmi Akadémia, vagy a középiskola elvégzése után volt helye.

Ez a tanfolyam szervezetetett át 1899-ben Keleti Kereskedelmi Akadémiává, melyet a Közgazdaságtudományi kar felállításáról szóló 1920:31. tc. 3. §., mint külön tanintézetet megszüntetett és feladatát

a közgazdaságtudományi karra ruházta. Ugyanez történt a Budapesti Kereskedelmi Akadémiával, az elszakított fiumei, kolozsvári, továbbá a fővárosi Világkereskedelmi Főiskolai tanfolyammal.

A kereskedelmi tanfolyamoknak a világháború után új szervezése látszott szükségesnek, ami 1920-ban meg is történt. Az új szervezet alapján e tanfolyamok vagy *a)* szabadtanítástervű kereskedelmi szaktanfolyamok, vagy *b)* egyéves kereskedelmi szaktanfolyamok középiskolát végzettek számára. A Budapesti Kereskedelmi Akadémia ugyanis a megszüntetett két-éves akadémiai tanfolyam helyébe ekkor (1920-ban) felújította a régi egyéves szaktanfolyamát középiskolát végzettek számára. Ugyanígy szervezett a főváros a szintén megszüntetett Világkereskedelmi Főiskola tanfolyama helyébe, valamint 1922-ben a Thököly-úti felső kereskedelmi iskola is. E tanfolyamok célja, hogy a középiskolát végzettek számára egy év alatt lehető alapos kereskedelmi szakképzést nyújtsanak. Rendes hallgatókul olyan férfiak és nők vehetők fel, akik valamely hazai középiskolában sikerrel tettek érettségi vizsgálatot, vagy ezzel egyenlőértékű végbizonyítványt szereztek, vagy katonai tisztképző intézetet sikerrel végeztek, vagy tanítói oklevéllel rendelkeznek. Tanulmányi idő 10 hónap.

Mindhárom szaktanfolyam felső kereskedelmi iskolával kapcsolatos és a felső kereskedelmi iskolai főigazgató közvetlen felügyelete alatt állott. A tanítás tárgyai az egyes tanfolyamokban lényegtelen eltérést mutatnak, de egyébként valamennyi a kereskedelem legfontosabb tárgyait öleli fel. A tanfolyam befejeztével a hallgatók írásbeli és szóbeli záróvizsgát tesznek, melyről végbizonyítványt kapnak.

A vallás- és közoktatásügyi miniszternek a kereskedelemügyi miniszter hozzájárulásával kiadott 67.400/1920. sz. rendelete a kereskedelmi szaktanfolyamok új szervezeti szabályzatát állapítja meg. E szerint azok célja, hogy a kereskedelmi alkalmazottaknak, tisztviselőknek és önálló kereskedőknek módot nyújtsanak a maguk szakszerű és általános irányú továbbképzésére s a kereskedelmi ismeretek iránt érdeklődőknek, vagy a kereskedelmi pályára készülőknek a szakismeretek megszerzésére.

Fenntartásához a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértően megadott engedélye szükséges. A tanfolyam tartama: 10 hónap, de a helyi viszonyok szerint lehet ettől eltérő is. Hogy a kereskedelmi szaktanfolyam az élettel való szoros kapcsolatát fenntartsa, minden tanfolyam mellé 10 tagú tanulmányi tanácsot kell szervezni a kereskedelem, az ipari s általában a gazdasági élet kiváló képviselői sorából. Tanárokul felső kereskedelmi iskolai tanárok és gyakorlati szakemberek alkalmazandók.

A kereskedelmi szaktanfolyamok a vallás- és közoktatásügyi miniszter főfelügyelete alá tartoznak. A szaktanulmányi és közigazgatási szempontból szükséges felügyeletet a felső kereskedelmi iskolák királyi főigazgatósága gyakorolta. Ellenőrizheti a kereskedelemügyi miniszter saját közegével is, valamint az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács tagjai is látogathatják. A tanfolyamra felvehető 15. évüket betöltött mindkét nembeli tanulók, kik legalább az elemi iskola VI., vagy valamely középiskola II., vagy a kereskedelmi tanonciskola III. osztályát sikerrel elvégezték, vagy megfelelő előképzettséget felvételi vizsgálatlal igazolják. Oly tanulók, kik valamely középiskola IV. osztályát elvégezték, 15. év előtt is felvehetőek.

A tanfolyam tanításterve a helyi kereskedelem közvetlenül érdekeit alkalmazottainak kívánalmaihoz és szükségleteihez képest különböző lehet. Az anyagot a tanári kar javaslata alapján az igazgató állapítja meg és a fenntartó terjeszti jóváhagyás végett a főigazgató elé. A szükséghez képest a tanfolyamok kötöttebb alakot is ölthetnek, sőt e kötöttebb alakban állandósulhatnak is. Ezen az alapon új életre keltek a női kereskedelmi tanfolyamok ott, ahol nem volt női felső kereskedelmi iskola, vagy nem volt az elegendő. Ezek az új tanfolyamok is most már a 67.400/1920. V. K. M. sz. rendelet alapján álltak. Minthogy azonban a női kereskedelmi tanfolyamok egységes szervezése megfelelőbbnek látszott a 662-05-3/1931. V. K. M. sz. rendelet azok egységes tantervét és szervezetét állapítja meg.

A szaktanfolyamok feletti felügyeletet az 1935:6. tc. értelmében szintén a tank. kir. főigazgatók vették át.

Felső mezőgazdasági iskolák. (5.)

374

A középfokú mezőgazdasági iskola kérdése a magyar kultúrpolitikának egyik legsebezhetőbb pontja volt egész a legutóbbi időkig. Míg a kereskedelmi érdekeltségek akcióinak eredményeként a felső kereskedelmi iskolák száma gyorsan megszorodott és legjelentősebb alföldi városainkban is helyet talált, az ipari középfokú szakoktatást viszont a felső ipariskolák az ipari szakiskolákkal karöltve megfelelően el tudták látni, addig mezőgazdasági középfokú iskolánk teljesen hiányzott. A mezőgazdasági szakoktatás terén a már korábban megszervezett alsófokú földművesiskola és a felsőfokú gazdasági iskola között nagy ürténgott, mert hiányzott a középfokú gazdasági iskola.

E hiányon a polgári iskola V—VI. osztályának mezőgazdasági szakiskolává való kifejlesztésével igyekeztek segíteni. A legkomolyabb lépést azonban az iskola megszervezésére Orosháza képviselőtestületének az az elhatározása jelentette, hogy 30 hold területet ajánlott fel mezőgazdasági gyakorlótelep céljaira. Ez aztán a kérdést állandóan napirenden tartotta, bár az iskola kifejlődését még a kultuskormány részéről támasztott bürokratikus nehézségek és a minősítés kérdésének szabályozatlansága sokáig akadályozta. Zavarokat idézett elő a Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter által kísérleti iskolatípusként 1921-ben életbeléptetett »Gazdasági középiskola«, mely, a szakiskola jellegét elhomályosító elnevezést, a Közoktatási Tanács javaslatára megváltoztatták és a 48.624/1923. V. K. M. sz. rendelet elrendelte, hogy az orosházai és a békéscsabai polgári iskolák mezőgazdasági szakirányú felső tagozata ezután orosházi, illetve békéscsabai m. kir. állami felső mezőgazdasági iskolának nevezessék. Az új iskolatípus célja a miniszternek az Országos Közoktatási Tanácshoz intézett leirata értelmében az, hogy a kis- és középbirtokosok érdekeit szolgálja a középiskolákkal és felső kereskedelmi iskolákkal egyenértékű, azonban hangsúlyozottan mezőgazdasági irányú műveltség nyújtásával.

A felső mezőgazdasági iskolák négy osztályú iskolák, külön igazgató vezetése alatt, külön tanári testülettel és felügyelettel azon tanulók mezőgazdasági irányú kiképzésére szervezve, akik a középiskolák, vagy

a polgári fiúiskolák I—IV. osztályait sikerrel elvégezték és szerzett ismereteiket a mezőgazdaságban akarják hasznosítani, vagy azokat a tanfolyamokat akarják elvégezni, melyekre a felső kereskedelmi iskolát végzettek ezidőszerint képesítettnek. Szervezésének feltétele a megfelelő kiterjedésű kert- és mintagazdaság biztosítása. Tantárgyai a közismereti tárgyakon kívül a szakirányú tárgyakat ölelik fel, úgymint: telepísmertetés, általános és részletes növénytermesztés, kert- és szőlőművelés, rét-, legelő- és erdőművelés, állattenyésztés, gazdasági gyakorlatok; gazdasági üzemtan, emellett könyvvitel és levelezés, közgazdasági és jogi ismeretek.

Felső mezőgazdasági iskolánk van 5: Orosházán, Békéscsabán; Hatvanban, Gyöngyösön és Budapesten.

Mezőgazdasági népiskolák. (21 állami.)

375

A népiskolai mezőgazdasági szakoktatás részint a továbbképző népiskolában, részint az önálló mezőgazdasági népiskolában történik; A továbbképző népiskola az 1868:38. tc.-en alapuló ismétlő iskola továbbfejlesztése a mezőgazdasági népesség szükségleteinek megfelelő irányban. Ez az átszervezés 1896-ban indult meg a 60.764/1896. V. K. M. sz. rendelet alapján. A 9599/1896. V. K. M. sz. rendelet már korábban gondoskodott a tanítóknak megfelelő tanfolyamokon való kiképzéséről. Módosításokat tartalmaz az 51.563/1898. V. K. M. sz. rendelet. A gazdasági ismétlőiskolák új részletes szervezetét és tantervét tartalmazza a 66.569. 1902. V. K. M. sz. rendelet, mely az 1896-ban kiadott rendeletet hatályon kívül helyezte.

Az ismétlőiskola kétféleképpen szervezhető: *a)* vagy a meglévő elemi népiskolák mindennapi tanfolyamai fölé, mint valamely elemi népiskolával szerves kapcsolatban álló gazdasági ismétlőiskola, *b)* vagy egészen önállóan. Az előbbinél úgy a szaktanítást, mint a közismereti tárgyak tanítását a községben levő elemi iskolai tanítók látják el, a külön szaktanítós gazdasági iskolánál a szaktanítást külön szaktanítók végzik.

Az iskola tananyaga két körre osztható, a közismereti tárgyak és a gazdasági ismeretek körére. A gazdasági oktatás gyakorlati elemekre támaszkodik és a leányoknál és fiúknál azok élethivatása szerint egymástól eltérő irányban történik.

Az iskolák három évfolyamúak. A tanév a helyi körülmények figyelembevételével 8—10 hónapra terjed. A heti tanítási napok száma a téli időszakban (november 1-től március 31-ig) kettő, heti hét órával, a nyári időszakban egy félnap heti négy órával.

Az 1921:30. tc. az ismétlőiskola helyett a továbbképzőiskola elnevezést használja. A továbbképző iskola minden községben gazdasági irányúan szerveztetik, ahol az arra utalt 12—15 éves gyermekek száma a 40-et eléri. A továbbképző népiskola szervezése és fenntartása a község kötelessége.

E továbbképző népiskolák tanítói az elemi népiskolák tanítói, akiknek gazdasági irányú kiképzése a tanítóképzőben előadottakon kívül szünidei tanfolyamokon történik. E továbbképző iskolák felügyelőhatóságai teljesen azonosak az elemi iskolák hasonló fokú szerveivel.

Olyan községekben, ahol a mindkét nembeli földműveléssel foglalkozó 12—15 éves tanköteles gyermekek száma 120-at eléri, a továbbképző iskola helyett önálló gazdasági népiskola látja el ezek oktatását.

Az önálló gazdasági népiskola nem további magasabb tanulmányokra készít elő, hanem a kisbirtokos okszerű gazdálkodásának alapjául szolgáló gyakorlati szakismereteket és kézügyességet nyújtja.

Az önálló gazdasági szakiskolát az 1868:38. és az 1921:30. tc. alapján minden az elemi népiskola hat osztályát elvégzett 12—15 éves tanuló köteles látogatni, ki tanulmányait más iskolában nem folytatja.

Az önálló gazdasági népiskola három évfolyamú, a szorgalmi idő rendszerint 10 hónap, amely azonban a helyi körülmények figyelembevételével megrövidíthető.

Az önálló gazdasági népiskolák számára külön két évfolyamú gazdasági szaktanító(nő) képzőben nyernek a tanító(nő)k kiképzést. A helyi felügyelet megegyezik az elemi iskolák helyi felügyeletével (iskolai gondnokság, községi iskolaszék). Az iskolai adminisztrációt a vármegyei királyi tanfelügyelők ellenőrzik, a gazdaságok kezelését és az oktatás szakszerűségét a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba beosztott gazdasági szakfelügyelő ellenőrzi és irányítja. Az oktatás ingyenes.

Az önálló gazdasági szakiskolák száma a trianoni béke következtében 82-ről 47-re apadt. 1936-ban volt 52 gazdasági népiskolánk, melyből 21 állami, 31 pedig községi.

Polgári iskolák. (167 állami.)

376

A legtöbb állam iskolaszervezetében találunk olyan iskolatípust, mely a népiskola és a középiskola között foglal helyet s a főiskolákra nem törekvők részére van hivatva az általános, főleg gyakorlati irányú műveltséget közvetíteni. Az első népoktatási törvényünk már gondoskodott ilyen iskolatípusról, a népoktatási tanintézetek között felsorolva a polgári iskolát is. A tanfolyam fiúk részére hat év, leányok részére négy év volt. A latin kivételével a tantárgyak ugyanazok voltak, mint a középiskolában.

A polgári iskola azonban rövid időn belül nagy átalakuláson ment keresztül. Az 1868:38. tc. nem állapítja meg határozottan célját, sem szervezetét, tananyaga is sok változtatáson ment át. A negyedik osztályon felüli osztályok nem népesedtek be, mert hiszen semmiféle külön képesítést nem nyújtottak, ezért az V—VI. osztályok megszűntek, illetve átalakultak szakiskolákká (felső ipar, felső kereskedelmi, felső mezőgazdasági). Lassankint a polgári iskola elfoglalta a közoktatás szervezetében azt a helyet, melyet már tanterve alapján is el kellett foglalnia, t. i. egy alsófokú középiskolának tekintették. Ebben a formában azután nagy elterjedtségre tett szert, amit az iskolák, tanulók és tanárok számának emelkedése is mutat.

A négyosztályú polgári iskola kialakulására vezető fejlődést lezárta az 1927: 12. te, mely kimondja, hogy mind a fiú, mind a leány polgári iskolának négy osztálya van. E törvény határozza meg a polgári iskolák célját is, mely abban áll, hogy a tanulót gyakorlati irányú általános műveltséghez juttassa és ezzel a gyakorlati életre, középfokú szakiskolára előkészítse.

A tanulók szerint megkülönböztetve vannak: polgári fiú- és polgári leányiskolák, mely utóbbiaknak célja az 1927: 12. tc. értelmében a »polgári háziasszony nevelésével bővül, aminek megfelelően a tantervben is bizonyos eltérések vannak a polgári fiúiskola tantervétől (női kézimunka, rajz, háztartástan). Az 1927: 12. tc. lehetővé teszi, hogy ott, ahol külön fiú- és külön leánypolgári kellő benépesítése nem várható, az oktatás kivételesen és átmenetileg együttesen történjék. (Ennek módzatait a 69.526/1927. V. K. M. sz. rendelet állapítja meg.) Ez az együttes oktatás történhetik: a) külön tanteremben, vagy b) közös tanteremben.

Polgári iskola felállítására jogosult: az állam, község, hitfelekezetek, az 1927: 12. tc.-ben megállapított korlátok között, engedélytől függően: magántársulatok és magánosok is. A polgári iskolák állításának előmozdítására e törvény Országos Polgári Iskolai Építési Alapot létesített, mely a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt állott és arról a vallás- és közoktatásügyi miniszter évenként a költségvetés előterjesztésekor az országgyűlés képviselőházának jelentést tett. Az alapban a költségvetés által beállított összegek szerepelnek. Az 1932: 14. te, a költségvetési törvény az 1931/32. költségvetési év végével a költségvetés egységességének biztosítása érdekében az Országos Polgári Iskolai Építési Alapot az Országos Népiskolai Építési Alappal együtt megszüntette. E tervszerű polgári iskolai fejlesztő munkának az eredménye a polgári iskolák számának erős emelkedése lett. (1919-ben Csonka-Magyarország területén volt 269, 1927-ben 329, 1928-ban 400.)

Az erős tempójú fejlődés azonban túlzottnak bizonyult és több iskola megszüntetése következett be, amely részben azonnal, részben pedig fokozatosan történik.

A népoktatási törvény a polgári iskolák igazgatását az iskolaszékekre bízta, de kialakult az igazgatói intézmény és az iskolaszékeknél csak az anyagi ügyek maradtak, amit állami intézeteknél a gondnokság intézett.

A polgári iskolák állami *felügyelet* szempontjából az 1876:28. tc. értelmében a tanfelügyelők hatáskörébe tartoztak. A tanfelügyelők azonban nem bírták a rájuk nehezedő sok feladatot ellátni, ezért 1904-ben a tanítási ellenőrzés a polgári iskolai szakfelügyelők kezébe került, majd az 1930-ban szervezett polgári iskolai főigazgatóság látta el a felügyeletet 1936-ig, amikor ez az iskolatípus is a tankerületi kir. főigazgató alá rendeltetett.

1936-ban volt 167 állami polgári iskola (90 fiú és 77 leány). A nem állami polgári iskolák száma: 242 (102 községi, 81 róm. kath., 15 ref., 1 ág. htv. ev., 6 izr., 7 társulati és 30 magán).

Tanító- és tanítónőképző intézetek. (11 állami.)

377

A tanítóképzés ügye elég lassan indult fejlődésnek Magyarországon. Felbiger 1777-ben egyéves, az egyház 1845-ben kétéves tanfolyamot szervez. A kiegyezés korában már 26 tanítóképzőintézet működött. A tanítóképzésről az 1868:38. tc. 81. §. rendelkezik és ennek alapján a kormány rövid idő alatt 16 tanító- és négy tanítónőképző intézetet szervezett. Ehhez járult még 40 felekezeti tanintézet, mert a törvény mindazon tényezőknek megadta a tanítóképezdek felállításának jogát,

melyek népiskolát is állíthatnak fel. Tanulmányi idő három évben állapított meg, mely után még gyakorlat megszerzése és képesítő vizsgát kívántatott. Ekkor az intézet szervezete úgy alakult, hogy élén áll az igazgató és a tanári kar és felettük áll a tanfelügyelő elnökletével az igazgatótanács, melynek öt tagját a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki és mely vezeti a képezde anyagi és szellemi ügyeit, felügyel a tanári kar működésére, ítélt a tanári kartól hozzá fellebbezett ügyekben.

Ez a rendszer azonban nehézkesnek bizonyult, ezért a kormány 1881-ben 15.369/1881. V. K. M. sz. rendelettel az állami tanítóképzőket négy évfolyamúakká alakította át, a gyakorlati évet is beleolvasztva. A 45.781/1900. V. K. M. sz. rendelet szervezeti szempontból az igazgatótanács működési körét csak gazdasági és súlyosabb fegyelmi ügyekre szorítja és a felügyeletet a tanfelügyelőkre bízta. Az eltelt évek tapasztalatai alapján tantervreformra is szükség volt, mely 1902, 1911-ben, majd 1914-ben történt meg, amikor új képesítővizsgálati szabályzatot is adott ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A trianoni békediktátum nagy változást idézett elő a képzőintézetek számában, amennyiben 50 tanítóképzőből elcsatolt 32-t, 42 tanítónőképző intézetből 19-et.

Lényeges átalakulás ment azonban végbe a világháború után a képzőintézetek szervezetében. A 86.377/1920. V. K. M. sz. rendelet a »tanítók megingathatatlan erkölcsi jellemének kialakítása« és »mélyebb tudományos és szakszerű kiművelése« céljából a tanulmányi időt négy évről hat évre emeli. Ennek a rendeletnek a megmásítása a képzőintézetek fejlődésében, eddig látott közjogi furcsaságokhoz hasonlóan (állandóan törvényt változtattak meg rendelettel) úgy történt, hogy egyszerűen öt éves tantervet bocsátottak ki a 81.986/1923. V. K. M. sz. rendelettel. Így a tanító- és tanítónőképző intézetek tanulmányi ideje ma is öt év.

Változás állott be az intézetek felügyeletében: a 37.126/1920. V. K. M. számú rendelet ugyanis felállítja a tanító- és tanítónőképző intézetek főigazgatóságát. A felügyeletet a főigazgató és a tanfelügyelő között osztja meg. A hatáskörmegosztást részletesen szabályozza a 78.673/1925. V. K. M. sz. rendelet. A megosztás azonban rendkívül komplikált volt. Ezért új rendtartást léptet életbe a 840-05-360/1929. V. K. M. sz. rendelet, mely a tanító- és tanítónőképző intézetek felsőbb felügyeletét és belső életének irányítását a maga egészében a tanítóképző intézetek kir. főigazgatóságára ruházza. A tanfelügyelők gyakorlati szempontból továbbra is megfigyelik a tanítóképzést és főleg a gyakorlóiskolákat, s javaslatokat tehetnek a főigazgatóhoz, vagy közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.

A felekezeti intézetek szervezete ugyan különböző, de tanterv szempontjából újabban már átveszik az állami intézetek tanterveit, úgyhogy ma már valamennyi tanintézetben nagyjában megegyező munka folyik.

A tanítóképző intézetek tananyagának a gerincét a pedagógiai oktatás képezi, amely elméletből és tanítási gyakorlatból áll (4—5. évben). Az oklevelet a jelöltek az ötödik év végén lehető képesítő vizsgálat alapján szerzik meg, amely írásbeli, szóbeli és gyakorlati részből áll.

1936-ban az állami tanítóképző intézetek száma: hét, a tanítónőképző intézeteké: négy. A nem állami tanító- és tanítónőképző intézetek száma: 30.

A »Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület« állította fel az első óvónőképző intézetet 1837-ben Tolnán. Ez az intézet 1843-ban Pestre költözött. A hallgatók férfiak voltak és csak a szabadságharc után kezdenek nőket is felvenni. 1869-ben a »Pest-Budai Nevelési Nőegylet« állítja fel az első Fröbel-féle gyermekkertésznőképző tanfolyamot. A nem állami képzőintézetek száma szaporodott és a tanítási idő két évfolyammá bővült. Egységes irányítást azonban csak az 1891: 15. tc. hoz be.

Az 1891: 15. tc. VI. fejezete foglalkozik a kisdedóvónőképző intézetek felállításával. Ezen az alapon bocsátotta ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter a 29.973/1892. sz. rendeletet, mely az intézetek részletes szervezetét adja.

Célja: Oly kisdedóvónőket képezni, kik a kisdedek irányában szeretettől áthatva, alapos szakismeretekkel felruházva, képesek a kisdedeket óvni, ápolni és hazafias szellemben nevelni. Tanulmányi idő két év. A felügyeletet a királyi tanfelügyelők útján gyakorolja a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A 78.066/1926. V. K. M. sz. rendelet a megváltozott viszonyokra hivatkozva, nehogy a jelöltek 18. évük előtt megkapják a diplomát, a tanulmányi időt három évre emeli fel és még utána egy gyakorló pótévet iktat. (Törvény megváltoztatása rendelettel.) A vallás- és közoktatásügyi miniszter a felügyeletet a tanító- és tanítónőképző intézetek főigazgatója, 1935 óta pedig a tank. kir. főigazgató útján gyakorolja.

Állami óvónőképző intézet van: Budapesten, fizetéskiegészítő államszegélyben részesülő róm. kath. óvónőképző van Sopronban.

Amizoni Károly által alapított országos magyar nőnevelő intézet. (Budapest.) **379**

Amizoni Károly pesti polgárnak 1877 május 22-én kelt végrendelete szerint: »tekintve, hogy hazánkban a nőknek a szó nemes értelmében vett nevelése még nagyon el van hagyatva,... ezennel rendelem, hogy házam, egy a fővárosban alapítandó országos magyar nőnevelő intézetnek szolgáljon alapul.« Hogy az intézet előnyeiben minden keresztény hitfelekezeti magyar leány mérsékelt díjért részesülhessen, a vallás- és közoktatásügyi miniszter pártfogását kérte, az intézet magyar szellemére való felügyeletre pedig a Magyar Tudományos Akadémiát kérte fel.

Az intézet 1908-ban kezdte meg működését, mint az ország akkor egyedüli háztartási iskolája. Szervezeti szabályzatát a 88.621/1908. V. K. M. sz. rendelet adta ki. Hároméves tanterve 1909-ban készült, melyet 1932-ben gyakorlatibb irányban módosított a 43.182/1932—VI. V. K. M. sz. rendelet.

A tanterv elméleti és gyakorlati tárgyakat ölel fel. Az elméleti tárgyak: részben általános nemzeti tárgyak (magyar irodalom, történelem), részben az általános műveltség megszerzését célozzák (idegen nyelvek, művészettörténet, zenetörténet, ének, rajz, zene), részben a nélkülözhetet-

len jogi ismeretekre tanítanak, főként pedig gazdasági és háztartási tudást adnak, az emberi test és lélek megismerésére, gyermeknevelésre és gyermekápolásra tanítanak. A gyakorlati tárgyak a háztartási munkák egész körét felölelik. (Főzés, takarítás, állattenyésztés, kertművelés, kézimunka.)

Az intézetnek elsőfokú felettes hatósága az igazgatótanács, melynek tagjait felerészben a vallás- és közoktatásügyi miniszter, felerészben a Magyar Tudományos Akadémia nevezi ki a 88.621/1908. V. K. M. sz. rendelet értelmében.

Fiúgimnáziumok. (45 állami.)

380

A szerzetes rendek által folytatott középfokú oktatás nagyobb lendületet vesz a vallási küzdelmek korában, amikor megjelennek a protestánsok középiskolái is. Az állam azonban a közoktatásügy iránt egészen a 18. századig nem érdeklődik. Az államnak a közoktatásügy iránti érdeklődésének előjelei az 1715: 74. és az 1723: 70. tc.-kek, melyek a király felügyeleti jogát biztosítják az iskolákban. A közoktatásügy államosításának nagy lendületet ad a felvilágosodott abszolútizmus, melynek uralkodói már a maguk szolgálatába igyekeztek állítani azt a nagy mozgató erőt, mely az alattvalók nevelésében rejlik. Ennek az áramlatnak a hatása alatt jött létre a jezsuita-rend feloszlatása után nélkülözhetetlenné vált Ratio Educationis 1777-ben, melyet Mária Terézia királynő rendelettel bocsátott ki. A Ratio Educationis szerint a középiskola 5 osztályú: három grammatikai osztály és két osztályú gimnázium.. Alapelve a rendeletnek az ország valamennyi iskolájának állami felügyeletc. Az ellenőrzésre a kilenc királyi főigazgatóság van hivatva.. A Rátio Educationis a természettudományi és technikai ismeretek fejlesztését is igyekszik a középiskolai tantervbe beilleszteni, de gyakorlatban az továbbra is túlnyomórészt a latin nyelv tanításában merült ki.

II. József germanizáló törekvései a középiskola anyagának felforgatásában is jelentkeznek. Egyetemes iskolai nyelvvé 1784-ben a németet teszi. A protestánsok iskoláit is egységes állami szabályozás alá akarja vonni, ami ellen a protestánsok, éppen úgy, mint a Ratio intézkedései ellen, óvást emelnek. Ezek a germanizáló törekvések hívták életre a nemzeti szellem megmozdulását, amely most már a germánnal együtt a latin nyelv ellen is felveszi a küzdelmet és az 1844:2. tc. a középfokú iskolák nyelvévé a latin helyett a magyart teszi.

A II. József rendeleteivel szemben megnyilvánuló ellenhatásként jelentkező nemzeti felbuzdulás az 1790—1791. országgyűlés közoktatási bizottságának tervezetében érezteti hatását, de a francia forradalom hatása alatt az udvar elzárkózik minden nemzeti irányú reformtól és 1806-ban megjelenik a második Ratio Educationis, amely nemcsak a nemzeti szellemű reformokat veti el, de visszaesést mutat az elsövel szemben is, amennyiben a reáliák tanításának tervét teljesen mellőzi. Változást jelent még, hogy az 1806-i rendelet négy grammatikai osztály bevezetésével a középiskolát hat osztályúvá teszi. Az 1806-i rendelet 1848—1849-ig érvényben maradt.

A közoktatás ügye tehát ezen időben felségjognak tekintetett, amelybe az országgyűlésnek nem igen volt beleszólása. A király tanács-

adó szerve az udvari tanulmányi bizottság (Studien-Hoffkommission). Az országgyűlésnek minden tiltakozása ezen közjogi felfogással szemben hiábavalónak bizonyult.

Mai középfokú oktatásunk alapjait az abszolutizmus alatt a gróf Thun közoktatásügyi miniszter által kiadott Organisationsentwurf (1849) rakja le. Az Entwurf az eddigi hat osztályú gimnáziumot és kétéves filozófiai tanfolyamot nyolc osztályú gimnáziummá olvasztotta egybe, két tagozattal: négy év al- és négy év főgimnázium. Megszervezi a már Széchenyi és Kossuth által követelt reáloktatást a reáliskola felállításával. Ez a reáliskola azonban még nem teljesen kiforrott iskolatípus. A helyi szükségletek szerint változó számú évfolyammal bír, amely csak 1875-ben alakul át nyolc osztályúvá, amikor gyakorlati-technikai jellegétől is megszabadulva, a gimnáziummal egyenrangra emelkedik.

Az Entwurf valósítja meg az osztálytanítás helyett a szakoktatást és bevezeti az érettségi vizsgálatot.

A kiegyezés után mind nagyobb szüksége mutatkozott a középfokú oktatás egységes szervezésének. Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszter egy kilenc osztályú bonyolult tantervet akart fokozatosan életbeléptetni, de utóda Pauler Tivadar 1871-ben az Entwurf szerinti tantervet állította vissza. Végül Trefort készítette el az új tantervet és ő alkotta meg az első középiskolai törvényt, az 1883:30. tc.-t. Ez a középiskolának két típusát ismeri, a gimnáziumot és a reáliskolát. Meghatározza e törvény a középiskola feladatát. Eszerint a középiskola *célja*: hogy az ifjúságot magasabb, általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tudományos képzésre előkészítse. Ezt a célt a gimnázium főleg humanisztikus és ó-klasszikus, a reáliskola főleg modern nyelvek, mennyiségtan és természettudományok tanítása által oldja meg.

Szabályozza e középiskolai törvény az iskolaállítási jogot is, és pedig igen liberális szellemben. Középiskolát állíthatnak ugyanis az államon kívül hitfelekezetek, törvényhatóságok, községek, társulatok és magán-személyek is, az előírt feltételek megtartása mellett. Biztosítja e törvény a tanítás egységes szellemét, amennyiben a protestáns iskolák számára is kötelező minimumként jelöli meg tantervét és a protestáns iskolákat is állami felügyelet alá helyezi.

A középiskolák szervezetében 1924-ig lényeges változás nem történt, csupán az 1890:30. tc. megszüntette a görög nyelv és irodalom tanulásának kötelező voltát és lehetővé tette a görögpótló tanulását (görög irodalom és művelődéstörténet tanítása magyarul és rajz).

Mint szervezeti változást, megemlíthetjük még a proletárdiktatúra alatt a Forradalmi Kormányzótanácsnak 1919 március 29-én kiadott XXIV. sz. rendeletét, mely az összes nem állami nevelési és oktatási intézeteket a tanácsköztársaság kezelésébe vette át, A forradalom után természetesen ez az intézkedés is hatályát veszítette.

Annál fájdalmasabb változás történt a középiskolák számát illetően a békediktátum következtében. 187 gimnáziumból elveszett 99, maradt 88, 34 reáliskolából elveszett 18, maradt 16.

Lényegesebb reformot jelentett a középiskolák terén az 1924: 11. tc. E törvény a középiskolák differenciálásának álláspontjára helyezkedett és a gimnázium és reáliskola közé, mint 3. típust, beiktatta a reálgimnáziumot. A középiskola céljának újból való meghatározásánál beveszi az erkölcsi nevelést, sőt azt állítja a homloktérbe.

A gimnázium és reáliskola helyzete az új törvény szerint is változatlan maradt. Mindhárom iskolatípusnál a közös alapot a nemzeti jellegű tárgyak képezik, amelyekhez a gimnáziumnál a humán (latin, görög), a reáliskolánál a reál tárgyak járulnak. A reálgimnázium átmeneti alakzat, amely a latinon és a mindháromnál közös német nyelven kívül az V. osztálytól kezdve még egy modern nyelvet tanít (francia, angol vagy olasz). Ezt a modern nyelvet a 81.877/1924. V. K. M. sz. rendelet határozza meg. Az új törvény legfontosabb iskolatípusnak a reálgimnáziumot tekinti, amennyiben kimondja, hogy gimnázium lehetőleg csak oly községben (városban) maradhat meg, melyben másfajta középiskola is van. A magyar középiskolák túlnyomó része reálgimnáziummá alakult. Az átszervezést a 65.903/1924. V. K. M. sz. rendelet viszi keresztül, mely mindegyik középiskoláról megállapítja a hovátartozóságát. E szerint reálgimnázium van 71, humángimnázium van 26, reáliskola van 21.

Ezen középiskolák közül 48-at tart fenn az állam, a többi 70 fenntartója a kat. tanulmányi alap, vallásfelekezetek, törvényhatóságok, községek, társulatok. Ezek azonban legnagyobbbrészt külön szerződésben megállapított állami segélyre szorulnak. Az állam és a középiskola egymáshoz való viszonya szempontjából a középiskolák három csoportra oszlanak: *a)* az állam rendelkezése (állami és kir. kat.), *b)* az állam vezetése (kat., izr., községi és magán), *c)* az állam főfelügyelete alatt állók csoportjára (ref., ev.).

Az 1924 óta eltelt 10 év alatt az 1924: 11. tc.-en több rendelet eszközölt változtatásokat és a fejlődés azt mutatta, hogy mint iskola-típus, a reálgimnázium a legéletképebb a három közül. Ezért az 1934: 11. tc. a középiskolák szervezetét egységesen szabályozza. Az egységes középiskola neve: gimnázium, amely az V. osztályig teljesen egységes. Az V. osztálytól a tanuló választhat görög, vagy valamely az iskolában tanított modern nyelv között és lehetővé teszi a törvény a reáliskola fenntartását is, amennyiben a vallás- és közoktatásügyi miniszter helyi tanterv keretében megengedheti, hogy az V. osztálytól kezdve az erre jelentkező tanulók latin nyelv helyett ábrázolómértant és vegytant tanulhassanak. Változtatást eszközöl e törvény a sikeres érettségi vizsgálat esetére is megkívánt főiskolai tanulmányokra alkalmassági záradék behozatalával. Egyébként azonban mind az állami, mind a felekezeti középiskolák helyzete változatlan maradt.

1936-ban volt 45 állami fiúgimnázium.

Leánygimnáziumok. (10 állami.)

381

A leányok magasabb képzésének gondolata a nők emancipációjának a 18. század végén és a 19. században megindult mozgalmával együtt jelenik meg. Mégis a nőknek az eleminél magasabb képzése csak magánintézetekben történik. Az állam részéről az első lépés e téren az 1868-as népoktatási törvény, mely felállítja a polgári leányiskolákat és a tanító-nőképzőket.

Mindinkább érezhető lett azonban a fiúközépiskolákhoz hasonló intézet szükségessége. Ezért 1875-ben felállították Budapesten az első

felsőbb leányiskolát, melynek igen nagy sikere volt, úgyhogy több ilyen iskola is keletkezett, melyeknek szervezetét a 28.999/1887. V. K. M. sz. rendelet adja meg.

A felsőbb leányiskolák célja: alkalmat nyújtani arra, hogy bennük társadalmunk női tagjai nemük sajátossága és a társadalmi jelen viszonyok által feltételezett és élethivatásukra szükséges általános műveltséget szerezhessenek.

Tananyaga átmenetileg három részre oszlott, egy előkészítő tanfolyam is lévén bekapcsolva, mely az elemi iskola VI. osztályát volt hivatva pótolni. Ezután következett a négy középiskolai tanfolyam és utána kétéves továbbképzőtanfolyam. Ennek megfelelőleg a rendelet a felsőbb leányiskolának két fajtát szervezte: elsőrendű hat évfolyammal és kisebb városokban másodrendű első négy osztállyal. Alsó osztályokban polgári iskolai, felső osztályokban középiskolai tanerőkkel. Tantárgyai: magyar, német, francia, történelem, természettan, vegytan, természetrajz, embertan, földrajz, számtan, háztartástan, gazdasági ismeretek, neveléstan, rajz, geometria, torna, ének, kézimunka.

Felügyelete a királyi tanfelügyelőkre bízott.(a pesti közvetlenül a miniszternek volt alárendelve), felülvizsgálatra évente legalább egyszer miniszteri biztost küldött ki a miniszter.

Ez az iskolatípus azonban nem sokáig elégítette ki a kor igényeit. Mind erősebb törekvések észlelhetők a leányoknak az egyetemre való bocsátása és egyúttal olyan leányiskolák felé, melyek az egyetemre képesítenek.

Ezen törekvéseknek engedve báró Wlassics Gyula kultuszminiszter 1895 november 18-án királyi resolútiót eszközölt ki, mely szerint az egyetemek orvosi, bölcsészeti és gyógyszerészeti tanfolyamaira nők is felvehetők és lehetővé tette számukra fiúgimnáziumokban az érettségi letételét. A felsőbb leányiskolák mellett 1876-tól kiegészítő gimnáziumi tanfolyamok nyíltak meg, melyek 1902 óta önálló leánygimnáziumokká alakultak.

A világháború gazdasági következményeinek hatása alatt a középosztály leánygyermekai egyre nagyobb tömegekben tódultak a kenyérkereső pályák felé, mint magántanulók ellepték a fiúgimnáziumokat és a felsőbb leányiskolák elnéptelenedtek, minthogy egyetemre nem képesítettek.

Ezen körülmények hatása alatt a kultuszminiszter a leányok középfokú oktatásának átszervezését határozta el. Megjelent a 86.000/1916. V. K. M. sz. rendelet, mely egységes négy alsó osztályra három iskolatípust épít fel: leánygimnázium (4 oszt.), leány felső kereskedelmi (3 oszt.) és meghagyja a felsőbb leányiskolát (3 oszt.) korlátolt számmal és eddigi szervezetének némi módosításával. Az ily módon szervezett leányközépiskolák felügyeletét a tankerületi kir. főigazgatóra bízta, kivéve a leány felső kereskedelmi iskolákat, melyeket a felső kereskedelmi iskolák kir. főigazgatójának rendeli alá.

Az ily módon rendeleti úton keresztülvitt reform újabb rendeletekkel állandó változtatásoknak volt alárendelve és nem tudott állandóbb megoldást eredményezni. Szükségesnek látszott tehát a leányközépiskolák ügyének törvényi szabályozása.

Az 1926:24. tc. figyelmen kívül hagyva a leány felső kereskedelmi iskolákat, a leányközépiskoláknak két fajtát ismeri: a leánygimnáziumot és a leánylíceumot. A törvény a leányközépiskolák célját ugyanúgy határozza meg, mint az 1924:11. te, hogy tudniillik a leányközépiskolák feladata, hogy a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben magasabb általános műveltséghez juttassa és ekként az egyetemi és általában főiskolai tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye.

E célt a közös nemzeti jellegű tárgyakon kívül a leánygimnázium a latin és valamely modern nyelvi és irodalmi tanulmányok segítségével, a leánylíceum pedig a latin nélkül, modern nyelvek és irodalmak tüzetesebb tanításával szolgálja.

A leánygimnázium tehát a fiú reálgimnáziumnak, a leánylíceum pedig a reáliskolának felelt meg, de élesen megkülönbözteti a leánylíceum tananyagát a reáliskoláétól, hogy a természettudományok helyett a leánylíceum tantervének tengelyében az irodalmi és művészettörténeti tárgyak állanak. Az egyes leányközépiskolák hovatartozandóságát és a tanítandó modern nyelvet a 37.313/1927. V. K. M. sz. rendelet állapította meg.

Leánykollégiumok. Az 1926:24. tc. a leányközépiskolák fenti két típusán kívül felállítja a leánykollégiumot, mely a régi felsőbb leányiskolának a helyét volt hivatott betölteni és mivel egyetemre nem, hanem csak főiskolára képesített, nem nevezi a törvény középiskolának. A leánykollégium feladata volt: oly vallási és nemzeti szellemű magasabb általános műveltséget nyújtani, amely különösen a nők sajátos hivatására, családi és társadalmi szerepére van tekintettel. Ez az iskolatípus azonban most sem tudott gyökeret verni és elnéptelenedve megszűnt.

A legújabb középiskolai törvény, az 1936: 11. tc. a középiskolák egységesítésének a fiúközépiskoláknál ismertetett elvét a leányközépiskoláknál is keresztül viszi, az 1926:24. tc.-t hatályon kívül helyezi és egységes típust állít fel. (L. fiúgimnáziumoknál.)

Az állami leányközépiskolák száma 1936-ban: 10.

Eötvös-alap.

382

A magyar tanítóság körében 1870 körül erős fellendülést mutató egyesülési szellem Péterfy Sándor kezdeményezésére és buzgólkodása révén 1875-ben létrehozta a tanítók önkéntes adományából az Eötvös-alapot. Az 59.617/1875. B. M. sz. rendelet hagyta jóvá az alap első alapszabályait. Az 1. §. az alap hivatását és rendeltetését így foglalja egybe: Magyarország területén létező népiskolai, polgári iskolai, képezdei tanintézetek s kisdedóvók tanárai, nevelői s tanítói, valamint tanítónői saját részükről befizetendő évi járulékokból, ügypártolók kegyes adományaiból, jótékony célú előadások jövedelmeiből, végrendeletek s több effélék útján befolyó összegekből egy országos pénzalapot létesítenek. Az ezen alapra befolyó pénzösszeg Eötvös-alap címet viselend, mely évenként két egyenlő részre osztatván, az egy-egy-évben begyűlő összegnek egyik felerésze évenként tőkésítetik s oly alapítványok alkotására fordítatik, melyeknek kamatai Magyarország területén lévő népiskolák, polgári iskolák és képezdei tanintézetek, azaz kisdedóvók tanárainak,

nevelőinek, tanítóinak és tanítónőinek egyetemeken tanuló szorgalmukat és előmenetelüket igazolni képes gyermekeik között ösztöndíjakul fognak kiosztatni.

Az Eötvös-alap a tagok járulékaiból, adományokból, alapítványokból gyarapodott és 1877-ben kiírta a pályázatot az első ösztöndíjakra és segélyekre. Az alap kezelését a gyűjtőbizottság végezte, ez terjesztette a maga javaslatát az ösztöndíjak és segélyek tárgyában az alap jótéteményeit kiosztó nagygyűlés elé. Az alap kezelésében változás állott be 1890-ben, *mikor is miniszteri jóváhagyással az Eötvös-alap gyűjtő és kezelő országos bizottság helyébe a IV. egyetemes tanítógyűlés alkalmával az »Eötvös-alap országos tanítói egyesülete«* lépett.

Az Eötvös-alap a Tanítók Ferenc József Házának, majd később a kolozsvári Tanítók Hunyadi Házának megnyitása után kettős feladatot töltött be. Az eddigi segélyezéseken kívül gondoskodnia kellett a két tanítók házának a fenntartásáról.

Nehéz idöket élt át az Eötvös-alap a világháború alatt és után. A menekültek segélyezése és a forradalom okozta nehézségek után a pénz elértéktelenedése folytán anyagi erőforrásai csaknem teljesen kiapadtak éppen akkor, mikor a legtöbb alapszabályszerű feladat várt volna megoldásra.

Az Eötvös-alap 1920-ban egyesült a Magyarországi Tanítók Árvaházi Egyesületével és átvette annak működési körét, amit a 155.941/1920. V. K. M. sz. rendelet is tudomásul vett. Ez az 1890., 1905., majd 1912-ben módosított alapszabályok újabb módosítását tette szükségessé. Az 1923-ban alkotott, a kormány által 1925-ben megerősített alapszabály szerint a Magyarországi Tanítók Eötvös-alapja célja: az egyesület tagjainak és ezek árváinak a megsegítése és pedig a tanítók házában szervezett főiskolai internátus fenntartásával és a közép- és szakiskolákat látogató tanító gyermekek számára újabbak szervezésével, árvaházak fenntartásával és segítségek nyújtásával. A Magyarországi Tanítók Árvaházi Egyesületének vagyonából befolyó jövedelem azonban kizárólag a rendes tagok árváinak megsegítésére és nevelésére használható fel. A tagok az Eötvös-alap jótéteményeire csak tíz évi tagság után tarthatnak igényt, s a jótéteményekben csak három ízben részesülhetnek, az igényjogosultság azonban az alapszabályokban körülírt módon újból megszerezhető. Az özvegyek és árvák kivételes elbánásban részesülnek.

Ferenc József tanítók háza. (Budapest.)

383

Az Eötvös-alap megteremtése után szintén Péterfy Sándor kezdeményezésére megindultak az előkészítő munkálatok egy olyan intézmény érdekében, melynek feladata tanulmányaikat folytató tanítógyermekek elhelyezésének megkönnyítése. Megkönnyítette e cél megvalósítását báró Eötvös Lóránd, ki atyja összes irodalmi műveinek kiadási jogát az Eötvös-alapra ruházta, hogy annak jövedelmét a létesítendő tanítók háza javára fordítsa. A tanítók Ferenc József házának (VIII., Szentkirályi-utca 47. sz.) megnyitása 1899 november 19-én meg is történt. A szervezeti szabályzat értelmében a kormány építi fel, beruházza és fenntartja Budapesten és Kolozsvárt a tanítók háza épületeit. Az inter-

nátusi élet terheinek a viselése a tanítóságé. A két intézetet a Budapesten székelő igazgatótanács igazgatja és mindegyik élén álló 5—5 tagú felügyelőbizottság vezeti. 1901-ben a kormány megvette az Eötvös-alaptól a Tanítók Házát, hogy azt anyagi bajaiból kiségitse. Az épületet átalakították és most már, mint a tanítóságnak örök használatra átengedett kincstári épület teljesítette tovább hivatását.

Az Eötvös-alap 1925-ben jóváhagyott új alapszabályának II. része a Tanítók Ferenc József Házának szervezeti szabályzata. Ügyeinek legfőbb vezetője az elnökség, melyet az Eötvös-alap tisztikara és a Tanítók Háza felügyelőbizottságának elnöke alkot.

Teréziánium. (Bécs, Favoritenstrasse 7.)

384

A Teréziánium Bécsben 1746-ban, mint francia mintára szervezett lovagi akadémia nyílt meg, melyben az állam leendő vezetőit és hivatalnokait képezték. 1751-ben a báttaszéki (Tolna m.) egyházi birtokot pápai engedéllyel alapítvánnyá tették, melynek kamatait legalább öt magyar növendék élvezhette. Az intézetet, melyet alapításától a jezsuiták vezettek, II. József 1783-ban feloszlatta. 1797-ben a piaristák vezetésével visszaállították s ők vezették az intézetet 1849-i újjászervezéséig, amikor világi kézbe került és kizárólag nemesi jellegét Ferenc József megszüntette. 1867 után a magyar állam önállósága az intézet tekintetében is kifejezésre jutott. A báttaszéki alapítványt a teréziánutni birtokok közül exkorpálták s a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe helyezték. A magyar kormány ennek ellenében kötelezte magát, hogy legalább 20 magyar (2 horvát) növendék nevelési költségeit, valamint a magyar tanárok és prefektusok költségeit magára vállalja. Ez 1875-ben történt és 1876-ban nevezték ki az első magyar kormánybiztos.

Célja: A Mária Terézia-féle alapítványok szerint: megkönnyíteni a nemeseknek, hogy fiaik magasabb műveltséghez jussanak és a közszolgálat számára kiváló férfiakat nevelni. Eredetileg csak a mai gimnázium keretébe tartozó tantárgyakat tanították, később jogot és modern nyelveket is felölelve, akadémia elnevezést nyert.

A régebbi alapítványi helyekre csak a katolikus, később bármely keresztény felekezethez tartozó ifjak felvétettek. E helyek száma az eredeti 10-ről 1900-ban 183-ra emelkedett. Főhatósága az osztrák közoktatási miniszter, a magyar érdekeket a király által kinevezett kormánybiztos képviselte.

A világháború következtében beállott változások után a Teréziánium egy osztrák középiskola, amelybe a magyar állam 8 ösztöndíjas tanulót küld ki évenként. A magyar állam nevez ki azonkívül 2 tanárt, kik közül az egyik a magyar nyelvet és irodalmat, a másik pedig a történelmet és földrajzot tanítja a magyar tanulóknak. Az ösztöndíjasok költségeit az Akadémiai alapítvány, a 2 tanár költségeit pedig a kultusz-kormány fedezi. A magyar ösztöndíjas tanulók a bécsi magyar követ elnöksége alatt álló bizottság előtt a nemzeti tárgyakból kiegészítő érettségi vizsgát tesznek, miáltal a Teréziánium érettségi bizonyítványa államérvényessé válik.

A Mária Terézia királynő által létesített és I. Ferenc József király által gyarapított és rendezett alapítvány rendeltetése az 1878 február 23-án kiadott alapítólevél szerint magyar ifjak nevelése és tanítása abból a célból, hogy a közélet különböző ágazataira, kivált pedig az állami szolgálatra minél alkalmasabb és a közszolgálat jelenkori fokozottabb igényeinek betöltésére hivatott férfiak képeztesse. A Teréziánium magyar ösztöndíjas növendékei és a bécsi magyar kultúrintézetek részesülnek jövedelméből.

Középfokú iskolák sportköreinek országos központja. (KISOK.) 386 (Budapest.)

Az 1921:53. tc. és ennek végrehajtásáról szóló 9000/1924. V. K. M. sz. rendelet szellemében a kultuszminiszter a középfokú iskolákban a testnevelés ügyét hatályosabbá kívánván tenni, a 25.754/1924. V. K. M. sz. rendelettel elrendelte minden középfokú iskolában a sportkörök létesítését. Ezek a középfokú iskolák sportkörei a Középfokú Iskolák - Sportköreinek Országos Szövetségébe (KISOSz) tömörültek és ezzel egyidejűleg az eddig működött Budapesti Középiszkolai Atlétikai Club megszűnt. A sportszövetség élén a miniszteri biztos áll.

A 68.550/1928. V. K. M. sz. rendelet óta a központi szerv neve **KISOK** (Központ) lett. Szervezeti szabályzatát az 1130—0—5/1929. V. K. M. sz. rendelet foglalja magába.

Feladata: a sportkörök ellenőrzése, véleményadás és általában az ifjúsági testnevelés minden vonatkozású fejlesztése.

A miniszteri biztost a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki három évi időtartamra középiszkolai tanári oklevéllel rendelkezők közül.

Tisztviselői: ügyvezető igazgató, főtitkár, előadó és pénztáros. A tisztviselőket és a bizottsági tagokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, illetve bízza meg a miniszteri biztos ajánlatára.

Szervei: Véleményezőbizottság, intézőbizottság, szakbizottságok és a szakoktató tanárok.

Országos cserkészszövetség. (Budapest.)

Önálló, belügyminiszterileg jóváhagyott alapszabályok szerint működő társadalmi egyesület. E szövetségen kívül a cserkész név használata, cserkészösszejövetelek tartása, a cserkészjelvény vagy egyenruha viselése büntetendő kihágás.

A cserkészlet ügyét 1913-ig két egymással ellentétben működő központ irányította. 1913-ban a két központ egyesült, de a világháború alatt alapszabályai nem kerültek megerősítésre, hanem az ügyeket egy háborús bizottság vitte. A világháború után 1919-ben megtörtént az alapszabály megerősítése, melyet 1928-ban módosítottak.

A szövetség rendes tagjai a csapatot fenntartó, úgynevezett szervező testületek. Ezek a két évenkénti közgyűléseken annyi szavazattal jelennek

meg, ahány raj után befizették a köteles rajtagdíjat. A szövetségnek vannak még tiszteletbeli tagjai, pártoló, alapító és örökös tagjai a befizetett összeg szerint, akiknek azonban a közgyűlésen szavazati joguk nincs.

A közgyűlés választja a 30 tagú országos intézőbizottságot, a mozgalom tényleges irányítóját és a közgyűlések közötti időben a szövetségnek legfőbb határozó szervét. Az OIB további szakbizottságokat alakít.

A közgyűlés választja az országos elnökséget és tisztviselőket. Ezek: az országos elnök, társelnökök, országos ügyvezető elnök, mint az elnökség tagjai, továbbá az országos főtitkár, országos vezető tisztek, ellenőrző, gazdasági főtitkár, külügyi, táborozási, testnevelési stb. főtitkár, mint intézkedő tisztviselők és szerkesztők.

A cserkészsövetség hatásköre kiterjed az egész országra, melyet adminisztratív okokból kerületekre osztottak. (11 kerület.) A kerületek szervezete hasonló az országos központéhoz.

A cserkészlet legfőbb irányítása a főcserkész kezében van, akit a kormány előterjesztésére a kormányzó nevez ki.

Az alapszabály 60. §. szerint a szövetségi munka pedagógiai szempontból a vallás- és közoktatásügyi miniszter ellenőrzése alatt áll és ő erősíti meg a cserkészsövetség elnökét is.

Országos ifjúsági irodalmi tanács. (Budapest.)

388

Az iskolába járó ifjúság irodalmi nevelésének gondozására a 79.000/1923. V. K. M. sz. rendelet országos ifjúsági irodalmi tanácsot szervez. A tanács feladata különösen: 1. az ifjúsági irodalomnak figyelemmel kísérése, ifjúsági irodalmi termékek megjelentetésének irányítása, ifjúsági könyvtárakba felvehető munkák jegyzékének összeállítása stb., 2. a szülők és az iskola közti kapcsolat gondozása, 3. javaslattétel minden ügyben, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter eléje utal.

A Tanács áll: elnökből, alelnökből, ügyvezetőigazgatóból, titkárból s 10—12 tagból. Mindezeket öt évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki az ifjúsági irodalom iránt érdeklődő szakférfiak sorából.

Ügyrendje a 28.919/1926. V. K. M. sz. rendelettel jelent meg.

Tankönyvügyi bizottság. (Budapest.)

389

Felállítja a 434/1925. V. K. M. sz. rendelet a népoktatási és középfokú tanintézetek körében a tankönyvek ügyének egységes és elvi alapon való gondozása céljából. (Tartalom, kiállítás, ár megfelelő legyen.) Székhelye Budapest, tanácskozásait a kultuszminisztériumban tartja.

Tagjai: *a)* elnök, *b)* ügyvezető alelnök, *c)* 12 előadó, akik a tankönyvirodalomnak egy-egy ágát figyelemmel kísérik, *d)* a kultuszminiszter által a bizottságba küldött tisztviselők.

Az elnököt, alelnököt s előadókat a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. Az előadók betűrend szerint váltakozó egy-egy felének megbízása minden harmadik év elteltével lejár.

Tankönyvengedélyezési kérelmekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter a tankönyvügyi bizottság javaslata alapján dönt.

Ügyrendjét a 26.243/1925. III. a. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza.

A tankönyvügyi bizottság hatásköre kiterjed a következőkre:

a) Állami, községi, társulati, egyesületi és magán elemi, népiskolák, polgári iskolák, felső mezőgazdasági iskolák, tanító-, tanítónő- és óvónőképzőintézetek.

b) Államilag segélyezett nem magyar tannyelvű népiskolák.

c) A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium rendelkezése és közvetlen vezetése alá tartozó középiskolák és felső leányiskolák.

Az Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanáccsal a tankönyvek ügyében való egyöntetű eljárás céljából a tankönyvügyi bizottság állandóan fentartja az érintkezést, mert az iparos- és kereskedőtanonciskolák és a felső kereskedelmi iskolák tankönyveit az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács bírálja meg.

Felsőoktatás.

Polgári iskolai tanárképző főiskola. (Szeged.)

390

A polgári iskolákat létesítő 1868:38. tc. a tanerők képzéséről nem intézkedik, csupán a képesítésről szól a 103. §., amely szerint ezeknek az elemi népiskolai képesítőn kívül a polgári iskola tárgyaiból is kell egy, a kormány által arra rendelt hatóság előtt egy szigorlatot állni. E képesítésről 1870-ben történt gondoskodás, mely szerint az valamely állami tanítóképző intézetben folyik le. A jelöltek készületlensége, ami a teljes szervezetlenség természetes következménye volt, megindította a mozgalmat a képzőtanfolyamok szervezésére. A kormány ezt el is határozta és elrendelte az 1873—1874-es tanévre a két budai tanító, illetve tanítónőképző intézet mellett két képző tanfolyam megnyitását. A tanfolyamok a tanítóképző intézetekkel közös igazgatás mellett, közös épületben szerveztettek, de külön tanári karral, majd 1876—1877-től közös kibővített tanári karokkal működtek. A férfiak képzőintézete 20 éven át megmaradt ebben a közösségben, a nők képzőintézete 1875-ben átkerült a pesti akkori Sugár-útra. A 34.727/1880. V. K. M. sz. rendelet polgári iskolai tanító és nevelőnőket képző intézettel szervezi és a vele kapcsolatos elemi képzőt fokozatosan 1880—1883-ban megszüntették, majd 1893-ban az elemi képző helyébe szervezett nevelőnőképzőt is és így ettől kezdve teljes önállóságra tett szert.

1877-ben szabályozták a képesítés kérdését, amelyre csak a tanfolyam elvégzőit, illetve kétévi gyakorlatot igazoló elemi iskolai tanítói oklevéllel rendelkezőket bocsátották. 1881-ben a tanfolyam két évről három évre emeltetett és 1879—1880-ban gyakorlóiskolával látták el. A férfiképző hatosztályú polgári iskolát, a nők képzője négyosztályú polgári iskolát kapott, mely 1887-ben hatosztályú felsőbb leányiskolává

szerveztetett. A gyakorlóiskoláknak külön tanári karuk volt, de a képzőintézetek igazgatójának hatósága alatt állottak.

1898 november 20-án a budapesti felső nép- és polgári iskolai tanítónőképzőintézet és a vele kapcsolatos felsőbb leányiskola Erzsébet királyné emlékére a király engedelmével az Erzsébet-nőiskola nevet nyertc.

A polgári iskolai tanítónők képzésére még öt róm. kat. felekezeti intézet is szerveztetett. mely azonban főleg szerzetesi iskolák részére képez tanerőket, bár szervezetében igyekszik az állami intézethez alkalmazkodni és oklevele államérvényes.

Az I. kerületi állami polgári iskolai tanítóképző intézet, röviden Pedagógium, fejlődése nem volt olyan szerencsés, mint az Erzsébet nőiskoláé. Meg kellett küzdenie a polgári iskolai tanítók egyetemi képesítését és a Pedagógium eltörlését követelő áramlattal, majd a tanítóképzővel való közösségből származó nehézségekkel. 1890-től fokozatosan elkülönültek a tanári karok, majd 1908-ban az igazgatás, de az épület még mindig közös volt. Végre 1912-ben megtörtént a tanítóképző külön épületbe költöztetése és ekkor a Pedagógium elérte teljes önállóságát.

A felügyeletet 1897-ig a tanfelügyelők gyakorolták. Ekkor a polgári képzőintézetek felügyelete az akkor kinevezett kurátorra bízott és bár nem hivatalosan, főiskolai jelleget nyertek. 1906-ban a kuratori állást megszüntették és a képzőintézetek közvetlenül a minisztérium felügyelete alá helyezték. A 204.064/1918. V. K. M. sz. rendelet a képzőintézetek főiskolai jellegét hivatalosan is kimondja.

A felvétel tanítói oklevél vagy érettségi bizonyítvány alapján történik. Eredetileg két fő- és több mellékcsoport szerveztetett. A főszakcsoportok: *a)* nyelv és történettudományi, *b)* mennyiségtan és természettudományi volt. 1920-tól három szakcsoport szerveztetett: *a)* nyelv és történettudományi, *b)* természetrajz, vegytan, földrajzi és *c)* mennyiségtan, természettan, vegytani. Később a szakcsoportok száma négyre emelkedett. A képesítés 1902-ig egységes volt. Ettől kezdve a második év végén az I. (alapvizsga), és a harmadik év végén a II. vizsgálatot (szakvizsga) kívánták meg.

1928-ban nagy változás következett be a polgári iskolai tanárképzők életében. A vallás- és közoktatásügyi miniszter az Erzsébet nőiskolát és a Pedagógiumot Szegedre helyezte át, a két főiskolát egybeolvasztotta és kooperatív viszonyba helyezte a szegedi egyetemmel. Egyúttal a felekezeti tanintézetek, a budapesti angolkisasszonyok intézetét kivéve, megszűntek. Mindez az átalakulás azonban minden tervszerűség nélkül, önkényesen folyt le és még csak rendelet kiadására sem került sor. Az új főiskola szervezeti szabályzata még ma sincs kiadva.

A férfi és a női tanerők képzése most már a szegedi főiskolán együtt folyik négy évfolyamban három fő szakcsoportban és négy mellékszakkcsoportban. Az egyetemmel a kooperatív és koedukatív viszony abban áll, hogy a jelölt az egyetem bölcsészeti fakultásán is köteles hallgatni a főszakcsoportjának egyik tárgyát heti 4—5 órában és abból kolloquálni is tartozik. Az angolkisasszonyok főiskoláján a jelöltek a pesti egyetemen kötelesek ugyanilyen mértékben órákat hallgatni.

A főiskola élén áll az igazgató, kit a vallás- és közoktatásügyi miniszter bíz meg öt évre.

Országos polgári iskolai tanárvizsgáló bizottság. 391
(Szeged—Budapest.)

Az 1868:38. tc. által a polgári iskolai tanítók képesítésére tett kijelentés nyomán 1870-ben történt gondoskodás a vizsgálati bizottság kiküldéséről, mely a tanítóképző intézetben az illetékes tanfelügyelőből, az illető tanítóképző intézet igazgatótanácsából és tanári testületéből és három külső szakemberből alakult. 1902-ig a két képzőintézet mellett két külön bizottság volt szervezve és pedig az összetétel az előzőhöz képest csak annyiban változott, hogy szakcsoportonként két-két miniszteri biztos működött. 1902-ben a miniszteri biztos intézmény megszűnt, a két bizottság formailag egyesítettet, élén a kurátorral. A kurátorság megszüntetése után a kormány nevezi ki az elnököt és a bizottság tagjait öt évre.

Ez a helyzet változatlan maradt a tanárképzőnek Szegedre történt, áthelyezése után is.

Tanítóképzőintézeti tanárjelöltek Apponyi-kollégiuma. 392
(Szeged—Budapest.)

A tanítóképzőintézetek tanári karának képesítése az intézetek 1868-ban történt átszervezésének idején teljesen rendezetlen volt és némi javulás csak akkor állott be, amidőn 1873-ban a polgári iskolai képezdék felállítása után a polgári iskolai tanítók kiválóbbjaival töltötték be e helyeket.

Trefort miniszter a 28.903/1887. V. K. M. sz. rendelettel szabályozta a tanítóképzőintézeti tanárok képzésének ügyét. A felállított intézet célja: hogy egy-két évi tervszerű munkásság által a tanító és tanítónői képesítővizsgálatot jeles eredménnyel letett tanulók pedagógiai és szakismereiteket bővítsék.

A 11.555/1888. V. K. M. sz. rendelet a külön képesítővizsgálatot mellőzte.

A tanítóképzőintézeti tanárok képzését újból szabályozza a 11.890. 1906. V. K. M. sz. rendelet. E rendelet szerint a tanítóképzőintézeti tanárképzés célja, hogy a jelölteket behatóbb filozófiai és pedagógiai tanulmányok alapján elméletben és gyakorlatban megismertesse a nép-oktatásnak és ebben különösen a tanítóképzésnek feladatával, rendszerével és módszerével, továbbá hogy egy-egy szakcsoportba foglalt tárgykörben a jelölteknek szakképzettségét kiegészítse s ezen kívül a szakcsoportnak legalább egyik tárgyában mélyebb tudományos képzettséget adjon.

Tanítóképzőintézeti tanárjelöltek lehetnek olyan okleveles polgári iskolai tanítók, akiknek oklevele azokból a tárgyakból, amelyek a tanítóképzőintézeti tanári szakcsoportjának is tárgyai, jeles, a többi tárgyakból pedig legalább jó osztályzatú.

A jelöltek elméleti kiképzése az egyetemen történik, gyakorlati képzése pedig a vallás- és közoktatásügyi minisztertől arra kijelölt elemi iskolai tanítónőképző intézetben. A kiképzés ideje: két év.

A tanítónőképzőintézeti tanárjelöltek azonban tagjai tartoznak lenni az állam által számukra a polgári iskolai tanító(nő)képző intézetekkel kapcsolatban szervezett Apponyi-kollégiumoknak. (Itt szerepel először e név.) Ugyané rendelet szabályozza a jelöltek írásbeli és szóbeli részből álló képesítővizsgálatát is.

Az Apponyi-kollégium szervezetét megállapítja a 76.629/1906, V. K. M. sz. rendelet, majd újabb és — minthogy közben a rajz-, zene-, és tornatanárképzés is szabályoztatott — teljesebb szervezetét a 149.837/1911. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza.

Eszerint a tanító- és tanítónőképzőintézeti tanárjelöltek számára az állam, külön-külön férfiak és nők számára (a Pedagógium és az Erzsébet-nőiskola mellett) egy-egy kollégiumot tart fenn avégből, hogy a kollégiumok tagjaikat főiskolai: tudományegyetemi, országos képzőművészeti főiskolai, illetve országos m. kir. zeneakadémiai tanulmányaik ideje alatt a szakpályájukra való elméleti és gyakorlati előkészülésben vezessék és támogassák. A kollégium keretében történik a tornatanárképzés is. A kollégium közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszter alá tartozik.

Tanulmányi és fegyelmi ügyeit a szakvezető tanárok értekezletein hozott határozatok alapján az érdekelt polgári iskolai tanító(nő)képző intézetek igazgatói önállóan vezetik. Egyébként mindent az igazgató önállóan intéz.

Szakvezető tanárokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter bíz meg a megfelelő főiskolák tanárai közül egy-egy évre, akik a jelölteknek a kollégiumban kiegészítő előadást tartanak.

Gondoskodik a szervezet a jelöltek előmenetelének ellenőrzéséről is.

Változás állott be az Apponyi-kollégium helyzetében 1928-ban, midőn a polgári iskolai tanár(nő)képző intézetek Szegedre kerültek. Ekkor a kollégium átmeneti intézkedések után két részre tagozódott. Az egyik tagozat, melyhez a tanítóképzőintézeti rajz- és zenetanárképzés tartozik, maradt Budapesten, a másik a többi tárgyakkal Szegedre helyeztetett át. Felmerült a tanárképző főiskolának négy évre történt átalakításával kapcsolatban az Apponyi-kollégium tanulmányi idejének meg rövidítésére irányuló terv, de ez utóbb elejtetett és a kollégium továbbra is kétéves maradt. A hallgatók szaktárgyaikból egyetemi előadásokat hallgatnak, de emellett külön előadásokon, szemináriumi munkában és gyakorlati kiképzésben is résztvesznek. A gyakorlati kiképzés történik Budapesten az I. ker., Fery Oszkár-úti tanítóképzőben a fiúk és a VII., illetve a II. ker. képzőkben a leányok részére. A szegedi tagozat gyakorlóiskolája a szegedi róm. kat. tanító- és tanítónőképző intézet.

M. kir. testnevelési főiskola. (Budapest.)

393

A tornatanárképzés hazánkban a Nemzeti Tornaegyletben folyt egyéves tanfolyam keretében 1868-tól 1923-ig külön-külön férfiak és nők számára. A testnevelő tanárképzés magasabb színvonalra emelése céljából a m. kir. testnevelési főiskolát szervezi az 1921:53. tc. 4. §-ban nyert felhatalmazás alapján a 77.000/1925. V. K. M. sz. rendelet.

A Főiskola feladata: *a)* testnevelőtanárokat képezni a középiskolák és más középfokú iskolák részére, *b)* a testnevelés kérdésére vonatkozó

elméleti búvárkodást végezni, *c*) a testnevelési tanárok továbbképzéséről gondoskodni. Ezenkívül a más (főiskola stb.) tanintézetek testnevelési szakértőinek képzéséről és társadalmi stb. egyesületek keretében alkalmazandó testnevelési szakértők képzéséről gondoskodni.

A Főiskola szervei: 1. az igazgató (megbízta a vallás- és közoktatásügyi miniszter), 2. tanulmányi igazgató (megbízta a vallás- és közoktatásügyi miniszter), aki mindenben támogatja az igazgatót, 3. igazgatótanács (tagjai: az igazgató, tanulmányi igazgató, az OTT két tagja és a tanári kar négy tagja. A tagokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter tanévenként nevezi ki. Az igazgatótanács feladata: ellenőrzés, javaslat-tétel a kinevezendő tanárokra nézve a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hallgatók felvétele, ösztöndíj és egyéb folyamodványok megvizsgálása), 4. tanári testület (rendes, rendkívüli és megbízott szakelőadók a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízása alapján), 5. titkári hivatal.

A testnevelőtanárok képezésére a főiskola mellett országos testnevelő tanárvizsgálóbizottság van szervezve. A képezővizsgálat alapvizsgából és szakvizsgából áll.

A Főiskola szervezeti szabályzatát módosítja a 81.300/1933. V. K. M. sz. rendelet. A főiskola feladata eszerint: *a*) testnevelőtanárok képzése közép- és középfokú iskolák részére, *b*) főiskolai testnevelők képzése, *c*) társadalmi egyesületek és szervezetek részére testnevelési szakértők képzése, *d*) működő testnevelési tanárok továbbképzése; *e*) sportorvosi intézet fenntartása és sportorvosi tanfolyamok szervezése, *f*) a testnevelésre vonatkozó elméleti búvárkodás.

A Főiskola szervei: *a*) tanács; *b*) igazgató; *c*) tanári testület.

A Tanács az elnökön és jegyzőn kívül legfeljebb 12 tagból áll. Elnöke a főiskola igazgatója, jegyzőjét az igazgató előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. Tagjai: az OTT két kiküldötte, az Országos Közoktatási Tanács alelnöke, az országos testnevelési tanárvizsgáló bizottság elnöke, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kinevezett négy főiskolai tanár és négy más szakértő. '...; Az igazgatót a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevezi ki.

A tanári testület elnöke az igazgató, tagjai: rendes és rendkívüli tanárok, továbbá a megbízott szakelőadók.

Jogakadémiák.

394

A jogakadémiák az egyetemek számának szaporítása előtt nagyobb szerepet játszottak közoktatásügyünk történetében, mint ma. Számuk a vidéki egyetemek szervezésével, melyek mind egy-egy jogakadémiát felszívtak, csökkent, majd még inkább megfogyatkozott az ország megcsonkítása és a pénzügyi nehézségek következtében. Jelenleg csak három jogakadémiánk működik: az egri érseki, a kecskeméti református és a miskolci evangélikus, melyeknek azonban a jelentősége a csonka országban is változatlanul fenntartott négy egyetem következtében erősen megcsappant és fenntartásukat csak egyházpolitikai szempontok indokolják.

A jogakadémiák terén nagy szerepet játszottak az egyházak, amennyiben a fennállott 12 jogakadémia közül öt volt állami, 2 kat., négy református és egy evangélikus. Az állami jogakadémiák közül azonban a győri megszűnt, a kolozsvári és a pozsonyi az egyetembe olvadt, a nagyváradi és a kassai, a trianoni béke következtében elveszett, úgyhogy jelenleg működő három jogakadémiánk mind felekezeti és pedig a 2614/1923. és a 42.602/1923. V. K. M. sz. rendeletek értelmében 1923 szeptember 1-től kezdve államsegély nélkül áll fenn.

Az állami jogakadémiákat Mária Terézia állította fel, 1740-ben a kolozsvárit és 1777-ben a Ratio Educationis-sal kapcsolatban a többi, melyeket a Ratio Educationis jogi és bölcséleti tanszakkal szervezett mindegyiket két-két évfolyammal oly módon, hogy a bölcséleti tanfolyam a joginak előkészítőül szolgált. Az 1806-ban kiadott Ratio Educationis három évre kívánta a jogi tanfolyamot emelni, de ez nem lépett életbe. A jogi tanfolyam három évre csak a Thun-féle reform alkalmával bővült, midőn 1850-ben, illetve 1855-ben a bölcsészeti tanfolyam a gimnáziumba olvasztott, mint annak VII. és VIII. osztálya (1850-ben), 1855-ben pedig a jogi tanfolyam három évre bővített. Mindezek a rendelkezések (még az abszolútizmus alatt 1850. és 1855-ben legfelsőbb elhatározással jóváhagyott jogakadémiai szervezet is) csak az állami (cs. és kir.) jogakadémiákra terjedtek ki s így e téren egységességről nem lehetett szó.

A szükséges egyöntetűséget a 12.917/1874. V. K. M. sz. rendelet biztosította, mely kiadta az állami jogakadémiák új szervezeti szabályzatát, mellyel az akadémiákat négy évfolyamúra alakította át. Ezt a szervezeti szabályzatot minden jogakadémia kénytelen volt elfogadni, mert csak így kaphatott állami vizsgalóbizottságot. Az új szervezeti szabályzat általában az egyetemek jogi karáival egyezik meg, de a szigorlatoztatás, doktorráavatás és a magántanári képesítés megadásának jogát a jogakadémiák nem nyerték el. A jogakadémiák számára az 1874-ben kiadott rendelet biztosítja a tanszabadságot is.

A királyi jogakadémiák kormányzását 1850-ig a tankerületi főigazgatók gyakorolták, az akadémiák ügyeit pedig közvetlenül az aligazgató vezette. 1850-től a bölcsészeti kar beszüntetésével a jogakadémia élére igazgató, vagy dékán állított, kit az állami és tanulmányi alpból fenntartott jogakadémiákon a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a tanári kar véleményének meghallgatása mellett teendő előterjesztés alapján a tanári kar tagjai sorából a király nevezi ki. A magánpártfogók alatt álló egri érseki és pécsi püspöki jogliceumoknál az igazgató kinevezésének jogát a pártfogó gyakorolta a vallás- és közoktatásügyi miniszter megerősítése mellett. A protestáns vallásfelekezetek által fenntartott jogakadémiáknál az igazgatót a fenntartó testület választja, vagy a rendes tanárok közül sorrend szerint következik az évenként.

Megszűnt jogakadémiák.

Győr. Mária Terézia alapított itt bölcsészeti és jogakadémiát 1774-ben, mely 1785-ben Pécsre helyeztetett át, majd 1802-ben visszakerült Győrbe, s itt 1892-ben megszűnt.

Kassa. Mária Terézia alapította 1777-ben, amikor itt a Jézus-társaság által fenntartott bölcsészeti és jogi tanfolyammal bíró kollégium megszűnt. Az abszolútizmus alatt cs. és kir. akadémiává alakítottatott át.

A jogakadémiát 1894-ig a tanulmányi alapból tartották fenn, s 1894-ben államosították. Mint állami jogakadémia működött 1918-ig, amikor a cseh megszállás következtében megszűnt.

Kolozsvár. Az erdélyi főiskola alapjai még az ország három részre szakadásának korába nyúlnak vissza. János Zsigmond Gyulafehérvárott főiskolát alapított, majd Báthori István, már mint lengyel király 1581-ben Vilnában a kolozsvári katolikus egyetem alapítólevelét írta alá, melynek vezetését a jezsuitákra bízta. Ez a jezsuiták száműzetése miatt megszűnt. Bethlen Gábor Gyulafehérvárott alapított protestáns főiskolát. Az erdélyi fejedelemség megszűnése után 1698-ban a jezsuiták alapítottak Kolozsvárott egyetemet, mely a rendnek 1773-ban történt feloszlatásával megszűnt. Mária Terézia 1774-ben egyetemet állított fel Kolozsvárott, mely II. József alatt akadémiává, I. Ferenc alatt líceummá törpült, 1851-ben pedig a róm. kat. főgimnázium lett belőle. 1863-ban jogakadémia állíttatott fel, mely az 1872-ben felállított Ferenc József Tudomány Egyetem jog- és államtudományi karába olvadt.

Nagyvárad. A nagyváradi kir. akadémia alapját a Mária Terézia által 1780-ban alapított kétéves bölcsészeti tanfolyam képezi, amelyhez II. József alatt 1788-ban helytartótanácsi rendelettel jogi tanfolyam is csatoltatott. Az abszolutizmus alatt szintén cs. és kir. akadémia volt. Az akadémia Nagyvárad román uralom alá jutásáig, sőt egy ideig a román uralom alatt, is fennállott.

Pécs. A pécsi püspöki joglíceum működését a győri kir. akadémiának 1785-ben Pécsre való áthelyezése előzte meg, melyet azonban 1802-ben visszahelyeztek Győrbe, de annak hiánya Pécsen erősen érezhető volt. Így a helyi szükséglet kielégítésére báró Szepessy Ignác pécsi püspök nagy áldozatok árán 1831-ben bölcsészeti, 1833-ban pedig jogi tanfolyamot nyitott. A szabadságharc után 1865-ig az oktatás szünetelt. A megmaradt jogi tanfolyam a menekült pozsonyi egyetemnek Pécsre való áthelyezése után annak jogi fakultásába olvadt.

Pozsony. A nagyszombati egyetemnek 1777-ben Budára való áthelyezésével egyidejűleg Nagyszombatban egy kir. akadémia állíttatott fel jogi és bölcsészeti szakkal a felvidék kulturális igényeinek kielégítésére. Ezt az akadémiát 1784-ben Pozsonyba helyezték át, ahol az 1912-ig működött, mikor az újonnan felállított Erzsébet-tudományegyetem jog- és államtudományi karába olvadt.

Debrecen. A debreceni főiskola alapját az 1550-ben keletkezett református kollégium képezi, mely 1588-ban a wittenbergi egyetem mintájára autonóm főiskolává alakult és ez időtől kezdve megvan az összes hallgatók nevét feltüntető katalógusa. Református teológiát, filozófiát és ennek keretében jogi ismereteket is tanítottak. Az első rendes jogtanárt a 19. század elején nevezték ki. A nyilvánossá tett jogi tanfolyamon a jogi oktatás a szabadságharc után 1860—1861-ben újra megindult. Az 1874-es reform teljes jogi karrá bővítette ki, melynek érdekében a város is nagy áldozatkészséget mutatott. A jogakadémia az 1912-ben felállított Tisza István tudományegyetembe olvadt.

Máramarossziget Az itteni református iskolában 1837-ben kezdődött meg a jogi oktatás, mely azonban az abszolutizmus alatt szünetelt. 1869-ben kezdte meg újra működését, amikor kettő, 1870-ben három, 1875-ben

négy évfolyamúvá bővült. Az 1918-ban bekövetkezett román megszállás az akadémia működését annyira megnehezítette, hogy az 1920-ban Hódmezővásárhelyre költözött át. Az anyagi nehézségek miatt azonban működését 1924-ben megszüntette.

Sárospatak. A sárospataki református főiskolán már 1644 és 1667-től tanították az észjogot, de az első jogi tanszéket csak 1708-ban állították fel. 1793-ban állították fel a magyar magánjog tanszékét, melyet Kövy Sándor nyert el. Az abszolutizmus alatt a tanítás szünetelt. E jogakadémia 1864-től három, 1875-től pedig négy évfolyamú lett. A jogakadémia 1918-ig működött és ekkor anyagi nehézségek miatt megszünt.

Érseki joglíceum. (Eger.)

395

Az egri érseki joglíceum Foglár György szerbiai püspök, egri olvasókanonok és püspöki helynöknek a káptalannál 1740-ben bemutatott alapítólevelében tett alapítványával létesült. Az alapítvány emlékeztet az 1741:44. tc. törvénybe iktatta, hogy »ab omni oblivione« megóvassék. Az alapítólevelél a joglíceum kormányzásának felügyeletét Heves vármegyére, az egri káptalanra és az egri püspökre bízta, legfelsőbb igazgatását pedig a királyi szent felség királyi kúriájának ajánlotta fel. 1755-ben a Kúria teljesebb szervezetet adott az intézetnek, s azt két évfolyammal és három tanárral látta el. A Ratio Educationis szellemében átalakított líceumban 1784-től 1791-ig II. József erőszakos rendelete értelmében a tanítás szünetelt, de azután 1848-ig változatlan szervezetben folyt tovább. A szabadságharc alatt még sok viszontagság közt legalább névleg fenn lehetett tartani az iskolát, de az abszolutizmus alatt a reformok előkészítése idejére 1850-ben ez a jogtanfolyam is bezárattott. Az alkotmányos élet helyreállítása újra életre hívta az egri jogi líceumot is, melyen az 1874-es reformok idéztek elő nagyobb változást. Átéltte az intézet az államsegély megszüntetésével járó megrázkódtatást és azóta költségeit teljesen az egri érsek viseli. Mint az egyetlen katolikus jogakadémia működik.

Egyetemes református jogakadémia. (Kecskemét.)

396

A kecskeméti főiskola alapját képező iskolának a gyökerei még a reformáció korában, a 16. századba nyúlnak vissza. A főiskolává való átalakulást a református egyházkerület 1828-ban határozta el és 1831-ben megindult a jogi oktatás. 1836-tól már teljesen rendezett a jogi tanfolyam és két évre terjedt ki. A szabadságharc és az azt követő állapotok a jogi oktatást itt is megakasztották és az 1848-tól 1860-ig szünetelt. Az 1860/61. és, 1861/62. tanévben szervezett I. évi jogi tanfolyamhoz az egyház 1862-ben II., 1863-ban pedig III. évi tanfolyamot szervezett. 1865—1866-ban az egyház külön jogakadémiai igazgatói állást szervez. 1868/69. tanévben, nyerte el az akadémia az államvizsgálati bizottságot s így a királyi jogakadémiákkal való teljes egyenlőséget. A jogakadémiáknak 1874-ben bekövetkezett reformja négy évfolyamra való kibővítést és

nyolc tanszéket kívánt meg. Ennek az anyagi tehernek a viseléséhez igen nagy mértékben járult hozzá Kecskemét városa a kecskeméti református egyház, az egyházkerület és Kecskemét városa közt létrejött szerződés értelmében, mely a jogakadémiának 1924-ben bekövetkezett átszervezéséig fennállott alapszerződést képezte. A szerződés értelmében 1875-ben megalakult a három fenntartótestület képviselőiből álló 20 tagú akadémiai (igazgató) tanács s a főgimnáziummal a közös iskolaszék általi kormányzásban megnyilvánuló eddigi kapcsolat megszűnt. Az új szervezeti szabályzat értelmében a jogakadémiai igazgató a rendes tanárok közül három évenként választatik. A tanszékek fenntartásának megosztása 1924-ig az volt, hogy ötöt tartott fenn Kecskemét városa, kettőt a kecskeméti egyházközség és egyet az egyházkerület.

Ez a szervezet fennmaradt 1924-ig. 1923-ban az államsegély megszüntetése következtében egy egyetemes református jogakadémia felállítása határozatott el és megindultak a törekvések annak Kecskeméten való elhelyezése érdekében, melyet a konvent 1924 május 21-én hozott határozatával ki is mondott. A dunamelléki református egyházkerület, a kecskeméti egyházközség és Kecskemét városa hozzájárulásaival az egyetemes egyház által fenntartandó »egyetemes református jogakadémia« 1924 szeptemberében megkezdte működését. A jogakadémia ügyeit a konvent által kiküldött kormányzóbizottság intézi.

Tiszai ág. h. ev. egyházkerület jogakadémiája. (Miskolc.) 397

Miskolcon a cseh megszállás következtében odamenekült eperjesi jogakadémia működik.

Az eperjesi városi iskola 1531-ben alakult át evangélikus intézetté, majd a felsőmagyarországi rendek alapítása folytán 1665-ben kollégiummá, mely 1667-ben teológiai, filozófiai és jogi előadásokkal nyílt meg. A vallási üldözések miatt a tanítás hosszabb ideig szünetelt és a jogi előadások ismét csak 1815-ben indultak meg, amikor csakhamar nagy hírre emelkedett az iskola. A szabadságharc kitörésétől 1861-ig a tanítás ismét szünetelt. Nagyobb megrázkódást idézett elő az intézet életében az 1874-es reform, amennyiben a négyéves tanfolyam felállítása anyagi nehézségekbe ütközött. Az intézet miniszteri engedéllyel két évi halasztást kapott s 1876—1877-ben még a kétéves rendszer szerint folyt az oktatás, majd 1878-ig szünetelt. A kollégium tulajdonosa az ősi pártfogóság, de a tiszai ág. ev. egyházkerülettel 1892-ben kötött szerződés értelmében a kollégium kerületi jelleget nyert. Kormányzóhatósága a kollégiumi ősi pártfogóság és a tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület közgyűlése által egyenlő részben választott 24 tagú kollégiumi igazgató választmány, melynek hatáskörébe tartozik a tanári székek betöltése is.

Eperjesnek a csehek által történt megszállása következtében az akadémia 1919-ben Miskolcra menekült s ott működik, mint az ország egyetlen evangélikus jogakadémiája. A fenntartójogokat most a kollégiumi felügyelő és püspök, majd, mivel a kollégiumi felügyelő jogainak gyakorlásában akadályoztatott, egyedül a püspök, végül 1920-tól az egyházkerületi elnökség gyakorolja átmenetileg.

A lelkészek képzése hazánkban kisebb részben az egyetemeken, nagyobb részben pedig a felekezetek által fenntartott hittudományi főiskolákon történik. Az egyetemek közül a budapesti tudományegyetemen rom. kat., a debreceni református, a pécsin pedig a Sopronban működő evangélikus hittudományi fakultás van. A lelkészképzés nagy részét azonban a hittudományi főiskolák végzik.

Római katolikus hittudományi főiskolák.

399

A trienti zsinat 1563-ban minden egyházmegyében szeminárium felállítását rendelte el papnevelés céljaira. 1567-ben Oláh Miklós felállította az első magyar szemináriumot az esztergomi egyházmegye pappjai számára. Pázmány Péter 1623-ban Bécsben a Pázmáneumot alapította magyar kispapok számára. Ugyanő Nagyszombatban szemináriumot, majd az egyetem felállításával hittudományi kart szervez. Minthogy a legtöbb magyar egyházmegye török megszállás alatt állott, Lippay György esztergomi érsek 1649-ben Nagyszombatban egyetemes szemináriumot szervezett, mely később az egyetemmel együtt Budára került. Még a 17. században alapították a győri szemináriumot, de a többi egyházmegyéé csak a 18. században.

II. József császár a jozefinizmus elveinek megfelelően az összes egyházmegyei szemináriumokat 1784-ben megszüntette, állami kézbe vette a papnevelést és Pozsonyban és Pesten generális szemináriumot állított fel. 1790-ben azonban a papképzés ismét az egyházmegyei szemináriumok kezébe került. 1804-ben I. Ferenc Lippay egyetemes szemináriumát is életre keltette új szervezettel központi papnevelő intézet címen, a papok magasabb tudományos kiképzésére a budapesti egyetem mellett.

Jelenleg minden egyházmegyének van szemináriuma, a székesfehérvárit kivéve, melynek szemináriumát anyagi okokból feloszlatták, sőt több egyházmegyének van kishozmánya is a gimnázium V—VIII. osztályát végző kispapok részére.

A hittudományi tanfolyam négy évig tart. A tanítás nyelve a szorosan vett hittudományi tárgyaknál latin, a segédtudományoknál magyar. A hazai szerzetes rendeknek saját hittudományi intézeteik vannak 3—7 éves tanfolyammal.

A szemináriumok ellátása vagy saját vagyonukból történik, vagy a püspök, a káptalan és a vallásalap segítségével.

Papnevelő intézet van összesen 15 és a Pázmáneum.

Református hittudományi főiskolák.

400

Magyarországon volt öt református teológia. Ezek közül a debreceni az egyetem hittudományi karává szerveztetett, a kolozsvári pedig elszakított, úgyhogy Csonka-Magyarországon van három: Budapesten, Pápán és Sárospatakon.

A református teológiák szervezetét az 1907-ben szentesített ref. egyházi törvények állapították meg. Eszerint a ref. főiskolák legfőbb

adminisztratív és tanügyi hatósága a református egyetemes konvent, mely a teológiák tanulmányi, nevelési és vizsgarendjét megállapítja. A mai szabályzatot 1924-ben állapította meg a konvent. Felvétel középiskolai érettségi bizonyítvány alapján történik. A teológia négy évfolyamú, melyből két évet külföldi protestáns teológián is lehet végezni. A képesítés a második év végén alapvizsgálatból, a negyedik év végén első lelkészvizsgálatból és két évi gyakorlati szolgálat után letehető második lelkészvizsgálatból áll.

Az 1928-ban összeült zsinat által alkotott és a kormányzó által 1933-ban jóváhagyott egyházi törvények 5. cikke megállapítja a főiskolai hatóságokat, melyek (a jogakadémiákra is vonatkozóan) 1. (a főiskola) a kar tanári testülete, 2. a főiskolai tanács, 3. az egyházkerület, 4. egyetemes konvent.

A teológia élén áll az igazgató, kit a tanári kar választ és a püspök erősíti meg három évre.

A főiskola tanács áll: minden kar dékánjából, vagy igazgatójából és a karok által maguk közül választott képviselőkből. (Összesen nyolc, legfeljebb 10 tag.) Ha csak egy kar van, az egész tanári testület alkotja a főiskolai tanácsot.

Az egyházkerületi szerv a teológiai választmány.

A református teológiák fenntartó testületei az egyházkerületek. A fenntartás a református egyház saját erejéből történik, csupán a rendes tanárok élveznek fizetéskiegészítő államsegélyt.

Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi főiskolák.

Az evangélikus egyháznak Trianon előtt három négyévfolyamú teológiája volt: Pozsonyban, Sopronban és Eperjesen. A pozsonyi egyetemes egyházi, a másik kettő egyházkerületi intézet volt. Az eperjesi intézet 1919-ben megszűnt, a pozsonyi pedig Budapestre menekült és itt ideiglenesen megkezdte működését. A sok erőt vesztett evangélikus egyház azonban két akadémiát nem tudott fenntartani és a kormánnyal, valamint az Erzsébet-tudományegyetemmel folytatott tárgyalások azzal az eredménnyel jártak, hogy 1923-ban a soproni akadémia, mint a Pécsi Erzsébet-tudományegyetem fakultása nyílt meg. Az egyetemes egyházi közgyűlés, illetve a dunántúli kerület kimondta az összes akadémiák átmeneti szüneteltetését, fenntartva magának a jogot új teológia felállítására.

Unitárius hittani főiskola.

Az egyetlen magyar unitárius papnevelőintézet Kolozsvárott működött, mely fokozatosan fejlődve 1915-ben öltött főiskolai jelleget. Az intézet Trianon után is változatlanul tovább működik. A magyarországi papjelöltek is ott végzik teológiai tanulmányaikat, vagy legalább is ott teszik le az alap- és lelkész-képesítő vizsgálatot.

Országos rabbiképző intézet.

A rabbiképző intézet felállítása már II. József kora óta egy megoldandó problémaként jelentkezett. Komolyabb formát az anyakönyvvezetés behozatala óta nyert, midőn az országgyűlés is többször kifejezte

a rabbiképző felállításának szükségességét. Az anyagi alapokat az a körülmény teremtette meg, hogy 1849-ben a Haynau által a zsidókra kivetett hadisarc csupán iskolaalapra a zsidók által történt 1,000,000 forint befizetése fejében engedtetett el. Ezt egy császári rendelet áljami alapnak nyilvánította és céljává elsősorban rabbiképző felállítását jelölte meg. A zsidóság közt fennálló pártok hosszabb küzdelme után 1877-ben Trefort miniszter megnyitotta a világ egyetlen állam által létesített rabbiképző intézetét.

Az országos rabbiképző intézet a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1877-ben kelt, majd a 44.852/1912. V. K. M. sz. rendelettel jóváhagyott szabályzata értelmében a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt áll, ki a felügyeletet 12 világi és 12 egyházi tagból álló vezérlőbizottság által gyakorolja. A bizottság előterjesztésére nevezi ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter a tanárokat. Az igazgatót az államfő nevezi ki.

A rabbiképző két tanfolyamból áll, melyek öt-öt évre terjednek ki. Az alsó tanfolyam megfelel a gimnázium felső osztályainak s állam-érvényes érettségi bizonyítványt ad. A felső tanfolyam a teológiai, mely mellett a hallgatók kötelesek az egyetem filozófiai fakultásán rendes hallgatóként beiratkozni s filozófiai doktori oklevelet szerezeni. A képesítés alapvizsgálat (1. év), előképesítő vizsgálat (3. év) és rabbiképesítő vizsgálatból (5. év) áll.

Az intézet IV. Károly rendelete értelmében Ferenc József országos rabbiképző intézet nevet viseli.

Pázmáneum. (Bécs, XIV. Bolzmanngasse 14.)

399

A trienti zsinat 1563-ban elrendelte, hogy minden egyházmegyében a papképzés céljaira szemináriumot kell felállítani. Pázmány Péter 1623-ban Bécsben eredetileg az esztergomi egyházmegye kispapjainak nevelésére a bécsi egyetem hittudományi kara mellé Pázmáneum néven egy intézetet létesített, melynek vezetését a jezsuitákra bízta. A Pázmáneum azonban rövidesen az összes egyházmegyék legkiválóbb papjelöltjeinek képzőintézetévé fejlődött, 1813-tól kezdve pedig valamennyi egyházmegye részére vannak biztosított helyei, de az esztergomi érsek alatt áll. 1761-ben Barkóczy prímás az intézetet Nagyszombatba helyezte át, de Mária Terézia 1766-ban visszavitte Bécsbe. II. József a papnevelő intézeteket állami felügyelet alá helyezve megszüntette az egyházmegyék szemináriumait és a Pázmáneumot is a pozsonyi állami papnevelő intézetbe olvasztotta és csak I. Ferenc helyezte vissza Bécsbe 1803-ban. Helyzete a világháború után is változatlan maradt.

Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem. (Budapest.) 400

Pázmány Péter esztergomi érsek 1635 május 12-én kelt alapítólevelével Nagyszombatban hittudományi és bölcsészettudományi karral egyetemet alapított, melynek vezetését a jezsuitákra bízta. II. Ferdinánd 1635 október 18-án az alapítást privilegiális levéllel megerősítette és a birodalmi egyetemek mintájára önálló bírói hatósággal ruházta fel tagjainak polgári és büntető ügyeiben.

Ünnepélyesen 1635 november 13-án nyitotta meg Pázmány Péter az egyetemet. A meglévő két karhoz Losy és Lippay érsekek alapítványából 1667-ben jogi kar járult. Mária Terézia 1769-ben kelt adománylevelével az egyetemet királyi intézetnek nyilvánította, részére a már kijelölt alapokon kívül a tolnamegyei földvári apátságot adományozta és orvosi karral kibővítvén, teljes egyetemmé tette. Az egyetem birtokai a jezsuitarendnek 1773-ban történt feloszlatása alkalmával megszaporodtak, amennyiben megkapta a rend javait, melyek azonban nyomban állami kezelésbe vétettek.

A közoktatásügy rendezésével együtt szükségesnek látta a királynő az egyetemnek az ország szívébe való áthelyezését és ezért azt 1777-ben Budára helyezte székhelyéül a királyi palotát jelölve ki. Az ünnepélyes megnyitás Budán 1780 június 25-én ment végbe, amikor kihirdették az egyetemnek 1780 március 25-én kelt nagy szabadalomlevelét (Diploma inaugurale), melyben a királynő az egyetem jogait, birtokait, szabadalmait újból egységesen felsorolja és újból megállapítja az egyetem címerét és pecsétjét.

II. József reformjai az egyetem helyzetében is mélyreható változásokat eredményeztek. A központi kormányzéseknek a közigazgatási reformoknak megfelelően Budára történt áthelyezése az egyetemet kiszorította a Mária Terézia által kijelölt helyéről és József azt 1783-ban Pestre helyezte. Ugyanekkor a hittudományi kar a Pozsonyban a jozefinizmus elvei szerint szervezett papneveldével való egyesítés céljából Pozsonyba helyeztetett át, de már 1784-ben visszakerült Pestre, 1786-ban pedig időlegesen (1802-ig) megszüntették. Ugyanekkor változás állott be az egyetemi alapok helyzetében is, melyeket József a kincstárral egyesített, ami azonban II. József halála után ismét módosult. II. József 1789-ben az egyetemmel kapcsolatban állatgyógyintézetet és mérnöki intézetet is létesített.

A reformkorszak az egyetem szervezetében is változásokat eredményezett. 1844-ben a tannyelv magyar lett. A tanrend az 1845/46. tanévtől, majd az abszolutizmus idejét kivéve 1860-tól kezdve magyar.

Igen nevezetes az egyetem történetében az 1848: 19. te, mely az oktatás és tanulás szabadságát proklamálva az egyetemet modern egyetem színvonalára emelte és a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alá helyezte.

Az egyetem mai szervezete az abszolutizmus alatt a gróf Thun által 1849 szeptember 30-án kiadott szabályzatra nyúlik vissza, mely az egyetem régi jogait felfüggesztette, majd 1850 február 15-én kelt leiratával a cs. és kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter kimondotta, hogy a pesti egyetemet a tanulmányi ügyekben közvetlenül a maga hatósága alá helyezte. 1860-ban azután az egyetem visszanyerte régi jogait, majd a kiegyezés után elfoglalta a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel szemben mai helyzetét.

Az egyetem fejlődését megakasztotta a világháború és az azt követő események. A forradalom kitörése után az egyetem ellentétbe került a Károlyi-kormányval, mely az egyetem autonómiájának felfüggesztésével az egyetem élére kormánybiztost állított, majd a »köz társaság elnökének hozzájárulásával a minisztertanácstól nyert felhatalmazás alapján a közoktatásügyi miniszter« hét új egyetemi tanárt nevezett ki. A kormánybiztost a tanácsköz társaság alatt politikai megbízott váltotta fel, ki a

tanács helyébe külön szakbizottságot szervezett. A közoktatási népbiztos 1919 március 31-én kelt 2. K. N. sz. rendeletével az átszervezés befejezéséig beszüntetett a hittudományi és a jogi karon valamennyi vizsgálatot, majd megszüntette e két kar működését és helyébe a Marx-Engels munkás-egyetemet állította. Mindezen intézkedések a diktatúra bukása után érvényüket veszítették.

A nemzetgyűlés 1921 június 9-én tartott ülésén határozati javaslatot fogadott el, mely szerint a budapesti egyetem nagynevű alapítójának, Pázmány Péternek a nevét viselje. Ezt a kormány előterjesztésére a kormányzó is megerősítette és így az 1921/22. tanévtől a budapesti egyetem neve: Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem.

Szervezet: Az egyetemeink szervezeténél elegendő a Pázmány Péter tudományegyetem szervezetét ismertetni, mert az szolgálta a vidéki egyetemek szervezésénél is alapul.

Az egyetem tanári személyzete a nyilvános rendes, nyilvános rendkívüli és magántanárokból áll. A nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárokat a karok előterjesztése alapján a miniszter előterjesztésére az államfő nevezi ki. A magántanárokat az egyes tanszakokra a karok képe-
sítik és a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg a képesítést. Vannak ezenkívül az egyes karokon lektorok, megbízott előadók, adjunktusok, tanársegédek és gyakornokok.

A tanári testület áll a nyilvános rendes és rendkívüli tanárokból és a magántanárok két képviselőjéből. A karok élén a tanári testület által a nyilvános rendes tanárok sorából évről-évre választott dékán áll, aki a kari üléseken elnököl.

Az egyetem legfőbb autonóm hatósága az egyetemi tanács, melynek elnöke a karok által kiküldött négy-négy elektor által évenként más-más karról választott rektor, tagjai: a prorektor, a dékánok és prodékánok. A rektori hivatalhoz tartozó iroda élén a tanácsjegyző áll, a quaestura élén pedig a quaestor.

Az egyetemnek külön gyógyszerháza van, amelynek a vidéki egyetemek mellett működő gyógyszerházzal közös szervezetét és ügyrendjét a 410—0—30/1930. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza.

A magyar tudományegyetemek autonómiája a Pázmány Péter Tudományegyetemnek a történeti fejlődés talajában gyökerező önkormányzata mintájára alakult ki.

* *
*

A trianoni béke következtében súlyos veszteségek érték az egyetemet, amennyiben elvesztette összes felvidéki birtokait, melyeket a Csehszlovák állam állami birtokoknak minősítve lefoglalt magának. Az egyetem hosszú éveken át nagy küzdelmet folytatott a hágai döntőbíróság előtt saját jogi felfogásának érvényesítésére, amely végül is 1934-ben eredménnyel járt és a döntőbíróság kötelezte a Csehszlovák államot az elkobzott földbirtokok ellenértékének megfizetésére.

Fényes külsőségek között ünnepelte meg az egyetem 1935-ben alapításának 300 éves évfordulóját, csaknem az összes külföldi egyetemek képviselőinek részvételével.

A magyar törvényhozás az 1935:5. tc.-ben örökítette meg a budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem 300 éves évfordulóját.

Ez alkalommal a törvényhozás a Pázmány egyetemnek adományozta a Konkoly Thege alapítványa m. kir. csillagvizsgáló intézetet épületeivel, tartozékaival, mindennemű tudományos és egyéb felszereléseivel együtt, továbbá a budapesti földrengési obszervatóriumot tudományos és egyéb felszereléseivel együtt, valamint több földbirtokadományban is részesült az egyetem.

A magyar közigazgatástudományi intézet. A közigazgatás feladatainak a világháború után bekövetkezett megszorodása, a közigazgatás méreteinek megnövekedése és a háború alatti tapasztalatokból származó problémák tudományos vizsgálatának szükségessége a külföldi államokban egymásután hívta létre a közigazgatástudományi intézeteket. A magyar közigazgatástudományi intézetet dr. Magyary Zoltán egy. ny. r. tanár 1931-ben szervezte meg a Pázmány Péter tud. egyetem jogi karának kebelében olyan céllal azonban, hogy az intézet a magyar közigazgatással és a külföldi szakkörökkel az egyetem keretén túlmenő kapcsolatokat óhajt fenntartani.

Az intézet programja: a közigazgatási tudományok egész területének művelése, az elmélet és gyakorlat közti hézag csökkentése és a kapcsolat helyreállítása, a közigazgatás számára szellemi központ létesítése, nemzetközi összehasonlító szolgálat.

Az intézet a fenti célok megvalósítására gondosan fejleszti a nemzetközi kapcsolatait, bekapcsolta munkakörébe a magyar városok országos kongresszusát, a modern bürotechnika követelményeinek megfelelő felszereléssel és főleg a Rockefeller-alap támogatása révén igen gazdag könyvtárral van felszerelve. Külső szakkörök bevonásával tudományos üléseket tart és a közigazgatástudomány irodalmát intézeti kiadványokkal is gyarapítja.

Pázmány Péter Tudományegyetem gazdasági igazgatósága. (Budapest.)

A budapesti kir. magyar tudományegyetemen a gazdasági kezelés rendjének fenntartása és az egyetemi alap és állami javadalom pénzügyi érdekének előmozdítása céljából a vallás- és közoktatásügyi minisztérium Ófelségének 1887 január 18-án kelt legfelsőbb elhatározásával gazdasági hivatalt szervezett. Ezt a szervezeti szabályzatot azonban a kormányzó által jóváhagyott 75.000/1928. V. K. M. sz. rendelet hatályon kívül helyezte és felállította a Pázmány Péter Tudományegyetem gazdasági igazgatóságát.

Az egyetemi gazdasági igazgatóság a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek közvetlenül alárendelt *utalványozó hatóság*, mely az egyetem gazdasági igazgatását az egyetemi gazdasági bizottság és a klinikai bizottság közreműködésével intézi. Az egyetemi gazdasági bizottság tagjai: a módosító 410—0—92/1929. V. K. M. sz. rendelet szerint: a vallás- és közoktatásügyi miniszter kiküldötte s ennek helyettese, az egyetem tudománykarainak négy évre választott két-két kiküldötte, a klinikai bizottság elnöke s helyettese, az egyetem gazdasági igazgatója. A klinikai bizottság tagjai a módosító rendelet szerint: a vallás- és közoktatásügyi miniszter állandó kiküldötte s ennek helyettese, a klinikák igazgató-tanárai, az egyetem gazdasági igazgatója.

Az egyetemi gazdasági igazgatóság élén áll a gazdasági igazgató, aki az állami költségvetésben az egyetem céljaira az előirányzott költségvetési hitel terhére a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított átruházott hatáskörben utalványozási jogot gyakorol és gondoskodik arról, hogy az egyetem gazdálkodásában minél nagyobb tervszerűség és szakszerűség uralkodjék.

A gazdasági igazgatóság fogalmazási, műszaki, számvevőségi és segédhivatali személyzetből áll. A gazdasági igazgatóság mellé rendelt számvevőség a közigazgatási segédszolgálat tekintetében a gazdasági igazgatónak, a számviteli ellenőrzés tekintetében ellenben a miniszteri számvevőségi igazgató útján csak a miniszternek felelős.

A gazdasági igazgató és helyettesigazgató az egyetem rektor magnificusának kezébe esküt tesz, melyet az a vallás- és közoktatásügyi miniszteri nevében vesz ki.

A vidéki egyetemek gazdasági ügyeit a 410—0—40/1930. V. K. M. sz. rendelet értelmében utalványozási jog nélkül az egyetem gazdaság hivatala intézi az egyetemi gazdasági bizottság és a klinikai bizottság közreműködésével.

Egyetemi könyvtár. (Budapest.)

Közkönyvtáraink eredetileg tanintézetek, hatóságok, hivatalok, társulatok könyvtárai voltak és csak idővel fejlődtek közcélra szolgáló intézményekké. Ilyen a budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem könyvtára is, mely 300 éves fennállása óta európai értelemben is számottevő országos könyvtárrá fejlődött.

A könyvtár magvát a nagyszombati jezsuita-kollégium 16. században alakult könyvtára képezi. Ez lett a nagyszombati egyetem könyvtára, mely számos adománnyal bővült és az egyetemmel vándorolt Budára, majd Pestre.

Régi anyaga egyetememes jellegű. Újabb időben már főleg csak az egyetemen képviselt tudományszakok anyagának összegyűjtésére törekszik.

Királyi magyar egyetemi nyomda. (Budapest.)

401

Alapját a Telegdi Miklós esztergomi nagyprépost által 1577-ben megvett bécsi jezsuiták nyomdája képezi, mely 1563 óta szünetelt. A Nagyszombatba szállított nyomda főleg Rudolf 1584. augusztus 15-én kelt rendeletének következtében indult virágzásnak, mely a könyvnyomdai szabadalmat királyi jognak nyilvánította és a szabadalommal nem bíró nyomdákat bezáratta. Telegdi Miklós halála után (1586) a nyomda 12 évig az esztergomi káptalané, majd Forgách Ferenc primás a jezsuitáknak adományozta. Ezek fenhatósága alatt működve 1655-ben a Pázmány Péter által felállított nagyszombati akadémiához csatoltatott. Berendezése a Forgách primás által 1604-ben Pozsonyban alapított és 1644-ben a nagyszombatihoz csatolt érseki nyomdával bővült. A jezsuitarend 1773-ban eltöröltetett és nagyszombati javai, köztük a nyomda is Mária Terézia által 1775-ben az egyetemnek adományoztattak. Az egyetemmel együtt 1777-ben a nyomda is Budára került, ahol több kiváltságos

szabadalmat nyert. A nyomda I. Ferenc 1805. kegyelemlevele értelmében a Nivakovics István-féle budai román-illír nyomdát is megvette és ily könyvek kiadására is jogot nyert. A nyomda azonban nem szorítkozott a szabadalmak által biztosított művek kiadására, hanem kiadványai felölték a tudomány minden ágát. A könyvnyomtatásnak külön mesterséggé vált két ágát egyesítette magában: a nyomtatás és a betűöntés mesterségét és mindkét iparágra mestereket tartott. Az egyetemi nyomdában készültek 1870-ig, az államnyomda felállításáig az összes minisztériumi és más hivatalos nyomtatványok is.

Az egyetemi nyomda az ú. n. egyetemi alapé s régebben az egyetemnek volt, ma a vallás- és közoktatásügyi miniszternek van alárendelve. Két osztályra oszlik: műszakira és könyvűrusira. Igazgatóját az államfő nevezi ki, többi tisztviselőit pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A proletárdiktatúra után gróf Klebelsberg Kunó, gróf Teleki Pál és Czákó Elemér kezdeményezésére megalakult a Tudományos Társulatok Szövetsége, mely 1921-ben megalapította a Tudományos Társulatok Sajtóvállalatát, mely 1925-ben egyesült az Egyetemi nyomdával. Ezzel a nyomda irányítását az egyetem és a tudományos társulatok delegáltjai vették át és tankönyv és más tudományos munkák kiadása által erkölcsi tekintélye és anyagi alapjai nagymértékben megnövekedtek.

M. kir. Tisza István-tudományegyetem. (Debrecen.) 402

A debreceni főiskola a 18. században a tiszántúli református egyházkerület közvetlen főhatósága alá került és a 19. század végén erős törekvések voltak észlelhetők a főiskolának protestáns egyetemmé való átszervezésére. Bár erre nem került sor, mégis ez kifejezésre juttatta Debrecennek egyetem utáni törekvését és minthogy Debrecen városa a felállítandó egyetem érdekében súlyos anyagi áldozatokra nyilatkozott késznek, ezen erőfeszítések Debrecent az egyetemre aspiráló vidéki városok között az első sorba helyezték.

Az 1912. 36. tc. valóban a felállítandó két új állami egyetem egyikét Debrecennek juttatta, tekintettel fényes kulturális múltjára és abban a reményben, hogy, mint a miniszteri indokolás kifejti, hatását északra és északkeletre kiterjesztve, a magyar tudományosság és szellemi élet térfoglalását biztosítja.

Az új egyetem az 1914-ben kiadott szervezeti szabályzat szerint <gt karból áll: 1. református teológia, 2. jog- és államtudományi, 3. orvostudományi, 4. bölcsészet, nyelv és történettudományi, 5. mennyiségtan és természettudományi karokból. Ez utóbbi, ötödik szak azonban még nem szerveztetett meg. Szervezete egyébként a már akkor fennállott másik két egyeteméhez hasonlóan állapított meg.

A tiszántúli református egyházkerület az egyetem céljaira az új egyetemi épületek elkészüléséig felajánlotta a régi református kollégium helyiségeit és könyvtárát s így a teológiai, jogi és bölcsészeti fakultás 1914 szeptemberében megkezdte működését. 1915-ben tanárvizsgáló bizottságot neveztek ki és az orvosi kar építkezései is előrehaladván, 1918-ban megtörtént három orvostudományi professzor kinevezése. 1918 október 25-én IV. Károly király jelenlétében folyt le az egyetem ünnepélyes

megnyitása. 1926-ban az összes orvoskari klinikák és intézetek építkezése befejezést nyert, majd 1932-ben az egyetem központi épülete és a többi egyetemi épületek is a Nagyerdőn átadottak a használatnak. Az egyetem mellett gyógyszertár is szerveztetett, melynek a többi egyetemek mellett működő gyógyszertárakkal közös szervezetét és ügyrendjét a 410—0—30. 1930. V. K. M. sz. rendelet állapította meg.

A tanárok kinevezése a többi egyetemeken érvényes módon történik, csupán a teológiai fakultáson gyakorol szerződésileg megállapított jogokat a tanárok választásánál a tiszántúli református egyházkerület és a debreceni református egyházközség részéről kiküldött bizottság.

A kormányzó 1921 április 11-én kelt leiratával megengedte, hogy az egyetem gróf Tisza István Tudományegyetem nevet vegye fel.

Egyetemi könyvtár. (Debrecen.)

A debreceni egyetemi könyvtár alapját az egyetem szervezésével egyidejűleg 1916-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter vetette meg s 1918 májusában nyitotta meg ideiglenes épületben az egyetemi tanács. A világháborút követő zavarok és a román megszállás a könyvtár fejlődését is megbénították, úgyhogy átszervezése vált szükségessé, amely 1929-ben meg is történt. Nagy fejlődési lehetőséget biztosító elhelyezése 1933-ban az egyetem új épületének megnyitásával történt, amidőn ideiglenes helyiségéből a legmodernebb könyvtári szempontok figyelembevételével készült, nagy olvasótermekkel, körülbelül 500.000 kötetet befogadó könyvraktárral és megfelelő dolgozó helyiségekkel ellátott új helyiségébe költözött.

Az egyetemi könyvtár állománya 1934-ben körülbelül 120.000 kötet. Gyarapítása kiterjed minden tudományszakra, a tervszerű gyűjtés érdekében azonban figyelemmel van az egyetem tanszéki szakkönyvtárainak anyagára, s főképen a református kollégiumi könyvtár muzeális jellegű gyűjteményére.

A könyvtár gyarapítása ajándékozások, vásárlások s a Magyar Tudományos Akadémia és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium támogatása útján történik.

A könyvtár anyaga használhatóságának növelésére állandó kapcsolatot tart fenn a hazai és a közép-európai nagy tudományos könyvtárakkal, az egyetemi kiadványok cseréje révén pedig az öt világrész legfontosabb 250 egyetemével. Anyaga teljesen fel van dolgozva és címtározva. Javadalma részben az állami dotációból, részben pedig az egyetemi hallgatóság által fizetett könyvtári illetékekből áll.

M. kir. Erzsébet-tudományegyetem. (Pécs.)

A ma Pécsen működő Erzsébet-tudományegyetemet az 1912:36. tc. létesítette Pozsonyban.

Már a kolozsvári egyetem szervezése után néhány évvel megindult egy mozgalom, mely céljául tűzte ki egy harmadik egyetem létrehozását. Erős szervezkedés volt tapasztalható és a nagyobb vidéki városok (Debrecen, Pozsony, Kassa, Győr, Pécs, Szeged) egymással versenyezve próbálták az új egyetemet a maguk számára biztosítani, jelentékeny anyagi áldo-

zattól sem riadva vissza. Különböző elvi differenciák miatt azonban a terv megvalósulása késett, míg végül 1912-ben gróf Zichy János kultuszminiszter törvényjavaslatot terjesztett be két új vidéki egyetem felállításáról. Az elhelyezés kényes kérdése olyan eldöntést nyert, hogy az egyik egyetemet Pozsony kapta meg.

Az egyik egyetemnek Pozsonyban való elhelyezését nyomós érvek támogatták, melyeket a miniszteri indokolás juttat kifejezésre. Pozsony igen nagy kulturális múlttal rendelkezett. Már Mátyás király alapított itt egyetemet »Academia Istropolitana« névvel. Ez azonban rövid idő múlva megszűnt. Mária Terézia ide helyezte át a Nagyszombatban 1777-ben az egyetem Budára való áthelyezése után alapított akadémiát, mely bölcsészeti és jogi karból állott. 1874-től e főiskola mint királyi jogakadémia működött.

Pozsony mellett szólt továbbá az a kultúrpolitikai szempont, hogy ily módon remélni lehetett, hogy Pozsony, mint a Felvidék és a Dunántúl kulturális gócpontja, képes lesz magához szívni e vidékek tanulóiifjúságát és így elérhető lesz a pesti egyetem tehermentesítése, mely az új egyetem alapításának egyik igen lényeges indoka volt. Remélhető volt továbbá ugyancsak földrajzi helyzeténél fogva, hogy visszahozza a magyar ifjúságnak a bécsi egyetemre szokott egyre nagyobb tömegét. Végül nemzetpolitikai szempontból a magyarság helyzetének Pozsony környékén való megerősödését remélte a kormány az új egyetem hatásaként.

Pozsony városának 1912-ben kelt kérelmére az egyetem Erzsébet Tudományegyetem nevet nyerte.

Szervezeti szabályzata értelmében 1. jog és államtudományi, 2. orvostudományi, 3. bölcsészeti, nyelv és történettudományi, 4. mennyiségtermészettudományi és mezőgazdasági karokból áll. A negyedik kar azonban nem szerveztetett meg.

A jogi kar 1914-ben megkezdte működését, az orvosi és bölcsészeti kar ellenben csak 1918-ban nyílt meg. A cseh megszállás idején a cseh kormány először kormánybiztost állított az egyetem élére, majd 1919 szeptember 22-én az egész egyetemet átvette, az orvosi és bölcsészeti kart megszüntette. A jogi kart a cseh kormány két évig engedélyezte, de az állandó zaklatások miatt 1921-ben működését az is beszüntette, mire a magyar egyetem helyébe a csehszlovák »Comenius« egyetem állíttatott fel.

A pozsonyi egyetem menekült tanárai egyideig a szintén menekült kolozsvári egyetem tanáraival együtt Budapesten folytatták működésüket. Az 1921: 25. tc. Pécs város meghívására az egyetemet Pécsre helyezte át. Az 1923 február 8-án kelt kormányzói rendelet mint negyedik fakultást az egyetemhez csatolta a soproni ág. hitv. evangélikus teológiát, mely azonban működését továbbra is Sopronban folytatja.

Az egyetem ünnepélyes megnyitása Pécssett 1923 október 15-én ment végbe. A jogi, bölcsészeti és orvosi kar két első évfolyama nyomban meg is kezdte működését, az orvosi kar három felső évfolyama pedig 1924-ben a klinikák és orvosi intézetek építkezésének befejezése után szintén leköltözött Pécsre. A pécsi egyetem gyógyszerára a többi egyetemi gyógyszeráraknál később, csupán 1927-ben engedélyeztetett és 1930-ban nyílt meg. Szervezetét és ügyrendjét a 410—0—30/1930. V. K. M. sz. rendelet állapította meg.

Egyetemi könyvtár. (Pécs.)

Az Erzsébet Tudományegyetem könyvtára 1915-ben kezdte meg működését Pozsonyban. Alapját Pozsony város közkönyvtára alkotja, mint letét és az egyetembe olvadt pozsonyi királyi jogakadémia könyvtára. A Pozsonyt megszálló csehek azonban az egyetemi könyvtár egész állományát a csehszlovák állam számára lefoglalták. A könyvtár új anyagának gyűjtése 1921-ben Budapesten vette kezdetét, de 1923-ban a könyvtár az egyetemmel együtt Pécsre költözött, ahol anyaga rohamosan fejlődött vásárlások és adományozások révén. Különösen fontos gróf Zichy Gyula pécsi megyéspüspök adománya, ki 1923-ban az egyetemi könyvtár számára átengedte a püspöki könyvtár 35.000 kötetnyi anyagát a püspöki könyvtár épületével együtt azzal a kikötéssel azonban, hogy ha az egyetem Pécsről ismét elkerülne, a püspöki könyvtár régi rendeltetésének ismét visszaadandó. Támogatták ezenkívül a könyvtárt Pécs városa és magánosok is. Az egyetemi könyvtár 1924-ben kezdte meg működését.

M. kir. Ferenc József Tudományegyetem. (Szeged.) 404

A m. kir. Ferenc József tudományegyetemet az 1872: 19. tc. alapította Kolozsvárott.

A kiegyezés után Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdeményezésére megindultak egy kolozsvári egyetem felállítására irányuló tárgyalások és ő 1870-ben be is nyújtott ez irányban egy törvényjavaslatot, de még annak letárgyalása előtt meghalt. A vármegyék sürgetésére azután a király 1872 május 29-én Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a törvényhozás utólagos jóváhagyása reményében elrendelte az egyetem felállítását. Trefort Ágoston nyújtotta be végre a törvényjavaslatot, melyet az országgyűlés elfogadott, a király szentesített és mint 1872: 19. tc. kihirdettetett. Eszerint az állam a tanítás s szabadság elvének alapján egyetemet alapít, mely négy karra oszlik: 1. jog és államtudományi, 2. orvosi, 3. bölcsészet, nyelv- és történettudományi, 4. matematikai és természettudományi karra.

Őfelsége 1881 január 4-én megengedte, hogy az egyetem M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem nevet viselje. Az egyetem gyors fejlődésnek indult és a tanszékek száma 1919-ig 40-ről 51-re, a hallgatók száma 269-ről 2570-re emelkedett. Az egyetem működését a románok 1918 december 24. megszállása lehetetlenné tette. Az 1919 március 7-én kelt kormányrendelet az egyetem vagyonát a román állam tulajdonának nyilvánította. Május 8-án a Consiliu Dirigent a rendes és rendkívüli tanárokat a hűségeskü letételére szólította fel, amit azok megtagadtak, mire őket kiutasították és 1920 február 1-én Ferdinánd román király nagy ünnepélyességgel megnyitotta Erdély román egyetemét.

A kiutasított tanárok egyideig a Pozsonyból szintén kiutasított tanárokkal együtt Budapesten tartották előadásait. Szeged azonban meghívta az egyetemet és az ezen alapon meginduló tárgyalások eredményeként az 1921: 25. tc. az egyetemet ideiglenesen Szegeden helyezte el, ahol a Kormányzó úr Őfőméltósága 1921 október 9-én az egyetemet átadta hivatásának.

A Ferenc József tudományegyetem könyvtára az egyetemnek Kolozsvárról történt menekülése alkalmával megsemmisült és annak újjászervezése csak Szegeden vette kezdetét. Az állam, a város és mások adománya révén azonban anyaga oly rohamosan gyarapodott, hogy jelenleg már országos viszonylatban is legnagyobb könyvtáraink közé tartozik.

Az egyetemnek van külön gyógyszerháza, melynek a többi egyetemi gyógyszerházzal közös szervezetét és ügyrendjét a 410—0—30/1930. V. K. M. sz. rendelet állapította meg.

M. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem. 405 (Budapest.)

A József-Műegyetem alapját az a mérnöki intézet (institutum geometricum) képezte, melyet II. József 1782-ben kelt rendelete szervezett a Budára, majd Pestre helyezett nagyszombati egyetem filozófiai fakultása mellett. Az igen korán megindult főiskolai mérnökképzésünk azonban a filozófiai fakultás mellett másodrangú szerepet játszott és lassú elsorvadása volt tapasztalható.

A reformkorszakban erős mozgalom indult meg a műegyetem felállítása iránt. Az országgyűlés két ízben is terjesztett törvényjavaslatot a király elé ebben az ügyben. Az udvar azonban a kezdeményezés jogát magának tartotta fenn és a szentesítés mindkét ízben elmaradt. Egy 1844-ben kelt legfelsőbb elhatározás egy ipartanoda felállítását rendelte el Pesten, mely József nádor nevére 1846-ban József-ipartanoda nevet nyert. Ez azonban a mérnökképzés ügyét nem vitte előre, sőt visszaesést mutat, mert hiszen diplomakiadási joga nem volt még akkor sem, amidőn 1850-ben a teljesen elsorvadt Institutum Geometricum hozzácsatoltatott. Ez az egyesített technikai intézet 1856 szeptember 30-án kelt legfelsőbb elhatározással a brünni politechnikum mintájára politechnikummá szerveztetett. Bár a korábbi állapothoz képest ez már haladást jelent, azonban még ez a főiskola sem ad mérnöki oklevelet s így teljes eredménynek nem tekinthető.

A politechnikum a képviselőháznak 1871-ben hozott és a király által is megerősített határozati javaslatával önkormányzati alapon szervezett József-műegyetemmé alakult át. Az 1871, illetve 1882-ben kelt szervezeti szabályzata értelmében öt osztályra tagozódott: 1. építészeti, 2. gépészi (később gépészmérnöki), 3. mérnöki, 4. vegyészeti (később vegyész-mérnöki), 5. egyetemes, mely a szakosztályokra, tanári pályára készülőknek, valamint azoknak, akik a műegyetemen csak egyes tudományokat óhajtanak tanulmányozni, felsőbb kiképzésükre alkalmat nyújt. Az 1882-ben kelt szervezeti szabályzat az eddigi ötévi tanulmányidőt (két év egyetem és három év szakosztály) négy évre szállította le, kivéven a szakosztályokra való előkészítést az egyetemes osztálytól. E szervezeti szabályzat szerint a műegyetem élén áll a műegyetemi tanács és a rektori tanács, melynek tagjai a rektor, prorektor és a dékánok (a 65.883/1898. V. K. M. sz. rendelet szerint tagja még a gazdasági előadó).

Igen nehéz probléma volt a műegyetemmel kapcsolatban az elhelyezés kérdése. Midőn már mint egyetem 1872-ben Budavárból Pestre költözött, itt csak átmeneti elhelyezést kapott. Az 1879: 47. tc. értelmében felépíttetett a műegyetem számára a Múzeum-körúti (ma bölcsészeti) épülettömb, melyet 1882-ben foglalt el. A gyorsan fejlődő műegyetem számára azonban néhány év múlva már ez az épület is szűknek bizonyult. Hosszas tárgyalások után a műegyetem új elhelyezésére az 1902: 17. tc. biztosította az építkezés költségeit és 1909-ben a műegyetem be is költözött a mai lágymányosi hatalmas épületébe. 1910-ben a műegyetem megkapta a kormányzati jelvényeket és a sub auspiciis regis doktorrá avatás jogát, miután már 1901-ben felruházott a technikai doktorrá avatás jogával.

Igen nevezetes esemény a József műegyetem-történetében a közgazdasági osztály szervezése (28.614/1914. V. K. M. sz. rendelet), melyet Ófelsége 1914 február 14-én kelt legfelsőbb elhatározásával hagyott jóvá. A közgazdasági osztály, mint hatodik fakultásnak a célja a közgazdasági szakférfiak tudományos kiképzésére.

Az új fakultás felvétele a szervezeti szabályzat módosítását tette szükségessé, mely a 13.446/1916. V. K. M. sz. rendelettel meg is történt. E szervezeti szabályzat szerint a József-műegyetem a technikai és közgazdasági tudományok egyeteme, melynek célja a technikai és közgazdasági szakférfiak tudományos kiképzése. A technikai fakultások nyolc szemeszterből állanak, a közgazdasági fakultás két szemeszterből, melynél azonban a felvétel előfeltétele főiskolai végzettség. A közgazdasági osztály közgazdaságtudományi oklevelet állít ki, amely közgazdaságtudományi szigorlat alapján szerezhető meg. Azok, akik építészeti, mérnöki, gépészmérnöki, vegyészmérnöki, bánya-, fémkohó-, vaskohó- vagy erdőmérnöki oklevelet és ezenkívül közgazdaságtudományi oklevelet is szereztek, a közgazdasági mérnöki címet viselhetik. A közgazdasági fakultáson doktori szigorlat és disszertáció alapján a doktori fok is elérhető, mely azonban a gyakorlat tekintetében külön jogokat nem ad, csak magasabb tudományos fokot állapít meg.

A Műegyetem élén áll a Rector Magnificus. A műegyetemet a műegyetem tanácsa, illetőleg annak nevében és megbízásából a rektori tanács igazgatja. Az osztályok ügyeit az illető osztályok tanártestületei intézik. A rektort a műegyetem tanácsa a rendes tanárok sorából egy évre választja. Az év leteltével a lelépett rektor ismét megválasztható, de egymásután legfeljebb kétszer. A választást a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg. A műegyetem tanácsának tagjai a műegyetemen rendszeresített tanszékek nyilvános rendes és rendkívüli tanárai, valamint a magántanárok választott képviselői. A rektori tanács tagjai a rektor, a prorektor és a dékánok.

Az 1934: 10. tc. a M. kir. József-műegyetemet, a Budapesti kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kart, a M. kir. állatorvosi főiskolát, a sporonai M. kir. bányamérnöki és erdőmérnöki főiskolát az 1934/35. tanévtől a tanszabadsággal felruházott Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem önkormányzati szervezetében egyesítette. Ez az egyetem öt tudománykarra tagozódik, karonként két-két osztállyal. Ezek: 1. a) mérnöki és b) építészmérnöki; 2. a) gépész- és b) vegyészmérnöki; 3. a) bánya- és kohó- és b) erdő-

mérnöki; 4. a) mezőgazdasági és b) állatorvosi; 5. közgazdaságtudományi a) közgazdasági és kereskedelmi és b) közigazgatási kar, illetve osztály.

Az egyetem élén áll a Tanács, melynek elnöke a rektor. Az egyetem szervezeti szabályzatát a vallás- és közoktatásügyi miniszter adja ki az államfő jóváhagyásával.

Az egyetem tudománykarai és osztályai beosztásának megállapítása, tanulmányi, vizsgálati és fegyelmi rendjének megállapítása, a nyilvános rendes és rendkívüli tanárok létszámának megállapítása és kinevezése stb. tárgyában a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar bánya- és kohómérnöki osztálya tekintetében a pénzügyminiszterrel, ugyané kar erdőmérnöki osztálya, valamint a mezőgazdasági és állatorvosi kar tekintetében pedig a földművelésügyi miniszterrel egyetértve jár el. Tehát a hatáskörök tekintetében lényeges eltolódás nem állt be a reform következtében, ugyancsak átszállottak az egyes itt érdekelt intézményekkel kapcsolatos közjogi vonatkozások is az egyesítés következtében előállott M. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetemre.

Az egyetem magántanári képzésére vonatkozó szabályzata a 21.273/1935. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki.

A mezőgazdasági osztálynak a Kormányzó úr Öfőméltósága által 1935 augusztus 23-án megerősített szigorlati szabályzatát a 26.915/1935. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza. A műszaki osztály 1935 szeptember 6-án megerősített szigorlati szabályzatát a 27.342/1935. V. K. M. sz. rendelet, az állatorvosi osztályét pedig a 27.344/1935. V. K. M. sz. rendelet melléklete tartalmazza.

A m. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetembe olvasztott főiskolák történetét az alábbiakban foglaljuk össze:

A József Nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetembe olvasztott egyetemek és főiskolák.

M. kir. állatorvosi főiskola.

II. József 1782-ben elhatározta, hogy a pesti tudományegyetem orvosi fakultásának keretén belül állatorvosi tanszéket állít fel. Az előadások 1787-ben kezdődtek meg, melyeket kezdetben csak a fakultás orvostanhallgatói és a sebésznövendékek hallgathattak. 1799-ben megindult a speciális orvosképzés is az orvosi fakultás keretében felállított pesti állatgyógyintézetben. Ebben a kezdetleges intézetben kovácsok nyolchónapos, majd egyéves tanfolyamon a legfontosabb gyakorlati ismereteket sajátították el.

Minthogy a különböző külföldi tapasztalatok szerint is a különleges szakintézetben történő állatorvosnevelés mutatkozott célszerűnek, kívánatos volt az állatgyógyintézetnek az egyetem orvosi fakultásától való különválasztása. 1851-ben ez meg is történt, de 1856-ig a tanulók előképzettsége s a tanfolyam tartama maradt a régi. Ekkor három, majd 1859-ben legalább két évben állapították meg a tanfolyam idejét, a tanfolyamra való beiratkozás feltételül pedig a középiskola IV. osztályának sikeres elvégzése, vagy megfelelő vizsga sikeres kiállása állapított meg.

Gyökeres átalakulás következett be 1875-ben, mikor az állatorvosi tanintézet alakult át hároméves tanfolyammal, melyre a felvétel alapja hat középiskolai osztály sikeres elvégzése volt. 1880-ban költözött az intézet a Múzeum-körúti épületből a Rottenbiller-utcai új, modern épületbe. 1890-ben állatorvosi akadémiává lett négyéves tanfolyammal. 1899-ben az állatorvosi akadémia a földművelésügyi minisztérium fennhatósága alatt álló egyetem-jellegű főiskolává szervezetetett át. (13.345/1899. F. M. sz. rend. Kir. jóváhagyással.) Ez idő óta a gimnáziumi, vagy reáliskolai érettségi bizonyítvány a tanfolyamra való beiratkozás feltétele, a tanfolyam pedig 1924-ig nyolc félévig tartott, azóta még egy kilencedik gyakorlati félévvel bővült.

1906-ban I. Ferenc József a főiskola tanári karát felruházta a doktorráavatás jogával, 1923-ban a kormányzó megengedte, hogy a mindenkor rektor a magnificus címet és a rektori nyakláncot viselhesse (119.158/1923. F. M. sz. rendelet), 1924-ben pedig megtörtént a tanárok egyenlősítése illetmények tekintetében is a tudományegyetemek tanáraival.

A Főiskolának a József-műegyetembe 1934-ben történt beolvasztásáig érvényes új szabályzatát IV. Károly király 1916 november 8-án hagyta jóvá (35.784/1917. F. M. sz. rendelet). A főiskola feladata eszerint: állatorvosokat képezni és azokat az állatorvosi gyakorlatra feljogosítani, az arra érdemeseket az állatorvosi tudományok doktorává avatni, az állatorvosi s a velük kapcsolatos tudományokat fejleszteni, állatorvosi s ezzel rokon szakügyekben, továbbá a törvényszéki orvostan körébe vágó esetekben a közigazgatási hatóságok s a királyi bíróságok megkeresésére véleményeket, illetve felülvéleményeket mondani.

Szervezete: élén a tanári kar által kétévenként választott rektor áll, akinek helyettese az előző ciklus rektora prorektori minőségben. A tanári kar tagjai a nyilvános rendes tanárok, valamint ezek fele számáig kinevezhető nyilvános rendkívüli tanárok, akiket a tanári kar javaslata alapján az államfő nevez ki, a tanszemélyzet többi tagjait, valamint a rektori és a titkári hivatal személyzetét a földművelésügyi miniszter nevezi ki. A magántanárok habilitációját szintén a földművelésügyi miniszter erősíti meg.

E rendelet szerinti tanulmányi rend: Az állatorvosi tanfolyam kilenc félévig tart. Az első négy félévben az alapvető természettudományi és orvosi tárgyak hallgatása kötelező megállapított sorrendben, az V—VIII. félévekben a speciális állatorvosi tárgyakban nyernek elméleti és gyakorlati kiképzést a hallgatók, kik azután a kötelező szigorlatok letévése és a gyakorlati félévnek valamely megfelelően berendezett vágóhídon és egy m. kir. ménesbirtokon, vagy a gödöllői m. kir. kancauralomban való eltöltése után kapják meg az állatorvosi oklevelet. Az állatorvosdoktori minősítést okleveles állatorvosok tudományos értekezéssel és az állatorvosdoktori szigorlat sikeres letétele útján szerezhetik meg.

A most ismertett szabályzat több ponton módosulást szenved az 1934: 10. tc. következtében. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem felállításáról szóló 1934:10. tc. az állatorvosi főiskolát szintén a műegyetembe olvasztotta, amennyiben az új egyetem negyedik kara a mezőgazdasági és állatorvosi kar. Ezzel az állatorvosi főiskola, mint ilyen megszűnt és a helyébe lépő intézmény a földművelésügyi miniszter hatásköréből a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe került.

M. kir. bánya- és erdómérnöki főiskola.

Mária Terézia 1763 június 9-én kelt rendeletével »Bányászati Főtanintézetek állított fel Selmecebányán. (Ez az intézet időrendben Európa első bányászati és második műszaki főiskolája. Az első 1747-ben Franciaországban állított fel.) Kiválóságát bizonyítja az, hogy midőn Franciaország 1794-ben a párizsi műegyetemet felállította, a selmeci főiskola oktatási rendszerét vette alapul.

1770-ben az intézet akadémiai rangot kapott és 1795-ben I. Ferenc nyilvános tanintézet jellegével ruházta fel. 1808, illetve 1809-ben állítják fel a selmeci erdészeti tanintézetet, mely 1838-ban a bányászati akadémiába olvadt. 1846 október 6-án kelt legfelsőbb jóváhagyással új szervezetet kapott s címe most már »Bányászati és erdészeti akadémia«. 1872-ben szervezik meg a külön szakosztályokat hároméves tanulmányi programmal és 1876-ban új tanulmányi rend lép életbe.

Az intézet történetében a legfontosabb átalakulás az 1904-es reorganizáció, amidőn egyetemi oktatás és szervezet és négyéves tanulmányi idő vezetetik be. Az intézet címe ettől kezdve akadémia helyett főiskola lett, mely három osztályra tagozódik: bányamérnöki, kohómérnöki és erdómérnöki osztályra. Feladata: a bányászat, kohászat és erdészet terén alkalmazandó mérnököknek elméleti és gyakorlati kiképzése s a vonatkozó tudományágak fejlesztése.

Vezetését tekintve, 1763-tól 1873-ig a Selmecebányai főbányagrófok voltak egyszersmind az intézet igazgatói, majd 1904-ig az akadémia tanácsa saját kebeléből három évre választja és a király erősíti meg az igazgatót. 1904-től az egyetemi szervezetnek megfelelően a főiskola élén áll a rektor, kit a rendes és rendkívüli tanárokból álló főiskolai tanács két-két évre választ a rendes tanárok sorából és az államfő erősíti meg. Az osztályok élén állnak a dékánok, kiket a tanács évenként választ.

Szomorú esemény a Főiskola történetében Selmecebányának a csehek által történt megszállása 1919-ben, amikor a Főiskola minden felszerelését elvesztve, Sopronba került. Itt három éven át egy volt gyalogsági lak-tanyában, 1922-től pedig a volt katonai főreáliskola épületében működik s ugyanekkor m. kir. bányamérnöki és erdómérnöki főiskola címet nyertc.

Már báró Eötvös József terve az volt, hogy a bánya- és erdómérnöki akadémiát a tervbevett műegyetemhez csatolja. Ez a terv csak az 1934: 10. tc. által valósult meg és ugyanakkor a pénzügyminiszter hatásköréből, ahova a főiskola történeti reminiscenciaként a legutóbbi időkig tartozott, a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe került.

Kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar.

A gazdasági érdekképviseleték már évekkel a háború előtt megindították a mozgalmat közgazdasági egyetem felállítására érdekében. A terv megvalósulását azonban a háború és a parlamenti krízis megakadályozta. 1917-ben a Hangya szövetkezet 1,000.000 koronás alapítványt tett a közgazdasági egyetem felállítására. Erre újból megindultak az előmunkálatok. A terveket IV. Károly király jóváhagyta, de a kitört forradalom a megvalósítást ismét lehetetlenné tette.

Közvetlenül a világháború után végre a mozgalom sikerrel járt és a kormány a 272/1920. M. E. sz. rendelettel kiadta a budapesti magyar tudományegyetem mellett létesített közgazdaságtudományi kar szervezeti szabályzatát, melyet a nemzetgyűlés az 1920: 31. tc.-el megerősített.

A budapesti kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar a felállító jogforrások értelmében a magyar tudományegyetemek fakultásaival mindenben egyenrangú és egyenjogú, melyet tanszabadság illet meg.

A közgazdaságtudományi kar célja: hogy mindazokra a hivatásokra, amelyek magasabb köz- vagy magángazdasági, mezőgazdasági, nemkülönben közigazgatási ismereteket kívánnak, továbbá a külkereskedelmi és nemzetközi képviselőre rendszeres tanítás útján széles közgazdasági alapon előkészítsen és ezekben az irányokban tudományos képzést adjon, önálló tudományos munkásságra neveljen s a közgazdasági irányú közép és felsőfokú oktatásügyi intézmények tanárainak képzéséről gondoskodjék.

E célnak megfelelően a karon belül négy szakcsoportot állít fel a törvény és pedig: 1. egyetemese közgazdasági és közigazgatási, 2. mezőgazdasági, 3. kereskedelmi, 4. külképviseleti és konzuli szakcsoportot. A közgazdasági kar alsó két évének tanulmányi anyaga a mezőgazdasági osztály kivételével a kar valamennyi szakján közös s az egyes szakcsoportok tanulmányi anyaga a második év után különül el egymástól a további két-két évre.

A törvény 3. §. értelmében a Keleti Kereskedelmi Akadémia, melynek feladatairól a Közgazdaságtudományi Kar gondoskodik, mint külön tanintézet megszűnik. Ugyancsak a Közgazdaságtudományi Kar kebelében nyert elhelyezést a kereskedelmi iskolai tanárképző intézet.

A Közgazdaságtudományi Karon a budapesti Kir. magy. Tudományegyetem tanulmányi, fegyelmi, tandíj szabályzata, valamint a magántanári képesítő szabályzata terjesztett ki. A tanárok kinevezése a Kar javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő által történik. A Kar élén áll a kari ülés által évről-évre megválasztott dékán. Szervezete tehát teljesen megegyezett a tudományegyetem karainak a szervezetével. A Kar autonómiáját teljessé teszi a közgazdaságtudományi doktoriáavatás jogának a megadása. Ez a közgazdaságtudományi doktori cím a gyakorlat tekintetében külön jogokat nem ad, csak magasabb tudományos fokot állapít meg.

A közgazdasági egyetemnek ez a szervezete azonban már kezdetben is átmenetinek volt kontemplálva. A 272/1920. M. E. sz. rendelet II. fejezete ezt kifejezésre is juttatja, amennyiben rendelkezéseit így kezdi: »Mindaddig, amíg a Közgazdaságtudományi Kar, akár mint a budapesti Tudományegyetem ötödik tudománykara szervesen be nem illeszkedik a budapesti tudományegyetem kebelébe, akár mint önálló közgazdasági egyetem ki nem alakul...«

Ez a szervezeti átalakulás az 1934: 10. tc. által megtörtént, amennyiben a Közgazdaságtudományi Kar az újonnan szervezett Magyar kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi egyetem ötödik karaként szerveztetett két osztállyal: *a)* közgazdasági és kereskedelmi és *b)* közigazgatási osztály. A mezőgazdasági osztály a mezőgazdasági és állatorvosi kar osztályát képezi.

A középiskolai tanárok képzéséről már a Ratio educationis kíván gondoskodni az egyetemen a repetensi intézmény behozatalával. Ezek a repetensek, akik körülbelül a mai adjunktusoknak feleltek meg, rendszeres külön oktatásban részesültek. A középiskolai tanárképzés kérdésének azonban ez nem volt megoldása, mert a középiskolákban továbbra is leginkább papi képzettségű tanárok tanítottak. Mikor azonban az állam a középiskolai oktatás ügyét is felkarolta és állami középiskolákat szervezett, a középiskolai tanárképzés ügyét is rendezni kellett.

Báró Eötvös József 1870-ben a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karával kapcsolatban a gimnáziumi tanárok képzésére, a Józsefműegyetemmel kapcsolatban pedig a reáliskolai tanárok képzésére állított fel tanárképző intézetet. A tanárképző intézet részletes szervezeti szabályzata a 6351/1872. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki. Trefort miniszter a 20.811/1873. V. K. M. sz. rendelettel a két tanárképzőt egyesítette.

A budapesti bölcsészeti kar 1878-ban a tanárképző intézet helyett a tanároknak szemináriumi oktatás formájában való képzését javasolta. Ezek a szemináriumok 1887-ben meg is alakultak, de nem a tanárképzés, hanem a tudomány művelése céljából. A tanárképző intézetek tehát továbbra is megmaradtak és pedig a 4567/1882. V. K. M. sz. rendelettel megreformált formában, mely egyes szakcsoportokat módosított és rendezi a vizsgálobizottság kiküldését is. 1895-ig tanárvizsgára csak férfiak bocsátottak. Az 1895 november 18-án kelt királyi rendelet alapján kibocsátott 72.038/1895. V. K. M. sz. rendelet lehetővé teszi a nőknek tanári vizsgára bocsátását.

Az újjászervezett tanárképző intézet 1899-ig működött. Célja azonban nem volt pontosan meghatározva és kissé széteső szervezetében nem tudott feladatának megfelelni és nem tudta a középiskolai tanárképzés ügyét végleges megoldáshoz juttatni. Ezért a 38.640/1899. V. K. M. sz. rendelet a régi tanárképző intézetet feloszlatta és helyébe újat szervezett.

Az új tanárképző intézet feladata, hogy a középiskolai tanári pályára készülő főiskolai hallgatók a hivatásuk szempontjából megkívánt szakszerű képzettséget és gyakorlati készséget tervszerű tanulmányi rendben megszerezzék. A tanárképzés munkáját megosztja az egyetem és a tanárképző intézet között, amennyiben az elméleti képzés céljaira szolgáló egyetemi előadások mellett a jelöltek a tanárképző intézet megbízásából egyetemi tanárok és más szakelőadók által tartott előadásokat is hallgatnak. Igen fontos helyet foglalnak el az új középiskolai tanárképzésben a repetitoriumok és az 1872-ben szervezett gyakorló főgimnáziumban végzett gyakorlatok, kendezi az új szabályzat az intézetnek az egyetemhez való viszonyát és pedig úgy, hogy a főiskolák autonómiája sérelmet ne szenvedjen. Ezért az egyetemi tanárok felkérés alapján saját elhatározásukból lesznek tagjai a tanárképző intézetnek. A tanárképző intézet új szervezete helyesnek bizonyult és azon az 1924:27. tc. sem változtatott lényegesen. Volt azonban egy nagy fogyatéksége, amelyet az új törvény szintén kiküszöbölt, nevezetesen nem volt kötelező és így tisztán az egyetemi előadások alapján is szerezhetett bárki középiskolai tanári oklevelet.

A középiskolai tanárképzőintézetek részére tehát új szervezetet ad az 1924:27. te, a 79.000/1925. V. K. M. sz. rendelet pedig az összes hazai egyetemek mellett tanárképzőintézetek szervezését rendeli el.

Eszerint a tanárképzőintézetek célja: a bölcsészeti kar munkásságának kiegészítése avégből, hogy a középiskolai tanári pályára készülők négy évi egyetemi tanfolyamuk tartama alatt szaktudományuk minden ágazatával megismerkedhessenek és a gyakorlati készséget megszerezhessék. Ezért az 1883: 30. tc. 61. §. úgy módosították, hogy középiskolai tanárságra képesítést csak az nyerhet, aki szabályszerű egyetemi tanulmányai során a középiskolai tanárképzőintézetnek négy éven át tagja volt és utána egy évet a gyakorló gimnáziumban tanítási gyakorlattal töltött.

A budapesti tanárképzőintézet szervezete: Élén áll az elnök (a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karának nyilvános rendes tanára) és a tanárképző intézet tanári testületéből az egyes szakcsoportok tekintetbe vételével alakított 10 tagú igazgatótanács (legalább nyolc nyilvános rendes vagy rendkívüli tanár). Ezeket öt-öt évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. A tanárképző intézet tanári kara áll: az egyetem (és műegyetem) azon nyilvános rendes és rendkívüli tanáraiból, akik az igazgatótanács megbízása alapján előadások és gyakorlatok tartására vállalkoznak, továbbá az igazgatótanács javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghívott egyetemi, műegyetemi magántanárokból, fő- és középiskolai tanárokból (igazgatókból).

A vidéki egyetemek mellett szervezett középiskolai tanárképző intézetek csak annyiban térnek el a budapestitől, hogy az igazgatótanács tagjainak a száma Szegeden nyolc, Debrecenben és Pécsen: hat.

Kereskedelmi iskolai tanárképző. (Budapest.)

407

A 28.093/1884. V. K. M. sz. rendelet a kereskedelmi iskolai tanárképzést a középiskolai tanárképzéssel kapcsolja össze némi módosításokkal. A 29.093/1885. V.K. M. sz. rendelet a tantárgyaknak megfelelően középiskolai, polgári iskolai tanárt, vagy jogtudort, vagy államvizsgát tett egyént, vagy egyetemi magántanárt jelent ki tanításra alkalmasnak.

A felső kereskedelmi iskola 1895-ben bekövetkezett reformja szükségessé tette a tanárképzés problémájának megoldását is. Ezért 1898-ban m. kir. állami kereskedelmi iskolai tanárképző intézet szerveztetett, mely a kereskedelmi főiskola felállításáig átmeneti alakzatnak volt szánva. Ez működött a közgazdaságtudományi kar felállításáig, hol a Kereskedelmi Akadémia kebelében, hol a Budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karán, mint vendég. Igazgatója és tanárai egyetemi és kereskedelmi akadémiai tanárok voltak.

Az 1920:31. tc. a kereskedelmi iskolai tanárképző intézetet az általa felállított Közgazdaságtudományi Karhoz és pedig a kereskedelmi szakosztályhoz kapcsolja.

A felső kereskedelmi iskolai tanárok képzéséről részletesen intézkedik a 41.403/1920. V. K. M. sz. rendelet, majd az 58.057/1925. V. K. M. sz. rendelet. Eszerint a Közgazdaságtudományi Kar kebelében szervezett felső kereskedelmi iskolai tanárképző intézet célja, hogy a tanárjelöltek a megkívánt szakszerű és pedagógiai képzettséget elnyerjék.

A tanárképző intézet tanulmányi ügyeinek tervszerű intézése céljából a Közgazdaságtudományi Kar négy-négy évre egy 12 tagból álló tanulmányi tanácsot küld ki. E tanácsnak hivatalból tagja és elnöke a Közgazdaságtudományi Kar mindenkori dékánja, igazgatója az általa kijelölt tag és egyik tagja a felső kereskedelmi iskolák mindenkori kir. főigazgatója.

A kiképzés három szakcsoportban történik. A tanárképző intézet hallgatói a Közgazdaságtudományi Kar rendes hallgatói, de emellett egyes kollégiumok hallgatása miatt kötelesek rendkívüli hallgatókként a bölcsészeti karra beiratkozni.

A felső kereskedelmi iskolai tanárok képesítése a 44.001/1895. V. K. M. sz. rendelet szerint alapvizsgálatból, szakvizsgálatból és a 3512/1908. V. K. M. sz. rendelet szerint pedagógiai vizsgálatból áll. A vizsgákat a jelöltek a felső kereskedelmi iskolai tanárvizsgáló bizottság előtt teszik le, amely a 23.573/1924. V. K. M. sz. rendelet értelmében a budapesti középiskolai tanárvizsgáló bizottság kebelében működik. A bizottság tagjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyanolyan módon és időtartamra nevezi ki, mint a középiskolai tanárvizsgáló bizottság több tagjait és abban a kereskedelemügyi miniszter egy biztos által van képviselve.

Középiskolai tanárvizsgáló bizottság. (4.)

408

A középiskolai tanároknak korábban főleg az alkalmazók által történt megvizsgálása után, az 1856-ban kiadott Entwurf azt kívánta, hogy a jelöltek az osztrák tanárvizsgáló bizottságok előtt vizsgázzanak le. Magyarországon az első tanárvizsgáló bizottságot a pesti egyetemmel kapcsolatban szervezte meg a helytartótanács 1862-ben. 1863-tól 1875-ig külön reáliskolai tanárvizsgáló bizottság is működött, de miután a tanárképző intézetek 1873-ban egyesítették, a 26.077/1875. V. K. M. sz. rendelet a tanárvizsgáló bizottságok egyesítését is elrendelte.

Az egész tanárvizsgálatot nagy részletességgel szabályozza a 4567/1882. V. K. M. sz. rendelet, amely lényegében megfelel a mai rendszernek. Ez a rendelet szól a vizsgálóbizottságokról is, melynek tagjait, elnökét és alelnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter öt évre nevezi ki.

Az eddigi rendszeren alig változtató rendelkezéseket tartalmaz a középiskolai tanárvizsgáló bizottságokra az 1924:27. tc. II. fejezetc. E szerint a minden tudományegyetem székhelyén működő tanárvizsgáló bizottság elnökét, alelnökét (illetve alelnökeit) és többi tagjait meghatározott időtartamra a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. Az alelnök és a többi tagok kinevezése a bizottság elnökének javaslata alapján történik.

Az elnök és alelnök (illetve alelnökök) tudományegyetemi nyilvános rendes tanárok, tagjai lehetnek ezeken kívül tudományegyetemi vagy más tudományos főiskolai magántanárok, továbbá a közoktatás terén, különösen a középiskolákban működő oly tudósok is, akik nem tartoznak sem valamely tudományegyetem, sem más tudományos főiskola kötelekébe. Ilyen tudós alelnöki tisztséget is viselhet oly bizottságban, melynek egynél több alelnöke van.

Iskolaorvosi és egészségtan tanári képesítő bizottság. 409
(Budapest.)

A 48.281/1885. V. K. M. sz. rendelet szerint középiskolában iskolaorvosul és egészségtan tanárul csak az alkalmazható, aki erre az ország egyetemei egyikén elnyert egészségtan tanári oklevéllel minősítve van. A kiképzés az egyetemek orvostudományi karainál szervezett háromhónapos tanfolyamokon történt. Felvehetőek voltak korlátolt számban orvostudorok és kivételes esetekben szigorlóorvosok. A tanfolyam végén képesítő vizsgálat tartatik, melynek vizsgálóbizottsága áll: az orvostudományi kar dékánja, mint elnökből, a közegészségtan nyilvános rendes tanárából és a vallás- és közoktatásügyi miniszter kiküldöttjéből. A vizsgálat gyakorlati és szóbeli.

A 13.618/1926. V. K. M. sz. rendelet megváltoztatta az előbbi rendszert és az iskolaorvos és egészségtan tanárjelölteket csupán az orvosi továbbképzés központi bizottsága által tartott 2—3 hetes kurzusok hallgatására kötelezi. A hallgatók ezután képesítővizsgálatra bocsáttatnak, melynek sikeres kiállása után valamelyik középiskolában y_2 évig a pedagógiai gyakorlat megszerzése céljából egészségteni, természetrajzi, vagy egyéb természettudományi tanórákon vesznek részt. Ennek végeztével az iskola igazgatója és szaktanárai előtt próbaelőadást tartanak és az igazgatónak erről kiállított bizonyítványát az orvosi továbbképzés központi bizottságának elnöke záradékkal látja el.

E rendeleteket a 410-05-333/1929. V. K. M. sz. rendelet hatályon kívül helyezte és külön választotta a népiskolai iskolaorvosi, valamint a középiskolai iskolaorvosi és egészségtan tanári képesítést. Ezért a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen mind a két félévben, a vidéki egyetemeken pedig csupán az első félévben egy-egy háromhetes népiskolai iskolaorvosi tanfolyamot, a Pázmány Péter Tudományegyetemen ezenkívül y_2 évi tartamú középiskolai iskolaorvosi és egészségtan tanári tanfolyamot szervezett.

A népiskolai iskolaorvosi képesítővizsgálat vizsgálóbizottságának tagjai az orvosi kar dékánjának elnöklete alatt: a vallás- és közoktatásügyi miniszter kiküldöttje és a tanfolyam három tárgyának (általános higiéné, egészségteni gyakorlatok és iskolahigiéné) előadói.

Az iskolaorvosi és egészségtan tanári képesítésnek ezt a különválasztását a 12.663/1933. V. K. M. sz. rendelet gazdasági okokra hivatkozva megszüntette és újból az egységes iskolaorvosi és egészségtan tanári képesítést állítja vissza a pesti, illetve a vidéki egyetemeken tartandó tanfolyam keretében.

A tanfolyamok a tudományegyetemek orvostudományi karának közegészségteni tanszékei mellett szervezendők. Vezetője a közegészségtan egyetemi nyilvános rendes tanára, előadóit a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízza meg. A tanfolyam két hónapig tart.

A vizsgálóbizottság tagjai: az orvostudományi kar dékánja, mint elnök, a vallás- és közoktatásügyi miniszter kiküldöttje és a tanfolyam vezető tanára.

Báró Eötvös József kollégium. (Budapest.)**410**

Már Trefort miniszter 1875-ben tervbe vette a szegényebborsú tanárjelöltek részére egy internátus felállítását. A gondolat 1894-ben érkezett el a megvalósulás stádiumába, midőn báró Eötvös Lóránt vallás- és közoktatásügyi miniszter »Tanárjelöltek bennlakó intézete« címen 15.000 forintot irányzott elő az állami költségvetésben. Utódja, Wlassics Gyula báró vallás- és közoktatásügyi miniszter »Báró Eötvös József kollégium« néven felállította az intézetet és 49.039/1895. V. K. M. sz. rendeletével kiadta szervezeti szabályzatát. A kollégium élére kurátori minőségben báró Eötvös Lóránd került, ki a szervezés munkáját elvégezte. Az intézet ideiglenes elhelyezése után 1910-ben elköltözött újonnan emelt Ménesi-úti (Nagyboldogasszony-út) épületébe, amivel kapcsolatban alkalom nyílt az intézet kibővítésére is.

Új szervezeti szabályzata, mely lényegben az 1895-ivel mindenben megegyezik, a 95.001/1923. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki. A kollégium célja: a Budapesti Tudományegyetem bölcsészeti kar érdemesebb hallgatóinak, kik a középiskolai tanári pályára készülnek, tisztos együttélésben megadni minden segítséget arra, hogy egyetemi tanulmányaik alatt alaposabb szakképzettségre tehessenek szert.

A kollégium közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszternek van alárendelve, ki a felügyeletet az intézet élén álló, az államfő által kinevezett kurátor útján gyakorolja. A kollégium tanulmányi, fegyelmi és gazdasági ügyeit az igazgató vezeti, ki felterjesztéseit a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a kurátor láttamozásával teszi meg.

A kollégium növendékei az egyetemi előadásokon kívül szakvezető tanárok vezetése mellett szaktanulmányokban és tanulmányi gyakorlatokban vesznek részt. A kollégiumnak az igazgatón kívül vannak még főfoglalkozású tanárai, előadói, kiket a szükséghez képest vesznek igénybe és az idegen nyelvek tanítására külön tanárai.

Báró Eötvös Lóránd-kollégium. (Szeged.)**411**

A báró Eötvös Lóránd-kollégium a Horthy-kollégiummal kapcsolatosan szervezetett. Felállítását egy 1931 május hónapban tartott minisztertanács határozta el. 1931 július 1-ével nevezték ki az igazgatóját és 1931 szeptemberében kezdte meg a kollégium működését.

A kollégium célja: olyan, a középiskolai tanulmányaikat jeles eredménnyel végzett tanárjelölteknek az ellátása, akik természettudományi szaktárgyakat választottak. A kollégium tagjai szakvezetésben és oktatásban is részesülnek. A tagok száma 20—30 között ingadozik.

A szegedi Eötvös-kollégium a Horthy-kollégiummal közös épületben van elhelyezve, de külön igazgató vezetése alatt működik.

Horthy Miklós-kollégium. (Budapest.)**412**

A honvédelmi és a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922-ben a leszerelt egyetemi zászlóaljok részére szervezte meg a budapesti Horthy Miklós-kollégiumot, amely azóta mint a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt álló internátus működik a szegénysorsú, de kiváló elő-

menetelű egyetemi hallgatók elhelyezésére. Az intézet célja, hogy a szegénysorsú és kiváló előmenetelű egyetemi hallgatóknak tanulmányaik folytatására lehetőséget adjon és biztosítsa azok hazafias, erkölcsös és vallásos szellemben való nevelését.

Az intézet élén áll az igazgató és az igazgatótanács, amely elnökből és 12 egyetemi tanár tagból áll, akiket három évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevez ki. A felvételek a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez címzett kérvények alapján az igazgató jelentése s az igazgatótanács javaslata mellett a vallás- és közoktatásügyi miniszter által történnek. Az intézetnek 350 tagja van.

Horthy-kollégium. (Szeged.)

413

A szegedi Horthy-kollégium szervezeti szabályzata a 450-0-14/1929. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki.

A kollégium a m. kir. Ferenc József Tudományegyetemmel kapcsolatos állami diákjóléti intézmény, melynek rendeltetése: hogy benne azok a Szegeden tanuló mindkét nembeli egyetemi és polgári iskolai tanárképző főiskolai hallgatók, kik tanulmányaik ideje alatt a szülői otthont nélkülözni kénytelenek, kellő irányítás mellett erkölcsös, hazafias és művelt egyénekké neveltessenek. Ezért a kollégium tagjainak a főiskolai tanév tartamára megfelelő szellemi vezetést és erkölcsi felügyeletet, valamint jutányos ellátást biztosít.

A kollégium főhatósága a vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki a kollégiumi hatóságokat kinevezi és megállapítja a költségvetést is. A kollégium igazgatásának közvetlenül ellenőrző és felügyelő hatósága a felügyelőbizottság, mely mint határozó, véleményező és fegyelmi fórum, a Ferenc József Tudományegyetem, az Országos Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola, a DMKE képviselőiből, továbbá a kollégium igazgatójából és igazgatónőjéből alakul. Elnökét és elnökhelyettesét a vallás- és közoktatásügyi miniszter megerősítése mellett a Ferenc József Tudományegyetem tanácsa választja. A kollégium életének közvetlen irányítója az igazgató, kit a felügyelőbizottság és az egyetemi tanács véleményének megkérdezésével a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevez ki. A kollégium igazgatónője az igazgató munkatársa és teljhatalmú helyettese a kollégium nőtagjainak nevelésében és fegyelmezésében. (Kinevezése ugyanúgy történik, mint az igazgatóé.)

Országos magyar királyi iparművészeti iskola. (Budapest.) 414

Az iparművészeti iskolát 1880-ban Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter szervezte. Célja: a hazai iparosok művészetének fejlesztése s a fogyasztóközönséggel a hazai termékek megkedveltetése volt.

1880-ban az intézet egy »műfaragászati tanműhelyek nyílt meg, melyhez azonban rövid időn belül fametsző, díszítőfestő és rézmetsző, majd kispasztikái és díszítőszobrászati osztály járult. Igazgatója 1896-ig Keleti Gusztáv volt. 1896-ban az intézet az iparművészeti múzeummal

együtt az Üllői-úton levő új palotájába költözött. Ez időtől oktatási köre kibővült, egymásután nyílnak meg a zománcozási, lakásberendezési, szőnyegszövő, textil- és kerámiai szakosztályok, s 1900 óta folyik az esteli tanfolyamon való oktatás is. Ügyrendje és ügyviteli szabályzata a kormányzó úr Ófőméltósága legfelsőbb elhatározásával 1924. február 14-én adatott ki. Tanulmányi, felvételi és fegyelmi szabályai az 53.159/1924. V. K. M. sz. rendelettel hagyattak jóvá.

Célja lett: önálló iparművészeti tervezők kiképzése. Ezért most feloszlik egy hároméves középiskolai és egy kétéves főiskolai tanfolyamra. Míg a középiskolán végbizonyítványt, a főiskolán szakoklevelet nyerne a hallgatók.

Országos magyar királyi képzőművészeti főiskola. (Budapest.) 415

A főiskola 1871-ben alapított Magyar Királyi Országos Minta-rajztanoda és Rajztanárképezde címmel. Szervezetét már báró Eötvös József kidolgozta, de az ő tervei szerint csak Pauler Tivadar szervezte meg. A növendékek számának szaporodtával Trefort miniszter az Andrássy-úton új palotát építtetett számára, melybe az intézet 1876-ban költözött át.

Az intézet célja eredetileg csupán az elemi ismeretek megadása a művészek számára. 1882-től azonban a művészképzés teljessé tételére festészeti és szobrászati mesteriskolák, a művésznő növendékek képzésére pedig a női festőiskola szolgált. Ezek 1908-ban adminisztratív okból közös igazgatás alá kerültek a Mintarajziskolával.

Az intézet 1921-ben új tanulmányi és szervezeti szabályzatot kapott a 159.000/1921. V. K. M. rendelettel. Ekkor a mesteriskolák, a rajztanárképző, a női festőiskola Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola néven egyesítettett, tehát a rajztanárjelöltek és művésznövendékek elszigeteltsége megszűnt. Szigorítja a szabályzat a felvételt és a vizsgálatokat és vidéki művésztelepek és vándortelepek felállításával igyekszik kapcsolatot teremteni a magyar vidékkel.

A Főiskola 1930-ban új szervezeti szabályzatot kapott, melyet a kormányzó 1930. november 11-én kelt magas elhatározásával jóvá hagyott.

Az intézet célja az új szabályzat szerint, hogy megfelelő általános és művészi előképzettséggel bíró mindkét nembeli ifjúságot a festészetben, szobrászatban, grafikában, illetve a képzőművészeteknek ezekkel rokon ágaiban az önálló alkotáshoz szükséges kiművelésben részesítse, továbbá szakszerűen képezze és továbbképezze a rajztanárokat és rajztanárnőket az ország szükségletének megfelelően a középfokú és szakiskolák számára. A Főiskola külön feladata a középfokú művészi oktatás irányítása és ellenőrzése. Ezt a feladatot a Rektori Tanács által kiküldött bizottság a különböző iskolafajoknál működő, meghívott szakférfiak időről-időre való meghallgatása mellett végzi.

A Főiskola élén a Rektor Magnificus áll. A Főiskolát a tanári kar által választott Rektori Tanács kormányozza. A Rektori Tanács tagjai: a rektor, a két prorektor, azok a rendes tanárok, akiket a tanári kar

$\frac{2}{3}$ részben művészi szakosztályok, $\frac{1}{3}$ részben a többi tárgy tanárai közül, különös tekintettel a rajztanárképzésre, a Rektori Tanács tagjaiul egyszerű szótöbbséggel megválaszt. Vannak még választott póttagok. A Tanács tagjainak száma a rektoron és prorektorokon kívül hatnál több nem lehet. A Tanács havonként egy rendes ülést tart.

A rektort a rendes tanárok kari ülésén választják a rendes tanárok közül titkos szavazással két évre. Az egyik prorektor a lelépő rektor, a másikat a kari ülés a rektorválasztás módjára választja.

Rendes tanár, akit az államfő a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a Rektori Tanács előzetes meghallgatása alapján történt felterjesztésére a Főiskolához ilyenéné kinevez. Tanítanak ezenkívül tanárhelyettesek és meghívott előadók.

Országos kézimunkatanítónő vizsgáló bizottság. (Budapest.) 416

A kézimunkatanításnak a leányiskolában történt bevezetése a kézimunkatanítónőképzés problémáját is felvetette. A képzés kezdetben az Országos nőiparegylet iskolájában történt, amely iskolából a Budapesti állami nőipariskola fejlődött ki. Az állam is szervezett azonban ilyen tanfolyamokat és gondoskodott a tanítónők képesítéséről is. Először a VI. ker., Sugár-úti képezdében létesített Trefort miniszter 1876-ban két éves, majd 1877-től 3 éves tanfolyamokat, utóbb azonban az összes tanítónőképzőkben háziipari munkatanítónőképző tantervet léptettek életbe. Képesítővizsgálatot is tartottak a tanítónőképzők vizsgálóbizottságai előtt, amelyen a ügyesebbek háziipari tanítónői oklevelet, a kevésbbé ügyesek munkamesternői bizonyítványt kaptak.

Ennek a képesítővizsgálatnak azonban több fogyatékosága volt s 1895-ben a házimunkatanítónői képesítő rendszer megszűnt.

A 61.071/1914. V. K. M. sz. rendelet a házimunkatanítónők képzését a rajztanítónők képzésével kapcsolta össze, amennyiben kimondja, hogy a rajztanítónő-jelöltek a Képzőművészeti főiskolán folytatott tanulmányaik ideje alatt a kézimunkában való gyakorlati kiképzésüket a Budapesti állami nőipariskolán, didaktikai kiképzésüket pedig az Erzsébet Nőiskolán nyerik. A 159.000/1921. V. K. M. sz. rendelet a Képzőművészeti főiskola új szervezetéről szólva, a kézimunka-képesítés rendjét érintetlenül hagyja, de a tanulmányi kötelezettséget csak azokra a jelöltekre írja elő, akik a rajztanárnői képesítés mellett a kézimunka tanítónőit is meg akarják szerezni.

Országos magyar királyi rajztanár vizsgáló bizottság. (Budapest.) 417

A rajztanárképzés az 1871-ben szervezett Mintarajziskola és Rajztanárképezdével indult meg. Külön rajztanárvizsgáló bizottságot szervezett a 32.195/1877. V. K. M. sz. rendelet, mely bizottság változatlanul fennáll és csupán a feladatköre változott a rajztanárképzés terén időközben beállott változtatásoknak megfelelően.

A rajztanárképző 1886-tól négy éves lett, a vizsgálat tárgya is változott, 1877-ben a budai polgári iskolai tanítóképző rajztanfolyamát is beolvasztották. 1903-ban a 12.952. V. K. M. sz. rendelet behozta az alapvizsgarendszert.

A Képzőművészeti Főiskolával kapcsolatban működő Rajztanárvizsgáló Bizottság az 1930. november 11-én kelt szabályzat szerint négyféle oklevelet ad ki: 1. középiskolai tanári, 2. polgári iskolai tanári, 3. tanító és tanítónőképző intézeti tanári, 4. iparostanonciskolai rajztanítói oklevelet.

Országos színművészeti akadémia. (Budapest.)

418

Öfelsége 1863. május 10-én kelt kéziratával határozta el a Színművészeti Akadémia (akkor Színészeti Tanoda) felállítását. A felügyelet az országos színházi bizottmányra ruháztatott, melynek javaslatára az 1865-ben megnyílt Tanoda főigazgatójává gróf Festetics Leo, aligazgatójává pedig Gyulai Pál neveztetett ki. Ők dolgozták ki az alapszabályokat. Az 1884/85. tanévben Országos Színésziskola nevet nyert. Az 1887/88. iskolai évtől kezdve az Országos m. kir. zeneakadémiának az Országos Színész iskolával való egyesítése legfelsőbb helyen elhatározott és a két intézet ettől kezdve Országos M. Kir. Zene- és Színművészeti Akadémia elnevezése alatt szerepelt. A két intézet, mely ilyen módon közös igazgatás alá került, 1893-ban kettéválasztott oly módon, hogy a drámai osztályok Országos m. kir. színművészeti akadémia cím alatt külön igazgatás alá kerültek, a zenészeti osztály pedig, melyhez a művészeti iskola operai tanfolyama is csatlakozott, mint Országos m. kir. zeneakadémia folytatta működését. 1905-ben az Akadémia számára a vallás- és közoktatásügyi miniszter megvette a mai Rákóczi-úti palotát. Tanfolyama eleinte négy évfolyamú volt, de később háromra terjedt ki: egy előkészítő és két akadémiai osztályra.

Országos magyar királyi zeneművészeti főiskola. (Budapest.) 419

Országos magyar királyi zeneakadémia néven 1875-ben, Trefort Ágoston minisztersége alatt Liszt Ferenc alapította és ő volt az intézet első elnöke. Igazgatója: Erkel Ferenc, tanárai: Volkmann Róbert, Ábrányi Kornél és Nikolits Sándor voltak. 1882-ig csak mint legmagasabb tudományos zeneintézet működött, a legmagasabb zongoraoktatással kapcsolatban. 1882-ben bővült ének és orgona, 1884-ben hegedű, 1885-ben gordonka osztályokkal. Mihalovich Ödön, utána pedig Hubay Jenő igazgatása alatt erős fejlődésnek indult.

1887-ben egyesítették vele a Színésziskolát, Zene- és Színművészeti akadémia néven. 1890-ben zenetanárképző tanfolyamot is szerveztek. 1893-ban a színészeti iskola ismét önállósított, csupán az énektanfolyam maradt a Zeneakadémián, amely most több osztállyal bővült.

1907-ben költözött a Liszt Ferenc-téri zenepalotába. 1920-ban átalakult Országos magyar királyi zeneművészeti főiskolává.

Szervezeti, tanulmányi fegyelmi és szolgálati szabályzata a 47.187—1922. V. K. M. sz. rendelettel hagyatott jóvá.

Az Országos Magyar Királyi Zeneművészeti Főiskola a vallás- és közoktatásügyi miniszter közvetlen felügyelete alatt áll. Célja: alapos művészi oktatásban és kiképzésben részesíteni oly növendékeket, kik zenei pályára készülnek, vagy komoly zenei tanulmányoknak szentelik magukat és határozott zenei tehetségük van.

Hét tanfolyamból áll: 1. előkészítőtanfolyam, mely elméleti és gyakorlati úton az akadémiai tanfolyamra készíti elő a növendékeket.

2. akadémiai tanfolyam, mely elméleti és gyakorlati úton a művészi pályára készíti elő,

3. művészképzőtanfolyam,

4. operai tanfolyam,

5. hangverseny-ének tanfolyam,

6. zenetanárképzőtanfolyam és ezzel kapcsolatos,

7. gyakorlóiskolai tanfolyam.

A Főiskola növendékei honosságra való tekintet nélkül olyanok lehetnek, akiknek határozott zenei tehetségük van és kik az általános műveltségnek azt a fokát elérték, mely az előszabott tananyag felfogásához megkívántatik. A fölvétel alapja a fölvételi vizsgálat. Az új növendék felvétele ideiglenes jellegű és az első évben, akár a tanév folyamán, akár a tanév végén elbocsátható, ha a művészi pályára tehetségtelennek bizonyul, vagy feltűnő hanyagságot tanúsít. A felvétel feltételei tanfolyamonként különbözők.

Az intézet vezetősége: az igazgató és a tanszemélyzet, mely rendes és rendkívüli tanárokból áll. Az igazgatót és a rendes tanárokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő, a rendkívüli tanárokat, tisztviselőket és szolgálakat az intézet igazgatójának meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

Az intézet belügyeit az igazgató a tanári testülettel együtt intézi.

Nem állami zeneiskolák országos szakfelügyelősége. (Budapest.) 420

Az egyesületek és magánosok által fenntartott zeneiskolák engedélyezését és ellenőrzését szabályozza a 96.000/1921. V. K. M. sz. rendelet. E zeneiskolák felügyeletét és ellenőrzését a vallás- és közoktatásügyi miniszter a magánzeneiskolák országos szakfelügyelője útján gyakorolja. A szakfelügyelő kötelessége a zeneiskoláknak évközben való meglátogatása, midőn az előadások felülvizsgálatán kívül megvizsgálja az üzleti könyveket, levelezéseket is (tandíjak, tanerők fizetése stb.) és tapasztalatairól minden iskolai év végén összefoglaló jelentést, sürgős esetben azonnal felterjesztést intéz a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Szerepe van az iskola engedélyezése és a tanerők alkalmazásának tudomásulvétele körül is.

Énektanárvizsgáló bizottság és képzőtanfolyam.

421

Az országos énekszaktanító, és iskolai ének- és zenetanfolyam szabályzatát a 320-0-22/1929. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza, mely hatályonkívül helyezte az 57.997/1909., 31.618/1911., 103.440/1913. és 47.187/1922. V. K. M. sz. rendeleteket, melyek az Országos Zeneművészeti

Főiskolán már korábban működött énektanító tanfolyamról, képesítő vizsgálatról és oklevélkiadásról rendelkeznek.

Az újonnan szervezett tanfolyam az Országos Zeneművészeti főiskolán működik és célja, hogy a különböző közoktatási intézetekben alkalmazandó énektanítókat, illetőleg ének- és zenetanárokat kiképezze és oktatásra képesítse. Nem érinti azonban a rendelet a polgári iskolai tanárképző főiskolán szervezett énektanári képzés és képesítés rendjét.

A tanfolyamon az első két félév elvégzése az elemi iskolai énekszaktanítói állásra, hat félév elvégzése a polgári és az összes fiú- és leányközépiskolai ének- és zenetanári állásra és nyolc félév elvégzése a tanítóképzőintézeti ének- és zenetanári állásra képesít. A tanfolyamra való felvétel alapja a középiskolai érettségi bizonyítvány, vagy tanítói oklevél és felvételi vizsgálat.

A tanfolyam minden szervezeti, tanulmányi, fegyelmi és szolgálati kérdésében a Zeneművészeti főiskola szabályzatának rendelkezései a mérvadók.

A képesítés külön bizottság előtt teendő írásbeli, szóbeli és gyakorlati részből álló képesítő vizsgálat útján történik. Az énektanárképesítő bizottság az Országos zeneművészeti főiskolán működik. A bizottság elnökét és tagjait a Zeneművészeti főiskola előterjesztése alapján három évi időtartamra a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

Országos ösztöndíjtanács. (Budapest.)

422

Az országos ösztöndíjtanácsot az 1927: 13. tc. szervezte.

Tagjai: a kultuszminiszter által meghívott 15 egyetemi, műegyetemi, vagy más főiskolai (nyugdíjas-, rendes-, renkívüli vagy magán-) tanár, — nagy közgyűjteményeink főigazgatói és a Gyűjteményegyetem tanácsa által kiküldött két tag —, tudományegyetemek és főiskolák kiküldöttei, — az Országos természettudományi tanács intézőbizottsága (10 tag), — a kultuszminiszter által meghívott két tudománypolitikus, két műépítész, két szobrász, két festő, két zeneművész, — külföldi magyar intézetek vezetői, — a legjelentékenyebb főiskolai internátusok vezetői közül a kultuszminiszter által meghívott négy tag.

Az ösztöndíjtanács megbízatása öt évre szól (minden év végén a tagok %-e kilép), de a külföldi intézetek vezetői a Tanácsnak hivataluk egész tartamára tagjai.

A Tanács elnökét és alelnökét a kultuszminiszter előterjesztésére az államfő nevezi ki öt-öt évre, úgy hogy egyik a szellem-, másik a természet-tudományok képviselői közül kerüljön ki. A Tanács ügyvezető-igazgatóját a kultuszminiszter nevezi ki.

A Gyűjteményegyetem fennállása alatt a Tanács a Gyűjteményegyetem önkormányzatának volt a részese s így az 1923: 1. tc. 4. §-ban meghatározott bírói jogvédelem rá is kiterjedt. Viszonya a Gyűjteményegyetemhez az 51.665/1928. V. K. M. sz. rendeletben nyert szabályozást, amely a szervezetét és az ügyvitelét is szabályozta. A Gyűjteményegyetem megszűnésével ez a kapcsolat szintén megszűnt.

Az Ösztöndíjtanács feladata: állandóan figyelemmel kísérni a tudományágak művelőinek megoszlását mind a szellem-, mind a természet-

tudományok terén s a vallás- és közoktatásügyi miniszternek és más érdekelt minisztereknek jelentést tenni arról, hogy mely tudományágban van hiány — felhívni a figyelmet olyan tehetségekre, akiknek tudományos kutatásra való kifejlesztése biztosítandó — bel- és külföldi tudományos munkálkodást állandóan figyelemmel kísérni avégből, hogy a tudósképzés érdekében az egyes tudományágak vezető tudósait, vagy a legmegfelelőbb intézeteket kijelölhesse, bel- és külföldi ösztöndíjakra, kutatási segélyekre és kiküldetésekre nézve jelölés, illetve előterjesztés, a külföldi művészképző intézetekbe kiküldendő ösztöndíjasok kijelölése, véleményadás mindazokban a Tanács hatáskörébe tartozó ügyekben, melyeket a vallás- és közoktatásügyi miniszter vagy más miniszter a Tanács elé utal.

A Tanács elnök és alelnök beszámításával 12 tagú intézőbizottságban és az egyes tudomány és művészeti ágaknak megfelelően szükség szerint alakítandó albizottságokban működik.

Új szervezeti szabályzatot adott ki a kultuszminiszter a 17.100/1936. V. K. M. sz. rendelettel, mely az Országos magyar gyűjteményegyetem megszüntetése következtében szükségessé vált újításokat keresztülviszi.

A Tanács tagjai: *a)* hivatalból: a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozó öt közgyűjtemény első tisztviselői és a külföldi magyar intézetek kuratóriumának elnöke, tagjai és az intézetek igazgatói; *b)* meghívás alapján: a kultuszminiszter által meghívott 20 tag (legalább 16 egyetemi, vagy főiskolai tanár), két műépítész, két tudománypolitikus, két szobrász, két festő, két zene- és egy iparművész; a Földtani Intézet és Kísérletügyi Intézet vezetői közül meghívott két tag; *c)* kiküldetés alapján: az egyetemek és főiskolák, a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa, Országos Természettudományi Tanács, Országos Irodalmi és Művészeti Tanács által kiküldött tagok.

A Tanács *a)* teljes ülésben; *b)* intézőbizottságban; *c)* szakbizottságokban és *d)* albizottságokban működik, amelyeket az egyes tudományos és művészeti ágaknak, vagy különleges céloknak megfelelő ügyek szerint kell megalakítani.

A Tanács elnökét és alelnökét a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésre az államfő hat évre oly módon nevezi ki, hogy az egyik a szellem-, a másik a természettudományok képviselői közül kerüljön ki.

Hariseion-alapítvány.

423

Létesült az 1900. március 11-én kelt végrendelet és az 1930. február 10-én jóváhagyott alapítólevél alapján.

Rendeltetése: magyar ifjak görögországi tanulmányútja javára ösztöndíjak nyújtása.

Története: Haris Pál budapesti görög konzul egész vagyonát kulturális célokra hagyta, éspedig azok évi jövedelmének $\frac{1}{4}$ -ét (körülbelül 25.000 pengő) magyar tanulók és tanárok görög tanulmányai támogatására (főleg archeológiai, történeti és művészettörténeti tanulmányokra). Az alapítólevél rendelkezése szerint részesülhet a stipendiumban egy orthodox szerzetes is, theológiai tanulmányai céljaira. Évente 2—3—

5000 pengős stipendium tanulmányi célokra osztatik ki, a maradék pedig görög szakos gimnáziumi tanárok egyhónapos tanulmányútvára fordítatik. A Hariseion-alapítvány egy másik része görög akadémikusok magyarországi tanulmányára szolgál.

Országos közoktatási tanács. (Budapest.) — Tankerületi köz- 424 oktatási tanács.

Szervezeti szabályzata az 1895 november 8-án kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott 2828/1895. V. K. M. sz. rendeletben foglaltatik.

Feladata: hogy az ország közoktatási ügyét tudományos és pedagógiai tekintetben figyelemmel kísérje és a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a közoktatásra vonatkozó kérdésekben, véleményt adjon. A vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alatt áll.

Elnöke a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Van ezenkívül másodelnöke, alelnöke (ezeket az államfő öt évre nevezi ki), titkára, 10—12 előadó tanácsosa (akik a szakbizottságok elnökei) és legfeljebb még 50 tagja. Mindezeket öt évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. Az alelnök s az előadó tanácsosok évi tiszteletdíjat kapnak. Rendes ügyintéző az állandó tanács, melynek tagjai: elnök, előadótanácsosok és a titkár. Összesülés evenkint csak egyszer van. Az érdemleges tárgyalás szakbizottságokban történik.

A Közoktatási Tanácsot a kormányzónak 1921 április 30-án kelt elhatározása alapján feloszlatták és ugyancsak a kormányzónak magas elhatározása alapján kelt 6415/1921. V. M. K. rendelet azt új szervezeti szabályzattal újjászervezte. E szerint feladata, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a közoktatásra vonatkozó kérdésekben akár a miniszter felhívására, akár saját kezdeményezéséből véleményt adjon s javaslatokat tegyen. Ügyköre kiterjed mindazon elvi kérdésekre, melyek a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe tartozó iskolákra vonatkoznak. Az iskolai közigazgatásra azonban általában nem.

A Tanács összetétele ugyanaz, mint korábban. A kinevezések is ugyanúgy történnek, mint korábban, de az előadó tanácsosok közül nyolcat egy-egy évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter közvetlenül nevez ki, négyet szintén egy-egy évre az általa megjelölendő szaktestületek hármas jelölése alapján nevezi ki a tanács állandó bizottságába. Tiszteletdíjban csak az elnök részesül.

Egyébként szervezeti szabályzata az 1895-öshöz viszonyítva változatlan. Ügyrendje a 173.660/1921. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki.

A Tanácsot az 1935: 6. tc. újjá szervezi és a 181/1936. V. K. M. sz. rendelet foglalja magában annak szervezeti szabályzatát. Eszerint az Országos Közoktatási Tanács a m.kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek tanácsadó és véleményező szerve. Állandóan figyelemmel kíséri a közép-, középfokú és szakiskolai, valamint a népiskolai nevelés és oktatás ügyeit, a miniszter felhívására, vagy saját kezdeményezéséből oktatás és nevelésügyi kérdések tekintetében véleményt mond és javaslatot terjeszt elő.

A Tanács elnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő, alelnökét, ügyvezető alelnökét és szakosztályi elnökeit a Tanács elnökének javaslatára a miniszter nevezi ki hat év időtartamára.

A Tanács tagjai a fentiekén kívül a vallás- és közoktatásügyi miniszter főhatósága alá tartozó iskolák tanszemélyzete és a társadalomnak a

nevelés és oktatásügy iránt érdeklődő kiváló tagjai közül a miniszter által a Tanács elnökének javaslatára hat év időtartamára kinevezett legfeljebb 80 tag, — a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi, iparügyi és földművelésügyi miniszterek által ugyancsak hat év időtartamára kinevezett öt-öt tag, — a nyolc tankerületi kir. főigazgató, — az Országos Felsőoktatási tanács elnöke és alelnöke, — az OTT elnöke, vagy megbízott helyettese, — az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács elnöke, vagy megbízott helyettese, — a kat. iskolai főhatóságnak, a ref. egyház egyetemes konventjének és az ág. ev. egyház egyetemes közgyűlésének két-két képviselője.

A Tanács az ügyeket elnöki tanácsban, teljes ülésben, szakosztályokban és bizottságokban intézi.

Az 1935:6. tc. 16. § szerint a tankerületek székhelyén tankerületi közoktatási tanácsot kell szervezni, amelynek feladata, hogy a tankerület iskolai életét állandóan figyelemmel kísérje és a tankerületi kir. főigazgató felhívására, vagy az országos közoktatási tanács megkeresésére, vagy saját kezdeményezéséből oktatás és nevelésügyi kérdések tekintetében véleményt mondjon és javaslatokat terjesszen elő.

A tankerületi közoktatási tanács elnökét, alelnökét és tagjait három évi időtartamra a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

Országos felsőoktatási tanács. (Budapest.)

425

A 17.000/1936. V. K. M. sz. rendelet Országos Felsőoktatási Tanácsot szervez, megállapítva annak ideiglenes szervezeti szabályzatát.

Az Országos Felsőoktatási Tanács a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter tanácsadó és véleményező szerve, a felsőoktatás ügyét állandóan figyelemmel kíséri, a miniszter felhívására, vagy saját kezdeményezésére a felsőoktatásra vonatkozó kérdések tekintetében véleményt mond és javaslatot terjeszt elő.

A tanács elnökét a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevezi ki hat évi időtartamra. A tanács alelnökét és szakosztályi elnökeit a tanács elnökének javaslatára a miniszter nevezi ki hat évre. A tanács tagjai az elnökön, alelnökön, szakosztályi elnökökön kívül a tudományegyetemek, a József nádor műegyetem nyilvános tanárai, valamint a felsőoktatásügy terén kiváló más szakférfiak közül a miniszter által a tanács elnökének javaslatára hat év időtartamára kinevezett 100 tag. (50 a szellemi tudományok, 50 a természettudományok művelői köréből), továbbá a tudományegyetemeknek és a József nádor műegyetem rektorai és az Országos Közoktatási Tanács elnöke és alelnöke. A tanács az ügyeket elnöki tanácsban, teljes ülésben, szakosztályokban és bizottságokban intézi.

Az 1930:6. tc. alapján létesített országos természettudományi 426 tanács. (Budapest.)

Felállítja az 1930: 6. tc.

A Tanács célja: az elméleti és az alkalmazott természettudományok rendszeres és tervszerű fejlesztésének előmozdítása (kutatómunkák megindítása, irányítása, összhang biztosítása, véleményezés), továbbá a természettudományi kutatás nemzetközi szervezetében Magyarországot képviseli.

A Tanács áll: elnökből, alelnökből, ügyvezető igazgatóból és 80 tagból.

Elnökét és alelnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő öt-öt évre nevezi ki. Ügyvezetőigazgatóját öt évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. A tanácstagokat öt évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter hívja meg akként, hogy abban az elméleti és a gyakorlati természettudományok, az egyetemi karok, főiskolák, tudományos intézetek képviselve legyenek. Tagul hívandó meg két tudománypolitikus s az ösztöndíjtanács ügyvezetőigazgatója. Minden év végén a tagok egyötöde kilép, új tagokat a tanács intézőbizottsága javasol. Fizetés, tiszteletdíj nincs. A tanács albizottságokra oszlik tudományszakok szerint.

Főszerve az intézőbizottság, amely az albizottságok javaslatára határoz. Az intézőbizottság tagjai: elnök, alelnök, ügyvezetőigazgató s 12 tag.

Az elméleti és az alkalmazott természettudományok kutató és tanító munkájának támogatására létesítendő az országos természettudományi alap, amellyel a tanács, illetve intézőbizottsága rendelkezik.

Végrehajtással és részletes szabályozással vallás- és közoktatásügyi miniszter bízott meg. Szervezeti szabályzata és ügyrendje az 5932/1931. V. K. M. sz. rendeletben foglaltatik.

Az orvosi továbbképzés központi bizottsága. (Budapest.) 427

Az orvosok továbbképzésének rendkívül fontos problémáját 1883-tól kezdve szünidei kurzusokkal igyekeztek megoldani. A központi irányítást megadó központi szerv és anyagi feltételek híján azonban a feladat megnyugtató megoldása nem volt biztosítva.

A központi bizottság megalkotására irányuló törekvések főleg Grósz Emil fáradozása folytán eredménnyel jártak. A gróf Apponyi vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1908-ban összehívott szakértekezlet a bizottság felállítására vonatkozó javaslatot elfogadta és 1910-ben gróf Zichy vallás- és közoktatásügyi miniszter által jóváhagyott statútumokkal az orvosi továbbképzés központi bizottsága megalakult. A tisztkart (elnök, alelnök, titkár) a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki öt évenként.

A Bizottság legfőbb feladata a továbbképző tanfolyamok rendezése, melyek az orvostudomány összes ágára kiterjedő, a klinikai gyakorlatot is felölelő legkülönbözőbb típusokat mutatják 1—4 hetes időtartammal. 1932-ben már községi és körorvosi tanfolyamot is rendezett. A bizottság feladata az előadók honorálásáról és a hallgatók számára szubvenciók megszerzéséről gondoskodni, amelyben jelenleg csaknem kizárólag az állam támogatására van utalva.

A Bizottság adja ki az Orvosképzés című szakfolyóiratot is.

Gyógyszerésznövendékek elővizsgálati bizottsága. (Budapest.) 428

A 112.745/1914. V. K. M. sz. rendelet szerint az elővizsgákon a bölcsészeti, illetve matematika-természettudományi kar dékánja, vagy annak helyettese elnököl. Bizottsági tagokként a vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevezése alapján az illető tudományszakok egyetemi tanárai működnek. A vizsga elnöke egyúttal vizsgáló nem lehet.

A nyugati nemzetek kulturális életébe való bekapcsolódás előmozdítására a világháború utáni magyar kultúrpolitika igen nagy áldozatokat hozott. Elsősorban voltak hivatva ezt a célt szolgálni a nyugati nagy kulturális gócpontokban felállított magyar intézetek és az azokkal kapcsolatos ösztöndíjpolitika. Ezeknek a külföldi magyar intézeteknek a szervezetét adja meg és fennállását intézményesen biztosítja az 1927:13. tc.

Az 1927: 13. tc. 2. szerint »a külföld legfőbb művelődési gócpontjaiban a vallás- és közoktatásügyi miniszter magyar intézeteket (Collegium Hungaricum) létesíthet« e gócpontokkal való állandó kapcsolatunk intézményes biztosítása céljából. A kollégiumok állhatnak: tudományos kutató intézetből, művészképző intézetből és főiskolai kollégiumból (mindhárom osztályt is egyesíthetik). E törvény szerint a fennálló és a jövőben szervezendő külföldi intézetek a Gyűjteményegyetem hatósága alá helyeztetnek.

Az intézetek élén áll az államfő, illetve a vallás- és közoktatásügyi miniszter által alkalmazott igazgató. Ha valamely államban több magyar intézet van, azok együtt alkotják a külföldi magyar intézetet s az ilyen Összintézmény élére az államfő kurátort állíthat. A külföldi magyar intézetek személyzete a Gyűjteményegyetem státusába tartozik. A vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása mellett a Gyűjteményegyetem állapítja meg szabályrendelettel az intézetek szervezeti szabályzatát, a kurátorok és az igazgatók hatáskörét. (Ezek, ha magyar állampolgárok, tagjai a gyűjteményegyetem tanácsának.)

Az 1927: 13. tc. értelmében a külföldi magyar intézetek célja az ottani tanulmányok megkönnyítése és az ösztöndíjasok, vagy kutatók elhelyezése.

A külföldi magyar intézeteknek a szervezete az 1934:8. tc. következtében megváltozott. E törvény ugyanis az O. M. Gyűjteményegyetemet megszüntette és utódjába, a Nemzeti Múzeumba csak a közgyűjteményeket foglalta össze és a 9. §. értelmében az 1927: 13. tc. vagy más jogszabálynak rendelkezésével az O. M. Gyűjteményegyetem önkormányzati hatósága alá rendelt azoknak a külföldi és belföldi tudományos intézeteknek igazgatását, melyek a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe nem tartoznak, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a tanács meghallgatásával rendelettel szabályozza és e törvény felhatalmazta a vallás- és közoktatásügyi minisztert az 1927: 13. tc. rendeleti módosítására, valamint arra, hogy a Római Magyar Történeti Intézetre vonatkozólag a Magyar Tudományos Akadémiával, a Bécsi Magyar Történeti Intézetre vonatkozólag pedig a Magyar Történeti Társulattal új megállapodást létesítsen.

Az 1934:8. tc. 9. §. alapján kiadott 17.200/1936. V. K. M. sz. rendelet állapította meg a külföldi magyar intézetek szervezeti, ügyviteli és igazgatási szabályzatát.

Az intézetek közvetlenül a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek vannak alárendelve.

Az intézetek célja: a külföld nagyobb művelődési gócpontjaiban való tudományos kutatás, továbbá magyar tudósok, szakemberek és művészek magasabb kiképzését, valamint a magyar és külföldi tudósok érintkezésének előmozdítását és egymásra való kölcsönhatását biztosítani.

Az intézetek élén a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megbízott igazgató áll. Az intézetek »A külföldi magyar intézetek kuratóriumá«-nak irányítása és felügyelete alatt állanak, mely az igazgató felettes hatósága.

A kuratórium elnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. Tagjai: az Országos Ösztöndíjtanács elnöke, alelnöke és ügy vezető-igazgatója, a Magyar Nemzeti Múzeum alelnöke és az igazgatótanács által kiküldött egy tag, a kultuszminiszter által kinevezett hat tag. A kinevezés hat évre szól. A kuratórium általában $\frac{1}{2}$ évenként egyszer ülésezik.

Felsorolja a rendelet a külföldi magyar intézeteket, melyek eszerint a következők:

1. a) Bécsi magyar intézet. (Collegium Hungaricum in Wien.)
- b) Bécsi gróf Klebelsberg Kunó magyar történetkutató intézet. (Gráf Kuno Klebelsberg Institut für ungarische Geschichtsforschung.)
2. Berlieni magyar intézet. (Collegium Hungaricum in Berlin.)
3. Római magyar intézet. (Reale Accademia d'Ungheria di Roma.)
 - a) Collegium Hungaricum.
 - b) »Fraknoi Vilmos« történeti intézet. (Istituto Ungherese »Fraknoi« di studi storici.)
4. Varsói magyar intézet. (Wegierski Instytut w. Warszawa.)
5. Franciaországi magyar tanulmányi központ. (Centre d'Études Hongroises en France.)

Bécsi magyar intézet. — Collegium Hungaricum in Wien. (Bécs, VII., Museumstrasse 7.)

A bécsi magyar történeti intézettel együtt szintén a Gárda palotában nyert elhelyezést az 1924/25. tanévben megnyílt bécsi Collegium Hungaricum.

Célja ugyanaz, mint a korábban megnyílt berlinié. Elsősorban németszakos középiskolai tanáraink és tanárjelöltjeink alapos kiképzése. Ezenkívül azonban befogad más oly egyetemi hallgatókat és fiatal tudósokat is, kik valamely bécsi főiskolán, vagy tudományos intézetben óhajtanak tanulmányokat folytatni, vagy kutatásokat végezni. Az ösztöndíjasok tanulmányi előmenetelének állandó ellenőrzésén kívül német, francia és olasz nyelvtanfolyamokon való részvétellel törekszenek azok általános műveltségét emelni. A 18, 30, majd legutóbb 50 ösztöndíjas helyet az Országos Ösztöndíjtanács javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter tölti be.

A fent ismertetett reform Collegium Hungaricum helyett Bécsi magyar intézetnek nevezi és a kuratórium alá rendeli.

**Bécsi gróf Klebelsberg Kunó magyar történetkutató intézet. —
Gráf Kuno Klebelsberg Institut für Ungarische
Geschichtsforschung.
(VII., Museumstrasse 2.)**

Gróf Klebelsberg Kunó, mint a Történelmi Társulat elnöke, már 1919-ben tervbe vette a bécsi levéltárak hozzáférhetővé vált anyagának kiaknázására egy Történelmi Intézet szervezését, mely 1920-ban a volt gárdapalotában elhelyezve létre is jött.

A Bécsi Magyar Történelmi Intézetet a Magyar Történelmi Társulat alapította, de 1924-ben az O. M. Gyűjteményegyetemmel kötött és a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 3797/1924. V. K. M. sz. rendeletével jóváhagyott egyezség alapján a Gyűjteményegyetem igazgatása alá helyeztetett.

A Történelmi Társulat az egyezségben a következő jogokat tartotta fenn magának: 1. az intézet továbbra is a Társulat által megállapított program szerint a társulat tudományos ellenőrzése mellett működik.

2. Az intézet mindenkor igazgatóját a Gyűjteményegyetem igazgatótanácsa a társulat jelölése alapján hozza a vallás- és közoktatásügyi miniszternek kinevezésre, illetőleg megbízásra javaslatba.

3. Az Intézet tagjainak kijelölésére a társulat továbbra is irányító befolyást gyakorolhat.

4. A viszonyok megváltozása esetén a Társulatnak joga van az Intézetet ismét bármikor saját kezelésébe átvenni.

A Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft elnökével 1925-ben történt megállapodás értelmében az intézetben három hely a német kutatóknak áll a rendelkezésére, amiért viszonzásul a németek a Kaiser Wilhelm Institutban, továbbá az athéni archeológiai és a firenzei német művészettörténelmi intézetben magyar tudósok felvételét ajánlották fel.

Az Intézetnek a Gyűjteményegyetemmel való kapcsolatát az 1934:8. tc. megszüntette és a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást kapott új szerződés megkötésére.

A 17.200/1936. V. K. M. sz. rendelet értelmében a kuratórium alá helyeztetett.

**Berlini magyar intézet. Collegium Hungaricum in Berlin. —
(Dorotheenstr. 2.)**

Hogy a berlini egyetem, a különféle könyvtárak és a berlini egyetem magyar intézetének tudományos felszerelése jobban kiaknázható legyen, kívánatos volt egy, a magyar ifjak elhelyezését állandóan biztosító helyiségnek a szervezése, mely Gragger kezdeményezésére 1922-ben meg is történt. Majd 1926-ban gróf Klebelsberg kultuszminiszter újabb monumentális épületet vásárolt (N. W. 7. Dorotheenstrasse 2.), úgyhogy az a kollégiumok állandó szervezetével ellátva, a tudományos működés lehetőségét teljes mértékben biztosítja. Az ösztöndíjas helyek száma 35.

A 17.200/1936. V. K. M. sz. rendelet a Berlini magyar intézetet is a kuratórium alá helyezte.

**»Fraknói Vilmos« történeti intézet. — Instituto Ungherese
»Fraknói« di studi storici. (Róma.)**

A római magyar történeti intézet alapját Fraknói Vilmos vetette meg, ki 1888-ban villát építtetett Rómában, melyet könyvtárral is felszerelve, 1913-ban a magyar államnak ajánlott fel történeti intézet céljaira. Az örökhagyóval egyetértve, a Magyar tudományos akadémiában római történeti intézeti bizottság alakított, mely az intézetet illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszternek tanácsadó szerve. A megnyitás 1914 őszére készítettett elő, de azt a háború megakadályozta. A háború alatt Olaszország a történeti intézet házát, mint ellenséges vagyont lefoglalta, de a háború után a politikai helyzet változásának megfelelően feloldotta a zárlat alól azzal a kikötéssel, hogy a magyar történeti intézet újból kezdje meg működését.

A 130.992/1913. V. K. M. sz. rendeletben foglalt szervezeti szabályzata szerint az intézet tudományos munkája a klasszika és román filológia mellett felöleli a történelmet, régészetet, művészet és irodalomtörténetet, elsősorban magyar kapcsolataiban.

Az intézetben 1924/25-ben hét kutató dolgozott, azóta a belső tagok száma állandóan négy.

Amikor az 1927: 13. tc. alapján létesített Római Collegium Hungaricum számára a magyar állam megvásárolta és műemlékké nyilvánította a Palazzo Falconierit, a történeti intézet is oda költözött, az egykori Fraknói-villát pedig az állam bérbeadta.

A 17.200/1936. V. K. M. sz. rendelet a történeti intézetet is, mint a Római magyar intézet egyik részét, az újonnan szervezett kuratórium alá rendeltc.

Római Collegium Hungaricum.

Az 1924-es középiskolai reform, mely egyes középiskolákban az olasz nyelv kötelező tanítását mondta ki, szükségessé tette az olasz nyelv-szakos tanárok képzését, mely célra Collegium Hungaricum szervezése látszott a legalkalmasabbnak. Az első ösztöndíjasok még a Fraknói-villában nyertek elhelyezést, de ez szüknek bizonyult. Ezért a kormány 1927-ben megvásárolta a műemléki beccsel bíró Palazzo Falconierit, ahová a Római Magyar Történeti Intézet is átköltözött és a Collegium Hungaricum igazgatója, majd mindkét intézmény kurátora Gerevich Tibor lett. A Collégiumban az ösztöndíjas helyek száma 40, kik közül 10 katolikus egyházi férfiú, további 10 pedig rendszerint festő és szobrász, csupán a többi helyek jutnak más szakoknak, (bölcész, jogász, építész).

A 17.200/1936. V. K. M. sz. rendelet a Collegium Hungaricumot, mint a Római magyar intézet egyik részét, a kuratórium alá rendeltc.

Varsói magyar intézet. — Wegierski Instytut w. Warszawa.

A varsói magyar intézetet gróf Klebelsberg Kunó létesítette lengyelországi tartózkodása alkalmával. A 21.485/1932. V. K. M. sz. rendelettel jelent meg az intézetre vonatkozó szervezeti szabályzat.

Az intézet rendeltetése: a magyar-lengyel történeti kapcsolatokra vonatkozó munkák, feldolgozások gyűjtése a történeti kutatók számára és egyetemi hallgatók kutatásának előmozdítása, magyar vonatkozású történeti munkák gyűjtése a Magyarország iránt érdeklődők számára, a lengyel-magyar kulturális kapcsolatok ápolása és elmélyítése minden vonatkozásban, felvilágosítás és közvetítés lengyel és magyar tudósok és kulturális intézmények között.

Az intézet azonban ekkor nem kezdte meg működését. 1935-ben azután a magyar és a lengyel kultuszminiszterek között lefolyt jegyzőkönyvkicserélés során létrejött a megállapodás az intézet megnyitására vonatkozóan és a magyar kultuszminiszter lengyelországi útja során megnyitotta a varsói magyar intézetet, amely így 1935-ben megkezdte működését. A 17.200/1936. V. K. M. sz. rendelet a kuratórium alá rendeltc.

**Franciaországi magyar tanulmányi központ.
Centre d'Études Hongroises en Francé.
(Paris. V. 1 bis Rue Lacépède.)**

A magyar-francia tudományos kapcsolatok fejlesztésére a francia kormány magyar egyetemi hallgatóknak több franciaországi ösztöndíjat adományoz évenként. Ugyanígy a magyar kormány is adott 1925/26-ban 12, a későbbi években 20 állami ösztöndíjat elsősorban francia nyelvszakos tanárjelölteknek, továbbá festőknek, szobrászoknak, iparművészeknek, a nemzetközi jog és az orientális tudományok művelőinek.

Ezért 1928-ban főként az ösztöndíjasok tanulmányi előmenetelének állandó figyelemmel kísérésére megszerveztetett a magyar-francia egyetemi tájékoztató intézet. Az intézet célja emellett, hogy a francia főiskolák tanulmányi viszonyairól, valamint a magyar egyetemekről az ott érdeklődőknek felvilágosítást nyújtson. A 17.200/1936. V. K. M. sz. rendelet a központot a kuratórium alá rendeltc.

A kuratórium alá nem tartozó magyar intézetek. 430

A berlini tudományegyetem magyar intézetc. (N. W. 7. Dorotheenstr. 6.)

1916-ban dr. Gragger Róbertet a berlini egyetemre rendkívüli tanárnak hívták meg az akkor szervezett magyar tanszékre. Ő szervezett a tanszék mellett egy szemináriumot, melynek könyvtára rohamosan szaporodván, az egyetem tulajdonát képező egyik közeli házba került. Már előbb, 1917-ben a szeminárium a berlini egyetem magyar tudományos intézetévé alakult át, ezáltal programja is bővült és kiterjeszkedett a nyelv- és irodalmon kívül az egész magyar kultúrára, sőt a magyarral rokonnépek kultúrájára is. (Ungarologia.) Az intézet folyóirata az Ungarische Jahrbücher 1921 óta. A Jahrbücherrel kapcsolatban jelenik meg az Ungarische Bibliothek, amely kizárólag magyar vonatkozású munkákat tartalmaz.

Az Intézet keretében nyolc docens tart előadásokat az egyetemen, azonkívül tartanak a nagyközönség számára is a magyar kultúrát ismertető előadásokat. Az Intézet továbbra is a berlini egyetemhez tartozik és a porosz kultuszkormány tartja fenn.

Nagy szolgálatot tett az Intézet és különösen a kiadványok támogatásával a Gragger által 1917-ben igen ügyesen megszervezett Gesellschaft der Freunde des Ungarischen Instituts, melyben a magyar és a porosz kormány, a Magyar Tudományos Akadémia és a berlini egyetem képviselőin kívül a magyar és a német politikai és gazdasági élet számos vezető személyisége, tudományos tanácsában pedig a magyar, német és finn tudomány kiváló képviselői foglalnak helyet.

A helsinki egyetem magyar intézete.

A finn-magyar tudományos kapcsolatok kiépítésére 1928-ban a helsinki egyetem magyar lektorának tevékenysége révén az egyetemen magyar intézet létesült.

Az egyetem kancellárja által 1929 november 20-án megerősített intézeti alapszabály szerint az intézet feladata: *a)* a magyar nyelv és kultúra tudományos kutatásának előmozdítása, *b)* a tanulmányokat folytatók részére a Magyarországra vonatkozó kutatómunka lehetővé tétele az intézet könyvtárában, *c)* egyéb érdeklődőknek felvilágosítás nyújtása és megfelelő szakirodalom rendelkezésre bocsátása.

Az intézet könyvtárának alapját a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztérium és a Tudományos Akadémia könyvadománya, valamint a finn Kalevala-társaság letétbe helyezett nagy magyar nyelvészeti gyűjteménye vetette meg, amihez járul még az 1921-ben tartott finn-ugor kongresszus magyar pedagógiai kiállításának anyaga is.

Stockholmi magyar intézet.

A stockholmi svéd-magyar társaság 1920 januárjában alakult meg. Van egy külön magyar kultúrosztálya, amely magára vállalta azt a feladatot, hogy Svédországban a magyar művészetet és irodalmat, a tudományos élet eredményeit, általában a magyar kultúrértékeket megismertesse. Már 1920-ban Stockholmban és Svédország nagyobb városaiban magyar háziipari kiállításokat rendezett és előadásokat tartott. Irodalmi és zeneestéket tartott Stockholmban. Svédnyelvű antológiát adott ki az újabb magyar költők munkáiból Kisfaludy Károlytól Ady Endréig. Másik svédnyelvű kiadványában Magyarország földrajzi, etnográfiai, gazdasági és kulturális viszonyait ismerteti.

1922-ben szó volt arról, hogy a kultúrosztályt kibővítve, magyar intézetnek nevezzék, de ezt a tervet a magyar társaság vezetősége elejtette, illetve arra az időre halasztotta, midőn kellő anyagi eszközökkel fog rendelkezni.

1929-ben azután a Magyar Intézet felállítatott. Könyvtára összegyűjti a magyar vonatkozású svéd könyveket, cikkeket, valamint a

Svédországot érintő magyar könyveket. Állandó ingyenes magyar nyelvtanfolyamokat rendez és olvasószobákat tart fenn, ahol a tekintélyes könyvanyagot még a Nobel-könyvtár igen tekintélyes magyar szépirodalmi gyűjteménye egészíti ki.

Az Intézet vezetője mindig magyar állampolgár. Az ügyeket az elnöki tanács intézi, melynek tagjai a magyar és a svéd közoktatási miniszter, a stockholmi magyar követ, az ottani kereskedelmi főiskola rektora, a Svéd-magyar társaság kiküldöttje, a Magyar Tudományos Akadémia megbízottja és a Stockholmi magyar intézet vezetője.

A (dorpati) tartui egyetem magyar intézete.

Az észt állam önállóságot nyervén a tartui (dorpati) egyetemen a túlnyomó német szellem ellensúlyozására, a rokon magyar nemzet tagjaival kívánt betölteni olyan tanszékeket, melyekre alkalmas emberei nem voltak.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az észt követ kezdeményezésére egy magyar könyvtárat is kilátásba helyezett, amely a dorpati egyetemen egy magyar szeminárium, vagy intézet felállításának alapja lehet. Az intézet felállítása elé azonban akadályok gördültek. A nyilvános rendes tanárnak meghívott Csekey István 1923-ban megszervezte az egyetem kebelében a magyar intézetet, amelynek jelentékeny könyvtára van és tudományos kiadványsorozatával is szolgálja a két nemzet közti tudományos kapcsolatokat.

Konstantinápolyi magyar tudományos intézet.

Szervezésének munkálatai a háború alatt indultak meg és az intézetet 1917-ben egy bérházban megnyitották. Szervezeti szabályzatát a 9764/1916. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza.

Az Intézet célja, hogy »az egyetemes történelemmel, főleg a bizánci-magyar és a török-magyar érintkezések kutatásával, a klasszika és keresztény archeológiával, Bizánc és az Izlám művészetének történetével, végül a keleti, elsősorban a török-magyar összehasonlító nyelvészettel foglalkozó szaktudósoknak kutatásaik helyszíni folytatására módot adjon, ezzel az említett tudományok hathatósabb fejlesztését intézményesen biztosítsa s egyszersmind a hazai tudományosságnak a török szellemi élettel való kapcsolatát erősítse.« A konstantinápolyi intézet a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartozott és igazgatótanácsa Budapesten működött.

Az intézet, melynek könyvtára és berendezése volt, 1918 szeptemberig folytatta működését, mikor is az összeomlás következtében tagjai kénytelenek voltak hazatérni. A könyvtárat egy kolostor őrizetére bízta, bútorait értékesítették. Könyvtára 1926-ban a konstantinápolyi német archeológiai intézetbe szállították át. Tudományos működését egy kiadványsorozat is igazolja, melynek nyolc füzete jelent meg.

Gyógypedagógia és gyermekvédelem.

A gyógypedagógiai intézetek és kiegészítő iskolák országos szak- 431 felügyelősége. (Budapest.)

A gyógypedagógiai intézetek felügyeletét, amint ezt a gyógypedagógiai intézetek 27.205/1913. V. K. M. sz. rendelettel jóváhagyott egységes szervezeti szabályzata is megállapítja, a vallás- és közoktatásügyi miniszter vagy közvetlenül, vagy a gyógypedagógiai intézetek országos szaktanácsa útján gyakorolja. Kívánatos volt azonban ezen intézetek felügyeletét valamely egységesen szervezett önálló szervre bízni. Ez 1921-ben meg is történt, amennyiben a 200.234/1921. V. K. M. sz. rendelet a gyógypedagógiai intézetek és kiegészítő iskolák felügyeletére szakfelügyelőséget szervez

A szakfelügyelő *hatásköre* kiterjed a gyógypedagógiai tanárképzőre, az állami kiegészítőiskolai tanítóképző tanfolyamra, az összes gyógypedagógiai intézetekre, foglalkoztatókra, kiegészítő iskolákra, magántanfolyamokra.

Feladata: minden intézetben ellenőrizni a törvények és törvényes rendeletek betartását. Ellenőrzi és e célból évenként meglátogatja az iskolákat. Jelentést tesz a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, általában középfokú összekötő szervként szerepel az egyes intézetek és a vallás- és közoktatásügyi miniszter között. A 35.609/1925. V. K.M. sz. rendelet a szakfelügyelő hatáskörébe utalta az állami és államsegélyes siketnéma, vak és gyengeelméjű intézetekbe történő növendékfelvételt is. Az 53.733/1926. V. K. M. sz. rendelet szerint azonban a budapesti állami gyógypedagógiai intézeti felvétel a szakfelügyelőség hatásköréből kivétel. A szakfelügyelő ellenőrzési jogköre viszont tágított, amennyiben kimondatott, hogy minden intézeti és iskolai felterjesztés csak a szakfelügyelőség útján juttatható a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé.

Gyógypedagógiai intézetek országos szaktanácsa. (Budapest.) 432

Az 1896-ban szervezett felügyelet megszüntetésével az 52.270/1898. V. K. M. sz. rendelet a gyógypedagógiai intézetek részére országos szaktanácsot szervez.

Az 1898-as szervezet szerint a szaktanács elnöke a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium illetékes ügyosztályának mindenkori vezetője. Tagjai: a siketnémák váci országos intézetének igazgatója, a siketnémák budapesti iskolájának vezető tanára, a vakok budapesti országos intézetének igazgatója és ezen intézet egy tanára, a hülyék és gyengeelméjűek országos intézetének igazgatója. A tanács egy tagját a vallás- és közoktatásügyi miniszter évről-évre előadói teendővel bízza meg, ki az adminisztratív ügyeket intézi.

A Tanács feladata: a gyógypedagógia körébe tartozó összes nevelési, tanítási és személyi ügyekben véleményt mondani. Ezért egyszerűsítéscéljából a 74.157/1901. V. K. M. sz. rendelet értelmében az intézetek közvetlenül ide terjesztik fel a minisztériumhoz intézett összes tanügyi felterjesztéseiket. A tanács hivatott a gyógypedagógia fejlesztése érdekében az illetékes hatóságok elé saját kezdeményezéséből javaslatokat is terjeszteni, kiküldöttek által az intézeteket megvizsgálhatja és ellenőrzi.

Ezt az 1898-ban kiadott és 1899-ben némileg módosított szervezeti szabályzatot hatályon kívül helyezi és új szabályzatot ad ki a 93.912/1913. V. K. M. sz. rendelet. Ez már határozottan kimondja, hogy az összes gyógypedagógiai intézetek felett a vallás- és közoktatásügyi miniszter a felügyeletet, a gyógypedagógiai intézetek országos szaktanácsa által gyakorolja. Egyébként a tanács hatáskörét nem változtatja.

A tanács elnökből, előadóból, rendes és külső tagokból áll. Elnök a vallás- és közoktatásügyi minisztérium illetékes ügyosztályának vezetője, vagy a miniszter által kinevezett más a gyógypedagógiában jártas egyén. Az előadót, a rendes és külső tagokat a gyógypedagógiai intézetek vezetőiből, tantestületeinek tagjaiból a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. Az előadó egyben a gyógypedagógiai tanítóképző igazgatója.

1921-ben a gyógypedagógiai intézetek országos szakfelügyelősége megszerveztetvén, az intézetek felügyeletének jogköre a tanács hatásköréből, ahol azt eddig jórészt az előadó látta el, átment a szakfelügyelő hatáskörébe. A tanács maga 1928-ban szintén átszerveztetett a 14.601/1928. V. K. M. sz. rendelettel. Az új szervezet szerint a Tanács feladata, hogy a magyar gyógypedagógiát érdeklő s a Tanács elé utalt ügyekben vagy saját kezdeményezésére a vallás- és közoktatásügyi miniszternek véleményt adjon és javaslatokat terjesszen elő. A tanács elnökből, előadóból és 20—24 tanácstagból áll. Az elnök ugyanaz, mint eddig. Előadó a gyógypedagógiai intézetek országos szakfelügyelője. A tanácstagokat a gyógypedagógiai tanárképző főiskola és a gyógypedagógiai intézetek vezetőiből, tantestületeinek tagjaiból, valamint a gyógypedagógia művelőinek sorából a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki öt évre.

1931-ben ez a szervezeti szabályzat is hatályon kívül helyeztetett. A 701-0-71/1931. V. K. M. sz. rendelettel kiadott szabályzat a tanács véleményező, valamint az egyes problémáknak szakszempontról való megvitatásában álló feladatát erősebben kidomborítva, a szakszerűséget még inkább elmélyíti. Változtatást eszközöl a tanács összetételén, mely eszerint elnökből, helyetteselnökből, előadóból, az országos közoktatási tanács kinevezett képviselőjéből és 24 tanácstagból áll. Működő szervei az elnöki tanács és négy állandó bizottság, úgymint: 1. a siketnémák, nagyothallók és beszédhibások, 2. vakok és csökkentlátók, 3. szellemi fogyatékosok és 4. tanárképzés, egészségügy és tudományos kutatások kérdéseit tárgyaló bizottságok. E bizottságokat a szaktanács az ötévenkénti újjáalakulás alkalmával tartandó alakuló ülésén választja meg s ugyanakkor jelöli ki azok elnökeit is.

Az új szervezet leglényegesebb változását az elnöki tanács behozatala jelenti, amennyiben a havonta összeülő elnöki tanács gyakorolja ezentúl a szaktanács hatáskörét és csak a különösen fontos ügyek terjesztetnek az évente legalább egyszer összeülő szaktanácsai teljesülés elé. A bizottságok az elnöki tanács munkájának előkészítésére szolgálnak

A Főiskola mai formájában testi és szellemi fogyatékos tankötelesek szakszerű tanítására és nevelésére képesítő oklevelet nyújt hallgatóinak. A gyógypedagógiai intézetek gyűjtőfogalma alá ma tartozó siketnémák, vakok és gyengeelméjűek intézetei részére a szükséges tanerő képzés korábban egymástól teljesen elkülönítetten történt.

A siketnéma intézeti tanároktól 1802-től 1869-ig általános pedagógiai készültséget nem követeltek, csupán a latin és a német nyelvben való jártasság igazolását kívánták meg. Ezért az első tanárok és igazgatók legtöbbször ügyvéd, pap, vagy orvos. 1869-től megköveteltetett a szakpedagógiai készség igazolása. 1879-ben adatott ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter részéről a siketnéma intézeti tanárok képesítésének első szabályzata. Ezt módosítja a 40.295/1895. és a 29.348/1896. V. K. M. sz. rendeletekkel kiadott új szervezeti szabályzat. Ez a tanerőképzés ügyét két elméleti évhez köti és kimondja, hogy a siketnémák váci kir. országos intézetével kapcsolatban szervezett képzőre felvételt nyerhetnek okleveles tanítók, polgári iskolai tanárok, papok, képzőiskolai tanárok. Nők azonban ekkor még felvételt nem nyerhettek.

A gyógypedagógiai tanárképzés második ága volt a vakok intézetei számára szolgáló tanárképzés. Az 1825-ben alapított vakok intézetében a tanerőképzés 1885-ig intézményesen biztosított szintén nem volt. Első igazgatói Bécsből, Prágából kerültek be. 1846-ban érezte a szükségét az intézet felügyelőhatósága, hogy a külföldről hozott igazgatók helyébe magyar igazgatók kerüljenek. Ennek feltételül az köttetett ki, hogy a pályázók a vakok oktatása és nevelése területéről vett szakszerű dolgozatokat mutassanak be.

A 33.836/1878. V. K. M. sz. rendelet a siketnémák és vakok oktatása módjának elsajátítását a tanítóképzőintézetekkel kapcsolatban kívánta megoldani, de ez a terv a budapesti és drezdai vakok intézete igazgatóságának egybehangzó véleménye alapján meg nem valósult. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 14.378/1885. sz. rendeletével pályázatot hirdetett segédtanári, illetve rendszeresített tanárjelölti állásra, s a pályázóktól polgári iskolai tanári képesítést, valamint azt követeli meg, hogy a »kinevezendő tanárjelölt egy év múlva bizonyosságot tegyen a vakok oktatásában való kellő elméleti és gyakorlati jártasságáról.« A tanerőképzésnek ez a módja 1895-ig áll fenn, amikor az 50.322/1895. V. K. M. sz. rendelet kimondja, hogy a vakok intézetéhez csak azok nyerhetnek kinevezést, akik a vakok tanításához és neveléséhez szükséges ismereteket az intézetben a vakokkal való foglalkozás közben sajátították el. Ezek a hallgatók voltak az úgynevezett tanárgyakornokok, akiknek részére az 55.759/1895. V. K. M. sz. rendelettel a tanárképzés tantervi anyaga is kiadatott. A gyakornokok képesítővizsgálata körüli eljárást a 15.452/1896. V. K. M. sz. rendelet szabályozta, a képzés idejét két évben állapítva meg. A tanerőképzés eme módját a 10.563/1898. V. K. M. sz. rendelet újból megváltoztatta. E szerint a tanfolyamra ösztöndíjas hallgatók vétettek fel és részükre évi 250 forint ösztöndíj biztosított. Hallgatókul e tanfolyamra már csak tanítók és ennél magasabb képesítéssel bíró tanárok vétettek fel. A vakok tanerőképzése a 11.249/1899. V. K. M. sz. rendelet értelmében megszűnt és a 24.002/1900. V. K. M. sz. rendelettel kiadott egyesített tanárképzésbe olvadt bele.

Az egyesített gyógypedagógiai tanárképző főiskolának harmadik ága a budapesti állami gyógypedagógiai nevelő és foglalkoztató intézettel kapcsolatos kétéves tanítóképző tanfolyam, melynek szervezete a 82.882/1897. V. K. M. sz. rendelettel állapítottatott meg. Tanterve is ezzel a rendelettel adatott ki. Ennek a szervezeti szabályzatnak az érvénye az egyesítéssel szűnt meg. A gyógypedagógiai tanárképző előadó tanárainak képesítését a 11.249/1899. V. K. M. sz. rendelet szabályozza.

Az elkülönített tanerőképzést a 24.002/1900. V. K. M. sz. rendelet megszüntette és a háromirányú képzést a gyógypedagógiai tanárképzés címe alatt egyesítette s előadó tanárait az 54.653/1900. V. K. M. sz. rendelet megbízta. A gyógypedagógiai tanárképző főiskola igazgatója az egyesítéstől számítva 1923-ig a gyógypedagógiai intézetek országos szaktanácsának előadója, 1924-ben az országos szakfelügyelő volt.

Az 1900-ban kiadott szervezeti szabályzatot módosította a 44.770/1904., majd a 96.194/1906. V. K. M. sz. rendelet, amely a kiképzés idejét négy félévben állapította meg. A 81.785/1922. V. K. M. sz. rendelet új szervezeti szabályzatot adott ki, mely a kiképzés idejét hat félévre emelte fel. A 2518/1922. M. E. sz. rendelet a gyógypedagógiai tanárképző főiskola végzett hallgatóinak főiskolai jogosultságát igazolja. Változás állott be az intézet eddigi igazgatásában 1924-ben, amidőn az eddigi állapot megszűnt és az intézet önálló igazgatója kineveztetett.

A 42.363/1928. V. K. M. sz. rendelet új szervezeti szabályzatot adott a főiskolának. A főiskola mai formájában nyolc félévre terjed. Hallgatói lehetnek okleveles tanítók, tanítónők, papok, tanárok és mindkét nembeli érettségivel bíró ifjak, amennyiben testi arravalóságuknál fogva az oktatáshoz megkívánható fizikai képességgel is bírnak.

1927-ben szerveztetett az állami gyógypedagógiai kórtani és gyógytani laboratórium, a gyógypedagógiai tanárképző főiskola kiegészítő-részeként, mint a főiskolai tanárképzés egyik alkotó eleme.

Célja a gyengeelméjűség, siketnémaság és vakság élettani és kórtani elváltozásait kutatni és azoknak a praevencióit keresni.

Kisegítőiskolai tanítóképző tanfolyam. (Budapest.) 434

Szervezeti szabályzata a 25.341/1921. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki. Az egy évig tartó tanfolyamra okleveles tanítók és tanítónők nyerhettek felvételt. A tanfolyam elvégzése után letett szakvizsga alapján a hallgatók kisegítőiskolában való tanításra jogosító oklevelet kaptak. Ez a kisegítőiskolai tanítóképző tanfolyam ezidőszerint szünetel.

Beszédhibák javítására képesítő tanfolyam. 435

Az 5630/1896. V. K. M. sz. rendelet a dadogók és hebegők oktatására képesítő tanfolyam szervezését rendeli el. Ez a tanfolyam a nyári hónapokban tartatott. Felvételt nyerhettek ide tanítók, tanítónők, tanárok

és lelkészek. A tanfolyam szervezetét módosította az 5640/1897., továbbá a 16.716. és 16.717/1900. V. K. M. sz. rendelet. A tanfolyam szabályzata legutóbb a 40.674/1934. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki és ez a rendelet megállapítja a vidéki városokban szervezhető beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamok módozatait.

M. kir. gyógypedagógiai és orvopszichológiai intézet. 436
(Budapest.)

Az első magyar kísérleti és pszichológiai laboratóriumot 1899-ben Ranschburg Pál alapította. 1902-ig az elmekórtani klinika mellett működött. Ebben az évben a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletével a gyógypedagógiai intézethez kapcsoltatott. Az Intézet 1906-ban államosított. Alakulásakor tudományos és gyakorlati célokat szolgált. Célja: a normális, sub- és supernormális gyermekek értelmi és erkölcsi fejlődésében mutatkozó törvényszerűségek tisztázása, a gyermeki elme tényleges exakt megismerésére használható módszerek létesítése.

Gyakorlati céljait a vele kapcsolatban működő állami gyógypedagógiai nevelési és pályaválasztási tanácsadó szolgálja.

Állami gyógypedagógiai, nevelési és pályaválasztási tanácsadó. 437
(Budapest.)

A m. kir. gyógypedagógiai és orvopszichológiai intézet gyakorlati céljának megvalósítását a 720-5-18/1929. V. K. M. sz. rendelet által szervezett tanácsadó vette át, amely nyilvános ambulancia útján az orvopszichológiai vizsgálatok alapján nyert tudományos eredmények felhasználásával a rendellenes és fogyatékos gyermekek hozzátartozói részére nevelési, orvosi és pályaválasztási tanácsot ad. Vezetője egy személyben orvos és gyógypedagógiai tanár. Tagjai: gyógypedagógiai tanárok, a gyógypedagógia területén működő orvosok és fiatalkorúakkal foglalkozó bírák. A Tanácsadó a gyógypedagógiai intézetekkel, klinikákkal, fiatalkorúak bíróságával, a fogyatékosokkal foglalkozó társadalmi egyesületekkel és a gyógypedagógiai intézetek országos szakfelügyelőjével is érintkezést tart fenn és a gyermekek elhelyezésére is törekszik. A Tanácsadó hatóságok és bíróságok számára is teljesít tanácsadó szolgálatot.

A vakok intézetei. (4.) 438

A vakok számára az első intézet alapját hazánkban az 1825—1826. országgyűlésen vetették meg, amikor József nádor erkölcsi és anyagi támogatásával a rendek áldozatkészséget tanúsítottak az új intézmény iránt. Az intézet kezdetben Pozsonyban működött. A nádornak 1826-ban kelt leiratában nemcsak az intézetnek Pestre való áthelyezése, a közönséggel való megismertetése, a fennmaradásához szükséges tőke megszerzése, hanem az intézet ügyeit irányító kormányzóbizottság kiküldése iránt

is intézkedett. Az intézet államosítása 1873-ban következett be, amikor a kormányzóbizottsággal megkötött szerződést az 1873:31. tc. becikelyezte. 1925-ben ez az intézet József nádor emlékére a Vakok József nádor Intézete nevet nyerte. Magánalapítású és felekezeti intézet a lovag Wechseltmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia vakok intézete. A Vakok Gyámolító Egylete foglalkoztató intézeteket szervezett Budapesten, Szombathelyen és Szegeden.

Az intézetből kikerült vakok számára az 1882-ben alakított Vakok Gyámolító Országos Egylete adja meg a szükséges gyámolítást, amely a most említett foglalkoztató intézeteken kívül az ifjú vakok iskoláját is megszervezte.

A vakok intézeteinek egységes szervezeti szabályzata a 700-5/1930. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki a siketnémák intézetének szervezeti szabályzatával együtt és megfelelő elnevezésekkel lényegében azzal teljesen megegyezik, csupán a növendékek felvétele és elbocsátása tekintetében vannak eltérések. Ismétlés elkerülése végett itt a siketnémák intézeténél ismertetettre utalunk.

A vakok intézete által kiállított végbizonyítvány tanértékre nézve a polgári iskola 4. osztályának bizonyítványával egyenértékű.

A siketnémák és hibásbeszédűek intézetei. (13.)

439

A bajok enyhítésére szolgáló gyógypedagógiai intézetek között a legrégebben szervezettek közé tartoznak a siketnémák intézetei. A siketnémák számára 1802-ben nyílt meg az első intézet Vácott. A múlt század végén és a jelen század elején számuk rohamosan szaporodott, úgyhogy az összeomlás előtt 15 intézetünk volt. Csonkamagyarországon van kilenc siketnéma intézet, azonkívül egy iparostanonciskola és két foglalkoztató intézet.

A siketnémák intézeteinek szervezeti szabályzata a 27.205/1913. sz. V. K. M. és legutóbb a 700-5/1930. V. K. M. sz. rendelettel hagyott jóvá. Ez új szervezeti szabályzat szerint a siketnémák intézeteinek célja, hogy a rájuk bízott mindkét nembeli siketnéma növendékeket vallásosan, erkölcsösen és hazafias szellemben neveljék, különleges oktatási módszer segítségével a tisztán tagolt hangos beszédre, ennek látás útján való megértésére megtanítsák, valamint, hogy őket mindazoknak a közhasznú ismereteknek a birtokába juttassák, amelyekre az életben való boldogulásukhoz feltétlenül szükségük van. Célja továbbá, hogy a növendékeknek a rajzban, kézügyesítésben és a női kézimunkában kellő jártasságot biztosítsanak s őket ezáltal jövő életpályájukra is előkészítsék.

Az intézetek: *a)* nevelő és tanintézetek a tulajdonképeni siketnémák, *b)* nevelő és tanintézetek a részleges hallású s később siketült beszédmaradvánnyal bíró gyermekek, *c)* foglalkoztató intézetek a 14 éven felüli korban levő siketnémák számára. Az *a)* és *b)* alatti nevelő tanintézetek 1—2 évi előkészítés után nyolc éves tanfolyamúak. A tantervet és utasításokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter határozza meg. Végbizonyítványuk a polgári iskola 2. osztályával egyenértékű.

A siketnémák intézetei jellegre nézve államiak, államilag segélyezett, községiek, felekezeti és magánintézetek. Az intézetek részben internátussal egybekötötték, részben externátusi, részben vegyes rend-

szerűek. Valamennyi intézet a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt áll, ki azt a gyógypedagógiai intézetek és kiegészítő iskolák országos szakfelügyelője által gyakorolja.

A jelenleg működő kilenc siketnéma intézet közül Budapesten működik kettő, egy állami, egy izr. alapítványi. Államilag segélyezett intézetek működnek: Debrecenben, Egerben, Kaposvárt, Kecskeméten, Sopronban, Szegeden és Vácott, mely a legrégebb intézet. Ezenkívül még működik Vácott két foglalkoztató intézet.

A *beszédhibások* (dadogók, hadarók, pöszebeszédűek, hallónémák) számára szolgáló intézmények szervezeti szabályzatát a 40.674/1934. V. K. M. sz. rendelet határozza meg. Ezt a célt a hibásbeszédűek budapesti állami intézete, a gyógypedagógiai intézményekkel kapcsolatban szervezett szaktanfolyamok és tanácsadók, a székesfőváros által szervezett tanfolyamok és magántanfolyamok szolgálják. Hibásbeszédűek részére 1936-ban Budapesten állami intézet és Szegeden és Vácott tanfolyamok működtek.

Nagyothallók részére 1921-ben létesült egy székesfővárosi intézet.

Kiegészítő iskolák és gyengeelmejeuk szakoktatása. (24.) 440

A gyengetehetségűség címén az elemi iskolából kizárt gyermekek oktatására 1900-ban alakított Budapesten az első kiegészítő iskola, amelynek mintájára azonban csakhamar több is szerveztetett a vidék nagyobb városaiban is.

A kiegészítő iskolába azon tankötelesek vehetők fel, akik az elemi népiskola 1—2 osztályát kétszer egymásután ismételni voltak kénytelené!/. Hat felmenő osztállyal rendelkezik. Korlátozottabb mértékben az elemi népiskola által kitűzött tancélt igyekszik megközelíteni és speciális módszerével az elemi népiskola hat osztályának anyagát végzi el bizonyos korlátozásokkal. A tanulók az iskola elvégzéséről kiegészítő iskolai bizonyítványt kapnak, amely az elemi népiskola 4. osztályának bizonyítványával egyenértékű.

A kiegészítő iskolával megegyező célt szolgálnak a Budapest székesfőváros által az ő elemi iskolái mellett fenntartott kislétszámú osztályok.

A kiegészítő iskolák éppen úgy, mint a többi gyógypedagógiai intézetek, a vallás- és közoktatásügyi miniszter fenhatósága alatt állanak, aki azt a szakfelügyelő útján gyakorolja, de a kiegészítő iskolákra nézve a kir. tanfelügyelők jog és hatásköre érintetlen maradt a helyi hatóságot illetőleg.

A *gyengeelmejeuk* szakoktatása 1899., illetve 1900-ig magánúton történt. Ekkor az állam az úgynevezett Frimm-féle intézetet megvásárolta. Ez az intézet ma is az egyetlen ilyen állami intézet. Ennek példájára alapított a székesfőváros kettőt és a Békés megyei pártfogó egyesület szintén két ilyen intézetet, egyet a leányok és egyet a fiúk számára. Mind a négy nevelő és foglalkoztató tagozattal bír.

Ezek az intézetek hat felmenő osztállyal rendelkeznek és igyekeznek az elemi népiskola hat osztályának anyagát elérni, de különösen foglalkoztatás útján igyekeznek javítani a gyengeelméjű gyermekek.

A gyengeelmejeuk intézeteibe 7—10 éves korukig nyernek felvételt azon növendékek, akiket az elemi népiskola gyengeelméjűség címén

kizár és a tankötelezettség alól felment. Az 1921: 30. tc. kimondja ugyan, hogy a testileg és szellemileg visszamaradt tankötelesek a gyógyítva-nevelő iskolákban és intézetekben neveltessenek, de ez pénzügyi okokból végrehajtva még nem lett.

Faragó Béla országos árvaház. (Kecskemét.)

441

Szervezeti szabályzatát a 4098/1924. V. K. M. sz. rendelet hagyta jóvá.

Az intézetbe való felvételt az országos nyugdíjbizottság javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeli el. Az intézetbe felvett árvák közül értelmiségi pályára csak azok képeztetnek, akik kiválóbb szellemi tulajdonságokról tesznek tanúságot, a többiek gyakorlati pályára nyernek kiképzést.

Az intézetből elbocsátott árva gyámjához küldetik. Az árvákról az intézetből való elbocsátás után is lehetőleg történik gondoskodás és bizonyos alap létesítésével anyagi támogatásban is részesülnek tanulmányaik során. Ezt az alapot a növendékek által készített munkák értékesítéséből táplálják.

Irodalmi és művészeti ügyek.

Nemzeti Színház. (Budapest.)

442.

Az állandó magyar színház megteremtésének első kísérlete az 1792-ben alakult Kelemen László-féle társulat. Ez adta az ösztönzést a terv megvalósításához. A 19. század elejétől állandóan szőnyegen van a színház ügye. Sokat tett a színház érdekében gróf Széchenyi István is, aki tagja volt a Pest vármegye által 1831-ben kiküldött állandó színházi bizottságnak. A színház megalapításának érdeme Pest megyéé, illetve alispánjáé: Földváry Gáboré. Grassalkovich herceg a Hatvani kapun kívül fekvő elhagyott telkét ingyen átengedte a színház céljára. Széchenyi ekkor ellentétben állott a megyei tervvel és Pest városával akarta megépíttetni a Nemzeti Színházat a Lánchíd mellett. Az 1836:41. tc. a hídépítő bizottságot meg is bízta a színház tervének kidolgozásával. De elkésett, mert 1835 szeptember 28-án Pest vármegye letette a színház alapkövét. A színház igazgatósára, minthogy bérbevevő nem akadt, a megye leglelkesebb tagjai köréből részvénytársaság alakult. Részvényesek voltak például Földváry Gábor, gróf Ráday Gedeon, Fáy András, Benyovszky Péter, Szentkirályi Móric. Igazgatóul Bajza Józsefet választották meg. A megnyitó 1837 augusztus 22-én történt meg. Műsorában a drámán kívül az operát is felvette. Azonban az új színháznak sok bajjal kellett megküzdenie. Sok anyagi gondján kívül a vezetés is sok gondot okozott. Bajza 1839-ben lemond és most gyorsan váltogatják egymást az igazgatók, igaz, hogy az igazgató akkor csak összekötőkapocsként szerepel a részvénytársaság és a színészek között. Az 1840: 44. tc.-ben az ország átvette a színházat és ettől kezdve viseli a Nemzeti Színház nevet. Kiváló érdemeket szerzett

a színház körül Szigligeti Ede, mint titkár, dramaturg és később, mint igazgató egyaránt. 1884-ben az Operaház megnyitásával a Nemzeti Színház teljesen a drámai művészet kultiválására tért át.

Így a Nemzeti Színház ma az ország legelőkelőbb drámai színháza, melynek célja a magyar színművészet, a magyar drámairodalom és a magyar nyelv tökéletesítése. E nagy célnak megfelelően válogatja meg az előadások anyagát is.

A Nemzeti Színház 1908-ban a Népszínház Rákóczi-úti épületébe vonult át, mivel eredeti épülete roskataggá vált és nem tudott megfelelni a fejlődő színháztechnika követelményeinek, de új épületének felállítására mindeddig nem történtek lépések.

A Nemzeti Színházzal kapcsolatban 1924-ben felállították az azzal egységes műszaki és gazdasági vezetés alatt álló Kamara színházat, mely a művészeti szempontokon kívül főleg azt a célt volt hivatva szolgálni, hogy a Nemzeti Színház nagyobb társulata állandóan foglalkoztatva legyen. A legutóbbi gazdasági krízis hatása alatt azonban ezt a kapcsolatot megszüntették.

Magyar királyi operaház. (Budapest.)

443

A Nemzeti Színház alapításakor a drámát és az operát egyaránt felvette műsorába, sőt időnkint bizonyos személyi okok hatása alatt a dráma egészen másodrangú szerepet játszott az opera mellett műsorán. Ez az egyesítés mindkét műfajnak hátrányára szolgált. Mind erősebben sürgették külön Operaház felállítását, amire 1870-től komoly lépések is történtek. 1873-ban a népszínházi alapból 50.000 forintot megvették a telket és Ybl Miklós tervei szerint elkészült az Operaház, mely 1884 szeptember 27-én nyílt meg. Szobrászati és festészeti díszítését olyan kiváló művészek végezték, mint Lotz Károly, Székely Bertalan, Vastagh György, Feszthy Árpád, Stróbl Alajos stb.

Az Operaház megnyitása óta az operai műfaj minden ágát műveli. Célja elsősorban a hazai zeneirodalom és zenekultúra fejlesztése. Ezt a célt azonban az összes hazai zeneszerzők műveinek színpadon tartásán kívül a külföldi nagy mesterek műveinek az állandó előadásával szolgálja. »Filharmóniai Társaság« néven szervezett zenekara világhírnévre tett szert.

Országos irodalmi és művészeti tanács. (Budapest.)

444

A kormányhatósági intézkedések körébe tartozó irodalmi és művészeti ügyek szakszerű igazgatásának biztosítására az 1934: 9. tc. a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alatt szervezte meg a Tanácsot.

Feladata: a kormány felhívására irodalmi és művészeti vonatkozású kérdések tekintetében véleményt mondani, saját kezdeményezésére is javaslatokat tenni s a miniszter felhívására irodalmi és művészeti vonatkozású kormányhatósági intézkedések végrehajtásában közreműködni.

Az Országos irodalmi és művészeti tanács szervezetének és működésének szabályozását a 9127/1935. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza. Ez részletesen megállapítja a tanács feladatkörét, amely a következő:

irodalmi és művészeti ügyekben a kormány tanácsadó és véleményező szerve, hozzáutalt ügyekben szakvéleményt és javaslatot tesz a kormánynak, figyelemmel kíséri az irodalmi és művészeti tevékenységet kifejtő szervezetek és intézmények működését, szakvéleményt ad irodalmi és művészeti vonatkozású törvényjavaslatok és rendelettervezetek tekintetében, figyelemmel kíséri az irodalmi és művészeti élet jelenségeit és a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívására közreműködik az irodalmi és művészeti vonatkozású kormányhatósági intézkedések végrehajtásában. Közreműködik ezenkívül a tanács állami pályázatoknál, vásárlásoknál, kiállítások rendezésénél, nemzeti és művészeti alkotások megóvásán? melyek nem állanak a Műemlékek országos bizottsága rendelkezése alatt, vagy nincsenek közgyűjtemények birtokában.

A Tanács elnökét és a Tanács működésének irodalmi, képzőművészeti és zeneművészeti irányához képest három társelnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő, három alelnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki hat évre. Tagjai a fontosabb művészeti és tudományos intézményeink és hivatalaink vezetőin kívül a vallás- és közoktatásügyi miniszter által hat évre kinevezett legfeljebb 80 művész, író, műértő és más szakértő. A Tanács igazgatási és ügyviteli teendőit a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kinevezett, illetőleg a tanácshoz beosztott állami tisztviselő, mint ügyvezető igazgató, vagy főtitkár látja el. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a tanács előterjesztésére legfeljebb 25 tiszteletbeli tagot nevezhet ki.

A Tanács elnöki tanácsban, teljes ülésben, főként azonban szaktanácsokban jár el (irodalmi, képzőművészeti, zeneművészeti szaktanács), hogy ily módon az eredményes munkát a tagok túlságos nagy száma ne gátolja. A szaktanácsai előadókat a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki hat évre.

A képzőművészeti szaktanács keretében öt állandó bizottság működik: a külföldi kiállításokat és a nemzeti képzőművészeti kiállítást, a vidéki kiállításokat rendező bizottságok, az állami aranyérmek odaítélését javasoló bizottság, állami vásárlási bizottság, hősi emlékművek terveit bíráló bizottság.

Az elnöki tanács előkészíti a teljes ülés elé tartozó ügyeket, véleményt mond és javaslatot tesz a vallás- és közoktatásügyi miniszter által odautalt ügyekben.

A Tanács évenként egy teljes ülést tart.

Szerzői jogi szakértőbizottság. (Budapest.)

445

A szerzői jogról szóló 1884:16. tc. 31. §. szerint: »Budapesten és Zágrábban tudósokból, írókból, művészekből, könyvkereskedőkből, nyomdászokból állandó szakértőbizottságok alakítandók, melyek a bíróság által eléjük terjesztett kérdésekben véleményt adni kötelesek. E bizottságok elnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetve a bán nevezi ki hat évre. Ügyrendjét a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a bán egyetértően állapítják meg.« Ezek a szakértő bizottságok meg is alakultak.

A szerzői jogról alkotott újabb törvény, az 1921:54. tc. szintén rendelkezik a szakértő bizottságról, melynek célja a bíróság által elébe terjesztett szerzői jogi vonatkozású kérdésekben véleményt adni.

Elnökét, alelnökét és tagjait hat évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki az igazságügyminiszterrel egyetértően. Ezek szakértői esküt tesznek. Érvényes határozathoz az elnökkel együtt legalább öt tag jelenléte szükséges. Véleményadásért díjat számíthat.

Ügyrendjét az igazságügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértően az 52.800/1922. I. M. sz. rendeletben állapította meg. A bizottság tagjai tiszteletdíjban részesülnek.

Műemlékek országos bizottsága. (Budapest.)

446

Az 5371/1872. V. K. M. sz. rendelet felállítja a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottságát arra az időre, míg törvényhozási úton nem történik meg e kérdés rendezése. E bizottság a műemlékek védelmét kellően előkészítve, a végleges bizottságot az 1881:39. tc. állította fel.

A bizottság áll: elnökből, előadóból, titkárból, építészből s több rendes és levelező tagból, kiket a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevez ki. Az elnök és a bizottsági tagok fizetést nem kapnak.

Az országos bizottság a műemlékek feletti felügyeletet rendszerint vidéki (levelező) tagjai útján gyakorolja, s amennyiben közigazgatási intézkedés szüksége merülne fel, a közigazgatási bizottságokat használja fel. A közigazgatási bizottságok tartoznak az országos bizottság felszólítására eljárni, valamint eljárásukról évenként jelentéseket tenni. A Bizottság javaslata alapján dönt a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A Műemlékek Országos Bizottságát a 44.258/1919. V. K. M. sz. rendelet feloszlatta s helyette a tanácsköztársaság alatt a közoktatásügyi népbizottság a 63. K. N. rendelettel az Országos Műemléki Hivatalt állította fel, amely a vezetésén kívül műemléki tanácsból állt. Ez a rendelkezés azonban hatályát veszítve, az eredeti bizottság működik tovább.

Budapesti színész-szövetség. (Budapest.)

447

1917-ben Hegedűs Gyula eszméi alapján alakult. Célja: a fővárosi színészek egy egyesületben való tömörítése, érdekeiknek megvédése és a fővárosi színészet fejlődésének biztosítása. Tagjai csak azok a fővárosi színészek lehetnek, akiknek legalább egyéves szerződésük van valamely fővárosi színháznál. Hivatalos lapja a Színészujság.

A szövetségi tagság lehet: tiszteletbeli, alapító, rendes és pártolótag. A színházigazgatók azonban a szövetségnek nem tagjai.

A szövetséget a kultuszminiszter segélyben részesíti.

Országos színészegyesület. (Budapest.)

448

1871-ben a színészek kongresszusán megalakult a magyar színészkebelzet, melynek neve később magyar színészek egyesülete, majd magyar országos színészegyesület, végül Országos magyar színészegyesület lett. 1907-ig a belügyminiszter, azóta a kultuszminiszter közvetlen fennhatósága alatt áll.

Alakulásának célja volt a színészet rendezése, felvirágoztatása, anyagi, erkölcsi és művészi jólétének előmozdítása. Később közvetlen közigazgatási fóruma lett a vidéki színészetnek, amennyiben csak az lehet vidéki színész, vagy színigazgató, aki az országos színészegyesületnek tagja, aki működési jogosítványát innen megkapta. Az országos színészegyesület így a munkaadók és munkavállalók közös autonóm szervezete.

Tagjai: rendes, gyakorlatos, működési engedélyes és nyugdíjas tagok.

Tudományos intézetek.

Magyar nemzeti múzeum. (Budapest.)

449

Gróf Széchenyi Ferenc 1802-ben a nemzetnek ajánlotta fel egy múzeum felállítására nagyértékű könyvtárát, éremgyűjteményét és képtárát, melynek emlékét az 1807:24. tc. törvényileg örökítette meg.

A Nemzeti Múzeumot az 1808:8. tc. állította fel, miután gróf Széchenyi adománya már más adományokkal bővült. A Nemzeti Múzeum javára tett adományokat becikkelyezte az 1827: 35. tc. és az 1836: 38. tc. József nádor, ki az új múzeum érdekében rendkívül sokat tett, az új intézetet, mely az ő főfelügyelete alá helyeztetett, szervezeti szabállyal látta el.

A Nemzeti Múzeum anyagi szükségleteinek fedezéséről gondoskodik se célból a nemesi rendre 500.000 forint adót vet ki az 1836:37. tc. Elhelyezéséről is csakhamar gondoskodás történt, mert 1837-től 1847-ig a herceg Grassalkovich Antal által már korábban az építendő múzeumnak adományozott Hatvani-utcai telken Pollák híres magyar építész által felépített monumentális épületc.

A nemzet áldozatkészsége és az országgyűlés támogatása mellett a múzeum anyaga rohamosan fejlődött. 1814-ben három osztályra tagozódott (Széchenyi-könyvtár, érem-régiségtár és természetiek tára), 1870-ben már nyolc osztálya van (könyvtár, érem-régiségtár, képtár, néprajzi tár, állat-, növény- és ásványtár, kézműtani gyűjtemény). 1881-ben azonban kultúrtörténeti anyaga az Iparművészeti Múzeumnak engedtetett át.

Szervezeti és szolgálati szabályzatát a 10.498/1898. V. K. M. sz. rendelet hagyta jóvá. E szerint a Nemzeti Múzeum országos intézet, mely a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága és kormányzata alatt áll, javadalmát részben saját alapítványi tőkéje jövedelmeiből, részben az államkincstárból húzza.

A múzeum célja: a hazai történelem és segédtudományai, úgyszintén a közművelődés és a természettudományok keretébe tartozó, elsősorban hazai, másodsorban a hazaiak kiegészítésére szolgáló külföldi tárgyak gyűjtése és megőrzése, a múzeum egyes osztályaiban képviselt szakok fejlesztése a gyűjtemények tudományos feldolgozásával, a közművelődés előmozdítása szemléleti úton.

Tisztviselői kara: igazgatóság, osztálytisztviselők és szolgálószemélyzet.

Szervezetében lényegesebb változást csupán az 1922: 19. tc. idézett elő, mely a Nemzeti Múzeumot az idők folyamán kivált osztályaival

együtt az Országos Magyar Gyűjteményegyetemben egyesítette. Ugyanis 1906-ban a képtár is kivált a Nemzeti Múzeumból és a Szépművészeti Múzeumnak adatott át.

Nagy szerepet játszik a Nemzeti Múzeum történetében a zsúfoltság elleni küzdelem, amennyiben épülete a rohamosan szaporodó gyűjtemény-anyaga számára szűknek bizonyult. 1924 és 1930 között a zsúfoltság megszüntetésére a Néprajzi Tár Néprajzi Múzeum néven külön elhelyezést nyert, állattára szintén, fgy lehetővé vált az érem- és régészeti osztály, valamint a Széchenyi-könyvtár szakszerű decentralizációja.

A Nemzeti Múzeum így a következő, a belső ügykezelés tekintetében önálló osztályokból állt: 1. Országos Széchenyi Könyvtár (tagozódása: nyomtatványi osztály, hírlaptár, kéziratár, levéltár, [Országos Levéltár épületében] és zenei osztály), 2. Éremtár, 3. Régészeti osztály, 4. Történelmi osztály, 5. Néprajzi Tár, 6. Állattár, 7. Növénytár, 8. Ásvány és őslénytár, 9. Erzsébet királyné emlékmúzeum.

A Nemzeti Múzeumnak az idők folyamán különvált osztályai külön, önálló múzeumként rendezkedtek be és külön jogi személyekké alakulva, magukkal vitték az önkormányzati elvet is, amely így a múzeum egységének a megbontására vezetett. Ezt az egységet igyekezett az 1922: 19. tc. helyreállítani az Országos Magyar Gyűjteményegyetem felállításával, melynek e törvény szerint nagy közgyűjteményeink voltak tagjai, úgymint: 1. M. kir. országos levéltár, 2. a Magyar Nemzeti Múzeum közös címébe foglalt *a)* Országos Széchenyi-könyvtár, *b)* érem és régiségtár, *c)* állattár, *d)* növénytár, *e)* ásvány- és őslénytár, *f)* néprajziak tára, 3. Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, 4. Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, 5. a törvény szerint esetleg tagja a budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem könyvtára, ha az egyetem ahhoz hozzájárul, 6. az 1927: 13. tc. 2. §. értelmében a fennálló és a jövőben szervezendő külföldi magyar intézetek.

A Gyűjteményegyetem jogi jellegét tekintve önkormányzati test, mely önkormányzati jelleg azonban személyzetének állami alkalmazotti mivoltát nem érinti. A Gyűjteményegyetem szervezésének a célja a közgyűjteményeink számára a legmegfelelőbb szervezet biztosítása volt, amely az egységes és szakértő vezetés céljaira a legmegfelelőbbnek látszott. A Gyűjteményegyetemnek autonóm alapon való szervezése a tudományos munka szervezéséhez megkívánt kellő függetlenség biztosításán kívül, főleg a közgyűjtemények anyagi erőforrásainak emelését célozta, amennyiben a törvény 1. §. kimondta, hogy »az így létrejött jogi személyiség adományokat és hagyományokat is elfogadhat.« Ilyen juttatások az állam számára ugyanis ritkábban történnek.

A Gyűjteményegyetem önkormányzati jogait az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsa gyakorolta.

A Tanács összetétele: 1. az intézet első tisztviselői és a Nemzeti Múzeum osztályainak vezetői, 2. a vallás- és közoktatásügyi miniszter által öt évre meghívott összesen 10 egyetemi és műegyetemi tanár, 3. a vallás- és közoktatásügyi miniszter által öt évre meghívott öt lehetőleg olyan műértő, aki az intézeteknek nagyobb értéket adományozott, 4. az 1923: 1. tc. 3. §. a Gyűjteményegyetem tanácsába pótlólag felveszi a Tudományos Akadémia főtitkárát és az Akadémia által választott két tagot, 5. az 1927: 13. tc. 4. §. szerint az ösztöndíjtanács elnöke és alelnöke

szintén tagja a Gyűjteményegyetem tanácsának, 6. az 1927: 13. tc. 2. §. szerint a külföldi magyar intézetek kurátorai és igazgatói, ha magyar állampolgárok a Gyűjteményegyetem tanácsának hivatalból tagjai, 7. az 1930:6. tc. 4. §. szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Gyűjteményegyetem tanácsába a Nemzeti Múzeum természettárainak és kutató-intézeteinek igazgatói sorából egyet öt évre meghív.

Az 1923:1. tc. 4. §. a teljes ülést, illetőleg határozatképtelenség esetén az igazgatótanácsot ruhazza fel a közigazgatási bírósági panaszjoggal, amely az autonómia legrspeciálisabb elemét alkotja. Ez a panaszjog itt teljes volt, mert megillette a Gyűjteményegyetemet a miniszternek, vagy a miniszter közegének bármily a Gyűjteményegyetemre sérelmes rendelete, határozata, intézkedése ellen.

A Tanács hatáskörét egyébként az 1922: 19. tc. és az 1929: 11. tc. határozza meg, szervezeti és ügyviteli szabályzatát pedig az 1922: 19. tc. végrehajtása tárgyában kiadott 4200/1922. V. K. M. sz. rendelet adja.

Az intézet személyzete állt:- 1. tudományos tisztviselői karból, 2. tudományos és műszaki segédszemélyzetből, 3. közigazgatási személyzetből. A kinevezés a Tanács által jelölt személyek közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter által történt. Az 1923: 1. tc. 2. §. a Tudományos Akadémia állandó alkalmazottait is a főtitkár, osztálytitkárok és a főkönyvtárnok kivételével, a Gyűjteményegyetem személyzetének összeállításába vette fel.

A Gyűjteményegyetemnek a közgyűjtemények egységének biztosítására irányuló célját, később a Gyűjteményegyetem körébe felvett heterogén elemek elhomályosították és a tisztviselők státuskérdése került inkább előtérbe. Ezenkívül a Concha Győző javaslatára elfogadott »Gyűjteményegyetem« elnevezés is sok kontrapozícióra adott alkalmat és nem tudott a köztudatban mélyebb gyökeret verni.

Ezéken a hiányokon igyekeznek segíteni az 1934:8. te, amely megszüntetve az Országos magyar gyűjteményegyetemet, Magyar Nemzeti Múzeum név alatt egyesíti a Nemzeti Múzeum különvált osztályait. A Magyar Nemzeti Múzeum autonómia és általában jogi helyzet szempontjából a Gyűjteményegyetemmel a legtöbb vonatkozásban megegyezik. Szervezeti, ügyviteli és igazgatási szabályzatát a 9200/1936. V. K. M. sz. rendelet állapítja meg.

A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati joggal felruházott jogi személy és tulajdonosa az önkormányzati szervezetébe tartozó intézmények, valamint a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter által más, igazgatása alá rendelt bel- és külföldi tudományos intézetek vagyonának. Jogképessége mind élők között, mind halál esetére szóló szerzésre egyaránt kiterjed.

A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe a következő intézmények tartoznak:

1. Magyar kir. országos levéltár,
2. Országos Széchenyi-könyvtár,
3. Országos Magyar Szépművészeti Múzeum,

4. Magyar történeti múzeum közös címébe foglalt régészeti, történeti, iparművészeti gyűjtemények és néprajzi múzeum,

5. Országos természettudományi múzeum és

6. Közgyűjtemények országos főfelügyelősége, mely bár nem közgyűjtemény, hanem hivatal, melynek hatáskörébe tartozik a 9300/1935. V. K. M. sz. rendelet értelmében a közgyűjtemények felügyelete, múzeumok és könyvtárak együttműködésének előmozdítása, a kiadvány cserével, valamint a közgyűjteményben elhelyezett alkalmas tárgyak felkutatásával kapcsolatos tennivalók — ide volt csatolandó, hogy a hatáskörébe tartozó kisebb közgyűjteményeknek a Magyar Nemzeti Múzeum hatáskörébe tartozó közgyűjteményekkel való együttműködése biztosítható legyen. Az országos könyvforgalmi és bibliográfiai központ is a közgyűjtemények országos főfelügyelősége felügyelete és irányítása alá került.

A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati jogait a tanács által gyakorolja, melynek elnöke a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke, alelnökét pedig a tanács három jelöltje közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevezi ki. Ügyvezető alelnökét, aki az elnök helyettese a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetébe foglalt öt nagy közgyűjteménynek az államfő által kinevezett első tisztviselői sorából a Tanács jelölése alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. Az elnök és alelnök kinevezése hat évre szól és tisztsége tiszteletbeli. A Tanács tagjai a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetébe foglalt öt nagy közgyűjtemény első tisztviselői, a közgyűjtemények országos főfelügyelője, az öt nagy közgyűjtemény osztályvezető tisztviselői közül az igazgatótanács által hat évre választott hat tisztviselő, a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatója, a Tanács jelölése alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter által hat évre meghívott 18 szakértő, akiknek legalább kétharmad része egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára és két kiküldött tagja, összesen 34 tag.

A Tanács önkormányzati jogkörét teljes ülésben, igazgatótanácsban, szaktanácsokban és gazdasági tanácsban gyakorolja. Ezek a tanácsok teljesen az önkormányzati elv szerint vannak megszervezve.

Azoknál az intézeteknél, melyeknek igazgatását az 1934:8. tc. 9. §-ában foglalt rendelkezés alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön szabályozta (Magyar Biológiai Kutató Intézet, bécsi gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet, Bécsi Kollégium, Berliini Kollégium és a Római Magyar Intézet) a Tanács a Magyar Nemzeti Múzeum vagyongainak megóvása céljából magát megfelelően képviselteti. Ezeknek az intézeteknek a szervezetét, ügyvitelét és igazgatását a Tanács meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön szabályozza.

Változás történik a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági ügyeinek vezetésében is. E célból szervezték a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági hivatalát, amely a Magyar Nemzeti Múzeum állami támogatásból befolyó, valamint egyéb bevételi forrásokból származó jövedelmeit kezeli. A nem állami eredetű jövedelmeket a Magyar Nemzeti Múzeum-i Alap címen alapszerűen kell kezelni és elkülönítve kell nyilvántartani aszerint, amint azok a Magyar Nemzeti Múzeumot egészében, vagy a Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozó több intézményt együttesen, illetőleg ez intézmények valamelyikét külön illetik meg.

Az 1934:8. tc. a Gyűjteményegyetembe tartozott intézetek és intézmények tisztviselőinek és alkalmazottjainak közös státusát továbbra is fenntartotta. A Magyar Nemzeti Múzeum intézményeinél működő és a Magyar Tudományos Akadémiához beosztott tisztviselők és egyéb alkalmazottak felett a fegyelmi jogot a Tanács gyakorolja s ezért a 9200/1936. V. K. M. sz. rendelet részletes fegyelmi szabályzatot dolgoz ki. Az 1934:8. tc. és az annak alapján kiadott 9200/1936. V. K. M. sz. rendelet megadja a Magyar Nemzeti Múzeumnak is a közigazgatási bírósági jogvédelmet, azonban az Országos Magyar Gyűjteményegyetem panaszjogához képest a panaszjog megszorított, amennyiben az kizárólag vagyoni jogi vonatkozású panaszokra terjed ki.

A Magyar Nemzeti Múzeumban egyesített intézmények története.

[M. kir. Országos Levéltár.

A M. kir. Országos Levéltárat 1874-ben állították fel mai formájában, eredete azonban a messze századokba nyúlik vissza.

A mohácsi vész után hosszú ideig nem volt az országnak központi levéltára, melynek hiányát érezve az 1723:45. tc. elrendelte egy levéltár felállítását. Ez az Archivum Regnicolare a nádorok és az országbírók levéltárán kívül a nevezetesebb közjogi fontosságú ügyiratok gyűjteményeit őrizte, de felhatalmazta a törvény magánfelek okiratainak a megőrzésére is, ami azután lényegében rendi levéltárrá tette, mely voltaképpen a mai Országos Levéltárnak csak egyik osztályát képezi. 1848-ban a Magyar Tudományos Akadémia tesz lépéseket egy »álladalmi közlevéltár felállítására, melyre azonban csak a kiegyezés után került sor.

A kiegyezés után a Magyar Történelmi Társulat kezdeményezésére indul meg a dikaszterialis és tartományi kormányzervek irattáraiból egyesített központi M. kir. Országos Levéltár átszervezése, szakszerű rendezése és tudományos közgyűjteménnyé való átalakulása, mely magába foglalja az 1848-ban megszűnt központi kormányshékek és a kir. Kúria irattárain kívül az 1848—1849. magyar minisztériumnak, az abszolút korszak központi igazgatási fórumainak és bíróságainak irattárait is.

Nagy haladás tapasztalható az Országos Levéltár történetében, midőn az 1880-as években szakképzett tisztviselők léptek be a hivatalnoki karba. A világháború után a levéltári vezetőség keresztülvitte gróf Khuen Héderváry Károly és gróf Klebelsberg Kunó támogatásával a levéltár új várbeli épületének felépítését és berendezését, ahová 1923-ban költözött át.

Szervezetileg az Országos Levéltár a belügyminisztérium alá tartozott. Megfelelő helyét a tanácsköztársaság alatt foglalta el, amidőn a közoktatási népbiztosság 26. K. N. sz. rendeletével a belügyi népbiztosság alól a közoktatási népbiztosság alá helyezte át. A forradalom után azonban ez a rendelkezés is hatályát veszítette és csak az 1922: 17. tc. 31. §. mondja ki, hogy »az Országos Levéltár a m. kir. belügyminisztérium hatásköréből a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe utaltatik át.«

Az 1922:19. tc. az országos levéltárat az újonnan alkotott Országos Magyar Gyűjteményegyetem részévé tette. Ezzel feladatköre is lényegesen megváltozott és az addig túlnyomóan nemesi ügyek intézésével foglalkoztatott munkaerők ezentúl a Gyűjteményegyetembe foglalt intézmények feladatává tett tudományos feladatok végzésére helyezték át munkáldodásuk súlypontját. Szervezetében ezután csak annyi változás történt, hogy az 1934:8. tc. értelmében a M. kir. Országos Levéltár közös címébe foglalt Kormányhatósági Levéltár és Magyar Nemzeti Múzeum Levéltára az e törvény által újonnan szervezett s a Gyűjteményegyetem helyét elfoglaló Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozik.

Ugyancsak e törvény 12. §. kimondja, hogy az állami főbb hatóságoknak és hivataloknak 32 esztendő és ennél régebbi keletű hivatalos iratait további megőrzés végett az Országos Levéltárnak kell átadni, ami a most működő minisztériumok irattáaira nézve az 1867—1896. években már korábban megtörtént.

Országos magyar szépművészeti múzeum.

A Szépművészeti Múzeum a millenárius idők alkotásai közé tartozik. Az 1896:8. tc. a honalapítás ezredik évfordulójának megörökítésére alkotandó művek között szépművészeti múzeum felállítását rendeli el és gondoskodik annak anyagi feltételeiről. A cél volt a már meglévő közgyűjtemények (Országos Képtár, Nemzeti Múzeum képtára, Történeti Képcsarnok) művészi muzeális anyagának egyesítése.

Az Országos Képtár, mely a Szépművészeti múzeum gyűjteményének alapját képezi az Eszterházy-gyűjteményből alakult. Ezt herceg Eszterházy Miklós alapította, 1865-ben hozták haza Bécsből és a Magyar Tudományos Akadémia palotájában állították fel. Az 1871:11. tc. alapján e gyűjtemény (képtár, grafikai gyűjtemény, könyvtár) az ország részére megvásároltatott, ugyané törvény abból Országos Képtárát. létesített, mely nevet a Szépművészeti Múzeumba való beolvadásáig viselte. A Magyar Nemzeti Múzeum képtára, melynek alapját a Pyrker egri érsek adománya képezi és mely 1846-ban nyílt meg, 1906-ban szintén kivált az anyaintézetből és a Szépművészeti Múzeumba olvadt.

Ezekből és a ma is külön kezelt történelmi arcképcsarnok anyagából alapított múzeumot az akkorra felépült új városligeti palotájában 1906-ban a király jelenlétében nyitották meg.

Gyűjteménye képtár-, szobor- és grafikai osztályra oszlik, melyet szakkönyvtár és fényképgyűjtemény egészít ki. Ide tartozik azonban még a történelmi arcképcsarnok, a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum és az Új Magyar Képtár.

A Történelmi Arcképcsarnok, mely 1884-ben keletkezett, nem annyira művészi, mint inkább történelmi fontosságú festészeti, grafikai és plasztikai anyag összefoglalására szolgáló gyűjtemény. A kiállításra méltó rész a Magyar Tudományos Akadémia épületében helyeztetett el.

A Hopp Ferenc Keletázsiai Múzeumot Hopp Ferenc műgyűjtő alapította, ki Andrassy-úti házát, kertjét és a benne felhalmozott gyűj-

teményt 1919-ben a magyar államnak adományozta abból a célból, hogy abban a magyar közgyűjteményekben őrzött keletázsiai anyag egyesíthessék. Az anyag kínai, japán, indiai és perzsa eredetű műtárgyakból áll s legnagyobb része az alapítótól származik.

Ugyancsak külön osztályt képez a régi műcsarnok épületében 1928-ban megnyílt Új Képtár, mely a legújabb irányokat foglalja magába.

Szervezetileg a Szépművészeti Múzeum az 1922: 19. tc. értelmében az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetébe került. Az 1934: 8. tc. a Gyűjteményegyetemet megszüntetvén, a Szépművészeti Múzeum is a Nemzeti Múzeum szervezetében egyesítettet.

Országos magyar iparművészeti múzeum.

Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumot az ipari termelés művészi színvonalának emelésére Európaszerte érezhető törekvés hozta létre 1873-ban az Országos Iparegyesület és a Képzőművészeti Társulat kezdeményezésére, mely öt évvel később állami kezelésbe vétetett. Gyűjteményének alapját a bécsi kiállításon 1873-ban vásárolt műtárgyak képezik, melyhez a hazai termelés és a Xantus-féle keletázsiai expedíció gyűjteménye járult. 1881-ben a Nemzeti Múzeum kultúrtörténeti anyaga az Iparművészeti Múzeum gyűjteményének kiegészítésére e múzeumnak engedtetett át. A milléniumig elhelyezése csak ideiglenes volt. Ekkor azonban elfoglalta az Iparművészeti Iskolával együtt a mai Üllői-úti palotáját.

Ilyen szoros kapcsolatba hozva az Iparművészeti Iskolával fokozottabban képes betölteni a múzeum céljához szintén hozzátartozó pedagógiai feladatokat. Célja a múzeumnak emellett a hazai iparművészet fejlődését bemutató anyagnak az; összegyűjtése, melyet a külföldi műipar jellemző példáival egészít ki.

Anyaga szakok szerint több csoportra oszlik. így vannak: kerámiai, textil, bútor, fafaragás és kisplasztika, ötvös, zománc, üveg, lakk, bőr, ón, vas- és fémmunkák. A múzeumban vannak idegen letétek is, melyek közül a legértékesebb az Eszterházy-család fraknoi hitbizományának letétje.

Országos Ráth György múzeum. A Ráth György Múzeum az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum kiegészítő részét képezi. Özv. Ráth Györgyné 1906-ban férjének igen gazdag gyűjteményét az országnak adományozta, melyet az 1907: 13. tc. elfogadott és abból az Országos Ráth György Múzeumot létesítette.

Az Országos Ráth György Múzeum gyűjteményének kiegészítését és gyarapítását szolgálja özv. Ráth Györgyné Ráth György múzeumi alapítványa az 1915 szeptember 16-án kelt végrendelet és az 1925 február 19-én jóváhagyott alapítólevél alapján.

Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum szervezetileg az 1922 r 19. tc. értelmében a Gyűjteményegyetem, az 1934:8. tc. értelmében pedig a Magyar Nemzeti Múzeum részévé vált.

Országos könyvforgalmi és bibliographiai központ.

A szellemi élet nemzetközi kialakulásának igen fontos tényezője a nemzetközi kiadványcsere. Erre már 1886-ban több állam az úgynevezett brüsszeli egyezményt kötötte, melynek értelmében a résztvevő államok kötelezik magukat, hogy hivatalos kiadványaikat egymással kicserélik, a szállítást államköltségen bonyolítják le és a kiadványcsere lebonyolítására külön hivatalt állítanak fel. Az egyezményhez később újabb államok csatlakoztak, de az általános csak akkor lett, midőn a népszövetség tagjait a brüsszeli egyezményhez való csatlakozásra szólította fel.

Magyarország 1923 január 1-től csatlakozott az egyezményhez és a tranzakció lebonyolítására a közoktatási kormány megszervezte az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot, melynek hatásköre a szervezésnél a csere egyszerű lebonyolításán kívül még széles alapon kiterjesztett. A csereforgalom megkönnyítésére történt nevezetesen a fokozatosan megszerkesztett központi címjegyzék összeállítása legjelentősebb könyvtáraink anyagáról, továbbá a tudományos kiadványoknak idegen nyelvű összefoglalással való ellátása.

A Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot szervezi az 1922:19. tc. értelmében a 394/1923. V. K. M. sz. rendelet.

Feladata: a nemzetközi könyvforgalom adminisztrációjának lebonyolítása és közgyűjteményeink külföldi könyvanyagának nyilvántartása. Nyilvántartja Magyarország 20 legfőbb könyvtárának gyarapodását és könyvtári tudakozó szolgálatot teljesít.

A Központ hatásköre részletesen az 5651/1924. M. E. sz. rendeletben foglaltatik. Hatásköre kiterjed a következőkre: *a)* a hivatalos kiadványok nemzetközi cseréjére, *b)* a tudományos és irodalmi kiadványok nemzetközi cseréjére, *c)* külföldi könyv és folyóirat beszerzésére, *d)* könyvforgalom kulturális ellenőrzésére, *e)* a külföldről csereként érkező és az állami támogatással megjelenő tudományos kiadványok szétosztására, *f)* a csereanyag bibliográfiai nyilvántartására és közgyűjteményeink egyetemes címjegyzékére, *g)* van véleményező hatásköre.

Szervezetileg a Központ az Országos Magyar Gyűjteményegyetembe tartozott, majd az 1934:8. tc. azt megszüntetvén, jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetébe helyeztetett, amennyiben az annak részét képező Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége felügyelete és irányítása alá került.

Magyar biológiai kutató intézet. (Tihany.)

450

Magyarországon biológiai állomás felállításának tervét először a Természettudományi Társulat állattani osztályában vetette fel Vangel Jenő 1892-ben. Egy fiumei és egy balatoni állomás felállítását tervezték, és bár később id. Lóczy Lajos is hangoztatta annak szükségességét, egyelőre az nem valósult meg. Végül 1925-ben Csiky, Hankó és Hóman Bálint egyetemi tanárok rendeztek be Révfülöpön egy kisebb állomást. Ez

adta azután gróf Klebelsberg kultuszminiszternek az indítóokot arra, hogy egy nagyobb szabású biológiai állomás létesítését határozta el és erre a célra a tihanyi félszigeten megfelelő területet vásárolt. 1926 augusztus 25-én megtörtént az új állomás alapkövének letétele.

Célja: a Balaton, továbbá a többi magyar édesvizek és partvidékek biológiai vizsgálata és az ily irányú kutatások előmozdítása, továbbá a biológia, illetve élettan mindazon részének vizsgálata, melyeket az intézet felszerelése lehetővé tesz. Közép-és polgári iskolai tanárok és egyetemi hallgatók részére az intézet tanfolyamokat rendez.

Az intézet az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsának igazgatása alá tartozott. Vezetője a tanács javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kinevezett igazgató. Tudományos munkájának irányítására az igazgatóság hivatott, melynek tagjai a Tanács tagjai közül, ennek javaslata alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megbízott két egyetemi tanár, továbbá az igazgató. A Gyűjtemény egyetemet megszüntető 1934:8. tc. ezt a kapcsolatot a kutató intézet és a Gyűjteményegyetem tanácsa között szintén megszüntette.

Az 1934:8. tc. 9. §-ában foglalt felhatalmazás alapján a magyar biológiai kutató intézet szervezeti és igazgatási szabályzatát a 17.300/1936. V. K. M. sz. rendelet állapította meg. E szerint az Intézet a magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter közvetlen rendelkezése alatt álló tudományos intézet, melynek célja a biológiai tudományok egész körére kiterjedő kutatómunka, a kutatás eredményeinek hivatalos kiadmányok útján való ismertetése, mely kiadmányok útján az Intézet összeköttetést tart fenn a hazai és külföldi tudományos intézményekkel. Az intézet a közép-és polgári iskolai tanárok továbbképzése és a vizsgálati módszerek bevezetése céljából ezután is rendez két-három hetes tanfolyamokat.

Az Intézet két osztályra tagozódik: 1. a Balaton, továbbá a magyar vizek és partvidék biológiai vizsgálatával, valamint minden irányú növény- és állattani kutatásokkal foglalkozik, 2. a biológiának az első osztály által nem művelt ágaival foglalkozik. Az osztályok vezetésével a vallásos közoktatásügyi miniszter egy-egy osztályigazgatót bíz meg hat évi időtartamra. Az intézet ügyvitelének felelős vezetője az ügyvezető-igazgató, aki a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos tisztviselői létszámába kinevezett állami tisztviselő. Az Intézet legfőbb adminisztratív szerve az igazgatóság, melynek tagjai a két osztályigazgató és az ügyvezetőigazgató.

Az Intézet tudományos működése tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter véleményező és a szakszerű ellenőrzést gyakorló szerve a Kutató Intézeti Tanács, melynek elnöke a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke, vagy az állandó helyettesítésével megbízott tanácsstag. A Tanács tagjai a két osztályigazgató, az ügyvezetőigazgató, az Országos Magyar Természettudományi Múzeum egy, továbbá állattárának és növénytárának egy-egy főtisztviselője, három egyetemi nyilvános rendes, vagy rendkívüli tanár és a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatója.

Az Intézet vagyona: ingatlanai, tartozékai és tudományos felszerelések az 1934:8. tc. értelmében a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonát képezik. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát az intézeti vagyon használata kapcsán ellenőrzési jog illeti meg.

Konkoly Thege Miklós alapítványú m. kir. csillagvizsgáló 451 intézet. (Budapest.)

A szépen fejlődő magyar csillagászat ügyét a szabadságharc és az azt követő események teljesen tönkretették. Azt a teljes ismeretlenségből és elhanyagoltságból Konkoly Thege Miklós fáradozásai és áldozatkészsége emelték ki. Ő alapította 1871-ben az ógyallai csillagvizsgálót és jórészt az ő ösztönzésének volt az eredménye, hogy rövid időn belül még három csillagvizsgáló létesült (kalocsai, herényi és kiskartali). Ezek azonban részben megszűntek (herényi, kartali), részben pedig (a kalocsai) nem tudta a fejlődés tempóját átvenni és jelentéktelenné vált.

Az ógyallai csillagvizsgáló alapítójának áldozatkészsége folytán a múlt század nyolcvanas éveiben nemzetközi viszonylatban is tekintélyes intézetté fejlődött és főleg spektrumkatalógusa révén vált ismertté. 1898-ban a nemzetközi Astronomische Gesellschaft tartotta első budapesti konferenciáját és ezzel elősegítette az ógyallai csillagvizsgáló államosításának ügyét, mely 1899-ben meg is történt. Ettől kezdve az ógyallai intézet mint »Konkoly-alapítványú m. kir. asztrofizikai obszervatórium« működött 1918-ig.

A cseh megszállás hírére az intézet alkalmazottai a műszerek nagy részét Budapestre szállították, majd miután a cseh kormány az intézetet átvette, az intézet egész személyzete szintén ide költözött. Hosszas tárgyalások után a csillagvizsgáló intézet elhelyezésére a főváros által adományozott svábhegyi területen 1921-ben megindultak az építkezési munkálatok. Ezek az építkezések 1926-ban már nagymérvű előhaladást mutattak és az intézet teljes erővel megkezdhette működését. Bár teljesen még nem tekinthető felszereltnek, de már mai állapotában is Európa egyik legjelentősebb obszervatóriumai közé tartozik.

A svábhegyi csillagvizsgáló az Országos Magyar Gyűjteményegyetem felállítása után szintén a Gyűjteményegyetem szervezetébe illesztették be, az 1934:8. tc. azonban a Gyűjteményegyetemet megszüntette és így ez a kapcsolat is megszűnt.

A Pázmány Péter Tudomány Egyetem 300 éves évfordulóját megörökítő 1935: 5. tc. a csillagvizsgáló intézetet a Pázmány Péter tudományegyetemnek ajándékozta összes épületeivel, tartozékaival, mindennemű tudományos és egyéb felszereléseivel együtt.

Budapesti földrengési obszervatórium.

452

Már az 1881-ben a Magyarhoni Földtani Társulat kebelében alakult Állandó Földrengési Bizottság egy kisebb földrengési obszervatóriumot szerelt fel. Egy állandó, jól felszerelt obszervatórium hiányát azonban a hazai és külföldi tudományos körök egyaránt érezték. Végre 1905-ben dr. Kövesligethy Radó egyetemi tanár megszervezte a földrengési obszervatóriumot a földrengési számoló intézettel együtt. 1909-ben a Földrengési Obszervatórium a Meteorológiai és Földmágnességi Intézettől átveszi a makroszeizmikus szolgálatot, úgyhogy most az összes földrengések észlelése és feldolgozása az obszervatórium feladata lett.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1927. április 27-én kelt 8714/1927. V. K. M. sz. rendeletével a Földrengési Obszervatóriumot és a Földrengési Számoló Intézetet Budapesti Földrengési Obszervatórium néven egyesítette és az Országos Magyar Gyűjteményegyetemhez kapcsolta. A Gyűjteményegyetem megszüntetésével azonban ez a kapcsolat szintén megszűnt.

A budapesti kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem 300-ik évfordulóját megörökítő 1935: 5. tc. a budapesti földrengési obszervatóriumot mindennemű tudományos és egyéb felszerelésével együtt az egyetemnek adományozta.

Bábaképző intézetek. (3)

453

A bábák kiképzetésének hivatalos előmozdítása 1744-től tapasztalható, amikor helytartótanácsi rendelet jelent meg a bábák számára tartandó tanfolyamokról. A bábaképzés és képesítés 1774-ben az egyetemre bízott, mikor a bécsi egyetemen az idevonatkozóan kipróbált szabályt a nagyszombati egyetemre is kiterjesztették. A bábaképzés ügye nem mutat változást 1867 után sem. A bábákat továbbra is a szülészeti tanára képezi és a dékán jelenlétében vizsgáztatja.

1873-ban történt meg az első bábaképző intézetek felállítása Nagyváradon és Pozsonyban, melyeket a továbbiak követtek.

A bábaképző intézet szülészeti és nőgyógyászati osztállyal bíró kórház, melynek rendeltetése okleveles szülésznők képzése. Közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszternek vannak alárendelve.

1891 után gyors fejlődés érezhető a bábaképzés terén, úgyhogy Nagy-Magyarországon már 13 intézetünk volt. Trianon után ebből megmaradt hét. Ezek közül a három vidéki egyetem székhelyén levő az egyetem szülészeti és nőgyógyászati osztályával került kapcsolatba, de ott ma is folyik bábaképzés, a szekszárdi intézet 1932-ben takarékosági okokból megszűnt és közkórházzá alakult át, úgy hogy három önálló bábaképzőintézetünk maradt: Budapesten, Szombathelyen és Szolnokon.

A tanfolyam 1920-ban öt hónapról tíz hónapra emeltetett. A kiképzés elméleti és gyakorlati. A tanfolyam végén a jelöltek az igazgatótanár és a minisztérium két kiküldöttje jelenlétében vizsgát tesznek, melyről oklevelet kapnak.

Az intézet élén áll az igazgatótanár, kit a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevez ki. Tagjai a tanársegédek, kiket az igazgató előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősít meg és vannak még díjtalan gyakornokok. A budapesti bábaképző intézet gazdasági ügyek szempontjából a Pázmány Péter Tudományegyetem gazdasági igazgatóságának van alárendelve.

Az intézetbe való felvétel kérdését befolyásolja a Vas népjóléti miniszter által kísérletképpen rendeleti úton életbeléptetett új szülészeti rendtartás, mely a gyakorlatban bevált és annak törvénybeiktatására megtörténtek az előkészületek. Az új szülészeti rendtartás igen fontos újítása a bába numerus klauzus életbeléptetése, mely a bábáktól megkívánt erkölcsi és korbelt követelményeken felül, a felvételt a szükséglethez szabja, aminek megállapításánál a szülészeti ügyek kormánybiztosának is szerepe

van. így akarják a túltermelést és az egyes helyek túlzásúfolását megakadályozni. A 17.067/1928. V. K. M. sz. rendelet értelmében pedig minden bábaképezde csak a saját kerülete részére képez bábát, illetve onnan vesz fel jelöltet.

Pasteur-intézet. (Budapest.)

454

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1890 január 18-án kelt 57.405/1890. sz. rendelettel a budapesti egyetem tanácsának felterjesztésére engedte, hogy Pasteur-intézet létesíttessék, mely Högyes Endre professzor vezetésével az egyetemi általános kór- és gyógytani intézettel kapcsolatban ugyanazon évben meg is kezdte működését. 1904 óta önálló kórháza van.

Egyházi ügyek.

Kongrua ügy.

455

A törvényesen bevett vallásfelekezetek lelkészeinek jövedelemrendezéséről az 1898: 14. tc. rendelkezik. Minthogy azonban a latin, görög és örmény szertartású katolikus lelkészek jövedelmének kiegészítése még nem volt kellően előkészítve, így ezt csak az 1909: 13. tc. rendezi, mely egyes pontokban a korábbi törvényt kiegészítette, illetve módosította.

A törvényesen bevett vallásfelekezetek lelkészeinek jövedelmét e törvények 1600, illetve 800 koronára rendelik kiegészíteni, a segédlelkészi állások jövedelmét pedig az 1909: 13. tc. 1000, illetve 800 koronára. A magasabb kiegészítési összeget csak az a lelkész igényelheti, aki igazolja, hogy az illető hittudományt valamely hittani intézetben, a hazai középiskola nyolc osztályának elvégzése után legalább három évig tanulta, abból vizsgát tett és hitfelekezete részéről szabályszerű képesítést nyert. Az 1909: 13. tc. ehhez még a magyar nyelv bírását is megkívánja. Egyébként csak az alsóbb skálára lehet a lelkésznek igénye.

Különbég van a katolikus és a más bevett vallásfelekezetek lelkészeinek jövedelemkiegészítése között a fedezet tekintetében. A nem katolikus lelkészek kongruája teljes mértékben az államkincstárból fedeztetik. Ezzel szemben az 1909: 13. tc. törvényerőre emelte a Katolikus Kongrua Bizottságnak a történeti fejlődés alapján megalkotott véleményét, amely szerint a katolikus lelkészek és segédlelkészek kongruaszükséglete elsősorban a magyar vallásalapból fedezendő, mint amely alap kezdettől fogva a katolikus alsópapság felsegélyezésére szolgált. Második fedezeti forrás a nagyobb egyházi javadalmak tehermentes jövedelme és amennyiben e két forrásból a szükséglet fedezhető nem lenne, az államkincstár veendő igénybe.

A kongruaigény megállapításához szükséges a lelkészi jövedelmek összeírása. A katolikus lelkészekre nézve ennek a felülvizsgálására és az igény megállapítására szolgál a korábban szervezett Kongrua Bizottság 4s az 1909-ben szervezett Kongrua Tanács.

Országos katolikus kongruatanács (Budapest.)

456

A lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898: 14. tc.-et módosító 1909: 13. tc. 7. §-a kimondja, hogy a jövedelmi összeírásoknak a jövőben esetleg szükséges kiigazítása, valamint a jövedelmi kiegészítésre való igények újbóli megállapítása tekintetében a véghatározás, a miniszter hozzájárulásának fenntartásával egy oly bizottság által történik, amelyben a lelkészi jövedelem kiegészítéséhez járuló három tényező a hozzájárulás arányában lesz képviselve. Ennek megfelelően a mindkét szertartású katolikus alsóbb világi papság kongruaügyének évenkénti megállapítása, valamint az egyházi forrásból eredő járulékok kezelésének ellenőrzése céljából Őfelsége, mint Főkegyúr 1909 szeptember 24-én kelt legfelsőbb elhatározásával Országos Katolikus Kongruatanács szervezését rendelte el.

A Tanács elnöke a mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszter. Tagjainak száma 15-ben állapított meg oly módon, hogy a tagok által a lelkészi jövedelem kiegészítéséhez hozzájáruló három tényező, (a magyar vallásalap, a püspöki kar és az államkincstár) a hozzájárulás arányában legyen képviselve. Az ügyek előkészítése és a tanácsülésen való előadása céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszter a minisztérium fogalmazó-személyzetéből előadót rendel ki.

A Tanács az eleje utalt ügyeket részint teljes ülésben, részint albizottságokban intézi el.

Katolikus központi kongruabizottság. (Budapest.)

457

A kongruabizottság elnöke az egri érsek. Tagjai: a püspöki kar kiküldöttei, az érdekelt minisztériumok képviselői és még egyes meghívott egyházi és világi katolikus férfiak. Hatásköre a stóladíjak és a lelkészi és kántori párbér és annak megváltása körébe tartozó kérdésekre terjed ki. A miniszter tanácsadó szerveként működik. Ez a bizottság állítja össze a kongrua összeíróívet, így a kongrua bevezetése és az 1927-ben végrehajtott reform alkalmával birt nagyobb hatáskörrel. A szükséghez képest évenként négyszer tart üléseket.

Katolikus tanügyi tanács. (Budapest.)

458

1898-ban alakult véleményezőszerv, amely ma a hercegprímás által 1921-ben jóváhagyott szabályzat szerint működik, amely feladatát és összetételét is módosította.

A Katolikus Tanügyi Tanács, mint a püspöki kar véleményező szerve nevelési és oktatásügyi kérdésekben figyelemmel kíséri az általános nevelési és oktatásügyi mozgalmakat, a tankönyvirodalmat, tanterveket, törvényjavaslatokat, gondoskodik, hogy ily kérdések a katolikus elvek szerint kerüljenek a katolikus köztudatba.

Elnöke a püspöki kar által megbízott megyéspüspök, vagy rendfőnök, van ezenkívül másod-és ügyvezető alelnöke, titkára, 12 előadó-tanácsosa és 40 tanácstagja.

Már I. Ferdinánd uralkodása alatt az 1548. évi (XII.) dekrétum 12-ik cikkében kimondatott, hogy a pusztán maradt egyházi javakat és azok jövedelmét katolikus egyházi célokra (a reformáció ellen, iskolák építésére) kell fordítani.

II. Ferdinánd 1625-ben a főpapok ingóhagyatékának felét az alap növelésére rendeli fordítani, III. Ferdinánd 1650-ben, majd hosszabb zavarok után III. Károly 1733-ban a kamara jövedelmeiből 16 ezer forint évi összeget rendel az alap javadalmazására. Ez a járulék képezte a Cassa Parochorum alapját, melynek jövedelmei katolikus istentiszteleti célokra, egyházi építkezésekre, papnevelő intézetek fenntartására fordítottak és melynek igazgatását III. Károly 1733-ban az esztergomi érsek elnöklete alatt álló kflön bizottságra ruházta.

A jezsuita-rendnek 1773-ban történt feloszlatása után Mária Terézia 1773 szeptember 20-án a magyar királyi helytartótanácsához intézett leiratával a gazdátlanává vált javak feletti rendelkezést legfőbb kegyúri jogánál fogva saját hatáskörébe tartozónak nyilvánította s elrendelte, hogy helytartótanácsi és kamarai hivatalnokokból, egyházmegyei férfiakból és az illető vármegyék alispánjaiból a jezsuiták vagyonának átvételére bizottságok szerveztessenek. Az alapok most egyideig a magyar királyi kamara kezelése alá kerültek. A Rátio Educationis 1777-ben már nagy szerepet ad a tanulmányi alapnak és annak igazgatását a közigazgatási kormányzásokra (Politica Dicasteria) bízta. Mária Terézia 1780 március 25-én kelt ünnepélyes alapítólevelében a jezsuiták javait visszavonhatatlanul a tanulmányi alapnak adományozta (a nagyszombati társház azonban az egyetemnek jutott) s az alap adminisztrációját a helytartótanács kebelében szervezett tanulmányi bizottságra bízta.

A mai vallásalapot tulajdonképpen II. József létesítette 1782 szeptember 10-én kelt leiratával, melyben az általa megszüntetett szerzetesrendek vagyonát a lelkészségek gyarapítására s jobb javadalmazására, a lelkészi pénztárhoz (Cassa Parochorum) csatolta, s az alap adminisztrációját a kamarára bízta. Majd 1783-ban elrendelte, hogy az üresedésben lévő egyházi javak időközi jövedelmei is az alaphoz csatoltassanak. II. József a tanulmányi alapokat a kincstárba olvasztotta és elrendelte, hogy az ország iskolai szükségletei a kincstárból fedeztessenek. E rendelet végrehajtásaképpen a helytartótanács 1782-ben a tanulmányi alap összes javait további kezelés végett a m. kir. kamarának át is adta. I. Ferenc azonban 1793-ban a tanulmányi alapot a kamara kezelése alól kivette és a helytartótanácsra bízta, amivel a korábbi állapot állott helyre.

1791-ben a 67-ik tc.-ben és 1827-ben a 8-ik tc.-ben eredménytelen kísérletek történtek az alap törvényhozási szabályozására. 1857-ben az alap 3 millió forint úrbéri kártérítési összeggel gyarapodott, amelyet a püspökök felajánlottak s amelynek fejében a várerődítési segély fizetésének kötelezettsége alól felmentettek.

Alaptőke állománya körülbelül 10 millió korona volt a háború előtt, fekvőségeinek területe 165.000 katasztrális hold. Az alapra vonatkozó legfőbb kegyúri jogot Őfelsége korábban a kamara, vagy a helytartótanács útján, az 1848: 3. tc. értelmében pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter által gyakorolja. Az abszolutizmus alatt a kincstár kezelte, 1865-ben a helytartótanács kezelése alá került, melynek kebelében külön

bizottság, a Catholica Commissio alakult véleményező testület gyanánt. 1868 óta az állami költségvetésben nem szerepel, hanem költségvetése és zárszámadása külön jelenik meg. 1880 május 21-én kelt leiratával Őfelsége az alap kezelésének felügyeletére egyházi és világi férfiakból felügyelő és ellenőrző bizottságot rendelt. Bíróság előtti képviselőjére a közalapítványi ügyigazgatóság hivatott.

Magyar kat. vallás- és kat. tanulmányi alapokra felügyelő és 460 azok kezelését ellenőrző időleges bizottság. (Budapest.)

A katolikus vallási és tanulmányi alapok felügyeletét és kezelésének ellenőrzését egy 1880 május 21-én kelt legfelsőbb elhatározás részben egyházi, részben világi férfiakból álló 18 tagú három évenként megújítandó felügyelő és ellenőrző bizottságra bízta (röviden 18-as bizottság), mely azóta mint időleges bizottság folytatja működését.

A bizottságnak csak ellenőrző és véleményező hatásköre van. A bizottság elnöke mindig világi ember, társelnöke a mindenkori hercegprímás. Mióta a királyi trón betöltve nincs, mindig a régi bizottság működik és csupán kiegészítetik a püspöki kar és a miniszter véleménye alapján.

Királyi adományozásból egyházi javakat élvező róm. kat. és 461 görög kat. főpapok elhalálózása után a javadalmi törzsvagyon elkülönítése, valamint a hagyatékok rendezése felett végrehajtási joggal felruházott vegyes bizottság. (Budapest.)

A királyi adományozásból egyházi javadalmazást élvező róm. kat. és görög kat. főpapok hagyatéki ügyében követendő eljárást az igazságügy-miniszter és a vallás- és közoktatásügyi miniszter által az 1881:59. tc. 109. §-ban nyert felhatalmazás alapján kiadott 13.249/1883. I. M. sz. rendelet szabályozza.

Ezen főpapok (érsek, püspök, apát, prépost) hagyatékát az a vagyon képezi, amely az általuk élvezett javadalom ingó és ingatlan törzsvagyonának elkülönítése, a javadalmi értékeknek az átadáskor volt állapot szerinti kiegészítése és a Kollonics-féle egyezmény értelmében a javadalomnak ingyen visszamaradó felszerelvény és egyéb értékek elkülönzése és kiválasztása után fennmarad.

Az elkülönítés, kiegészítés és az egész eljárás lebonyolítására miniszteri biztos küldetik ki, aki az eljárás lefolytatása után összeállítja az előleges leszámolási okiratot, azt közli a jelenlevő örökösökkel, akik úgy a leszámolási okira, mint az annak alapját képező összeírásokra, leltárra, valamint a szakértői véleményekre akár a közlés alkalmával azonnal, akár a miniszteri biztostól kért legfeljebb 30 napi határidő alatt észrevételeket tehetnek, amiket jegyzőkönyvbe kell foglalni, illetve ahhoz kell csatolni. Ily esetben a miniszteri biztos felsőbb jóváhagyástól függően egyezséget köthet az örökösökkel.

Ha a felülvizsgálatot végző vallás- és közoktatásügyi miniszter a leszámolási okiratot, vagy az egyezséget nem fogadja el, az ügyet végérvényes döntés végett egy e célból alakított bizottság elé utalja, amiről az örökösöket is értesíti. Ide utalandó az ügy akkor is, ha az örökösök a leszámolási okiratot nem fogadják el és velük egyezség sem jött létre.

E kérdések eldöntésére évről-évre január havában vegyes bizottság alakíttatik. A bizottság elnöke a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Tagjai: az igazságügyminisztériumnak, pénzügyminisztériumnak, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak egy-egy tanácsosa, vagy esetleg a kir. kincstári jogüggyek, vagy a közalapítványi ügyek igazgatói, akiket az illető miniszterek neveznek ki, a kir. Kúriának két bírása, akiket az igazságügyminiszter nevez ki, egy az elhunyt főpapnak vérrokonai, vagy végrendeleti örökösei által esetről-esetre kijelölt egyén. Ha ez utóbbiak nem jelölnek ki senkit, a bizottság hatodik tagját az igazságügyminiszter a Kúria bírái közül rendeli ki. Előadó a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kinevezett tag, jegyzőt a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendel ki minisztériuma köréből, ugyancsak a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézkedik a bizottság összehívására, valamint határozatainak kiadására nézve is.

Nem állami tanszemélyzet nyugdíjügyeit szabályozó 1914:36. 462 tc. végrehajtására kirendelt országos bizottság. (Budapest.)

Az 1914:36. tc. 104. §. szerint: az 1894:27. tc. (12. §.) alapján szervezett és a jövőben is fentartandó országos tanári nyugdíjbizottság szervezetét és ügyrendjét a vallás- és közoktatásügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértően állapítja meg.

Mínthogy az 1928:28. tc. rendelkezése szerint e törvény hatálya a nem állami tanítókra és óvókra is kiterjesztetett, e bizottság szervezetét és ügyrendjét a 210/1926. V. K. M. sz. r. a 4103/1917. V. K. M. sz. r.-től részben eltérő módon szabályozta.

A bizottság elnökből, előadóból, jegyzőből (csak tanácskozási joggal), számvevőségi szakközegből (csak tanácskozási joggal) és öt bizottsági tagból áll.

Elnök: a nem állami tanszemélyzet országos nyugdíjintézetének ügyeit ellátó ügyosztály főnöke. Előadóját és jegyzőjét a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízza meg az ügyosztály, illetve a minisztérium fogalmazói személyzete közül. Számvevőségi szakközegét az ügyosztály mellé rendelt számvevőség tagjai sorából a bizottság elnöke bízza meg. Bizottsági tagok: a pénzügyminisztérium, a közalapítványi ügyigazgatóság, a tanárok, tanítók képviselője s az országos nyugdíjintézet ügyeit intéző ügyosztály főnökének helyettese. A közalapítványi ügyigazgatóság képviselőjét a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a pénzügyminiszter képviselőjét a pénzügyminiszter nevezi ki öt-öt évi időtartamra. A tanárok képviselőjét az Országos középiskolai tanáregyesület által az érdekelt felekezeti tanáregyesületek, a tanítók képviselőjét a Magyar-

országi tanítóegyesületek országos szövetsége által az érdekelt felekezeti tanítóegyesületek bevonásával javaslatbahozott három-három tag közül ugyancsak öt évi időtartamra a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

A pénzügyminiszter képviselője kívánhatja valamely ügyben a pénzügyminiszter hozzájárulását, mikor is az csak ezzel válik végrehajthatóvá. A hozott határozatok csak a jegyzőkönyvnek államtitkári, illetve miniszteri (elvi jelentőségű határozatok esetében) jóváhagyása után hajthatók végre.

A bizottság hatáskörébe tartozik: javaslattétel az 1914:36. tc. alá tartozó ügyekre vonatkozóan, elbírálja az ellátási eseteket, megállapítja a törvény 90. §. alapján visszamenő hatállyal felvett tanintézetek alkalmazottai nyugdíjjogosultságának kezdőpontját, elbírálja a törvény 105. §. alapján az országgyűlés elé terjesztendő évi jelentés adatait, tárgyalja a kecskeméti árvaházra vonatkozó évi jelentést s az árvaház benépesítésére vonatkozó javaslatokat, tárgyal minden elvi kérdést s az ezek alapján kiadandó körrendeleteket, megvitát minden vitás kérdést, melyet az ügyosztály főnöke, vagy a pénzügyminiszter képviselője a bizottság elé terjesztendőnek talál.

Testnevelési ügyek.

Országos testnevelési tanács. (Budapest.)

463

Az Országos Testnevelési Tanácsot az annak felállítására irányuló több kísérlet és javaslat után a 104.415/1913. V. K. M. sz. rendelet szervezi, mint a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alatt álló véleményező szervezet. Feladata a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívására, vagy esetleg saját kezdeményezéséből az iskolai és iskolán kívüli testnevelés kérdésében, valamint az 1913: 15. tc. által létesített testnevelési alap mikénti felhasználására nézve véleményt mondani és javaslatokat tenni. 1919-ben működését beszüntette és csak 1921-ben kezdte meg újra.

Midőn azonban az állam a testnevelés terén nagyobb feladatokat vállalt magára és a testnevelés ügye egyébként is erősebb fejlődést mutatott, szükség volt egy szakférfiakból álló középfokú szervre, mely az egész testnevelés ügyét egységes szempontok alapján intézni képes.

Szükséges volt tehát az Országos Testnevelési Tanács átszervezése, amely az 1921: 53. tc. 10. §. alapján a 9000/1924. V. K. M. sz. rendelettel indult meg. Hatásköre azonban nem volt végleges. Bővült 1925—1926-ban és módosítást szenvedett később is, míg végül az 1110-0-1/1930. V. K. M. az rendelet összefoglaló egységes szervezeti szabályzatát tette közzé.

Az Országos Testnevelési Tanács úgy az iskolai, mint az iskolán kívüli testnevelési, továbbá társadalmi sportügyekben, mint kezdeményező és

véleményező testület, törvényes jogkörben pedig, mint felügyelő és végrehajtó szerv működik.

Az Országos Testnevelési Tanács feladatához tartozik, hogy felügyel az iskolai és iskolán kívüli testnevelésre, a társadalmi sportegyesületekben és ezek szövetségében folyó munkára, a külfölddel való sportkapcsolatokra, tervezetet készít az állami költségvetésbe a testnevelési célokra évenként felveendő összegre vonatkozóan és az Országos Testnevelési Alap rendeltetésszerű felhasználására vonatkozóan. Az olimpiai ügyek intézését a 96.638/1927. V. K. M. sz. rendelet az 59.858/1914. V. K. M. sz. rendelettel szervezett Magyar Olimpiai Bizottság hatásköréből az Országos Testnevelési Tanács hatáskörébe tette át.

Az Országos Testnevelési Tanács változott jogi helyzete kifejezésre jut abban is, hogy az új szervezeti szabályzata szerint az Országos Testnevelési Tanács saját neve alatt szerződéseket köthet, egyéb jognyilatkozatokat tehet, tulajdont és más dologi jogokat ingatlanban is szerezhet, feladatainak teljesítéséhez szükséges adatok megszerzése végett a hatóságokkal közvetlenül érintkezik.

Élén áll az elnök, ki működését vezeti s az Országos Testnevelési tanácsot hatóságokkal és harmadik személlyel szemben képviseli. Az elnököt a vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára az államfő nevezi ki öt évre. Kinevezés hiányában az elnöki tisztet a vallás- és közoktatásügyi miniszter látja el.

A Tanács többi tagjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki öt évre. Ezek:

- a) társelnök és alelnökök,
- b) főtitkár, szakbizottságok előadói és titkár,
- c) az 1110-05-6/1931. V. K. M. sz. rendelet szerint 40 tanácstag (korábban 30).

A társelnök, egy alelnök és egy előadó kinevezése a honvédelmi miniszter javaslatára, a tisztikar többi tagja, valamint a tanácstagok kinevezése pedig az államfő által kinevezett elnök javaslatára történik. Tisztikarához tartozik még az igazgató, ki, mint az Országos Testnevelési Tanácshoz kinevezett állami tisztviselő, az adminisztratív ügyeket intézi.

A Tanács szervei: a) szakbizottságok, b) elnöki tanács, c) teljes ülés.

Az ügyek előkészítése a szakbizottságokban történik, melyek 1. az iskolai testneveléssel, 2. társadalmi sportegyesületek ügyeivel, 3. iskolán és sportszövetségeken kívül álló testnevelő és testedző egyesületek ügyeivel, 4. olimpiai és egyéb nemzetközi vonatkozású sportügyekkel, külföldi kiküldetések kérdésével és 5. főiskolai testnevelési ügyekkel foglalkoznak. (Ezt a szakbizottságot 1931-ben szervezték.) A szakbizottságok élén lehetőleg az elnökség tagjai sorából felkért tanácstag áll, mint elnök. Tagjait a tanácstagok közül az elnök nevezi ki.

A tisztikar tagjaiból álló elnöki tanács a teljes ülés elé tartozó ügyeket előkészíti, az oda nem tartozókban pedig végérvényesen határoz.

Teljes ülés elé tartoznak az elvi jelentőségű nagyobb segélykiutalások és minden a vallás- és közoktatásügyi miniszter által oda utalt ügy.

A levente-sport országos központja (LESOK). (Budapest.) 464

A magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 93.916/1936. V. K. M. sz. rendeletével jóváhagyta a LESOK szervezeti szabályzatát. A LESOK a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alatt e jóváhagyott szervezeti szabályzat, valamint a belügyminiszter által jóváhagyott levente-egyesületek alapszabályai szerint az OTT harmadik szakbizottságának kebelén belül, mint annak alárendelt és szerves része működő szerv. A LESOK a levente-egyesületek sportbéli működése tekintetében kezdeményező, véleményező és felügyelő szerv. A leventéknek a társadalmi egyesületekben való sportolására vonatkozóan a társadalmi egyesületekkel külön-külön, egyezményeket köt. Ha a LESOK és valamely szövetség között a megegyezés vagy annak végrehajtása körül vitás kérdések merülnének fel, a döntésre az OTT elnöksége hivatott.

A LESOK az OTT harmadik szakbizottsága elnökének irányítása alapján az OTT társelnökének felügyelete alatt működik. Tisztikara: az ügyvezetőigazgató, a főtitkár és a pénztáros, akiket az OTT társelnöke nevezi ki, illetve bízta meg. A LESOK tanácsadó szervei: a LESOK sportbizottsága és a LESOK tanácsa. Végrehajtószervek: a járási (városi), testnevelési vezetők, a törvényhatósági testnevelési felügyelők és a testnevelési kerületi felügyelők.

Országos testnevelési alap.

465

Az Országos Testnevelési Alapot az 1924:3. tc. létesítette.

Forrásai: a lóversenyeknél a kölcsönös fogadásokra feltett összegekből 8%, valamint az üzletszerű, vagy nyilvános versenyfogadásokat közvetítő egyesek és vállalatok részéről fizetett és a földművelésügyi miniszter által megállapított illetékből 2%. Az 1925:3. tc. értelmében minden embersportmérkőzés, vagy mutatvány bevételéből program, vagy kulcs szerinti összeg fizetendő az Országos Testnevelési Alap javára.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a rendelkezésére bocsátott összeget alapszerűen tartozik kezelni és ezen összegeket az Országos Testnevelési Tanács meghallgatásával minden évre előre megszerkesztendő részletes költségvetési tervezet szerint kizárólag a testnevelésnek, valamint a testedzésnek az ország lakosai széles rétegében való meghonosítására és fejlesztésére köteles fordítani.

Testnevelési felügyelők és vezetők.

466

Az 1921:53. tc.-ben nyert felhatalmazás alapján kibocsátott 9000/1924. V. K. M. sz. rendelet szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszter az Országos Testnevelési Tanács javaslata alapján a törvényhatóságokba, azok egész területére kiterjedő hatáskörrel, testnevelési felügyelőt rendel ki.

A testnevelési felügyelő feladata: Előadója a törvényhatósági testnevelési bizottságnak, a törvényhatósági testnevelési bizottság támogatása mellett és utasítása szerint szervezi, vezeti és ellenőrzi az iskolát

elhagyó ifjúság testnevelését, rendelkezik az alája beosztott testnevelési vezetőkkel.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az Országos Testnevelési Tanács javaslata alapján a testnevelési felügyelők mellé *testnevelési vezetőket* oszt be, kik a testnevelési felügyelőnek segédszervei.

Feladata: A törvényhatóság székhelyén, állandó vagy ideiglenes kirendelés esetén pedig a kirendelés helyén mint ifjúsági oktató jár el s magában a Levente-egyesületben közvetlenül látja el az iskolát elhagyó ifjúság testnevelését, a testnevelési felügyelőknak segédkezik.

A testnevelési felügyelők és vezetők a szolgálati helyükön tartoznak lakni s őket a vármegyei, járási, községi és tanügyi hatóságok és hivatalok a testnevelés ügyében támogatni tartoznak.

Törvényhatósági és községi testnevelési bizottságok. 467

Az 1921: 53. tc. 3. §. értelmében: A testnevelésre vonatkozó szükséges intézkedéseket a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. Az iskolánkívüli testnevelés ügyének országos szervezését és irányítását az érdekelt miniszterekkel egyetértve a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézi és a 11. §. értelmében a vallás- és közoktatásügyi miniszter hajtja végre.

E törvényi felhatalmazás alapján adta ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter a 9000/1924. V. M. K. sz. rendeletet, mely az iskolát elhagyó ifjúság testneveléséről is rendelkezik.

A 12. §. felsorolja a testnevelés szerveit. Ezek: az Országos Testnevelési Tanács, a törvényhatósági testnevelési bizottságok, a községi testnevelési bizottságok, a testnevelési felügyelők és vezetők, ifjúsági oktatók és levente-egyesületek.

A 14. §. értelmében minden vármegyében és a th. városokban törvényhatósági testnevelési bizottságot kell felállítani. Ennek összetétele: hat tagot a törvényhatósági bizottság közgyűlése választ, hat tagot a főispán előterjesztésére az országos testnevelési tanács elnöke nevez ki a testnevelés ügye iránt érdeklődő egyének sorából három évre. Vannak ezenkívül hivatalból tagjai a törvényhatósági és közoktatási tisztviselők sorából. Elnöke az alispán, illetve a polgármester.

Feladata: a törvényhatóság területén a testnevelés ügyeinek figyelemmel kísérése, irányítása és véleményadás, gondoskodik a levente-egyesületek megalakításáról és azok fenntartásáról, ifjúsági oktatók számára szaktanfolyamot rendez, ha a községi testnevelési bizottság és községi képviselőtestület a testnevelésre vonatkozó feladatait elhanyagolja, a szükséges intézkedéseket maga teszi meg, kezeli a törvényhatósági testnevelési alapot.

A 15. §. szól a községi testnevelési bizottságokról. E szerint a székesfőváros közigazgatási kerületeiben, minden megyei városban és nagyközségben, melyeket az Országos Testnevelési Tanács javaslata alapján a

vallás- és közoktatásügyi miniszter kijelöl, községi testnevelési bizottságot kell alakítani.

Összetétele: három tagját a községi képviselőtestület választja, három tagját a főispán nevezi ki három évre. Vannak hivatalból tagjai: a községi jegyző (kerületi elöljáró, polgármester), aki a bizottság elnöke, orvos, ifjúsági oktató és testnevelési vezető. Amely községben külön testnevelési bizottság nem alakul, teendőit a községi képviselőtestület látja el.

Feladata: az iskolát elhagyó, testnevelésre kötelezett ifjakat a levente-egyesületekbe beutalja és ezek működését ellenőrzi, határoz a felmentés iránt orvosi vizsgálat alapján, amely határozat ellen a törvényhatósági testnevelési bizottsághoz van fellebbvitelnek helye, gondoskodik a testnevelés feltételeiről (sporttér, uszoda stb.), kezeli a községi testnevelési alapot.

M. kir. állami síoktató vizgáló bizottság. 468

Szervezi a 81.435/1933. V. K. M. sz. rendelet.

Megvizsgálja a vizsgára jelentkezők szaktudását, rátermettségét és ismereteit és annak eredménye alapján állami érvényű síoktató, illetve sísegédoktató oklevelet állít ki. Emellett mint véleményező szerv is szerepel.

Elnökét az Országos Testnevelési Tanács javaslatára, előadót és négy tagot (köztük egy sportorvos) a magyar síszövetség kötelékéből az elnök javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevez ki három évre. Hivatalból tagjai a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a belügyminiszter, a testnevelési főiskola, a m. kir. honvéd sportoktató tanfolyam és az Országos Testnevelési Tanács által kijelölt egy-egy képviselő.

M. kir. állami tenniszoktató vizgáló bizottság. 469

Szervezi a 81.434/1933. V. K. M. sz. rendelet.

Feladata a tenniszoktatásra vonatkozóan ugyanaz, mint a síoktató bizottságé, vagyis megvizsgálja a jelentkezők szaktudását, rátermettségét és ismereteit és annak eredménye alapján állami érvényű tenniszoktató, illetve segédoktató oklevelet állít ki.

Elnökét az Országos Testnevelési Tanács javaslatára a Magyar Országos Lawn-Tennis Szövetség tisztikarából, három tagját (kik közül egy előadó) az elnök javaslatára a Lawn-tennisz Szövetség köréből, három tagját a Magyar Tenniszoktatók Országos Egyesülete köréből a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki három évre.

Hivatalból tagjai: a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a belügyminiszter, a testnevelési főiskola, a honvéd sportoktató tanfolyam, az Országos Testnevelési Tanács által kijelölt egy-egy képviselő.

M. kir. állami vívómester vizsgáló bizottság.

470

Szervezeti szabályzatát a 1111-0-83/1929. V. K. M. sz. rendelet tartalmazza.

A vizgálóbizottság feladata a vívómesterjelöltek rátermettségének és szaktudásának elbírálása és annak alapján állami érvényű oklevelek kiállítása. Ezenkívül a vívómester minősítés és a vívás sportszerű oktatására vonatkozó kérdésekben mint kezdeményező és véleményező szerv működik.

A bizottság elnökét az Országos Testnevelési Tanács javaslatának meghallgatásával, alelnökét, előadóját, jegyzőjét és öt bizottsági tagját a kinevezett elnök javaslatának meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki három évre.

A 94.400/1935. V. K. M. sz. rendelet szerint közép- és középfokú iskolában vívást csak olyan testnevelő tanár taníthatja, akinek vívómesteri oklevele, vagy »Iskolai vívásoktatásra jogosító bizonyítványba van, amelyet a m. kir. Toldi Miklós honvéd sporttanár és vívómesterképző intézet állít ki azok részére, akik a nyári szünetben erre a célra tartott tanfolyamot elvégzik.

Közalapítványi ügyek.**Közalapítványi királyi ügyigazgatóság. (Budapest.)**

A közalapítványi kir. ügyigazgatóság feladatát a szabadságharcot megelőző időkben a Director Causarum Regalium Politico-Fundationium látta el. Ez kizárólag alapítványi ügyekben járt el, melyek a király felügyelete alatt állottak. Ez tehát királyi, de nem állami hivatal volt, amint hogy ma sem az.

A szabadságharc után megszűnt és teendőit a kincstári jogügyigazgatóság látta el. Az alkotmány helyreállítása után újból helyreállították s szervezetét és szolgálati utasítását a 10.165/1867. V. K. M. sz. rendelet foglalja magába. Hivatása: 1. A vallási-, tanulmányi-, egyetemi és egyéb akár egyházi, akár világi közalapítványi alapok ingó- és ingatlan javainak és jogainak megőrzése. 2. Ezen alapoknak bármely hatóság előtti képviselése. (1868:54. tc. 84. §.) 3. Jogvéleményezés a közalapítványi vagyont érdeklő ügyekben. 4. A közalapítványi ügyekben előforduló jogügyleteknél közreműködni. 5. A megürült papi javadalmak nyilvántartása s azok jövedelmének a vallásalap számára való biztosítása.

A fenti rendeletben megállapított hatáskör azonban a fejlődés további során változásnak volt kitéve és a közalapítványi ügyigazgatóság szokásjogi úton kifejlődött jelenlegi hatásköre a következőkben foglalható össze:

1. Képviseli peres és perenkívüli jogi ügyekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter által főkegyúri jog címén kezelt, úgynevezett közalapokat, úgymint a magyar kath. vallásalapot és a magyar kath. tanulmányi alapot.

2. Hasonlóképen képviseli azokat az egyéb alapítványokat és alapítványszerű, vagy alapítványokból létesített intézeteket, amelyeknek kezelése főfelügyeleti jog címen bármely kormányhatóság hatáskörébe tartozik.

3. Képviseli a bíróságok és közigazgatósági hatóságok előtt az összes közérdekű alapítványok felett megillető főfelügyeleti jogot. (A királyi főfelügyeleti jog ma az egyes minisztériumok alá tartozik s a közalapítványi kir. ügyigazgatóság képviseli a minisztert.)

4. Képviseli — eziránti külön jogszabály alapján — az Országos Gyűjteményegyetemet — ma már a Magyar Nemzeti Múzeumot.

5. Képviseli a nagyobb katolikus egyházi javadalmak feletti főkegyúri jogot, a javadalmak megüresedésekor pedig magát a javadalmat.

6. A királyi főkegyúri jogból folyólag a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a vitás katolikus kegyurasági, egyházi és iskolai adózás, párbér stb. ügyekben jogi véleményező szerve.

7. Jogi véleményező szerve az összes minisztériumoknak bármely alapítványi jogi kérdésekben.

Külső szervezetében változás állt be annyiban, hogy a közalapítványi kir. ügyigazgatóság alá tartozott kerületi ügyészségek successíve megszűntek (az utolsó a Bázis-fürdői a háború alatt) és feladatának ellátása teljesen centralizáltatott. Ma áll egy ügyigazgatóból és ügyvédi képesítésű tisztviselőkből.

Szervezetileg a közalapítványi kir. ügyigazgatóság a kultuszminisztériumnak közvetlenül alárendelt önálló hivatal. Önállóságát bizonyítja, hogy nem az állam tartja fenn, hanem egy úgynevezett hozzájárulási alap, amely évenként keletkezik a közalapítványi kir. ügyigazgatóság által képviselt alapok és alapítványok bizonyos hányad szerinti hozzájárulásából. A kultuszminiszter alá tartozás csak fegyelmileg és személyzetileg áll fenn, egyébként hatásköre a fentebb jelzett keretekben az összes minisztériumokra kiterjed.

Közalapítványi gazdasági felügyelőségek. (Püspökladány— 472 Szekszárd.)

Az 1866. július 22-én kelt királyi rendelet alapján kibocsátott miniszteri rendelet az összes közalapítványokat hat kerületbe osztotta. (Alsómisle, Cegléd, Vágselye, Somlóvásárhely, Pécsvárad, Buziás.) A kerületekben kerületi főtisztviségek szerveztettek, melyeknek hatáskörét e rendelet állapítja meg és ahhoz nemcsak a mező, hanem az erdőgazdasági birtokokat is beveszi. Egyébként hatásköre tulajdonképpen csak a kezelési teendőkre terjedt ki, mert minden érdemlegesebb ügy jóváhagyás végett a miniszternek volt felterjesztendő.

Ezek a főtisztviségek működtek 1890-ig. Ekkor a regále-jog megváltásával egyidejűleg a főtisztviségek számát négyre redukálták (Vágselye, Cegléd, Pécsvárad, Buziás). 1898-ban a vágselyei és a buziási főtisztviség.

kivételével a többi megszűnt s a birtokok kezelését a Püspökladányban, Cegléden, Somlyóvásárhelyen és Pécsváradon felállított felügyelőségek vették át.

1907-ben az összes főtisztségek megszűntek és az egész ügykezelés a minisztériumban központosított. Ezóta csak két felügyelőség áll fenn: a püspökladányi és a szekszárdi. A felügyelőségek számának csökkentését és a központosítást a birtokok kezelési módjának a megváltoztatása tette lehetővé. Az előtt a birtokok házi kezelésben voltak, de 1907 óta valamennyi bérbe van adva. A felügyelőségek csak a kezelési teendők ellátására hivatottak (pl. bérlők ellenőrzése).

Az alapok és alapítványok költségvetése három részből áll: 1. gazdasági, 2. erdészeti és 3. alapi (pl. értékpapír, házak). A költségvetést és zárszámadást korábban az ellenőrzőbizottság véleményének meghallgatása után mindenkor Öfelsége hagyta jóvá. Ma ezt a kultusz-miniszter eszközli a bizottság véleményének meghallgatása után.

Az összes teendőket a közalapítványi személyzet látja el, amely az államiakkal azonos elbánásban részesül, azonban mégsem állami tisztviselő.

Közalapítványi erdőhivatalok. (9.)

473

Az erdőhivatalok elnevezésében a fejlődés során eltolódás állott be. Az alapítványi erdők ügyeinek irányítását a főtisztségek látták el, amíg fennállottak, ezek mellett voltak szervezve az erdőhivatalok, melyeknek szervezeti szabályzatát 1871-ben adták ki.

A királyi erdőhivatalok szolgálati utasítása a 22.302/1871. V. K. M. sz. rendelettel adatott ki. Az erdőhivatal főnöke eszerint az erdőmester, ennek közvetlen előjárója a kerületi főtiszt. Az erdőmesternek van közvetlenül alárendelve az erdőhivatali személyzet és a minden kerületben alkalmazott erdész.

A 22.392/1871. V; K. M. sz. rendelet tartalmazza a szolgálati utasítást a közalapítványi királyi erdészek számára. Az erdész rendeltetése az átvett erdőgondnokságot a kerületi erdőmester ellenőrzése mellett kezelni. Ugyanez a rendelet tartalmazza a szolgálati utasítást a közalapítványi erdőszemélyzet számára, akik közé az erdőőrök és az erdődíjasok tartoznak.

Az erdőkezelési teendőket tehát ekkor az erdőgondnokságok látták el. Az ügykezelés központosításával azonban az erdőhivatalok megszűnven, nevüket az addigi erdőgondnokságok vették át. Tehát a mai erdőhivatalok, melyek az erdőgondnokságok helyébe léptek, a kezelési teendőket látják el, minden érdemlegesebb igazgatási teendő ellátása pedig a központból történik. Jelenleg kilenc közalapítványi erdőhivatal működik. Az 1871-es szolgálati utasítás azóta sok változáson ment át, de új utasítás kibocsátásának a munkálatai csak most vannak folyamatban.

Hivatalos lapok.**Hivatalos közlöny.****474**

A Hivatalos Közlöny a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hivatalos lapja, melynek megindításáról az 1892 december 10-én kiadott 2421. V. K. M. sz. rendelet intézkedik.

A Hivatalos Közlöny közli a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hivatalos rendeleteit, (kivéve, melyek bizalmas természetűek, vagy pusztán múltó alkalomra szólnak), az egyes esetekre vonatkozó elvi jelentőségű határozatait és intézkedéseit, az idetartozó személyi és egyéb híreket: kitüntetések, kinevezések, áthelyezéseket, véglegesítéseket, nyugdíjazásokat, köszönet, elismerés stb. nyilvánításokat, segélyeket, ösztöndíjadományozásokat, hivatalos pályázatokat és 1901-től 1920-ig a Hivatalos Közlöny-ben jelentek meg az engedélyezés végett benyújtott könyvek hivatalos bírálatait, észrevételek és ellenészrevételek is.

A 95/1919. V. K. M. sz. rendelet a Hivatalos Közlönyt joghittel való közlés és kötelező tudomásulvétel jogával ruházta fel.

Néptanítók Lapja.**475**

A Néptanítók Lapját, mint a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hivatalos tanügyi folyóiratát, báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter alapította és első száma 1868 február 6-án jelent meg. A lap ekkor hét nyelven hetenkint egyszer jelent meg és azt minden óvodának, népiskolának és hivatalos megyei tanítótestületnek díjtalanul megküldötték. 1874-től már csak egy nyelven jelent meg. A 198/1908. V. K. M. sz. rendelet a Néptanítók Lapját az állami és községi elemi népiskolákat és azok tanítóit érdeklő ügyekben a hivatalos közlés jogával ruházta fel.

A 358/1925. V. K. M. sz. rendelet az állam nehéz pénzügyi helyzetére való hivatkozással a Néptanítók Lapjának ingyenességét beszüntette és elrendelte, hogy arra valamennyi állami, községi, egyesületi, magán és társulati elemi népiskola és kisdédóvóintézet a beiratási díjából fizessen elő.

Mínthogy az 1930: 7. tc. értelmében az elemi népiskola beiratási díjai a tanítói könyvtárak céljaira nem használhatók fel, a 820-4-106/1930. V. K. M. sz. rendelet elrendelte, hogy az elemi iskolák a Néptanítók Lapjának előfizetési díját az iskolai költségvetésbe évenként vegyék fel.

1931 óta a lap Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató címen jelenik meg.

X.

**A M. KIR. IGAZSÁGÜGYMINISZTER FEL-
ÜGYELETE ALATT MŰKÖDŐ SZERVEK.**

M. kir. igazságügyminisztérium. (Budapest.)

476

1848 előtt az igazságügyminisztérium teendőit az udvari kancelláriák s a központi országos hatóságok gyakorolták. Az abszolutizmus idején az egész birodalomban az igazságügynek adminisztratív vezetésére volt rendelve a *cs. kir. igazságügyi minisztérium*. (Szervezete az 1850. november 16-i legfelsőbb elhatározás alapján alapított meg.)

Az alkotmány helyreállítása után az igazságügyminisztérium körébe tartozó ügyeket először egy 1867-es kir. rendelet (R. T. 1867. 16. o.) állapítja meg, részletesen 1900-ban nyert szabályozást. (4620/1900. I. M.) Többszöri változtatás után nyerte az igazságügyminisztérium mai ügybeosztását. Eszerint az ügyek az elnöki osztályon kívül *8 ügyosztályban* csoportosulnak. Ezek: I. Törvényelőkészítő, II. Magánjogi, III. Birtokrendezési és telekkönyvi, IV. Büntetőjogi, V. Gazdasági, VI. Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző, VII. Nemzetközi jogi és VIII. Bíró-sági, kir. közjegyzői és ügyvédi felügyeleti osztály.

Hivatalos közlönye az *Igazságügyi Közlöny*. Megindult 1891-ben.

Bíró-sági, felügyelet

Kir. kúria. (Budapest.) — Kir. ítélőtáblák. (5.) — Kir. törvény- 477 székek. (24.) — Kir. törvényszéki kirendeltség, Baja. — Kir. járásbíró-ságok. (144.) — A társadalombiztosítás bíró-ságai.

A bíró-ságok 1849—1861 között.

Az abszolutizmus elején behozott új ideiglenes bíró-sági szervezet szerint Magyarországon a következő bíró-ságok működtek. (RGB. 1849. 278. sz. sz., Reg. für Ung. 1853. 24. sz. és 13. sz. RGB. 1853. 10. sz.)

A *járásbíró-ságok*: mint egyes bíró-ságok polgári és büntetőügyekben jártak el; mint testületi járásbíró-ságok főleg büntetőügyekben.

A *megyei törvényszékek* eredetileg részint mint első, részint mint másodfokú bíró-ságok jártak el mind polgári, mind büntetőügyekben, később mint tisztán elsőfokú törvényszékek.

A *kerületi főtörvényszékek* fellebbviteli bíró-ságok voltak.

Bécsben székelt a *cs. kir. legfőbb törvény- és semmitőszék*.

Magyarország koronatartományra 1853-ban új bíró-sági szervezet lépett életbe.

A járásbíróóságok helyére léptek a *cs. kir. szolgabírói hivatalok*. Az elsőfolyamodású törvényszékek vagy *cs. kir. kerületi*, vagy *cs. kir. megyei törvényszékek* voltak. A kétféle törvényszék hatásköre körülbelül egyforma volt, az elnevezésbeli különbség csak arra vonatkozik, hogy a kerületi törvényszékek a helytartósági osztályok székhelyein voltak. Különben általában megyénként egy-egy törvényszék volt.

Másodfolyamodású bíróságok voltak a *kerületi fő'törvényszékek*. Magyarországon öt ilyen volt: Pesten, Pozsonyban, Sopronban, Kassán és Nagyváradon. Ezekről az említett bécsi legfőbb törvény- és semmítőszékhez történt a fellebbvitel.

A bírósági szervezet fejlődése 1861-től.

Az ideiglenes törvénykezési szabályok 1861-ben visszaállították a volt magyar bíróságokat (I. 24—29. §§.) s ez alapon indult meg bírósági szervezetünk új fejlődése. A visszaállított bíróságok voltak:

A rendezett tanáccsal nem bíró községekben: a *községi bírónak* és két elül járónak az 1836: 20. tc. szerint alakult *bírósága*.

Szabad kir. és rendezett tanácsú városokban:

a) a *bírónak* két tanácsbelivel alkotott *bírósága*,

b) a *városi tanács*, illetve a *városi törvényszék*. A városi törvényszék szakosztályai voltak: sommásbíróóság, polgári törvényszék, fenyítő törvényszék, árvaszék, telekkönyvi osztály.

A jászkún városok, a hajdúvárosok és a 16 szepesi város kerületében: mint a többi sz. kir. városban, a *tanács* végezte a bírói tennivalókat némi különbséggel. A fellebbezés tekintetében az volt a különbség, hogy míg a jászkún városokban az úgynevezett *különkerületi törvényszék*hez, a hajdúvárosokban a *hajdúkerületi*, a 16 szepesi városban szintén az illető *kerületi törvényszék*hez történt a fellebbezés, addig a többi szabad városban a sommás ügyekben a megyei törvényszékhez, a rendes eljárásban pedig a kir. táblához. Fiume és Buccari szabad tengerkereskedési kerületeinek a törvényszékeiktől a fellebbezés a Fiúmében volt magyar *tengerparti kapitányszék*hez, innen a hétszemélyes táblához történt.

A megyékben bíraskodott:

a) a *szolgabíró* az esküdtársával,

b) az *alispán* a szolgabíróval és az esküdtel,

c) a *megyei törvényszékek*, amelyek állandósítottak. Szakosztályai voltak: a polgári, a fenyítő, a telekkönyvi törvényszék és az árvaszék.

Különös bíróságok voltak az 1840: 15. tc.-kel felállított *váltótörvényszékek*: Pesten, Pozsonyban, Sopronban, Károlyvárott, Aradon, Debrecenben, Eperjesen és Fiúmében.

Ugyancsak különös bíróság volt, mert csak meghatározott polgári ügyekben járt el elsőfokon a négy *kerületi tábla*, melyeket még az 1723:30. tc. állított fel. A dunáninnenit Nagyszombatban, a dunántúlit Kőszegen, a tiszáninnenit Eperjesen, a tiszántúlit Debrecenben.

A kapcsolt részek számára az 1729:31. tc. Zágrábban állított fel kerületi táblát. A fellebbezés a kir. táblához, illetve a báni táblához történt.

Másodfokú bíróság volt a *királyi ítélőtábla*, amelynek illetékesége az 1868:54. tc. életbelépéséig az egész országra kiterjedt. A fellebbezés innen a kir. hétszemélyes táblához történt. A kapcsolt részeken a kir. tábla hatásköre a báni táblát illette. A kir. ítélőtábla elnöke a személynök volt, a báni tábláé a bán.

A *hétszemélyes tábla* hatáskörébe a kir. illetve báni tábla, továbbá a jász-kún kerületi törvényszék és a magyar tengerparti kapitányszék határozatai ellen beadott fellebbezés fölötti végérvényes döntés joga tartozott. Elnöke a nádor volt, eredetileg hét tagból állt, később a tagok száma 21-re emelkedett.

A hétszemélyes tábla, a kir. ítélőtábla és a kir. váltófeltörvényszék együtt alkották a *kir. Kúriát*, de három osztálya teljesen önálló szervezettel bírt. A három osztály együttes ülésén a nádor, illetve távollétében az országbíró elnökölt.

Az ideiglenes törvénykezési szabályokban foglalt e bírósági szervezetnek a polgári bíróságokra vonatkozó részét hatályon kívül helyezte s újra szabályozta polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868:54. te, amely szerint elsőfokon a polgári ügyekben való bíraskodást gyakorolják:

A szabad kir. és a rendezett tanácsú mezővárosokban: a) *a városi bíró* vagy a helyettese, b) *a városi törvényszék*.

Megyékben: a) *a szolgabíró* esküdtársával, b) *a megyei törvényszék*.

A jász-kún- a hajdú- és a szepesi kerületekben: a) *a városbíró*, b) *a városi törvényszék*, c) *a kerületi törvényszék*.

A kikindai kerületben: a) *a kerületi főbíró*, b) *a kerületi törvényszék*.

A községi bíróság a helybeli bíróból, illetve törvénybíróból, illetve a hadnagyból állt. *A vásári bíróság*, mely az országos és a heti vásárokon ítélt, állott szabad kir. és rendezett tanácsú városokban egy elnökből, két bíróból s a jegyzőből, községekben a járási szolgabírókból és esküdtből.

Ugyancsak az 1868:54. tc. megszüntette a kerületi táblákat s helyükre ideiglenesen a *kir. vegyesbíróságokat* állította. (R. T. 1869. 519. o. és 1870: 15. tc.) Ezeket azonban az 1871:31., illetve 32. tc. feloszlatta.

Az országos bíróságok szervezetében is lényeges változtatásokat eszközölt a polgári perrendtartás. Az 1868:54. tc. alapján a *pesti kir. ítélőtábla* teljesen különvált a hétszemélyes táblától, önállósul, viszont a pestin kívül megszervezik a *marosvásárhelyi kir. ítélőtáblát* is. A hétszemélyes tábla pedig *M. kir. kúria* név alatt a legfőbb bírósággá alakul, amely a bírói hatóságot mindkét tábla egész területén gyakorolja. Két osztálya van: a) *semmitőszék* (eljárásjogi kérdésekben), b) *a legfőbb ítélőszék* (anyagi jogi kérdésekben). A kir. váltófeltörvényszék 1870-ben feloszlattatott s hatásköre a pesti kir. ítélőtáblára ruházott. (1870: 16. tc.)

A rendes bíróságok mai szervezetc.

Az igazságszolgáltatást a közigazgatástól elkülöníti elvben az 1869:4. te, az elkülönítés a valóságban az elsőfolyamodású bíróságokat újjászervező 1871:30. tc.-kel következett be, amely ma is alaptörvénye a kir. törvényszékek és járásbíróóságok szervezetének. A kir. táblák mai

szervezetét az 1890:25. tc. állapítja meg, mely az addigi két tábla helyére 11 kir. tábla felállítását rendeli el. A kir. Kúriának 1868-ban megállapított szervezetében annyiban történt változás, hogy az 1881:59. tc. megszüntette a külön semmiségi eljárást s a Kúriának két különálló osztályát újra egyesítette.

Mai rendes bíróságaink szervezete tehát az utóbb említett alap-törvényeken nyugszik.

A m. kir. kúria mint bíróság *polgári és büntető* tanácsokban határoz. A tanácsok régebben hét tagból álltak, 1912 óta mindig csak öt tagból állnak. Élén a Kúria elnöke áll, mely méltóság 1881-ben vált el az ország-bírói méltóságtól.

A rendes polgári és büntető tanácsokon kívül a Kúrián több különleges összetételű, *speciális tanács* is működik. így: *a szabadalmi legfőbb bírói fórumkép működő tanács* (1927:20. te), az elnökön kívül két kúriai bíróval és két műegyetemi tanárülnökkel; *a magánalkalmazottak nyugdíjának ártértekelése ügyében döntő tanács* (1926: 16. tc.) az elnökön kívül két kúriai bíróval s két külső ülnökkel; *az ügyvédi fegyelmi tanács* (1907: 24. tc.) elnökkel, három kúriai bíróval s három ügyvédtaggal; *a villamosművek ügyeiben a Kúrián eljáró külön bíróság*. Elnöke a kúria elnöke, vagy az ő kijelölése alapján a másodelnök vagy egyik tanácselnök. Ezen kívül négy tagból áll, akik közül kettőt a Kúria elnöke jelöl ki a Kúria ítélő-bírái és a szabadalmi tanácsnak ülnöktagjai sorából, másik két tagját a tanács elnöke hívja be azoknak az energiagazdasági és villamossági szakférfiaknak sorából, akiket erre a célra a kereskedelemügyi miniszter az igazságügyminiszterrel egyetértve előre kijelölt. (1931: 16. tc. és 33.800/1934. I. M.) A Kúria két *fegyelmi tanácsa*: *a kisebb hetes tanács* (a táblabírák és a Kúria segéd- és kezelőszemélyzetének fegyelmi ügyeiben, továbbá a táblák elsőfokú fegyelmi határozatai elleni fellebbezések ügyeiben dönt) s *a nagyobb, kilences tanács*, mely a kisebb tanács elsőfokú határozatával szemben a másodfokú fegyelmi hatóságot gyakorolja. A kúriai bírák (tanácselnökök, másodelnök, elnök) fegyelmi ügyeiben egy vegyes fórum, *az országos legfőbb fegyelmi bíróság* dönt, mely felerészben (18 tag) a Kúriának rang szerint következő bíráiból, felerészben a Felsőház által saját kebeléből választott tagokból áll. A határozatokat 12-es vegyes összetételű tanácsban hozza.

Egyéb szervei a Kúriának (1912:54. tc.): *az évenként alkotott négy jogegységi tanács*, melyek a jogegység érdekében használt perorvoslatot intézik el s elvi kérdésekben döntenek (az ügynevezett jogegységi határozatokban) ¹⁾ *a büntető vagy polgári tanácsok teljes ülése és a polgári és büntető tanácsok teljes ülése*²⁾; (ezek hozzák a teljesülési határozatokat vagy döntéseket); *a büntetőjogi bizottság* (elnöke a Kúria másodelnöke, tagjai a büntetőtanácsok vezetői és a koronaügyész); feladata a kir. Kúria teljesülési, jogegységi és egyéb elvi határozataiból készítendő és az igazságügyminiszter által készítendő hivatalos gyűjteménybe (Büntetőjogi Határozatok Tára) felveendő elvi határozatok kiválasztása.

¹⁾ Mindegyik tanács a kir. Kúria elnökének, másodelnökének vagy helyettesének elnöklete alatt — az elnökön kívül — 10 tagból áll. A négy tanács közül egy közszolgálati ügyben, egy telekkönyvi, úrbéri és birtokrendezési ügyekben, egy váltó-, egy kereskedelmi és csődügyekben, egy bűnvádi ügyekben jár el.

²⁾ Áll: a büntető vagy polgári, illetve mindkét tanácsok összes tagjaiból a Kúria elnökének (polgári, vagy polgári és büntető ügyekben) vagy másodelnökének (büntető ügyekben) elnöklete alatt.

A kir. ítélőtáblák számát a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről szóló 1890: 25. tc. 11-ben állapítja meg (Budapest, Debrecen, Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szeged, Temesvár) s ez az állapot maradt Trianonig. A csonkaország területén *öt kir. ítélőtábla maradt*: Budapesten, Szegeden, Debrecenben, Győrben és Pécsen.

A kir. tábla határozatait *tanácsban hozza*. Az 1890:25. tc. szerint a tanács polgári fellebbezési ügyekben öt tagból, minden más ügyben három tagból állt. Egy 1916-os minisztériumi rendelet a tábla fellebbezési tanácsában is háromban állapítja meg a tagok számát. Ezt az átmeneti rendelkezést az 1925:8. tc. állandósította, úgyhogy ma a tábla minden tanácsa három tagból áll.

Élükön a kir. táblák elnökei állanak. A budapesti kir. ítélőtábla elnökének, mint a személynöki méltóság utódjának, a többi kir. ítélőtáblai elnökkel szemben megkülönböztetett állása van.

A kir. törvényszékek az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről szóló 1871:31. tc. szerint az elsőfolyamodású bíróságok.

A törvényszék élén az *elnök áll*, kit akadályoztatása esetén az ítélőtáblai címmel és jelleggel feruházott törvényszéki bírák rangsor szerint, ilyenek hiányában az 1887:30. tc. 14. §-a szerint kijelölt törvényszéki bírák helyettesítenek. Többi személyzet: *az ítélőbírák* (törvényszéki bírák és albírák) és *a segédszemélyzet* (jegyzők, joggyakornokok), *kezelőszemélyzet* (irodaigazgató, irodatisztek, telekkönyvvezetők, írnokok, díjnokok) s *a szolgálószemélyzet*.

A rendes segéd- és kezelőhivatalokat (iktató, kiadó, irattár) kiegészítik: a *pertár*; a *cégjegyzékek vezetésére szánt iroda*; a *telekhivatal* s a fellebbezési tanács ügyeinek kezelésére a *jegyzői iroda*.

A törvényszék polgári és büntetőügyekben ítél; de a *budapesti kir. törvényszék* büntető joghatósággal nem bír, mert ezt egész Budapest területére törvényszéki hatáskörben az 1895:44. tc. által felállított *budapesti kir. büntetőtörvényszék gyakorolja*.

A törvényszék vagy mint egyes bíróság vagy mint társas bíróság, hármas tanácsban jár el. A tanácsokon kívül egyéb szervei a törvényszéknek:

Büntetőügyekben: a vizsgálóbíró, a váditanács (a kir. törvényszék elnökétől minden évben kijelölt elnökből s két bíróból áll)¹⁾, *a fiatalkorúak törvényszéki tanácsa* (az ítélőtábla elnöke által törvényszéki bírák sorából kijelölt három tagból); *a törvényszék ötös tanácsa*, mely a gyorsított bűnvádi eljárás alá tartozó ügyekben ítél (1915: 19. §. 16.); *a rögtönítélő bíróság*, (elnöke a törvényszék elnöke vagy helyettese, másik négy tagját a törvényszék elnöke jelöli ki.)

A törvényszék fegyelmi bírósága, mely a törvényszék területén levő bíróságok hivatalnokai és szakértőt felett ítél, az elnökből vagy helyetteséből és 12 ítélőbíróból áll.

A büntető joghatósággal bíró kir. törvényszék mellett 1897-ben szerveztettek az *esküdtbírók* (1897:33. §. 1.). Működésüket 1900-ban kezdték meg. Az esküdtbírók egyes bíróság, *bírói tanácsból* s az *esküdtszékből* áll. Az esküdtbírók elnökét a következő évre a tábla elnöke

¹⁾ A büntető hatáskörrel bíró kir. törvényszékek váditanácsai az 1897:34. tc. 8. §-a értelmében a következő esztendőre 1899-ben alakultak meg első ízben.

jelöli ki. A bírói tanács rajta kívül még két bíróból, az esküdtszék 12 esküdtből áll. Nem állandó bíróság, csak idő'szakonként működik. A forradalmak óta az esküdtszékek működése szünetel, hatáskörüket ma a törvényszékek látják el.

A törvényszékek száma eredetileg 102 volt, majd az 1875:36. tc. alapján 66-ra szállítottatott le; ma a törvényszékek száma 24 s Baján van egy törvényszéki kirendeltség.

A kir. járásbíróóságok az 1871:31. tc. szerint első folyamodású bíróságok.

A kir. járásbíróóság áll: a járásbíróból, kihez szükség esetén egy vagy több aljárásbíró neveztetik ki. Mint egyes bíróság jár el. A bírói létszámot kiegészíti a *segéd-* (jegyző, joggyakornok), a *kezelő-* (írnok, díjnok) és a *szolgaszemély iet*, valamint a *bírósági végrehajtók* s esetleg a *telekhivatal* (ha a járásbíróóság külön telekkönyvi hatósággal van felruházva). A felügyelet, illetve igazgatás szempontjából a járásbíróóság összes személyzete a vezető járásbíró alatt áll. De a szolgálat szempontjából a vezetés a járásbíróat csak a segéd- és kezelőszeméllyzettel és a bírósági végrehajtókkal szemben illeti meg.

Egyes járásbíróóságoknál az igazságügyminiszter *fiatalkorúak bíróságát* is alakíthat. Kir. járásbíróóság ma 144 van.

A társadalombiztosítási ügyek bíróságai. A társadalombiztosítási bíráskodásról szóló 1932:4. tc. megszüntette az 1921:31. tc. alapján felállított külön társadalombiztosítási bíróságokat: a *Budapesti munkásbiztosító bíróságot* és a *Munkásbiztosítási felsőbíróóságot* s a vidéken az elsőfokú munkásbiztosítási bíráskodást ellátó járásbíróóságoknak a munkásbiztosítási ügyekben való különleges összetételét (ülnöki intézmény) is megszüntette, az egész társadalombiztosítási bíráskodást a rendes bíróságok hatáskörébe utalta. Társadalombiztosítási ügyekben (az idézett tc. 3—7. és 9. §-a) eljárnak: első fokon: a *budapesti központi kir. járásbíróóság* és azok a *kir. járásbíróóságok*, amelyeket az igazságügyminiszter ezzel a hatáskörrel felruház. A kir. járásbíróóságok mint egyes bíróságok járnak el s csak kivételes esetben (tc. 2. §.) bíráskodik ítélobíróból, továbbá egy munkaadó és egy munkavállaló ülnökből álló tanácsban. Másodfokon, mint fellebbviteli és felsőbíróóság: a *budapesti kir. ítéltábla* mindig elnökből s két bíróból álló hármas tanácsban. Akkor is, ha kivételesen (tc. 9. §.-a) elsőfokon jár el.

A táppénzigénylők keresőképtelensége kérdésében döntő bizottság. (Budapest.) 478

A m. kir. minisztérium a társadalombiztosítási bíráskodásról szóló 1932:4. tc. 46. §-ában kapott felhatalmazás alapján szervezte a fenti bizottságot. (2200/1934. M. E. sz. r.)

Az OTI budapesti kerületi pénztárainál a táppénzigénylők keresőképtelenségének megállapítása céljából működik a bizottság. A döntőbizottsági eljárásban működésre hivatott orvosokat (döntőbizottsági orvosszakértőket) három év tartamára a belügyminiszterrel egyetérve az igazságügyminiszter nevezi ki. A bizottság a bíróságtól kijelölt egy vagy három orvosszakértőből és két ülnökből áll. Ha a bíróság három orvosszakértőt jelölt ki, meghatározza azt is, hogy közülük melyik elnö-

köljön; a másik két orvosszakértő mint a bizottság elnöke működik közre. Az ülnököknek szavazati joguk nincs, hivatásuk az, hogy az orvosszakértőt oly munkaügyi szakkérdésben tájékoztassák, amelynek az ügy eldöntésére jelentősége van. A bizottság döntése az intézetet és a bíróságot köti abban a kérdésben, hogy a munkavállaló keresőképes volt-e vagy sem a kérdéses időpontban.

Különeljárási alap.

479

Az 1925:8. tc. 54. §-ában foglalt felhatalmazás alapján egyes különleges igazságügyi munkákért szedett külön eljárási költségekből létesült ez az alap, amely a szóban levő munkálatokkal kapcsolatos kiadások fedezésére szolgál.

Egységes bírói-ügyvédi vizsga és vizsgabizottság (Budapest.)

480

Az egységes bírói-ügyvédi vizsgáról szóló 1913:53. tc. 19—21. §§-ai rendelik el, hogy az e törvényben szabályozott vizsga céljaira Budapesten és Marosvásárhelyen vizsgálóbizottságok alakíttassanak. 1913 előtt a gyakorlati jogi pályák céljaira két különböző vizsga volt szervezve: a gyakorlati *bírói vizsga* és az *ügyvédi vizsga*. Még korábban, az abszolútizmus idején, háromféle igazságügyi szolgálatra képesítő gyakorlati vizsga volt: bírák és ügyvédek számára a *bírótiszti vizsgálat*; ügyvédek számára az *ügyvédi s közjegyzők számára a jegyzőségi vizsga*. (R. G. B. 1850. 328. sz.)

Az 1913:53. tc. az egységes vizsga szervezetére az 1874:34., az 1907:24. és az 1912: 7. tc.-ben szabályozott ügyvédi vizsgabizottság szervezetének szabályait fogadta el alapul a vizsga egységesítéséről folyó némi eltéréssel. Az 1913:53. tc. egyes rendelkezéseit a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1925:8. tc. 43—45. §§-ai módosítják. Eszerint a vizsgázni akaró jogtudoroknak 4 évi joggyakorlatot kell igazolniuk. A joggyakorlat idejéből legalább 3 évet feltétlenül kir. bíróságnál vagy ügyvédnél vagy a kir. kincstár vagy a közalapítványok perbeli képviselőjére rendelt hivatalnál kell tölteni. A katonai szolgáltatnak a gyakorlati időbe való beszámítását a 31.300/1925. I. M. sz. r. szabályozza. (Az 1456/1918., az 5996/1918. és a 61.600/1918. I. M. sz. rendeletek hatályukat veszítették.) A vizsgát megosztva, két részben is le lehet tenni. A megosztott vizsga részletes szabályait a 31.300/1925. I. M. sz. r. 7. §-a állapítja meg az 17.600/1918. és a 46.500/1924. I. M. sz. rendeletek hatályban tartásával.

Egységes bírói-ügyvédi vizsgabizottság ma csak egy működik, Budapesten. E bizottság összetétele (1913: 53., 67.300/1913. I. M., 37.900. 1930. I. M., 47.800/1932. I. M. tc.) tagjainak a felét az igazságügyminiszter nevezi ki a minisztérium, a felsőbbbíróságok, a koronaügyészség és a kir. főügyészség tagjai, a kir. közjegyzők és más szakférfiak közül. A tagok másik felét a budapesti ügyvédi kamarának választmánya választja a kamarának oly tagjai közül, akik legalább 10 év óta folytatják az ügyvédséget. A bizottság elnökét a miniszter nevezi ki. A tagok megbízása

három évre szól. A bizottság a vizsgárabocsátás kérdésében öttagú tanácsban határoz. A szóbeli vizsga céljára alakítandó egyes vizsgálóbizottságok öt tagból állnak. Mind a tanácsot, mind a vizsgálóbizottságokat — az elnököt nem számítva — felében ügyvédtagokból, felében a bizottság többi tagjaiból kell összeállítani.

Bírósági végrehajtói vizsga és vizsgabizottságok. 481

A bírósági végrehajtókról szóló 1871: 51. tc. szerint bírósági végrehajtónak — egyéb kellékek mellett — csak oly magyar állampolgárt lehet kinevezni, aki a végrehajtói vizsgát letette. A vizsga szó- és írásbeli. Letehető bármelyik elsőfokú kir. törvényszék előtt. A vizsgálóbizottság az elnökön kívül két ítéldbíróból áll.

Igazságügyi segédhivatali tisztviselői vizsgálóbizottságok és tanfolyamok. 482

Mindegyik kir. ítéltábla székhelyén a kir. ítéltábla elnökének felügyelete alatt évenként egyszer, szükség esetén kétszer 6—6 heti kezelői tanfolyamot kell tartani. Ezt a tanfolyamot kezelői (igazságügyi segédhivatali tisztviselői) vizsga fejezi be. A vizsgabizottság tagjai az igazságügyminiszter kiküldöttjének elnöklete alatt az igazságügyminiszterium részéről kiküldött számvevőségi közeg és a tanfolyam előadói közül a kir. ítéltábla elnöke által kijelölt három tag. A vizsga nyilvános. (43.600/1911. I. M., 27.577/1934. I. M.)

Ügyészségi ügyek.

Koronaügyészség. (Budapest.)

Kir. főügyészségek. (5.) — Kir. ügyészségek. (23.) — Kir. 483 ügyészségi kirendeltség, Baja. — Ügyészségi megbízottak.

A régi magyar igazságszolgáltatásban — az abszolutizmus koráig — ismeretlen volt a kir. ügyészségnek olyan fogalma, mint a mai s mint amilyennel a nyugati államokban a francia forradalom alatt kifejlődött közvádloi rendszernek elfogadása következtében már a 19. század elején találkozunk. Nálunk a megyei és a városi tiszti ügyészek, mint a törvényszékek tagjai nemcsak vádlói, hanem vizsgálóbírói teendőket is végeztek. A tiszti ügyészeknek az ügyvédkedés meg volt engedve, s gyakran mint védők szerepelnek a büntetőperekben. (Előfordul az is, hogy a tiszti főügyész vádol, az alügyész véd vagy fordítva.) A vádat, amint ez még a 18. századvégi periratokban is olvasható, a tiszti ügyész az alispán nevében, mint az alispán ügyvédje, prokurátora képviselte, az alispán pedig elnöke volt a megyei törvényszéknek, a sedriának. A kormányhatalom képviseleti jogát csupán a kir. táblánál működő fiscus képviselte.

Az abszolutizmus első éveiben behozták hozzánk is az 1853-i osztrák büntetőperrendtartásban szabályozott osztrák államügyészséget. Minden kerületi főtörvényszék mellett egy-egy *állodalmi főügyész* s minden kerületi,

illetve megyei törvényszék mellett egy-egy *állodalmi ügyész* működött. Az állodalmi ügyészek az állodalmi főügyészek, az állodalmi főügyészek az igazságügyminiszternek felelősek. A bíróságok és az ügyészségek egymástól függetlenek.

Az ideiglenes törvénykezési szabályok visszaállították a régi magyar igazságszolgáltatást s így a hatvanas években ismét a tisztí ügyészek játszották a közvádloi szerepet. Az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól való elválasztásával (1869: 4. tc.) ismét előtérbe lépett az ügyészség modern szervezésének szükségessége, amelynek az 1871: 33. tc. tett eleget.

A kir. ügyészség szervezetéről szóló 1871:33. tc. s az ezt módosító törvények (1891:17., Bp. 522. §., 1897:34. L. még 4600/1899. I. M.) szerint a kir. ügyészséghez tartoznak:

1. a koronaügyész és helyettesei, akik a kúria mellé,
2. a kir. főügyészek és helyettesei, akik a kir. táblák mellé,
3. a kir. ügyészek (és alügyészek), akik a kir. törvényszékek mellé nevezetnek ki (az alügyészi és albírói állásokat az 1917:9. tc. 13. §-a megszüntette),
4. az ügyészségi megbízottak, akiket a járásbíróságok mellé rendel ki az igazságügyminiszter.

Szorosabb értelemben *kir. ügyészség* alatt csak a kir. törvényszékek mellett szervezett ügyészi intézményt szokás érteni, tehát azt, amelynek vezetője az ügyészségi elnök, tagjai a kir. ügyészek (egy részük ügyészségi alelnöki címmel felruházva).

Kir. ügyészség (szorosabb értelemben), melyeknek tagjai bizonyos közigazgatási teendőkön kívül főleg arra vannak hivatva, hogy a törvényszékek mellett a közvédat képviseljék, minden törvényszék mellett szervezendő. Ezidőszerint — a budapesti kir. törvényszéket leszámítva, amely büntetőjoghatósággal nem bír — minden törvényszék (Budapestben a kir. büntetőtörvényszék) mellett működik kir. ügyészség, illetve a bajai törvényszék mellett ügyészségi kirendeltség, úgyhogy az ország területén van 23 *kir. ügyészség s egy kir. ügyészi kirendeltség*, (Trianon előtt 65 volt.) A *fiatalkorúak ügyésze*, aki a fiatalkorúak bírósága mellett a közvédat képviseli, az ügyészség egyik tagja, akit az ügyészségi elnök kijelöl. Felügyeleti szempontból továbbra is az ügyészségi elnöknek van alárendelve.

Kir. főügyészség minden kir. tábla mellett szervezendő. 1871-ben még csak két főügyészség szerveztetett, minthogy ekkor még csak két kir. tábla volt: a budapesti és a marosvásárhelyi. A kir. ítélőtáblák és főügyészségek szervezéséről szóló 1890:25. tc. a felállított 11 kir. ítélőtábla mindegyike mellé kir. főügyészség felállítását rendeli el. De a tc. felhatalmazta a minisztert, hogy a bűnvádi eljárásról alkotandó tc. hatálybaléptéig ideiglenesen több ítélőtáblai kerületet egy főügyészségi kerületté vonjon össze. Ez alapon a miniszter öt főügyészségi kerületet létesített (1657/1891. I. M.): a *budapestit*, amelyhez a győri és a pécsi, a *debrecenit*, amelyhez a nagyvárad, a *kassait*, amelyhez a pozsonyi, a *kolozsvárit*, amelyhez a marosvásárhelyi és a *szegedit*, amelyhez a temesvári kir. főügyészségek kerületeit kapcsolta. A kilencvenes években tehát öt kir. főügyészség működött az ország területén. Az új bűnvádi perrendtartás életbeléptekor (1900. jan. 1.) mindegyik kir. ítélőtábla székhelyén és kerületére állított fel kir. főügyészség. Az új főügyészségek székhelyei lettek: Győr, Pécs, Nagyvárad, Pozsony, Marosvásár-

hely és Temesvár. Trianonig 11 kir. főügyészség volt, Trianon után maradt öt, az öt kir. ítélőtábla székhelyén: *Budapesten, Debrecenben, Szegeden, Pécsen és Győrben.*

A kir. főügyészség élén álló kir. főügyésznek az egy-egy kir. ítélőtábla területén alkalmazott összes ügyészségi tagok alá vannak rendelve.

A *koronaügyészség* a kúria mellé felállított szerve a közvádnak s egyéb hatáskörébe utalt teendőket. A koronaügyészi állásról ugyan már az 1871:33. tc. rendelkezik, valójában azonban a koronaügyészi állás csak a büntető perrendtartás életbeléptetésével tölthető be. Addig a koronaügyészi teendőket a budapesti kir. főügyész látta el. A koronaügyész felügyeleti hatósága a miniszter. Viszont a koronaügyész utasítási joga csak a koronaügyészség ügyészi tagjaival szemben áll fenn, de nem terjed ki sem a főügyészségek, sem az ügyészségek tagjaira.

A kir. ügyészség szervezetét az *ügyészségi megbízottak* intézményével a Bp. (1896: 33. tc.) s annak életbeléptetési törvénye (1897: 34.) egészítették ki. Egyetlen feladatuk a kir. járásbíróságok előtt a vád képviselése. A kir. ügyész, ill. a főügyész javaslatára a miniszter rendeli ki a helybeli ügyvédek, közigazgatási tisztviselők vagy a bírói segédszemélyzet tagjai közül. (4700/1899. í. M.) Felügyeleti szempontból az illetékes kir. ügyészség elnökének vannak alárendelve. A kir. járásbíróságoknál alakított fiatalkorúak bíróságához a fiatalkorúak ügyészeiül is kirendelhetők.

Büntetőügyek, fiatalkorúak ügyei.

Országos büntetőintézetek.

484

Törvényszéki és járásbírósági fogházak. — Dologházak. — Dologházi felügyelő hatóságok. (2.)

1867-ben a szent korona területén volt: hat országos fegyház férfibüntettesek számára: Vácott, Lipótvárrott, Munkácson, Lepoglaván, Illaván és Szamosújvárrott; nők részére három: Márianosztrán, Nagyenyeden és Zágrábban. Az abszolutizmus idején ezeken kívül még Pesten volt egy cs. kir. fenyítőház női fegyencek számára, mely azonban rövid fennállás után megszüntetett. Mindezek 1867-ig a kir. helytartótanács, illetve az erdélyiek az ottani főkormányosok felügyelete alatt állottak; az anyaországiak 1867-ben, az erdélyiek egy évvel később kerültek a m. kir. igazságügyminiszter felügyelete alá. Törvényhatósági börtön 1867-ben 106 volt. Ezek csak 1871-ben az igazságszolgáltatás államosításával kerültek közvetlen állami felügyelet alá, mint bírósági fogházak.

A külföldi letartóztatási intézetek tanulmányozása után, 1869-ben az igazságügyi kormány kiadta a m. kir. országos fegyintézetek számára szóló hárszabályokat (R. T. 1869. 43 o. és 7876/1870. I. M.), melyekben az eddigi közös rendszer helyett a javítórendszer és a fokozatos büntetés végrehajtás rendszere állapított meg. Ennek s más reformoknak megvalósítására azonban csak a Büntető törvénykönyv életbeléptekor került a sor. A Büntető törvénykönyv új büntetési rendszerének életbeléptése után a fegyházra ítélt férfiak az illavai, a munkácsi és a szamosújvári, a fegy-

háza vagy börtönre ítélt nők pedig a márianosztrai fegyintézetbe szállították. A váci és a lipótvári fegyintézetek, valamint az 1872-től járásbírósi fogháznak, majd fiókbörtönnek használt nagyenyedi intézet *kerületi börtönökké* alakították át. Mivel azonban a fegyházra ítélt száma rohamosan emelkedett, e kerületi börtönök fegyházi jellege visszaállított s egy új kerületi börtön létesítése határozott el. így létesült az 1881: 58. tc. alapján a szegedi kerületi börtön, mely 1885 elején nyit meg. Sopron határában pedig az 1884:20. tc. alapján létesült egy új fegyintézet. A Btk. büntetési rendszere szükségessé tette *közvetítő intézetek* létesítését is. 1884-ben a kishartai közvetítő intézet kezdte meg működését, a következő évben pedig a váci országos fegyintézetben szerveztek ily intézetet.

1890-ben az országos letartóztatási intézetek: az illavai, a lipótvári, a munkácsi, a nagyenyedi, a soproni, a szamosújvári és a váci fegyintézetek kizárólag férfiak számára (az utolsóban közvetítő intézet is volt); a márianosztrai fegyintézet kizárólag nőknek; a szegedi kerületi börtön férfiaknak; a kishartai közvetítő intézet férfiaknak. A bírósági fogházak 1887-től kezdve szintén tömegesen épültek, úgyhogy 1890-ben 65 kir. törvényszéki s 314 kir. járásbírósi fogház volt az ország területén. A kir. ügyészség intézményét felállító 1871:33. tc. különben a törvényszéki fogházak feletti felügyeletet a kir. ügyészségekre bízta. A bírósági fogházak kezelésének ügyeit a miniszter egy 1874-es rendeletben szabályozta, mely a bírósági fogházak számára ép oly alaprendelet, mint amilyen a fegyintézetek számára alkotott s már említett 1869-es rendelet. 1895—1896-ban épült fel a budapesti kir. országos gyűjtőfogház. Ennek megnyitása lehetővé tette a munkácsi várban elhelyezett, de fegyintézeti célra alkalmatlan munkácsi kir. orsz. fegyintézet megszüntetését. Az összeomlással idegen uralom alá kerültek: az *illavai kir. orsz. fegyintézet*, amely valamikor Zápolya János vára volt, majd a trinitariusok kolostora s 1855-ben az osztrák kormány alakította át fegyintézeté s szállította ide a fegyenceket az 1849-ben ideiglenesen berendezett *szakolcai fegyházból*. A *lipótvári kir. orsz. fegyintézet*, mely szintén az abszolutizmus ideje alatt, 1856-ban rendeztetett be férfifogháznak, 1880—1882-ben mint kerületi börtönt használták. Közvetítő intézet volt mellette szervezve. A *nagyenyedi kir. orsz. fegyintézet* 1857—1860-ban női fegyháznak épült. A márianosztrai női fegyintézet megnyitása után megszűnt s 1873—1880 közt mint kir. bírósági fogház használtattott. 1880-ban kerületi börtön lett, 1895-ben visszaállított fegyintézeti jellege. (Férfiak részére.) Mellette közvetítő intézet is létesített. A *szamosújvári kir. orsz. fegyintézetet* a nagymultu szamosújvári várban II. József szervezte, akkor mint országos börtönt. Megnyitását tekintve a legrégebbi fegyintézet hazánkban.

Csonka-Magyarország területén a következő nyolc országos letartóztatási intézet van:

A budapesti kir. orsz. gyűjtőfogház 1895—1896 között épült. Rendelése: a különböző nemű szabadságvesztés-büntetésre ítélt büntetésének ugyanegy igazgatás alatt, egy épületcsoportban, de egymástól elkülönített épületekben való végrehajtása. Az intézet mellett országos megfigyelő és elmeorvosintézet van felállítva, amelynek vezetője az intézet igazgatójával mellérendeltségi viszonyban áll. Vannak benne fogházra, valamint öt éven aluli börtönre vagy fegyházra ítélt mindkét

nemű egyének. Az intézet 23 épületből áll, 800 letartóztatott számára van berendezve. A fegyőrök gyermekei részére külön iskola állíttatott fel.

A váci kir. orsz. fegyintézet épülete már 1755 óta áll fenn, mikor Mária Terézia nemes ifjaic számára a bécsi Theréziánumnak megfelelő nevelőintézetül kezdte építtetni. Az épületet eredeti rendeltetésére nem használták fel, mire I. Ferenc 1808-ban a Ludovika Akadémiának ajándékozta. Ettől a váci püspök vette meg. 1855-ben a fegyintézeti alap terhére megvásárolt épületet orsz. fegyintézeté szervezték. 1880-ban kerületi börtönné, 1884-ben újból orsz. fegyintézeté alakították. (2106/1880. I. M., 57.463/1884. I. M.) 1894-ben nagyobb építkezésekkel bővítették. A fegyenclétszám 800 körül mozog.

A szegedi kir. ker. börtön és államfogház. Szegeden már 11. József korában volt *fenyítőház*. 1790-ben a tallói fenyítőházat helyezték át ide, mert Szegeden a kincstári víziszállításoknál hajóvontató rabokra volt szükség. A szegedi fegyintézet II. József parancsa szerint három részre oszlott. Az első osztály a katonai parancsnokság alá tartozó hajóvontatók számára rendeztetett be s ezek végezték a hajóvontatást a Maroson felfelé (a korabeli megyei törvényszéken igen sok hajó vontatásra szóló ítéletet hoztak). A második osztály a fegyházra ítélt férfirabok osztálya volt. A harmadik osztály a nőké. Ez az intézet 1807-től a *helytartótanács*, 1807-től *Csongrád* vármegye alispánjának a felügyelete alatt állt. Az intézet neve: *Domus Correctoria* (»jobbító-ház«) volt. A törvényhatóságok azonban elég ritkán mondták ki, hogy a büntetés a szegedi fegyházban töltendő ki, hanem saját törvényhatósági börtöneikben hajtottak végre a büntetést, így a létszám csekélysege miatt a szegedi *fegyház* 1832-ben megszűnt.

Az 1879. évi nagy árvíz után Szegeden az addig börtöncélokra szolgáló várat le kellett bontani. Az igazságügyi kormány államköltségen új épület emelését határozta el. Annál is inkább, mert a Btk. időközben az igazságügyminiszter kötelességévé tette, hogy az új börtönrendszernek megfelelő letartóztatási helyekről gondoskodjék. Mivel Szegeden nem volt oly nagyobb börtönépület, mely kerületi börtönként lett volna használható, nagyobb börtönépület építése határoztatott el (1881: 58. te). Az 1885 január 1-én megnyílt börtönépület csillag-rendszerben épült s **ezért csillag-börtönnek is nevezik.**

A szegedi államfogház a börtön mögött 1889-ben épült. Külön ki-nevezett tisztviselői nincsenek, hanem a kerületi börtön vezetése alatt áll s a kerületi börtön igazgatója a kir. államfogház igazgatója is.

A soproni kir. orsz. fegyintézet és a mellette felállított szigorított férfi dologház. Az 1883 március 23-án kelt legfelsőbb elhatározás megengedte, hogy a Btk. életbelépte után az ország dunántúli részén egy fegyintézet létesíttessék. így jött létre az 1884:20. te, amelynek alapján a soproni kir. országos fegyintézet létesült. A Soprontól északra, mintegy 6 km távolságra fekvő felhagyott cukorgyártelep épületének felhasználásával 1884—1886 között épült. Befogadóképessége körülbelül 700 fő. A mellette felállított szigorított férfi dologháznak külön személyzete nincs.

A márianosztrai kir. orsz. büntetőintézet és a mellette felállított szigorított női dologház. Márianosztra eredetileg pálos kolostor volt. A rend feloszlata után a vallásalap tulajdona lett. 1857-ben az abszolút kormány országos fegyintézet céljaira bérelte ki, átadta az irgalmas nővérek

gráci kongregációjának s 1858-ban megnyílt a csakis nők befogadására szolgáló fegyintézet.

1859—1861 között javítóhelyül is szolgált a közigazgatási hatóságoktól kényszermunkára ítélt nők számára. Az utolsó »kényszeröncnők« 1862-ben szabadultak. A helytartótanács és az irgalmas nővérek közötti szerződést 1867-ben, majd 1869-ben az igazságügyminisztérium megújította. Ujabb szerződés a 29.765/1876. I. M. sz. r.-tel jóváhagyott 1876-i szerződés, amely szerint az irgalmas nővérek fedezik az összes kiadást, de haszonélvezik a földeket, a letartóztatottak munkáit s az államtól átalányt kapnak. Az igazságügyi kormány 1893-ban az addig csak bérelt telepet a vallásalaptól megvette s 1894-ben újjászervezte. Ekkor nagyobb építkezések is történtek. Az intézet vezetésével megbízott irgalmas nővéreken kívül mint állami tisztviselők szolgálnak az orvos s a lelkészek, A felügyeletet is az irgalmas nővérek végzik s a fegyőrség csak a külső szolgálatot teljesíti. A mellette felállított szigorított női dologháznak külön személyzete nincs.

A hartai kir. orsz. büntetőintézet. A Wagner Pál kishartai földbirtokos által az államnak börtönügyi célra végrendeletileg hagyományozott birtokon, 1883-ban létesült a kishartai országos közvetítő intézet. Pest megyében, Kis-Harta községtől félórai távolságra fekszik.

A jászberényi járásbírósi fogház mellett felállított férfi dologház és a kalocsai kir. törvényszéki fogház mellett felállított női dologház. A közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913:21. tc.-nek a dologházra vonatkozó rendelkezései 1916 január hó 1-én léptek életbe. A rendelkezések végrehajtása tárgyában kibocsátott 68.400/1925. I. M. számú rendelet dologházul egyelőre férfiak részére a jászberényi kir. járásbírósi fogházat, nőkre a kalocsai kir. törvényszéki fogházat jelölte ki. (A dologházak szervezetét és rendtartását a 62.000/1916. I. M. határozta meg.) A dologházi őrizet végrehajtásának céljaira az egyelőre kijelölt bírósági fogházak megfelelő részét el kell különíteni. A dologház igazgatásával és a dologházi őrizet végrehajtásával járó tennivalókat a fogház személyzete végzi, a dologháznak külön személyzete nincs. Tehát a dologház főnöke is a törvényszéki fogháznál a kir. ügyész, a járásbírósi fogháznál a kir. járásbíró vezeti.

Minden dologház mellett *dologházi felügyelőhatóság* működik (1913:21. és 68.400/1925. I. M.), amely tennivalóit a székhelyén levő dologházra és az abból szabadon bocsátott egyénekre vonatkozólag teljesíti.

A dologházi felügyelőhatóság elnökét és tagjait a miniszter az 1913:21. tc. 13. §-ában megjelölt egyének közül a kir. ítélőtábla elnökének a kir. főügyész meghallgatásával tett javaslata alapján három év tartamára nevezi ki. Az állások tiszteletbeliek.

A hatóság feladata különösen: felügyel a dologház látogatása útján a dologházi őrizet szabályainak végrehajtására, határoz a dologházba utaltak feltételes szabadságra bocsátása illetve elbocsátása felől; közreműködik a feltételes szabadságra bocsátottak elhelyezésében; véleményt nyilvánít a szabadságra bocsátottaknak a dologházba visszaszállítása felől.

Határozata ellen a miniszterhez van helye folyamodásnak.

Az országos letartóztatási intézeteken kívül a régi törvényhatósági fogházak utódai, a *bírósi fogházak* szolgálgják a letartóztatás céljait. Ezek

a törvényszékek mellett szervezett kir. *törvényszéki* s járásbíróóságok mellett szervezett *kir. járásbíróági fogházak*. Az előbbiek a kir. ügyészségeknek, az utóbbiak a kir. járásbíróóságok vezetőjének vannak alárendelve. Törvényszéki fogház van ma 24, járásbíróóság 91.

Rabmunkások biztosítási alapja.

485

Az 1907: 19. tc. alapján kiadott 29.300/1913. I. M. számú rendelettel létesült ez az alap, mely a munkáltatók által fizetett járulékokból a letartóztatottak és javító-nevelőintézeti növendékek üzemi baleseti kártalanítására szolgál.

Országos börtönügyi múzeum. (Budapest.)

486

Célja: a börtönügyi és rokontermészetű szaktanulmányok előmozdítása, az ezekből a szempontokból tanulságos tárgyaknak a gyűjtése, megőrzése és tudományos kutatásra átengedése útján.

Az igazságügyminisztérium épületében van elhelyezve. Igazgatóját a minisztérium fogalmazó személyzetéből a miniszter jelöli ki. A múzeum osztályaiban gyűjteni és őrizni kell: a büntető törvénykezés és a börtönügy múltja szempontjából érdekes tárgyakat; a büntetések végrehajtásának jelen állapotát feltűntető tárgyakat; a letartóztatottak testi és szellemi sajátosságaira jellegzetes tárgyakat; a bűncselekmények megelőzése szempontjából jelentős tárgyakat; végül a könyvtárat.

A múzeum tudományos érdeklődésből az igazgató engedélyével tekinthető meg.

A múzeumot 1910-ben Budapesten állították fel, mint a börtönügy szempontjából tanulságos tárgyak hivatalos gyűjteményét. (5900/1910. I. M.) Egyideig a budapesti gyűjtőfogház helyiségében volt elhelyezve. Az intézmény mint hivatalos gyűjtemény az első volt a kultúrállamokban. Mai szervezetét 1922-ben nyertc. (27.475/1922. I. M.)

Bűnügyi múzeumok.

487

Bűnügyi múzeumok vannak a m. kir. államrendőrség budapesti főkapitányságánál, a csendőrparancsnokságoknál és más közhatóságoknál. A kir. ügyészség, a járásbíróóság és a közigazgatási hatóság a büntető eljárás során elkobzott tárgyakat a múzeumok megkeresésére ezeknek megküldi. A ritkaságuknál fogva vagy más okból különösen tanulságos tárgyakra a budapesti államrendőrség bűnügyi múzeumának elsőbbsége van. (20.001/1908. I. M. 8. §., 20.002/1908. I. M. 3. §.)

Igazságügyi országos megfigyelő- és elmeógyógyintézet. 488
(Budapest.)

A budapesti m. kir. országos gyűjtőfogház mellett létesített (9052/1906. I. M.) a kétes elmeállapotú előzetesen letartóztatottak, vizsgálati foglyok, szabadságvesztés-büntetésre ítétek, esetleg szabadlábban levő terheltek stb. elhelyezésére. A felvételt a kir. országos gyűjtőfogház igazgatósága eszközli.

Az intézet vezetője a miniszter által megbízott elmeorvos, aki közvetlenül az igazságügyminiszter felügyelete alatt áll. Az intézet biztonságáról, valamint annak összes gazdasági ügyeiről a kir. országos gyűjtőfogház igazgatósága gondoskodik. A fegyőri létszámhoz nem tartozó ápolókat az intézet vezetője fogadja fel, illetve bocsátja el.

Országos bűnügyi nyilvántartó hivatal. (Budapest.) 489

Az országos bűnügyi nyilvántartó hivatalt a 24.300/1908. I. M. számú rendelet alapján szervezték meg.

E rendelet 22. §-a szerint a hivatal az igazságügyi és belügyi miniszterek felügyelete és a budapesti m. kir. államrendőrség főkapitányának illetve helyettesének vezetése alatt áll. A felügyeletet a két miniszter ezidőszerint egy megbízott igazságügyi tisztviselő útján gyakorolja. Tisztviselőit részben a m. kir. igazságügyminiszter rendeli ki az igazságügyi államszolgálatnak bíraskodást nem gyakorló tagjai közül, részben pedig a m. kir. belügyminiszter a budapesti m. kir. államrendőrség személyzetének tagjai közül. A hivatal egyéb személyzetét a főkapitány rendeli ki.

Az országos bűnügyi nyilvántartó hivatalnak nem az említett rendelet alapján, hanem a munkakör megosztása alapján két ügyosztálya van, úgymint az igazságügyi és rendőri osztály.

Az igazságügyi osztály a rendelet 23. §-a alapján az igazságügyminiszter által szolgálattételre kirendelt igazságügyi tisztviselők közreműködésével végzi a munkáját, amely főképp a bűnügyi nyilvántartással kapcsolatban felmerült jogi természetű ügyek elintézésére irányul (például a büntetőlapok felülvizsgálása abból a célból, hogy azt különösen jogilag helyesen állították-e ki, a Bn. 1. §-ának alkalmazása helyesen-történt-e, újrafelvételi eljárásra vagy összbüntetés kiszabására nincs-e szükség stb. stb.)

A rendőri osztály a főkapitányság, illetve a belügyminiszter fennhatósága alá tartozik..

Igazságügyi orvosi tanács. (Budapest.) 490

Külön törvény, az 1890:11. tc. felhatalmazása alapján szervezte az igazságügyminiszter. (35.320/1891. I. M., 900/1918. I. M.) Feladata: indokolt szakvélemény nyilvánítása útján segédkezni az igazságügy-

minisztérium és a bíróságok teendőiben. Szakvéleményt ad az igazságügyi kormányzat és a bíraskodás terén felmerülő kérdésekben a közegészségügyi kérdések kivételével, amelyekben az országos közegészségügyi tanács hivatott a véleményadásra. Az igazságügyi hatóságok és bíróságok által a tanács elé terjesztett szakvéleményeket felülvizsgálja.

Az elnökön kívül, akit a miniszter előterjesztésére az államfő nevez ki, áll egy alelnökből s legfeljebb 20 előadó rendes tagból, akiket a miniszter nevez ki három évre.

Mikor a társadalombiztosítási bíraskodásról szóló 1932:4. tc. megszüntette a külön munkásbiztosítási bíróságokat s azok teendőit a rendes bíróságok hatáskörébe utalta, megszüntette a *Munkásbiztosítási orvosszakértői tanácsot* is s munkáját az Igazságügyi orvosi tanácsra ruházta.

Országos bírósági vegyészeti intézet. (Budapest.)

491

Eredeti elnevezése: *Országos vegyészeti műterem*. Létesült Budán az 1870 november 20-án kelt legfelsőbb elhatározás alapján. A legfelsőbb elhatározás alapjául szolgált igazságügyminiszteri felterjesztés és az elhatározás alapján meghirdetett pályázat (20.823/1870. I. M., 15.933/1872. I. M.) szerint az országos vegyészeti műteremnek, illetőleg az annál alkalmazott vegyésznek feladata: »a bűnvádi eljárás folyamában szükséges vegyvizsgálatoknak teljesítése, ezenfelül igénybevétehetik a hatóságok részéről úgy közegészségügyi, mint orvosrendőri vegyészeti egyéb elemzések teljesítésére is.«

Az intézet elnevezése utóbb Országos művegyészeti intézet formában használtatott, míg végül egy 1897-es rendelet (2146/1897. I. M.) elnevezését Országos bírósági vegyészeti intézetre változtatta. Ez ma is a címe.

Az intézetnek rendszeres szervezeti szabályzata nincsen. Működésének módját számos kisebb rendelet és a gyakorlat alakította ki.

Fiatalkorúak felügyelő hatóságai. (7.)

492

Fogházmiszsió. — Orvoslélektani laboratórium. — Pályaválasztási tanácsadó. — Munkaközvetítő iroda fiatalok részére.

A *fiatalkorúak felügyelő hatóságai* a m. kir. igazságügyminisztérium fennhatósága alatt a büntető novella (1908: 36. tc.) és a fiatalok bíróságáról szóló 1913: 7. tc. (Fb) alapján a gyermekvédelem és a fiatalok bűnözése elleni védekezés terén fejtenek ki munkásságot. Működésüket 1910 január 1-én kezdték. (27.400/1909. I. M.)

Felügyelő hatóság minden kir. ítélőtábla székhelyén és a kir. ítélőtábla székhelyén kívül fekvő minden oly kir. törvényszék székhelyén

alakul, amelynek területén javító-nevelőintézet vagy fiatalkorúak befogadására szolgáló fogház van. Jelenleg hét ily hatóság működik.

Feladatkörük: a javító-nevelőintézeteknek és a fiatalkorúak fogházának időnkinti látogatásával felügyel a javítónevelés és a fogházbüntetés szabályainak megtartására s szükség szerint jelentést tesz a miniszternek. Véleményt ad a javítónevelés alatt álló fiatalkorúak kísérleti kihelyezésének (Bn. 25. §.) és a fogház vagy államfogház büntetés alatt álló fiatalkorúak feltételes szabadságra bocsátásának (Bn. 29. §.) kérdésében. Közreműködik a kísérletileg kihelyezett és a feltételes szabadságra bocsátott fiatalkorúak elhelyezésében és a felettük gyakorolt felügyeletben s megfelelő esetben javaslatot tesz visszashállításuk elrendelésére vagy a fiatalkorú utólagos javítónevelésének elrendelésére. A rendelkezésére álló eszközökkel előmozdítja a patronage-t.

Tagjai: *A)* A székhelyen lakó *hatósági* tagok közül: 1. A fiatalkorú terheltek ügyeivel foglalkozó bírák sorából a tábla elnökétől kijelölt két bíró. 2. A fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó ügyészségi tagok közül a kir. főügyésztől kijelölt két tag. 3. Az ügyvédi kamara választmányától kijelölt két kamarai tag. 4. A vármegyei s a városi árvaszék elnöke. 5. A vármegye s a város első tisztviselője. 6. A kir. tanfelügyelő. 7. Az állami gyermekmenhely igazgatója. *B)* Az igazságügyminiszter által a gyermekvédelem és a patronage terén működő vagy aziránt érdeklődő egyének közül kinevezett férfiak és nők. Kinevezésük három évre szól.

Hatáskörük kiterjed: a fiatalkorúak fogházára, a budapesti és a pestvidéki kir. törvényszéki fogházra, a fiú- és leánynevelő otthonokra, szeretetházakra.

Intézményeik: Fogházmisszió (V., Markó-u. 16.), Orvoslélektani laboratórium (V., Markó-u. 12.), Pályaválasztási tanácsadó iroda (V., Markó-u. 12.), Munkaközvetítő iroda fiatalkorúak részére (V., Markó-u. 12.).

Fiatalkorúak kir. országos fogháza. (Nyíregyháza.) 493

A Btk. nem ismer a fiatalkorúak befogadására szolgáló külön büntető intézetet. A büntetések végrehajtásáról szóló rendeletek ugyan előírják a szükséges osztályozást, de ezt keresztülvinni nem sikerült. A büntető novella (1908: 36.) 27. §-a elrendeli, hogy a fogházbüntetés a fiatalkorúak részére felállított fogházban hajtandó végre, kivéve az egy hónapot meg nem haladó fogházbüntetést, mely más letartóztatási intézet magánzárkájában is végrehajtható. Aki életének 21. évét betöltötte, a fiatalkorúak fogházába fel nem vehető. A törvény életbelépésekor Kassán már állt egy fiatalkorúak részére berendezett fogház, mintegy 200 fogolyra szóló befogadóképességgel, majd Gyulafehérvárott épült egy másik, mely 500 fiatalkorú büntettest fogadhatott be. A fiatalkorúak fogházbüntetésének végrehajtását részletesen szabályozza a 27.300/1909. I. M. (L. még 56.000/1913. I. M.) Ma a fiatalkorúaknak egy fogházuk van: Nyíregyházán.

A fiatalkorúak egri női fogházát a 13.761/1923. I. M. számú rendelet szüntette meg.

A büntettekről és vétségekről szóló 1878: 5. tc. 52. §-a köteleességévé tette az igazságügyminisztériumnak, hogy halasztás nélkül fogjon a börtönreform megvalósításához és ennek keretében a javítóintézetek felállításához s elrendeli (27. §.), hogy a pénzbüntetésből befolyó összegek tekintélyes része javítóintézetek létesítésére fordítandó. Elsőnek — fegyencmunkával — az *aszódi javítóintézet* épült fel 1884-re. Másodiknak, 1886-ban a *kolozsvári javítóintézet* nyílt meg, ugyancsak fiúk számára. Ezt követte a *székesfehérvári* 1895-ben fiúk számára, 1890-ben nyílt meg a *rákospalotai kir. javítóintézet* lányok számára, 1901-ben a *kassai*. Jelenleg öt oly javítónevelő intézetünk van, melyek a bűnöző és az erkölcsi züllés veszélyének kitett fiatalok befogadására szolgálnak. Ezek a *m. kir. áll. átmeneti fiúotthon* Budapesten (V., Markó-u. 12.) 200 férőhellyel, az *aszódi m. kir. áll. fiúnevelőotthon* (540 férőhellyel); a *székesfehérvári m. kir. áll. fiúnevelőotthon* (150 férőhellyel); a *rákospalotai m. kir. áll. leánynevelő-otthon* (240 férőhellyel) s a *ceglédi m. kir. áll. leánynevelő-otthon* (100 férőhellyel).

Az otthonokban az erkölcsi nevelés az úgynevezett csalárendszer szerint, az elméleti oktatás iskolákban történik. Az itt elhelyezett fiatalok családoknak nevezett csapatokra osztva egy-egy családfő (elemi vagy polgári iskolai tanító) alatt állanak. A családfők mellé a rendfenntartás és az ipari oktatás céljából megfelelő segédzemélyzet (művezetők, családfősegédek) van beosztva. Egy-egy növendék-család 20—30 ifjúból áll. A tanítás a 47.065/1892. I. M. sz. rendeletben megállapított tanterv szerint történik, mely lényegében az elemi és polgári iskolai tananyagot egyesíti. A munkaoktatás a házimunkán kívül felöleli a földművelésügyi, a kertészeti és az ipari munkanemeket. A befogadás csak* az igazságügyminiszter engedélye alapján történhetik, a kihelyezésben ugyancsak a miniszter dönt az igazgató és a házitanács előterjesztésére. Az intézetből való elbocsátás végleges, ha a növendék életének 20. évét betöltötte.

Magán javító- és nevelőintézetek szerződéses viszonyban. 495

Az állami javító-nevelő intézeteken, illetve otthonokon kívül az erkölcsi züllésnek indult vagy bűnöző fiatalok nevelésében állami felügyelet mellett részt vesznek az állammal szerződéses viszonyban álló magán javító-nevelő intézetek is. Így a kat. patronage-egyesület három intézete: a *Julianeum* Püspöknádasdon (Baranya vm.), 80 férőhellyel bíró fiúnevelőintézet; a *Clarissem* Rákospalotán 160 férőhelyes fiúnevelő; s a *Szalézi fiúnevelőintézet* (Esztergom-tábor) 300 férőhellyel. A protestáns patronage-egyesület tartja fenn a *Kerkápoly Bodor szeretetház* fiúnevelőintézetet Dunaalmáson (60 férőhellyel). — A »Jó Pásztor« szerzet szerzetesnői vezetik a kecskeméti és a budapesti »Jó pásztor háza« leány-menhelyeket (előbbi 50, utóbbi 125 férőhellyel). Alapítványi nevelőintézet a budapesti *Lord Weardale leányotthon* (50 férőhellyel).

*Közjegyzői és ügyvédi felügyelet, a kincstár képviselése.***M. kir. közjegyzői kamarák. (5)**

496

A modern közjegyzőség Magyarországon a 19. század közepén jelenik meg az 1858 február 7-i cs. nyílt parancssal életbeléptetett 1855. május 25-i osztrák jegyzői rendtartás alakjában, (V. ö. R. G. Bl. 1858. 23., 24. és 26. sz.) Ez a javarészt a francia jogból átvett alkotás rövid életű volt, az Ideiglenes törvénykezési szabályok hatályon kívül helyezték. (De Erdélyben és Fiúmében az 1874: 35. tc. életbelépéséig érvényben volt.) Ugyanekkor visszaállították a *hiteles helyek*, de ezek elégtelen száma s szervezeti hiánya miatt a törvényhozás és a joggyakorlat már régóta igen sok állami és önkormányzati hatóságnak adott jogot hites bizonyításokra, úgyhogy ezen a téren teljes rendszertelenség uralkodott. A jogászi közvélemény egyre erősebben követelte a közjegyzőség meghonosítását. Az 1870-ben francia mintára készült javaslatból nem lett törvény. A német mintára készült második tervezet mint az 1874:35. tc. vált törvénné. Ezen a törvényen, az ezt módosító 1886: 7. tc.-en, a közjegyzői díjakat szabályozó 1880:51. tc.-ken valamint az 1925:8. tc. 41—42. §§-ain alapul a magyar közjegyzőség szervezete.

A közjegyzőség szervezete testületi. Kerületek szerint — melyeket az igazságügyminiszter határoz meg — az illető kerületben székelő közjegyzők önálló, egy magasabb fok által egybe nem kapcsolt testületet alkotnak a törvény erejénél fogva. A testülethez tartozás minden közjegyzőre kötelező. A testületek szervei: a *közgyűlés* és a *kamara* (helytelenül a testületet hívják egyesek kamarának s a kamarát választmányoknak). A közgyűlést évente egyszer a kamara tartozik összehívni. A kamarának *tág* hatásköre mellett a közgyűlés jelentősége háttérbe szorul, bár a közgyűlésnek a kamarával szemben ellenőrző és utasító hatásköre van. Az 1925:8. tc. szerint a budapesti közjegyzői kamara elnökből, elnökhelyettesből, titkárból, hat rendes és két póttagból áll. A vidéki kamarák egy elnökből, négy rendes és két póttagból állnak. A kamara tagjait a kerületbeli közjegyzők közgyűlésileg titkosan választják egy évre. A kamara határozatai ellen egyfokú fellebbezés van a Kúriához. Ez a bírói út a közjegyzői önkormányzatnak egyik legfontosabb biztosítéka. A kamara hatásköréhez a közjegyzői önkormányzat legfontosabb teendői tartoznak. Igazgatási, felügyeleti és fegyelmi jogosítványai hatósági jelleget kölcsönöznek neki. Hivatalos működésében az igazságügyminiszter felügyelete alatt áll.

A közjegyzői állások számának és a közjegyzői székhelyeknek meghatározás — a kamarák véleményezése mellett — a miniszter joga. Ugyanő tölti be a közjegyzői állásokat. A Trianon előtti Magyarországon volt 10 közjegyzői kamarai székhely (Arad, Budapest I., Budapest II., Debrecen, Kassa, Kolozsvár I., Kolozsvár II., Pécs, Pozsony, Szeged, Szombathely, Temesvár), 12 közjegyzői kerülettel. (V. ö. 13.356/1875. I. M. és 31.631/1875. I. M.) Trianon után maradt öt kamarai székhely (Budapest, Debrecen, Pécs, Szeged, Szombathely), öt kerülettel. (Beosztásukra 1. 6520/1921. I. M. és 50.346/1921. I. M.)

Kir. közjegyzők és köz jegyzőjelöltek nyugdíjintézete. 497
(Budapest.)

Az 1930:4. tc. létesítette. Előtte hasonló célt szolgált a Magyarországi királyi közjegyzők nyugdíjintézete, amely azonban magánegyesület volt s az önkéntes belépés elvén létesült. Vagyona a háború és az azt követő gazdasági események következtében csaknem teljesen elveszett.

Az 1930: 4. tc.-kei létesített (V. ö. még 1700/1931. I. M., 15.600/1934. I. M.) intézet jogi személy. Tagjai törvénynél fogva: 1. a közjegyzői névkönyvekbe működökként bejegyzett kir. közjegyzők; 2. helyettesítési jogosultsággal bíró bejegyzett közjegyzőjelöltek, 3. helyettesítési jogosultsággal nem bíró oly közjegyzőjelöltek, akik az intézetbe belépnek. A tagok évi járulékot kötelesek az intézetnek fizetni. A nyugdíjintézet szervei: 1. az *elnök*, aki a nyugdíjintézet törvényes képviselője, s akit a közgyűlés három évre választ; 2. a *közgyűlés*, amelynek elnöke az elnök, 3. az *intézőbizottság*, ugyancsak az elnök elnöklése alatt; négy rendes és két póttagját a közgyűlés három évre választja, 4. az *állandó ellenőrző bizottság*, három taggal, mely a közgyűlés és az intézőbizottság működését ellenőrzi és 5. állandó *döntőbíró*ság.

Az intézet célja az, hogy tagjait öregkor és munkaképtelenség esetére, a tag halála után pedig családtagjait ellássa.

Ügyvédi kamarák. (18.) 498

Az abszolutizmus első éveiben Magyarországon életbeléptetett új osztrák ügyvédi rendtartás szerint az ügyvédek az igazságügyminiszter nevezte ki, ő határozta meg az ügyvédek számát minden főtörvényszék kerületére nézve, mindig az illető főtörvényszék s az ügyvédi választmány meghallgatása mellett. A kinevezett s felesketett ügyvédekről a főtörvényszékek jegyzéket vezettek. Az ügyvédséghez az általános feltételeken kívül »törvénytudori« méltóság s jó sikerrel kiállott ügyvédi vizsgálat kívántatott. (Reg. f. Ung. 1852. 138. sz. Erdélyre: RGB. 1853. 251 sz.)

Azokon a helyeken, ahol kerületi vagy megyei törvényszékek székelték, az igazságügyminiszter a főtörvényszék javaslatára *ügyvédi választmányokat* nevezett ki, melyek abban a hatáskörben jártak el, mint a birodalom többi országában az ügyvédi kamarák. Elnöke s tagjai egy évre neveztek ki, de a főtörvényszék hivatalukban évről-évre megerősíthette őket. Az ügyvédi választmány határozatai ellen a főtörvényszéknél lehetett panasszal élni.

Az ideiglenes törvénykezési szabályok hatályon -kívül helyezték az osztrák ügyvédi rendtartást s az ügyvédi rendtartásról szóló 1874:34. tc. életbeléptéig a szoros értelemben vett Magyarországon. (Erdély és Fiume kivételével) az ideiglenes törvénykezési szabályok VIII. részének rendelkezései voltak irányadók, melyek megszüntették az ügyvédi hatáskörnek egy-egy főtörvényszéki kerületre való korlátozását, hasonlóképen az ügyvédi választmányokat s az ügyvédi oklevél elnyerését a 49 előtti feltételekhez kötötte. Erdélyben, amelynek területére az ideiglenes törvénykezési szabályok rendelkezései nem terjedtek

ki, 1874-ig hatályban maradtak az osztrák ügyvédi rendtartás rendelkezései. (2631/1868. I. M.) Fiume területére az 1874:34. tc. hatálya sem terjedt ki, itt módosításokkal továbbra is az 1852 július 24-i ügyvédi rendtartás maradt hatályban.

Az ügyvédi rendtartásról szóló s több módosítással és kiegészítéssel (1907: 24. te, 6751/1918. M. E., 1925: 8. te, 1934: 2. tc.) ma is hatályos 1874:34. tc. 17—33. §§-ai szólnak *az ügyvédi kamarákról*. Az ügyvédi kamara a területén lakó s az ügyvédek lajstromába felvett ügyvédekből áll. A kamarák hatásköre kiterjed: az ügyvédi kar erkölcsi tekintélyének megővésére, az ügyvédek jogainak megvédésére és kötelességeik teljesítésének ellenőrzésére; a jogszolgáltatás és ügyvédség terén mutatkozó hiányok orvoslására s korszerű reformok életbeléptetése iránti véleményadásra, javaslatételre. Gyakorolják a fegyelmi hatóságot a kamara lajstromába bevezetett ügyvédek és ügyvédjelöltek felett.

Az ügyvédi kamara hatásköréhez tartozó ügyeket intézi: a közgyűlés, a választmány és az elnök. A közgyűlés legújabb időig a kamara összes tagjából állt, az 1934: 2. tc. az olyan ügyvédi kamarának, amelyben a tagok száma 1000-nél több, kötelezővé, amelyben 500-nál több, lehetővé teszi a *képviselési közgyűlés* rendszerére való áttérést. (V. ö. 8426/1934. I. M.) *A választmányt* három évre választja a kamara. A *budapesti ügyvédi kamara* választmányát alkotják: a kamara elnöke, mint választmányi elnök, két elnökhelyettes, egy főtitkár, egy pénztáros s helyettese, három ügyész s 48 választmányi tag. Az utóbbiaknak legalább kétharmadát Budapesten lakó ügyvédekből kell választani. A *vidéki kamarák* választmányában — egy-egy tisztikari tagon kívül — csak 12 választmányi tag van, akik közül legalább hatnak a kamara székhelyén kell laknia.

Az ügyvédi kamarák minden év elején jelentést terjesztenek az igazságügyminiszterhez. A fegyelmi vétségek felett a fegyelmi hatóságot első fokon az ügyvédi kamara választmányja, másodfokon a Kúria ügyvédi fegyelmi tanácsa (1. a kir. Kúriánál) gyakorolja.

Jelenleg az ország területén *18 ügyvédi kamara* van: Budapesten, Balassagyarmaton, Debrecenben, Egerben, Győrben, Kalocsán, Kaposváron, Kecskeméten, Miskolcon, Nyíregyházán, Pécsen, Sopronban, Szegeden, Székesfehérváron, Szolnokon, Szombathelyen és Zalaegerszegen. Budapesten kettő van: a budapesti és a budapestvidéki ügyvédi kamara.

Országos ügyvédi gyám- és nyugdíjintézet. (Budapest.) 499

Az 1908: 40. tc. állította fel Budapest székhellyel. (L. még 1914: 52. tc., 1925.: 20. tc. 1928:11. tc., 1934:23. tc. és 3500/1935. I. M. sz. a.) Tagja a törvénynél fogva az ügyvédi kamarák ügyvédi lajstromába felvett minden ügyvéd. A tagok évi járulékot fizetnek. Az intézettől ellátás jár — a törvényben meghatározott feltételek szerint — az intézeti tagnak, az intézeti tag özvegyének s törvényes (törvényesített) gyermekének. Az intézet szolgáltatásai: rokkantsági, öregségi, özvegyi és árvaellátás.

Minden évben *közgyűlést* kell tartani. Az intézet tisztviselői a közgyűlésnek hivataluknál fogva tagjai. A közgyűlés többi tagját az ügyvédi kamarák közgyűlései három évre választják, mindegyik kamara legalább egy tagot. *Az igazgatóság* a közgyűléstől választott tíz rendes tagból,

négy póttagból és az intézet tisztviselőiből áll. A *felügyelőbizottság* öt rendes tagból és két póttagból áll. Az intézet tisztviselői: az elnök, helyettes elnök, titkár, ügyész, pénztáros és ellenőr. Mindezeket az intézet tagjai közül a közgyűlés választja.

Az intézet az igazságügyminiszter főfelügyelete alatt áll, a főfelügyeletre az ügyvédi kamarák felügyeletére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

M. kir. kincstári jogügyi igazgatóság. (Budapest.) 500

Korábbi jogunkban a királyi kincstár képviselője a *kir. ügyek igazgatója és a szent korona ügyvédje* (causarum regalium director et sacrae regni coronae fiscalis) volt. Alárendelt személyzetével együtt Pesten külön hivatalt alkotott: a *kir. ügyek igazgatóságát* (causarum regalium directoratus officium). Az alapítványi ügyeknek külön igazgatása volt a helytartótanács fennhatósága alatt.

Az abszolutizmus idején a kir. ügyek igazgatásának feladatát a pénzügyi országos hatóságok székhelyein felállított *pénzügyi ügyvédségek* látták el. (RGB. 1851:188. sz., 1854: 291. sz., Reg. f. Ung. 1857. 233. o., 1855. 96. o.)

Az 1868: 54. tc. 84. §-a szerint a kincstárt perekben a kir. ügyészség képviseli, amely ügyészség alatt itt a visszaállított *pesti kir. kincstári jogügyi igazgatóságot* s az annak alárendelt kincstári uradalmi ügyészeket kell érteni. Az 1870. július 25-i legfelsőbb elhatározással (16.791/1870. I. M.) a kincstár jogi képviselete újjászerveztetek. A pesti kincstári jogügyi igazgatóság személyi létszámát leszállították, mert hatáskörét a neki külön fenntartott ügyekre korlátozták, míg a pénzügyet érdeklő tulajdonképeni kincstári jogügyek ellátására az egyes pénzügyigazgatóságoknál *pénzügyi ügyészi* állásokat szerveztek. De fennmaradtak a már korábban szervezett koronái és kincstári uradalmi ügyészségek is. A jogügyi igazgatóság különben a pénzügyi kormányzat fennhatósága alatt maradt, állapította meg a pénzügyminiszter a 49.240/1883. P. M. sz. rendelettel, amely több módosítással ma is hatályos. (17.806/1886. P. M., 72.198/1892. P. M.) Ezek szerint: a m. kir. kincstári jogügyi igazgatóság feladata a kincstár jogi képviselete általában, s különösen a perek vitele az államvagyonot érdeklő ügyekben; ugyanilyen ügyekben jogi vélemények adása, jogügyletek és okmányok létesítésénél való közreműködés s a kincstári ügyészségek működésének ellenőrzése.

1928-ban a *m. kir. kincstári jogügyi igazgatóság* az igazságügyminiszter felügyelete alá került (3530/1928. M. E.), az 1930: 43. tc. pedig a kincstári jogügyi igazgatóság fogalmazási szakához tartozó egyes állásokat a kir. ftlőbírák és ügyészek státusába sorozta.

A m. kir. kincstári jogügyi igazgatóság ügyviteli szabályait legújabbán a 40.100/1936. I. M. számú rendelet állapítja meg. Az igazgatóság élén a m. kir. kincstári jogügyi igazgató áll, helyettese a m. kir. kincstári jogügyi aligazgató.

Birtokrendezési ügyek, birtokvédelem.**Birtokrendező mérnökvizsgáló bizottság. (Budapest.) 501**

A tagosítás során követendő közigazgatási és bírói eljárást legújabbán és részletesen szabályozó 34.700/1935. I. M. számú rendelet 245. §-a értelmében a tagosítási eljárás mérnöki munkálatait csak *birtokrendező mérnök* végezheti, feltéve, hogy gondnokság vagy csőd alatt nem áll. Birtokrendező mérnökök azok, akik a 40/1909. I. M. számú rendelet értelmében szervezett vizsgáló bizottságtól földmérői jogosítványt nyertek vagy akik a jövőben az imént említett *földmérői vizsgálóbizottság* helyébe a 34.700/1935. I. M. számú rendelettel (246. és köv. §§.) szervezett birtokrendező mérnökvizsgáló bizottságtól birtokrendező mérnöki jogosítványt nyernek.

A birtokrendező mérnökvizsgáló bizottság Budapesten működik. Tagjai: az igazságügyminiszter által kinevezett elnök, a birtokrendezési jogszabályokban jártas négy oly tag, akik az ítélbírákra előírt képzettséggel bírnak s a budapesti mérnöki kamara által javaslatba hozott három olyan birtokrendező mérnök, akinek birtokrendezési műszaki munkálatok végrehajtásában megfelelő gyakorlata van; továbbá a pénzügyminiszter által kinevezett három állami földmérési szakközeg. A kinevezések öt évre szólnak. Minden vizsgálatnál a bizottság az elnökön kívül négy tagból áll. Vizsgára azok bocsáthatók, akiknek mérnöki, bányamérnöki, erdőmérnöki vagy gépészmérnöki oklevelük van.

Védett birtokok felett közfelügyeletet gyakorló helyi bizottságok. 502

A gazdavédelmi rendeletekkel elérni kívánt célok megvalósítása és az ezzel kapcsolatos kincstári és közgazdasági érdekek megóvása végett valamennyi úgynevezett védett birtok közfelügyelet alatt áll. (14.000/1933. M. E. sz. rendelet 11. §.) A közfelügyeletet a m. kir. minisztérium a mezegazdasági, hitelintézeti és jogi szakférfiakból alakuló úgynevezett *helyi bizottságok* útján gyakorolja. (Részletekben 1. a M. kir. pénzügyminiszter felügyelete alatt működő szervek között, 126. o.)

Országos földbirtokrendező alap. 503

Az 1920:36. tc. 79. §-a alapján létesült; bevétele a hivatkozott tc. 80. §-a alapján a juttatottak által történt költségmegtérítés és az alap gyümölcsözőleg elhelyezett tőkének kamata. Rendeltetése az eljárási költségek előlegzése, földhözjuttatottak segélyezése és egyéb földbirtokpolitikai műveletek lebonyolítása. A földbirtokrendezés befejeztével az alap vagyona és jövedelme az 1931:35. tc. 4. §-a alapján a tagosítási állami alapra száll át.

Tagosítási állami alap. 504

Az 1908: 39. tc. 4. és 8. §-a alapján kiadott 60/1909. I. M. számú rendelet 6. §-a, illetve az ennek helyébe lepett 5000/1928. I. M. számú rendelet 64. §-a értelmében a tagosítások költségeit az államkincstár

előlegezi. A tagosítási állami alap azokból az állami hozzájárulásokból keletkezett/amelyeket az állam a tagosítási költségek előlegzése céljából adott. A visszatérülő előlegek újból tagosítási költségek előlegzésére fordíthatnak.

A gazdaadósságok rendezésének megkönnyítése végett 505 létesült alapok.

A gazdatartozások fizetésének újabb szabályozása tárgyában kiadott 14.000/1933. M. E. számú rendelet 24. §-ának rendelkezése alapján a rendezés megkönnyítése végett a következő alapok létesítettek:

Kamathozzájárulási alap: a kamatláb leszállítása következtében csökkent kamatkövetelések kiegészítésére.

Tőketörlesztési alap: a soronkívüli tőkevisszafizetés eljuttatására és a rövidlejáratú hitelintézeti követelések részbeni visszafizetésére.

Teher rendezési alap: a rendelet végrehajtása következtében esetleg szükséges átmeneti hitelműveletek lebonyolítására.

Az egyes alapok alakulását az említett rendelet 25. §-a részletesen szabályozza.

Kényszeregyezségi ügyek. 506

Országos hitelvédő egyesület. (Budapest.)

Az Országos hitelvédő egyesület kamarakerületi szervei. (3.)

A csődönkívüli kényszeregyezségi eljárásról szóló 1926-os miniszteri rendelet (1410/1926. M. E.) szerint (25. §.) magánegyezségnek az említett rendelet értelmében szükséges közvetítésre alakult Budapest székhellyel. Az OHE a budapesti kereskedelmi és iparkamarán és a csatlakozni kívánó vidéki kereskedelmi és iparkamarákon kívül a hitelvédelem terén tevékenységet folytató azokból az egyesületekből és testületekből, mint tagokból alakult, amelyeket a budapesti kereskedelmi és iparkamara vagy az OHE-be tagul belépő vidéki kamarák valamelyikének előterjesztésére az igazságügyminiszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértve az OHE alapszabályaiban (Bp. K. 1926. 52. sz.) kijelölt. Az OHE a csatlakozó vidéki kamarák mellett — az illető kamarával egyetértve — megfelelő *kamarakerületi szervezet* létesíthet. Ilyen szervezetek létesítettek a debreceni, a győri, a miskolci, a pécsi, a szegedi és a soproni kamarák székhelyén. A soproni 1927-ben (58.347/1927. I. M.), a miskolci és a pécsi 1932-ben (10.593/1932. I. M.) megszűnt s így jelenleg három *kamarakerületi hitelvédő szerv* van: Debrecenben, Pécsen és Szegeden.

Az OHE alapszabályait és ügyrendjét a budapesti kereskedelmi és iparkamara az OHE-be tagul belépő vidéki kereskedelmi és iparkamarákkal egyetértve állapította meg az igazságügyminiszternek a kereskedelemügyi miniszterrel összhangban adott jóváhagyásával. Az OHE felett a főfelügyeletet az igazságügyminiszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértve gyakorolja.

FÜGGELÉK

A magyar közigazgatás növekedésének grafikai képe.

írta: KISS ISTVÁN.

A mai magyar közigazgatás szervezetének a növekedését a mellékletben csatolt grafikonok tüntetik fel.

Az első ábra mutatja a ma működő összes intézmények létesülési idejét 1848-tól, illetve az azt megelőző időkben létesült s ma is működő intézményekkel együtt az 1848 előtti állapotoktól kezdve 1936 december 31-ig. A két fő mezőre osztott grafikon egyik oldalán a gazdasági és pénzügyi tárcák összesített adatai szerepelnek, külön részletezve ezek keretén belül a pénzügyi igazgatást. A másik oldalán a nem szorosán vett gazdasági életviszonyok szabályozásával foglalkozó igazgatási tárcák összesített adata, külön részletezve a belügyi igazgatás intézményeit. Megjegyzendő, hogy a honvédelmi igazgatás szervei és intézményei egyikben sem szerepelnek, ellenben az igazgatási tárcák között foglalnak helyet az államfővel kapcsolatos intézmények (kabinetiroda, stb.) és a központi szervek.

A grafikon vertikális tengelye az 1848 előtti állapotoktól kezdve tünteti fel az évek egymásutánját egészen 1936-ig bezárólag, amely év mintegy alapját képezi az egész ábrázolásnak. A tengelytől való távolság minden egyes egysége, amelynek a skálája a horizontális tengelyen van feltüntetve, egy-egy intézményfajt jelent. Tehát pl. az összes járásbíróóságok csak egy egységet kaptak az ábrázolásnál. Ennek a torzításnak az oka a közzététel technikai nehézségeiben rejlett, mert a Magyar Közigazgatástudományi Intézet részére egy példányban elkészítetik igazgatási áganként egy olyan grafikus ábrázolás, amely az összes meglévő intézményeket azok egység száma szerint tünteti fel, sőt ezenfelül feltünteti az intézmények jellegét (állami, törvényhatósági, községi), illetve a vizsgálat alá vett időszak folyamán a jellegben beállott változásokat is.

Ennek a torzításnak dacára már ebből az összesített ábrázolásból is igen érdekes megállapítások szűrhetők le.

Az egyik szembevetendő dolog az, hogy a gazdasági és a szorosabban vett igazgatási tárcák jelenlegi állománya úgyszólván teljesen egyenlő súlyú, habár a kialakulás képe nem azonos.

Az összesített igazgatási tárcák nagyobb állományt hoztak magukkal 1848 előttről, mint a gazdaságiak, ezzel szemben a Bach-korszak alatt

jóval kisebb mértékben fejlődtek, mint a gazdasági tárcák. Viszont a gazdasági tárcák elé ugranak az alkotmányos élet helyreállta után, vagyis az alapjaikat a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben rakta le a magyar törvényhozás, illetve államvezetés. A gazdasági tárcáknál viszont ez az alaprakás, kivéven a Bach-korszak alatt megszervezett pénzügyi igazgatást, a századfordulón következett be, aminek az okozóira a második ábránk ismertetésénél kívánunk rámutatni. Nem érdektelen az sem, hogy mind a gazdasági, mind az igazgatási tárcáknál sok új intézmény felállítása a világháború után következett be, amikor is mind a két főcsoportnál az egész állománynak valamivel több, mint egyharmada létesült.

Ennek az erős felduzzadásnak az okozóját abban kell keresnünk, hogy a XIX. században bekövetkezett ipari forradalomnak és az ezáltal posztindusztriálissá vált társadalomnak a konzekvenciáit bizonyos mértékben a magyar államvezetésnek is le kellett vonnia, habár ez csak abban jelentkezett, hogy a közigazgatás megduzzadó feladatköréhez az új feladatköröket ellátó intézményeket is biztosítani kellett s nem abban, hogy a preindusztriális alapberendezkedést szervezzék át. Mindenesetre ez volt az az időszak, amikor a közigazgatás nagymértékben túlnőtt az eredetileg megállapított kereteken, azokat bizonyos mértékben szétfeszítette. Habár az is kétségtelen tény, hogy ennek a megduzzadásnak a konzekvenciái a közigazgatás vázát és gerincét képező szervezeti felépítésben, az ú. n. általános igazgatás strukturális módosításában kellőképpen még mind a mai napig nem vonattak le.

A második ábránkon az első ábra módszerével részleteztük az egyes igazgatási ágakat.

Általánosságban ezzel kapcsolatban azt kell megjegyeznünk, hogy a világháború utáni évtizednek a fentebb már említett előreugrásai úgyszólván minden egyes tárcánál észlelhetőek, még az egyébként igen rövid múlttal bíró önálló külügynél is.

A két legnagyobb tömeget reprezentáló tárcának: a földművelésügyi és vallás- és közoktatásügyi igazgatásnak a többihez viszonyított nagy tömegei onnan erednek, hogy ezeknek a tárcáknak az intézményei a legtöbbször főleg egyediek, olyan intézményük, kivéve a kultusznál az alsó és középfokú oktatás intézményeit, amelyek nagy mennyiségeket képviselnek, nem igen van s ennél fogva a fentebb már taglalt ábrázolási technikánk következtében ezeknek erősen ki kellett ugraniok, szemben például a nagy mennyiségeket képviselő belügyi, pénzügyi és igazságügyi igazgatás intézményeivel.

Az öntudatos és az alapokat kellő mértékben és kellő időben lerakott igazgatási ágak kétségkívül a pénzügy és az igazságügy. A pénzügy alapjait a Bach-korszak rakta le. Az igazságügy rendezésének alapjai pedig több nagy etapban jelentkeznek. Közvetlenül a kiegyezés utáni korszak, a múlt század kilencvenes éve, és a világháborút közvetlenül megelőző időszak.

A belügyi igazgatás alapjai pedig részint a hetvenes évek, az általános igazgatás első megszervezésével, majd a nyolcvanas évek, amikor a közrendészet és közbiztonság szerveztetett meg.

Ha az egyes tárcákat, valamint az egész magyar közigazgatás szervezésének a kialakulását egybevetjük az egyes miniszterek hivatali idejével, akkor az egész szervezet felépítésénél lehetetlen észre nem venni;

a kezdet kezdetén a Bach-korszakot, amikor (az építő munka okait nem vizsgálva) lerakták a magyar bürokrácia alapjait, különösen pedig a legjobban megszervezett és legjobban működő pénzügyi közigazgatás alappilléreit.

Látszik továbbá Tisza Kálmán 15 éves korszaka, amikor a rendészet és földművelési igazgatás egyes intézményeinek az első megszervezése következett be. És igen jelentős mértékben ugrik ki a magyar közigazgatás intézményeinek a megduzzadása gróf Bethlen István kormányzati idejében, amit követtek az utána következő kormányok is.

A belügyi tárcanál ezek az etappok ismét Tisza Kálmán belügyminiszterségéhez, majd kisebb mértékben Széli Kálmánhoz s a világháború utáni évekhez fűződnek.

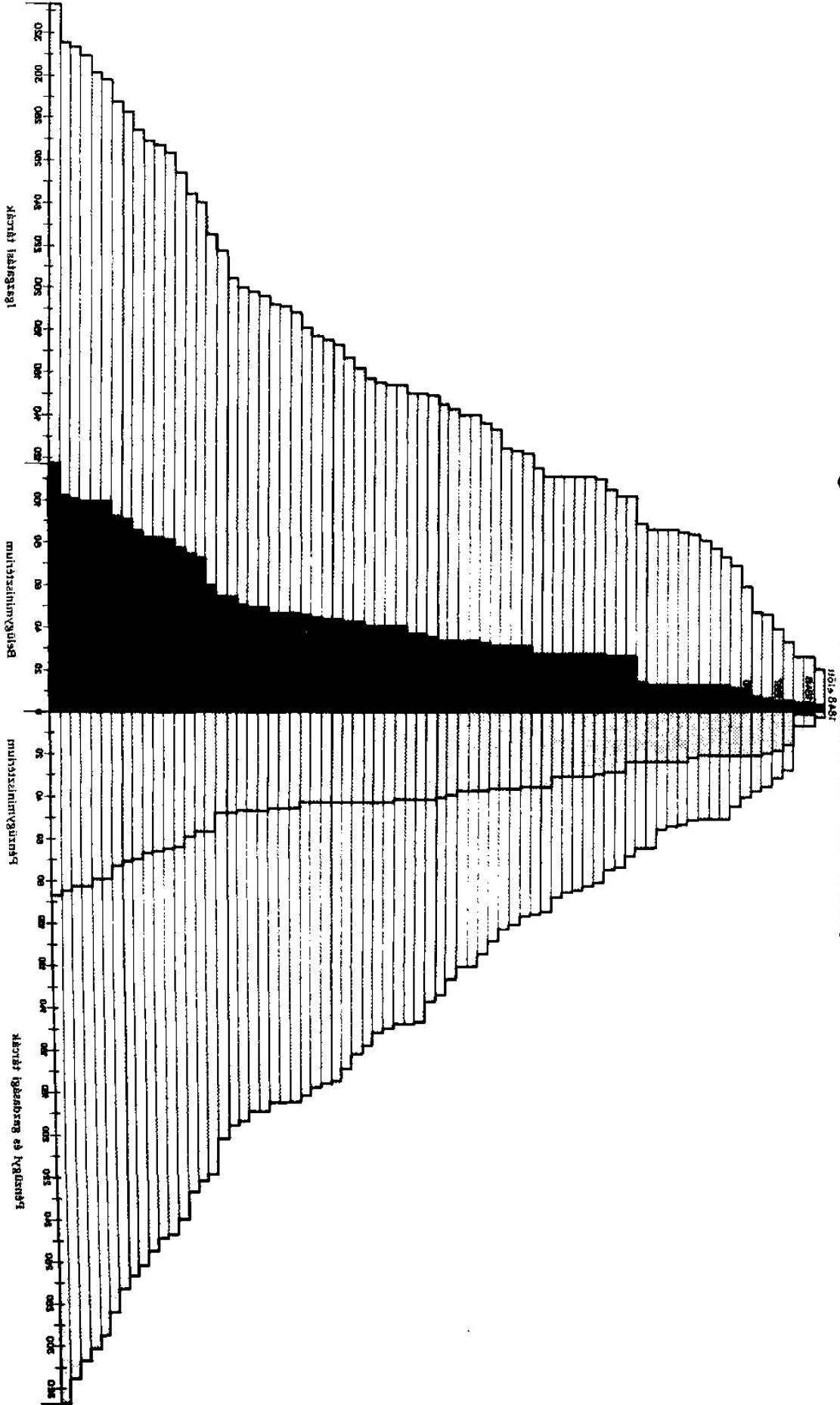
A pénzügyi tárca etappjait a Bach-korszak, Szapáry Gyula, id. Wekerle Sándor és szintén a háború utáni évek jelentik.

Az igazságügyi tárca etappjait Horváth Boldizsár, Szilágyi Dezső, a második koalíció sűrűn változó igazságügyminiszterei és a Bethlen-kormány igazságügyminiszterei jelentik.

A földművelésügyi igazgatás szervezési etappjait Szlávy József, gr. Szapáry Gyula, legfőicépen Darányi Ignác két minisztersége és a világháború utáni földművelésügyi miniszterek jelentik.

A kereskedelemügyi és ipari igazgatás szervezeti etappjai: Gorove István, gr. Széchenyi Pál, Baross Gábor, Kossuth Ferenc és a háború után elég sűrűn változó kereskedelemügyi miniszterek nevéhez fűződnek.

A vallás- és közoktatásügyi igazgatás szervezési etappjait pedig br. Eötvös József, Trefort Ágoston, Wlassics Gyula, gr. Apponyi Albert és legnagyobb mértékben a világháború után gr. Klebelsberg Kunó jelenti.

A magyar közügyekről és igazgatásról 1848-1849. évi. december 31-ig.